

Turgay Bülent Göktürk

**TARİHSEL SÜREÇTE
KIBRIS
Konulu Makalelerim**

2021

Gazimağusa

Turgay Bülent Göktürk

**TARİHSEL SÜREÇTE
KIBRIS
Konulu Makalelerim**

**2021
Gazimağusa**

TARİHSEL SÜREÇTE KIBRIS
Konulu Makalelerim

YAZAR

TURGAY BÜLENT GÖKTÜRK
turgay.gokturk@emu.edu.tr

KAPAK TASARIM
DEHA MERTKAL

ISBN 978-625-409-517-7

BASKI

Samur Ofset
Ali Rıza Efendi Cad. Ortaköy
Lefkoşa/KKTC

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında,
Gerek metin, gerek görsel malzeme hiçbir yolla kitap yazarından izin almadan
Çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

İÇİNDEKİLER

Yazarın Kısa Özgeçmişi	V
Önsöz	VII
Sunuş	IX
Kıbrıs'ta 1963 Olayları'nın TBMM'deki Yansımaları	1
Kıbrıs'ta Siyasi Karar Alma Süreçlerinde Jeopolitik Unsurların Rolü	25
Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs'ta Karar Alma Sürecine Etkisi	47
Kıbrıs'ta Rumların Gerçekleştirdiği 1974 Katliamları	109
Lefkoşa Mücahitler Sitesi'nin Milli Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri	125
Türkiye'nin Kıbrıs Politikalarını Belirleyen Olaylar (1923-1960 Yılları Arası)	136
Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Ceride Kayıtlarında 'Johnson Mektubu' ve Sonrası	167
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerinde Zürih ve Londra Antlaşmalarının Onay Süreci	191
Kıbrıs Türk ve Rum Basınında 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Kıbrıs	217
Geçmişten Günümüze Kıbrıs Milli Arşivi ve Kıbrıs Politikalarındaki Önemi	245
Lozan Konferansı'nda Kıbrıs ve Kıbrıs Türk Basınındaki Yansımaları	277
Kıbrıs'ta Türklere Karşı Yapılan Katliamlar ve Kanlı Noel	295

Girit'ten Kıbrıs'a Bir Göç Hikayesi	315
Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkilerinin Kıbrıs, Türkiye ve Romanya Basınındaki Yansımaları	325
Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Ceride Kayıtlarında Kıbrıs: 1950-60 Dönemi	359
Kıbrıs Türklerinin Milli Mücadele'ye Desteği ve Kıbrıs Türk Basınındaki Yansımaları	387
Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde Mülkiyeliler	413
Türk Demokrasisinin Yansımaları: KKTC Anayasası Örneği	445
İngiliz Yönetiminin Kıbrıs'ta Tarih Eğitimi Üzerindeki Etkisi	465
Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı Öncesi ve Sonrası	483
1955 Londra Konferansı ve Sonrasında TBMM'deki Kıbrıs Tartışmaları	529
Politik, Ekonomik ve Stratejik Konular Perspektifinde Merkezi Asya ve Kuzey Kıbrıs Uluslararası Konferansı (20-21 Kasım 2008) Değerlendirmesi	549

YAZARIN KISA ÖZGEÇMİŞİ

Turgay Bülent Göktürk, 1961 yılında İzmir’de doğdu. Kara Harp Okulu, Kara Harp Akademisi ve Silahlı Kuvvetler Akademisi’nde eğitim gördü. Kurmay subay olarak Türk Silahlı Kuvvetleri’nin çeşitli birliklerinde karargah subayı ve komutanlık görevlerinde bulundu. Kara Harp Akademisi (İstanbul) ve Azerbaycan Harp Akademisi’nde (Baku)

Öğretim Görevlisi olarak çalıştı. Kıbrıs’ta Kurmay Albay olarak 28. Tümen Kurmay Başkanlığı ve KKTC Güvenlik Kuvvetleri 1. Alay Komutanlığı görevlerini yapmayı müteakip, 2007 yılında kendi isteği ile TSK’dan emekli oldu.

İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi’nde tamamladığı doktora eğitiminde, tez çalışmasını KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı merhum Rauf R. Denктаş’ın önerisi üzerine, **“1974 Öncesi Türkiye’nin Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları”** konusunda yaptı. Bu çalışma, 2014 ve 2018 yıllarında aynı isimle kitap olarak yayınlandı. 2009 yılında Rauf R. Denктаş’ın önsözünü yazdığı, **“Enosis’in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçişi-1931 İsyanı”** isimli kitabını yayınladı. 2016 yılında, **“Amerikan Basınında İzmir Yangını- 1922”** ve **“Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi ve Enosis Politikaları”** adlı kitaplar ile 2020 yılında **“Hilmi Kılğın(Hilmi Komutan)’ın Arşivinden Varoluş Mücadelesinde Mağusa Sancağı”** ve Süheyla Göktürk ile birlikte **“Mücahitler Anlatıyor”** adlı kitapları yayınladı.

Birçok uluslararası kongre ve sempozyuma katılan ve muhtelif makale ve bildirimleri bulunan Göktürk, halen Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma ve Uygulama Merkezi Başkanı olarak görev yapmaktadır. İngilizce bilen Göktürk, evli ve ikiz erkek çocuk sahibidir.

ÖNSÖZ

1995'te, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi'ni kurup başkanlığını yürütürken yaptığım küçük çaplı bir araştırmada bazı çarpıcı sonuçlara varmıştım. 1878 sonrasında araştırmayı yaptığım güne kadar Kıbrıs'ta yazılan yıllık

ortalama Türkçe kitap sayısı yaklaşık 10'du. Toplamda (1878-1995 dönemi) binin epeyce altında olan sayı içinde, resmi yayınlarla eskiden risale denilen küçücük kitaplar da vardı.

Buna karşın Ada'da yılda yaklaşık 500 Rumca kitap yayımlanıyordu. Türk dilinde Kıbrıs'la ilgili ciddi yayınların sayısı ancak birkaç elin parmakları kadar, Yunan dilinde yüzlerce, hatta belki de daha fazla idi. İngilizler, adaya sahip olduktan hemen sonra Kıbrıs konusunda kitaplar yayımlamaya başlamışlardı. İtalyan, Fransız ve diğer Avrupa dillerinde de yayımlanan çok sayıda Kıbrıs konulu kitap vardı.

Sözünü ettiğim küçük çaplı araştırmaya göre biz Türkler, Kıbrıs'ı ulusal dava olarak gördüğümüzü söylerken kaleme sarılıp kalıcı bir şeyler yazmıyorduk. Oysa ki konunun, Kıbrıs Türkleri özelinde toplumsal bellekle de ilgisi; her çalışmanın, her yayının, her kitabın, bu konuda sıkıntısı, boşluğu olan toplumsal belleği besleme gibi bir işlevi de var.

Günümüzde durumun çok değiştiği, artık çok sayıda yayın yapıldığı gözle görünecek kadar kesin! Yalnız kitap olarak değil, makale olarak dergilerde hatta gazetelerde yayımlanan çok sayıda çalışma var. Bir bilimsel etkinlikte sunulup da kitap olarak yayımlanan ya da yayımlanmayan

çalışmalar da çok! Kitaplaşmış ya da kitaplaşmamış yüksek lisans ve doktora çalışmalarını da unutmamak gerekir.

Makalelerin kitaplaştırılması gibi bir gelenek yok denecek kadar az! Bizde bunun belirgin bir örneğini, -anısı önünde her zaman saygı ile eğildiğim-merhum Harid Fedai’de görürüz ve kişi olarak ben bunun ne kadar yararlı/işlevsel olduğunu sıkça görüyorum. Artık onun bir çalışmasına bakmam gerektiği zaman yaptığım tek şey raflardaki ilgili kitabını almaktır. Değerli dostum Turgay Bülent Göktürk’ün, 22 makalesinden oluşan yeni kitabı *Tarihsel Süreçte Kıbrıs Konulu Makalelerim* adlı kitabını bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Artık onun bu kitapta yer alan çalışmalarından birine ulaşmak için elimi uzatıp raflardan indirmek yeterli olacak!

Sanal dünya böyle bir ortam zaten diyecekler olabilir ama bence öyle değil! Rafta yer alan bir kitap bambaşka bir şey!

Turgay Bülent Göktürk’ün makaleleri, Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri ile ilgili birçok konu içeriyor. Başlıklarından yola çıkılarak düzenlenecek bir kavramlar/sözcükler demeti, makalelerinin içerikleri ile ilgili yeterli fikir verir: “1963 Olayları”, “Rum Ortodoks Kilisesi”, “1974 Katliamları”, “Kıbrıs Türk Milli Kurtuluş Mücadelesi”, “TBMM Ceride Kayıtları”, “Johnson Mektubu”, “27 Mayıs 1960”, “Kıbrıs Milli Arşivi”, “Lozan Konferansı”, “Katliamlar ve Kanlı Noel”, “Girit’ten Kıbrıs’a Göç”, “Türkiye-Romanya İlişkileri”, “Kıbrıslı Mülkiyeliler”, “KKTC Anayasası”, “Tarih Eğitimi”, “Enosis”, “1931 İsyanı”, “Jeopolitik unsurlar’ ve ‘politik,’ ‘ekonomik,’ ‘stratejik konular’” gibi!

Turgay Bülent Göktürk dostumu, daha önce yayımlanan eserleri yanında öyle bir eseri de yayın dünyamıza kazandırdığı ve toplumsal belleğimize katkı yaptığı için kutlarken teşekkür de ederim.

Daha nice eserlere Turgay Bey!

İsmail Bozkurt

SUNUŞ

Mustafa Kemal Atatürk'ün 1930'lu yıllarda “*Kıbrıs'a dikkat ediniz, bu Ada bizim için çok önemlidir*” sözü ile stratejik önemine özellikle dikkat çektiği Kıbrıs, benim de önce askeri, daha sonra da akademik yaşamımda özel bir yere sahip oldu. Kurmay Albay olarak Kurmay Başkanlığı ve Alay Komutanlığı yaptığım KKTC'de TSK'dan emekli olmayı müteakip akademisyenliğe başladığıktan sonra, doktora eğitimin sırasında da Kıbrıs, çalışmalarımın odak noktasını oluşturdu.

Askeri görevim zamanında kendileriyle tanışma şerefine sahip olduğum Kurucu Cumhurbaşkanımız merhum Rauf Raif Denktaş, doktora tezimin konusunu tespit çalışmalarım esnasında Kıbrıs konusunda benim ufku açan kişi oldu. Türkiye'nin Kıbrıs politikalarını çalışmamı ve bu konuda kendisinin de gerek yazılı, gerek sözlü kaynak olarak beni destekleyeceği ifade etti. Gerçekten de birlikte tespit ettiğimiz “*Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları*” başlıklı tez çalışmam süresince her fırsatta kendilerinin yakın desteğini gördüm. Kendilerini birkez daha rahmet ve minnetle anıyorum.

Bu süreç benim Kıbrıs konusundaki bilgi derinliğimi artırdı ve doktora sonrasında da çalışmalarım Kıbrıs üzerinde yoğunlaştı. Çalışmalar sonunda birçok makale ve bildiri ortaya çıktı. Bu arada gerek uluslararası sempozyum ve kongrelerde, gerek uluslararası dergilerde Kıbrıs konulu bildiri ve makalelerimle Kıbrıs Türkünün Varoluş Mücadelesini ve haklı davasını savunmaya çalıştım.

Onüç yıllık süreç içerisinde geriye baktığımda, bu makalelerin aslında “*Tarihsel Süreçte Kıbrıs*”ı anlatan bir tarih belgesi oluşturduğunu gördüm. Ve bunların içerisinde 22 makaleyi, gelecek kuşaklara ve Kıbrıs konusunda çalışma yapacak akademisyenlere yardımcı olabileceği düşüncesiyle, “*Tarihsel Süreçte Kıbrıs Konulu Makalelerim*” başlıklı bu kitapta bir araya getirmeye karar verdim.

Kitabıma önsöz yazma nezaketi gösteren Sayın İsmail Bozkurt'a ve kitabı oluşturan makalelerin her birinin yazım, sunum ve yayım süreçlerinde

akademik ve manevi desteği ile yanımda olan meslekdaşım ve eşim Süheyla Göktürk'e teşekkür ediyorum.

Faydalı olması dileğiyle...

Turgay Bülent Göktürk

KIBRIS'TA 1963 OLAYLARI'NIN TBMM'DEKİ YANSIMALARI*

ÖZET

1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin İçişleri Bakanı Yorgacis tarafından Akritas planına göre oluşturulan Rum kuvvetleri'nin elemanları, 21 Aralık Cumartesi gününün ilk saatlerinde, Lefkoşa'nın Türk mahallesi olan Tahtakale semtinde, Girne'den evlerine dönmekte olan iki arabadaki Türklerin kimliklerini kontrol etmek istediler. Kendilerinin polis olduğunu söyleyen sivil kıyafetli ve silahlı Rumların durumlarından şüphelenen Türkler, Rumlardan “polis olduklarını belgeleyen kimlik kartlarını” göstermelerini istediler. Bunun üzerine silahlı Rumlar, arabadakilerin inmelerini emrettiler. Kadınlarının erkekler tarafından elle aranmasına izin vermek istemeyen Türkler ile Rumlar arasında tartışma çıktı. Bu sırada bir Türk kadını, kendini polis olarak tanıtan Rumlardan birinin polis değil, Olimpiakos Futbol Kulübünde oynayan Yanni adlı bir futbolcu olduğunu fark etti. Kadının bağırması üzerine paniğe kapılan Rumlar, ateş etmeye başladı. Açılan ateş sırasında durdurulan araçta bulunan Cemaliye Emir Ali ve Zeki Halil Karabülük hayatını kaybetti, dört kişi de yaralandı. Daha sonraki günlerde de özellikle Lefkoşa'nın Dereboyu mahallesindeki Türk evlerine karşı Rum taarruzları başladı ve tüm Kıbrıs'a yayıldı. Bu çalışmada, Kıbrıs tarihinde “1963 olayları” veya “*Kanlı Noel*” olarak anılan söz konusu olayların, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) ve Cumhuriyet Senatosunda nasıl ele alındığı, Türk Hükümeti'nin ve diğer partilerin görüşlerinin neler olduğu, TBMM Arşivi'ndeki Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tutanakları incelenerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: TBMM, Cumhuriyet Senatosu, Kanlı Noel, Kıbrıs

* Turgay Bülent Göktürk, “*Kıbrıs'ta 1963 Olayları'nın TBMM'deki Yansımaları*”, Journal of Cyprus Studies- Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, KAD, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi (DAÜ-KAM), Cilt 18, Bahar 2014, JCS, Volume 18, Spring 2014, s: 65-80.

ABSTRACT

THE REFLECTIONS OF CYPRUS' 1963 EVENTS TO TBMM (GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY)

In the early hours of Saturday December 21st, in Tahtakale which is one of the Turkish district in Nicosia, Greek force supporters (these soldiers were organized by Interior Minister Yorgacis by relying on to the Republic of Cyprus which was founded in 1960) wanted to control two Turkish Cypriots' identity cards who were coming back to home from Kyrenia. Turks suspect from the behaviors of Greeks who introduced themselves as police and ask them to show the documents which prove that they are police. Therefore, armed Greeks command them to get out of the car. The discussion was occurred between the Greeks and the Turks because Turks did not let the Greeks to check women in the car by hand. At this moment, one of the women has realized that one of the Greeks is a footballer who plays in In Olympiacos Football Club named as Yanni. Since the woman started to scream, the Greeks began to fire. Cemaliye Emir Ali ve Zeki Halil Karabülük have been killed and other four were injured. In the following days, Greeks' offensive has started to take place especially towards the Turkish districts in Nicosia-Dereboyu and spread out Cyprus. In the present study, it is aimed to present how Turkey Grand National Assembly (Parliament) and the Senate of the Republic handle this issue and the views of Turkish Government and the other parties about the issue that referred as "1963 events" or "Bloody Christmas" by examining the archives of Parliament in the National Assembly and Senate of the Republic.

Keywords: Parliament, the Senate of the Republic, Bloody Christmas, Cyprus

GİRİŞ

Akritas Planı'nı yürürlüğe koyan ve aktif harekete tüm Ada sathında geçerek Ada'daki Türk nüfusu ortadan kaldırmak için seferber olan Rumların (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi-BCA.030.01.64.394.29), Aralık 1963'teki bu saldırıları, elbette bir haftada karar verilip uygulanmış olaylar değildi. Planlı bir geçmişi vardı. Başpiskopos Makarios ve Rumların çoğunluğu, henüz Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması aşamasında Cumhuriyet'i nasıl Rumların tam egemenliğine dönüştüreceklerinin hesaplarını yapmaya başlamışlardı. Cumhuriyet ilanını geçici bir aşama ve Enosis'e giden yolda bir atlama taşı olarak

gördüğünü her fırsatta açıkça ifade eden Makarios, zaman geçirmeden hazırlıklara girişmişti. Bu hazırlıkların neler olduğunu, o dönemde Kıbrıs Ordusu'nda görevli bulunan Yunanlı General George Karayannis'in açıklamalarından öğreniyoruz. Karayannis'in, Atina'daki *Ethnikos Kryx* gazetesinde, 13 Haziran 1965 tarihinde yayınlanan açıklamasındaki;

“Makarios, 1960 yılının Ağustos ayında (Antlaşmaların imzalandığı günlerde) aşağıdakileri uygulama kararı aldı: Kıbrıslı Rumları muharebeye hazırlık amacıyla gizlice silahlandırmak, Anayasa'da değişiklik yaparak Cumhurbaşkanı Muavininin veto yetkisini ortadan kaldırmak, muharebeye hazırlanmak için gizli bir plan hazırlatmak. Kıbrıslı Rumlar böylece muharebeye hazırlandılar ve kurulan gizli örgütün adı daha sonra 'Rum Milli Muhafız Ordusu' adını aldı. Türklerin Anayasa'da değişiklik yapılmasını reddetmeleri üzerine, Makarios gizli planını yürürlüğe koydu ve Rumların Türklere karşı saldırıları, Aralık 1963'de başlatıldı” ifadelerinden kolaylıkla anlayabiliyoruz (Güler, Efeğil, 2001: IX).

Kıbrıs'ta artık hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağını yansımaları oluşturan Kanlı Noel, doğaldır ki Ankara'da, TBMM'de de etkili bir şekilde yankılandı.

TUTANAKLARDAN YANSIYANLAR

Ada'da Rumların 21 Aralık 1963 gecesi başlattıkları olaylar, TBMM'nin gündemine ilk kez üç gün sonra, 24 Aralık'ta geliyordu. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in Kıbrıs'ta son günlerde Türk Toplumuna karşı işlenen ve can kayıplarına sebep olan kanlı olaylar karşısında hükümetçe alınan siyasi tedbirler ile ilgili Millet Meclisi'ne bilgi vermek maksadıyla yaptığı konuşmada, konunun ayrıntıları milletvekillerinin bilgisine sunuluyordu. Gelişmeleri, 30 Kasım'da Cumhurbaşkanı Makarios'un Dr. Küçük'e, Lefkoşa'daki Türkiye ve Yunanistan Büyükelçileri ile İngiltere Yüksek Komiseri'ne verdiği muhtıralardan başlayarak anlatan Erkin, Başpiskopos Makarios'un, Devlet'in işleyişinde güçlükler doğurduğu iddiası ile kaldırılmasını istediği Anayasa hükümlerinin hemen hepsinin, Kıbrıslı Türklerin hak ve menfaatlerinin temel teminatını teşkil eden ve Zürih Antlaşması'ndan Kıbrıs Anayasası'na aktarılmış bulunan ve Anayasa'nın 182 nci maddesinde, hiçbir şekilde kaldırılamayacağı veya değiştirilemeyeceği vurgulanan temel hükümler olduğunu, Anayasa garantisinden yoksun kaldığı takdirde Kıbrıs Türk Cemaati'nin, niyetleri malum bulunan Rum Cemaati'nin ve liderlerinin tamamıyla takdir ve lütfuna bırakılmış alelade bir azınlık durumuna indirilmiş olacağını, böyle

bir girişimin de hiçbir Türk hükümetince kabulüne asla imkan olmadığını ifade ediyordu.

Üç yıldan beri Kıbrıs'ta devlet yönetiminde ortaya çıkan güçlüklerin karşı tarafın iddia ettiği gibi Anayasa'nın uygulamasından değil, Anayasa ve antlaşmalar hükümlerinin Rumlar tarafından kasıtlı olarak uygulanmamasından veya kötü uygulanmasından doğduğunu, Cumhurbaşkanı Makarios'un sahip olduğu Cumhurbaşkanlığı sıfatının gereklerini ve tarafsızlığını unutarak Rum Cemaati'ni antlaşmalara cephe almaya ve Türk Cemaati'ne karşı tahrik etmeye devamlı şekilde çalıştığını belirten Erkin, Kıbrıs'taki güçlüklerin asıl sebeplerinin de bunlar olduğunu vurguluyordu. Erkin, bu düşünceyle 6 Aralık günü Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Makarios'un tekliflerini redde karar verdiğini ve bunu aynı gün bir bildiri ile kamuoyuna açıklayarak, yanıtlarının 16 Aralık günü Lefkoşa Büyükelçisi tarafından bizzat Makarios'a gönderildiğini, Makarios'un, Türk Hükümeti'nin yanıtını alıp inceledikten birkaç saat sonra, kapalı bir zarf içinde ve zarfın içeriğini bilmediğini söyleyen Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri aracılığıyla Büyükelçiliğe geri gönderdiğini, zarfın içinden çıkan gayri resmi bir kağıda, Türk Hükümeti'nin yanıtının Kıbrıs'ın iç işlerine müdahale mahiyetinde görüldüğü ileri sürülerek kabul edilemeyeceği yazıldığını, bu davranışın uluslararası ilişkilerdeki teamül ve usullere tamamıyla aykırı olduğunu söylüyordu. Son günlerde NATO Konseyi, Avrupa Konseyi ve Kıbrıs İttifak Antlaşması Bakanlar Toplantıları vesilesiyle Paris'te, İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları ile yaptığı görüşmelerde, Kıbrıslı Rumların çok tehlikeli bir yolda olduklarını, Kıbrıs Anayasası'nın temel maddelerinin değiştirilmesini Türkiye'nin asla kabul edemeyeceğini, Kıbrıslı Rumlar antlaşmalara dayanan bugünkü Anayasa rejimini yıkmaya teşebbüs ederlerse, bütün Kıbrıs meselesinin yakın geçmişteki çeşitli mahzurları ile geri getirilmiş olacağını belirttiğini ifade eden Dışişleri Bakanı Erkin, diplomatik yollarla Kıbrıs'taki güçlükleri çözmeye çabaladıkları bir sırada, 20 Aralık gününü 21 Aralık'a bağlayan gece meydana gelen olayları anlatarak konuşmasına devam ediyordu. Bu gelişmeler üzerine 23 Aralık 1963 tarihinde Yunanistan, İngiltere ve ABD Büyükelçilerini davet ederek, Kıbrıs'taki son olayları Türk Milleti'nin ve Hükümeti'nin son derece ciddi kabul ettiğini ve büyük bir hassasiyetle izlediğini anlattığını belirten Erkin, Kıbrıslı Rumların tecavüz ve tahriklerinin derhal durdurulması için hükümetlerinin ellerindeki bütün imkanları seferber etmelerini talep ettiğini, İngiliz Büyükelçisi'nin Kıbrıs Dışişleri Bakanı'na, herhangi bir gelişmenin ilk şartının Ada'da nizam ve

asayişin korunmasına bağlı olduğunu bildirdiğini ve Ada'da gerginliği giderecek, asayışı koruyacak tedbirlerin alınması için Cumhurbaşkanı Makarios'a müstereken müracaat edilmesi hususunda İngiltere'nin Türkiye'ye ve Yunanistan'a katılmaya hazır bulunduğunu açıkladığını aktarıyor, Yunanistan Dışişleri Bakanı'nın da Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada, Kıbrıs halkını aralarındaki anlaşmazlıklara uzlaşıcı bir zihniyet içerisinde barışçı hal çareleri aramaya davet ettiğini ve Türkiye ile Yunanistan arasındaki iyi münasebetleri Kıbrıs'ta da kurmak için Yunan Hükümeti'nin elinden geleni yapacağını beyan ettiğini dile getiriyordu.

Erkin konuşmasında, Lefkoşa'daki Türkiye, Yunanistan ve İngiltere temsilcilerinin Başkan Makarios ile Dr. Küçük nezdinde ortak girişim yaparak çarpışmaların derhal durdurulmasını istemeleri konusunda üç devletin mutabık kaldığını belirterek, Müttefik İngiltere ve Yunanistan hükümetlerinin, Türkiye için hayati olan bu konuda yüksek ortak çıkarların ve ortak garanti sözleşmelerinin emrettiği şekilde Türkiye ile yakın işbirliği yapmalarını istediklerini ve belediklerini açıklıyordu. Cumhurbaşkanı Makarios ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Küçük'ün 23 Aralık'ta bir araya gelerek, her iki cemaate hitaben, sükûnet tavsiye eden ortak bir çağrı yayınlanmasını, asayişin iadesini teminen Kıbrıslı Rum ve Türk polislerden oluşan karma polis devriyelerinin görevlendirilmesini ve diğer bazı tedbirlerin alınmasını da kararlaştırdıklarını belirten Erkin, buna karşın silahlı çarpışmaların hala devam ettiğini öğrendiklerini, hukuki alanda başarı elde edemeyeceklerini anlayan Kıbrıs Rumları'nın işi bu defa fiili tecavüze dökerek Kıbrıs Türkleri'ni ve Türkiye'yi tahrik edip karşı harekete sevk etmeyi amaçladıklarını değerlendirdiklerini ifade ediyordu. Silahlı çatışmaların derhal durdurulmasını sağlamak maksadıyla diplomatik yollardan girişimlerini devam ettirdiklerini, olayların her türlü gelişimine karşı gerekli bütün çalışmaları da hükümetinin yapmakta olduğunu bildiren Dışişleri Bakanı, akıl ve sağduyunun ilgililere hakim olmasını ümit ettiklerini, buna karşın Rum Toplumı yöneticilerinin gerekli sağduyuyu göstermedikleri takdirde bundan doğacak bütün sonuçların sorumluluğunun Rum yöneticilerde olacağını belirterek konuşmasını tamamlıyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24-12-1963: 509-511).

Aynı tarihteki oturumda Adalet Partisi Milletvekili Ertuğrul Akça'nın önergesi üzerine TBMM'nde bulunan milletvekilleri, Kıbrıs'ta Rumlar tarafından şehit edilen Türkler için ayakta üç dakikalık saygı duruşunda bulunuyorlardı (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24-12-1963:511-512). 26

Aralık'ta da Cumhuriyet Senatosu'nun tabii üyeleri Kadri Kaplan, Mucip Ataklı ve Mehmet Özgüneş'in, 'Kıbrıslı Rum idarecilerin alçakça tertipleri neticesinde Kıbrıs'ta, hürriyet uğrunda hayatlarını feda eden kardeşlerimiz ve aynı uğurda canlarını veren şanlı ordumuzun şerefli mensuplarının aziz ruhları önünde Cumhuriyet Senatosu'nun 3 dakikalık saygı duruşunda bulunmasını' öngören önermeleri üzerine Senato Genel Kurulunda üç dakikalık saygı duruşu icra ediliyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 4).

Saygı duruşunun ardından, Kıbrıs'ta Türk Toplumuna karşı işlenen ve can kayıplarına sebep olan kanlı olaylar hakkında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi Grubu adına Sivas Milletvekili Cevad Odyakmaz'ın konuştuğunu görüyoruz. Odyakmaz, Türk Milleti'ni derin bir üzüntü ve endişe içinde bırakan birtakım fesatçı ve düşman unsurların Zürih ve Londra Antlaşmalarına aykırı olan bu hareketlerinin hiçbir suretle mazur gösterilemeyeceğini belirterek başladığı konuşmasına, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin halen üç devletin garantisi altında olduğunu ve bu garantinin, devletler adına olduğu kadar, insanlık adına da verildiğini ve bu hareketin insanlığa karşı bir cinayet olduğunu belirterek sürdürüyordu. Rum yöneticilerin ve hatta bizzat Kıbrıs Cumhurbaşkanı'nın komitecileri tahrik ettiği, ateşi körüklediği bir ortamda, Kıbrıs'ta can ve mal emniyetine, insan haklarına tecavüz edenlerin gayesinin Enosis olduğunu vurgulayan Odyakmaz, Kıbrıs'ta dökülen her damla Türk kanının intikamının icap ederse bütün Türk Milleti'nin kanını akıtmak pahasına mutlaka alınacağını da altını çiziyordu. Türkiye'deki 30 milyon Türk'ün kalbinin, Kıbrıs'taki 120 000 Türk'ün kalbi ile beraber çarptığını, bu sebeple Kıbrıs'ta bir Türk'ün bağına sıkılan kurşunun, 30 milyon Türk'ün bağına sıkılmış bir kurşun olduğunu artık Rumların ve bütün dünyanın bilmesi gerektiğini belirterek, Türk Milleti'nin taahhütlerine daima bağlı kaldığını ve diğer milletlerden de sadece bunu istediğini, ama sonsuza kadar bu duruma sabredemeyeceklerini ifade eden Odyakmaz, Kıbrıs'taki olayların engellenmesi için garanti vermiş olan devletlerin derhal müdahale etmelerinin zorunlu olduğunu ve hükümetten de enerjik hareket etmesini istediklerini, Kıbrıs'ta uluslararası hukuk ve ahlak kurallarının ahlaksızca ve alçakça çiğnenmesine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin asla müsaade etmeyeceğine inandıklarını söyleyerek, Kıbrıs'ta can veren ve yaralanan soydaşların acılarına ortak olduklarının ve hainlerin cezasız kalmayacaklarının altını çiziyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24-12-1963: 512).

Odyakmaz'dan sonra söz alan ve aynı konuda Adalet Partisi Grubu adına konuşan Konya Milletvekili Faruk Sükan da, Kıbrıs Davası'nın Türk ulusu için yıllarca emek ve gayret sarf edilen milli bir dava karakteri taşıdığını, bu nedenle konuyu tamamen partiler üstü bir konu olarak değerlendirdiklerini, iç politika konuları üzerindeki anlaşmazlık ve çekişmeler ne kadar şiddetli olursa olsun, iktidarlar için değişmeyen ve değişmeyecek olan ve milli bir hüviyet taşıyan dış politika esasları üzerinde TBMM'de temsil edilen bütün siyasi partilerin bağlaşıklık ve mutabık olduklarını belirterek, ana muhalefet partisi olarak bu fırsattan istifade ederek istifa etmiş bulunan bir hükümetin durumundan faydalanmayı düşünmediklerini, ancak, hükümetin istifa etmiş olmasına karşın sorumluluk yüklenmekten geri kalamayacağını, Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin hangi parti veya görüşe bağlı olurlarsa olsunlar, başlıca dış politika konularında bütün partilerin kuvvetli desteğine güvenebileceğini belirtiyordu. Gelişen olayların, hükümetin şimdiye kadar kendilerinin yapmış oldukları eleştiri ve uyarıları dikkate almadığını gösterdiğine işaret eden Sükan, hükümetin tereddütlü, çekingen ve pasif bir politika yerine aktif ve cesur bir politika takip etmesi durumunda mevcut olayların gerçekleşmeyeceği iddiasında bulunuyordu. Sükan, Dışişleri Bakanlığı'nın geçen yıldan beri Kıbrıs konusunda ne gibi karar ve önlemler aldığını ve bunları ne ölçüde uygulamaya koyduğunu bilmediklerini ve Dışişleri Bakanı'nın bugünkü konuşmasında da bu önlemler hakkında tatminkar cevap vermediği eleştirisinde bulunarak, Kıbrıs'ta meydana gelen olayların çok önceden düzenlenmiş bir plan dahilinde yürütülmekte olduğunu ve bunun altında Enosis'in başı olduğuna hiç kimsenin şüphesi olmayan bugünkü Kıbrıslı Rum yöneticilerin bulunduğunu ifade ediyordu. Sükan, Kıbrıs'taki bugünkü iç çatışmaların kısa bir zaman sonra uluslararası bir konu haline getirilmek için düzenlendiği düşüncesinde olduklarını, aslında Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un, daha Zürih ve Londra Anlaşmalarından ve Kıbrıs Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden çok kısa bir zaman sonra bu yönde açık şekilde faaliyetlere başladığını ve zaman zaman yaptığı açıklamalarla takip ettiği planın ana hatlarını ortaya koyduğunu, sonunda 30 Kasım'da Kıbrıslı Türk liderlere anlaşmaların değiştirilmesi ve Kıbrıs Anayasası'nın tadili ile ilgili olmak üzere 13 maddelik bir muhtıra vererek, bir azınlık statüsü kurmak ve ilhak etmek istikametinde olduğunu açıkça gösterdiğini, hatta Türk Hükümeti'nin 16 Aralık 1963 tarihli cevabi notasını diplomatik kural ve nezaketin dışında bir tutumla reddetmek cesaretini de kendisinde gördüğünü anlatıyordu. Bu konularda, gerekli önlemleri aldığını iddia eden hükümetin bu önlemlerin içeriğinden parlamentoyu haberdar

etmediğini, Anayasa'nın pervasızca ihlal edildiği ve antlaşma esaslarına uyulmadığı bu durum karşısında hükümetin açık ve kesin kararlar alması gerekliliğini ortaya koyuyor ve normal diplomatik görüşmelerle hiçbir sonuç sağlanamadığı ve sağlanamayacağı saptamasını yapıyordu.

Faruk Sükan'a göre, Garanti Antlaşması çerçevesinde Kıbrıs Anayasası, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin teminatı altında olup, Anayasa'nın ihlali halinde Zürih ve Londra Antlaşmalarının uygulanmadığı durumda bu üç devlet ortak veya tek başına müdahale hakkına sahip bulunmaktadır. Bugüne kadar gerçekleşen gelişmeler karşısında hükümetin bu anlamda ne gibi bir önlem aldığı veya almayı düşündüğünün belli olmadığına altını çizen Sükan, AP olarak esaslarında mutabık buldukları dış politikanın gerçek anlamda milli bir dış politika kimliğini barındırabilmesi için hükümetlerin bu gibi konularda mutlaka muhalefetle işbirliği içinde bulunmak zorunda olduklarını hatırlatarak, ancak bu zorunlu görevi, iktidarda bulunan hükümetin yerine getirmediğini belirtiyordu. Kıbrıs davasının Türk'ün müşterek davası olduğunu anlatan Sükan, bu konuda Türk'ün haklarını çiğnetmeyecek olan her hükümetin kendilerinden samimi yardım ve desteği göreceğini söyleyerek, Kıbrıs'ta meydana gelen bu üzücü gelişmeler karşısında hükümetten azimli ve cesaretli karar ve hareketleri beklemekte olduklarını ifade ediyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24-12-1963: 512-514).

Kıbrıs'taki kanlı olaylar hakkında CHP Grubu adına söz alan İstanbul Milletvekili Cihad Baban ise konuşmasına öncelikle, Kıbrıs'ta hürriyet içinde ve insanca yaşama uğrunda hayatlarını feda etmiş olan soydaşlarının aziz hatıralarına karşı duydukları sonsuz saygıyı belirterek, onları bu büyük mücadelede unutmayacaklarını ifade ediyor, Kıbrıs'ta yaşayan 120 bin Türk'ün yanında olduklarını bütün dünyaya bir kere daha açıkladıklarını vurgulayarak başlıyordu. Kıbrıs Devleti Başkanı Makarios'un Kıbrıs Anayasası'na başkaldırmış olduğu için Kıbrıs'taki Türklerin aylardır gece yataklarında huzur içinde uyuyamadıklarını, aylardan beri Ada'nın üzerinde bir felaket rüzgarı estiğini, Türk Cemaati'ne karşı girişilen bu tehdit ve tecavüz yüzünden de Türk kamuoyunun büyük üzüntü içinde olduğunu belirterek konuşmasını sürdüren Baban, Makarios ve onun izinde gidenlerin Londra ve Zürih Antlaşmalarını kendi emellerine kavuşmak için geçici bir adım olarak gördüklerinin ve ortaya fırsat çıktığı zaman Enosis'e ulaşmak maksadıyla bir adım daha atma girişiminde bulduklarının açıkça görüldüğünü belirtiyordu.

Türkiye'nin daha önce bu kötü niyeti sezdiği için, Türk belediyeleri konusunda olduğu gibi, Kıbrıs Devleti'nin dikkatini çektiğini ve Türk haklarının çiğnendiği günden beri aralıksız öneri ve uyarmalara rağmen son iki gün içinde meydana gelen ve insanlığa utanç veren cinayetlere engel olamadığını ifade eden Baban, Kıbrıs'ta soydaşlarının öldürülüp yavruların üzerine ateş açıldığı ve Yeşil Ada'daki insanların korkunç kabuslar içinde yaşatmaya mahkum edildikleri zaman, bu insanlığa yakışmayan tutum karşısında Türkiye'de ayrı ayrı düşünecek, ayrı ayrı istikametlere yönelecek bir parti olmadığı gerçeğini EOKA'cı Kıbrıs Rumları'na duyurmak istediklerini söylüyordu. Baban, Türkiye'nin büyük kuvvetinin bu birlikte bulunduğunu vurgulayarak, Kıbrıs hakkındaki görüşlerini açıklamaya devam ediyordu. Kıbrıs'ın Türkiye ile Yunanistan arasında Büyük Atatürk'le Venizelos'un kurmuş oldukları dostluğu kuvvetlendiren bir unsur olmasını istediklerini belirten Cihat Baban, Zürih Antlaşması'na imza atarken, Ada 'da birbirine yan gözle bakan insanların bir gün en büyük dostluk duygusu içinde, bir Devlet yapısı altında, tek bayrağa saygı göstererek, birbirlerine yaklaşabileceklerini ve o Devletin başına geçen kişinin din ve soy farkı gözetmeksizin bu dostluğun mimarı olmak şerefini kazanacağını düşündüklerini, oysa o kişinin, yani Makarios'un bu şerefi elinin tersiyle ittiğini, dostluğun mimarı olacağına düşmanlığın ve fesatçı bir politikanın yolcusu olduğunu ifade ediyordu. Türkiye ile birlikte Kıbrıs'ın bağımsızlığını teminat altına alan İngiltere ve Yunanistan'ın, Makarios'un tarafsız bir devlet reisi olması lazım gelirken, Anayasa'yı ihlal ederek Türk halkının karşısına dikilip EOKA'cıları harekete geçirdiğinden asla şüphe etmediklerine inanmak istediklerini açıklayan Baban, Makarios'un işe önce Anayasa Mahkemesi Başkanı'nı kaçırmakla başladığını, Türk belediyeleri konusunda Anayasa'yı ihlal ettiğini, Ankara'ya geldiği zaman yüzüne de söylediklerini, buna karşın görevinin gerektirdiği dürüstlüğe dönmediğini gördüklerini ifade ediyordu. Dolayısıyla, Anayasa'yı bile bile çiğneyen bir Devlet Reisi'ne, Türkiye'nin, Yunanistan ve İngiltere'nin söyleyecek ciddi sözleri olması gerektiğini, İngiltere ve Yunanistan'ın da Türkiye gibi aynı sorumluluk duyguları içinde görevlerini yapmakta olduklarına inanmak istediklerini dile getiriyordu. Yeşil Ada'nın siyasi ufkunu kızartan Türk şehitlerinin taze kanının kendilerine bir gerçeği hatırlatmakta olduğunu, kendilerinin kötülükten bir şey çıkmayacağına inanan ve bu inançla hakkını uygarlık ve hukuk kavramından alan bir toplum olduklarını, bunun karşısına Makarios'un rahipliğe, komitacılığın bayağı usullerini bulaştırmaktan kendisini alamamış bir insan olarak çıktığını, kan dökülmeye başlayınca bu felaketin nerede duracağını ve nasıl biteceğini kimsenin tahmin

edemeyeceğini, fakat kimsenin tahmin edemeyeceği bir sonucun içinde ilahi bir gerçek saklı olduğunu, o kanı dökeni kanın mutlaka bir gün boğacağını anlatarak, kan dökülmesini istemediklerini, Kıbrıs'ta iki cemaatin Türk, Yunan dostluğuna kuvvet kazandırarak kardeşçe yaşayıp gelişmesini arzuladıklarını ifade ediyordu.

Baban, Avrupa uluslarının birleşip kaynaştığı bir devirde, Yunanistan'la NATO içinde kader birliği yapıldığı bir zamanda Makarios'un bu dostluğu sabote etmek istemesini Yunanistan'ın da onaylamayacağına emin olduklarını söyleyerek, Cumhuriyet Halk Partisi adına ve bu halde bütün partilere ve ülkeye tercüman olmaktan korkmadan Türk Milleti'nin müşterek davası olan Kıbrıs Anayasası'nı koruma ve savunma yolunda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarını ilan ediyor, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin de bir bütün olarak bu düşünce ve kararı onayladığına inancını dile getiriyordu. İmzaladığı Anayasa'ya saygısızlık ederek kendisini ve makamını yasa dışı bir hale sokan bu komitacının, Kıbrıs'ta dökülen kanlardan kişisel olarak sorumlu olduğunu belirten Baban, şayet Makarios'un kendi eliyle imzaladığı Anayasa'yı hiçe sayarak bu Anayasa'nın tanıdığı iki milletin beraber yaşama prensibini ve bu prensibin Türk Cemaati'ne tanıdığı hak ve menfaatleri ihlal etmekte devam ederse, Türkiye'nin de antlaşmaların imzasından evvelki taleplerini yeniden canlandırabileceği, yani Ada'nın taksimini isteyecekleri uyarısını yapıyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24-12-1963: 514-516).

Yeni Türkiye Partisi Grubu adına Samsun Milletvekili Kamuran Evliyaoğlu da Kıbrıs'ta meydana gelen son olaylarla ilgili olarak yaptığı konuşmada, Kıbrıs'ın cumhuriyet rejimine kavuşmasından önceki olayların acısının henüz çıkmadan cumhuriyetin ilanını takip eden günlerden beri huzursuzluğun ortadan kalkmadığının bir gerçek olduğunu vurgulayarak, birkaç günden beri Kıbrıs'ta Türk Toplumuna karşı, Rumlar tarafından yapılan adi ve hunharca tecavüzleri de yeni bir EOKA zihniyetinin alçakça örnekleri olarak gösteriyordu. Kıbrıs Türkleri'nin hiçbir zaman yalnız olmadıklarını ve olmayacaklarını belirten Evliyaoğlu, Onlar'ın arkasında devleti, hükümeti ve asil varlığı ile Türk Milleti'nin mevcut olduğunu, hükümetin uluslararası kurallara ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'na uygun olarak gerekli önlemleri alacağına şüpheleri olmadığını belirtiyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24-12-1963: 516).

Evliyaoğlu'ndan sonra söz alarak Millet Partisi Grubu adına konuşan İstanbul Milletvekili Zekai Dorman ise, Kıbrıs Rumları'nın Türklere karşı

giriştikleri kanlı tedhiş hareketlerini bütün Türk Milleti'nin derin bir elem ve nefretle karşıladığını, Türk Toplumunu'nun hak ve hayatını korumak için hükümetçe alınacak önlemleri MP Meclis Grubu olarak desteklemeye hazır olduklarını, böylesi konularda parti anlaşmazlıklarının bir kenara koyulacağını ifade ediyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24-12-1963: 516).

Aynı gün yapılan görüşmelerde İstanbul Milletvekili Sabri Vardarlı'nın önergesi üzerine,

“Kıbrıs Türkleri'nin yalnız olmadıklarını, Türk Milleti'nin yanı başında bulunduğunu ispat etmek bakımından, büyük Türk Milleti'ni temsil etmek üzere 10 kişilik bir Millet Meclisi Heyeti'nin tüm masrafları kendilerine ait olmak şartıyla derhal Kıbrıs'a gönderilmesine” ittifakla karar veriliyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24-12-1963: 516). Cumhuriyet Senatosu'nda da Tabii Üyeler Kadri Kaplan, Mucip Ataklı ve Mehmet Özgüneş'in 26 Aralık 1963 tarihinde verdikleri *“Kıbrıs'taki kardeşlerimizin maruz buldukları vahşiyane tecavüzü Türk Milleti adına, yerinde incelemek üzere bir Senato Heyeti'nin Kıbrıs'a gönderilmesinin kabul buyurulması”* konulu önergelerinin kabulü ile Senato'dan da beş kişilik heyetin Kıbrıs'a gitmesi karar altına alınıyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 5).

Kıbrıs'ta Türk Toplumuna'na karşı işlenen ve can kayıplarına sebep olan kanlı olaylar hakkındaki görüşmelere TBMM'nde 25 Aralık'ta da devam edildi. AP Aydın Milletvekili Hilmi Aydınçer, Kıbrıs'taki kargaşalıklar ve Türk Cemaati'ne yapılagelmekte olan kanlı tecavüzler konusunda ancak radyo ve gazetelerden bilgi aldıklarını, konu ile ilgili olarak hükümet yetkililerinin ayrıntılı bilgi vermelerini ve soruları yanıtlamalarını isteyen 15 imzalı önerge verdiklerini belirtiyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 25-12-1963: 6-7). Bunun üzerine söz alan Başbakan Yardımcısı Ekrem Alican da hükümetin bu açıklamayı yapmaya hazır olduğunu, ancak bunun zamanını seçme imkanının yine hükümete bırakılmasını istiyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 25-12-1963: 7).

Daha sonra yeni kurduğu hükümetin programını açıklamak üzere söz alan Başbakan İsmet İnönü, hükümetinin uluslararası düzeni çiğneyen her türlü davranışı önlemek üzere her önleme başvurmakta devam edeceğini vurguladığı bir konuşma yaparak, hükümetin Kıbrıs'taki olaylar hakkında gerekli olan önlemleri süratle alarak uygulayacağını ve TBMM'ni de bilgilendireceğini aktarıyordu. İnönü, son gelişmelerle ilgili olarak üç

garantör devlet Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında ortak bir girişim için görüşmeler yapıldığını, böyle bir ortak görüşme ve girişimi kendilerinin teklif ettiğini ve görüşmeler sonucunda anlaşmanın verdiği tek taraflı girişim hakkını kullanmaya başladıklarını ilan ediyordu. Garantör devletlerin bu yasa dışı tecavüzlerin durdurulması için el birliği ile ve ciddiyetle çalıştıklarını ve çalışmakta olduklarını ifade eden İnönü, buna karşın tecavüz edenleri yola getirmenin mümkün olmadığını itiraf ederek, her şeye karşın Kıbrıs'ta yaşayan ırkdaşlarına karşı yüklenmiş oldukları sorumlulukları yerine getireceklerini belirtiyor ve bugün (25 Aralık 1963) Türk uçaklarının Kıbrıs'a giderek ilk ihtarı yaptıklarını açıklıyor ve devlet olarak her konuda, iç işlerde olduğu gibi, dış ilişkilerde de yasal düzene bağlı olan bir devlet ve millet olduklarını, kendilerine de yasal düzen dışında muamele ve tecavüz yapmak isteyenlere karşı kuvvetlerinin ve iradelerinin sarsılmaz bir şekilde etkisini göstereceğini duyuruyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 25-12-1963: 7-28).

Aynı gün yapılan oturumda, İzmir Belediye Başkanı Osman Kibar'ın, İzmir Belediye Meclisi adına Kıbrıs'taki esef verici olaylar sırasında ölen ve yaralanan Türklerin ve ailelerinin acılarını paylaştıkları, Kıbrıs Türkleri'nin can ve mal emniyetlerinin, hürriyet ve saadetlerinin korunması konusunda son çareye dahi başvurulmasını istedikleri ve bu isteğin Kıbrıs Türk Cemaati liderlerine de ulaştırılması rica ve temennisini belirten telgrafi Meclis'te okunuyordu. Ayrıca 25 Aralık'taki oturumda, Meclis'e gönderilmiş olan Mamak Askeri Cezaevi'nden 21 Mayıs tutukluları adına İlhan Başın'ın, Kıbrıs olaylarına dair alınacak her türlü karardan huzur duyacaklarına dair telgrafi, Posof Öğretmenler Derneği'nin, Kıbrıs olaylarına dair alınacak her türlü önleme hazır olduklarına dair telgrafi, Kiğililer'in Kıbrıs'taki mütecavizlere karşı fedai olacaklarına dair telgrafi, Giresun Ceza ve Tevkif evi Müdür, memur ve mahkumlarının Kıbrıs olaylarını protesto ettiklerine dair telgrafi, Honaz halkı adına Murat İnce'nin Kıbrıs olayları hakkında TBMM'nin tutumuna içten katıldıklarına dair telgrafi, Elazığ 21 Mayıs olayı mahkumlarının, Kıbrıs olayları karşısında kendilerine görev verilmesi hakkında telgrafi, Zehra Karşlıların, Kıbrıs olayları karşısında binlerce gönüllü Karlı'nın vazife beklediklerine dair telgrafi, Konya Millet Partisi İl Teşkilatı'nın Kıbrıs olayları karşısında Yüce Meclis'in tutumunu onayladıklarına dair telgrafi okunuyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 25-12-1963: 28)

Meclis'teki bu görüşmelerle milletvekillerinin ve kamuoyunun, Kıbrıs'ta 21 Aralık ve sonrasında meydana gelen olaylardan haberdar edilmesinin

ardından, konu 26 Aralık 1963'den itibaren Cumhuriyet Senatosu'nda gündeme geliyordu. 24 Aralık'ta Senato'da Tunceli Senatörü Mehmet Ali Demir'in, Kıbrıs'ta meydana gelen son olaylar hakkında Başbakan veya Dışişleri Bakanı'nın Senato'ya açıklama yapması isteğini içeren bir önerge vermesinden sonra 26 Aralık'ta Başbakan İsmet İnönü bir konuşma yaparak Senato'yu bilgilendiriyor ve Kıbrıs'taki son gelişmeleri kamuoyuna açıklıyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 24-12-1963: 464). Bir gün önce Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmadan sonra yeni gelişmelerin meydana geldiğini belirten İnönü, bir gün önce diğer garantör devletlerle ortak girişim talebinde bulduklarını, ancak Onlar'ın çabalarının diplomatik sahada kalması üzerine tek başına girişim haklarını kullanmak zorunda kaldıklarını, ancak bugün diğer garantörlerin de ortak girişimi kabul ettiklerini söyleyerek, bu yeni durumun dün gece ateş kesme kararını getirdiğini ve İngiliz General'in komutasında yerel komutanların durumu değerlendirmeye başladıklarını ifade ediyor ve

“Muhterem arkadaşlarım, bu 8-10 günden beri Kıbrıs'ta olan hadiseler, bilhassa son günlerdeki çok acıklı vakalar milletimizi tahmin edemeyeceğimiz kadar heyecana düşürmüştür. Gece sabahlara kadar bize uyku uyutmuyorlar. Memleketin her tarafında, tahmin edemediğiniz herhangi bir köyden veya kasabadan, cemiyetin herhangi bir tabakasından vatandaşlar uyandırılıyor, Kıbrıs'tan bilgi istiyorlar ve tahmin edemeyeceğiniz acı kelimelerle iç huzursuzlukları ifade ediyorlar”

sözleriyle de Türk kamuoyunun hassasiyetini dile getiriyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 6).

Aynı gün Senato'da konuşan Dışişleri Bakanı F.C.Erkin, 24 Aralık'ta Millet Meclisi'nde aktarmış olduğu bilgileri burada da yineliyor, ayrıca o günden sonraki gelişmeleri de ekliyordu. Lefkoşa'daki üç devlet temsilcisinin 24 Aralık öğleden sonra, önce Makarios'u, daha sonra Dr. Küçük'ü ziyaret ederek, üç garantör devletin ortak bildirisinde ifade edilen esaslar dahilinde girişimde bulunmalarından sonra da Makarios'un ve Rumların hareketlerinde olumlu bir gelişme olmadığını, aksine 24 Aralık'ı 25 Aralık'a bağlayan gece, Rumların ağır makinalı tüfek, havan topu, hafif makinalı tüfek ve tabanca gibi tesirli ateşli silahlarla Türk mahallelerine hücum ettiklerini ve girebildikleri bazı Türk mahallelerinde, mesela Küçük Kaymaklı'da, kadın, erkek, çocuk ayırt etmeksizin silahsız Türk halkına insafsızca ateş ettiklerini anlatan Erkin, bu gelişmeler üzerine aynı gece Başbakan, Genelkurmay Başkanı, İkinci Başkanı, Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay'ın ilgili personelinin katılımıyla bir toplantı yaparak, Kıbrıs Hükümeti'ne yapılan ortak çağrının beklenen sonucu sağlayamadığını, bu

çok vahim duruma derhal son verilmesi için Üçlü Çağrı gereğince iki toplum lideri tarafından ateş kesilmesinin sağlanamamasının devamı halinde, Garanti Antlaşması uyarınca, Ada'da bulunan üç devlet askeri kuvvetleri tarafından süratle ve fiilen gerçekleştirilmesi için İngiltere ve Yunanistan hükümetleri nezdinde derhal gerekli girişimlerin yapılmasını kararlaştırdıklarını ve yine aynı gece İngiltere Büyükelçisi ve Yunanistan Büyükelçisi'ne konunun tarafından bildirildiğini dile getiriyordu. Erkin, 25 Aralık sabahı Kıbrıs'tan gelen haberlerin çok ciddi boyut alması üzerine, tek başına girişim kararı aldıklarını ve harekete geçtiklerini;

Tepeden tırnağa kadar silahlandırılmış ve evvelce hazırlanmış bir plan dahilinde hareket ettikleri anlaşılan gözleri dönmüş Kıbrıslı Rum çetecilerin günlerden beri Kıbrıs Türkleri'ne karşı giriştikleri imha hareketini durdurmak için hükümetimiz'in yaptığı çeşitli uzlaştırıcı teşebbüslerin müspet bir netice vermemesi üzerine ve Garanti Antlaşması'nın münferiden harekete geçmek hususunda bize verdiği hakka dayanarak, Türk Hava Kuvvetleri'ne mensup jet uçaklarına dün saat on dörtten itibaren, Lefkoşa üzerinde çarpışmaların durdurulması amacını güden ihtar uçuşları yapmaları emri verilmiştir. Aynı saatte de Kıbrıs'taki Türk Alayı, Kıbrıslı kardeşlerimizi korumak amacıyla, Garnizonundan hareketle münasip savunma mevzilerine intikal etmiştir. Bu ihtar uçuşlarının, temenni ettiğimiz müspet neticeyi istihsale kafi gelmemesi halinde, Kıbrıslı kardeşlerimizin hayatlarını korumak amacıyla, gerekli diğer bütün tedbirler de alınmıştır”

ifadeleriyle açıklıyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 9). Erkin, bu girişimin akabinde Makarios'un ateşkes razı olduğunu belirterek, Kıbrıs Temsilciler Meclisi Başkanı Klerides ve Kıbrıs Savunma Bakanı Osman Örek'in de katılımıyla Lefkoşa'daki İngiliz Yüksek Komiseri'nin bürosunda ateşkes anlaşmasının imzalandığını aktarıyordu. Dışişleri Bakanı Erkin'in ifadelerine göre, İngiltere, Ada'da muhtelif ateşkes çabalarının sonuç vermediğine kanaat getirerek, Türkiye'nin önerisi olan Garanti Antlaşması'na taraf olan üç devletin askeri müdahalede bulunmalarından başka çözüm yolu kalmadığını belirtiyor ve Yunanistan ile Türkiye'nin de bu görüşü kabul etmelerini müteakip, Lefkoşa'daki İngiliz Yüksek Komiseri ile Türkiye ve Yunanistan Büyükelçileri hep birlikte 25-26 Aralık gece yarısı Kıbrıs Hükümeti'ne, Kıbrıs Hükümeti'nin Rum ve Türk temsilcileri de dahil olmak üzere, Garanti Antlaşması gereğince ilgili üç devletin Ada'da nizamı iade için müdahaleye hazır olduklarını bildiriyorlardı. Bu girişim gereği bugün, İngiliz General'in başkanlığında Lefkoşa'da bir toplantı yapılmakta olduğunu açıklayan Erkin, hükümetinin Kıbrıs'la ilgili olarak şimdiye

kadar gereken önlemleri aldığını, bundan sonra da almaya devam edeceğini belirterek konuşmasını tamamlıyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 7-10).

Dışişleri Bakanı'ndan sonra CKMP Grubu adına Afyon Karahisar Senatörü Celal Tevfik Karasapan Kıbrıs hakkındaki görüşlerini aktarıyordu. Karasapan, Kıbrıs'taki Türklerin başına gelebilecek en ufak bir olayın Türkiye'yi de ilgilendireceğini belirterek, Kıbrıs'ta asıl kötülüğün kaynağının Makarios ve Rum idaresinin kötü niyetleri olduğunu, bunların Londra ve Zürih Antlaşmalarını mutlaka bozmak kararında olduklarını söylüyor ve bu nedenle Kıbrıs konusunu hükümetin daha yakından takip etmesini, olaylar olmadan önce gereken her tedbiri almalarını istiyor, Kıbrıs ile Türkiye'nin bir ilymiş gibi ilgilenilmesi ve her olayın önceden önlenmeye çalışılması gerekliliği üzerinde duruyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 10-11).

AP Grubu adına Samsun Senatörü Fethi Tevetoğlu da konuşmasında, şimdiye kadar muhalefet partisi olarak her zaman dış politikada hükümetleri desteklemenin, hükümetlerin yanında bulunmanın en büyük bir şeref ve görev kabul edildiğini belirttiklerini, hükümetlerin bir hükümete, bir partiye değil, bütün bir millete ait olan bu büyük milli davada daha uyanık, daha aktif hareket etmesini belirttiğini anlatarak, Zürih ve Londra Antlaşmalarının imzalarının mürekkebi kurumadan, yeryüzünde ve dünya tarihinde bir benzeri daha gösterilemeyecek şekilde politikayı dine, dini politikaya karıştıran kara cüppeli bir papazın fırıldakları ile anlaşmaları hiçe sayan davranışlarıyla çiğnenmeye başladığını, kara cüppeli papazın Ankara'dan döner dönmez verdiği beyanat, davranışlar ve yaptığı hukuk dışı işlerin aşağı yukarı on iki aya yakın bir zamandan beri tekrarlanarak geldiğini ve kendilerinin bunlar karşısında kardeşlerinin şehit olmalarını bekleyinceye kadar pasif ve uyusuk durduklarını ifade ediyordu. Tevetoğlu, Zürih Antlaşması'nın 4. maddesindeki 'Müstakilen Müdahale' hakkını Türkiye'nin 48 saat önce kullanmış olması halinde tek Türk'ün burnunun kanamayacağını iddia ediyordu. Makarios'un bir takım çıkışlar yaptığı tarihlere bakıldığında bunların daima Türkiye'de bir iç meselenin söz konusu olduğu zamanları seçtiğinin görüleceğini, bu düşünce sahiplerinin Türkiye'yi bir hükümet buhranı içinde zannederek planları uygulamaya koyduklarını, ancak hükümetin ve Türk Ordusu'nun gereken yanıtı verdiklerini anlatan Tevetoğlu, Makarios'un ateşkesi kabul etmesi konusuna gönderme yaparak, verilen sözlerle hele sözünü tutmayan insanların yeni

garantileriyle sonuca gidilemeyeceğini, Makarios orada Cumhurbaşkanı kaldıkça, mevcut statünün çiğnenmesine daima devam olunacağını dile getiriyordu. Dışişleri'nden kesin kayıplar hakkında bilgi talebinde bulun Tevetoğlu, bu kayıpların hesabının da en kısa zamanda sorulmasını, hükümetin her milli konuda olumlu davranışları karşısında, kendilerinden vatanperverane yardım, kardeşlik ve beraberlik göreceklarini vurgulayarak konuşmasını tamamlıyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 11-12).

Tevetoğlu'ndan sonra söz alan Urfa Senatörü Esat Mahmut Karakurt, CHP Grubu adına Kıbrıs hakkındaki görüşlerini hamasi ifadelerle belirtirken, daha önce bir konuşmasında, mukadderatın Türk ve Yunan milletlerini Balkan Yarımadası üzerinde birleşmeye, beraber olmaya ve geleceklerini temin edebilmek için bir millet gibi, kardeş gibi hareket etmeye mecbur kıldığını, Türk ve Yunan ordularının, Türk ve Yunan milletlerinin geleceğinin bekçisi olacağını söylemiş olduğunu hatırlatıyor ve bir gün Yunanistan'a hücum edecek düşmanın önüne dikilmek, Yunan topraklarının üzerinde yaşayan Rumların hayatını korumak için, belki kendi hayatını feda etmeye hazırlanmış Türk Ordusu'nu, şimdi Türklerin hayatını Rumlardan kurtarmak için Kıbrıs'a gönderdiklerini belirtiyordu. Kıbrıs Adası'nın Türklerin ve Rumların müşterek malı olduğunu, Ada'nın her karış toprağı üzerinde Rumların sahip olduğu her hakka Türklerin de sahip olduğunu ve bu hakkın savunmasının Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümetlerinin garantisi altında bulunduğunu, şimdi hukuku çiğneyerek, insan hak ve hürriyetlerini hiçe sayarak bir takım vahşi, kanlı usullerle Ada'ya yalnızca sahip olacaklarını zannedenlerin, büyük bir gaflet içinde bulunacaklarını, eğer ısrar ederlerse, tarihin göstereceğini, Türk Milleti'nin vatan savunmasında, şeref ve haysiyetinin söz konusu olduğu her yerde, nasıl şahlanabileceğini belki Brezilyalılara anlatmanın zor olacağını, ama bunu Kıbrıs Rumları'nın bilmemesinin insanı hayrete düşürdüğünü, tarihleri boyunca zulüm ve haksızlığa boyun eğmemiş olan Türklerin Kıbrıs faciasında da eğemeyeceklerini hamasi bir dille anlatıyordu. Hükümetin son hareketini parti olarak onayladıklarını ve desteklediklerini belirterek, bir haftadan beri Kıbrıs'ta meydana gelen bu vahşi saldırışın bir kere daha tekrarlandığı anda kendi damarlarından akacak kanda boğulacağını, can vereceğinin altını çizerek Kıbrıslı yöneticileri uyarıyor ve;

“Kıbrıs Adası, dünyada bir ada olarak kalmaya devam ettiği müddetçe, Türkler de Ada'nın üzerinde kalmaya devam edecek, şeref ve

haysiyetleri ile ebediyete kadar yaşayacaklardır. Dokunmayın uyuyan arslana!”

ifadeleriyle konuşmasını bitiriyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 12-13).

YTP Grubu adına Sakarya Senatörü Turhan Kapanlı da konuşmasında, Türkiye'nin Ada'da ırkdaşlarına Anayasa'nın ve 19 Şubat 1959 tarihli antlaşmanın uygulanmasından başka bir istekte bulunmadığını, çirkin ve nefret verici olayların başladığı günden bu yana Türk Milleti'nin serinkanlılığını kaybetmediğini vurgulayarak, insanlığı utandıran tedhiş hareketi karşısında Türkleri hayasızca katleden insanlık düşmanlarını bir anda yok etmek kuvvetine sahip bulunulmasına karşın antlaşmanın 4. maddesinin uygulanmasını bekleyen hükümetin hukuk, ahlak ve nizama saygı gösterdiğini, yine hukuka saygısının ifadesi olarak tek başına müdahale için orduya tarihi emrini verdiğini söyleyerek, olayların gelişiminden memnun olduklarını, milletçe el ele verildiğinde yenilemeyecek bir güçlüğün bulunmadığını ifade ediyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 13).

Ankara Senatörü Mansur Ulusoy da MP Grubu adına yaptığı konuşmasında, Kıbrıs'taki Türklere karşı girişilen tedhiş hareketinin, bütün Türk Milleti'ni kalbinden yaraladığını, Kıbrıs gibi sadece Türk Milleti'ni değil, müttefikler İngiltere ve Yunanistan'ı da çok yakından ilgilendiren bir davada, bütün dış bağlantıları bir tarafa iterek, tek taraflı davranmaya olanak olmadığını, Kıbrıs davasındaki davranışları ile Türkler aleyhine kampanya açmış olan Makarios'un Garanti Antlaşması'nı tanımak istememesinin uluslararası hukuk alanında hiçbir öneminin bulunmadığını dile getiriyordu. Politikanın uluslararası diplomasi sınırları içinde yürütülürken anlaşmalara karşı olan bağlılığı, enerjik davranışları durdurucu ve frenleyici hale getirmek gibi yanlış tutumlardan kaçınmak zorunda olduklarının altını çizen Ulusoy, günümüzde artık dış politikanın sadece dışişleri bakanlığının çatısı altında değil, ulusların bütün aktif kuruluş ve kurumlarından kuvvet ve hız alarak, hatta gerektiği zaman kamuoyu arkaya alınarak yürütüldüğünü belirtiyordu. Makarios'un bu tutumu ile Yunan Hükümeti'nin tutumuna da karşı koyarak, Ada'yı tamamen Rumlara mal etmek emelinde olduğunu, ancak bu hedefine ulaşmasına Türkiye'nin asla müsaade etmeyeceğini, Makarios'un bu davranışı ile konuyu BM'ye getirme hazırlıkları yapmakta olduğunu, EOKA'cılarının metotları ile Kıbrıs Türkleri'nin harekete geçmesini ve Ada'yı BM'nin el koyacağı bir iç savaş alanı haline getirmeyi

düşündüğünü ifade eden Ulusoy, böyle bir durumda Ada'daki Türk Alayı'nın derhal harekete geçmesinin ve Türk azınlığının haklarını korumasının doğal olduğunu, ancak bunun en son başvurulacak önlem olması gerektiğini anlatıyordu. Hükümetin bu konuda almış olduğu mütecavizlerin cesaretini kırarak nitelikte olan bütün önlemlerinin Millet Partisince desteklendiğini sözlerine ekleyen Ulusoy, Yunan Hükümeti'nin hala Enosis peşinde olduğuna dair emareler bulunduğunu, Yunan Hükümeti'yle birlikte, Ortadoğu ve Yakınoğu'da çıkarı olanların da Makarios'u desteklemekte ve hatta cesaret vermekte olduklarını ifade ediyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 13-15).

Tabii Senatör Sıtkı Ulay ise, yaptığı değerlendirmede, Ada statüsünde artık Yunanistan'la kesin bir sonuca varmak zorunluluğunun olduğunu, Türklerin daima kanunlara, nizamlara, hükümetlere ve emirlerine bağlı bir millet olduğundan bu anlaşmalara sadakatle ve hüsnüniyetle bağlandıklarını, karşı tarafın ise, bu anlaşmaları, kendisi için zaman kazandırıcı bir bağlantı kabul ederek kalbinde Enosis yatan bir ihtiyarı, Cumhurbaşkanlığı'na aday yaptırmak, çeteci Grivas'ın talimatları ile Ada'da geniş bir yer altı faaliyetini hazırlamak ve desteklemek yoluna koyulduğunu, Türkiye'de bir iç parti çekişmesi ile hükümet kurulamadığını ve bir ekonomik sıkıntı olduğunu görünce, Yunanlılarca düğmeye basma zamanının geldiği düşünüldüğünü, ancak Türk'ün dış tehlikeler karşısında her türlü anlaşmazlığı bertaraf edip müşterek düşmana karşı birleşen özelliğini hesap edemediklerini ifade ediyordu. Ulay konuşmasının sonunda hükümete, öncelikle sorunlara kesinlik ve cesaretle el atması, Kıbrıs Anayasası ihlal edilmiş olmasından dolayı durumun düzeltilmesi için yeterli bir süre verilmesini, müteakiben harekete geçilmesini ve bu hareketi asla Kıbrıs'ı işgale yönelik bir çıkarma düşüncesi ile değil, orada bozulan ve kasten bozulan nizam ve asayişi temin yolunda kullanılması, Ada'yı şimdilik ikiye taksimin zorunlu olduğunu gerekçeleri ile birlikte ilgili devletler ve gerekiyorsa BM'ye intikal ettirilmesi, çarpışmalar dolayısıyla Ada'da vatandaşların aç kalma ihtimallerini de dikkate alıp Kızılây tarafından havadan ve denizden yiyecek maddelerinin sevkiyatının hazırlığının yapılmasını öneri olarak iletliyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 15-17).

Tabii Senatör Ahmet Yıldız Kıbrıs hakkındaki konuşmasına, son günlerde Ada'da yaşananların çağdaş düzen ile değil, bir kabile devrinin bile onurunu kırarak niteliğiyle, herkesi inciten bir tepki yarattığını ifade ederek başlıyor ve devamında hükümetin şu ana kadar anlaşma ve

uluslararası saygıyı zedelememek suretiyle cesaretli ve umut verici bir tutum benimsediğini, ancak bunun gelecek için yeterli olmadığını ifade ediyordu. Rumların pervasızlığının, 20. Yüzyılın bir yüz karası sayılması gerektiğini, bütün devletler için herkesin dünyaca kurulmasına çalıştığı meşru düzenlere karşı bir serdergenin ayaklanmasına verilebilecek cesaretin, her türlü ileri görüş, anlayış, devlet düzeni ile bağdaştırılamayacağını belirten Yıldız, Rumların pervasızlıklarını;

Müdahalemizi küçümseyen yayınları, Kıbrıs hükümeti yayınlarını başka kaynaklardan dinledik, 'Bazı uçaklar uçmuş, hüviyeti meçhul uçaklar, Kıbrıs semasında. Sonra öğrendik ki bunlar Türk uçakları imiş.' diyorlar Kıbrıs sorumluları. Tasavvur ediniz olayların gelişmesine, uçaklar uçtuğu zaman neredeyse dehşet içinde kalmalarına rağmen, dalga (hava akımı) geçer geçmez, 'meçhul uçaklar uçuyordu, sonra öğrendik ki Türk uçakları imiş' diyor; daha ileri gidiyor, insanlık haysiyetini rencide eden bu cinayet, bu hunharlık, bu katliama girişenlerin temsilcisi, BM'ye müracaat ediyor. Yavuz hırsız misalini de çok geride bırakıyor"

sözleriyle açıklıyor (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 18) ve her buhranı bir yankesici kurnazlığı ile sömürmek isteyen insanlar karşısında bulduklarından, Ada'daki savunma olanaklarının işleyişini bu yankesicilere karşı etkili olacak durumda göremediklerini dile getiriyordu. Bu bakımdan, hükümetin yaşadığı ortamı, karşılaştığı insanların seviyesini iyice hesap ederek uyanık bulunması gerektiğini, Rum çetecilerin içinde, Yunan askeri üniformaları giymiş insanların bulunduğu tespit edildiğini, polisi, ordusu ve çetecisi ve resmi Yunan silahları ile donatılmış organize bir teşkilatlanma ve ayaklanmanın var olduğunu, eğer müdahale edilmez, saldırgan çetelere hadleri bildirilmezse, Türk unsurunun Kıbrıs'ta yaşamasının çok güçleşeceğini, Rumların baskı ve yıldırımakla Türk halkını azaltmak, başka yerlere göç ettirmek yöntemini uyguladıklarını açıklıyordu. Bu arada kendilerinin ve hükümetin bilgisi dışında Ankara Radyosu'nda bir yayın olduğunu Kıbrıs Türkleri'nden duyduğunu, bu yayında "yapılan cinayetler aydınlatıldıktan sonra, Türk askeri, subayı ve memuruna bir şey olmadığı" gibi bir ifade kullanıldığını, bunu söyleyenin kastı olmasa bile bunun yanlış bir ifade olduğunu, Kıbrıs'ta bulunan her Türk subayını, her Türk erini, bir Kıbrıslı Türk'ün kendi kardeşi saydığı gibi, kendilerinin de Kıbrıs Türkü'nü kardeşleri saydığını, onun için verilen her kaybın ister bir Türk memurundan olsun, ister Türk askerinden olsun, ister Kıbrıslı soydaşlardan olsun kalpleri derinden sızlatacağını açıklayan Yıldız, değerlendirmesinin sonunda bazı önerilerini aktarıyordu. Kıbrıs için 4 çözüm düşünölebileceğini söyleyen Yıldız, birincisinin Türkleri

çoğunluğa teslim eden sistemin, hunharcılığı, çeteciliği, eşkıyalığı meslek edinmiş bir insafsızın takdirine Türkleri teslim etmenin bir cinayet olacağını ve bunun bir çözüm olarak bile söylenemeyeceğini, ikinci yolun bugünkü statüyü devam ettirmek olduğunu, Kıbrıslı Rumların bugüne kadarki tutumlarının bu durumu daima kötüye götüreceklerine kesin delil olduğundan bu statünün de çalışmadığını, üçüncüsünün anayurt parçasını hakkı olduğu esas statüye ulaştırmak olduğunu, bu da olmazsa o takdirde Taksim'den başka çarenin bulunmadığını ifade ediyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 17-19).

26 Aralık'ta Senato'daki görüşmelerde Kıbrıs ile ilgili olarak son söz alan Tabii Senatör Mucip Ataklı da konuşmasına, Kıbrıs'ta yaşanan son cinayetlerin sorumlusunun Kıbrıslı Rum yöneticiler olduğunu vurgulayarak başlıyordu. Rum yöneticilerinin, Kıbrıs'ı barış dünyasının bir çibanbaşı haline getirmek isteyen çabalarına ve emellerine son verme zamanı geldiğini, dış politikanın ortak sahibi bütün partilerin Kıbrıs Türkleri'ni huzur ve güvenliğe kavuşturacak, Anavatan'ın bir parçası haline getirecek kesin bir hal çaresini bulmada hükümete bütün güçleriyle destek olacaklarına emin olduğunu belirten Ataklı, hükümetin müdahale kararını uygulamasının Kıbrıs konusunu kökünden çözecek bir yönde yürütülmezse, gelecekte benzeri olaylarla karşılaşmanın kaçınılmaz olacağını, mevcut statünün ümit edilen barış ve huzuru getireceğine inanmadığını ve Kıbrıs'ın taksim edilerek Anavatan'a bağlanmasının yegane hal tarzı olduğunu dile getiriyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 26-12-1963: 19-20).

Cumhuriyet Senatosu'nun 27 Aralık 1963'deki oturumunda söz alan Ankara Senatörü Niyazi Ağırnaslı, İşçi Partisi grubu adına görüşlerini aktarırken, hükümetin ve ordunun belki biraz gecikmiş olarak değerlendirdiği hareketlerini tebrik ediyor ve hükümetin bu konuda enerjik ve cesur davranışlarının devamını, dış politikada daha kişilikli ve onurlu, daha bağımsız ve uzak görüşlü olması dileklerini dile getiriyordu (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 27-12-1963: 71).

TBMM'nin 30 Aralık 1963 tarihindeki oturumunda Adalet Partisi Grubu adına kürsüye gelen Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu konuşmasını, Kıbrıslı Rum çetesi tarafından Kıbrıs Anayasası'nın ihlaline ve buna karşı Türk unsurunun korunması bakımından tek taraflı müdahale olanağının mevcut olmasına karşın önlem alınmasında gecikmeler olduğu ve tereddütlü açıklamalar yapıldığı ana fikri üzerine oturmuştu. Kıbrıs Anayasası'nın, Ada'daki Rum tedhişçiler tarafından ihlali ve Türkler

aleyhine geniş çapta bir katliam hareketine girişilmesi karşısında, hükümetin tamamen hukuki yetkilerini kullanmak suretiyle tek başına müdahaleye karar vermiş olmasına karşın, bu kararın uygulanmasındaki aksaklıklar ve gecikmeler yüzünden Kıbrıs'taki katliamın devam ettiğini, antlaşmanın birinci maddesinin ihlali münasebetiyle, dördüncü maddedeki müdahale hakkının kullanılacağı yolunda hükümetin aldığı kararın, Türk Milleti'nin ve TBMM'nin ittifakla onayına mazhar olmasına karşın, hükümetin bu hakkı kullanmakta gösterdiği tereddüt ve ihmaller yüzünden Kıbrıs'ta durumun Türk azınlığı aleyhinde gelişme gösterdiğini anlatan Evliyaoğlu, gazetelerin devam eden katliama ait facia resimleri ile dolu olduğunu, inisiyatifin kendisine bırakıldığı İngiliz General'in de bu gibi olayları önlemekte yetersiz kaldığını ifade ediyordu. Müdahale kararının zamanında, süratle ve kararlılıkla uygulanmadığının ve hükümetin bu yeni safhadaki Kıbrıs politikasında da, bu olaydan önceki safhada olduğu gibi bir acz içinde olduğunun altını çizen Evliyaoğlu, resmi veya yarı resmi açıklamalarda anlaşılabilir bir tereddüt havası görüldüğünü söyleyerek;

“Eğer doğru ise Sayın Başbakan bir beyanatında ‘Kıbrıs'ta bir papaz, beni yedi düvelle dövüştürmek istiyor’ demiştir. Kıbrıs'ta bir papazın, yedi düveli bizimle dövüştürmeye muktedir olduğunu iddia etmek, hükümetimiz'in yedi düvel karşısında itibarını kaybetmiş olduğunu bizim, hükümet olarak devletler hukuku müesseselerini ikna kudretimizi kaybetmiş olduğumuz şeklinde yorumlanırsa, bunun mesuliyeti kime ait olacaktır?”

sözleriyle de hükümeti eleştirmeye devam ediyordu (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 30-12-1963: 33-35).

Başbakan İsmet İnönü ise, Bakanlar Kurulunun programını milletvekillerine arz ederken konuya değiniyor ve şu cevabi konuşmayı yapıyordu;

“...Türkiye Cumhuriyeti dış politikasının devamlı umdeleri arasında ahitlere sadakat başta gelir. Bildiğiniz gibi, Kıbrıs Cumhuriyeti ile aramızda özel bağlar kurulmuştur. Bu Cumhuriyetin, imzalamış olduğu andlaşmaları iyi niyetle tatbik ederek bütün vatandaşlarını refah ve saadete ulaştırmasını daima temenni etmişizdir. Fakat bir bütün teşkil eden Londra ve Zürih anlaşmaları yersiz ve mesnetsiz teşebbüslerle ortadan kaldırılmaya çalışılmış, bu konuda tarafımızdan yapılan birçok uyarımlar Kıbrıslı Rum idarecilerce kaale alınmamış ve son günlerde bildiğiniz kanlı maceraya girişilmiştir. Ada'da cereyan etmiş olan fecayi bize büyük elem vermiştir. Birkaç gün evvel arz ettiğim gibi, Türkiye kendisinin ahitlere gösterdiği sadakati ve riayeti başkalarında da aynı

şekilde bekler. Sorumsuzlukla girişilen hareket karşısında memleketimiz bir bütün olarak Kıbrıslı kardeşlerimizin hukukunun korunması ve ahitlere riayet olunması hususundaki iradesini katiyetle izhar etmiştir.

Bu cümleden olarak, bütün barışçı yolları sonuna kadar iyi niyetle, sabırla fakat azmimizden zerre kadar inhiraf etmeksizin denedikten sonra, son çare olarak Garanti Andlaşmasının bize verdiği münferit müdahale hakkımızı kullanmak üzere harekete geçeceğimizi bildirdik. Bu kati tutumumuz sonucunda Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Ada'da ateş kesilmesini ve nizamın iadesini temin için müştereken teklifte bulundular ve teklif malum olduğu üzere Kıbrıs Hükümetince kabul edildi. Şimdi, teminatçı üç Devletin askeri birlikleri bir İngiliz generalin idaresi altında vazifeye başlamış bulunmaktadır. Hükümetimiz bu millî tutumun her türlü icaplarını da ahdi vazifeye ve ahdi haklara uygun olarak yerine getirmeye aynı azimle devam edecektir...”(Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 30-12-1963: 44).

Müteakiben, Eskişehir Milletvekili Seyfi Öztürk'ün Kıbrıs'taki gelişmeler hakkında bilgi verilmesini istediği önergeye yanıt veren Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin ise konuşmasını şu sözlerle sonlandırıyor; “...Muhterem arkadaşlar, son hadiseler şimdiye kadar Kıbrıs'ta tatbik mevkiinde olan rejim ile bundan böyle Kıbrıs'ta yaşayan kardeşlerimizin Kıbrıslı Rumların ellerine bırakılamayacağını kati surette ispat etmiş bulunmaktadır. Bugün ve bundan sonra Hükümetinizin bütün düşünceleri, gayretleri ve teşebbüsleri, Kıbrıslı kardeşlerimizin artık Kıbrıs'ta her türlü korku ve can endişesinden, mal kaybından tamamiyle masun, refah içerisinde ve mesut yaşamalarını temin edecek bir ortamın tesisine müteveccih olacaktır. Bu sahada en büyük gayretleri sarf edeceğimizden emin olabilirsiniz” (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 30-12-1963: 46-47).

Aynı gün, Trabzon Milletvekili Ali Rıza Uzuner ile Tunceli Milletvekili Fethi Ülkü'nün, Kıbrıs'ta yaralanan ve halen Ankara Hastanesinde tedavi görmekte bulunan gazilerin, Millet Meclisi adına her partiden ve bağımsızlardan seçilecek ikişer milletvekilinden oluşacak bir heyet marifetiyle ziyaret edilmelerine dair bir önerge verdiklerini ve bunun da yapılan oylama sonucunda kabul edildiğini görüyoruz. Ayrıca bu önerge üzerine Meclis Başkanı'nın yaptığı açıklama ile 29 Aralık akşamı Meclis Başkanlığınca Ankara Hastanesine gidilerek Kıbrıs'tan gelmiş olan yaralı gazilerin ziyaret edildiklerini de öğreniyoruz.

SONUÇ

Görüldüğü gibi Kanlı Noel olayları TBMM’nde gündeme geldiği 24 Aralık’tan itibaren yüksek dozda yankı yapıyor ve aslında iç politikada birbirlerine gösterdikleri düşük oranlı tolerans katsayısı da böyle önemli bir milli davayı içeren dış politika konusunda yükseliyor ve hamaset yönünden muhalefet ile iktidar tek vücutmuş gibi bir görüntü sergiliyordu. Ancak Meclis ve Senato’da yapılan konuşmaları ayrıntılı olarak incelediğimizde bunun pek de böyle olmadığını görebiliyoruz. Hükümet, gerek Başbakan ve Dışişleri Bakanı gerekse iktidar partisi adına söz alan milletvekilleri ve senatörlerin konuşmalarıyla, bugüne kadar uyguladığı Kıbrıs politikasının doğruluğu ve 21 Aralık’ta meydana gelen olaylar karşısında gösterdiği çalışmaların etkinliği konusunda ısrarını sürdürüyordu. Muhalefet ise, genel olarak hükümetlerin hangi parti ve görüşe bağlı olurlarsa olsunlar dış politika konusunda muhalefet de dahil olmak üzere bütün partilerin desteğini alacaklarını belirtmekle birlikte, hükümetin bugüne kadar kendilerinin yaptıkları eleştiri ve uyarıları dikkate almadığı, tereddütlü, çekingen ve pasif bir politika izlediği için bugünlerin yaşandığının üzerinde duruyordu. Hatta bugüne kadar meydana gelen gelişmeler karşısında hükümetin ne gibi bir önlem aldığı veya almayı düşündüğünün bile belli olmadığı ve bu konularda Parlamento’nun yeterince bilgilendirilmediği ve Zürih Antlaşması’nın 4. maddesindeki “*Müstakilen Müdahale*” hakkının kullanılmasında hükümetin tereddüt ve ihmali bulunduğu, bu hakkın 48 saat önce kullanılmış olması halinde Kıbrıs’ta hiçbir Türk’ün zarar görmeyecekleri iddiasıyla hükümet eleştiriliyordu. Anlaşma ve uluslararası kurallara uymanın yeterli olmayacağı ve hükümetin daha aktif, hızlı, enerjik davranması ve daha şahsiyetli, haysiyetli, öngörülü bir dış politika izlemesi gereğinin altı çiziliyordu.

Nitekim meydana gelen olayları ve bu olaylar karşısında Ankara’nın gösterdiği politik tepkileri gözlemlediğimizde, kararlı politikaların ne kadar etkili sonuç yarattığını da ortaya koyabiliyoruz. Türkiye’nin klasik girişimleri karşısında Makarios’un gösterdiği tepkisizlik ve ilgisizlik ile 25 Aralık tarihinde Türk jetlerinin Lefkoşa üzerinde alçak uçuş yapmasının ardından ateşkesin derhal kabul edilmesi bunun en güzel örneği olsa gerek.

KAYNAKÇA

BCA. 030.01.64.394.29. Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
Millet Meclisi Tutanak Dergisi
Güler İ. K., Efeğil E. (2001), Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi
(Bugünü ve Yarını), Ankara.

KIBRIS'TAKİ SİYASAL KARAR ALMA SÜREÇLERİNDE JEOPOLİTİK UNSURLARIN ROLÜ*

ÖZET

Tarihi MÖ 3000'e uzanan Kıbrıs'ın, İngiltere Başbakanı Disraeli'nin Kraliçe Victoria'ya 5 Mayıs 1878 tarihinde gönderdiği mektupta söylediği “*Kıbrıs, Ön Asya'nın anahtarıdır*” sözleriyle önemini vurguladığı coğrafi konumu, geçmişte birçok araştırmaya konu olmuştur.

Akdeniz'in üçüncü, Doğu Akdeniz'in en büyük adası durumunda bulunan ve Toroslar'ın çevrelediği Çukurova bölgesi ile Amanoslar'ın kuşattığı bugünkü Hatay bölgesi arasında bir ada olması dolayısıyla; bu kara parçaları ile bir bütünlük arz eden Kıbrıs, aynı zamanda Hatay ile Anadolu kıyılarının teşkil ettiği İskenderun Körfezi'ne hakim bir noktada bulunması nedeniyle bu bölgeleri kontrol eder bir konumdadır. Kıbrıs, üç kıta ticaret yollarının kesiştiği bir kavşak noktası olarak da Asya, Avrupa ve Afrika uygarlıklarını buluşturmuş, böylece çeşitli dil ve dinlerin etkisi altında kalarak küresel ve bölgesel açıdan jeostratejik bir kütle merkezi olmuş, bölgedeki dengelerin oluşumunda önemli rol oynamıştır.

Tüm bu veriler, Kıbrıs ile ilgili siyasi karar alma süreçlerinde karar vericileri etkileyen unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Küresel aktör olarak kabul edilen ABD, AB ve Rusya ile bölgesel aktörler Türkiye, Yunanistan ve hatta İsrail'le birlikte, adakaranın ev sahipleri KKTC ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin bu konuda aldıkları pozisyonlar incelenmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Ancak bu incelemelerde, özellikle kararların oluşturulması ve nihai kararın verilmesi aşamalarında söz konusu verilerin yanında Rum Ortodoks Kilisesi'nin varlığı ve tarihsel süreçteki faaliyetlerinin de ne kadar etkili bir veri olarak karşımıza çıktığını gözden kaçırmamak, doğru sonuca ulaşma açısından akılcı bir değerlendirme olacaktır.

Bu çalışmada, tarih boyunca Kıbrıs'la ilgili siyasi konulardaki karar alma süreçlerinde rol alan aktörlerin geçmişte mevcut jeopolitik unsurlardan nasıl etkilendikleri ve bu unsurları kendi çıkarları yönünde ne şekilde kullandıkları irdelenmiş, gelecekte de bu unsurları, özellikle yer altı kaynaklarının varlığını hangi politikalar çerçevesinde kullanabilecekleri yönünde bir öngörude bulunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, jeopolitik, jeostrateji, kilise.

* Bu makale, 16-18 Ekim 2014 tarihlerinde Gazimagusa/ KKTC'de yapılan 4. Uluslar arası Kıbrıs Sempozyumu'nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

POLITICAL DECISION-MAKING PROCESS BY THE ROLE OF GEOPOLITICAL FACTS IN CYPRUS

ABSTRACT

History dating back to 3000 BC of Cyprus, a letter that was sent to Queen Victoria by British Prime Minister Disraeli on May 5, 1878 point out that "Cyprus is the key of Front Asia." That mainly draws attention to the geographical position that also have been the subject many studies in the past.

The island is Mediterranean's third, Eastern Mediterranean's largest island and It's between Çukurova region Surrounded by the Taurus Mountains and Hatay region that surrounds today's Amanos', therefore, Cyprus which is in harmony with those land pieces, therewithal, Cyprus has a position that is dominant to Iskenderun Gulf that is located by Hatay and the coast of Anatolia and because of these reasons, it is in a position that controls these areas. Cyprus also combine Asian, European and African civilizations as the intersection of trade routes of three continents, so, Cyprus became a geo-strategic center in terms of global and regional under the influence of variety of languages, it has played an important role for the formation of balance in the region.

All these data indicated as factors that influence the decision-makers in the political decision-making processes. ABD, AB and Russia that recognized as a global actor, and regional actors; Turkey, Greece and even Israel , TRNC and the Greek Cypriot Administration position on this issue is among the topics to be examined. However, these observations, especially the creation of the decision and the stages of final decision, addition to such data, Church's presence and activities in the historical process that prove to be an effective data that shouldn't miss in terms of reaching the correct result will be a rational assessment.

In this study, we have tried to find a prediction and have been analysed the factors that have taken a place throughout history, decision-making processes in political issues related to Cyprus and these factors in what way they use towards their own interests, especially in the presence of underground resources that can be used in the context by which policy.

Keywords: Cyprus, geopolitics, geostrategy, church.

GİRİŞ

Mevcut dört dünya hakimiyet teorisinin (kara, deniz ve hava hakimiyet teorileri ve kenar kuşak teorisi) her birinin merkezinde yer alan Kıbrıs, kendi dışındaki uluslar tarafından belirlenen senaryolara sahne olmaya mahkum edilmiş, kendisi ile ilgili siyasi karar alma süreçlerinde etkin bir şekilde rol alamamıştır. Dolayısıyla bölgede aynı sahnede, aynı veya benzeri senaryolar, zaman zaman değişen aktörlerle oynanmaya devam etmiştir. Kıbrıs tarihin en eski devirlerinden beri öncelikle Akdeniz dünyasına hakim olma, son tahlilde dünya hakimiyetine ulaşma ve sürdürme amacıyla enerji kaynakları ve ulaştırma hatlarının denetimi ve güvenliği mücadelesi veren uluslar için önemli bir cazibe merkezi olmasında asgari nedenleri olmuştur.

Son yıllarda gerek Ortadoğu petrolünün, gerekse Hazar Havzası petrol ve doğal gazının Batıya aktarımında kilit nokta görevini gören Ceyhan bölgesini kontrol ediyor olması ve Kıbrıs çevresinde tespit edilen yeraltı kaynaklarının, özellikle doğalgaz kaynaklarının varlığı ve paylaşım tartışmaları da Ada'nın jeopolitik önemini daha da artırmıştır. Denizdeki mevcut enerji potansiyeli, ada bölgesinde sadece adakaranın değil, denizlerin de paylaşımını, dolayısıyla münhasır ekonomik bölge konularını önemli hale getirmiştir.

Tüm bu veriler, Kıbrıs ile ilgili siyasi karar alma süreçlerinde karar vericileri etkileyen unsurlar olarak göze çarpmaktadır. Küresel aktör olarak kabul edilen ABD, AB ve Rusya ile bölgesel aktörler Türkiye, Yunanistan ve hatta İsrail'le birlikte, adakaranın ev sahipleri KKTC ve Güney Kıbrıs Rum Yönetiminin bu konuda aldıkları pozisyonlar incelenmesi gereken konular arasında yer almaktadır. Ancak bu incelemelerde, özellikle kararların oluşturulması ve nihai kararın verilmesi aşamalarında söz konusu verilerin yanında Rum Ortodoks Kilisesi'nin varlığı ve tarihsel süreçteki faaliyetlerinin de ne kadar etkili bir veri olarak karşımıza çıktığını gözden kaçırmamak, doğru sonuca ulaşma açısından akılcı bir değerlendirme olacaktır.

JEOPOLİTİK UNSURLAR VE KARAR ALMA SÜREÇLERİNE ETKİLERİ

Devletlerin coğrafi özellikleri ile siyasetleri arasındaki ilişkileri inceleyen bilim olarak kabul edilen, bir başka ifadeyle de, uluslararası siyasette, coğrafi etmenlerin güç ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi olarak

bilinen Jeopolitiğin değişen ve değişmeyen unsurlar ve zaman olmak üzere üç temel unsur üzerine oturtulduğu görölmektedir (İlhan, 2002: 319).

Değişmeyen Etkenleri oluşturan;

1. Ülke veya bölgenin hudutları, dünya üzerindeki yeri.
2. Coğrafi karakteri (ada, yarımada, kıta, kıta içi ülke olma durumu)
3. Arazi (coğrafi bütünlük, fizikî yapı) (Silahlı Kuvvetler Dergisi Eki, 1980: 16), bir başka ifadeyle coğrafi unsurlar (İlhan, 2002: 319), aslında adı geçen bölge veya ülkenin jeopolitik önemini oluşturan değerlerdir. Nitekim yukarıda vurgu yaptığımız Kıbrıs'ın jeopolitik önemi de bu değişmeyen etkenlerden meydana gelmektedir. Bu noktada, potansiyel değerlerin güncelleşmesi olarak kabul edilen ZAMAN unsuru etken olmaktadır. Kıbrıs'la ilgili olarak bu unsur gelişen süreçte, Kıbrıs'ın jeopolitik öneminin artmasına şahitlik yapmıştır.

Bu çalışmada sosyal, ekonomik, politik, askeri ve kültürel değerlerin oluşturduğu jeopolitiğin değişen unsurları (İlhan, 2002: 319) temel olarak ele alınmıştır. Çünkü Küresel veya bölgesel güçler, hedef ülkenin veya bölgenin jeopolitik konumundan yararlanmak için daima O'nun jeopolitiğinin değişen unsurlarını hedef alırlar.

JEOPOLİTİĞİN DEĞİŞEN UNSURLARI

1. Sosyal değerler (Nüfus, nüfusun nitelikleri ve yoğunluğu)
2. Ekonomik değerler (Doğal kaynaklar, emek, sermaye ve yönetim)
3. Politik değerler (Siyasi rejim, partiler, ikili veya global anlaşmalar vb.)
4. Askeri değerler.
5. Kültürel değerler

Adından da anlaşıldığı gibi bunlar değişebilir, manipüle edilebilir, uygun çalışmalarla ulaşılmak istenilen amaca hizmet edecek şekilde sokulabilir unsurlardır. Günümüzde küresel güçler, Jeostratejide “Milli Güç Unsurları” olarak ifade edilen kavramı oluşturan bu değerleri kullanarak, bu değerleri yozlaştırarak hedef ülkeleri kontrol etmektedirler. Artık askeri güç kullanmak çok tercih edilen pratik bir konu değildir, maliyeti yüksektir ve ilgili ülkelerin kendi iç kamuoylarının tepkilerine yanıt vermeleri zordur. Bu nedenle Dünya Hakimiyet Teorilerinde söz edilen hedef bölgeleri “elde tutmak” veya “kontrol etmek” terimleri de söz konusu yerlerde bilfiil askeri güç bulundurmamak veya işgal etmekten ziyade, jeopolitiğin yukarıda sözünü ettiğimiz değişen unsurlarını manipüle ederek, hedef ülke veya bölgede istediğini yaptırabilmeyi ifade eder. İşte Kıbrıs'ta da yapılan ve yapılmakta olan budur.

1. Sosyal değerler (Nüfus, nüfusun nitelikleri ve yoğunluğu)

Nüfus hareketleri ve bir başka ifadeyle göç, tarihsel süreç içerisinde Kıbrıs'ta karar alma süreçlerinde en etkin şekilde kullanılan faktörlerin başında gelmektedir. Bunların birkaç örneğini şu şekilde verebiliriz:

A. Osmanlı Yönetimi zamanında Anadolu'dan Kıbrıs'a göç;

16. yüzyılda Doğu Akdeniz'de tam bir hakimiyet kurmak isteyen Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ı topraklarına katmak istemiştir. Bu amaçla, Venediklilerin elinde bulunan Kıbrıs, 1571'de Lala Mustafa Paşa komutasındaki bir ordu tarafından fethedilmiştir (Storrs, 1930: 21; Uzunçarşılı, 1988: 10–14). Fetihten sonra Kıbrıs, idarî yönden “Beylerbeyilik” statüsüne alınmıştır (Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları, 2000: 18).

Kıbrıs'ta hâkimiyetin sürekliliğinin sağlanması, toprağın işlenerek ekonomiye kazandırılması ve ticaretin canlandırılabilmesi için Türk nüfus yeterli değildi. Bu durumu gören Kıbrıs Beylerbeyi Sinan Paşa Sultan II. Selim'e bir mektup göndererek Kıbrıs'ın arazi, nüfus ve gelir durumu hakkında bilgiler vermiş, Venediklilerden boşalan arazinin işlenemediğini, Ada'nın kalkınması için yeterli sayıda sanatkâr bulunmadığını bildirmiştir (Tarkan, 1975: 57; Hakeri, 1993: 238; Oberling, 1982: 5).

Bu mektup üzerine Sultan II. Selim, Kıbrıs'ın kalkınması, zenginleşmesi ve Kıbrıs'taki Türk nüfusun takviyesi için 22 Eylül 1572 tarihli bir hüküm ile Kıbrıs'a Türk ailelerin iskânını emretmiştir (Orhonlu, 1971: 94; Alasya, 1977: 82–86). Göçün büyük bir kısmı birkaç yıl içinde tamamlansa da 18. yüzyılın ortalarına kadar göç devam etmiştir. Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın nüfusunu takviye etmek amacıyla daha sonraki yıllarda da Ada'ya Türk iskânını sürdürmüştür (Uzunçarşılı, 1988: 14–15; Hakeri, 1993: 238–239).

B. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sonrası Türkiye'den Kıbrıs'a göç;

Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda Ada kuzey ve güney olmak üzere ikiye bölünmüş ve Türkiye, Adanın yaklaşık %34'ünü kontrolü altına almıştır. Yapılan müzakereler, Kıbrıs'ta iki toplumu bir araya getirecek bir sonuç vermeyince, bu defa gerek Türkiye gerekse de Kıbrıs Türk Yönetimi, Adanın kuzeyinde, Barış Harekâtı neticesinde elde edilen topraklarda yeni bir idare kurma yoluna gitmiş, bunun üzerine 1 Ekim 1974 tarihinde Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi kurulmuştur. Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi ve sonrasında 13 Şubat 1975 tarihinde kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD), Adadaki fiili durumu hukuki bir zemine kavuşturarak, KTFD topraklarında yeniden üretimi sağlamak için çalışmalara başlamıştır. Bu dönemde KTFD'nin en çok ihtiyaç duyduğu

gereksinimlerin başında, her türlü insan kaynağı gelmektedir. Bir taraftan İngiliz Yönetimi döneminde İngiliz ve Rumların baskısıyla, daha sonra 1955–1974 arası dönemde meydana gelen çatışmalar nedeniyle Türkiye'ye, İngiltere'ye, Avustralya ve Kanada'ya göç etmek zorunda kalan Kıbrıs Türkü, diğer taraftan da 1974 Savaşı dolayısıyla Adanın kuzeyinden güneyine göç etmek zorunda kalan Rumlar, KTFD topraklarında ciddi bir insan gücü açığının doğmasına neden olmuştur (Şahin, 2013: 608-609).

Bu nedenle adadaki Türk nüfusunun çoğunluk haline gelebilmesi ve adanın kuzeyinde Rumlar tarafından terk edilen bölgelere yerleştirilecek Kıbrıslı Türklerin bu bölgeyi doldurmaya yetmeyeceğinin hesaplanmasının ardından Türkiye'den göçmen kabul edilmeye başlanmış ve böylece resmî olmayan ve turist adı altında adaya Türkiye'den büyük bir göç hareketi başlamıştı. Bu maksatla; 1974 Barış Harekâtı'nda görev alan askerler ve yakınları, tarım işgücü ve kendi başına gelenler olmak üzere üç grup insan Adaya gelmiştir. 'Türkiyeli göçmenler' olarak adlandırılan bu insanlar, vatandaş yapılarak Rumlardan kalan mülklere yerleştirilmiştir (Keser, 2006: 114).

C. Kıbrıs'ta Türkler arasındaki Kıbrıslı- Tükiyeli, Güneyli-Kuzeyli tartışmaları

1975 tarihinden itibaren kısa sürede büyük bir hız kazanan bu göç hareketi, yapılan yanlışlıklar ve bilinçsiz, plansız faaliyetlerden dolayı, istenilen sonuçlara ulaşamamış ve birçok sosyal sorunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu puslu havadan da öncelikle Rumlar yararlanma yoluna gitmiş ve suni olarak bir 'Kıbrıslılık-Türkiyelilik' çatışması ortaya atılmıştır. Türk tarafında da bazı gruplar tarafından destek bulan bu ayrımcılık, zamanla Kıbrıs Türkleri arasında da toprak dağılımdaki çeşitli adaletsizlikler nedeniyle Güneyli (Harekat öncesi Güney Kıbrıs'ta yaşayıp da hareket sonrasında Kuzeye göç etmek zorunda kalanlar)- Kuzeyli şeklinde bir başka boyutta kendini göstermiştir. Bu ayrımcılık girişimleri daha sonraki dönemde de pek çok tartışmanın da odak noktasını oluşturmuştur (Keser, 2006: 114).

D. Makarios'un Türkleri parayla göçe zorlaması;

Makarios'un cumhurbaşkanlığı döneminde de göçler büyük bir hızla devam etmiştir. Türkleri silahla yok edemeyeceğini anlayan Makarios, 1967-1974 döneminde Türklere ekonomik ve sosyal baskılar uygulayarak adadan göçe zorlama politikasını uygulamaya başlamıştır. Adayı

Yunanistan'a bağlama planının en basit uygulaması olan "gençleri yurtdışına gönderme" olayı başarıyla gerçekleşecek, o dönem adada mevcut olan kaos ortamından uzaklaşmak isteyen Kıbrıs Türkleri Makarios'un "yol parası, otel parası, burs" gibi tekliflerine hayır diyemeyecektir. 1960'lı yıllarda üniversiteden henüz mezun olmuş bir Kıbrıs Türkü o günleri şöyle anlatır. "Makarios yurtdışına gitmek isteyen gençlere tüm olanakları sunmaktaydı. Ben de Kanada'ya başvurmuştum. Başvurum kabul edildi. Elime, beni aylarca idame edecek kadar para vereceklerdi. Yalnız şunu şart koşular: 'Gideceksin ama gelmeyeceksin!' Gidip gelmemeyi göze almıştım ama başka bir mani çıktı gidemedim. O zaman benim akranlarım 'Makarios'un yaptığını babamız yapmaz' derlerdi. Oradaki mantığın Türkleri adadan çıkarıp, adayı Helenleştirmek ve Enosis olduğunu bilmezdik..." (<http://www.starkibris.net/index.asp.haberID=171052>, 26.02.2014)"

E. Günümüzde Toplumlararası Müzakerelerde Nüfusun Önemi

Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından geçtiğimiz günlerde tek taraflı olarak alınan çekilme kararına karşın bugüne kadar sürdürülen toplumlararası müzakerelerin temel noktalarından birini nüfus konusu oluşturmuştur. Nüfus, mülkiyet ve toprak konuları özellikle Rumlar tarafından Türkiye'den yapılan göçler bahane edilip birbiriyle ilişkilendirilerek müzakerelerin olumlu sonuçlanması engellenmiştir.

- 1. Ekonomik değerler (Doğal kaynaklar, emek, sermaye ve yönetim)**
- 2. Politik değerler (Siyasi rejim, partiler, ikili veya global anlaşmalar vb.)**
- 3. Askeri değerler.**

Ekonomik değerler ile politik ve askeri değerleri birbirinden ayrı değerlendirmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü ekonomik çıkarları elde etmek için politik faaliyetler gerekmektedir. Politikayla çözülemeyen sorunlar ise sonunda askeri tedbirleri uygulamayı gerektirmektedir. Bu nedenle bu çalışmada söz konusu üç faktör birlikte ele alınmıştır.

Aslında dünya üzerinde meydana gelen sorunların temel nedenini ekonomik paylaşımlar oluşturmaktadır. Hepimizin bildiği gibi ihtiyaçlar sonsuz, ancak bu ihtiyaçları karşılayacak kaynaklar sınırlıdır. Dolayısıyla mevcut kaynakların paylaşımı da sorun yaratmakta ve bu kaynaklara sahip olan veya kontrol eden güçler de karar alma süreçlerinde daha etkin role sahip olmaktadır.

Kıbrıs'ta da durum farklı değildir. Konuyla yakın ilgisi olan birkaç örneği şu şekilde belirtebiliriz.

A. Güney Kıbrıs'ın Avrupa Birliğine Tam Üye Olması

Sanayileşmiş Avrupa, petrol ihtiyacının % 80'ini büyük ölçüde Akdeniz üzerinden taşıyarak Orta Doğu'dan karşılamaktadır. Bundan dolayı Avrupa Birliği Akdeniz ve Ege'de deniz üstünlüğü kurmak istemektedir. Bu nedenle AB, yeni dönem hedefleri ve stratejileri çerçevesinde hayati önem taşıyan Kıbrıs'ı, her ne pahasına olursa olsun Güney Kıbrıs Rum Kesimini adanın tek temsilcisi sayarak Birlik sınırları içine dahil etmeyi ve bölgedeki stratejik denge unsurlarında güç kazanmayı hedeflemiştir. Bu maksadı gerçekleştirmek için AB, Temmuz 1990'da tüm Kıbrıs adına AB'ye üyelik için başvuran Kıbrıs Rum Yönetimi'ni Türk tarafının tepkisine karşın 1994 yılında Korfu Zirvesi'nde AB genişleme programına dahil etmiştir (İşyar; 2013, 631). Bunun sonucunda 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde GKRY, Kıbrıs'ı temsilen yer almıştır. 1997'de yayınlanan Lüksemburg Sonuç Bildirgesi ile Kıbrıs sorununun 2003 yılına dek çözülmemesi durumunda Rum yönetiminin Kıbrıs adına üye olabileceğinin ve üyeliğinin 2004 yılında kabul edileceğinin açıklanması, AB'nin niyetini daha net olarak ortaya çıkarmış ve AB bu yaklaşımı ile uluslararası anlaşmaları ihlal etmiştir. Bilindiği gibi, Kıbrıs'ın statüsünü düzenleyen Zürih ve Londra Antlaşmaları'na göre Kıbrıs Cumhuriyeti, garantör devletlerin üyesi bulunmadıkları ve onaylamadıkları herhangi bir ittifak ilişkisi içerisinde bulunmamalıdır. Bu bakımdan ele alındığında Türkiye'nin AB'ne tam üyeliği gerçekleşmeden Kıbrıs'ın AB'ne üyeliğinin söz konusu olmaması gerekmektedir.

2004 yılına gelindiğinde, temel yapısı ve felsefesi itibarıyla fiilen yıkılmış olan ve sadece GKRY'nin temsil ettiği Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devam ettiği öngörüsüyle hazırlanmış olan Annan Planı'nı karşımızda görüyoruz. Özünde Türk tarafının beklentilerini karşılamayan, buna karşılık Rum-Yunan ikilisinin hedeflerini yeni bir hukuki ve siyasi zemine oturtan söz konusu Planın kabul edilmesi karşılığında, KKTC'nin tanınacağı ve uygulanan izolasyonların kaldırılacağı şeklindeki vaatler sonucunda Türk tarafı plana %64.91 oranında evet demiştir. Ancak buna karşın verilen sözler yerine getirilmemiştir (Vatansever, 2010; 1522). Üstelik plana %75.38 oyla hayır diyen GKRY 2004 yılında AB'ye tam üye yapılarak ödüllendirilmiştir. 28 Mayıs 2004'te Kofi Annan BM Güvenlik Konseyi'ne sunduğu raporunda Türk kesiminin çoğunun planı kabul ettiğini, ancak Rum tarafının çözümden yana olmadığını ve anlaşmayı reddettiğini belirtmiştir. Referandum sonuçlarının Kıbrıs Türk tarafına

baskı ve izolasyon uygulamak için tüm nedenleri ortadan kaldırdığını da raporunda belirtmiştir. Fakat Annan'ın ekonomik izolasyona son verebilecek bu planı Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmamıştır. Daha sonra dönemin genişlemeden sorumlu AB komiseri Günter Verheugen'in "Rum tarafınca kendimi kandırılmış hissediyorum" şeklindeki ifadelerindeki samimiyetini de ciddiye almamak gerekir. Zira burada kandırılan bir taraf varsa o da tutulmayan vaatlere inanan Kıbrıs Türk toplumu idi. Bu örnek de bize jeopolitiğin ekonomik ve politik unsurlarının ne kadar etkin bir şekilde kullanıldığını ve uluslar arası ilişkilerde haklının değil, güçlünün sözünün geçtiğini bir kez daha kanıtlamaktadır.

B. Münhasır Ekonomik Bölge ve Hidrokarbon Kaynakları;

GKRY, 17 Şubat 2003'te Mısır'la ve 2007'de Lübnan'la "Münhasır Ekonomik Bölge Sınırlandırma Anlaşması" imzalamıştır. 2011 yılı ortalarından itibaren Doğu Akdeniz'de Kıbrıs sorunu ve hatta dünya politikaları ile genel olarak enerji piyasasını etkileyecek önemli bir gelişme yaşanmıştır. Ağustos 2011'de Kıbrıs'ın güneyinde bulunan doğalgaz rezervleri konusunda kapsamlı araştırmalara başlayan GKRY'nin anlaşma yaptığı ABD'li Noble ve İsraili Delek firması tarafından doğalgaz aramaları için kullanılacak olan "Afrodit" isimli platform 12. Parsele varmış ve 18 Eylül'de sondaj işlemine başlamıştır (Akgün, 2012; 403-404). Şu ana kadar kanıtlanmış kaynakların büyük bir rakam ifade etmediği söylenirse de, yine de bu kaynakların AB'nin Rusya'ya enerji bağımlılığını azaltabilecek miktarda olduğu değerlendirilmektedir.

Bu gelişmeler üzerine, New York'ta KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile dönemin TC Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan arasında 21 Eylül 2011'de KKTC ile Türkiye arasında Kıta Sahaneliğini Sınırlandırma Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşmanın ardından TC Bakanlar Kurulu tarafından Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na (TPAO) petrol ve doğalgaz arama izni verilmiş ve Koca Piri Reis gemisi tarafından Kıbrıs çevresinde sismik veri çalışmalarına başlanmıştır (Kısacık, 2013).

Tam bu noktada bugüne kadar Kıbrıs'taki toplumlararası görüşmeleri uzaktan izleyen ABD'nin Kıbrıs'ta çözüme yönelik açık ve kapalı görüşmeler gerçekleştirdiğine şahit oluyoruz. Oysa Hidrokarbon Kaynakları konusu gündeme gelene kadar Amerika, Kıbrıs'taki mevcut statükonun kendi lehine bir durum yarattığı düşüncesini taşıyordu. Çünkü

Kıbrıs'ta iki tarafın birleşmesiyle oluşacak bir çözüm, GKRY AB üyesi olduğu için AB lehine, yani ABD'nin Ortadoğu'da kendisine rakip olarak gördüğü Almanya ve Fransa lehine bir gelişme olacaktır. Ayrıca, Üsler konusunda İngiltere ile imkân ve kolaylıklardan istifade etme ve özellikle Doğu Akdeniz'de meydana çıkacak bir askeri harekât ihtimali karşısında (Bryant, 1978: 3) NATO güçlerini de bu duruma dâhil etme söz konusu olsa da Amerika, adanın tek başına bir devletin eline verilmesinden yana görünmemektedir (Öztürk, 2001: 169-17).

Doğal olarak o günün mevcut konjonkturunda Doğu Akdeniz'i kontrol eden ve sabit bir uçak gemisi olarak değerlendirilen adanın AB kontrolünde olması ABD'nin hoşuna gitmeyecekti. Bugün ise ortaya yeni bir pozisyon çıkmıştır. Kıbrıs'ın Güneyinde tespit edilen doğalgaz kaynakları ve bunların ABD ve İsrail firmaları tarafından çıkarılacak olması, bir adım ötesinde de çıkarılacak doğalgaz ve belki de petrolün Batıya taşınması... Sözkonusu yer altı kaynaklarının GKRY topraklarından, KKTC topraklarına, oradan da Türkiye üzerinden Batıya boru hattı ile aktarılmasını en uygun yol olarak değerlendiren ABD, Kıbrıs'ta çözüme yönelik bir dizi girişimlerde bulunuyor. Ancak, bu durum, GKRY'ni adanın tek temsilcisi kabul ederek Kıbrıs'ı kontrol ettiğini değerlendiren AB liderlerinin tepkisine neden oluyordu.

Almanya Başbakanı Angela Merkel, Rum Yönetimi Başkanı Anastasiadis'le 6 Mayıs 2014'de Berlin'de gerçekleştirdiği görüşme sonrasında yaptığı açıklamada AB'nin Kıbrıs'ta devam eden müzakere sürecine daha etkin katılımından yana olduğunu belirterek AB adına rahatsızlığını dile getiriyor. Merkel'in bu çıkışı, şeklen GKRY'nin AB üyesi olmasından kaynaklansa da, özü itibarıyla Kıbrıs'ın değişen jeopolitiğinin AB ya da başka bir ifadeyle Almanya açısından taşıdığı önemi bir kez daha ortaya koyuyor (Erol, 2014).

Bu arada Rum Simerini Gazetesi de yayınladığı bir yazıda, ABD'nin istediği gibi doğal gazın Türkiye üzerinden boru hatlarıyla nakledilmesi ve Kıbrıs sorununa iki oluşturu devletin temelinde bir çözüm bulunmasına Türkiye'yi stratejik açıdan yükselteceği gerekçesiyle İsrail ve Mısır'ın karşı çıktığını belirtiyor (Simerini, 2014).

Görüldüğü gibi bölge ve bölge dışı aktörlerin Kıbrıs üzerindeki artan ilgisinin temelinde, Kıbrıs'taki hidrokarbon keşifleri ile Ada'nın Doğu Akdeniz güvenliğinde artan çok boyutlu stratejik önemi yatıyor.

Dolayısıyla Kıbrıs mevcut jeopolitiğiyle aynı zamanda bir hesaplaşma politikalarının da merkezini teşkil ediyor.

C. “Türkiye’den boruyla su temini” projesi;

“*Bariş Suyu Projesi*” olarak da adlandırılan faaliyet ile Türkiye’de, Anamur’dan deniz altına halihazırda döşenmekte olan 80 kilometrelik boru hattıyla Kıbrıs’a yılda 75 milyon metreküp su getirilmesi planlanmaktadır. Türkiye’den önümüzdeki aylarda Kıbrıs’a gelecek milyonlarca metreküp kaliteli içme suyunun, sadece Kıbrıslı Türkler için değil, Rumlar ve hatta Doğu Akdeniz’de kuraklıkla boğuşan İsrail, Lübnan, Mısır gibi ülkelerin geleceği açısından da büyük önem taşıdığı değerlendirilmektedir. Dolayısıyla Türkiye’den getirilecek suyun yalnız hayati değil, siyasi önemi olduğu ve Türkiye’nin yakın gelecekte bölgedeki karar verme süreçlerindeki etkinliğini olumlu etkileyeceğini söyleyebiliriz.

D. Elektrik Enerjisi Sağlanması;

1974 Barış Harekatından sonra Kuzey Kıbrıs’a elektrik enerjisi Rum kesiminden sağlanmaya devam ediyordu. Rum kesiminden alınmakta olunan elektrik enerjisinin kesintiye uğra yabilmesi olasılığını ve dolayısıyla bu yolla yapılabilecek baskıları ortadan kaldırmak düşüncesiyle üretim santrallerinin kurulmasına karar verildi. Bunlardan ilki Lefkoşa’nın kuzeyindeki Dikmen köyü civarında Ekim 1975’de inşa edilen Dikmen Gaz Türbin Santralıdır. Daha sonra Teknecik bölgesinde ikinci bir elektrik üretim santrali montajına karar verildi ve proje Eylül 1977’de tamamlandı. Buna rağmen ihtiyaç karşılanamadığı için Rum Kesiminden elektrik alımı ve kesintiler devam ediyordu. 1983 yılında KKTC ilan edilince, Rum kesiminden karşılanmakta olan elektrik enerjisi kesintiye uğrayabilir düşüncesiyle Teknecik santral sahasına üçüncü bir Gaz Türbini kurma planlamasına gidildi. 1988 yılına gelindiğine Türkiye Seydişehir’den sökülerek getirilen Gaz Türbin Santrallerinin yapımı tamamlanmış olmasına rağmen o günün değerleri ile elektrik enerjisi ihtiyacının yüzde 15’i karşılanmakta, geri kalan ihtiyaç yine Rum tarafından sağlanmaktaydı. Bu nedenle Teknecik Santral arazisine 1990’da temeli atılarak inşasına başlanan fuel-oil yakıtlı termik santralin iki ünitesi 1995 ve 1996 yıllarında elektrik üretimine başladı. Rum Yönetimi’nin Kuzeye sağladığı elektrik enerjisini 17 Mart 1996 günü kesmesi ile yeni

kaynaklar aranmaya başlandı ve 2002 yılından itibaren buhar santralleriyle elektrik ihtiyacı karşılanmaya başlandı ve KKTC elektrik yönünden kendi kendine yeterli bir hale geldi. Böylece KKTC'nin enerji unsuru kullanılarak karar alma süreçlerinde kendisine yapılabilecek baskıların önüne geçmesini sağladı. Hatta Rum Milli Muhafız Ordusu'nun (RMMO) Zigi'deki Evangelos Florakis Deniz Üssü'nde 11 Temmuz 2011 tarihinde meydana gelen patlama sonrasında Vasiliko'daki elektrik santralının tahrip olmasından dolayı Kıbrıs Rum kesiminde ortaya çıkan elektrik açığı KKTC'den alınan elektrikle giderilmeye çalışılmıştı.

E. Johnson Mektubu

Türkiye, Kıbrıs'ta 1963 yılı Aralık ayında meydana gelen “Kanlı Noel” sonrasında Türk toplumuna yönelik şiddet ve yıldırma saldırılarının artması üzerine, Rumların katliamlarını önlemek ve Türk toplumunun güvenliğini sağlamak amacıyla, 1960 Garanti Antlaşmasının taraf devlet olarak kendisine vermiş olduğu hakları kullanarak, 7 Haziran 1964'te Kıbrıs'a askeri hareket yapmaya karar vermişti.

Amerika birkaç gün önce, bu çıkarmayı önlemek için diplomatik girişimde bulunmuştu. Fakat Türkiye'yi kararından caydıramayınca, ABD Başkanı Johnson 5 Haziran günü, 37 gün önce barışa katkılarından dolayı hayranlık duyduğu ve kutlamak için madalyayla taltif ettiği Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye, diplomatik üsluba kesinlikle uymayan, çok ağır bir dille yazılmış bir mektup göndererek, müdahaleden vazgeçmesini istiyordu. ABD'nin Ankara Büyükelçisi tarafından İnönü'ye teslim edilen mektupta, Başkan Johnson özetle, Kıbrıs'a bir askeri müdahaleyi Garanti Antlaşması'nın ihlali olarak algılıyor, Türkiye'nin NATO ve BM üyeliğini sorguluyor ve muhtemel bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'ye karşı ittifak içindeki yükümlülüklerini yerine getirmeme ve ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımları kesme tehdidinde bulunuyordu. Mektubu okuyan İnönü, ABD Başkanı ile aynı görüşte olmadığını ancak, soruna barışçı bir çözüm bulunması maksadıyla müzakereler yapılmasına olanak yaratmak için müdahalenin durdurulacağını belirtiyordu. Böylece Amerika, jeopolitiğin askeri ve politik unsurlarını kullanarak Kıbrıs'ta karar alma sürecini direkt etkilemiş oluyordu.

F. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı Sonrası Uygulanan ABD Ambargosu

20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Harekatı'nı 1963'teki Johnson Mektubu tarzında bir müdahale ile engelleyemeyen A.B.D., Türkiye'ye savunma amacıyla verdiği silahları Kıbrıs'ta kullanmış olmasını neden olarak göstererek 5 Şubat 1975'te Türkiye'ye yönelik silah ambargosu kararı aldı.

Bu ambargoya karşı 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kurulduğu açıklandı. 25 Temmuz 1975'te ABD'ye nota verilerek ABD Savunma İşbirliği Anlaşması (3 Temmuz 1969) yürürlükten kaldırıldı. Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesisleri Türk Silahlı Kuvvetleri'nin "kontrol ve gözetimi" altına alındı. Ancak, Amerika ile 26 Mart 1976'da üslerle ilgili yeni bir Savunma İşbirliği Anlaşması imzalandı. Ve bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi ambargonun kaldırılması şartına bağlandı. Nihayet 26 Eylül 1978'de ambargo tamamen kaldırıldı. Burada da ABD'nin, Jeopolitiğin askeri ve politik unsurlarını farklı bir şekilde kullanarak karar alma süreçlerini etkilediğini görüyoruz.

G. Adaya Türk Askerinin Gelişi

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin esas yapısını belirleyen, Zürih'te imzalanan ve Londra'da onaylanan İttifak Antlaşması'nın üçüncü maddesinde, "*Kıbrıs Cumhuriyeti'nde üçlü bir karargah oluşturulması*", bu antlaşmanın 4ncü maddesi ve Ek protokolde de "*650 kişilik Türk ve 950 kişilik Yunan askeri birliğinin bu üçlü karargaha katılması ve kurulacak 2000 kişilik Kıbrıs Ordusu'nun eğitimini üslenmesi*" karara bağlanmıştı. Buna uygun olarak Türk Alayı ve Yunan Alayı, 16 Ağustos 1960'da Ada'ya gelerek kendilerine tahsis edilen yerlere yerleşmişlerdi. Bu birlikler de zaman içerisinde Kıbrıs'taki gelişmelerde karar alma süreçlerini etkileyen askeri unsurlar olmuşlardır. Örneğin 1963 Kanlı Noel olayları esnasında ateşkes yaşanmayan Makarios, 25 Aralık sabahı Türk Hükümeti'nin, "*Türk Hava Kuvvetleri'ne Kıbrıs üzerinde ihtar uçuşu yapılması, Kıbrıs'taki Türk Alayı'na da kışlasından çıkması*" talimatını vermesi ve Türk Alayı'nın konuşlu olduğu bölgeden çıkıp Gönyeli'ye yerleşerek Girne yolunu kontrol altına alması üzerine ateşkes görüşmelerine daha ciddi şekilde yaklaşmaya başlamış ve ateşkes sağlanmıştı.

4. Kültürel değerler

Bu değerler de jeopolitik unsurların en kolay etkilenebilen faktörlerindedir. Tarihsel süreçte özellikle din ve dil, üzerinde kolayca manipulasyon yapılabilen kültürel değerler unsurlarını oluşturmuşlardır. Özellikle din faktörü insanların hassasiyetini oluşturan bir değer olması nedeniyle önem arz eder. Kıbrıs'ta da din faktörü karar verme süreçlerinde önemli bir etken olarak daima kullanılmıştır. Rum Ortodoks Kilisesinin faaliyetlerini bu konuda etkin bir örnek olarak verebiliriz. Kilise, Rum toplumunu başlangıçtan itibaren etkisi altına almış ve siyasilere kararlarını daima ipotek altında tutmuştur. Kıbrıs'ta Enosis'i gerçekleştirmek adına terör ve tedhiş dahil her türlü eylemi göze almış ve

siyasilerin Eosis dışındaki hiç bir kararını onaylamamıştır. 1950 yılındaki kilise kontrolünde yapılan Enosis Plebisiti, Makarios'un Grivas'a EOKA Tedhiş Örgütü'nü kurdurması bu faaliyetlerin sadece bir kaçıdır. Bu örnekleri tarihsel süreçte incelediğimizde ortaya çıkan tablo pek iç açıcı değildir.

Türkler Kıbrıs'ı fethettiği zaman, Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu sürgündeydi. Bu Başpiskopos, sürgünden Lefkoşa'ya getirildi ve Ortodoks Kilisesi'nin başına geçirildi. Ayrıca, Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposu'na ilk defa Bizans İmparatoru Zeno (İ.S. 474-491) tarafından verilen, ama Luzinyanlar döneminde kaldırılan kırmızı mürekkeple imza atmak ve asa taşımak hakkı, 1660 yılından itibaren yeniden tanındı ve Başpiskopos, Rumların sözcüsü olarak kabul edildi. Hristiyan halktan para ve vergi toplama yetkisi de Başpiskoposluğa verildi (Hakeri, 1993: 254). 1754 yılında Padişahın yayınladığı bir fermanla Başpiskoposa “*Ulusal Lider*” anlamına gelen “*ETNARH*” denmeye başlandı (İsmail, 1992: 10). Aslında Osmanlı Yönetimi altındaki Rum Ortodoks Kilisesi, yalnızca Kıbrıs halkının temsilcisi niteliğini kazanmakla kalmamış, aynı zamanda, ekonomik açıdan da Ada'nın en önemli merkezi durumuna gelmişti (Alasya, 1977: 131).

1821'de Filiki Eteryaya liderlerinden Konstantin Kanaris Kıbrıs'a gelerek Kıbrıs'ta Etniki Eteryaya'nın bir şubesini kurdu ve Kıbrıs Başpiskoposu Kiprianos'un liderliğinde bir ayaklanma hazırlığı başladı. Ayanni (Aydın) köyünden “*Dimitri*” adlı bir Rum, yapılan ayaklanma hazırlıklarını Kıbrıs Valisi Küçük Mehmet (Mehmet Emin Paşa)'e bir mektupla ihbar etti. Bu ihbar sonucu isyan, henüz hazırlık aşamasında önlenmiş oldu (Bozkurt, 2001: 10).

1878'de Ada'nın ilk İngiliz Yüksek Komiseri Sir Garnet Wolseley'i, Larnaka Limanı'nda Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu başkanlığında bir Rum heyeti karşılıyordu. Başpiskopos'un konuşmasının en önemli bölümünü şu sözler oluşturuyordu: “*Biz bu yönetim değişikliğini hoş karşılıyoruz, çünkü İngiltere'nin, daha önce Yunan Adaları'nı verdiği gibi Kıbrıs'ı da Yunanistan'a, Anavatanımız'a bırakacağından eminiz* (Gürel, 1984: 41; Fedai, 2000: 199; Gazioğlu, 1996: 31)”.

1907 yılında, İngiliz Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı ve parlamento üyesi Winston Churchill'in Ada'ya yaptığı ziyareti, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi önderliğinde Kıbrıs Rum Toplumu, Enosis'i gerçekleştirme yolunda

önemli bir fırsat olarak kabul etti ve bu fırsatı en olumlu şekilde değerlendirmek için büyük çaba gösterdi.

1930 yılı, Yunanistan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını kazanışının 100. Yıldönümünü fırsat bilen Rumların Kilise'nin önyak olmasıyla, beş yüze yakın imzalı dilekçe ile İngiltere'ye "*Kıbrıs'ın tüm Rum nüfusunun Yunanistan'la birleşme kararı*"nı bildiren bir mektup gönderdiklerini görüyoruz (Hill, 1952: 544).

Rumlar, Ada'nın Yunanistan'a ilhakına yönelik olarak 1931 yılında, Rum Ortodoks Kilisesinin de desteği ile İngiliz Yönetimi'ne karşı fiili bir ayaklanma, isyan başlattılar (Çevikel, 2006: 340). Bu isyan hareketi, 1878 yılından beri devam eden ve Enosis'in gerçekleşmesini hedef alan propagandaların, eylemlerin, girişimlerin ve kışkırtmaların bir sonucuydu. Bu dönem içerisinde gerek Yunanistan, gerek Kıbrıs Rumları, Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için şiddetin dışında her çeşit yolu denemişlerdi. Bu yollar sonuç vermeyince, Kıbrıs'ta ilk şiddet denemesi olan bu hareketi gerçekleştirdiler (Ünlü, 1976: 75). Her şeyden önemlisi bu hareket, Rumların Kilise önderliğinde, Enosis emellerini gerçekleştirmek veya Ada'da egemen olmak için tedhişe, teröre ve kanlı eylemlere de başvurmaktan kaçınmayacakları ve bu yola başvurulması için içten ve dıştan sürdürülen kışkırtmalara açık bir toplum olduğu gerçeğini somut şekilde ve açıkça göstermektedir (Gazioğlu, 1996: 253).

İkinci Dünya Savaşı sonrası İngiltere'nin Kıbrıs'a özerklik verme faaliyetlerinin tamamına Enosis için yeterli şartları taşımadığı gerekçesiyle Rum Ortodoks Kilisesi daima karşı çıkmıştır.

1950 yılında yapılan Enosis Plebisiti de Kilisenin politik faaliyetlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Ada'da uzun yıllar sömürge yöneticisi olarak görev yapan, Kıbrıs'ı ve Kıbrıslı Rumları iyi tanıyan yazar Harry Luke, 1950 Plebisiti ile ilgili görüşlerini şöyle açıklıyor; "*Kilise, 1950'de Enosis Plebisiti'ni düzenlediğinde, halk ruhani (dini) yaptırımlarla tehdit edilmiştir. Yani, istenilen şekilde oy kullanmaktan kaçınırlarsa, dini ayinlerden yoksun bırakılmak gibi Tanrı korkusu taşıyanların karşı koyamayacağı bir tür şantaj ve baskı yöntemine başvurulmuştur* (Luke, 1957: 180)".

Bu koşullar altında yapılan plebisitin sonucu da doğal olarak büyük oranda kilisenin isteği doğrultusunda gerçekleşecekti. Ve % 96 oranında Enosis'e

evet yanıtı alınmıştı. Başpiskopos tarafından gönderilen plebisit sonuçlarını tanımayan Kıbrıs Valisi, Başpiskopos'a gönderdiği yanıtta, “İngiltere, Kıbrıs sorununu kapanmış bir konu olarak görmektedir. Kıbrıs'ta statü değişikliği söz konusu olamaz” diyerek İngilizlerin genel görüşünü yinelemiş oldu (Gazioğlu, 1996: 460). Bu yanıtta rahatsız olan Kilise, plebisitin sonuçlarını duyurmak ve bu sonuca dayanarak self-determinasyon ilkesi çerçevesinde Enosis'i gerçekleştirmek maksadıyla, Girne Piskoposu Kiprianos başkanlığında bir heyeti oluşturarak, Atina, Londra ve ABD'de kulis faaliyetleri sürdürdüler.

1950'deki plebisiti organize eden Makarios II'nin yerine Başpiskopos olan Makarios III, plebisit'in dünya kamuoyuna duyurulması konusunda daha yoğun çalışmalar içine girdi. Göreve gelir gelmez danışmanlarıyla yol haritası çizen ve bunları sıkı bir şekilde uygulamaya başlayan Makarios III, öncelikle Ada Valisi'ne bir mektup yazarak 1950 Plebisiti'nin tanınmasını istedi (Gazioğlu, 1996: 39). Makarios III daha sonra Mart 1951'de Atina'ya giderek, Yunan Hükümeti'nden Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunda İngilizler ile görüşmeler yapmalarını, bu konuda bir uzlaşma sağlanamaması durumunda da konuyu BM'e götürmelerini istedi (Loizides, 1954: 11). Türk Hükümeti'nin “Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur” düşüncelerini savunduğu ve mitingleri bile yasakladığı günlerde, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu'nun Rum halkı adına Yunan Hükümeti'ne yaptığı yoğun başvurular ve baskılar üzerine Yunan Başbakanı Papagos, Kıbrıs konusunu BM'in gündemine getiriyordu (Yeni Sabah, 3 Ekim 1954). Kilise'nin ve din adamlarının Yunanlı politikacılara yapmış oldukları baskı sonucu uluslararası platforma taşınan Kıbrıs konusunda Yunanlılar için olumsuz bir sonuç alınmış gibi görünse de, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi açısından konunun uluslararası gündeme getirilmesi ve gündemde tutulması nedeniyle bir başarı elde edildiği kabul edilmelidir.

Bu dönemde Başpiskopos Makarios'un, Kıbrıs'ta tedhiş ve terör hareketlerini organize etmek ve destek bulmak için sıkça Atina ziyaretleri yaptığını ve bu ziyaretlerde Yunanlı politikacılar, din adamları, aydınlar ve subaylarla görüşmeler yaptığını görmekteyiz. Bu ziyaretlerin birinde, 7 Mart 1953'de Atina'da, üniversite profesörü Yerasimos Konidaris'in evinde, “Mücadele Komitesi” üyeleriyle birlikte Kıbrıs'ın ilhakı için ENOSİS yemini ettiğine tanık oluyoruz (Grivas, 1972: 3). Profesör Konidaris, 1964 yılında yayınladığı “Kıbrıs Hürriyet Mücadelesi Hazırlıklarından Tarihi Hatıralar” adlı dokümanda, bu yeminle ilgili şu

açıklamayı yapmaktadır; “İncil’i masanın üzerine koydum ve henüz esasını tam olarak bilmediğimiz bir mücadele için yemin etmek maksadıyla ayağa kalktık. Makarios elini göğsüne, biz de İncil’in üzerine koyduk. Yemini Makarios okuyordu ve biz de her cümleyi büyük bir heyecan içinde tekrarlıyorduk”.

Burada dikkati çeken konu, toplumun aydın kesiminde yer alan ve daha bilinçli olması beklenen profesör, avukat ve üst rütbeli subayların bile, Kilise’nin ve Başpiskopos’un etkisinde kalarak, Profesör Konidaris’in ifadesiyle, “henüz esasını tam olarak bilmedikleri bir mücadele için yemin etmek” durumunda kalmaları ve yemin metninde de yer aldığı gibi, “verilen ilgili bütün emirlere itiraz etmeden (körü körüne) itaat etmeyi” kabul etmeleridir. Kilise ve din adamlarının toplumun her kesiminde oluşturduğu bu baskı ortamı, Kıbrıs tarihinin her döneminde etkili olmuş ve Kıbrıs’taki politikalara yön vermiştir.

Kıbrıs’ta 1960 Cumhuriyeti’nin ilanı da Kiliseyi amacından saptırmamıştı. İmza altına alınan söz konusu antlaşma maddelerini Kıbrıs sorunundaki “nihai çözümün temeli olarak” kabul edeceğini belirten ve üçte ikilik bir çoğunlukla Cumhurbaşkanı seçilen Başpiskopos Makarios ve dolayısıyla Kilise için, Kıbrıs politikasında daha uzun yıllar etkin olmanın da yolu açılmıştı. Bugüne kadar Enosis hayalini gayri resmi çabalarla yürüten Rum Ortodoks Kilisesi, artık bu düşünüyü resmi olarak, hem de yeni kurulan ve bağımsız olan bir devletin yönetiminin başında, tüm karar alma organlarında çoğunluğa sahip ve bu devletin tüm olanaklarını elinde bulundurur şekilde gerçekleştirme fırsatını yakalamıştı.

Cumhuriyet’in Cumhurbaşkanı Makarios, Türk ve Rum Toplumlarının siyasal eşitliğine ve ortak egemenlik haklarına dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti’ni yaratan antlaşmalara attığı imzaların mürekkebi kurumadan, “Cumhuriyet, bizim için Enosis’e sıçrama tahtasıdır” diyordu (Tolgay, 1998: 77). Henüz Cumhuriyet’in ilanının üzerinden bir aydan az bir zaman geçmeden bu kez de, *New York Herald Tribune* Gazetesi’ne yaptığı açıklamada; “İlhak davası ölmemiştir. İlhakın unutulmuş olduğunu söyleyemem” ifadeleriyle gerçek amaçlarını açıklamış oluyordu (New York Herald Tribune, 27 Eylül 1960; Kıbrıs’ta Barışa Engel Enosis, 1982; 11). Zaten, 1950 yılında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskopos’u olarak seçildiğinde, “Ulusal bağımsızlığımızın doğuşu için çalışacağıma ve Kıbrıs’ı anavatan Yunanistan’a ilhak etme siyasetimizden hiçbir zaman vazgeçmeyeceğime kutsal kitap üzerine ant içerim (Kıbrıs’ta Barışa Engel

Enosis, 1982: 10; Cyprus Problem: Why No Solution, 1997: 21)” diyerek Enosis yemini etmiş ve kendinden sonra gelecek olan Rum liderlerine bıraktığı vasiyetinde; *“Rumları meşru hükümet olarak kabul ettirmekle, Kıbrıs’ı Enosis’e en yakın konuma getirdim. Bu sıfattan ne pahasına olursa olsun, asla gerilemeyiniz.... Eğer gerileyecekseniz, sadece Enosis için gerileyiniz...”* demiştir. Makarios’un bu vasiyetini hatırlatarak, bundan dolayı herhangi bir Rum politikacının adı geçen vasiyet dışındaki bir anlaşmaya yanaşıp yanaşamayacağı sorusuna Denктаş, *“Bu vasiyeti bırakınız, vasiyetin daha bir somut durumunu kurmuştur, Milli Meclis diye, Milli Konsey diye. Ve orada bir karar vardır. Oy birliğiyle alınan kararlar bütün liderleri bağlayıcıdır. Onun dışına çıkamaz. Orada, Enosis kararı var. Orada her şey var, Türkler azınlıktır, var. Adamlar çıkamaz bunun dışına, mümkün değil”* cevabını vermişti². Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios’un bu vasiyeti ile Milli Konsey kararları bundan böyle tüm Rum liderler için bir yol haritası oluyordu. Bunun dışında herhangi bir politika üretmek, hiçbir Rum ve Yunan politikacının kolay kolay cesaret edebileceği, göze alabileceği bir şey değildi. Nitekim bu vasiyet sonrası Kilisenin Kıbrıs politikalarına etkisi daha keskinleşmiş, karar verici durumundaki politikacılar daha büyük baskı altına alınmıştır. Bunun yakın zamandaki örneklerini Annan Planının reddi ve GKRY’de 2011 yılında meydana gelen patlama sonrasında elektrik santralının tahrip olmasından dolayı KKTC’den elektrik alımına Başpiskopos Hrisostomos’un *“Kıbrıs Türk elektriğiyle aydınlanmak yerine lamba ya da fener kullanmayı tercih edeceğini”* belirterek kesin bir dille karşı çıkışını ve yine son günlerde toplumlararası müzakereler konusunda Başpiskoposun basındaki demeçlerini gösterebiliriz.

SONUÇ

Özellikle Arap Baharı olarak adlandırılan ve Türkiye’yi de etkisi altına alan son siyasi gelişmeler ışığında, Ortadoğu’daki enerji kaynaklarına ve çatışma bölgelerine en yakın askeri üs olarak kullanılacak bir alan olarak Doğu Akdeniz güvenlik bölgesinin merkezinde yer alan Kıbrıs, sahip olduğu yer altı kaynaklarını da göz önünde bulundurduğumuzda küresel ve bölgesel güçlerin mücadelesine sahne olmaya devam edecektir. Burada söz sahibi olmak isteyen güçler de Jeopolitiğin yukarıda

² Rauf R.Denктаş ile 22 Nisan 2011 tarihinde, Lefkoşa’daki ofisinde yapmış olduğumuz mülakatın ses kayıt dökümü.

belirttiğimiz unsurlarını kullanarak karar alma süreçlerinde etkin olmaya çalışacaklardır.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

İngiltere Foreign Arşivi

II. SÜRELİ YAYINLAR

New York Herald Tribune

Simerini

Yeni Sabah

III. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

A. KİTAPLAR

Alasya H. F., (1977), **Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'da Türk Eserleri**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 2. bs., Ankara.

Bozkurt, İ., (2001), **Kıbrıs Tarihine Bir Bakış**, Ankara.

Bryant, A. M. (1978), **United Kingdom Military Installations in the Mediterranean-Capabilities and Future Prospects**. PA: US Army War College. Carlisle Barracks.

Cyprus Problem: Why No Solution, (1997), Public Relation Dept. of the TRNC Ministry of Foreign Affairs and Defence, Nicosia.

Çevikel N., (2006), **Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)**, İstanbul.

Fedai, H., Altan M. F., (2000), **Hatıralar/Fadıl Niyazi Korkut**, Gazimagusa.

Gazioğlu, Ahmet C., (1996), **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa.

Grivas Georgios, (1972), **EOKA Mücadele Tarihi (1955-1959)**, Lefkoşa.

Gürel, Ş. S., (1984), **Kıbrıs Tarihi 1878-1960**, Kaynak Yay., Ankara.

Hakeri B. H., (1993), **Başlangıçtan 1878'e dek Kıbrıs Tarihi**, Ankara.

Hill, G. H., (1952), **A History of Cyprus IV**, Cambridge University Press, Cambridge.

- İsmail S., (1992), **100 Soruda Kıbrıs Sorunu**, Lefkoşa.
- İşyar Ö. G.,(2013), **Karşılaştırmalı Dış Politikalar: Yöntemler-Modeller-Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası**, Bursa, Dora Yayıncılık.
- Kıbrıs'ta Barışa Engel ENOSİS**, (1982), KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No:10.
- Loizides Savvas, (1954), **The Cyprus Questions and the law of the United Nations**, Nicosia.
- Luke Hurry, (1957), **Cyprus, a portrait and a Appreciation**, London.
- Oberling P., (1982), **The Road to Bellapais: The Turkish Cypriot Exodus to Northern Cyprus**, Columbia University Press, New York.
- ORR. C. W. J. **Cyprus Under British Rule**, London, 1918 ve 1972.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)**, (2000), Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Storrs R., (1930), **A Chronology of Cyprus**, Nicosia.
- Tarkan M. T., (1975), **Kıbrıs (Genel Çizgileriyle)**, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tolgay A., (1998), **Fırtına ve Şafak**, KTMD Yayını No:8, Lefkoşa.
- Uzunçarşılı İ.H., (1988), **Osmanlı Tarihi, III/I**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 4. bs., Ankara.
- Ünlü C., (1976), **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)**, Lefkoşa.

B. MAKALELER

- Akgün S., (2012), “**Türkiye'nin Kıbrıs Politikası 2011**”, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ali Resul Usul (der.), *Türk Dış Politikası Yıllığı 2011*, Ankara, SETA Yayınları.
- Erol M. S., (2014), “**Kıbrıs'ın Değişen Jeopolitiği ve Türkiye-İsrail Boyutu**”, http://www.milligazete.com.tr/koseyazisi/Kibrisin_Degisen_Jeopolitigi_ve_TurkiyeIsrailBoyutu/19835#.VDqWcVdQPmI, (Erişim Tarihi: 08 Mayıs 2014)
- İlhan S., (2002), “**Jeopolitik Kavramı ve Unsurları**”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü-Avrasya dosyası –jeopolitik özel sayısı, cilt 8, sayı 4, s. 319.

Keser U., (2006), “**Kıbrıs’ta Göç Hareketleri ve 1974 Sonrasında Yaşananlar**”, *ÇTTAD, V/12, (2006/Bahar)*.

“**Millî Stratejik ve Millî Güç**” (1980), Silahlı Kuvvetler Dergisi Eki, 274, s. 16.

Orhonlu C., 1971, “**Osmanlı Türklerinin Kıbrıs Adasına Yerleşmesi (1570–1580)**”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14–19 Nisan 1969), Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 94.

Öztürk, O. M. (2001), “**Doğu Akdeniz’in Güvenliği ve Kıbrıs**”, Kıbrıs’ın Dünü Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Sempozyumu. 12-14 Haziran, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa.

Sina K., (2013), “**Doğu Akdeniz’de Hidrokarbon Yatakları: Yeni Bir Jeopolitik Mücadele Sahası mı?**”, Uluslararası Politika Akademisi, Erişim Tarihi: 19.03.2014, Erişim Adresi: <http://politikaakademisi.org/dogu-akdenizde-hidrokarbon-yataklariyeni-bir-jeopolitik-mucadele-sahasi-mi/>.

Şahin İ. - Şahin C - Öztürk M., (2013), “**Barış Harekâtı Sonrasında Türkiye’den Kıbrıs’a Yapılan Göçler ve Tatbik Edilen İskân Politikası**”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/7 Summer, s.608-609*.

Vatansever M., (2010), “**Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi**”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Özel Sayı.

IV. SÖZLÜ TARİH KAYNAKLARI

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı merhum Rauf R. Denктаş ile 22 Nisan 2011 tarihinde Lefkoşa’daki çalışma ofisinde yapılan görüşme.

RUM ORTODOKS KİLİSESİ'NİN KIBRIS'TAKİ KARAR ALMA SÜREÇLERİNDEKİ ETKİSİ*

Özet

Osmanlı'nın Ada'yı fethini müteakip, Ortodoks Kilisesi'ni yeniden canlandırdığı, birçok idari ve ekonomik ayrıcalıklar tanıdığı dönemden başlayarak, Osmanlı yönetimi, İngiliz yönetimi ve daha sonraki Kıbrıs Cumhuriyeti dönemi ile sonraki süreçte Ortodoks Kilisesi'nin durumunu incelediğimiz zaman, Kıbrıs'ta kilisenin politika üretilmesindeki önemini, başpiskoposlarla piskoposların sosyal ve siyasi düzen içerisindeki konumlarını, Rum halkı ve siyasetçileri üzerindeki otoritesini ve belirleyici etkisini, Ada'daki Türk ve Rum halkları arasındaki çatışmaların, kavgaların başlaması ve devam etmesindeki rolünü, hatta bunun sıradan bir rol değil, genelde başrol, zaman zaman da senarist ve yönetmenlik olduğunu açıklıkla görmekteyiz. Bu incelemeyi yaparken, Megali İdea kapsamında Enosis'in gerçekleştirilmesi ve yaşatılması görevini üstlenen Rum Ortodoks Kilisesi'nin söz konusu amaçlarını ve eylemlerini gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğu'nun kendisine tanıdığı geniş hoşgörüden yararlandığını da gözardı etmemeliyiz. Bu çalışmada da Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs'taki karar alma süreçlerini nasıl etkilediği ayrıntılarıyla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Ortodoks Kilisesi, Türk, Rum, Enosis.

GREEK ORTHODOX CHURCH'S IMPACT ON DECISION-MAKING IN CYPRUS

Following the Ottoman conquest of the island, they revived to the Orthodox Church again, starting from the period that many administrative and economic privileges were recognized, when we examine the situation of the Orthodox Church by looking the period of time that is managing by Ottoman, British and later the Republic of Cyprus with the next process period, we are clearly seeing that the importance of church to making policy, positions of bishops and patriarchs within the social and political order, the authority on the Greek public and politicians, the conflict between the Turkish and Greek Cypriot people in the Island, taking an important role of starting and continuing the fight, even we have clearly seen that this is not an ordinary role, often the leading role, and from time to time it become also a scriptwriter and director. While doing this study, we should not ignore benefits of the wide tolerance that are given by Ottoman Empire to Greek Orthodox Church which has undertaking duty of realization and celebration of the Enosis mission in the scope of Megali Idea. In this study, it is tried to explain in detail that how it affects the church's decision-making process in Cyprus

*Turgay Bülent Göktürk, "Rum Ortodoks Kilisesi'nin Kıbrıs'taki Karar Alma Süreçlerindeki Etkisi", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Modern Turkish History Studies, XV/30 (2015-Bahar/Spring), ss. 295-345.

GİRİŞ

İncelememize başlarken, öncelikle Hıristiyanlığın Ada'ya ne şekilde geldiğinin ve geliştiğinin ortaya koyulması gerekmektedir. Bunun için de oldukça gerilere gitmeliyiz. Ada'da Hıristiyanlığı yayan kişi kabul edilen Josef (Joses), Yahudi Levi kabilesinin bir üyesi olarak Kıbrıs'ta doğdu. Josef, Hıristiyanlığı kabul ettikten sonra kendisine öğüt verici, iyiliğe özendirici anlamına gelen Barnabas lakabı verildi. Antakya'da arkadaşı Tarsus'lu Saul'la bir yıl kadar çalıştı. Orada dinlerini bırakıp yenisine girenlere tarihte ilk kez Hıristiyanlar denildi¹.

Barnabas'la Saul, Kıbrıs'a gelerek Hıristiyanlığı yaymağa başladılar (İ.S.45). Ada'nın Romalı valisi Sergius Paulus da Hıristiyanlığı kabullendi ve Ada'da Kıbrıs Kilisesi kuruldu. Barnabas, bir süre sonra doğum yeri olan Konstantia'ya (Salamis'in o dönemdeki adı) döndü. Yaklaşık on yıl sonra da Yahudiler tarafından öldürülerek cesedi denize atılmak üzere bir bataklığa saklandı. Barnabas'ın müritlerinden bir kısmı, cesedi Salamis'in batısındaki bir harup ağacının altındaki yer mağarasına gömüp, göğsüne beraberinde taşıdığı ve kendi el yazması olan İncil'i koydular. Bunlar, 477'de Konstantia Piskoposu tarafından bulundu ve Barnabas, aziz mertebesine yükseltildi².

Kıbrıs, Bizans egemenliği döneminde Fenike, Filistin, Suriye ve Kilikya'ya bağlı il haline getirildi. Ada yöneticileri, Kıbrıs'la birlikte onbeş ilden oluşan Doğu Piskoposluğu'nun merkezi olan Antalya'dan atanmaya başladı. Bu dönemde, Ada'nın piskoposlardan oluşan Ruhani Meclisi tek güç haline geldi. Salamis (Konstantia) kenti'nin piskoposu, Barnabas'ın ardılı olarak diğer piskoposluklar arasında birinci yeri aldı³. 431'de Salamis Başpiskoposu'nun ölümü üzerine Antakya patriği John, Doğu Kontu Filavius Dionysius'dan Kıbrıs'a bir konsül gönderilmesini ve boş bulunan başpiskoposluk seçimlerinin Efesos'da toplanacak meclisin alacağı karara kadar durdurulmasını, bunun için gerekirse zor kullanılmasını istedi. Buna rağmen Kıbrıs'taki Ortodokslar, Antakya'nın aksine başpiskopos adayı Reginos'u seçtiler. Reginos, kutsanılmasının ardından beraberindeki bir heyetle Efesos'a giderek, Havariler zamanından beri Kıbrıs'daki başpiskopos seçimlerinin Antakya Patrikliği

¹ Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara, 1993, s. 82.

² Hakeri, *a.g.e.*, s. 83.

³ *A.g.e.*, s. 89.

veya başka makamlar tarafından değil, Ada'daki dinsel meclis tarafından yapıldığını kanıtladılar. Bunun üzerine, Efesos Meclisi ve danışmanlar Kıbrıs Kilisesi'nin egemenliğini ve başpiskoposlarını seçme hakkını tanıdı. Bu karar, Peter'in Antakya patriği olduğu ve İmparator Zeno'nun (474-491) zamanına kadar tartışılmadı. Patrik Peter, Kıbrıs Kilisesi'nin egemenliğine karşı çıktı ve bu kilisenin Antakya'ya bağlı olmasını istedi. Dönemin Kıbrıs Başpiskoposu Anthemios'un buna karşı çıkmasına rağmen, İmparator, Patrik Peter'in görüşlerini kabul etme eğilimindeydi. Bu esnada Salamis yakınlarında Aziz Barnabas'a ait olduğu belirlenen bir mezar ile St. Barnabas'ın kendi el yazısı ile yazılmış bir İncil'in bulunması durumu değiştirdi. Anthemios, kutsal emanetleri alarak İmparator'a gitti ve özel ayrıcalıklar elde etmeyi başardı. Özerklikle birlikte, başpiskoposun özel belgeleri, evrakları kırmızı mürekkeple imzalama, kilise festivallerinde mor pelerin giyme, piskoposluk üyelerinin Saltanat Asası taşıma yetkisini de aldı⁴.

Üç yüz yıl süren Lüzinyan döneminde Kıbrıs'taki Ortodoks Kilisesi çeşitli baskılar altında tutulurken, Latin (Katolik) Kilisesi'nin özgürlüğünü alabildiğince kullandığı, birçok Latin katedrali ve kilisesinin yapıldığı görülmektedir. Dinsel yönden altmış yıl kadar süren iki kilise arasındaki savaşımdan sonra Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, Roma Kilisesi'nin bir parçası haline geldi⁵. Bu dönemde Ortodoksluğunun sindirilmesi, Lüzinyan Kralı Amaury'nin (1194-1205) 1197 yılında kendisinin Roma Germen İmparatoru tarafından tanınmasına karşılık Katolikliğin Ada'da yayılabileceğini Papa III. Celestini'ye arzetmesi ve bunun üzerine Lefkoşa'da bir Latin Başpiskoposluğu ve diğer yerleşim yerlerinde de ona bağlı piskoposluklar kurması ile başladı⁶. 1260 yılında Papa, "*Bulla Cypria*" adlı bir resmi yazı ile Katolik Başpiskoposu'nu Ada'nın tek dini lideri olarak ilan etti⁷.

Venedik döneminde Ortodokslar baskı altındaydı. Venedikliler, Ortodoks kiliselerine atla girerek halkın yaptığı ayinlerle alay ediyorlar ve halkı

⁴ A.g.e., s. 91.

⁵ A.g.e., s. 121.

⁶ Peter Zervakis, "*Historische Grundlagen*", *Südosteuropa-Handbuch Band VIII: Zypern*, 1998, Göttingen, ss.50-51; Nuri Çevikel, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, İstanbul, 2006, s. 313.

⁷ C. Spyridakis, *Abrief History of Cyprus*, 1964, Nicosia, s.47-48; H.D.Purcell, *Cyprus*, New York, 1969, Frederick A. Prager, Publisher, s.192; Çevikel(2006), a.g.e., s. 313.

zorla Katolikleştirmeye çalışıyorlardı. Sonunda Ortodoks Kilisesi'nin yerini Katolik Kilisesi aldı⁸.

OSMANLI YÖNETİMİ DÖNEMİNDE KİLİSE

Osmanlılar, 1570 yılı sonbaharında, Kıbrıs'a fetih hareketi başlatma kararı aldılar. Venedikliler, Osmanlılar'ın Kıbrıs'ı ele geçirecekleri endişesi taşıdıklarından, olası saldırıyı karşılamak için şehirlerin çevresini savunma maksadıyla güçlendirmeye başladılar. Özellikle Lefkoşa'nın savunulması için yapılan oniki burçlu surlarda, kentteki eski konaklar, Lusignan krallarına ait saraylar ve manastırlarla birlikte Ortodoks kiliselerinin çoğu yıkılarak bunlardan sağlanan taşlar kullanıldı⁹. Alınan bu önlemler, Osmanlılar'ın Ada'yı fethetmelerini engelleyemedi.

Venedik egemenliği döneminde can ve mallarından, ırzlarından güven duymayan büyük çoğunluğu Ortodoks'lardan oluşan Kıbrıs Rumları, 1571'den itibaren başlayan Türk döneminde Türk yasalarının güvenliğinde özgür ve insanca bir yaşama kavuştular. Bu yasaların en önemlisi olan, Ada'nın fethinden sonra II. Selim tarafından çıkarılan Kıbrıs Kanunnamesi'yle ¹⁰ (23 Zilhicce 979- 7 Mayıs 1572) Kıbrıs'taki insanların rahat etmeleri sağlandı. Bu Kanunname'ye uyularak Venedik yönetimi döneminde toplanan vergilerin önemli bölümü ortadan kaldırıldı. Hıristiyan halkın vergilerini dragoman (saray tercümanı) toplamaktaydı. Dragoman, vergi toplama görevinin yanı sıra, devletle Hıristiyan uyruk arasındaki ilişkiyi sağlamaktaydı. Ayrıca, gerektiğinde İstanbul'a giderek Sultan'la görüşebilmekteydi. Bununla birlikte, Dragomanlar çoğu zaman görevlerini kötüye kullanmakta idiler. Başpikopos ve piskoposlarla işbirliği yaparak belirlenenden daha fazla vergi topladıkları ve aralarında paylaştıkları olmaktadır. Zaman zaman Hıristiyan halkın devletten hoşnutsuz tavır almalarının en önemli nedenlerinden biri de, dragomanların devletin saptadığı vergiden daha çok vergi toplamaları ve halkın da bu vergi tutarının devletten geldiğini sanmalarındır¹¹.

⁸ Hakeri, *a.g.e.*, s. 133-134.

⁹ *A.g.e.*, s. 147.

¹⁰ Bu Kanunnamenin günümüz dilinde sadeleştirilmiş şekli için bkz.; Hakeri, *a.g.e.*, ss. 250-251.

¹¹ *A.g.e.*, s. 249-250.

Osmanlı Devleti, yönetimi altındaki çeşitli dinsel topluluk ve halklara, “*millet*” politikası çerçevesinde özerklik tanıyarak, bu toplulukların dini otoritelerine temsil yetkisi vermektedir. Bu çerçeve içinde Osmanlı yönetimi, Kıbrıs’ın Ortodoks Hıristiyan halkına, üçyüz yıldır Latin Katolik baskısı altına konmuş bulunan Ortodoks Kilisesi’ne sahip çıkma hakkını tanıdı¹². Bu dönemde, Ortodoks Başpiskoposluğu, Katolik baskısından kurtarılıp, bütün hakları iade edildi ve böylece Luzinyanlar’la Venedikliler dönemlerinde yerli halkın elinden alınan dinsel özgürlükler geri verildi¹³. Katolik Başpiskoposluğu, Osmanlı Devleti tarafından tamamen kaldırıldı ve Ortodokslara geniş olanaklar verildi. Türkler Kıbrıs’ı fethettiği zaman, Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu sürgündeydi. Başpiskopos sürgünden Lefkoşa’ya getirildi ve Ortodoks Kilisesi’nin başına geçirildi. Ayrıca, Kıbrıs Ortodoks Başpiskoposu’na ilk defa Bizans İmparatoru Zeno (İ.S. 474-491) tarafından verilen, ama Luzinyanlar döneminde kaldırılan kırmızı mürekkeple imza atmak ve asa taşımak hakkı, 1660 yılından itibaren yeniden tanındı ve Başpiskopos, Rumların sözcüsü olarak kabul edildi. Hıristiyan halktan para ve vergi toplama yetkisi de Başpiskoposluğa verildi¹⁴. Böylece, Rum Ortodoks Kilisesi, toplumsal gücünün yanında ekonomik bir güç haline de gelmiş oldu.

Ortodoks başpiskoposuyla piskoposlara sağlanan haklar öylesine geniş ve önemliydi ki, bu sınıf zamanla Ada’nın egemeni olan Türklerden daha çok söz sahibi oldular. Ortodoks Kilisesi’nin ve bu kiliseye bağlı olan Hıristiyanların kendilerine tanınan bu özgürlükleri zaman zaman açıkca, zaman zaman zaman da gizli olarak, sonuçta daima kötüye kullandıkları görülmektedir. Kendilerine tanınan hak ve özgürlükler, Onlar’da Ada’ya egemen olma düşüncesini yarattı. Birçok isyanın varoluş nedenlerinden birinin de bu olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bundan sonraki süreçte, Ortodokslar kendilerine tanınan ayrıcalıklardan yararlanarak Osmanlı yönetiminden kurtulma yollarını arayacaklar, aynı amacı Enosis düşüncesiyle İngiliz yönetimi döneminde, Kıbrıs Cumhuriyeti döneminde ve sonrasında, nihayet günümüzde de sürdüreceklerdir.

¹² Geoerge H. Hill, *A History of Cyprus IV*, 1952, Cambridge: Cambridge University Press, s. 25.

¹³ A.g.e., cilt III, s. 1085; Abdulhaluk Çay, *Kıbrıs’ta Kanlı Noel-1963*, 1989, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, ss.11-12.

¹⁴ Hakeri, a.g.e., s. 254.

Nitekim bu konuda ilk girişimlerden biri olarak kabul edilen olay, Ortodoksların aralarında Amathus Piskoposu Esaias ve büyük rütbeli kimselerin imzaladığı bir mektupla fetihten kısa bir zaman sonra, 1608’de Savoy Dükası Charles Emanuel’le Toskana Grandükası I. Ferninant’tan Kıbrıs’ı kurtarmaları için yardım istemeleridir. I. Ferdinand’ın gönderdiği donanma, Ada’da yağma hareketine giriştiği için olumlu bir sonuç alamadı. Osmanlı’nın zamanında aldığı tedbirler sayesinde Ortodokslar’ın bu gayretleri boşa gitti¹⁵.

1754 yılında Padişahın yayınladığı bir fermanla, Başpiskopos, Ada’nın ikinci politik ve nüfuzlu kişisi olma hakkını kazanmıştı. Bu tarihten itibaren başpiskopos’a “*Ulusal Lider*” anlamına gelen “*Etnarh*” denmeye başlanmıştı¹⁶. Başpiskopos, Rumların milli temsilcisi sayıldı ve geleneksel Osmanlı millet sistemine göre “*millet başı*” anlamına gelen “*Kocabaş*” unvanıyla anılmaya başlandı¹⁷. Piskoposlar reyanın temsilcileri olarak kabul edildiklerinden beri başpiskoposun gücü oldukça artmıştı. Bu unvan onlara kolayca İstanbul’a ulaşmaları ve aracısız olarak Veziriazam ve diğer yetkililerle görüşebilme imkanı kazandırdı. Bu aynı zamanda kendilerine verilen berat gereğince papazların kendi kiliseleri üzerinde adli yetkiye sahip olabilmeleri de demekti¹⁸.

Onyedinci yüzyıldan itibaren eski gücünü yitirmeye başlayan Osmanlı Devleti’nin başı, Avrupalı Devletlerin, İmparatorluktaki gayrimüslüm reyanın devlete karşı isyan etmelerini temin için Türk topraklarında başlattıkları faaliyetlerden dolayı ağırmaya başlamıştı. Bu dönemde, gerek Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu genel sorunlar, gerek giderek artan dış baskı ve müdahaleler, Ortodoks Kilisesi, Başpiskopos, üç metropoliti (Girne, Baf ve Tuzla piskoposları) ve Dragoman’ın nüfuzlarının yükselmesinin en önemli faktörleri oldu¹⁹. Böylece, hem bundan sonraki dönemlerde kilise’nin Türk idaresine karşı

¹⁵ A.g.e., s. 256.

¹⁶ Sabahattin İsmail, *100 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Lefkoşa, 1992, s. 10.

¹⁷ C.D.Cobham, *Exccerpta Cypria: Materials for a History of Cyprus*, Cambridge, 1908, s. 316.

¹⁸ Nuri Çevikel, *Kıbrıs Eyaleti; Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Gazimağusa, 2000, s. 122.

¹⁹ A.g.e., ss. 122-123.

muhalefetinden kurtulmak²⁰, hem de Kıbrıs Rum halkının, Osmanlı idaresine karşı dışarıdan yapılacak müdahale girişimlerine soğuk bakmalarının sağlanması amaçlandı²¹.

1785 yılında, Kıbrıs'ta yönetim değişikliği oldu. 1702'den beri Sadrazama bağlı muhassıl tarafından yönetilirken, 1785'de Kıbrıs'taki Ortodoks Başpiskoposu'nun İstanbul'a müracaatı üzerine, Kıbrıs doğrudan doğruya Divan-ı Hümayun'a bağlı bir muhassıllık haline getirildi²². Bundan sonra başlayan döneme “*Müsellimlik*” dönemi de denir²³. Bu dönemde Bab-ı Ali'nin atadığı Dragoma'nın adeta temsilcisi durumuna düşen müsellim, başpiskoposun tavsiyesini almadan hiçbir davranışta bulunamamaktaydı.

Bu arada kilise örgütüne vergi bağışıklığı tanındı. Kilise yönetimi ve Dragoman, o kadar etkili hale geldiler ki, 1785 yılında kendileri ile uzlaşma yoluna gitmeyen ve ayrı politikalar, idari ve ekonomik uygulamalar yapmak isteyen Muhassıl El-hac Abdülbaki Ağa'yı İstanbul'a yaptıkları girişimler sonucu görevden aldırıldılar ve Yafa'ya gümrük memuru olarak sürülmesini sağladılar²⁴. Bu nüfuz artışı ile ilgili olarak, İngiliz tarihçi ve arkeolog Franz Georg Maier şunları söylüyor; “*Neredeyse yarım yüzyıl, başpiskopos ve dragoman, yarı otonom bir eyaletin de facto yöneticileriydi. Bu yarı otonom eyalette (Kıbrıs) Türk yöneticiler, 1768-1810 yıllarında hüküm süren Başpiskopos Chrysantos ve Dragoman Hacı Georgakis Kornesios'dan sonra ikinci sırayı almaktaydı*”²⁵.

Maier'e göre, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçiliği'nde görev yapmış olan William Turner, o günlerin durumunu; “*Kıbrıs, sözde Kaptan Paşa'nın atadığı bir beyin idaresi altında olmakla birlikte, aslında Rum Başpiskoposu ve yardımcı piskoposları tarafından yönetilmekteydi*” ifadeleriyle açıklıyordu.

²⁰ Kemal Çiçek, *Zimmis (non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court: 1110/39 A.H./1668-1726 A.D.*, 1992, Birmingham, s. 59; Çevikel (2006), *a.g.e.*, s. 322.

²¹ Hill, IV, *a.g.e.*, s. 59.

²² *A.g.e.*, s. 75; Çiçek, *a.g.e.*, s. 58.

²³ Çevikel (2006), *a.g.e.*, s. 327.

²⁴ Hill, IV, *a.g.e.*, ss. 98-99; Çevikel (2000), *a.g.e.*, s.123; Çevikel (2006), *a.g.e.*, s. 190.

²⁵ Franz Georg Maier, *Cyprus From the Earliest Time to the Present Day* (Trans, from the German by Peter George), 1968, London, s.120; Çevikel (2000), *a.g.e.*, s. 124.

Nüfuzu artan başpiskoposlar, bu durumdan yararlanarak halkı hükümete vergi vermemeye ve isyana kışkırtmaya başladılar. Nüfuzlarından ötürü halktan ağır vergiler toplayıp bu toplanan paranın önemli bölümünü kendilerine ayırdılar ve kısa sürede büyük servet edindiler. Yüzyılın son çeyreğinde, elde ettikleri itibar ve ayrıcalıklarla, Devletin de yukarıda belirttiğimiz gerekçelerle yapmış olduğu destekle, Reaya vekillerinin neredeyse iktidarı ele geçirme noktasına geldikleri görülür.

Kendilerine tanınan imtiyazların kıymetini bilmeyen Kıbrıs Rum Kilisesi başpiskopos ve papazları, 1799'da İngilizlerin Mısır'ı işgal etmesinden cesaret alarak, Ada'da Türkler aleyhine çalışmaya başladılar ve halka, İngilizlerin gelip kendilerini "*Türk boyunduruğundan*" kurtaracağı telkinlerinde bulunarak, onların nefretlerini Türklerin üzerine çevirmeye ve kendi kötü uygulamalarının faturasını Türklere kesme çabasına girdiler. Ancak, tüm bu kötü niyetli girişimlere karşın halk, "*bütün felaketlerin ve içinde buldukları acı durumun sebebinin başpiskopos ve papazlar olduğunu*" ifade ederek, onları açık şekilde suçladılar²⁶.

MEGALİ İDEA, ENOSİS VE KİLİSE

Eski Bizans, hatta İskender İmparatorluğu içindeki topraklarda, yani Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs ve Anadolu toprakları üzerinde başkenti İstanbul olması düşünülen Büyük Yunanistan'ı kurma ülküsü olarak kabul edilen ve yaşatılması ve nesilden nesile aktarılması görevini Rum Ortodoks Kilisesi ve Patrikhane'nin üstlendiği "*Megali İdea*" düşüncesini gerçekleştirmek adına kurulan "*Filiki Eteryaya (Dostluk Cemiyeti)*" adlı örgüt, örgütlenme çalışmalarını Kıbrıs'a kadar uzattı ve başta kiliselerdeki papazlar²⁷ olmak üzere, kiliselerin yoğun propagandasının etkisi altında bulunan Rumlar arasında geniş bir taban buldu.

²⁶ Mehmet Alaattin Yalçınkaya, "İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yy. Başlarında Kıbrıs", *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Mayıs 1998*, II, DAÜ Basımevi, Gazimağusa/KKTC, 1999, ss. 329-346, Hill, IV, a.g.e., s.114.

²⁷ "Yunan adası Kıbrıs'ta, kilisenin de Yunan kurtuluş savaşına katılması tabiidir. Ortaçağ'dan beri Kıbrıs'ta hakimiyet kilisenin elindedir. Cemaat başkanı ve sorumlusu başpiskopos idi. Kıbrıs Başpiskoposu ve rahipleri Filiki Eteryaya'ya katılmışlardır." Konstantin A. Vovolini, *1453-1933 Kurtuluş Savaşında Kilise*, Atina, 1952, Cilt 1, s.122.; F. Kürşat, M. H. Altan, S. Egeli, *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, İstanbul, 1978, s. 69-70.; Cemalettin Ünlü, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Lefkoşa, 1976, s. 75.

1818 yılında, Mısır ve Kıbrıs'tan sorumlu Filiki Eteryaya üyesi Demetrius Hypatros, Kıbrıs Başpiskoposu Kiprianos'u örgüte kaydetmişti. Kiprianos, maddi olmasa da, en azından moral yardımı yapacağına söz vermişti²⁸. 1821 Mora İsyanı, Rumların Kıbrıs'taki Enosis düşünceleri için de hareketlenmelerine neden oldu. Güçlenen Rum burjuvazisinin ve Ortodoks Kilisesi'nin önderliğindeki Yunan ulusçuluğu, 1821'deki Mora ayaklanmasıyla bir bağımsızlık mücadelesini başlattıktan sonra, bunun Kıbrıs'ta yankısız kalması mümkün olmayacaktı²⁹. Bu amaçla 19 Haziran 1821'de Filiki Eteryaya liderlerinden Konstantin Kanaris Kıbrıs'a geldi ve Kıbrıs'ta da Etniki Eteryanın bir şubesi kuruldu. Kıbrıs Başpiskoposu Kiprianos da Hypatros'a verdiği sözü yerine getirdi ve ayaklanma hazırlığına başladı. Hükümet karşıtı bu eylemlerin düzenlenmesinde başpiskopos, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan da büyük ilgi ve destek gördü. "Dimitri" adlı bir Rum, yapılan ayaklanma hazırlıklarını Kıbrıs Valisi Küçük Mehmet (Mehmet Emin Paşa)'e bir mektupla ihbar etti³⁰. Bu ihbar sonucu isyan, henüz hazırlık aşamasında önlenmiş oldu. Vali, kiliseleri basarak isyan için depolanan silahlara ve saldırı aletlerine el koydu. Bazı kiliselerde ilaç sandıklarının içerisinde silahların gizlendiği, bir kilisenin ambarında da tamamen barut depolandığı tespit edildi. Bu arada Hacı Petros Vaskos adlı Rum tarafından Başpiskopos Kiprianos'a ve Mihail Kilikya adlı Rum'a yazılmış isyanla ilgili mektuplar da ele geçirildi. Sonuçta suçları kesinleşen asi önderlerinden Başpiskopos Kiprianos, Baf Piskoposu Hrisantos, Girne Piskoposu Laurentios, Kitium (Larnaka) Piskoposu Meletios'la isyanın diğer elebaşılıarı Padişahın buyruğu ile Saraya çağırıldılar ve Saraya gelir gelmez 9 Ağustos 1821'de idam edildiler³¹.

Bu kapsamda sürgüne gönderilen papazların bir kısmı, 1821 sonlarında Roma'da toplanarak tarihte bilinen ilk "Enosis Bildirisi"ni yayınladılar ve Hristiyan Krallarından Enosis'i gerçekleştirmek yönünde yardım isteminde bulundular³². Bu olay, Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhine büyük tepkiler yarattı ve Kıbrıs'ta da aynı durum gözlemlendi. Rumlar

²⁸ Hill, IV, *a.g.e.*, s.124.

²⁹ Şükrü S. Gürel, *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, Kaynak Yay., Ankara, 1984, 1.cilt, s. 13.

³⁰ İsmail Bozkurt, *Kıbrıs Tarihine Bir Bakış*, Ankara, 2001, s.10.

³¹ Hakeri, *a.g.e.*, s. 276. Hill ve Maier ise, papazların Lefkoşa'da asıldıklarını yazmaktadır. (T.B.G.)

³² Bozkurt, *a.g.e.*, s.11.

intikam almak için Lefkoşa'daki Faneromani Kilisesi 'ne³³ yüzü kapalı bir büst koydular. 1821 olayıyla başpiskopos ve piskoposların Ada'daki üstünlükleri bir süreliğine son buldu. Ancak, Kıbrıs, huzursuzluk kaynağı olan ve Ada'yı Yunanistan'a katmak isteyen başpiskopos ve piskoposlardan kolay kolay kurtulamayacak ve Mihail Hıristodulos Muskos'un III. Makarios adıyla daha çok kanlı günler görecektir. Yine 1992'de Atina Başpiskoposu Serafim, 1954 yılında Baf kıyılarından Ada'ya sokulan silahların kendisi tarafından satın alındığını ve gönderildiğini açıklayacaktır³⁴.

1830 yılında Yunanistan'ın egemen bir güç olarak Osmanlı hükümetince tanınması, Kıbrıs Rumları'nın ve kilisenin Enosis yolundaki umutlarını tazeledi ve Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için yeni girişimlerde bulunmalarını sağladı. Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, 1833'de Osmanlı yönetimi, Kıbrıs'taki Hıristiyanlara Yunan uyruğuna geçme hakkı tanıdı ve başta kilise olmak üzere Ada'nın güçlü Hıristiyan unsurları kendilerini, Osmanlı topraklarında büyüme amacından başka dış politika hedefi bulunmayan bir Yunanistan'la özdeşleştirmeye başlamışlardı³⁵.

Padişah II. Mahmut, uygulamaya koyduğu reformlar çerçevesinde Kıbrıs'ta da bazı yenilikler yaptı. Kıbrıs Başpiskoposu Banaredos'un temsilcileriyle yaptığı görüşme sonucunda, başpiskoposun isteği üzerine Ada'nın Vali ve askeri komutanların yıllık vergi tutarını düşürdü. Kişinin malına devletçe el konulması geleneğini kaldırdı. Tanzimat'ın 3 Kasım 1839 tarihinde ilanının ardından Lefkoşa'da valinin Başkanlığındaki Divan'da değişiklik yaparak, Türk üye sayısını dörde indirdi ve dört de gayrimüslim üye atanmasını sağladı. Bu dört yeni üye, Kıbrıs Başpiskoposu'yla Rum, Ermeni ve Maronit temsilcileriydi³⁶.

Buraya kadar anlattığımız Osmanlı yönetimi altında Rum Ortodoks Kilisesi, yalnızca Kıbrıs halkının temsilcisi niteliğini kazanmakla kalmamış, aynı zamanda, yukarıda da belirtildiği gibi Rum halktan serbestçe yardım toplayarak, ekonomik açıdan da Ada'nın en önemli

³³ Bugün Ara Bölge'de Birleşmiş Milletler Barış Gücü kontrolünde bulunmaktadır. Ancak, ibadet için Rumların kullanımına verilmiştir (T.B.G.).

³⁴ Hakeri, *a.g.e.*, s. 276.

³⁵ Gürel, *a.g.e.*, s. 14.

³⁶ Hakeri, *a.g.e.*, s. 283.

merkezi durumuna gelmişti³⁷. Osmanlı yönetimince Rum Cemaatinin lideri, temsilcisi olan özerk bir dini kurum diye tanınan kilise, toplumsal ve ekonomik gücünü giderek artırdı³⁸. Böylece, 1878’de İngilizler Kıbrıs’ın yönetimini devraldıklarında, karşılarında, temsil yetkisiyle donatılmış, çok zenginleşmiş ve başına buyrukluğa alışmış bir kilisenin ve güçlenmeye başlamış bir Rum burjuvazisinin önderliğindeki Ortodoks Rum çoğunluk buldular³⁹. Ada’nın İngiliz yönetimine girmesinden sonra da, İngilizlerin tüm çabalarına rağmen, kilisenin bu gücünü kıramadıkları açıklıkla görülecektir. Dolayısı ile kilisenin Kıbrıs politikalarındaki etkinliğinin günümüzde de halen devam edişinin nedenlerinin bugünlerde değil, tarihin o dönemlerinde aranması gerektiği de yadsınamaz bir gerçektir.

İNGİLİZ YÖNETİMİ DÖNEMİNDE KİLİSE

4 Haziran 1878’de, II. Abdülhamit’in onayıyla imzalanan ve Kıbrıs’ın yönetiminin İngilizlere devredilmesini öngören Türk-İngiliz Savunma Konvansiyonu, Kıbrıs tarihinin önemli kilometre taşlarından birini oluşturur. 1878 yazında Ada’nın ilk İngiliz Yüksek Komiseri Sir Garnet Wolseley, Larnaka Limanı’na ayak basar basmaz, kendisini Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu⁴⁰ başkanlığında bir Rum heyetinin beklediğini gördü. Başpiskopos, Wolseley’e “*hoşgeldiniz*” derken, konuşmasının en önemli bölümünü şu sözler oluşturuyordu: “*Biz bu yönetim değişikliğini hoş karşılıyoruz, çünkü İngiltere’nin, daha önce Yunan Adaları’nı verdiği gibi Kıbrıs’ı da Yunanistan’a, Anavatanımız’a bırakacağından eminiz*”⁴¹.

Bu, Kıbrıs’taki Rum Ortodoks Kilisesi’nin ve din adamlarının İngiliz yönetimi döneminde de siyasetle uğraşma ve Enosis’i gerçekleştirme

³⁷ Halil Fikret Alasya, “Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar”, *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara, s.131.

³⁸ Michael A. Attalides, *Cyprus-Nationalism and International Politics*, Edinburg, 1979, s. 87.

³⁹ Gürel, *a.g.e.*, s. 14.

⁴⁰ Wolseley’in başpiskopos sandığı Rum din adamının Kitium piskoposu Kiprianos olduğu Toynbee gibi güvenilir ünlü tarihçiler ve Daily News gazetesi muhabiri tarafından belirtilmiştir. Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler*, Lefkoşa, 1996, s. 31

⁴¹ Gürel, *a.g.e.*, s. 41; Harid Fedai, *Kıbrıs’ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1986, s.199; Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 31; ORR. C. W. J. Cyprus Under British Rule, London, 1918 ve 1972, s.160.

istencini gösteren bir konuşmaydı. Gerçekten de örneklerini ilerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi, kilise, politika ve politikacılar üzerindeki etkinliklerini ve Enosis isteklerini İngiliz yönetimi döneminde de azaltmaksızın devam ettirerek günümüze kadar sürdürecekler ve başarılı da olacaklardır. İngilizler, Osmanlı yönetimi döneminde Rum Ortodoks Kilisesi'ne tanınan toplumsal ve ekonomik gücü, tüm çabalarına rağmen kıramayacaklardır. Kilise de bu gücü her fırsatta sonuna kadar kullanmaktan çekinmeyecektir.

Kıbrıs'ın İngiliz yönetimine geçişini umut ve sevinçle karşılayan Rumların beklentileri kısa zaman içinde hayal kırıklığı ve şikayetlere dönüştü. İngilizlerin, özellikle Rum Ortodoks Kilisesinin ve din adamlarının Türk yönetimi altında kazanılan ayrıcalıklarına karşı çıkışı ve bu ayrıcalıkları ortadan kaldıran önlemler almaları Rum toplumu arasında büyük tepkilere neden oldu⁴². Özellikle vergi toplama konusunda, daha başlangıçta İngilizler ve Rum Ortodoks Başpiskoposu anlaşmazlığa düştüler. Türk yönetimi döneminde kilisenin, Ortodoks Rumlardan aldığı özel kilise vergisinin toplanmasında Türk yönetimi başpiskoposa yardım etmekteydi. Bir başka ifadeyle kilise, kendi amaçları için kullanılmak üzere Rumlardan din vergisi toplama yetkisine sahipti ve bunun uygulanması ve toplanmasında, Hükümet vergisini toplayan tahsildarların kullanılmasına Türk valisi izin veriyordu. İngiliz yöneticileri; kilisenin kendi özel vergisinin toplanmasında, devlet bütçesinden maaş alan kamu görevlisi tahsildarının kullanılmasının uygun bir hareket olmadığı kararını verdi. Kitiüm piskoposunun Aralık 1878'de İngiliz yönetiminden yakınan bir dilekçeyle Yüksek Komiser'e başvurması üzerine, İngiliz yöneticisi Albay Greaves, Dışişleri Bakanı Salisbury'ye yolladığı yazı konuya açıklık getirmesi bakımından önem arz etmektedir; *"Tahriklerin papazlar tarafından başlatıldığı açık. (Papazlar) Türk yönetimi altında ayrıcalıklardan ve vergi bağımsızlıklarından yararlanmışken, şimdi bu uygulamanın İngiliz yönetimi altında sürdürülmesi olanaksızdır. Üstelik papazlar, Ada'nın en büyük çiftçileri oldukları için vergilerden en çok onlar etkileniyorlar"*⁴³. İngilizlerin bu geleneği ve yöntemi durdurması kiliseyi mali yönden zor duruma düşürdü. Türk yönetimi döneminde, Kıbrıs valisi paşalar kadar söz ve otorite sahibi olmaya alışan kilise liderleri, İngilizlerin bu

⁴² Gazioğlu, 1996, a.g.e., s. 41.

⁴³ PRO 30/29/280. Col. Greaves'den Salisbury'ye, Nicosia, 18 June 1879,

tutumunu beğenmeyerek, İngiliz valiye bir dilekçeyle⁴⁴ başvurular ve aynı uygulamanın devamını talep ettiler. Bir başka ifadeyle Osmanlı döneminde kendi halkından istediği şekilde para toplayan ve bunları kendi amaçları doğrultusunda istediği gibi tüketen kilise, İngiliz yönetiminin aldığı önlemlerden dolayı bu olanaklarının ellerinden alınmasından yakınuyordu.

Sömürge yönetiminde etkili olmak için 1881'de Meclis-i İdare'deki tüm seçilmiş Rum üyeler, Başpiskopos Sofronios ve piskoposların teşviki ile bu görevlerinden istifa ettiler. Başpiskopos ve piskoposlar, 6 Aralık 1881 günü Yüksek Komiser Biddulph'u ziyaret ederek, bu istifaların nedenini açıkladılar. Türklerin de kendi isteklerini İngiliz yönetimine bildirmelerine rağmen, 23 Mart 1882 tarihinde yayımlanan Kraliyet Konseyi Emri(Ordre in Council)'ne göre Kıbrıs Yasama Meclisi'ndeki değişiklik, Rumların istediği şekilde, Türk ve Rum üye sayısının iki toplumun nüfus oranları esas alınarak seçilmesi şeklinde yasalaştı. Anayasa'da kendi istekleri doğrultusunda yapılan değişiklikten memnun olan Başpiskopos Sofronios, İngiliz Sömürgeler Bakanı Lord Kimberley'e bir telgraf göndererek Anayasa'da yapılmasını istedikleri değişikliklerin hükümetçe kabul edilmiş olması nedeniyle Kraliçe'ye teşekkürlerini bildirdi⁴⁵. Görüldüğü gibi, kilise İngiliz yönetiminin başlangıcından itibaren, politikanın direkt merkezinde yer alıyor, kendi politikacılarını da maksatları doğrultusunda yönlendiriyor ve hatta İngilizleri de kolaylıkla etkileyebiliyordu. Bu noktada, İngiliz yönetiminin iki topluma karşı uyguladığı çifte standardı da göz ardı etmememiz gerekir.

İngiliz yönetiminin Türklere yapmış olduğu haksızlıkların giderilmesi için Kıbrıs Türk Toplum Liderleri ve İstanbul Hükümeti, İngiliz Hükümeti'ne müracaat ederler. Bu girişimleri öğrenen Başpiskopos Sofronios, Yüksek Komiser'e telgraf çekerek, Türklerin bu girişimlerine aldırış edilmemesini ister. Yapılan girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine Türk Toplumunu da yeni durumu kabullenmek zorunda kalır.

⁴⁴ Philios Zannetos, *Istoria Tis Nisu Kipru (Kıbrıs Adası Tarihi)*, Atina, 1930, cilt II, s. 157-8; Gürel, *a.g.e.*, ss. 44-45.

⁴⁵ İngiliz Arşiv Belgesi CO. 3384, s. 84; Ayrıca İngiliz Yönetimi dönemindeki Kıbrıs Meclisi ile ayrıntılı bilgi için bkz.: Gazioğlu, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi*, İstanbul, 1960.

Kıbrıs'ta Osmanlı yönetimi dönemindeki 308 yıllık süreçte, farklı toplumlara ait insanlar arasında ırk, din ve dil ayrımı gerekçesiyle herhangi bir çatışmanın meydana geldiği görülmemiştir. Ancak, 1890'lı yıllara gelindiğinde Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında kavgalar başladığı ve bunların zaman zaman toplumlararası çatışmalar şekline dönüştüğü görülmektedir. Bunun temel nedeni, İngiliz yönetimi döneminde Ada'nın Yunanistan'a ilhakını hedefleyen Ada Rumlarının bu amaçlarına engel olarak Kıbrıs'taki Türk Toplumunun varlığını görmeleri ve bu maksatla Ada'nın İngiliz yönetimine devredildiği 1878'den itibaren yaklaşık 15 yılda, Türklere karşı düşmanlık duyguları besleyen bir nesli, kilise ve eğitim programları Atina ile Rum Kilisesinin işbirliği ile hazırlanmış olan Rum okullarında yetiştirmiş olmalarıdır. Türk varlığı Kıbrıs'ta devam ettiği sürece Enosis hayalinin gerçekleşmesi olanağı bulunmayacağını gören Rumlar, İngiliz yönetiminin ilk yıllarından itibaren okullarında ve kiliselerinde açıkça Türk düşmanlığı aşıladılar. Enosis fikrinin Rum çocuklarına nasıl aşılandığını bir Rum yazar olan Tenekides şöyle açıklıyor: "*Rum okulları Helen düşüncesini yaymak amacı ile kullanılıyordu. Rum öğretmenler çiçeklerle çerçevelenmiş Yunanistan'la birleşmelerini temsil eden armağanları Vali'nin kasabaları ziyareti sırasında verirken mızraklı bir alay gibi sıraya sokulan öğrenciler önceden öğretilmiş olan 'Yaşasın Enosis' çığlıkları atıyordu...*"⁴⁶

15 Nisan 1895 tarihli Kıbrıs gazetesinde, Rumların son 15 yıldan beri yaratmakta oldukları gerginlikten sözedilmekte ve yüzyıllarca Türk yönetiminde yaşayan bu topluluğun son yıllarda, sebepsiz olarak Türklere karşı düşmanca davranışlarda bulunup dil değiştirmeleri, "*Karınca kanatlanınca zevali yakın olur*" atasözüne bağlanmaktadır. Gazete, Rum taşkınlıklarının Türklere hakarete dönüştüğünü; kiliselerde, meydanlarda, çarşıda, okulda bu hakaretin sürdüğünü ve İngiliz yönetiminin bu tehlikeli gelişmelere kayıtsız kaldığını belirtmektedir⁴⁷. Ayrıca bu dönemde kilise, "*Terazinin bir kefesine Türk'ün toprağını, öteki kefesine altını koyunuz, altın ağır gelse dahi altını verip toprağı alınız. Çünkü Türkleri Ada'dan çıkarmanın tek yolu budur*" şeklinde

⁴⁶ Menter Şahinler, *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği yay., İstanbul, 1979, s. 111.

⁴⁷ Gazioglu, 1996, a.g.e., s. 69.

açıklamalar yaparak Türklerin arazilerinin satın alınmasına önyak oluyordu⁴⁸.

1898'de Girit'in Avrupalı devletler tarafından Osmanlı Devleti'nin denetiminden çıkarılması ve bu Ada'nın başına bir Rum yöneticinin konması, Kıbrıs'taki Enosisçiler arasında da heyecan yaratmıştı. Bununla birlikte, 1898 yılında Atina'da kurulan bir cemiyet, Kıbrıs'taki Enosisçi faaliyetleri, kilise ile birlikte yönlendirmeye başladı⁴⁹. 1899 yılında, Atina'daki "*Kıbrıslıların Yurtsever Birliği (Patriotic League of Cypriots)*" adındaki cemiyetin düzenlenmesine önyak olduğu "*1899 Olimpik Sporları*" adlı gösteriler esnasında, gösterilerin yapıldığı Limasol'da tüm kasaba, Yunan bayrakları ile donatıldı. Yunan Konsolosu Philemon ve Kitium Piskoposu, Yunan ulusal renkleri ve bayrakları ile donatılmış bir gemi ile Larnaka'dan Limasol'a deniz yoluyla gelerek, ellerinde Yunan bayrakları bulunan bir heyet tarafından karşılandılar. Spor gösterilerinin yapıldığı alanda ise Yunan Ulusal Marşı çalınarak Yunan Kralı için "*Yaşasın Kralımız*" naraları atılarak tahriklere devam edildi.

1901 yılında yapılan Yasama Meclisi seçimlerinde kilise ve din adamlarını yine siyasetin tam ortasında görmekteyiz. Hem Yasama Meclisi üyesi, hem de başpiskopos olmak isteyen Kitium piskoposu, tüm seçim kampanyasını Enosis konusu üzerinde yoğunlaştırmıştı. Piskopos ve destekleyicileri Yasama Meclisi'ne seçildikleri takdirde bir kaç yıl içerisinde İngilizleri Ada'dan atarak Enosis'i gerçekleştireceklerinin propagandasını yapmaktaydılar⁵⁰. Seçimi Enosis sloganıyla kazanan piskopos ve arkadaşları, seçildikten sonra bu sloganı mecliste de öne çıkarmak için her türlü faaliyeti gerçekleştirmekten geri kalmadılar.

1907 yılında, İngiliz Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı ve parlamento üyesi Winston Churchill'in Ada'ya yaptığı ziyaret, Kıbrıs'ın yakın tarihinde önemli olaylardan biri olarak kabul edilir. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi önderliğinde Kıbrıs Rum Toplumunu, bu ziyareti Enosis'i gerçekleştirme yolunda önemli bir fırsat olarak kabul ettiler ve bu fırsatı en olumlu şekilde değerlendirmek için büyük çaba gösterdiler. Churchill yaptığı konuşmada, "*Karşılama törenindeki Rumların taşkınlıklarının,*

⁴⁸ Hasan Şanlı, *Kıbrıs 1878-1924*, s. 62.

⁴⁹ CO 883/6, NO. 57.

⁵⁰ Yüksek Komiserin 15 Aralık 1900 tarihinde Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği yazı, CO 67/125.

İslam ahalisinin şeref ve şanına yöneltmiş bir hakaret olarak görmediğini, bu gösterilerin Rum ahalisinin içinde besledikleri istemden kaynaklandığını sandığını ve Rumların kendi üzerinde etki yaratmak için bu yola başvurduklarını” belirtti. Churchill’den sonra söz alan Kitium Piskoposu Kiril, konuşmasında değişmeyen emellerine vurgu yaparak, “*Ulusal emellerini hiçbir zaman unutmayacaklarını, tüm Ada Hıristiyan ahalisinin tek emelinin, Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesi olduğunu, bu emelin de Tanrı’nın ve adaletli İngiltere Devleti’nin lütfu ve Churchill’in yardımı sayesinde gerçekleşebileceğini*”⁵¹ belirtti. Churchill bu konuşma sonrasında verdiği yanıtta; “*Enosis’in gerçekleşmesinin, Türkiye ile olan anlaşmanın feshedilmesi anlamına geleceğini ve toplumun her iki kesimi arasında sürekli ve tehlikeli bir zıtlık doğacağını, bununla birlikte Kıbrıslı Rumların anavatan diye niteledikleri Yunanistan’la birleşme isteklerinin saygı duyulması gereken bir duygu olduğunu*” belirtti ve İyonya adalarının Yunanistan’a verilmiş olması örneğine de değinerek, “*o sırada bu adaların İngiltere hükümeti’ne ait olduğunu, ama Kıbrıs’ın bu durumda olmadığını*” vurguladı⁵².

1907 yılında reddedilen bu isteklerini, 1911 ve 1912 yıllarında, başpiskoposun önderliğinde hazırladıkları yeni muhtıralarla İngiliz Hükümetinden yineleyen Rumlar, İngiliz Sömürgeler Bakanlığı’ndan aynı olumsuz yanıtları aldılar. Ancak, kararlılıklarından bir adım geri atmadılar. Yasama Meclisi’nin Rum üyelerinin başpiskopos ve piskoposlarla birlikte hazırlayıp İngilizlere verdikleri muhtıralara, İngilizlerin vermiş olduğu olumsuz yanıtlara gerekçe olarak, 1878 İngiliz-Osmanlı Savunma Anlaşması’nı ve bu anlaşma gereği Türkiye’nin Ada üzerindeki haklarını göstermesi, Ada’daki politik havayı daha da geriyordu. Rumlar, ulusal emellerine ulaşmada Türkleri bir engel ve İngilizlerin kendi isteklerini kabul etmemeleri için bir bahane olarak görüyorlar, bu bakımdan da İngilizler kadar Türklerden de nefret ediyor ve her ortamda bu duygularını ortaya koyuyorlardı.

Özellikle 1912 yılı Ada’da Rumların taşkınlıklarının arttığı ve Türklere karşı ölümle sonuçlanan saldırıların gerçekleştiği bir yıl oldu. Bunun temel nedenini de, Trablusgarp Savaşı ile Balkan Savaşı’nda Türklerin aldığı yenilgiler ile yukarıda belirtilen, İngilizlerin Ada’daki iki toplumu karşı karşıya getiren ikiye bölümlü siyaseti idi. Rum meclis üyeleri, 5 Şubat’ta

⁵¹ Gazioğlu, 1996, a.g.e., s. 103.

⁵² Ahmet An, *Kıbrıs’ta İsyancılar ve Anayasal Temsiliyet Mücadelesi (1571-1948)*, Lefkoşa, 1996, s. 102.

Yüksek Komiser'e sundukları muhtırada belirtilen isteklerinin yerine getirilmeyişini gerekçe göstererek, Nisan 1912 tarihinde topluca istifa ettiler. Bu istifanın kendilerince haklı nedenlerini anlatan bildirimler bastırarak halka dağıttılar. Ada'da değişik yerlerde yapılan mitinglerle Rum halkı İngilizlere ve Türklere karşı kışkırtıldı. Her zaman olduğu gibi bu eylemlerde de kilise başroldeydi. 17 Nisan'da, Lefkoşa'da düzenlenen büyük bir mitingle, başpiskoposun başkanlığında, piskoposları, Cikko Manastırı keşişini, meclisten istifa edenler ile birlikte eski Rum meclisi üyelerini de kapsayan bir Merkez Komite kurularak, bundan sonraki mücadelenin, bu kurul tarafından sürdürüleceği halka duyuruluyordu. Başpiskopos, Merkez Komite Başkanı sıfatıyla, 9 Mayıs'ta Yüksek Komiser'e bir mektup göndererek, daha önceki muhtıralarda belirttikleri isteklerinin tüm Rum halkının arzusu olarak İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'na iletilmesi ve yerine getirilmesini istedi. Aynı gün Başpiskopos Kirillos'un söylediği ve o yıl içerisindeki tüm kasabalarda yapılan Enosis mitinglerinde tekrarlanan bir slogan haline gelen söylemi, bir süredir tırmanan gerginliği zirveye çıkardı. *"Hiçbir hareket, hiçbir baskı, hiçbir dünyevi kuvvet, Yunanistan'la birleşmek yönündeki değişmez azim ve duygumuzu ortadan kaldıramaz"*⁵³.

1911-1912 Balkan Savaşlarının bitimini müteakip, 3 Haziran 1914'de İyonya adalarının Yunanistan'a verilisinin 50. yıldönümü olması nedeniyle, Rum toplumu adına başpiskopos, piskoposlar ve Yasama Meclisi'nin Rum üyelerinin imzaladığı, Enosis istekli bir mesaj İngiliz Kralı'na iletilmek üzere Yüksek Komiser'e verildi. Bu mesajda *"Büyük anneniz Majeste İngiliz Kraliçesi'nin İyonya adalarını Yunanistan'a devreden yüce ve soylu davranışına duyduğumuz saygı ve minnettarlığı sizin de gösterip, geleneksel Helen dostluğunuza yakışır şekilde, Kıbrıs halkının ebedi ve şiddetli istek ve emellerine uygun olarak, bizleri, aynı ırktan olduğumuz Helen krallığı ile birleştirmekten memnunluk duyacağınıza inanmaktayız"*⁵⁴ denilmektedir.

Osmanlı'nın İngilizler karşısında Almanların yanında savaşa girmesi sonucunda, 5 Kasım 1914'de, 1878 Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı şekilde, İngilizler Ada'yı tek yanlı bir kararla ilhak ettiler. İngilizler'in ilhak kararının açıklanması, Rum Toplumu ve kilise tarafından *"Enosis'e giden yoldaki son engelin kalktığı"* şeklinde yorumlanarak sevinçle karşılandı. Çünkü İngiliz yönetimi, o güne kadar Rumların ilhak

⁵³ Hill, IV, a.g.e., s.518., *Alithia*, 26 Mayıs 1912.

⁵⁴ Gazioglu, 1996, a.g.e., s. 127.

taleplerini, 1878 muahedesini göstererek, Osmanlı egemenliğinin Ada'da devam ettiği, kendilerinin Ada'yı geçici olarak yönettikleri mazeretine sığınarak reddediyorlardı. Kıbrıs'ı, İngiliz İmparatorluğu'na katan “*Kraliyet Emirnamesi*”, Osmanlı'nın İngiltere aleyhine savaşa girmesi nedeniyle, 1878 Anlaşması ve eklerinin geçersiz olduğunu ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhak edildiğini ilan etmekteydi⁵⁵. Böylece İngiltere hükümetinin, Kıbrıs'ın Osmanlı'ya ait olduğu gerekçesiyle, Ada hakkında herhangi bir karar alınamayacağına ilişkin iddiası da değerini kaybediyordu⁵⁶. Bunun sonucu, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakından itibaren kilise, Rum Toplumunu ve Yunanistan'ın Ada'nın Yunanistan'a bağlanması yolundaki çalışmaları ve entrikaları hız kazandı⁵⁷.

Bu amaçla, 20 Kasım 1914'de başpiskopos ve meclisin Rum üyelerinin imzaladığı bir muhtırayı Yüksek Komisere verdiler. Muhtırada; “*Kıbrıs'ın İngiliz İmparatorluğu'na katılması kararı, kilise ve Kıbrıs halkı tarafından sempati ile karşılanmıştır. Bu duygu ve görüşle, ülkemizin Türk egemenliğinden nihai kurtuluşunun, kilise ile Kıbrıs halkında yarattığı sevinç duygularına tercüman olmak arzusundayız. Bu değişikliğin, Ada'nın siyasi statüsünü, ülkemizin anavatanımızla, yani ait olduğumuz Helen krallığı ile kesin ve hızlı rehabilitasyona giden yolun son aşamasını oluşturduğu inancını belirtmek isteriz*”⁵⁸ şeklindeki ifadelerle amaçlarını dile getirmekteydiler.

Rumların Ada'yı Yunanistan'la birleştirme umutlarının arttığı bir ortamda, gelişen bir başka olay ortalığı daha da karıştırdı. İngiltere, bir hafta içinde kendi yanında savaşa katılması ve Bulgaristan'a hücum etmesi koşuluyla, Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyi kabul ettiğini Yunan hükümetine bildirdi. 1926-1932 yıllarında, Ada'da valilik yapan Sir Ronald Storrs, anılarında İngiliz teklifi ile ilgili şunları yazıyor: “*1915 Kasım'ında (Balkanlarda) kritik bir durum ortaya çıkar. Asquith hükümeti o zaman Avusturya işgali tehlikesiyle başbaşa olan Sırbistan'ın imdadına yetişmek için Kral Konstantin yönetimindeki Yunanistan'ı ikna etmeye çalışmaktadır. ... Bu esnada Kings College müdürü olup, ateşli bir filhelen ve Venizelos'un da yakın bir dostu olan Ronald Burrows*

⁵⁵ A.g.e., s. 131; Ayrıca Kraliyet Emirnamesi ve İngiliz İşgali konusunda ayrıntılı bilgiler için bkz. Gazioglu, 1960, a.g.e.

⁵⁶ An, a.g.e., s. 106.

⁵⁷ Metin Çetin, *Kıbrıs Cumhuriyeti ve Bir Liderin Doğuşu*, Lefkoşa, 1955, s. 4.

⁵⁸ Gazioglu, 1996, a.g.e., s. 134.

tarafından Yunan halkının ilgisini uyandırmak amacıyla, ilginç bir teklif yapılır. Yüksek Komiser'e talimat verilerek Ada'daki başpiskopos ve Kavanin Meclisi Rum üyelerine Yunanistan'ın İngiltere yanında derhal savaşa katılması koşuluyla Kıbrıs'ı onlara devretmeye hazır olduğumuzu bildirecekti. Daha sonra başpiskopos ve birkaç ünlü Kıbrıslı bir İngiliz destroyerine bindirilip Atina'ya getirilecek ve bu duyuruyu bizzat başpiskopos yapacaktı. Buradan bir heyecan kasırgasıyla meclise gidilecek, ya hükümet bu coşkuyla teklifi kabul edecek veya Venizelos'un başa geçmesi sağlanacaktı”⁵⁹.

İngilizler, bu aşamada, kendi politikalarını gerçekleştirebilmek için Kıbrıs'taki kiliseyi, din adamlarını ve Enosisçi unsurları, Yunanlı siyasetler üzerinde bir baskı unsuru olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Koloniler Bakanı Bonar Law'ın Kıbrıs Yüksek Komiseri Clauson'a gönderdiği 16 Ekim 1915 tarihli telgraf bunu açıkça ortaya koymaktadır; *“Lütfen (Kıbrıs'ın Yunanistan'a önerildiğini) başpiskoposa ve öteki önde gelen kimselere bildirin ve kendilerine, yinelenmesi uzak bir olasılık olan böyle bir avantajdan yararlanarak Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını sağlayabilmek için derhal Atina'ya giderek istekleri doğrultusunda Kral ve Parlamento üzerinde baskı oluşturmalarını öneriniz. Bu amaç doğrultusunda kendilerine elinizdeki bütün olanaklarla destek olmanız için tam yetkilisiniz”⁶⁰.*

Zaimis başkanlığındaki Yunan hükümeti ve Kral Konstantin⁶¹, savaşa girmeyi kabul etmeyerek, bu teklifi reddetti. İngilizler'in, koşullu olarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a verme önerisi, bu koşulun belirlenen kısa süre içerisinde yerine getirilmemesi nedeniyle geri çekilmiş ve bir daha da yinelenmeyecek şekilde ortadan kalkmıştı. Ancak kilise ve Kıbrıslı Rumlar, İngiltere tarafından böyle bir öneri yapılmış olmasını, kendi emellerinin meşruluğunun resmen tanınması şeklinde değerlendirdiler. Başpiskopos Kirillos ve meclisin Rum üyeleri, 26 Kasım 1915 tarihinde İngiliz Sömürge Bakanı'na bir telgraf göndererek; *“Kıbrıs'ın anavatanı Yunanistan'a restore edilmesi için yapılan alicenap teklifi, derin coşkuyla öğrendiklerini ve başpiskoposun başkanlığında toplanarak*

⁵⁹ Taçgey Debeş, *Sir Ronald Storrs'un Anıları*, KKTC, 1993, ss. 21-22.

⁶⁰ FO 371/2273.

⁶¹ “Yunan Kralı Konstantin, Alman İmparatoru William II'nin kızkardeşi Sofia ile evliydi ve Alman yanlısı idi.” Gazioğlu, 1996, a.g.e., s. 140.

İngiliz hükümeti ve onun liberal ve Helen dostu duygularına karşılık teşekkürlerini ve Kıbrıslılar adına şükranlarını” ifade ettiler⁶².

Kilise ve Rum Toplumunu, Birinci Dünya Savaşı süresince de Enosis çabalarına hız kesmeden devam ettiler. 1918 yılı başlarında Venizelos’un davetlisi olarak Yunanistan’a giden Kıbrıs Piskoposu Medaxakis, Atina Metropoliti yapıldı ve Enosis kampanyalarını örgütlemeye başladı⁶³. Birinci Dünya Savaşı’nın İngiliz ve müttefiklerinin lehine sonuçlanacağı, böylece son anda savaşa katılan Yunanistan’ın da zafer kazanan ülkeler arasında olacağı, Osmanlı İmparatorluğu’nun ise Almanlarla birlikte yenilgiye uğrayacağı olasılığı kesinleşmek üzereydi. Bu olasılık, doğal olarak Kıbrıs’ta kilisenin *Enosis* emellerini daha da kamçılıdı ve umutlarını arttırdı⁶⁴. Nitekim beklenildiği gibi Osmanlı’nın savaştan mağlup olarak çıkması ve müttefiklerle Mondros Ateşkes Antlaşmasının imzalanmasından sonra da, müteakiben yapılacak barış anlaşmasında, müttefiklerin Osmanlıyı kendi istekleri doğrultusunda paylaşmanın yollarını saptamak üzere gerçekleştirdikleri Paris Konferansı’nı, Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakını sağlama yolunda büyük bir fırsat olarak gören Başpiskopos Kirillos ve diğer Rum liderleri harekete geçtiler. Ada’nın her yanında kilise önderliğinde Enosis kararı alan halk toplantıları düzenlediler. 3 Kasım 1918 tarihinde, Sen Sinod Meclisi Başpiskoposluk binasında, Yasama Meclisi’nin Rum üyelerinin de katılımıyla, olağanüstü bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda, Londra’da hükümet ve siyasi çevrelere Enosis konusunda baskı yapmak üzere Başpiskopos Kirillos başkanlığında bir heyetin gönderilmesine karar verildi. Başpiskopos’la birlikte dokuz kişiden oluşan heyet, 3 Ağustos 1919’da Sömürgeler Bakanı Lord Milner tarafından kabul edildi. Kabulde, başpiskopos tarafından İngiliz bakana hitaben bir metin sunuldu. Bu metnin özünü, Ada’nın Yunanistan’a ilhakı yani Enosis’in gerçekleşmesi zamanının geldiği konusu teşkil ediyordu. Heyet bu görüşme sonunda Sömürgeler Bakanı’ndan istediği olumlu cevabı alamadı⁶⁵.

16 Ağustos 1919’da da bütün Rum piskopos ve belediye başkanlarının imzaladığı bir muhtırayı İngiliz Sömürgeler Bakanı’na göndererek Enosis talebini yinelediler. Bu arada Kıbrıs’ta, heyetin İngiltere’deki

⁶² An, *a.g.e.*, s. 107, Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 138.

⁶³ İsmail, *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁴ Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 153.

⁶⁵ *A.g.e.*, ss. 156-157.

faaliyetlerine destek vermek amacıyla Rumlar tarafından büyük Enosis mitingleri düzenlenmeye ve bu mitinglerde alınan ilhak kararlarının Londra'ya iletilmesine başlandı. Londra'daki heyete başkanlık eden Başpiskopos Kirillos'un Ada'daki vekili Baf Piskoposu, Rum köylerine mektup göndererek her köyden seçilen birer temsilcinin Lefkoşa'da Başpiskoposluk Sarayında yapılacak olan toplantıya katılmasını istedi. 12 Ekim 1919'da yapılan toplantıda alınan karar, Rum halkının tamamının Enosis'i desteklediği yönündeydi. Söz konusu toplantıyla ilgili olarak Kıbrıs'taki İngiliz yönetiminin Londra'ya gönderdiği raporda, miting ve toplantının bir halk hareketi olduğu iddiasının, başpiskopos vekilinin çağrısı ile Başpiskoposluk Sarayı'nda yapıldığı dikkate alındığında gerçekte bağdaşmadığı belirtilmekte idi⁶⁶.

14 Kasım 1919'da Londra'daki Rum heyetinin sunduğu yeni bir muhtıraya, İngiliz Başbakanı verdiği yanıtta, "*Ortadoğu'daki durumun henüz karışık ve belirsiz olduğunu, bu nedenle bu aşamada Kıbrıs konusunda bir karar alınamayacağını*" belirtti. Lloyd George'nin bu yanıtı üzerine hayal kırıklığına uğrayan Rum heyetinin Başpiskopos Kirillos ve Theodotou dışında kalan üyeleri, bir yıllık bir sürenin sonunda, Aralık 1919'da Ada'ya döndü. Londra'da aradığını bulamayan bu üç kişilik ek heyet de 1920 yılı sonunda Kıbrıs'a geri döndü. Zaten bu arada, 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması ile Kıbrıs'ın İngiliz egemenliği altında kalması kabul edilmiş bulunuyordu.

Bu arada, Anadolu'daki Yunan birliklerinin Afyon'a kadar ilerledikleri ve Ankara önlerine geldikleri ve İngiltere'nin Rum heyetlerinin Enosis isteklerine karşı çıktığı günlerde, piskoposlar ve papazlarla birlikte, öğretmenler ve okullar da devreye sokularak toplantılar düzenlendi, Enosis kararları alındı, hükümete telgraflar ve muhtıralar yağdırıldı. Rumların protesto ve kışkırtıcı hareketleri, 1920 yılında Yasama Meclisi'nden istifalar ve daha sonra da seçimleri boykot şeklinde devam etti.

Yunanlılar'ın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanmasının 100. yıldönümü olan 25 Mart 1921'de kilise önderliğindeki Kıbrıslı Rumlar kışkırtmalarını daha da arttırdılar. Kiliselerde yaptıkları toplantılarda, sözde "*İlk Enosis Plebisiti*"ni yaparak, ilhak yönünde bir kararı onayladılar ve İngiliz yönetimine başvurarak Enosis talep ettiler.

⁶⁶ A.g.e., s. 160.

1920’de Rum üyelerin Yasama Meclisi’nden istifa etmelerinden sonra, başpiskoposun başkanlığında bir “*Rum Ulusal Meclisi*” kurulmuş ve ilk faaliyet olarak her zaman olduğu gibi “*Enosis kararı*” almıştı. Bu meclisin aldığı bir diğer karar ise, seçimlerin boykot edilmesiydi. Bu kararın gereği olarak 4 Kasım 1921 seçimlerinde Kıbrıslı Rumların hiçbiri aday olmadı ve bu protesto 1923 yılına kadar devam etti. 4 ve 5 Aralık 1921’de Rum Ulusal Meclisi, Hükümete karşı pasif direnme kararı aldı ve Ulusal Meclis’in yerine 46 üyeli “*Ulusal Konsey*” oluşturuldu⁶⁷. Burada dikkat çekici olan konu, başpiskoposla piskoposların ve Cikko Manastırı keşişinin, bu meclisin atanmış üyeleri olması idi. Diğer üyeler ise seçimle göreve gelmişlerdi. Bu ayrıntı bile, tarihsel süreç içerisinde Rum Ortodoks Kilisesi ve din adamlarının Kıbrıs politikalarındaki yerini vurgulaması bakımından önem arz etmektedir. Ulusal Konsey’in de, 16 Mart 1922’de yapmış olduğu ilk toplantısında yapmış olduğu ilk iş, Enosis kararı almak ve bu kararın da başpiskopos tarafından Yüksek Komiser’e bildirilmesi oldu.

Bu arada Anadolu’da devam eden Türk Kurtuluş Savaşı’nın 9 Eylül 1922’de Türk Ordusu’nun İzmir’e girişi ve Yunan Ordusu’nun ağır yenilgisiyle son bulmuş olmasına karşın, Kıbrıs’ta bu olaydan yeterli sonuç çıkaramayan kilise ve Rum yöneticileri bildikleri doğrultuda çalışmaya devam ediyorlardı. 22 Aralık 1922’de Başpiskopos Kirillos, Sömürgeler Bakanı’na gönderdiği muhtıradan, Ada’da özerk bir yönetim kurulmasını, Ada halkının temsil edildiği Yasama Meclisi dışında Yürütme Konseyi ve diğer yönetim mekanizmalarında da nüfusları oranında katılım istiyordu. Bu durumda nüfus oranları esas olacağından, Rumların çoğunluğu oluşturmaları nedeniyle her türlü idari ve siyasi yetki ellerine geçmiş olacaktı⁶⁸. Böylece, Enosis gerçekleşinceye kadar özerk yönetime sahip olacaklardı.

10 Mart 1925’de, Kral V. George’un imzaladığı ihtira beratı (letters patent) ile Kıbrıs, İngiliz Taç Kolonisi (Crown Colony)⁶⁹ ilan edildi ve Yüksek Komiserlik yerine, aynı zamanda Kıbrıs’ın Başkomutanı olarak

⁶⁷ A.g.e., s. 166.

⁶⁸ İzzet Öztoprak, “Kıbrıs’ta 1931 İsyanı ve Yankıları”, *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 1997, ss. 312-313.

⁶⁹ Taç Kolonisi= İngiliz İmparatorluğu Tacına bağlı sömürge, koloni.

da kabul edilen “*valilik makamı*” tahsis edildi⁷⁰. Başpiskopos ve diğer Rum liderler, Ada’nın Taç Kolonisi olmasına ve yeni Anayasa’ya tepki gösterdiler. Çünkü yeni Anayasa’da Rum meclis üye sayısı artmış olmakla birlikte, resmi üye sayısı da arttığı için, eşit oy durumunda İngiliz Vali, meclis başkanı olarak ayırt edici oy hakkını kullanacak ve bu durumda Rumlar azınlığa düşecekti. Ayrıca, yeni Anayasa İngiliz tahtına kesin sadakati öngörüyor, bu da Rumların Enosis istemlerine ters düşüyordu. Bu durum karşısında başpiskopos ve Rum liderler, protesto eylemleri başlattılar ve 1 Mayıs 1925 tarihinde Sarayönü’nde yapılan Taç Kolonisi ilan töreninde Başpiskopos Kirillos, Lefkoşa Kaymakamı Hart-Davis’e, Sömürgeler Bakanlığı’na hitaben, “*Ada’nın Helen halkının değişmez ve alev alev tutuşan arzusu, anavatan Yunanistan’la birleşmektir ve daima böyle kalacaktır*” yazılı bir protesto mektubu verdi. 21 Mayıs’ta Sömürgeler Bakanlığı’nın, başpiskoposun bu protestosuna yanıt verilmesi amacıyla, Valiye verdiği direktif gereğince, 12 Haziran’da Vali adına Sömürge Müsteşarı’nın Başpiskopos Kirillos’a verdiği yanıt; “*Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesi konusu, nihai şekilde kapanmıştır ve yeniden açılmaz*” ifadelerini içeriyordu.

1926 yılında ilk vali Stevenson’un yerine, Sir Ronald Storrs atandı. Yaklaşık altı yıl valilik yapan Storrs’un dönemi Ada’daki gelişmeler bakımından Kıbrıs tarihinde önemli bir yer tutar. Yeni valinin Yunan hayranı olduğu inancı içindeki kilise ve Rum toplumunda İngiliz yönetiminin de politikasının değişeceği ve Enosis’in gerçekleşeceği konusunda yeni umutlar oluştu. Bu maksatla yeni Vali’yi etkileme çabaları çok gecikmeden başladı. Başpiskopos Kirillos, Ada’nın tüm toplum ileri gelenlerinin hazır bulunduğu Vali’nin yemin törenine, protokolde geleneksel olarak müftü’ye öncelik verildiği gerekçesiyle katılmadı. Törene katılmış olsaydı, müftünün bu üstünlüğünü kabul etmiş sayılacağını düşünmekteydi⁷¹. Başpiskopos, törene katılmamakla birlikte, Vali’ye bir de mektup gönderdi. Bu mektupta, Enosis isteklerini yineledi. Vali Storrs, Enosis ve daha liberal yönetim konusunda Rumların arzularını tam olarak karşılayamamış olmakla birlikte, protokol sıralamasında müftüye öncelik verilmesi geleneğini değiştirdi⁷². Böylece

⁷⁰ Debeş, *a.g.e.*, s. 22.; Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s.193; Gazioğlu, 1960, *a.g.e.*, s. 34. Öztoprak, *a.g.m.*, s. 312.

⁷¹ G. S. Georghallides, *Cyprus And The Governorship of Sir Ronald Storrs*, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1985, s. 8.

⁷² Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 205.

1928'den itibaren başpiskopos, protokol sıralamasında müftüden daha öne alındı ve kilise bir konuda daha isteklerini gerçekleştirmiş oldu. 23 Mart 1929 tarihli Eleftheria gazetesinde, Yasama Meclisi üyesi Theodotou imzasıyla çıkan “*Enosis Savaşımı Programının Maddeleri*” başlıklı bir yazı, bu tarihten sonra Enosis mücadelesinin kilise önderliğinde daha ciddi bir organizasyonla yürütüleceğinin bir göstergesi oluyordu. Bu programın maddelerinde, Enosis savaşımında Rum toplumunun her kesimi için verilmesi zorunlu katkılar belirtiliyordu. Bu programa göre, kiliselerin her birinin yılda beş sterlin, diğer dinsel kuruluşların ve manastırların yılda toplam 300 sterlin katkıda bulunmaları, maddi durumu uygun olan tüm kişilerin maddi olanakları ölçüsünde ve yılda üç sterlinden aşağı olmamak üzere katkıda bulunmaları, bütün çiftçilerin ve 18 yaşından büyük diğer köylülerin de yılda bir şilin katkı yapmaları ve bütün bu katkıların başpiskoposluğa verilmesi öngörülüyordu. Gazetede ilan edilen ve uygulamasına hemen başlanılan bu program bile kilisenin Enosis ve Kıbrıs politikalarındaki etkinliğini göstermesi bakımından yeterlidir.

İngiltere’de 1929 yılında yapılan seçimlerde tekrar İşçi Partisi iktidara geçti. Bu da her zamanki gibi Rumların Enosis hayali için umut tazelemelerine gerekçe oldu. Malum istemlerini, başpiskoposun önderliğinde oluşturdukları bir heyet ile yeni İngiliz hükümetine 20 Temmuz 1929’da bir muhtıra ile sundular.

1930 yılı, Yunanistan’ın Osmanlı Devleti’nden bağımsızlığını kazanışının 100. yıldönümü idi. Bunu fırsat bilen Rumlar, Ada’da birçok taşkın kutlamalar sergilediler. Rumların Mayıs 1930’da bu kutlamalar kapsamında, kilisenin önayak olmasıyla, beşyüze yakın imzalı dilekçe ile İngiltere’ye “*Kıbrıs’ın tüm Rum nüfusunun Yunanistan’la birleşme kararı*”nı bildiren bir mektup gönderdiklerini görüyoruz⁷³. Lord Passfield, bu mektuba 23 Temmuz 1930 tarihli yazıyla verdiği yanıtta; “*Daha önce söylediklerime bir ekleme yoktur. Majestelerinin hükümeti Kıbrıs’ın Yunanistan’a bırakılması isteğine boyun eğemez*” diyordu⁷⁴.

15 Ekim 1930’da Ada’da yapılan seçimlerde Rumlar, aralarında Kitium Piskoposu’nun da bulunduğu, Enosis yanlısı ve aşırı milliyetçi adayları

⁷³ Hill, *a.g.e.*, s. 544.

⁷⁴ *A.g.e.*, s. 544; Gürel., *a.g.e.*, s. 129; Turgay Bülent Göktürk, *Enosis’in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçişi, 1931 İsyanı*, Lefkoşa, 2009, ss. 29-30.

seçtiler. Seçim dönemi de Sömürgeler Bakanlığı Müsteşarı Dr. Drummond Shiels'in Kıbrıs'a geldiği güne rastlamıştı. Shiels'in geçeceği tüm yollar, Yunan bayrakları ve "Enosis" yaftalarıyla donatılmıştı. Kalabalığın artması için çarşı ve okullar kapatılmıştı. Kilise çanları da çalınarak halkın toplanması teşvik ediliyordu. Ada'da kaldığı 9 günlük zamanda, Shiels'e Ada'nın her yanından Enosis telgrafları gönderildi. 20 Ekim günü, Rum Başpiskoposu ile Sen Sinod Meclisi üyeleri, diğer piskoposlar ve ulusal örgüt temsilcilerinin hazırladığı yeni bir muhtıra, Shiels'e sunuldu⁷⁵. Aynı gün meclis toplantısında söz alan Kitium Piskoposu Nikodemos Milonas, "*Ulusal hürriyetlerinin gerçekleşmesi için arzuladıkları Enosis'in kapanmasının düşünülemeyeceğini, kendilerinin tek arzularının Yunanistan'la birleşmek olduğunu*" belirten bir konuşma yaptı. Daha sonra Başpiskopos, Shiels'e 10 Kasım 1930'da bir mektup yazarak, "*Yunanistan ile birleşmenin Kıbrıs halkının vazgeçilmez arzusu olduğunu*" ifade etti⁷⁶.

Ada'da kilise ve onun yönlendirdiği bazı gurupların Enosis'i gerçekleştirmek adına her şeyi göze aldığı ve bu amacı gerçekleştirmek için kendi halkı üzerinde ne şekilde bir baskı uyguladığının bir örneğini de Vali Storrs'un Nisan 1931'de, Koloniler Bakanlığına gönderdiği mesajında görüyoruz. Storrs, bazı Kıbrıslı Rumlar tarafından kendisine gönderilen "*İngiliz yönetimine olan bağlılıklarını belirterek, kendi soydaşlarından bazılarının Rum toplumu üzerinde Enosisçi doğrultuda davranmaları için baskıda bulduklarından şikayet eden*" mektupları eklediği mesajında, konuyla ilgili değerlendirme ve gözlemlerini şu şekilde açıklıyor; "*Kilise tarafından korunan ve teşvik edilen güçlü bir grup, gerçekten içtenlikle Yunanistan'la birleşmeyi arzu etmektedir... Bu siyasal grubun güçlü olduğu yerler kentlerdir ve basınla politikacılar bu grubun denetimi altındadır... Ancak, Enosis isteği, kırsal nüfus tarafından dile getirildiği zaman bilinmelidir ki bu, yapaydır. Fakat durumu böyle belirtmek, aslında böyle bir olasılığı da gözardı etmeyi gerektirmez; Aynı insanların siyasal maceracılar tarafından yaratılan heyecan ortamı içinde hükümete karşı gösterilere katılmaları ve eğer karşı koyarlarsa hainlikle damgalanacakları için 'Enosis' için bağırması olasılığı vardır*"⁷⁷.

⁷⁵ Georghallides, a.g.e., s. 386.

⁷⁶ Hill, a.g.e., ss. 545-546; Göktürk, a.g.e., s. 31.

⁷⁷ CO 67/237, Storrs'dan Passfield'e, Nicosia, 17 April 1931; Gürel, a.g.e., s. 130.

Kıbrıs tarihi ile ilgili yabancı kaynaklar içerisinde daha objektif ve tarafsız kabul edilen Vali Storss'un bu gözlemlerinden de anladığımız gibi, özellikle Kıbrıs gibi küçük toplumlarda, “*Mahalle baskısı*” olarak değerlendirilen kavramın etkinliğini de görmekteyiz. Bu baskının yüzlerce yıl, hem de kilisenin organizasyonunda dinsel öğeler kullanılarak, sistemli bir şekilde, dar bir toplum üzerinde uygulanmasının etkilerinin, sadece kırsal kesimdeki halk için değil, ilerleyen zaman içinde, kentlerde sosyal, ekonomik ve politik yaşamı yönlendiren yöneticiler için de etkili olduğuna ve politikacıların, siyasi ikballerini bu doğrultuda geliştirmelerinin sadece siyasi değil, aynı zamanda yaşamsal bir zorunluluk durumuna geldiğine şahit olmaktayız.

1931 İSYANI

Kıbrıs'ta tarihsel süreç içerisinde kilisenin üretilen politikalar üzerindeki etkisini belirlemede, en önemli mihenk taşlarından biri de Rumların İngiliz yönetimine karşı gerçekleştirdikleri 1931 İsyanıdır⁷⁸. 1915 yılında Yunanistan'ı kendi saflarında savaşa sokmak isteyen İngiltere'nin, Ada'yı ileride kendilerine bırakacakları sözüne inanmayan Rumlar, Yunanistan'la sıkı bir işbirliğine girdiler ve sonunda Ada'nın Yunanistan'a ilhakına yönelik olarak 1931 yılında, Rum Ortodoks Kilisesi'nin de desteği ile İngiliz yönetimine karşı fiili bir ayaklanma, isyan başlattılar⁷⁹. Her şeyden önemlisi bu hareket, Rumların kilise önderliğinde, Enosis emellerini gerçekleştirmek veya Ada'da egemen olmak için tedhişe, teröre ve kanlı eylemlere de başvurmaktan kaçınmayacakları ve bu yola başvurulması için içten ve dıştan sürdürülen kışkırtmalara açık bir toplum olduğu gerçeğini somut şekilde ve açıkça göstermektedir⁸⁰. Tarih ve Rumlar, bu şekilde düşünenleri yanıltmamıştır.

Bazı çevrelerin, 1931 isyanının temel nedenini ekonomik gerekçelere dayandığı görülse de, temelde yatan neden, din adamlarının kontrolündeki Rum toplumunun ilkokul düzeyinden başlayarak uzun yıllar boyunca Ada'nın Yunanistan'a bağlanması konusunda yetiştirilmiş olmasıdır.

1931 yılı bütçe tartışmalarında, Bütçe Komitesi'nin gümrük vergisini arttırmak yönündeki yasa tasarısı, 28 Nisan 1931 günü mecliste oylamaya

⁷⁸ 1931 İsyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.; Göktürk, *a.g.e.*

⁷⁹ Çevikel, 2006, *a.g.e.*, s. 340.

⁸⁰ Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s.253.

sunulduğunda, Kıbrıslılar'ın Konseydeki temsilcileri (Bunlar içinde bir Türk üye olarak, Lefkoşa-Girne kazaları Türk milletvekili Necati Mısırlızade (Özkan)' da bulunuyordu.) bu vergiyi reddettiler. Bir Türk üyenin de Rum üyelerle birlikte oy vermesi, valinin “*ayırt edici oy*” hakkını kullanmasını engellemiş oldu. Necati Bey, Rum üyelerle birlikte oy verince, bir oy farkla tasarı reddedildi. Gümrük Vergisi Yasa Tasarısı'nın mecliste reddedilmesi üzerine, valinin teklifi ile İngiliz hükümeti, 11 Ağustos 1931'de bir “*Order in Council*” (Kraliyet Konsey Kararı) çıkararak valiye ek vergi toplama yetkisi verdi. 11 Eylül'de Kitium piskoposu ve Yasama Meclisi üyesi Nikodemos Milonas, Limasol'da yaptığı konuşmada, Kıbrıs halkını İngiliz yönetimine vergi ödemekten kaçınmaya ve İngilizleri Ada'dan çıkarmaya çağırarak isyanın ilk işaretlerini verdi. Milonas, ertesi gün de meclisin Rum üyelerini Trodos dağlarındaki piskoposluğun dinlenme merkezi Saita'da toplantıya çağırarak, bir manifesto hazırlığına girişti.

17 Ekim'de yapılan toplantıda Kitium piskoposu Milonas, hazırladığı manifestoyu okuyarak diğer üyelerin de bunu onaylamasını istedi. Bir oldu bitti yaratma peşinde olan piskopos Milonas, 17 Ekim toplantısının ertesi günü, milli örgüte mensup Kıbrıslı Rum eylemciler ve rahiplerle birlikte “*Ulusal Radikalistler Birliği*”ni kurdu ve Phaneromeni Kilisesi önderliğinde⁸¹, diğer meclis üyelerinin bilgisi dışında, “*selametimiz ancak ulusal kurtuluşla, anavatan Yunanistan'la birleşmekle sağlanacaktır*”⁸² anafikrini taşıyan, kendi hazırladığı manifestoyu⁸³ açıkladı. Bu manifestoyla birlikte, Vali Storrs'a gönderdiği, Yasama Meclisi'nden istifa ettiğini ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını ilan etiklerini bildiren mektubu⁸⁴ da basına dağıttı ve isyan meşalesini ateşledi.

Piskopos Milonas, önce stadyumda, daha sonra da Enosis adlı spor klübünün balkonunda yaptığı konuşmalarda⁸⁵ “*Tanrı ve halk adına, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını ve ahlaksız, yüz kızartıcı, rezil bir rejimin yasa dışı kanunlarına uyulmaması, itaat edilmemesi gerektiğini ilan ediyorum.... Her Kıbrıslı Rumu özveri yoluna çağırıyorum. Ulusal*

⁸¹ Mustafa Haşim Altan, *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri*, Milli Arşiv Yay. No:1, KKTC, 2000, s. 71.

⁸² Gürel, *a.g.e.*, s. 136.

⁸³ Hill, *a.g.e.*, s. 546.

⁸⁴ Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 257.

⁸⁵ *A.g.e.*, s. 257.

*duyguları tam ve tahsilli bir halk olduğumuzu ve Helen bayrağı altında özgürce yaşamak istediğimizi yabancı yöneticilere göstermek zamanı gelmiştir... İlhak çok yaşasın!”*⁸⁶ ifadeleriyle halka hitabederek yönetimle arasındaki köprüleri tamamen atmış oldu.

Lefkoşa’da Phaneromeni Kilisesi’nin başpapazı olan Dionisos Kikkotis de, elindeki Yunan bayrağını sallayarak ihtilal ilan etti. Kalabalık halk topluluğu, kendilerine önderlik eden papazlar ve gençlerin peşine takılarak yürüyüşe geçti ve Vali Konağı’nın önüne geldi⁸⁷. Konağın camları taşlandı ve birkaç gösterici binanın üstüne tırmanarak Konağın damına Yunan bayrağı çekti. Hareketlerine polisten yeterli tepki görmeyen göstericiler, Vali Konağı’nın kırılan pencerelerinden içeriye ucu tutuşturulmuş odun çubukları atmaya başladılar. Konağın ateşe verileceği yadsınamaz bir hal alınca, Lefkoşa Kaymakamı ateş emrini verdi. Açılan ateş sonucu yedi gösterici yaralandı, bunlardan biri hayatını kaybetti. Bu arada ahşap bina birkaç dakika içinde kül oldu. Vali Storrs ve memurlarının sağ olarak kurtulduğu yangın, saat 23.00’de binanın tamamen yanmasıyla sona erdi. Ancak, Lefkoşa’nın Rum kesiminde gösteriler sabaha kadar devam etti⁸⁸.

Alınan tüm önlemlere karşın din adamlarının kışkırtmaları ile Rumlar, Kıbrıs’ın birçok yerinde taşkınlıklara, kalkışma, kırma-dökme ve yakma eylemlerine devam ettiler. 22 Ekim günü Larnaka, Magosa ve Limasol’da taşkınlıklar yapıldı. Limasol’da Kitium piskoposunun halkı kışkırtıcı konuşmasının ardından bir grup, İngiliz askerlerine gıda malzemesi yükleyen araçları engellemeye çalıştı. Aynı gün Lefkoşa’da da kilise çanları çalınarak toplanan altı bin kişi, resmi binaları taşladı.

Vali Storrs’un talep ettiği takviye kuvvetler, 23-26 Ekim tarihlerinde Ada’ya geldi. *London* adlı savaş gemisi Larnaka’ya, *Colombo* savaş gemisi Magosa’ya, *Shropshire* savaş gemisi de Limasol’a demirledi. Ada’ya gönderilen üç destroyerle birlikte Ada’nın tüm limanları kontrol altına alınmış oldu.

⁸⁶ Storrs’un Sömürgeler Bakanına gönderdiği 20 Şubat 1931 tarihli raporun 4 nolu eki; *A.g.e.*, s. 257; Hill, *a.g.e.*, s. 547 ve aynı sayfada 1 Nolu dipnot.

⁸⁷ Kypros Tofallis, *A History of Cyprus*, London, 2002, ss. 93-97; Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s.258.

⁸⁸ Debeş, *a.g.e.*, s.110; Gazioğlu,1996, *a.g.e.*, ss. 259-260; Öztoprak. *a.g.m.*, s. 318.

Savaş gemileri ve takviye kuvvetlerin gelmesine karşın, olaylar 24 Ekim’de Baf, Lefkoşa ve Larnaka’da değişik şekillerde devam etti. Olayların elebaşlarını tutuklamadan eylemlerin sona ermeyeceğini anlayan Vali Storss, İngiltere’nin de onayını alarak tutuklama eylemini başlattı: “*Kitium piskoposu ve diğer elebaşlar serbest kaldığı sürece daha kötü olayların çıkması mümkündür. Suçluluklarında hiç şüphe yoktu, ancak bunu ispatlayacak yasal delil bulmak da oldukça güç olabilirdi. Tutuklandıkları takdirde taraftarları hapisaneyi basmakla tehdit ediyorlardı ki bu da muhakkak kanlı çatışma demektir. Neticede bunları savunma kanunuyla adadan sürmeyi kararlaştırdım. Hedefleri tespit edilinceye kadar tümü bir savaş gemisinde kalacaklardı.... Akşam üzeri ve geceyi rahatsız olmadan geçirmelerine izin verdim. Hiç şüphesiz gece, ertesi gün yapacakları haince planları düşünerek uyumuşlardı. Bu arada ordu ve polis çok dikkatli bir plan hazırlamıştı. Küçük gruplar halinde polis ve askerler piskopos ve diğer politikacıların evlerini çevreleyip sabaha karşı teker teker hepsini tutuklatıp, Limasol ve Larnaka limanlarında demirli London ve Shropshire gemilerine götürmüşlerdi.... Kitium piskoposu, Shropshire zırhlısında bazı subayların acıma duygularını kabartmıştı. Papazlık başlığının içinde piskoposluk mücevherlerini gizlemiş, bunlar ortaya çıkınca da biçare papaz bir viski soda istemişti*”⁸⁹. Valinin anılarında bu şekilde anlattığı tutuklamaların duyulması üzerine, özellikle Kitium piskoposu’nun tutuklandığı ve Shropshire zırhlısında tutulduğu Limasol’da piskoposluk binasında toplanan halk, gösteriler yaptı ve polisle çatıştı.

24 Ekim günü Girne piskoposunun Lefkoşa’ya gitmek istemesi yeni olaylara ortam yarattı. Bunun kışkırtıcı bir olay olabileceği gerekçesiyle resmi makamların izin vermemesine rağmen Lefkoşa’ya giden ve şehre girişine güvenlik güçleri tarafından izin verilmeyen piskopos, Girne’ye döner dönmez kilisedeki ayinde halkı kışkırtıcı bir konuşma yaparak kendisini takip eden kalabalıkla birlikte hükümet binalarının olduğu yere geldi. Direğe çekili bulunan İngiliz bayrağını indirerek yerine Yunan bayrağını çekti. İngiliz bayrağı da göstericiler tarafından parçalandı. Olay yerine gelen Girne Komiseri, halkı sakinleştirici bir konuşma yaparak dağılmalarını istedi ve Yunan bayrağını indirerek tekrar İngiliz bayrağını direğe çekti. Girne’deki olaylar gün boyu ve gece, çevre köylerden gelen Rumların da katılımıyla devam etti. Buradaki olaylarda da polisle çatışma sırasında bir gösterici öldü. Bu olaylara neden olan Girne piskoposu ve

⁸⁹ Sir Storss Ronald, *Orientalisms*, London, 1937, s. 598; Debeş, *a.g.e.*, ss. 111-112.

iki elebaşı, diğer altı kişi gibi sürülmek üzere tutuklandı ve savaş gemilerine gönderildi.

24 ve 25 Ekim günlerinde olayların yoğun olduğu yer Mağusa'ydı. 24 Ekim'de sekiz bin kişinin katıldığı bir mitingde, halkı kışkırtıcı bir konuşma yapan kişi, yine bir din adamı, bölge başpapazı Arhimandrit oldu. Akşama doğru göstericiler tarafından Maraş polis karakolu basıldı ve tahrip edildi. Buradaki gösterilerde de bir gösterici Rum öldü.

Ekim sonuna kadar hükümet, durumu tamamiyle kontrol altına aldı. Öncelikle, isyanın elebaşları olarak tutuklanan ve İngiliz zırhlılarında tutulan başta Kitium piskoposu olmak üzere 10 kişi, yaşam boyu sürgün cezası çekmek için, 3 Kasım tarihinde İngiltere ve Cibraltar'a gönderildiler. Ardından, "13 Kasım'da yürürlüğe giren ve Yasama Meclisi'nin kaldırılarak, yasa koymayla ilgili tüm yetkilerin valiye verildiğini" belirten Kraliyet Konseyi Kararı (Order in Council) yayınlandı. Ancak, zaman içerisinde görülecek ki, isyanın elebaşlarının sürgüne gönderilmesi, Ada'da Enosis çalışmalarını engelleyemediği gibi, bu çalışmaların Ada dışında da organize bir şekilde yapılmasına çanak tutmuş oluyordu. İngiltere'ye sürgüne gönderilenlerin başındaki Kitium piskoposu ve arkadaşları, özellikle kamuoyu oluşturmalarına yardımcı olacak en etkin olanak olarak gördükleri "Kiliseler Eliyle Uluslararası Dostluk Dünya Birliği (The World Alliance for International Friendship Through the Churches)" gibi dini kuruluşlarla işbirliği yaparken, liberal İngiliz aydınlarını ve politikacılarını da etkilemeyi başardılar⁹⁰.

O günlerde yayınlanan Hakikat gazetesi ise olaylarda kilisenin rolüne değinerek isyana önderlik ettiği için Omorfo papazlarından Papayuannu ile Rum avukatlardan Tornovidi, Kalealo, Birgo, Valari ve tüccardan İyaridis'in bir ay hapis ve 30'ar lira cezaya mahkum olduklarını, diğer iki papaz ile 37 kişinin de 2'şer lira para cezasına çarptırıldıklarını belirtmekteydi⁹¹.

Kıbrıs tarihinde önemli bir yer tutan 1931 isyanının yalnızca Kıbrıs'taki din adamları ve Rum liderliği tarafından organize edilmediği, İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Atina'daki politikacılara karşın Atina

⁹⁰ CO 67/244/7; Gürel, a.g.e., s.147.

⁹¹ Hakikat gazetesi, "Sömürgeler Bakanı'nın açıklaması", Kıbrıs Türk Milli Arşivi gazete koleksiyonu, 1931, s. 508.

Başpiskoposluğu'nun da, bu eyleme açık destek verdiği Türk Dışişleri Bakanlığının 29 Kasım 1931 tarihli yazısında ortaya koyulmaktadır⁹².

İSYAN SONRASI

Hakikat gazetesi 511'inci sayısında yayınladığı bir yazıda kilisenin Enosis ve Megali idea çerçevesindeki çalışmalarını değerlendirerek, İngiliz yönetimine çağrıda bulunuyor ve kilisenin siyasetle uğraşmasını önleyecek yasal düzenlemeler yapılmasını istiyordu. Bu dönemde İngiliz yönetimince kilisenin etkinliğini ortadan kaldırmaya yönelik çabalar kapsamında, Kıbrıs Türklerinin bu yöndeki çağrılarının da ciddiye alındığını görmekteyiz. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin bu durumu, Koloniler Bakanlığı'nda yapılan toplantılarda ele alınarak, öneriler geliştiriliyordu. 1931 Kasım ve Aralık aylarında yapılan toplantılarda ortaya çıkan öneriye göre; Kıbrıs'ta Müslümanların mallarının Evkaf Dairesi aracılığıyla İngiliz yönetimince denetim altına alındığı gibi, Hıristiyan mallarının da bir vakıf yönetimine alınarak, kilisenin mallarının da denetim altına alınması ve bu şekilde kiliselerin kontrol altında tutulmasının sağlanması düşünülmekteydi. Kıbrıs Valisi Storrs tarafından da desteklenen bu önerinin ne kadar uygun olduğunu vurgulamak üzere Storrs tarafından hazırlanan 6 Şubat 1932 tarihli bir raporda, kilisenin mal varlığını artırma adına uygunsuz yardımlar toplandığı, kilisenin para kaynaklarının Enosis hareketinin desteklenmesi için kullandığı saptaması yapılmakta ve sınırsız para kaynaklarının denetlenmesi öngörülerek; *“Ortodoks Kilise, Ada'daki tartışmasız en büyük toprak sahibidir. Kilise'nin mali kaynakları, ayrıca uzun zamandan beri bir soruşturmaya konu olabilecek nitelikte görünmektedir... Örneğin, 1925'de Kitium piskoposu, Yasama Konseyi üyeliği seçiminde aday olduğunda, seçim masraflarını karşılayabilmek için kilisenin mallarını ipotek etmişti... Hükümet (bu konuda) ayrıca doğrudan ilgilenmektedir. Çünkü kilise, ayaklanmacı Enosis hareketini yıllardan beri maddi açıdan desteklemiştir, bu amaçla kiliselerde açıktan bağışlar toplanmıştır...”*⁹³ denilmekte ve kilise malları ve kaynaklarının yönetim ve kullanımıyla ilgili bir soruşturma başlatmak maksadıyla bir komisyon kurulması için izin istenmektedir. Kilisenin toplumsal ve ekonomik gücü ile politika üzerinde ne kadar etkin olduğunu kanıtlayan önemli bir yabancı belge olma özelliği taşıyan Vali Storrs'un bu raporundaki soruşturma önerisine, Koloniler Bakanı tarafından izin

⁹² BCA 030.10.109.727.4.

⁹³ CO 67/245/15; Gürel, a.g.e., s.144.

verilmemiştir. Bakan Cunliffe-Lister'in Storrs'a yazdığı cevap mektubunda⁹⁴, soruşturma izini vermeme gerekçesi bile, kilisenin politika ve politikacılar üzerindeki baskısını göstermekte ve bu etkinin sadece Ada'daki politikacıları değil, Ada dışındaki ve hatta Rum ve Yunan olmayan politikacıları da kapsadığını vurgulaması bakımından önemlidir. Bakan sözkonusu mektubunda, böyle bir soruşturmayı yürütecek yeterli nitelik ve nicelikte personelin Kıbrıs İngiliz yönetiminde bulunmadığı gerekçesini öncelikle belirtmekle beraber, ardından "*Ortodoks topluluğu karşımıza alacak bir işe girişmemiz de doğru değildir*" diyerek asıl gerekçeyi ifade etmektedir.

Kıbrıs'ta kilisenin politik arenadaki rolünü en etkin anlatan yabancı kaynaklı belgelerden biri de, 1933 yılında, Vali Storrs'un yerine atanan yeni Vali Stubbs'un 16 Ekim 1933'te Sömürgeler Bakanı'na sunduğu rapordur. Rum Ortodoks Kilisesi'nin Ada'daki etkinliğini kırma çabalarının bir devamı niteliği taşıyan bu raporda Stubbs, "*Enosis'in etkisiz hale getirilmesi için önce kilisenin etkisiz hale getirilmesinin koşul olduğunu ve eğer kilisenin Kıbrıs'taki toplumsal etkinliği ortadan kaldırırsa Pan-Helenizm'in söndürülebileceğini, bütün önlemlere karşın kilisenin güçlük çıkarmaya devam etmesi durumunda, kilisenin mali kaynaklarını ve mallarını denetlemek üzere bir soruşturma komisyonu kurulmasının doğru olacağını*"⁹⁵ belirtiyordu. Koloniler Bakanlığı üst yönetiminde destek bulan Stubbs'un bu önerisi bu kez, Stubbs'dan sonra Ada'ya Vali olarak atanan Palmer tarafından uygun görülmeyecektir. Vali Palmer, Koloniler Bakanı Parkinson'a yazdığı "Gizli" ibareli mektubunda belirttiği, "*...Şu anda Kilise, bütün çürümüşlüğüne rağmen anti-komünisttir...*"⁹⁶ ifadesi ile kiliseyi Ada'da gelişmeye başlayan komünist faaliyetlere karşı kullanacağını açıklamaktadır. Bir başka ifadeyle, kendilerine karşı tehlike olarak gördükleri iki unsuru birbirlerine karşı bir denge unsuru şeklinde kullanarak, klasik İngiliz "böl-yönet" politikası uygulayacağını göstermektedir.

Bu arada 16 Mart 1933'te ölen Başpiskopos 3. Cyril'in yerine başpiskopos seçimi yapılmasına İngiliz yönetimi olanak tanımaz. Kilise, seçim için sürgündeki Kitium ve Girne piskoposlarının Ada'ya dönmesi

⁹⁴ A.g.e., s.145.

⁹⁵ CO 67/251/3; Gürel, a.g.e., s.144.

⁹⁶ A.g.e., s.146; CO 67/254/4.

gerektiğini, Onlar dönmedikçe bu seçimin yapılmasının yasal olmayacağını belirtir. İngiliz yönetiminin buna izin vermemesi üzerine başpiskopos seçimi yapılmaz ve başpiskoposluğa, Baf piskoposu azılı Enosisçi Leontios Leontiou vekalet eder. Leontios, ateşli demeçleri ve devam eden Enosis faaliyetleri nedeniyle İngiliz yönetimi tarafından para cezasına çarptırılır. 1938-40 yılları arasında da göz hapsinde tutularak Baf Belediye sınırları dışına çıkması yasaklanır.

II. DÜNYA SAVAŞI DÖNEMİ VE SONRASI

II. Dünya Savaşı'nda, önce İtalyanların, ardından Almanların Yunanistan'a saldırması ve Girit'in Nisan 1941'de Almanların eline geçmesi, Kıbrıs'ta başlangıçta İngiliz Kızılhaçı'na bile yardım yapılmasını engelleyen kilisenin yaklaşımını değiştirdi ve İngiltere'nin Yunanistan'ı kurtarması için ona destek sağlamak amacıyla Kıbrıslı Rumların asker yazılmalarını teşvik etmeye başladı. 1931 isyanından beri İngilizlere karşı saldırgan ve kışkırtıcı bir tutum izleyen Baf piskoposu ve başpiskopos vekili Leontios, son gelişmeler karşısında ağız değiştirerek, 30 Ekim 1940'da, Türk, Yunan ve İngiliz bayraklarıyla donatılmış bir giysi içinde halka hitabında; "*Geçmişteki anlaşmazlıklar unutulmalıdır. Tanrının ve büyük müttefiklerimiz İngiltere ve Türkiye'nin yardımlarıyla savaşı kazanacağız*"⁹⁷ ifadeleriyle, milli emellerine ulaşma adına her yolu denemekten çekinmeyeceklerini açıkça ortaya koydu. Bu ifadeleri İngiliz Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği raporda belirten Kıbrıs Valisi, aynı raporda bu gelişmeleri "*Kilisenin siyasi fırsatçılığı*" şeklinde nitelendiriyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte İngiliz yönetimi Kıbrıs'ta siyasi faaliyetlere konan yasakları kısmen hafifletir. 1941 yılında kurulan komünist AKEL partisi, bunu fırsat bilerek kendisine bağlı İşçi Sendikası PEO ile birlikte güç kazanmak için Enosis politikasını benimser ve Rum Ortodoks Kilisesi ile Enosisçilik yarışına tutuşur. Yunan ulusal günlerinin kutlanmasında ve 1943 yılında yapılan belediye seçimlerinde kilise ve AKEL'in desteklediği adaylar, kıyasıya bir Enosis propagandası yürütürler. Kutlama törenleri ve seçim mitinglerinde her iki tarafın adayları da kendilerinin daha çok Enosisçi olduğunu kanıtlama yarışına girer. Savaşın sona süründüğü Yunan kralının tekrar Yunanistan'a dönmesiyle birlikte her taraf Yunan bayraklarıyla donatılırken kiliselerde

⁹⁷ Gürel, a.g.e., s.10, (CO 67/398-10; Kıbrıs Valisinin Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği 30 Ekim 1940 tarihli gizli yazıdan naklen)

de ayinler yapılır. Konuşma ve vaadlerde Enosis'in artık gerçekleşme zamanının geldiği vurgulanır⁹⁸. O günlerde yayınlanan Ateş gazetesi "Maraş'ta Şenlikler" başlıklı haberinde bu tür kutlamalarla ilgili bilgiler vermekte, Yunan kralı Yeorgio'nun Yunanistan'a dönüşü nedeniyle St. Nikolas kilisesinde ayinler yapıldığını, evlere, dükkanlara, kulüplere Yunan bayrakları çekildiğini belirtmekteydi⁹⁹.

İNGİLTERE'NİN ÖZERKLİK ÇALIŞMALARI SÜRECİNDE KİLİSE

Yunanistan'ın İkinci Dünya Savaşı'na İngilizler yanında girmiş olması nedeniyle, İngiltere'nin Enosis isteklerine olumlu yaklaşacaklarını düşünen Rumlar, Nisan 1943'de İngiltere Parlamentosu'nda, Ada'da özerk bir yönetim kurulması konusunun tartışılması karşısında büyük hayal kırıklığına uğradılar ve bu tarz bir yönetimin Enosis'ten vazgeçilmesi anlamına geleceği düşüncesiyle şiddetle karşı çıktılar. Özerklik önerisi duyulur duyulmaz, kilise liderleri ve Rum Belediye Başkanları, Londra'ya telgraflar çekerek, "Özerk yönetimi kabul etmeyeceklerini, tek ve değişmez emellerinin Enosis olduğunu" bildirdiler. Bu tartışmalar İngiltere'nin Kıbrıs'a özerkliği resmen teklif ettiği 1948 Mayıs'ına kadar devam etti.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Paris'te toplanan Barış Konferansı, Rumları Ada'nın Yunanistan'a verileceği yönünde umutlandırdı. Bu gibi her fırsatı kendi amaçlarını gerçekleştirmek yönünde akıllıca değerlendiren Başpiskoposluk, *The Times* gazetesi'nin haberine göre, Ağustos 1946'da, İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'e ve Yunan Başbakanı Çaldaris'e birer telgraf göndererek Barış Konferansı'nda Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakının da görüşülmesini istedi¹⁰⁰. 23 Ekim 1946'da İngiliz Sömürgeler Bakanı Greech Jones, Kıbrıs'ta politik rejimi liberalleştirmek ve ekonomiyi geliştirmek yönünde bazı hazırlıklar yapıldığını, ayrıca en kısa zamanda da 1937 Kilise Yasaları'nın kaldırılmasına çalışılacağını açıkladı ve daha sonra da bu maksatla, halkın temsilcilerini içeren bir meclis kurup yeni bir anayasa üzerinde çalışmalar yapmak üzere Lord Winster'i Ada'ya Vali olarak atadı. Rum Ortodoks Kilisesi ise, bu tür girişimlerin Enosis'i ortadan kaldırmayı

⁹⁸Sabahattin İsmail, "Kıbrıs Sorununda Kilisenin Olumsuz Rolü", s. 16, <http://www.sabahattinismail.com>. seriyaz/19.doc

⁹⁹ *Ateş Gazetesi*, 2 Ekim 1946, sayı 5.

¹⁰⁰ *The Times*, 24 Ağustos 1946.

amaçladığını ilan ederek, anayasa çalışmalarına başlangıçtan itibaren karşı çıktı ve çalışmaları boykot etti. Başpiskoposluk Ofisi Ethnarhia, başpiskopos vekili'nin başkanlığında toplanarak, “*Kıbrıs sorununa yeni bir anayasa ve özerklik öngören liberal yöntemleri ve Yunanistan’la birleşmeyi, yani ulusal istiklali önleyecek herhangi bir çözümü reddettiklerini*” duyurdu. Hemen ardından, kilisenin maddi manevi desteğiyle, AKEL dışındaki siyasi Rum partilerinin katılımıyla bir “*Birleşik Cephe*” oluşturuldu. Bu cepheyi temsilen Londra’ya gidip Sömürgeler Bakanı’yla görüşmek ve Enosis isteğinde bulunmak üzere bir delegasyon seçildi¹⁰¹. “*Ulusal Kıbrıs Delegasyonu*” olarak adlandırılan bu heyetten üç kişi, önce kilise ruhani meclisi ve başpiskoposla danışmalarda bulundu. Heyetin başkanı, başpiskopos vekili olan Baf Piskoposu Leontios idi¹⁰². Atina’ya gitmek üzere ayrılan heyet önce St. John kilisesinde büyük bir törenle başarı için dua ettiler. Daha sonra Enosis lehinde kulisler yapmak üzere 1946 yılı Kasım ayı başında Ada’dan ayrılarak İngiltere’ye gitti¹⁰³.

Başpiskopos vekili Leontios başkanlığındaki Enosis heyeti, 5 Aralık 1946’da Yunan kralı tarafından kabul edilip kendilerine destek mesajı verilmişti¹⁰⁴. Şubat 1947’de ise Sömürgeler Bakanı Greech Jones tarafından kabul edilen başpiskopos başkanlığındaki Enosis heyetine bakan tarafından, İngiltere’nin Ada’da gerçekleştirmeye hazırlandığı yeni anayasal düzene, yani özerk yönetime destek verip vermeyecekleri soruldu. Baf piskoposu bu soruya verdiği cevapta, “*Halkın kendilerine verdiği yetkinin dışına çıkmayacaklarını, bu yetkinin de sadece Yunanistan’a ilhak isteğinde bulunmak*”¹⁰⁵ olduğunu belirtti ve “*Kıbrıs’ta Enosis’ten başka çözüm kabul etmelerini*” bildiren bir muhtırayı bakan’a sundu¹⁰⁶. Londra’da ilhak çalışmaları sürerken Kıbrıs’ta kilisenin organizasyonu ve öncülüğünde kurulan Rum Ulusal Konseyi de toplanarak iki karar alıyordu. Bu kararlardan birinde, başpiskopos başkanlığındaki heyetin yurtdışında Enosis kulislerine devam etmesi ve diğeri de, büyük bir Enosis mitingi yapılmasıydı. 16 Şubat’ta Lefkoşa’da yapılan ve binlerce Rumun katıldığı mitingde, Girne piskoposu bir konuşma yapıyor ve bu konuşmada; “*Yunanistan’a*

¹⁰¹ Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 375.

¹⁰² *Ateş Gazetesi*, 17 Ekim 1946, sayı 18.

¹⁰³ *A.g.y.*, 12 Kasım 1946, sayı 38.

¹⁰⁴ *A.g.y.*, 6 Aralık 1946, sayı 59.

¹⁰⁵ Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 370.

¹⁰⁶ *Ateş Gazetesi*, 12 Şubat 1947, sayı 115.

ilhaktan başka hiçbir girişimi desteklemeyeceklerini, Enosis için savaşımını sonuna dek sürdüreceğini” ilan ediyordu. Bu arada, Kıbrıs’taki başpiskopos vekili, Yunan Başbakanı ile Meclis Başkanı’na birer telgraf göndererek “*Arzularının Kıbrıs’ın behemehal Yunanistan’a ilhaktı*” olduğunu bildiriyordu¹⁰⁷.

Bu arada İngiliz Hükümeti, Ada’da özerk bir yönetimin ilk şekillerini uygulamak için 1947 yılı başında Kıbrıs’a gönderdiği Vali Lord Winster’in iyi niyetini göstermek amacıyla, 1931 isyanı sonrası çıkarılan “*Kilise Yasaları*”nı feshetmiş ve aynı isyanda elebaşı olduğunu değerlendirerek sürgüne gönderdiği kişilerin tekrar Kıbrıs’a dönmelerine izin vermişti. Lord Winster, 9 Temmuz’da Kıbrıs halkına yaptığı açıklamada, anayasal bir yönetim için yeni planlar hazırladığını, bu yeni yönetim için de, hükümetle müzakereler yapacak bir danışma meclisi kuracağını ilan ediyordu¹⁰⁸. Danışma Meclisi kurulmasına kilise ve milliyetçi Rum kuruluşları karşı çıktı. Temmuz 1947’de kilise, Danışma Meclisi’ni boykot kararı alarak, özerk yönetimi kabul etmeyeceklerini ve Enosis istediklerini vurgulamaya devam etti. Lord Winster, kilisenin bu tavrı ve Ada’nın Yunanistan’a ilhakının gerçekleşeceği konusunda çıkarılan söylentileri engellemek için 26 Ağustos 1947’de Kıbrıs Hükümeti adına bir resmi açıklama yayımladı. Lord Winster’in bu açıklaması ile Enosis’e kapıyı kapatması ve özerk yönetim anayasası için Danışma Meclisi’ni oluşturma kararlılığı kilisenin yönlendirdiği milliyetçi-sağcı Rum kesimini şiddete yöneltti ve 17 Ekim gecesi, Lefkoşa’daki elektrik santralinde, milliyetçi Rumların sabotajıyla meydana gelen şiddetli bir patlama sonucu yangın çıktı. Santralin devre dışı kalması nedeniyle, Lefkoşa aylarca karanlığa mahkum oldu.

1947 yılı, aynı zamanda 1931 isyanından beri Ada’da ilk kez izin verilen başpiskoposluk seçimlerinin yapılmasına sahne oldu. Enosis kampanyasına dönüşen seçimlerde ilk önce, seçimlerden birkaç ay önce Enosis temasları için Londra’ya giden Rum heyetine başkanlık yapan başpiskopos vekili, Baf piskoposu Leondios başpiskopos seçildi. Leondios’un seçildikten iki ay sonra tifüse yakalanarak ölmesi nedeniyle Ekim 1947’de yenilenen seçimlerde, bu kez azınlık Enosisçi Girne piskoposu Mirantheus, “*Makarios II*” adı ile başpiskopos seçildi. Mirantheus, 1931 isyanındaki rolü nedeniyle İngiliz yönetimi tarafından sürgüne gönderilen ve daha sonra adaya dönüp Girne piskoposu seçilen fanatik bir Enosisçi idi.

¹⁰⁷ İsmail, *a.g.m.*, s.18.

¹⁰⁸ Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 375.

Başpiskopos olur olmaz ilk işi de, Temmuz 1947’de kilise tarafından alınan “*Danışma Meclisi’ni boykot*” kararını desteklediğini açıklamak oldu. Çünkü Danışma Meclisi, Kıbrıs’a özerklik konusunu görüşecekti. Onların isteği ise özerklik değil, Enosis’ti. Bu nedenle kendileri meclise katılmamakla kalmamış, meclise girmek isteyen ılımlı kişileri de engellemişlerdi. 12 Mayıs 1948’de Ada’ya özerk yönetim statüsünü kazandıracak İngiliz anayasa önerileri yayınlandığında da, kilisenin Sen Sinod Meclisi, Kitium piskoposu Makarios’un¹⁰⁹ başkanlığında toplanarak, Enosis’le bağdaşmadığı gerekçesiyle bu öneriyi reddetti. 1947 özerklik planının mimarı olan Vali Lord Winster ise bu durum karşısında 12 Ağustos 1948’de Danışma Meclisi’ni feshetti. Böylece kilise, özerklik çalışmalarını daha doğmadan öldürmüş oldu¹¹⁰. Lord Winster, 1947-1948 yıllarında Kıbrıs’taki yeni bir anayasa hazırlama çabalarının nasıl engellendiğini anlatan ve The Daily Telegraph gazetesinde yayınlanan makalesinde; “*Danışma Meclisi başarısızlığa uğrayıp dağılınca, özerk yönetimi destekleyen solcuların da bu görüşü terkederek, kilisenin ve sağcılarının ‘Enosis ve sadece Enosis’ politikasını desteklediklerini, böyle bir davranışın Kıbrıslı Rumların güttüğü siyasetin karakteristik bir özelliği olduğunu*” vurguluyor ve “*Dünya üzerinde sağcı ve solcuların, kilisenin ve komünistlerin ortak bir platformda bir araya geldikleri tek ülke Kıbrıs olmalıdır*” yorumunu yapıyordu¹¹¹.

1949 yılı, Kıbrıs’ta belediye seçimleri yılıydı ve seçim kampanyaları da karşıt gurupların kışkırtma ve kargaşasına sahne oluyordu. Doğal olarak kilise de bu sahnede yerini alıyordu. Solcu Rumlar, Danışma Meclisi çalışmalarının sonlandırılması ve özerklik umudunun azalmasına karşın, kampanyalarında iki düşüncüyü de birarada tutan “*Özerk Yönetim – İlhak*”, kilise ve sağ örgütler ise, “*Enosis ve sadece Enosis*” sloganlarını kullanıyorlardı. Bu seçimlerdeki “*Özerk Yönetim – İlhak*” sloganının kendilerine oy kaybettirdiğini, halkın kilisenin yoğun baskısı nedeniyle, Enosis düşüncesine öncelik veren görüşe eğilimli olduğunu gören AKEL ve taraftarları, ani bir politika değişikliği ile kiliseyi bile geride bırakacak bir tarzda Enosis bayraktarlığı yapmaya başladı. AKEL Merkez Komitesi, seçimlerden sonra yaptığı toplantıda, Ethnarhia ve diğer sağcı

¹⁰⁹ 1948’de Kitium Piskoposu olan Makarios, 1950’de Makarios II’nin yerine, Makarios III olarak Başpiskopos seçilmişti.

¹¹⁰ İsmail, *a.g.m.*, s.18.

¹¹¹ *The Daily Telegraph*, 28 Nisan 1949; Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, ss. 386-387.

Rum kurumlarıyla birlikte ortak bir “*Enosis Muhtırası*” hazırlamak ve BM’de Enosis konusunu anlatmak için New York’a bir heyet göndermek kararı aldılar. Fakat Enosis bayraktarlığını AKEL’e kaptırmak istemeyen kilise bu öneriye karşı çıktı. Böylece, Kıbrıslı Rumlar içinde AKEL ve sol kanat ile kilise ve sağ kanat arasında kimin daha çok Enosisçi olduğu mücadelesi başladı. Bu mücadelede öne geçmek isteyen AKEL, yeni bir hamleyle, Kıbrıs Rum halkının Enosis isteğini gerçekleştirmesini sağlayacak “*Self Determinasyon*” hakkının tanınması için, 21 Kasım 1949’da BM Genel Kurulu’na ve Güvenlik Konseyi’ne yazılı bir başvuruda bulundu. Bu hamle karşısında geri kalmak istemeyen din adamları, 1 Aralık 1949’da, birkaç ay sonra başpiskopos seçilecek olan Kitium piskoposu Makarios’un başkanlığında Sen Sinod Meclisi’ni toplayarak 15 Ocak 1950 tarihinde Enosis için bir plebisit yapılması ve Rum halkının bu yöndeki arzusunu belirleme kararı aldılar. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi, bu plebisit ile Enosis savunuculuğunu AKEL’e kaptırmama düşüncesiyle birlikte, konuyu uluslararası boyuta çekmeyi amaçlamaktaydı. BM Anayasası’nda belirtilen self-determinasyon hakkının, kendilerinin “*Kıbrıs Halkı*” olarak tanımladıkları Kıbrıs Rum Toplumuna da tanınmasının, halkın Yunanistan’a ilhak istemini saptayan bu halk oylaması sonucunda ortaya çıkan iradenin gereği olduğunu belirterek, bu hakkın İngilizler tarafından verilmemesi halinde, BM’ye başvurmanın uygun olacağını savunmaktaydılar. Rum halkının, kilisenin çatısı altında açılan Enosis defterlerini, papazların etkisiyle, Yunanistan’a ilhak lehinde imzalamalarının kaçınılmaz olduğu, daha önceden din adamları ve Rum basını aracılığı ile 18 yaşın üzerindeki her Rumun plebisit defterinde nereyi imzalayacağını dikte ettirildiği için sonucu baştan belli olan bir Enosis plebisiti gerçekleşeceği açıkça belliydi.

15 Ocak 1950 tarihinde, dini ayinin icra edildiği bir pazar gününde, dini ibadetlerini yapmak maksadı ile kiliseye gelen Rumların imzalamaları için kiliselerde plebisit defterleri açıldı. Bu defterlerde; “*Kıbrıs’ın Yunanistan’la birleşmesini istiyoruz*” ve “*Yunanistan’la birleşmeye karşıyız*” şeklinde, Enosis’i destekleyen ve karşı çıkan iki cümle yer almaktaydı ve Rumlardan bu iki cümleden birinin altına imza atmaları isteniyordu. Uzun zamandır sürdürülen baskı ortamını takiben, kilisede ve papazın gözü önünde, Enosis’e karşı olduğunu belirtebilecek imzayı atmanın bedelinin ne olacağını herhalde Rumlar da biliyorlardı. 1931 isyanından sonra Ortodoks Kilisesi’nin Enosis’i gerçekleştirmek adına ikinci fiili girişimi olan plebisitin birinci gününde, kiliselere gidip Enosis

için imza verenlerin sayısı umulanın altında kalınca Ethnarhia, imza verme süresini bir hafta uzatarak adamlarını tüm yerleşim merkezlerinde ev ev dolaştırarak imza topladı. Bu süre içerisinde de kilise çanları sürekli çalınıyor, papazlar ve öğretmenler de Rum halkını mutlaka imza vermeleri yönünde ikna ediyorlardı. Limasol Komiseri'nin raporundan öğrendiğimize göre, bu iknalar o kadar etkin oluyordu ki, bazı yerleşim merkezlerinde imzaların sayısı, seçmen sayısını geçebiliyordu. Örneğin Limasol'da 12.898 seçmen varken, Enosis lehine imza verenlerin sayısı 12.991 olarak saptanmıştı¹¹². Bazı Rum yazarların, plebisit listelerinde Türk isimlerine rastlandığı iddiası, bu olayın ne şekilde istismar edildiği, hatta imza sahtekarlığına bile başvurulduğunu ve ciddiyetinin ne olduğunu göstermesi bakımından önemlidir¹¹³.

Kilisenin etkin baskısı altında yapılan plebisitin sonucu, 4 Şubat 1950 tarihinde başpiskopos tarafından valiye bir resmi yazıyla bildirildi ve ertesi gün de Rum gazetelerinde iri puntolarla ilan edildi. Buna göre hükümetin plebisite katılmalarını yasakladığı kamu çalışanları ve memurlar dışında kalan 18 yaşın üzerindeki 224.747 seçmenden, 215.108'i Enosis için "Evet" demişti. Bu da seçmenlerin % 95.70'i demektir. Kıbrıs Rum halkının bu kadar yüksek oranda Enosis'e evet demesine yerli ve yabancı gözlemciler şüpheyle baktılar ve böyle bir sonucun ancak başta kilise olmak üzere, aşırı milliyetçi çevrelerin çeşitli baskıları ve gerçeği yansıtmayan bir oylama sonucu gerçekleşebileceği değerlendirmesini yaptılar. Ada'da uzun yıllar sömürge yöneticisi olarak görev yapan, Kıbrıs'ı ve Kıbrıslı Rumları iyi tanıyan, Kıbrıs'la ilgili kitaplarıyla tanınan yazar Harry Luke, 1950 plebisiti ile ilgili görüşlerini şöyle açıklıyor; "Kilise, 1950'de Enosis Plebisiti'ni düzenlediğinde, halk ruhani (dini) yaptırımlarla tehdit edilmiştir. Yani, istenilen şekilde oy kullanmaktan kaçınırlarsa, dini ayinlerden yoksun bırakılmak gibi, Tanrı korkusu taşıyanların karşı koyamayacağı bir tür şantaj ve baskı yöntemine başvurulmuştu"¹¹⁴.

Başpiskopos tarafından gönderilen plebisit sonuçlarını tanımayan Kıbrıs Valisi, başpiskoposa gönderdiği yanıtta, "İngiltere, Kıbrıs sorununu kapanmış bir konu olarak görmektedir. Kıbrıs'ta statü değişikliği söz

¹¹² A.g.e., s. 459.

¹¹³ Stavros Panteli, *The Making of Modern Cyprus: From Obscurity to Statehood*, 1990, s. 151.

¹¹⁴ Sir Hurry Luke, *Cyprus, A Portrait And a Appreciation*, London, 1957, s. 180.

konusu olamaz”¹¹⁵ diyerek İngilizlerin genel görüşünü yinelemiş oldu. Bu yanıtta rahatsız olan kilise, plebisitin sonuçlarını duyurmak ve bu sonuca dayanarak self-determinasyon ilkesi çerçevesinde Enosis’i gerçekleştirmek amacıyla, Girne piskoposu Kiprianos başkanlığında bir Ethnarhia heyeti oluşturarak, Atina, Londra ve ABD’de kulis faaliyetleri sürdürdüler. Önce Atina’ya, oradan da Londra’ya geçen heyet, tüm istemlerine rağmen Sömürgeler Bakanı tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine heyet Amerika’ya geçerek, plebisit ile ilgili olarak hazırladıkları bülten ve dokümanları 26 Eylül 1950’de BM Sekreterliği’ne takdim ettiler¹¹⁶. 2 Aralık 1950’de New York dönüşünde Atina’ya uğrayan Ethnarhia heyeti, Atina hükümetini de baskı altına alarak, daha aktif olmaya çağırma ve “*Umarız ki Yunan hükümeti davaya karşı olan görevini yerine getirmek cesaretini gösterecektir*”¹¹⁷ ifadeleriyle eleştirmeyi de ihmal etmiyordu. Gerçekten o dönemde Yunan hükümetlerine karşı “*Enosis mücadelesine gereken ilgiyi göstermedikleri*” şeklinde Kıbrıs Rum Kilisesi’nin ve onun önderliğinde Enosis mücadelesi yürüten diğer kuruluşların yoğun eleştiri ve baskıları vardı. Atina’daki kilise ve muhalefet de, bu eleştirileri daha da abartarak iç politika malzemesi haline getiriyorlardı. 1950’li yılların başlarında Kıbrıs’ta statü değişikliği yapmayacağını açık bir dille açıklayan İngiltere ile ters düşmek istemeyen Yunan hükümetleri, kilisenin ve muhalefetin baskılarıyla Enosis isteklerini sıkça dile getirmek zorunda kalıyordu. Nitekim Yunan Başbakanı’nın “*Revue De Athens*” dergisinde çıkan ve “*Yunanistan’ın toprak ele geçirme iddiası yoktur. Ne kadar haklı nedene dayanırsa dayansın toprak talebi yerine Yunanistan kendi sınırları içinde gelişmek kararındadır*”¹¹⁸ şeklindeki açıklamasına, Atina’daki Ethnarhia temsilcisi N. Kranidyodis, Makarios’un direktifiyle tepki göstererek, gönderdiği bir mektupla Başbakanın konuya açıklık getirmesini istiyordu. Baskılar karşısında Yunan Başbakanı, Kranidyotis’e verdiği yanıtta; “*Bu ifade, halis Yunan olan Kıbrıs’la ilgili değildir. Bugün, çok iyi bilinen uluslararası nedenlerden dolayı, Pan-Helenik istek ve iddiamızın daha şiddetli, daha kuvvetli bir biçimde izlenmesi olanağı yoktur. Mafatih, hepimiz çok iyi biliyorsunuz ki, yakın geçmişte Kıbrıs heyetine izah edildiği gibi, Yunan Hükümeti, bu sorunun sürüncemede*

¹¹⁵ Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 460

¹¹⁶ Gazioğlu, 1960, *a.g.e.*, ss.38-39.

¹¹⁷ Savvas Loizides, *The Cyprus Question*, Athens, 1950, s. 6; Gazioğlu, 1996, *a.g.e.*, s. 437.

¹¹⁸ *A.g.e.*, s. 443.

birakılamayacağı ve bırakılmaması gerektiği hakkındaki Pan-Helenik duyguları sempati ile karşılamaktadır”¹¹⁹ şeklindeki açıklamasıyla, eski görüşünden çark etmek zorunda kalıyordu. Bununla birlikte, 1950 yılında Atina’da kurulan ve “*Kutsal Mücadelenin Lideri*” sıfatıyla, Yunan Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Spiridon’un başkanlığına getirildiği “*Pan Helenik Enosis Komitesi*” de yoğun kampanyalar ve mitinglerle Yunan hükümetinin 1950’li yıllarda aktif bir politika izleyerek, Enosis kampanyasını yönlendirme ve sonuçlandırma görevini yüklenmesinde önemli bir rol oynuyordu.

15 Şubat 1951 yılında Yunan Meclisi’nde muhalefet liderinin bir sorusuna ve Atina Başpiskoposu’nun eleştirilerini dile getiren heyete yanıt olarak, Yunan Başbakanı Venizelos’un özetle; “*Yunan hükümetlerinin 1915’den beri ilhak isteklerini dile getirdiklerini, herhangi bir kuşkuya meydan vermemek için bu istemi bir kez daha dile getirmekten mutluluk duyacağını*” ifade ettiğini, İngiltere’nin Atina Elçisi Sir C. Norton’un 16 Şubat 1951 tarihinde, İngiltere Dışişleri Bakanlığı’na gönderdiği bir gizli telgraftan¹²⁰ öğreniyoruz. Telgrafın birinci maddesinde, bu konuşmanın tam metnini belirten elçi, ikinci maddede de, Atina Başpiskoposu’nun “*Pan Helenik Enosis Komitesi Başkanı*” sıfatıyla, bu açıklamasından dolayı Venizelos’u kutlamak için bir heyet gönderdiğini belirtiyordu. Burada dikkati çeken konu, Kilisenin ve din adamlarının Kıbrıs politikalarındaki etkin rolünün, sadece Kıbrıs ve Kıbrıs’da yaşayan iki toplum ile sınırlı kalmadığı ve sınır ötesinde de ikinci ve üçüncü ülkelerin Kıbrıs politikaları üzerinde de yoğun bir ölçüde görüldüğüdür.

1950’deki plebisiti organize eden Makarios II’nin yerine başpiskopos olan Makarios III, plebisitin dünya kamuoyuna duyurulması konusunda daha yoğun çalışmalar içine girdi. Göreve gelir gelmez danışmanlarıyla yol haritası çizen ve bunları sıkı bir şekilde uygulamaya başlayan Makarios III, öncelikle Ada Valisi’ne bir mektup yazarak 1950 plebisitinin tanınmasını veya yeni bir plebisit yapılabilmesi için izin verilmesini istedi. Türklerin de şiddetle karşı çıktıkları bu isteğe Vali Sir Andrew Wright, “*Başpiskopos’un tekliflerinin hiçbirini kabul etmeyeceğini, Kıbrıs’ta bir hükümet değişmesini İngiliz Hükümeti’nin istemediğini ve konunun kapanmış olduğunu*”¹²¹ belirten bir cevap verdi.

¹¹⁹ A.g.e., s. 443.

¹²⁰ A.g.e., s. 444.

¹²¹ Gazioğlu, 1960, a.g.e., s. 39.

Makarios III daha sonra Mart 1951'de Atina'ya giderek, Yunan Hükümeti'nden Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı konusunda İngilizler ile görüşmeler yapmalarını, bu konuda bir uzlaşma sağlanamaması durumunda da konuyu BM'e götürmelerini istedi. Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu'nun Rum halkı adına Yunan Hükümeti'ne yaptığı yoğun başvurular ve baskılar üzerine Yunanistan, 20 Ağustos 1954 tarihinde, BM Daimi Temsilcisi Palamas aracılığıyla, Kıbrıs halkına kendi geleceğini kendilerinin belirleme hakkının tanınması talebiyle BM'e başvurdu. BM Genel Kurulu'nda yapılan görüşmelerde taraflar, konu ile ilgili görüşlerini açıkladılar. Türkiye adına da Büyükelçi Selim Sarper söz alarak Yunan taleplerini çürüten ayrıntılı bir konuşma yaptı. Sonunda, 14 Aralık 1954'de Yeni Zelanda delegesi Knox Mundo'nun sunduğu, "*Bundan böyle, Kıbrıs konusu ile ilgili bir karar tasarısı kabulünün uygun olmayacağı*" karar teklifi oy çokluğu ile kabul edildi¹²². Böylece, Kıbrıs konusunda BM'de Yunanlılar için olumsuz bir sonuç alınmış olsa da, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi açısından konunun uluslararası gündeme getirilmesi ve gündemde tutulması nedeniyle bir başarı elde edildiği kabul edilmelidir. Nitekim kilise, çalışmalarına bundan sonra değişik şekillerde, daha da hız verecektir. Dışarıda politik arenada devam eden çalışmaların bundan böyle içeride politik platformlarla birlikte, tedhiş, terör ve cinayetleri kapsayan bir örgütlenme ile yeni bir açılımla devam ettiğini göreceğiz. İnsanlığın aydınlığı, birliği, beraberliği, kardeşliği için çalışması gereken din adamlarının, siyasi erekleri uğruna, dini nasıl siyasetin oyuncağı durumuna getirdiklerini, insanlara doğru yolu göstermeleri gerekirken, onları yoldan çıkarmak için dinin kutsiyetini kullanarak nasıl yasadışı örgütlenmelere gittiklerini, bu doğrultuda politikacıları da baskı altına alarak objektif karar vermelerini nasıl engellediklerini göreceğiz.

Kıbrıs'ta başlayan bu yeni açılım döneminin de baş organizatörü, Başpiskopos Makarios III idi. Göreve geldiğinde danışmanlarıyla çizdiği yol haritası kapsamında, uluslararası alanda konunun BM'e yansıtılması için enerji harcayan Makarios, içeride de ereklerine uygun hareket edecek bir Rum Gençlik Teşkilatı oluşturma çabasına girdi. Bu maksatla Yunanistan'da KHİ kod adlı bir yeraltı örgütü kuran eski Yunan subayı Georgios Grivas'ı aynı özelliklere sahip bir Rum Gençlik Örgütü (PEON) kurması için Kıbrıs'a davet etti. Grivas'ın, 1951'de başpiskopos'un direktifleri doğrultusunda kurduğu PEON, yine başpiskopos'un

¹²² Ayrıntılar için bkz. A.g.e., ss. 40-41.

önderliğinde ve emirleri doğrultusunda iki yıl faaliyette bulundu. Haziran 1953'de İngiliz yönetimi tarafından “*muzır ve tahrik edici hareketlerinden dolayı*” kapatıldı. Kapatılmasının ardından faaliyetlerini bir yeraltı örgütü olarak sürdüren PEON, daha sonra 1955 yılında kurulan kanlı EOKA Terör Örgütü'nün de çekirdeğini oluşturdu¹²³.

Bu dönemde Başpiskopos Makarios'un, Kıbrıs'ta tedhiş ve terör hareketlerini organize etmek ve destek bulmak için sıkça Atina ziyaretleri yaptığını ve bu ziyaretlerde Yunanlı politikacılar, din adamları, aydınlar ve subaylarla görüşmeler yaptığını görmekteyiz. Bu ziyaretlerin birinde, 7 Mart 1953'de Atina'da, üniversite profesörü Yerasimos Konidaris'in evinde, “*Mücadele Komitesi*” üyeleriyle birlikte Kıbrıs'ın ilhakı için ENOSİS yemini ettiğine tanık oluyoruz¹²⁴.

1953'de Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios'un, Atina'da Grivas ve arkadaşlarına Enosis yemini ettirmesinden yaklaşık birbuçuk yıl sonra, 28 Ağustos 1954'de, yine Atina'da, yine bir din adamının, Atina Başpiskopos'u Spiridon'un, yine Grivas ve arkadaşlarına, yeni bir Enosis yemini ettirdiğini görüyoruz. Bu yemin metninde şu ifadeler; “*Mukaddes azizlerin tasvirleri önünde, dinimize bağlı olarak yeminimizi edelim. Ölüme kadar milli davaya (Enosis'in gerçekleştirilmesi) sadık kalacağız. Yolumuzdan geri dönmeyeceğiz. Hiç kimseye taviz vermeyeceğiz. Hiçbir şekilde anlaşma yoluna girmeyeceğiz. Bize karşı kullanılacak kuvvet ve baskılara direneceğiz. Ayakta duracağız. Hedefimiz Enosis, sadece Enosis olacak*”¹²⁵ şeklindeydi.

Burada da bir din adamının dini ve dinsel kavramları siyasi erek uğruna nasıl kullandığına bir kez daha tanık oluyoruz. Makarios 1954 sonbaharında Atina'ya yaptığı ziyarette, tekrar Grivas ile görüşür ve Ada'da başlatılacak olan terör ve tedhiş faaliyetlerinin sorumluluğunu O'na verir. Başpiskopos'tan görevi alan Grivas, aynı yıl Ekim ayında önce Rodos'a geçer, burada silah sevki için gerekli koordinasyonları yaptıktan sonra, St. George isimli bir tekneyle¹²⁶, 9 Kasım 1954 tarihinde,

¹²³ EOKA: Enodiki Organosis Kibriion Agoniston, Kıbrıs Mücadelecileri İlhakçı Teşkilatı.

¹²⁴ Georgios Grivas, *EOKA Mücadele Tarihi (1955-1959)*, Lefkoşa, 1972, s. 3.

¹²⁵ Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı*, İstanbul, 2007, s. 50.

¹²⁶ Derviş Manizade, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul, 1975, s. 174.

saat 10'da Baf kazasındaki Khlorka köyü yakınlarında Ada'ya çıkar¹²⁷. 1955 yıl Mart ayına kadar geçen zamanda, örgüt elemanlarının eğitimini tamamlayan Grivas artık harekete geçmek ve Ada'da terör faaliyetleri icra etmek için başpiskopos'un talimatını beklemekteydi. 27 Mart 1955'de Grivas'ı görüşmeye davet eden Makarios, bu görüşmede Grivas'ın beklediği “*Başla*” emrini verdi¹²⁸. Artık Kıbrıs'ta, Rum Ortodoks Kilisesi'nin ve bu kilisenin başpiskoposunun siyasi ve ekonomik olarak organizatörlüğünü ve sponsorluğunu yaptığı kanlı bir terör örgütü vardı. Ve bu örgüt, başpiskopos'un talimatı ile terör ve tedhiş faaliyetlerine, bombalama yapmaya, masum insanları katletmeye başlayabilirdi. Nitekim 1 Nisan 1955 gününün ilk saatlerinde EOKA Terör Örgütü'nün Ada'nın belli başlı kasabalarında patlattığı bombalarla, Kıbrıs'ta kanlı bir terör dönemi başlamış oluyordu.

KIBRIS CUMHURİYETİ'NİN KURULMA SÜRECİNDE KİLİSE

Bu gelişmeler olurken İngiltere, Türkiye ile Yunanistan'ı 30 Haziran 1955'de Kıbrıs konusunun görüşüleceği “*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*” konulu seminer için Londra'ya davet etti. Türkiye derhal, Yunanistan ise bir çekincenin ardından davete olumlu yanıt verdiler. Başpiskopos Makarios ise, Kıbrıs konusuna Türkiye'nin de dahil edilmiş olmasından duyduğu rahatsızlığı dile getiriyor ve Kıbrıslıların bulunmadığı bir konferansın uygun olamayacağını, başarı için konferansın self determinasyon esaslarına dayanması gerekliliğini ifade ediyor ve konferans öncesi özellikle Yunanlı politikacıları her zaman olduğu gibi etki ve baskı altına alma çabası gösteriyordu. Bu uğraşların sonuç verdiğini, Yunan Başbakanı'nın başpiskoposu konferans öncesi görüşmeler yapmak üzere Atina'ya davet etmesinden anlıyoruz. Sadece sonuç vermekle kalmayıp, Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios'un Yunan Başbakanı'ndan garanti aldığını da, Makarios ve Papagos arasında, 14 Temmuz'da yapılan görüşme sonunda yayınlanan duyurudan öğreniyoruz. Bu duyuruda; “*Başbakan Papagos, eğer üçlü Londra görüşmeleri tatmin edici bir sonuca ulaşmazsa dilekçenin dokümanlarınının 20 Ağustos'a kadar BM'e sunulacağına ilişkin Makarios'a garanti vermiştir*”¹²⁹ denilmektedir. Başbakan'dan önce 12 Temmuz'da Yunan Dışişleri Bakanı Stephanopulos da Başpiskopos Makarios'la bir görüşme yapmış, bu görüşme sonunda

¹²⁷ Gazioğlu, 1960, *a.g.e.*, s. 42.

¹²⁸ Her Majesty's Stationery Office, *Cyprus., Terrorism in Cyprus*, London, 1956, s. 20.

¹²⁹ *Cyprus Mail*, 15 Temmuz 1955.

yapılan Dışişleri Bakanlığı duyurusunda da; “Yunanistan’ın Kıbrıs konusunda, self determinasyona dayanmayan herhangi bir çözüm önerisini kabule hazır olmadığına ilişkin Stephanopulos’un Başpiskopos’a garanti verdiği”¹³⁰ bildirilmektedir. Bunlar yetmezmiş gibi, Makarios’un bu iki görüşmenin hemen ardından, 16 Temmuz 1955 tarihinde düzenlediği bir basın toplantısında söylediği, “Londra Konferansı’nun alacağı kararlar eğer Kıbrıs Rum halkının özlemleri doğrultusunda olmazsa, bu kararların altında Yunan hükümetinin imzası olsa bile bunları tanımayacağını”¹³¹ açıklaması ve gerekirse Yunan hükümetiyle yollarını ayırmaya hazır olduğu imasıyla da, Yunan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı’nı kendi düşünceleri doğrultusunda yönlendirdiğini, Onlar’ın politik görüşlerini baskı ve etki altına aldığını görüyoruz. Nitekim 29 Ağustos-7 Eylül 1955 tarihleri arasında yapılan Londra Konferansı’nda Yunanistan’ın görüşlerini açıklayan Yunan delegesi, başpiskopos’a verilen sözler çerçevesinde, Kıbrıs halkına self determinasyon hakkı tanınması üzerinde ısrarcı oldu. Türkiye’nin, Ada’nın statükosunun değiştirilmesine karşı olduğu, değişecekse de Ada’nın Türkiye’ye devredilmesi şeklindeki görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ise, self determinasyon ilkesine tümüyle karşı olmamakla birlikte; “Self determinasyon, ancak birbirleriyle iyi geçinen ve birbirlerine muhasım olmayan cemaatler ve topluluklar için mevzubahis olabilir. Şu halde Kıbrıs halkı için self determinasyon’dan evvel müstekar bir huzur ve sükun devresine ihtiyaç vardır. Şiddet hareketlerinin önlenmesine ve kilisenin siyasete karışmasına mani olunmasına lüzum vardır. Aksi takdirde, bugünkünden daha vahim vaziyetler hasıl olabilir”¹³² ifadesi, Kıbrıs’ta kilise ve din adamlarının politika ve politikacılar üzerinde etkili olduklarının ilk kez bir Türkiye Cumhuriyeti devlet adamı tarafından ve resmi ağızdan, uluslararası bir platformda vurgulanması bakımından önemlidir. Zorlu’nun henüz o tarihte belirttiği, “Kilise’nin siyasetteki etkinliğinin engellenmemesi durumunda, gelecekte daha olumsuz olaylar olacağı” görüşü de maalesef doğru bir öngörü olarak 1955-58 ve 1963-74 döneminde kilise organizasyonunda düzenlenen olaylarla acı şekilde doğrulanmıştır.

¹³⁰ A.g.y., 13 Temmuz 1955.

¹³¹ Evangelos Averof, *Tositsa, İstoria Hamenon Efkerion, (Kipriako, 1950–1963)*, Atina, 1982, s. 74.

¹³² *Ayin Tarihi*, Eylül 1955, sayı 262, ss. 164-171; *Hürriyet*, 2 Eylül 1955.

Konferansın 6 Eylül’de başlayan ikinci bölümünde İngiltere, daha önce de gündeme getirdiği Ada’ya muhtariyet verilmesi teklifini ortaya attı. Bu teklif de ilgili taraflarca kabul görmedi. Zaten Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu ve Rum Toplum Lideri Makarios’un baskısıyla konferansa gelmiş bulunan Yunan heyetinin self determinasyon dışında kabul edebileceği bir düşünce bulunmuyordu. Nitekim konferanstaki Yunan heyeti henüz resmi kararını konferans başkanlığına bildirmeden, Kıbrıs’ta Cıkko Manastırı’nda Başpiskopos Makarios bir konuşma yapıyor ve *“Koşulları ne olursa olsun herhangi bir özerklik önerisini kabul etmeyeceklerini, böyle bir öneriyi Kıbrıslıların reddettiğini”*¹³³ ilan ediyordu. Bu baskılar altında da Yunan tarafının cevabı belli oluyordu. Büyük umutlarla toplanan konferans, bir sonuç alınmadan 7 Eylül’de dağıldı. Böylece Kilise, bir politik sahnede daha rolünü istediği gibi oynamış oldu. Ancak burada belirtmemiz gereken bir önemli konu da, Londra Konferansı’nda Kıbrıs Ortodoks Kilisesi’nin ve Yunanistan’ın tüm karşı girişimlerine karşın, İngilizlerin Rumlara karşı Türkiye kozunu oynadığını görüyoruz. Dolayısıyla bu tarihten itibaren Türkiye, etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu.

İngiliz Hükümeti, başarısızlıkla sonuçlanan Londra Konferansı’ndan sonra, Kıbrıs Valisi olarak İngiliz Genelkurmay Başkanlığı’ndan yeni emekli olmuş Mareşal Sir John Harding’i görevlendirdi. Londra Konferansı’nda Rumları Türkiye’nin varlığıyla korkutan İngiltere, Vali Harding aracılığıyla, Türkleri tamamen dışarıda bırakarak başpiskopos’la uzlaşma arayışına girdi. 3 Ekim 1955’de Ada’ya gelen Harding, hemen ertesi günü, 4 Ekim saat 1700’de başpiskopos’la Ledra Palas’ta bir toplantı yaptı.

Vali Harding, başpiskopos ile görüştüğü günün bir gün sonrasında da, üç grup halinde Türk liderlerle görüştü. Türk liderler ile yapılan toplantılar genel konuların görüşüldüğü sıradan görüşmeler şeklinde gerçekleşirken, Vali Harding, Makarios ile 7 ve 11 Ekim tarihlerinde birer görüşme daha gerçekleştirdi. Bu görüşmelerin temel amacı, Türk toplumu hiçe sayılarak, sanki Ada’nın tek söz sahibi Başpiskopos Makarios’muş gibi özerklik konusunda başpiskopos’u ikna etme çabalarıydı. Londra Konferansı’nın ikinci bölümünde Mac Millan planı olarak gündeme gelen ve Ada’nın özerkliğini öne çıkaran planın başpiskopos tarafından kabul edilmesi için Harding yoğun çaba harcıyor, Makarios ise self-

¹³³ *Cyprus Mail*, 10 Eylül 1955.

determinasyondan asla taviz vermiyordu. 7 Eylül'deki görüşmeden sonra Vali Harding, radyodan Kıbrıs halkına hitaben bir konuşma yaparak, özerkliğin gelecekları için uygun bir yöntem olduğunu anlatmaya çalışıyordu. Burada Vali Harding'in aslında hitap ettiği hedef kitle, Kıbrıs Rum Toplumudur. Çünkü kilise önderliğinde Rumların talebi, self determinasyon yoluyla Yunanistan'a ilhaktır. Harding- Makarios görüşmelerindeki anlaşmazlık noktası da Makarios'un self determinasyondaki ısrarıdır. Görüşmelerin her aşamasında yeni "tavizler" koparan Makarios, planda self determinasyon için kesin garanti verilmediği gerekçesiyle Harding'in önerilerini kabul etmedi ve Harding-Makarios görüşmelerinin birinci bölümü başarısızlıkla sonuçlanmış oldu. Bu başarısızlığın ardından Ada'da EOKA tarafından gerçekleştirilen terör hareketlerinde de artış oldu. Makarios 16 Ekim'de Akatu köyündeki konuşmasında; "*Bizim self determinasyon isteğimize karşı İngiliz cevabı Hayır'dır. Onların teklifleri Mac Millan planıdır. Kıbrıs'ın buna cevabı da Hayır'dır*"¹³⁴ ifadeleriyle, hem görüşmelerin çıkmaza girmesinin nedenini kendince açıklıyor, hem de kendisinde Kıbrıs'ın tüm halkı adına cevap verme hakkını görüyordu.

Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin yayın organı durumunda olan ve kilise matbaasında İngilizce olarak basılan *Times of Cyprus* gazetesinin 30 Kasım 1955 tarihli sayısında, Atina'da çıkan haberlerden alıntı yapıldığı bildirilen habere göre, Londra'yı ziyarete giden Vali Harding, dönüşte 21 Kasım'da Makarios'la gizli bir görüşme yaptı ve Makarios'a özerklik ve Anayasa ile ilgili bazı yeni tekliflerde bulundu. Makarios, adı geçen gazeteye verdiği roportajda, böyle bir görüşmenin gerçekleştiğini ve teklifleri reddettiğini belirtiyordu¹³⁵.

1956 yılının ilk günlerinde Vali Harding'in özerklik konusunda Başpiskopos Makarios'u ikna çabaları yeniden başladı. Ancak, Harding, Makarios ile toplantı yapmadan önce, 7 Ocak tarihinde Dr. Fazıl Küçük Başkanlığındaki Türk heyetini kabul ederek, fikirleri alınmadan herhangi bir yönetim şeklinin kabul edilmeyeceği garantisini verdi. Daha sonra Harding- Makarios arasındaki ilk toplantı 9 Ocak'ta, birinci safha toplantılarının gerçekleştiği yer olan Ledra Palas yerine, Lefkoşa'daki İngiliz Kilisesi'nin bitiğiğindeki, İngiliz Başpiskoposu Jack Adeney'in evinde, yoğun emniyet önlemleri altında, gizli olarak yapıldı ve bitimini

¹³⁴ A.g.y., 17 Ekim 1955.

¹³⁵ *Times of Cyprus*, 30 Kasım 1955, s.1.

takiben herhangi bir açıklama yapılmadı. Toplantıdan sonra *Times of Cyprus*'a açıklama yapan Makarios, kendilerine yapılan tekliflerin 21 Kasım'da yapıldan çok farklı olmadığını bildirdi¹³⁶ ve görüşmeden herhangi bir olumlu sonuç çıkmadı.

Görüşmelerden olumlu sonuç alınamaması üzerine, İngiliz Sömürgeler Bakanı Alan Lennox Boyd Kıbrıs'a geldi. 29 Şubat günü vali ve bakan, Makarios'la bir kez daha yüzyüze görüşme olanağı yarattılar. Bu görüşmede bakan, Makarios'a, Kıbrıs'ta gerçekleştirmeyi düşündükleri yeni anayasal düzenin kurulmasında işbirliği yapmayı teklif ederek, ayrıca başpiskopos'un Ada'daki terör ve şiddetin durdurulması yönünde tüm nüfuzunu kullanması konusunda garanti vermesini istedi¹³⁷. Beklenildiği gibi bu görüşme de başarısızlıkla sonuçlandı. Doğal olarak Makarios, Ada'da terör ve şiddetin sona ermesini sağlayacak bir açıklamayı kesinlikle yapmadı ve Ada'da şiddet de devam etti. Artık bir uzlaşma olasılığı da kalmadı. 1955 yılı başından itibaren özerklik konusunda çaba gösteren İngiliz yönetimi, daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmalarında, Türk Toplumunu liderlerini dışarıda tutarak, sanki Ada'da tek söz sahibi Rumların gibi Rum Toplumunu Lideri ve Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios'la uzlaşma yolunu seçmişlerdi. Bu davranış biçimi de Makarios'un elini güçlendirmiş ve uzlaşmaya yanaşmamasına, Enosis emelindeki isteklerini öne çıkarmasına ve bu emelini destekleyen şiddet hareketlerine olan katkısının artmasına olanak sağlamıştı. Bu gelişmelerden sonra Kıbrıs'taki terör ve şiddetin sorumlusu olarak görülen Başpiskopos Makarios, uzlaşma konusunda sabrı tükenen İngiliz yönetimi tarafından 1956 Mart'ında Seyşel Adaları'na sürgüne gönderildi. 9 Mart 1956 tarihinde, Girne Piskoposu Kiprianos, Girne piskoposluğu yazmanı Polikarpos Yuannides, Lefkoşa Faneromeni Kilisesi papazı Papastravros Papatangelu'yla birlikte Atina'ya gitmek üzere geldikleri Lefkoşa Havaalanı'nda tutuklanan Makarios, saat 16.15'te bir Royal Air Force uçağıyla başlangıçta Mısır'a götürüldü, oradan da Hint Okyanusu'nda Seyşel Adaları'ndaki Mahe Adası'na sürgün edildi. İngiltere Dışişleri Bakanı Selvin Lloyd, 11-13 Mart 1956 tarihinde Ankara'ya giderek Türk hükümeti yetkilileriyle Kıbrıs konusunda görüşmelerde bulundu. Bu konuşmaların ardından Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte başpiskoposun sürgüne gönderilmesi üzerine şu

¹³⁶ *Cyprus Mail*, 12 Ocak 1956.

¹³⁷ *Cyprus; Report of the year 1956*, Colonial Office, s. 3; Gazioğlu, 1960, *a.g.e.*, s. 116.

açıklamayı yaptı: “Hükümetimizin kanaatine göre, İngiltere hükümeti, Başpiskopos ile yaptığı müzakerelerde mümkün olan azami tavizleri göstermek hususunda hatta çok ileri gitmiştir. Başpiskoposun bütün gayesinin, Kıbrıs’ın mukadderatı üzerinde yegâne muhatap ve sahibi salahiyyet kimse sıfatını iktisab etmek olduğu bu müzakerelerden açıkça anlaşılıyor”.

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de, 28 Mart 1956’da World Wide Press Service ve Agence Opera Mundi ajanslarına verdiği demeçte taraflar arasında anlaşmaya varılamamasının sorumlusunun III. Makarios olduğunu açıkladı. 26 Kasım’da İngiliz yönetimi tarafından Kıbrıs’ta olağanüstü hal ilan olundu. Tüm bu tedbirlere ve Makarios’un Seyşel Adaları’na sürgüne gönderilmesine rağmen, kilisenin desteğindeki terör ve tedhiş sona ermedi. Aksine daha da şiddetlendi. Şimdi şiddet hareketlerinin hedefi yalnızca İngilizler değildi, artık Türkler de hedef olarak seçilmişti.

Bu arada İngiliz Hükümeti, Ada’nın özerkliği konusundaki çalışmalarına, anayasa komiseri olarak atadığı Lord Radcliffe’nin koordinatörlüğünde, Temmuz 1956’da tekrar başladı. 14 Temmuz’da Lord Radcliffe Kıbrıs’a gelerek çalışmalara başladığı gün, Etnarhia yapmış olduğu toplantı sonunda, “Radcliffe ile işbirliği yapmayacaklarını, bunun sadece Makarios tarafından yapılabileceğini”¹³⁸ belirten bir bildiri yayınlamak, yapılacak çalışmalara bakış açısını vurgulamış oluyordu. Lord Radcliffe’nin Ada’da bulunduğu bu zaman içerisinde Rum yetkililer, kendisiyle görüşmeyi reddettiler. Türk ve diğer yetkililer ile görüşen Lord Radcliffe, 2 Ağustos’ta Kıbrıs’tan ayrıldı ve 26 Eylül 1956’da ikinci kez Ada’ya geldi. Sonunda çalışmalarını tamamlayarak Ekim başında Ada’dan ayrıldı.

Lord Radcliffe’nin Kıbrıs’ta yapmış olduğu çalışmalar sonunda hazırladığı Kıbrıs’ın özerkliğini sağlayan yeni Kıbrıs Anayasası¹³⁹, 19 Aralık 1956’da Londra’da Sömürgeler Bakanı, Ada’da da Vali Sir John Harding tarafından açıklandı. İngiltere hükümeti, iki kişilik bir heyeti, Makarios’un anayasa teklifi konusundaki görüşlerini almak üzere Seyşel Adaları’na gönderdi. Teklifi inceleyen Makarios, “Mevcut koşullar

¹³⁸ *Cyprus Mail*, 14 Temmuz 1956.

¹³⁹ Lord Radcliffe’nin hazırlamış olduğu anayasa teklifinin ayrıntılı maddeleri için bkz. Gazioğlu, 1960, *a.g.e.*, ss. 131-144.

altında Kıbrıs'ın geleceğiyle ilgili bir konuyu görüşemeyeceğini" bildirdi. Bu şekilde Başpiskopos, Kıbrıs'taki siyasi gelişmelere bir kez daha direkt olarak etkisini koymuş oluyordu.

Nisan 1955'den Kasım 1956'ya kadar 196 kişiyi acımasızca katlettiği bilinen EOKA, 14 Mart 1957'de bir anlaşma teklif ederek Makarios'un serbest bırakılması durumunda, şiddeti geçici olarak durdurabileceğini bildirdi. Ada'daki terör ve şiddeti durdurmak isteyen İngiliz Hükümeti, başpiskopos'un Seyşel Adaları'ndaki sürgün hayatına, 28 Mart'ta Kıbrıs'a dönmek koşuluyla son verdi ve Türkiye ile Yunanistan'la birlikte Ada'daki sorunu çözmek için diplomatik temasları artırdı.

Bu arada iki yıllık görev süresini tamamlayan Vali Sir John Harding'in yerine, Sir Hugh Foot'un atandığı 21 Ekim'de İngiltere tarafından açıklandı. Yeni vali, 3 Aralık 1957'de görevine resmen başladı. Bu arada Ankara ve Atina ile görüşmelerini sürdüren İngiliz Hükümeti, 1958 Mayıs'ında Kıbrıs Valisi, Ankara ve Atina büyükelçilerini Londra'ya çağırarak Kıbrıs politikaları ile ilgili yapmış oldukları son hazırlıkları ve çalışmaları koordine etti. Bu çalışmaların sonucu olarak Başbakan Mac Millan 19 Haziran 1958'de, İngiliz Parlamentosu'nda Kıbrıs'la ilgili yeni tekliflerini¹⁴⁰ kamuoyuna açıkladı. Bu plan özetle, Ada'daki Türk ve Rum cemaatleri, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasında bir ortaklığı öngörüyordu. MacMillan'ın açıkladığı bu planın hayata geçirilmesi ile Ada'daki olağan üstü hal yasaları kalkacak, başpiskopos ve beraberindekilerin Kıbrıs'a dönüşü sağlanacak ve hatta yakın bir zamanda Ada'nın egemenliği, Yunanistan ve Türkiye ile paylaşılacaktı.

Henüz Kıbrıs'a dönmesine izin verilmeyen ve Atina'da bulunan başpiskopos'un, Enosis amaçlarına hizmet etmeyen ve bugüne kadar Ada'daki Türk toplumunu yok sayarak yapmış oldukları politikaya tamamen ters düşen bu planı kabul etmesini düşünmek doğal olarak hayal ürünü olurdu. Gerçekten de Makarios, Vali Foot'un kendisine gönderdiği mektubuna verdiği yanıtta, *"Bu planın kabul edilemeyeceğini, self determinasyonda ısrarcı olduklarını, ortaklık düşüncesinin uygun olmadığını ve konunun İngiliz Hükümeti ile Kıbrıslılar arasında görüşülmesi gerektiğini"*¹⁴¹ belirtiyordu.

¹⁴⁰ MacMillan Planı'nın ayrıntıları için bkz. A.g.e., ss. 150-154.

¹⁴¹ A.g.e., s. 154.

Türkiye, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun 20 Haziran'da yaptığı açıklamayla "*Planın ortaklığı içermesi nedeniyle Türk tarafının tezi olan taksim'e yakın olduğu gerekçesiyle kabul edilebilir, görüşülebilir*"¹⁴² olduğunu belirtiyordu.

Bu gelişmeler üzerine Başbakan MacMillan'ın Ağustos ayı başında Atina, Ankara ve Lefkoşa'da yetkilileri ikna etme amacı güden görüşmeler yaptığına tanık oluyoruz. Bu görüşmelerden birinin de Atina'da başpiskopos ile yaptığı birbuçuk saatlik görüşme olduğunu vurgulamadan geçemeyiz. Görüşmelerin tamamlanmasından sonra Londra'ya dönen MacMillan, adı geçen planda düzeltmeler yaparak, yeni planını 15 Ağustos'da Parlamento'da açıkladı¹⁴³. Bu planın da Enosis'e hizmet etmemesi nedeniyle, Başpiskopos Makarios ve O'nun görüşleri doğrultusunda hareket eden Yunan Hükümeti tarafından henüz tartışılmadan reddedildiğini belirtmeliyiz. Makarios yaptığı açıklamada, "*Kıbrıs Rum Halkı'nın demokratik haklarını tanımayan, onlara hürriyet bahşetmeyen bir planı asla kabul edemeyeceğini*"¹⁴⁴ belirtiyordu. Burada başpiskopos'un "*demokratik haklar ve hürriyet*" olarak sözettiği kavram, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakından başka birşey değildi. Böylece Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu bir kez daha Kıbrıs politikasında etken bir rol oynama çabası içerisindeydi. Başpiskopos'la görüşen Yunan Hükümeti de konuyla ilgili olumsuz görüşünü 19 Ağustos'da İngilizlere resmi olarak bildirdi.

Dışişleri Bakanı Zorlu da, "*Taksim tezi gözardı edilmedikçe, planın desteklenebileceğini*" 25 Ağustos'ta basına açıkladı. Böylece Yunan ve Rum tarafının olumsuz yaklaşımına karşın, İngiliz ve Türk hükümetleri yeni planı uygulamaya geçirmek için çalışmalarla başladılar. Kendilerine karşın planın Ada'da uygulanmasına karar verilmesi, Rum ve Yunanlıları telaşlandırdı. Yunan Dışişleri, bunun Lozan Antlaşması'na aykırı olduğunu açıkladı. Bu telaş içinde Başpiskopos Makarios, İngiliz milletvekili Barbara Castle'a Kıbrıs'ın bağımsızlığı teklifinde bulundu. Tüm gelişmeler ışığında İngiliz Dışişleri sözcüsü Selvin Llyod, İngiltere'nin MacMillan planını 1 Ekim'den itibaren uygulamaya kararlı olduğunu açıkladı. Bu plana uygun olarak Türkiye'den gönderilen

¹⁴² *Halkın Sesi*, 21 Haziran 1958.

¹⁴³ MacMillan yeni planının ayrıntıları için bkz. Gazioğlu, 1960, *a.g.e.*, ss. 155-156.

¹⁴⁴ *A.g.e.*, s. 157.

Türkiye Cumhuriyeti temsilcisi Burhan Işın da, 1 Ekim'den itibaren “*Türk Temsilcisi*” olarak Ada’daki görevine başladı¹⁴⁵. Böylece başpiskopos’un ve O’nun görüşlerini destekleyen Yunan hükümetinin engelleme girişimlerine karşın, MacMillan planı Ada’da resmen ve fiilen uygulanmaya başladı.

MacMillan Planı’nı reddeden Yunan Hükümeti, Kıbrıs konusunu bir kez daha BM’e götürdü. 25 Kasım-5 Aralık tarihleri arasında konuyu görüşen BM Genel Kurulu, konunun taraflar arasındaki görüşmeler yoluyla çözülmesi önerisini kabul etti. BM’nin verdiği karar sonucunda, Paris’te, NATO’nun bakanlar toplantısında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri bakanları bir araya gelerek, Kıbrıs sorununu çözmek üzere görüşmelerin başlatılması için prensip anlaşması sağladılar. 18 Aralık’ta ise üç yıldan sonra ilk kez üç bakan bir masa etrafında toplanarak konuyu görüştüler. Paris’teki bu görüşmeden hemen sonra, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları önce Ocak 1959’da Paris’te, Şubat başında da Zürih’te iki kez daha bir araya geldiler. Bu görüşmelerde Kıbrıs’ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasıyla ilgili prensip kararı alınarak, her iki tarafın başbakanlarının da katılacağı bir görüşmede son kararların verilmesi ve anlaşmanın imzalanması yönünde görüş birliğine varıldı. Bunun sonucunda Kıbrıs’ta bağımsız bir yönetim kurulmasına yönelik anlaşma, Türk ve Yunan Başbakanları tarafından, 11 Şubat 1959’da Zürih’te imzalandı. Ancak sözkonusu anlaşmanın uygulanabilmesi, İngiliz Hükümeti ile Kıbrıs Rum ve Türk Toplumları tarafından da onaylanmasına bağlıydı. Bundan dolayı ilgili tarafların temsilcileri konuyu görüşmek üzere Londra’da bir araraya geldiler. Her üç ülkeyi başbakanlarının temsil ettiği toplantıda Kıbrıs Türk Toplumunu Dr. Küçük tarafından, Rum Toplumunu da aralarında bazı anlaşmazlıklara rağmen Başpiskopos Makarios tarafından temsil ediliyordu. Londra’da Lancaster House’da iki gün devam eden görüşmeler sonunda Zürih Anlaşması¹⁴⁶ ilgili tüm taraflarca kabul edilerek, 19 Şubat 1959 tarihinde imzalandı. Anlaşmanın imzalanmasından sonra da ilgili tüm taraflar, konuyla ilgili resmi açıklamada bulunarak, anlaşmada kabul edilen konuları, Kıbrıs sorununun çözümünde temel dayanak olarak kabul ettiklerini beyan ettiler. Bu açıklamalardan Başpiskopos Makarios’un ifadesi şu şekilde idi; “*Kıbrıs’taki Rum cemaatini temsil eden Başpiskopos Makarios, Yunanistan ve Türkiye Hükmet Reisleri tarafından 11 Şubat 1959*

¹⁴⁵ *Halkın Sesi*, 1 Ekim 1958.

¹⁴⁶ Zürih Antlaşması’nın ayrıntılı maddeleri için bkz. Gazioğlu, 1960, *a.g.e.*, ss. 182-192.

tarihinde Zürich'te tanzim edilip tasvip edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına müteallik vesikaları ve Birleşik Krallığı Hükümeti ile Yunanistan ve Türkiye Hariciye Vekilleri tarafından 17 Şubat 1959 tarihinde yapılan beyanları tetkik ederek bu vesikaları ve beyanları Kıbrıs meselesinin nihai hal tarzı hakkında üzerinde mutabık kalınan temel olarak kabul ettiğini beyan eder"¹⁴⁷.

Kıbrıs Türk Toplum Lideri Dr. Küçük'ün aynı konudaki açıklamasının bir benzerini oluşturan bu ifadelerin burada vurgulanmasının maksadı, imza altına alınan sözkonusu anlaşma maddelerini Kıbrıs sorunundaki nihai çözümün temeli olarak kabul edeceğini belirten başpiskopos'un, ilerleyen tarihlerde vermiş olduğu bu sözlere uymayacağını, verilen sözlerin ve kabul edilen anlaşmaların gerçekte Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik değil, Enosis düşünüyü gerçekleştirmeye yönelik mevcut konjonktürü kullanma gayretleri olduğunu göstermektir.

Yeni Cumhuriyet'in kurulması aşamasında en önemli konulardan birini oluşturan cumhurbaşkanı ve yardımcısının seçiminde, Cumhurbaşkanı yardımcılığına, 3 Aralık 1959 tarihinde Dr. Küçük getirildi. 13 Aralık 1959'da yapılan seçimde Makarios, % 66'lık bir oyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı oldu. Böylece, üçte ikilik bir çoğunlukla Cumhurbaşkanı seçilen Başpiskopos Makarios ve dolayısıyla kilise için, Kıbrıs politikasında daha uzun yıllar etkin olmanın da yolu açılmıştı. Bugüne kadar Enosis hayalini gayri resmi çabalarla yürüten Rum Ortodoks Kilisesi, artık bu düşünüyü resmi olarak, hem de yeni kurulan ve bağımsız olan bir devletin yönetiminin başında, tüm karar alma organlarında çoğunluğa sahip ve bu devletin tüm olanaklarını elinde bulundurur şekilde gerçekleştirme fırsatını yakalamıştı.

6 Nisan 1960 tarihinde ilgili beş tarafın imzasıyla tamamlanan yeni Kıbrıs Anayasası¹⁴⁸ kapsamında, Kıbrıs Cumhuriyeti 15 Ağustos'u 16 Ağustos'a bağlayan gece, Lefkoşa'da 21 pare top atışıyla, Vekiller Konseyi binasında yapılan törenle ilan edildi. İlgili evrakların Makarios, Dr. Küçük, Vali Foot, Türkiye adına Başkonsolos Vecdi Türel ve Yunanistan adına Büyükelçi Hristopoulos tarafından imzalanmasından sonra ilk konuşmayı yeni devletin Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios yaptı. Konuşmasında, "*İlgili tüm taraflar arasında samimi ve sıkı işbirliği*

¹⁴⁷ A.g.e., s. 193.

¹⁴⁸ Kıbrıs Anayasası'nın ayrıntıları için bkz. A.g.e., ss. 215-297.

yapılması, *Ada'nın Elen ve Türk sakinlerinin milli, manevi ideal ve geleneklerine karşılıklı takdir ve hürmet gösterilmesi gerektiği*"¹⁴⁹ şeklinde, etik konulara değinen başpiskopos'un, aslında "*manevi ideal*" olarak vurguladığı ifadenin kendilerinin yüzlerce yıl peşinden koştukları "*Enosis İdeali*" olduğu çok kısa bir zaman sonra ortaya çıkacaktı. Gerçekten de Cumhuriyet'in Cumhurbaşkanı Makarios, Türk ve Rum toplumlarının siyasal eşitliğine ve ortak egemenlik haklarına dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yaratan anlaşmalara imza attıktan sonra, imzaların mürekkebi kurumadan, aşamadığı Türk direnmesine kindar bir göndermede bulunarak, "*Cumhuriyet, bizim için Enosis'e sıçrama tahtasıdır*" diyordu¹⁵⁰. Aslında başpiskopos'un ve Rumların bağımsızlığı kabul etmelerindeki temel düşünce, o günkü dünya konjonktürü içerisinde Enosis'i gerçekleştiremeyeceklerini görmeleri ve bağımsızlığı Enosis'e giden en emin yol olarak değerlendirmeleridir. Nitekim Londra ve Zürih anlaşmalarının hemen ardından, 28 Temmuz 1960 günü Cumhurbaşkanı Makarios'un basına yaptığı açıklama, 1960 düzenlemesine bakış açılarını göstermesi bakımından çok ilgi çekicidir. "*Anlaşmalar gaye değildir. Onlar geleceği değil, bugünkü durumu gösterir. Rum halkı milli davasını sürdürecektir ve kendi geleceğini kendi arzusuna göre şekillendirecektir. Zürih ve Londra anlaşmalarında olumlu unsurlar olduğu gibi olumsuz unsurlar da mevcuttur. Rumlar olumlu unsurlardan yararlanacak, olumsuzları bir kenara atacaktır*"¹⁵¹ diyen Başpiskopos, henüz Cumhuriyet'in ilanının üzerinden bir aydan az bir zaman geçmeden bu kez de, *New York Herald Tribune* gazetesine yaptığı açıklamada; "*İlhak davası ölmemiştir. İlhakın unutulmuş olduğunu söyleyemem*"¹⁵² ifadeleriyle gerçek amaçlarını açıklamış oluyordu. Zaten, 1950 yılında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu olarak seçildiğinde, "*Ulusal bağımsızlığımızın doğuşu için çalışacağıma ve Kıbrıs'ı anavatan Yunanistan'a ilhak etme siyasetimizden hiçbir zaman vazgeçmeyeceğime kutsal kitap üzerine and içerim*"¹⁵³ diyerek Enosis yemini etmiş ve bu maksatla, günahsız insanları acımasızca öldüren bir terör örgütünün kurulmasını sağlamış bir din adamının, kilise

¹⁴⁹ A.g.e., ss. 211-212.

¹⁵⁰ Ahmet Tolgay, *Fırtına ve Şafak*, KTMD Yayını No:8, 1998, Lefkoşa, s. 77.

¹⁵¹ Asım Uyguroğlu, *Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını*, Harp Akademileri K.lığı Yayını, Mayıs 1995, İstanbul, Kurmaylık Tezi, s. 19-22.

¹⁵² *New York Herald Tribune*, 27 Eylül 1960; *Kıbrıs'ta Barışa Engel ENOSİS*, KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No:10, Eylül 1982, s.11.

¹⁵³ A.g.e., s.10; *Cyprus Problem: Why No Solution*, 1997, Public Relation Dept. of the TRNC Ministry of Foreign Affairs and Defence, Nicosia, 1997, s. 21.

başpiskoposu'nun, ayrı dinlere sahip iki toplumdan oluşan bağımsız bir devletin yönetiminin en üst noktasına, Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesi, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur.

SONUÇ

Yukarıda da vurgulandığı gibi, Cumhuriyet ilanını Enosis'e giden yolda bir atlama taşı olarak gördüğünü açıkca ifade eden Makarios, zaman geçirmeden hazırlıklara girişti. Bu hazırlıkların neler olduğunu, o dönemde Kıbrıs Ordusu görevinde bulunan Yunanlı General George Karayannis'in Atina'daki *Ethnikos Kryx* gazetesinde, 13 Haziran 1965 tarihinde yayınlanan açıklamalarından öğreniyoruz¹⁵⁴. Gerçekten de Başpiskopos Cumhuriyetin ilanından itibaren, ortaklığı yıkmak ve Enosis'i gerçekleştirmek adına gizli örgüt kurulması emrini vermiş ve daha sonra adının "Akritas Planı" olduğunu öğrendiğimiz Türkleri yok etme planını hazırlatmıştı. 21 Aralık 1963'de de bu planı yürürlüğe koyarak Türklere karşı silahlı saldırıyı başlatmıştı.

Makarios kendinden sonra gelecek olan Rum liderlerine bıraktığı vasiyetinde, "*Rumları meşru hükümet olarak kabul ettirmekle, Kıbrıs'ı Enosis'e en yakın konuma getirdim. Bu sıfattan ne pahasına olursa olsun, asla gerilemeyiniz.... Eğer gerileyecekseniz, sadece Enosis için gerileyiniz...*" demiştir¹⁵⁵. Cumhurbaşkanı ve aynı zamanda Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios'un bu vasiyeti bundan böyle tüm Rum liderler ve kilise yöneticileri için bir yol haritası olmuştur. Bunun dışında herhangi bir politika üretmek, hiçbir Rum ve Yunan politikacının kolay kolay cesaret edebileceği, göze alabileceği bir şey değildir. Nitekim bu vasiyet sonrası kilisenin Kıbrıs politikalarına etkisi daha keskinleşmiş, karar verici durumundaki politikacılar daha büyük baskı altına alınmıştır. 2004 yılında gündeme getirilen Annan Planı'yla ilgili yapılacak referandumda "Evet" oyu kullanacakları yönünde değerlendirmeler yapılan Rum kamuoyunun, kilisenin son anda "Hayır" oyu kullanmaları çağrısı üzerine yüzde 76 oranında plana olumsuz oy kullanmış olmaları bu baskının somut bir göstergesidir¹⁵⁶.

¹⁵⁴ İrfan Kaya Güler, Ertan Efeğil, *Avrupa Birliği Kışkırtıcılığında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, Ankara, 2001, Önsöz, s. IX.

¹⁵⁵ A.g.e., s. X.

¹⁵⁶ *Fileleftheros*, "Kilise şimdiden 'Hayır' diyor", 29.3.2004.

Bu baskı müteakip tarihlerden bugünlere kadar devam etmiştir. 12 Kasım 2006'da taç giyme töreninde Başpiskopos Hrisostomos; *“Dini törenlerimizi işgal altındaki Kuzey topraklarında yapıncaya ve Yunan bayrağını Beşparmak Dağları ve Girne kalesinde dalgalandırana kadar kutsal savaşımızı devam ettireceğiz. Sınırlarımız, Girne kıyılarındadır”*¹⁵⁷ ifadeleriyle bu konudaki hedeflerini bir kez daha yinelemiştir. Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin politikaya direkt etkisini vurgulayan bir başka açıklama da 2007 yılında dönemin KKTC Cumhurbaşkanlığı sözcüsü Hasan Erçakıca tarafından yapılmıştır. Erçakıca haftalık bilgilendirme toplantısında Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin, çözüm çabalarında etkin rol almak amacıyla Kıbrıs sorununun çözümüne ilişkin plan hazırladığını ve bu görüşü BM ile AB yetkililerine sunmayı düşündüklerini açıklamıştı¹⁵⁸.

2008 yılında, Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu II. Hrisostomos'un, dönemin Kıbrıs Rum Yönetimi Lideri Dimitris Hristofyas'a *“konuştukları çerçeve içerisinde hareket etmesi şartıyla Kıbrıs sorununun çözümü yönündeki çabalarına destek verdiğini, desteğinin açık çek olmadığını, Hristofyas'ın baskı görse dahi Kıbrıs'ta iki ayrı devleti kabul edeceğine inanmadığını”* söylediğinin belirtildiği haber bu konudaki görüşlerimizi teyit eder niteliktedir¹⁵⁹.

Bir başka olay da kilisenin etkinliğinin günümüzde de devam ettiğini başka bir açıdan vurgulaması bakımından önem arz etmektedir. Kıbrıs Rum eğitim sisteminde söz sahibi olan Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin, Rum Milli Muhafız Ordusu(RMMO) içinde de örgütlenmek istediği, Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu II. Hrisostomos tarafından bu amaçla, Ordu Din İşleri Dairesi Müdürlüğü'ne atanan Başkeşiş Yoannis Yoannu'nun, RMMO'dan tuğgenerallik rütbesi talep ettiği öğreniliyordu¹⁶⁰.

Kilise'nin politik konulardaki etkinliğinin bir başka örneği de; 2010 yılında Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu II. Hrisostomos'un, eski Rum Merkez Bankası Yöneticisi Hristodulos Hristodulu'nun yazdığı, çözüme karşı çıkan *“Federasyon, Annan Planı ve Yeni Çözüm*

¹⁵⁷ *Kıbrıs Gazetesi*, 13 Kasım 2006.

¹⁵⁸ *TRT*, 04.12.2007.

¹⁵⁹ *Zaman*, 07.09.2008.

¹⁶⁰ *Milli Gazete*, 01.03.2009.

Planının Gebe Olduğu Ekonomi” isimli kitabından 10 bin adet satın alarak kiliselere ücretsiz dağıtmasıdır. Başpiskopos konuyla ilgili kendisini eleştirenlere; “*Vatanın kurtuluşu için kilisenin tüm mallarını harcarım*” sözleriyle savunma yapıyordu¹⁶¹.

2010 yılında, Paskalya dolayısıyla yayınladığı açıklamada da Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu II. Hrisostomos, Kıbrıs sorununda izlenmekte olan politikaya tamamen karşı olduğunu belirterek, “*Kurtuluş için yeniden birleşme değil; mücadele zorunludur*” açıklamasını yapıyor ve Rum lider Dimitris Hristofyas`a ve Rum siyasi liderliğine “*Seslerini; 3 bin yıllık Helen tarihi ve 2 bin yıllık Hıristiyanlığın sesiyle birleştirmeleri, zorluklara ve baskılara boyun eğmemeleri*” çağrısında bulunuyordu¹⁶². Ayrıca, II. Hrisostomos`un Paskalya nedeniyle Rum Yönetimi Başkanı Dimitris Hristofyas`a gönderdiği mesajda “*Kıbrıs sorununa çözüm bulunması, ata topraklarının kurtarılması ve göçmenlerin geri dönmesi çabalarının mutlu sona ulaşması*” dileğinde bulunduğu; Yunanistan Cumhurbaşkanı Karolos Papulyas ve Yunanistan Başbakanı Yorgos Papandreu`ya gönderdiği mesajlarda da, “*Kıbrıs`ın kendi çile yolunda yürümekte olduğu ve Türk istilacılardan kurtulmayı başarması konusunda anavatanından (Yunanistan) destek beklediği*” bildiriliyordu¹⁶³.

Rum Ortodoks Kilisesi`nin Kıbrıs`taki karar alma süreçlerindeki söz konusu baskısının Rum yöneticilerinin kararlarını ne şekilde etkilediğinin örneklerini çoğaltmak mümkündür. Bu konuda uzun yıllar toplumlararası görüşmelerde Kıbrıs Türk toplumunu ve KKTC`ni temsil eden Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş`ın görüşleri önemli yer tutmaktadır. Denктаş, tüm Rum siyasi liderleri gibi, 1968 ile 1973 yılları arasında görüştüğü Klerides`in de, müteakiben görüşmelere devam ettiği Kipriyanu`nun da kilisenin ve Başpiskopos Makarios`un vasiyetinin etkisi altında kaldıklarını belirterek, dönemin Dışişleri Bakanı Rolandis`in, Kipriyanu`nun inanmadığı halde kendisini federal bir anlaşma yanlısı gibi göstererek dünyayı aldattığını açıklayarak istifa ettiğini, daha sonra seçimleri kaybeden Kipriyanu`nun federasyonu hiç istemediğini açıklayarak “*Ben büyük lider Makarios`un isteğini ve vasiyetini onurlandırarak milli davaya hizmet ettim*” itirafında bulunduğunu

¹⁶¹ Sabah, 03.01.2010.

¹⁶² Simerini, “*Başpiskopos`un Net Siyasi Mesajı: İzlenmekte Olan Politikaya Tamamen Karşı ve Seferberliğe Çağırıyor*”, 03 Nisan 2010.

¹⁶³ Politis, “*Başpiskopos`un Siyasi Genelgesi*”, 03 Nisan 2010.

anlatmıştır¹⁶⁴. Yine Denктаş, 2008-2013 yılları arasında Kıbrıs Rum Yönetimi liderliği yapan Dimitris Hristofyas'ın da “*Makarios'un izindeyim; EOKA'dan ilham alıyorum, EOKA bana yön vermektedir*” ifadelerini kullandığını belirterek, Makarios'un vasiyetini Rumların unuttuğunu, ancak Türk tarafının unuttuğunu, Makarios'un vasiyetinin Rum Milli Konseyi'nin varlığının temelini oluşturduğunu ve Rumlar için “*Enosise eşittir*” dedikleri AB üyeliği ceplerindeyken Türk tarafı ile görüşmelerin sadece bir oyalama ve Klerides'in de dediği gibi “*Türk tarafını uzlaşmaz göstermek için bir taktikten*” ibaret olduğunu vurguluyordu.

Prof. Dr. Ata Atun'a göre de Rum Ortodoks Kilisesi'nin onayını ve takdisini almayan hiçbir siyasi partinin veya politikacının siyasi ömrü, siyaseten ne kadar güçlü olursa olsun uzun olmamıştır. Kıbrıslı Rumların 4. Cumhurbaşkanı ve Rum Demokratik Seferberlik Partisi (DISY)'nin kurucusu Glafkos Klerides'in babası 'Ioannis Kleridis', 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı seçimlerinde Makarios'a karşı aday olabilecek kadar siyaseten güçlü olmasına rağmen, hem seçimi kaybetmiş, hem de siyaset dünyasından adeta silinmiştir¹⁶⁵.

Görüldüğü gibi tarihsel süreç içerisinde yapılan incelemede, Rum Ortodoks Kilisesi her dönemde siyasi karar vericiler üzerinde etkin bir rol oynamayı bilmiştir. Günümüzde de bu etkinliğin azalmadan devam ettiğini görerek, özellikle Türk tarafının yapılan ve yapılacak tüm görüşmelerde üretecekleri çözüm önerilerinde kilisenin söz konusu baskısının Rum karar vericiler üzerinde birinci derecede rol oynadığını ve Rum yöneticilerin bu baskıdan uzak bir şekilde karar vermelerinin olanaksız olduğunu bilerek hareket etmelerinin doğru hal tarzı olduğu değerlendirilmektedir.

¹⁶⁴ Cumhurbaşkanı Rauf Denктаş'ın Maria ve Antonis Demetriades'e 12.09.2003 tarihinde yazdığı mektup; KKTC Dışişleri Bakanlığı Tanıtma Dairesi internet sitesinde de bulunan mektubun bir sureti, merhum Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş tarafından 22 Nisan 2010 tarihinde Lefkoşa'daki ofisinde yapmış olduğumuz söyleşide tarafıma da verilmiştir.

¹⁶⁵ Ata Atun, “*Kıbrıs Rum Siyasi Partileri ve Siyasetçileri*”, <http://akademikperspektif.com/2014/02/16/kibris-rum-siyasi-partileri-ve-siyasetcileri/>

KAYNAKLAR

V. ARŞİV KAYNAKLARI

TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Kıbrıs Türk Milli Arşivi

İngiltere Foreign Arşivi

A. Foreign Office Files and Correspondence

B. Colonial Office Correspondence

VI. SÜRELİ YAYINLAR (GAZETE VE DERGİLER)

Alithia

Ateş

Aydın Tarihi

Cyprus Mail

Fileleftheros

Hakikat

Halkın Sesi

Hürriyet

Kıbrıs

Milli Gazete

New York Herald Tribune

Politis

Sabah

Simerini

The Cyprus Gazette

The Daily Telegraph

The Times

Times of Cyprus

Zaman

VII. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

C. KİTAPLAR

Alasya, Fikret, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1992.

Altan, Mustafa Haşim, *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri*, Milli Arşiv Yay. No:1, KKTC, 2000.

An, Ahmet, *Kıbrıs'ta İsyanlar ve Anayasal Temsiliyet Mücadelesi (1571-1948)*, Lefkoşa, 1996.

Attalides, Michael A., *Cyprus-Nationalism and International Politics*, Edinburg, 1979.

Averof, Evangelos, *Tossizza, İstoria Hamenon Efkerion, (Kipriako, 1950-1963)*, Atina, 1982.

Bozkurt, İsmail, *Kıbrıs Tarihine Bir Bakış*, Ankara, 2001.

Cobham, Claude Delaval, *Excerpta Cyprica: Materials for a History of Cyprus*, Cambridge, 1908.

Çay, Abdulhaluk, *Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1989.

Çetin, Metin, *Kıbrıs Cumhuriyeti ve Bir Liderin Doğuşu*, Lefkoşa, 1955.

- Çevikel, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti; Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)*, Gazimağusa, 2000.
- Çevikel, Nuri, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, İstanbul, 2006.
- Çiçek, Kemal, *Zimmis (non-Muslims) of Cyprus in the Sharia Court: 1110/39 A.H./1668-1726 A.D.*, Birmingham, 1992,
- Debeş, Taçgey, *Sir Ronald Storrs'un Anıları*, KKTC, 1993.
- Fedai, Harid, *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1986.
- Gazioğlu, Ahmet C., *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi*, İstanbul, 1960.
- Gazioğlu, Ahmet C., *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler*, Lefkoşa, 1996.
- Georghallides, G.S., *Cyprus and The Governorship of Sir Ronald Storrs*, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1985.
- Göktürk, Turgay Bülent, *Enosis'in Doğuşu ve Düşünceден Eyleme Geçiş, 1931 İsyanı*, Lefkoşa, 2009.
- Grivas, Georgios, *EOKA Mücadele Tarihi (1955-1959)*, Lefkoşa, 1972.
- Güler, İrfan Kaya, Ertan Efeğil, *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, Ankara, 2001.
- Gürel, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, Kaynak Yay., Ankara, 1984.
- Hakeri, Bener Hakkı, *Başlangıcından 1878'e Dek Kıbrıs Tarihi*, Ankara, 1993.
- Her Majesty's Stationery Office, *Cyprus, Terrorism in Cyprus*, London, 1956.
- Hill, George H., *A History of Cyprus III*, Cambridge University Press, Cambridge, 1952.
- Hill, George H., *A History of Cyprus IV*, Cambridge University Press, Cambridge, 1952.
- İsmail, Sabahattin, *100 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Lefkoşa, 1992.
- Keser, Ulvi, *Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı*, İstanbul, 2007.
- KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı, *Cyprus Problem: Why No Solution*, Public Relation Dept. of the TRNC Ministry of Foreign Affairs and Defence, Nicosia, 1997.
- KTFD Enformasyon Dairesi, *Kıbrıs'ta Barışa Engel ENOSİS*, KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No:10, Eylül 1982.
- Kürşat, Fikret; Altan M.H.; Egeli S., *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, İstanbul, 1978.
- Loizides, Savvas, *The Cyprus Question*, Athens, 1950.

Luke Hurry, *Cyprus, A Portrait and A Appreciation*, London, 1957.

Maier, Franz Georg, *Cyprus From the Earliest Time to the Present Day* (Trans, from the German by Peter George), London, 1968.

Manizade, Derviş, *Kıbrıs Dün Bugün Yarın*, İstanbul, 1975.

Panteli, Stavros, *The Making of Modern Cyprus: From Obscurity to Statehood, Vale of Glamorgan*, 1990.

Purcell, H. D., *Cyprus*, New York, 1969.

Ronald, Sir Storss, *Orientalisms*, London, 1937.

Spyridakis, C, *A Brief History of Cyprus*, Nicosia, 1964.

Şahinler, Menter, *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği yay., İstanbul, 1979.

Şanlı, Hasan., *Kıbrıs 1878-1924 Siyasal Toplumsal Değişimler*, İstanbul, 1967.

Tolgay, Ahmet, *Kanlı Noel-Kıbrıs Türkü'nün Ateşle Sınarı*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1993.

Tofallis, Kypros, *A History of Cyprus*, London, 2002.

Ünlü, Cemalettin, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Lefkoşa, 1976.

Vovolini, Konstantin A., *1453-1933 Kurtuluş Savaşında Kilise*, Atina, 1952.

Zannetos, Philios, *Istoria Tis Nisu Kipru, (Kıbrıs Adası Tarihi)*, Atina, 1930.

Zervakis, Peter, *Historische Grundlagen, Südosteuropa-Handbuch Band VIII: Zypern*, Göttingen, 1998.

D. TEZLER

Asım Uyguroğlu (Tnk. Kur. Bnb.), *Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını* (Kürmay Tezi), Harp Akademileri K.lığı Yayını, İstanbul, Mayıs 1995.

E. MAKALELER

Alasya, Halil Fikret, "Osmanlı Hükümeti Tarafından Ortodoks Kilisesine Verilen İmtiyazlar", *Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi (14-19 Nisan 1969) Türk Heyeti Tebliğleri*, Ankara.

Öztoprak, İzzet, "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları", *Kıbrıs Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 3, 1997, s. 312-313.

Yalçınkaya, Mehmet Alaattin, "İngiliz Kaynaklarına Göre 19. Yy. Başlarında Kıbrıs", *II. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 24-27 Mayıs 1998*, II, DAÜ Basımevi, Gazimağusa/KKTC, 1999.

F. İNTERNET KAYNAKLARI

Atun Ata, “Kıbrıs Rum Siyasi Partileri ve Siyasetçileri”,
<http://akademikperspektif.com/2014/02/16/kibris-rum-siyasi-partileri-ve-siyasetcileri/> (Erişim Tarihi:19.10. 2010)

İsmail Sabahattin, “Kıbrıs Sorununda Kilisenin Olumsuz Rolü”,
<http://www.sabahattinismail.com>. seriyaz/19.doc (Erişim Tarihi:05. 09. 2010)

VIII. SÖZLÜ TARİH KAYNAKLARI

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile muhtelif tarihlerde, son olarak 22 Nisan 2011 tarihinde Lefkoşa’daki çalışma ofisinde yapılan görüşmeler.

Eski TMT Mensubu, araştırmacı yazar Harid Fedai ile 11 Mayıs 2012 tarihinde Gazimağusa’da, Doğu Akdeniz Üniversitesi’nde yapılan görüşme.

KIBRIS'TA RUMLARIN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ 1974 KATLIAMLARI*

ÖZET

Kıbrıs Türklerini planlı bir şekilde yok etmeyi kendine ana hedef haline getiren Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, 1962'de kendi köyü olan Ano Panayia'da yaptığı bir konuşmada “*Elenizmin korkunç düşmanı Türk ırkının bir parçası olan bu küçük Türk toplumu adadan atılana dek EOKA'nın görevi bitmiş sayılmaz...*” sözleriyle gerçek niyetini açıklamıştır.

Makarios'un, 26 Mayıs 1965'te, Karpaz'da, “*Ya Kıbrıs'ın bütünü Yunanistan'la birleşir, ya da soykırım gerçekleşir. Ulusal özlemlerin doyurulmasına giden yol, zorluklarla dolu olabilir, ama hedefimize, yani ENOSIS'e ulaşacağız, ölü ya da diri...*” şeklindeki çağrısı da kısa bir süre sonra Kıbrıs Türklerine karşı yapılacak vahşet ve kabus dolu yılların yani soykırım yıllarının habercisi olmuştur.

Bu çalışmada, Türkiye'nin soydaşlarını kurtarmak için icra ettiği 1974 Barış Harekatı sırasında, Rumlar tarafından Kıbrıs Türklerine karşı işlenen soykırımlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Soykırım, Enosis, EOKA.

EXECUTED GENOCIDE BY GREEKS IN CYPRUS (1974)

ABSTRACT

President of the republic of Cyprus archbishop Makarios whose main aim is destroying Turkish Cypriots by making plans, gave a speech in his own town Ano Panayia in 1962, and he said “This little Turkish society which is terrible enemy of Hellenism and being a part of Turkish race until expelled from the island EOKA's task will not be finished ... ”He explained his true intentions by these words.

On 26 May 1965 in Karpaz,, Makarios said “Either the whole of Cyprus is united with Greece, or genocide will take place, the road to the fulfillment of national aspirations can be full of challenges, but we will reach our goal called ENOSIS, dead or alive...” This call after short time point the way of violence against the Turkish Cypriots and point the way of nightmare-years meaning genocide of Turkish Cypriots.

In this study, it is discussed genocides committed against Greek Cypriots by Greek Cypriots beginning from 1963 bloody Christmas to 1974 Peace Operation time.

Key words: Cyprus, Genocide, Enosis, EOKA.

*Turgay Bülent Göktürk, “*Kıbrıs'ta Rumların Gerçekleştirdiği 1974 Katliamları*”, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Yıl: 2017, Sayı:116, Cilt: 228, ss.159-170.

GİRİŞ

Prof. Dr. Derviş Manizade'nin anlatımına göre; “*Akdeniz’de yapılan bir askeri tatbikatı izleyen Atatürk etrafında bulunan subaylara: -Türkiye’nin yeniden işgal edildiğini ve Türk kuvvetlerinin sadece bu bölgede direndiğini düşünelim, ikmal yollarımız ve imkanlarımız nelerdir? sorusunu sorar. Subaylar birçok görüş ve düşünce ileri sürerler. Atatürk hepsini sabırla dinler, sonra elini haritaya uzatır: -Arkadaşlar, Kıbrıs düşmanın elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs’a dikkat ediniz, bu Ada bizim için önemlidir, der*”¹.

Atatürk’ün 1930’lu yıllarda stratejik değerine özel vurgu yaptığı Kıbrıs, coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca bölgedeki güç dengeleri ile medeniyetlerin, kültür ve ticaretin, çeşitli dil ve dinlerin etkisi altında kalmış bir Ada; halkına danışılmaya gerek duyulmadan alınan, satılan, egemenliği devredilen bir ülke olmuştur². Kıbrıs’ın Güney Anadolu ve Suriye kıyılarını gözetim altında tutabilecek bir konumda olması, tarihin en eski devirlerinden başlayarak gerek Anadolu’ya, gerekse Suriye’ye egemen olan devletlerin Kıbrıs’ı kendi topraklarına katmak istemelerine neden olmuştur³. Tarihi MÖ 3000’e uzanan Kıbrıs’ta 1571 yılına kadar; Mısırlılar, Hititler, Akalar, Dorlar, bazı kolonilere sahip olan Yunanlılar, Fenikeliler, Asurlar, Persler, Romalılar, Araplar, Bizanslılar, İngilizler, Tapınak Şövalyeleri, Lüzinyanlar, Cenevizliler, Memlukler ve Venedikliler hüküm sürmüştür⁴. 1571 yılında Osmanlı hakimiyetine geçen Kıbrıs, 307 yıl sonra, 4 Haziran 1878’de, II. Abdülhamit’in onayıyla imzalanan Türk-İngiliz Savunma Konvansiyonu sonucu, 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında Ruslar karşısında zor duruma düşen Osmanlı’yı sözde koruma amacıyla devreye giren İngiltere’ye devredilmiştir⁵.

Kıbrıs’ta 1878’den 1960 yılına kadar devam İngiliz Yönetimi, 1960 yılında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan garantörlüğünde, Kıbrıs Türk ve Rum toplulukları tarafından Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması ile son bulmuştur. Ancak, söz konusu devlet de Rumların ENOSİS, yani

¹ Tahsin Öztin, **Mustafa Kemal’den Atatürk’e**, İstanbul, 1981, s. 156-157.

² Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi**, 1878-1960,C.1, İstanbul, 1984, s.11.

³ Erol Mütercimler, Mîm Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar-Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2004, s.271.

⁴ İsmail Bozkurt, **Kıbrıs Tarihine Bir Bakış**, Ankara, 2001,s.9.

⁵ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, İstanbul, 1996, s.11.

Yunanistan'a ilhak istekleri sonucunda gerçekleştirdikleri 1963 Kanlı Noel vahşeti ile yıkılmıştır. Bundan sonra Kıbrıs Türkü için onbir yıllık, çadırlarda, mağaralarda ve Rum baskısı altında geçen zorlu bir süreç başlamıştır. Ardından 1974 yılında Yunanistan'ın desteğiyle ENOSİS'İ gerçekleştirmek amacıyla bir darbe yapılmış, bu darbe sırasında hayatları tehlikeye giren soydaşlarımızı kurtarmak için Türkiye tarafından garantörlük hakkı kullanılarak, Barış Harekatı gerçekleştirilmiş ve Kıbrıs Türkü özgürlüğe kavuşturulmuştur.

İPHESTOS PLANI

İphestos Planı, Rum Milli Muhafız Ordusu (RMMO)'nun 1963'de uyguladıkları Akritas Planına benzer şekilde hazırlanmış olan, "*Kıbrıs Türklerini 1974 yılında yok etme planıdır*". Harry Scott Gibbons'a göre; Rumlardan 1974 Barış Harekatı'nda ele geçirilen RMMO belgeleri, Ada'nın Türk nüfusunu bütünüyle yok etmeyi amaçlayan, tüyleri diken diken edecek planların ortaya çıkmasını sağladı. Bu belgeler 'temizlenecek' Türk bölgelerini ve köylerini detaylı olarak gösteriyor. Bütün detaylar, içinde yaşayanlarla birlikte imha edilecek köyler, özel bölgelere ve görevlere tahsis edilen birlikler, hatta Türk cesetlerinin nereye gömüleceği, hepsi planlarda var. Belki de hepsinden korkunç olanı da, Kıbrıslı Rum sivillerin katliamlara katılmaları amacıyla organize edileceklerinin ve bu yönde beyinlerinin yıkanacağını ortaya çıkmasıydı. Bunlar soykırım dosyalarıydı. Bu dosyalar, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta yaptığı hükümet darbesine kadar geçen aylar içerisinde gönderilen yığınlarca emirden sadece küçük bir parça idi. Fakat bu özel belgeler, Girne'den, Lefkoşa'nın kuzeyinden, Ada'nın kuzeybatısındaki Güzelyurt Koyu'na kadar olan bölgelerle ilgiliydi. Gerçekler ışığında bu dosyalar, Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların, Kıbrıs Türklerini Ada'dan silme niyetinde olduklarını açıkça gösteriyordu⁶."

RMMO Komutanı Haralombos'un yöneteceği İfestos Planı, "İFESTOS (Volkan) 1974" kod adını taşıyordu ve İç Güvenlik (SEA) operasyonu olarak tarif edilmişti. "Bu, Türkiye'nin yapacağı bir saldırıdan korunma kılıfı içerisinde yapılmıyordu. Gerçekte, Türkiye adı bile geçmiyordu. Bu, dışarıdan kimsenin müdahil olmayacağı, sadece içe yönelik bir mesele

⁶ Harry Scott Gibbons, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Near East Publishing, Çev. Alparslan Yılmaz, Ankara, 2003, s. 314-315..

olacaktı. Sadece Kıbrıslılar arasında bir şey olacaktı. Kıbrıslı Rumlar öldürecek, Kıbrıslı Türkler ölecekti. İşte bu kadar basitti⁷.”

Rum-Yunan ikilisinin 1974 Cunta Darbesi ile gerçekleştirilecek olan ENOSİS için böylesine bir soykırım planı hazırlamışlardı ve bu Planı uygulamaya koyduklarında Türkiye'nin müdahale edemeyeceği, ederse de kurtaracak Türk bulamayacağı inancındaydılar; çünkü kendilerince gerekli bütün önlemler en ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş ve her şey mükemmel bir biçimde programlanmıştır. Nitekim en son açıklanan Kıbrıs'la ilgili ABD Milli Arşiv belgelerine dayanarak Makarios Durusiotis, “İlk Bölünme – İproti Dihotomisi” adlı kitabında, Tassos Papadopoulos'un Amerikalılara, Türklerin işgal etmesi halinde, Kıbrıslı Rumların 'iç durumu düzeltmek' için planları olduğu mesajını gönderdiğini ve bu mesajda, 'Eğer Türk donanması, 12 mil sınırları içine girerse, bunu işgalin başlangıcı olarak sayacaklarını, hesaplarına göre bu zamanın kendilerine, kendi savunmaları amacıyla Kıbrıslı Türkleri temizlemek için 75 dakika sunduğunu ve bunu yapacak plan ve yollara sahip olduğunu ifade ettiğini açıklamaktadır. Bütün veriler ve bilgiler Rum-Yunan ikilisinin Kıbrıs'ta Türk varlığına son vermek için kapsamlı bir soykırım planını hazırladığını ve uyguladığını açık ve tartışmasız bir şekilde ortaya koymaktadır. 1974 Barış Harekatı sürecinde Rumların gerçekleştirdikleri Muratağa, Atlılar, Sandallar, Dohni katliamları ve yabancı gazetecilerin gözlemledikleri olaylar, Rum-Yunan soykırımının en güçlü kanıtlarıdır⁸.

1974 SOYKIRIM SÜRECİ

Kıbrıs Türklerinden Prof. Dr. Ata ATUN'un bir makalesinde ifade ettiği gibi⁹; güya bir milyon 500 bin Osmanlı tebaası Ermeni vatandaşı, Mayıs 1915 ile Kasım 1915 tarihleri arasında katledilmiş. Katledilmiş ama ortada mezarları yok. Atun'a göre; toplu olarak gömülmüş olsalar 150 tane futbol sahası büyüklüğünde bir çukur veya 150 tane çukur gerekmektedir. Zaten iddiaya göre hepsi de 155 gün içerisinde katledilmiş. Her gün asgari on bin kişi katletmek, çukurlarını açmak, gömmek ve üstünü örtmek gerekiyor. 1915 yılında kimler, nerede, hangi aletle kazmış bu çukurları ve bu çukurlar nerededir? Bunu kimse açıklayamıyor.

⁷ A.g.e., s. 316.

⁸ Ahmet Zeki Bulunç, “Kıbrıs'ta Rumların Enosis Mücadelesinde İşledikleri Katliamlar ve İnsanlık Suçları”, Yakın Tarihimize Türklere Karşı İşlenen Katliam ve Sürgünler Sempozyum Kitabı, Ankara, 2006, s. 62.

⁹ Ata Atun, “Toplu Mezarlar Yok Edilmek mi İstaniyor”, <http://www.ataatun.org/>, 11 Ekim 2015.

Oysa Kıbrıs'ta herşey apaçık ortada durmaktadır. Kıbrıs Türküne yapılan soykırım toplu mezarlarda kendini göstermektedir. EOKA'cı canilerin tek hedefi vardı: Türk Ulusunun kökünü adadan kazımak ve tek bir canlı Türk dahi bırakmamak ve bunun için mücadele etmek...

Nitekim Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios, 1962'de kendi köyü olan Ano Panayia'da yaptığı bir konuşmada “*Elenizmin korkunç düşmanı Türk ırkının bir parçası olan bu küçük Türk toplumu adadan atılana dek EOKA'nın görevi bitmiş sayılmaz...*”¹⁰ sözleriyle gerçek niyetini açıklamıştır.

Yine 1963 yılında Papaz Makarios, hiç çekinmeden “*Türkiye adaya müdahale ettiğinde kurtaracak tek bir Türk bulamayacaktır*”¹¹ diyerek amacının soykırımdan başka bir şey olmadığını açıkça itiraf etmiştir. Daha sonra Makarios'un, 26 Mayıs 1965'te, Karpaz'da, “*Ya Kıbrıs'ın bütünü Yunanistan'la birleşir, ya da soykırım gerçekleşir. Ulusal özlemlerin doyurulmasına giden yol, zorluklarla dolu olabilir, ama hedefimize, yani ENOSIS'e ulaşacağız, ölü ya da diri.*”¹² şeklindeki çağrısı da kısa bir süre sonra Kıbrıs Türklerine karşı yapılacak vahşet ve kabus dolu yılların yani soykırım yıllarının habercisi olmuştur.

Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtına başladığı 20 Temmuz 1974 günü; Nikosya'da bulunan 183 Türk ve 350 Rum'un yaşadığı Karma Alaminio (Alaminos) köyüne baskın yapan Rumlar, Türk bölgesini basarak buldukları kadın, erkek, yaşlı ve çocukları esir alıp köydeki Rum okuluna hapsettiler. Köyün Türk gençlerinin hemen hemen hepsini toplayıp kurşuna dizdiler. Buldozerlerle çukur açıp cesetleri çukura atarak üstünü örttüler. Yaşları 6 ile 80 arasında değişen 20 Türk o gün öldürülmüştür. Harekatın ertesi günü; 21 Temmuz 1974'de Nikosya'da Gaziveren köyünü basan EOKA'cılar önlerine çıkan Türklere ayırım yapmadan ateş ettiler. Bu saldırıda 4'ü kadın 6 kişi öldürdüler, 22 kişiyi de yaraladılar.

¹⁰ **Halkın Sesi** Gazetesi, <http://www.halkinsesikibris.com/-h3534.html/> (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2017)

¹¹ “**Makarios'un silahları açık arttırmada**”, Star Kıbrıs, <http://www.starkibris.net/yazdir.asp?haberID=177958>, (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2017)

¹² **EOKA Katliamları ve Kıbrıs Tarihi**; <https://stratejisiite.files.wordpress.com/2016/01/eoka-katliamlar-ve-kibris-tarih.pdf>, (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2017)

21 Temmuz 1974'de Limasol'da yaşayan Türklerden silahsız 26 kişi öldürüldü. 1800 kişi de rehin olarak esir alındı.

23 Temmuz 1974'de, Rumlar, Nikosya'nın Angolemi köyünde yaşayan kadın, yaşlı ve çocuklardan seçtikleri 8 Türk'e önce işkence ettiler ve sonra da kafalarına kurşun sıkarak öldürdüler.

13 Ağustos 1974'de Baf'in Kithasi köyünde yaşayan yaşlı bir karı-koca'nın kafalarını balta ile keserek öldürdüler.

14 Ağustos 1974'de Yunanlılar ve Rumlar Larnaka'da Tokhni köyünde yaşayan 50 ve yine Larnaka'da Mari köyünde yaşayan 40 Türk'ü öldürerek toplu halde bir çukura gömdüler.

15 Ağustos 1974'de Baf'da 5 ile 3 yaşında iki çocuk, EOKA'cılar tarafından atış hedefi olarak yüzlerce kurşunla vurularak öldürüldüler. Bu olaya tanık olanları çıldırtan korkunç bir sahneydi.

16 Ağustos 1974'de Baf'da Ayios Yoannis köyünde yaşayan biri kadın 7 Türk işkence edildikten sonra öldürüldüler.

15 Ağustos 1975'te Taşkent Köyü'ndeki tüm erkekleri toplayan EOKA militanları, iki otobüse doldurdukları Türkleri kurşuna dizerek öldürdü ve cesetlerini farklı yerlere gömdü. Limasol kenti yakınlarındaki taş ocağı da Taşkent kayıplarının gömüldüğü yerlerden biridir. Eski bir EOKA'cı olan Andreas Dimitriu isimli bir Rum, Güney Kıbrıs'ta yayınlanan ALITHIA gazetesine itirafta bulunarak Taşkent'te Türklere yaptıkları katliamı ve tecavüzleri şu şekilde anlatmıştır:

"... Ne yaptysak devletin (Güney Kıbrıs Rum devleti) yasal güçleriyle beraber yaptık. Köydeki 89 Türk erkeğini topladık. Onlar öldürüleceklerini bilmiyorlardı. Toplananlar Hirokitia'dan gelen askerler tarafından götürüldü. Bu arada gelen askerler intikam için bazı genç kadınlara da tecavüz ettiler. Toplanan Türk erkekleri daha sonra topluca öldürüldü, dozerlerle açılan çukurlara gömüldü.. .O zamanlar böyle şeyler oluyordu..."¹³

Rumlar, 21 Temmuz 1974'de Limasol'da da 13-16 yaşlarında 25 erkek çocuğunu evlerinden toplayarak bir briket fabrikasına götürdüler. Orada çocukların kafalarını preste ezerek öldürürken, "Türklerin soyunu işte böyle kurutuyoruz" şeklinde bağırmaları olaya tanık olanların ömürleri boyunca gözlerinden silinemeyecek dehşet dolu bir sahneydi. Bu tanıklardan biri de Salahi Hilal. Doğruyol bölgesinde, EOKA'cı teröristler tarafından kaçırılıp vücudunun etleri bıçakla kesilerek kanı emilen Salahi

¹³ "EOKA'cıdan Katliam itirafı", Hürriyet, 22 Kasım 2004.

Hilal, hiçbir savaş kanununa uymayan Rum-Yunan mezalimini şöyle anlatıyor:

"Beni kaçıran EOKA'cılar bellerinden çıkardıkları kamalarla kollarımı ve omuz başlarımın etli yerlerini kesmeye başladılar. Bu arada yanlarına Yunanlı bir subay geldi. "Aranızda Türk kanı içmeyen var mı?" diye sordu. İçlerinden bazıları "içmedik" diye bağırdılar. Bunun üzerine Yunanlı subayla birlikte 10-15 kişi bıçakla kestikleri etlerimden sızan kanı yalamaya başladılar. Bayılmak üzereyken beni dışarı çıkardılar. Dışarıda tutsak bir arkadaşımı gördüm. Elleri ve ayakları bağlıydı. Bu arada bir Rum, belindeki el bombasını alarak emniyet mandalını çaktı ve tutsak arkadaşımın üzerine fırlattı. Zavallı paramparça olmuştu. Artık yaşamak istemiyordum¹⁴."

MURATAĞA, SANDALLAR VE ATLILAR KATLIAMI

Muratağa, Sandallar ve Atlılar Katliamı, 14-15 Ağustos 1974 tarihinde EOKA tarafından Kıbrıs'ın Muratağa, Sandallar ve Atlılar köylerinde Kıbrıs Türklerine karşı gerçekleştirilen katliamdır. 14-15 Ağustos 1974'de Rumlar, Magosa'da Atlılar köyünden (Aloa) 57 kişi olan 3 kişi dışında bütün halkını, Sandallar(Sandallaris) köyünün 57 kişi olan bütün halkını ve Muratağa (Maratha) köyünün 82 kişi olan halkını 2-3 yaşındaki çocukları bile ayırmadan sıraya dizerek makineli tüfekle tarayarak öldürdüler ve toplu halde gömerek üzerlerine benzin döküp yaktılar. Katliamda en genci 16 günlük, en yaşlısı ise 95 yaşında olmak üzere 126 Türk öldürülmüştür.

14 Ağustos'ta silahlı Rum askerleri ve EOKA'cılar tarafından önce Sandallar köyü basılmış, daha sonra bu köylüler Muratağa'ya getirilerek, burada Muratağa köylüleri ile birlikte kurşuna dizilerek öldürülmüşlerdir. Muratağa ve Sandallar köylülerinin birlikte gömüldükleri mezardan ise 89 kişi çıkarılmıştır. Köylüler öldürüldükten sonra buldozerler kullanılarak bölgedeki bir taşocağının yakınlarındaki bir toplu mezara gömülmüşlerdir. Katliam sırasında köy dışında bulunan az sayıdaki köylü ise katliamdan kurtulmuştu. Muratağa köyünün imamı da kurtulanların arasındaydı.

Muratağa ve Sandallar katliamından sonra ertesi gün 15 Ağustos'ta bu defa Sandallar ve Muratağa köylerine çok yakın olan Atlılar (Aloa) köyü basılarak katliam yapılmıştır. Silahlı Rum askerleri ve EOKA'cılar, Atlılar köyündeki insanları köy dışına çıkararak toplu mezarları kazdırıldıktan

¹⁴ <https://www.frmartuklu.org/konu/d%C3%BCn-bosna-bug%C3%BCn-filistin-yar%C4%B1n-neresi.36722/>, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2017)

sonra hepsini kurşuna dizerek öldürmüşlerdir. Atlılar köyü toplu katliam mezarından 37 kişi çıkarılmış olup saklanarak kurtulabilen üç kişi dışında köy halkı tamamen öldürülmüştür.

Atlılar köyündeki toplu mezar 20 Ağustos, Muratağa-Sandallar toplu mezarı ise 2 Eylül 1974'te bulunmuştur. Muratağa'daki toplu mezarı toprak üzerinde bir el gören bir çoban fark etmiştir. Katliamın Türk birlikleri tarafından keşfi ve cesetlerin bulunması 1/2 Eylül 1974 tarihinde gerçekleşmiştir. Daha sonra Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup olan askerler çukuru açmak üzere kazıya başladı. Ortaya çıkarılan bedenler daha tam olarak çürümemişti ve giysilerinden, ayakkabılarından, saç renklerinden ve benzeri ayırt edici işaretlerden kimlikleri tespit edilebilmekteydi.

Kazıyı Birleşmiş Milletler Barış Gücü'nde görev yapan İsveçli askerler de izledi. Mezarların açılışını izleyen The Sun gazetesinden John Akass, katliamı bir "alçaklık" olarak tanımlamıştır. The New York Times, 3 Eylül tarihinden itibaren, The Times ve The Guardian gazeteleri de 21 Ağustos günü katliam haberlerine yer vermiştir. The Guardian gazetesi katliamda 126 kişinin öldürüldüğünü ve bunların arasında kadın ve çocukların da olduğunu belirtmiştir. United Press International ve BBC de katliama tanıklık etmiş ve ilgili haberlere yer vermiştir. Die Zeit, 30 Temmuz 1974 günü (Atlılar toplu mezarının bulunmasından sonra), "Baf ve Mağusa bölgelerinde Türklerin katledilmesi Türklerin ağustos ayındaki ikinci askeri müdahaleyi gerçekleştirmesinin sebebiydi" şeklinde yorum yapmıştır.

Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı Rauf Raif Denktaş, katliam haberini aldığı anda Rumlarla olan bir görüşmesini iptal ederek, katliam hakkında şunları söylemiştir: *"Rumlar geride bıraktıkları Türklere ait cesetleri ne kadar tanınmaz hale sokmuş olsalar da onlarda kimliklerini belgeleyecek işaretler kalmıştır. Bunları, suçluların telaşı içinde buldukları için akıl almaz yalanlar ortaya atan Rumlara göstereceğiz... Kıbrıs sorununu Türklere öldürerek çözmeye çalışmak boşuna bir denemeydi."*

Muratağa'dan çıkarılan cesetlerin bir kısmı 3 Eylül 1974 günü dini törenle toprağa verildi. Kıbrıs Türk gazeteleri katliam haberlerine geniş yer verdi. Türk basını, katliamla ilgili haberlerin Yunanistan'da yayınlanmasını Yunan hükümetinin istemediğini, bu nedenle basına baskı yapıldığını ve bu konuda haberlerin çıkmadığını yazdı.

Günümüzde Muratağa, Sandallar ve Atlılar köyleri "Şehitler" olarak da adlandırılmaktadır. Katliamda öldürülenler için iki tane şehitlik yapılmıştır. Cesetler, bu şehitliklere nakledildi ve 1980 yılında çevre duvarlarının da yapılmasıyla şehitlik bugünkü haline kavuştu. Orada bir de müze bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler (BM), 1974 yılı eylül ayı kronolojik tarihinde, katliamı "*Yunan ve Rum saldırganlar tarafından insanlığa karşı işlenen daha büyük bir suç*" olarak niteledi.

İskoçyalı Kıbrıslı Rum yazar Antonis Tony Angastiniyotis, katliam hakkında Kan Sesi adlı bir belgesel hazırlamıştır. Belgesel Türklerden olumlu tepkiler görse de Rumlardan çok sert tepkiler almıştır. Belgesel içeriği aynı zamanda kitap olarak da yayınlanmıştır.

Rumlar, 1974 yılında katliam ortaya çıktığında katliamı kabul etmedi ve resmi radyodan yapılan bir açıklamada, katliamın inkar edilmemesine rağmen bölgede pek çok Rum'un da kayıp olduğu belirtildi ve toplu mezarda bulunan cesetlerin Rumlara ait olabileceği ileri sürüldü.

Rum kesiminin ciddiyetiyle tanınan gazetelerinden Politis, adını açıklamadığı ancak 'mahkemeye çağrılırlarsa ifade vermeye hazır' olduklarını belirttiği iki Rum'un anlatımına dayanarak, 14 Ağustos 1974'te Sandallar, Atlılar ve Muratağa köylerinde insanlık adına utanç veren katliamın bilinmeyen yönlerini açıkladı. Olaylara tanıklık eden iki Rum, Türk köylerindeki katliamlara katılan bazı Rumların isimlerini de açıklamaktan çekinmedi. Katillerden biri (P.Z.) Aynoroz'da keşiş, diğeri (G.K.) Limasol yakınlarında bir köyde yaşayan su tesisatçısı ve üçüncüsü de (M.S.) EOKA-B'nin üst düzey yetkililerinden birinin kuzeni olarak biliniyor. İki Rum tanığın, tüyler ürperten itirafları:

"Türkler Kıbrıs'a girince EOKA-B üyesi 40 kadar palikarya gidip savaşacakları yerde başka şeylerle uğraştı. Üç Türk köyündeki erkekleri toplayıp esir olarak Maraş'a gönderdiler. Bir okulda topladıkları kadınların ise evlerine dönmelerine izin verdiler. Ardından Türk köylerine giderek ilk başta hayvanları çalmaya başladılar. Bununla yetinmeyip evlere girdiler ve altınlarını çaldıkları kadınlara sarkıntılık ettiler. Sonrasında kadın kız demeden tecavüzlere başladılar. Köylerin kahvelerine giderek yaptıklarını marifetmiş gibi anlattılar. Karşı koyan kadınların şakağına tabancayı dayıyorlardı. Tecavüzler gecelerce sürdü."

İki Rum tanık kadın ve çocuk katliamını da şöyle anlattı: *"EOKA-B'cilerin esir kampına göndermedikleri tek Türk, onlara bilgi veren kahveciydi. Ancak onun kızına da sarkıntılık ettiler. Tepki gösterince Türk kahveciyi*

öldürdüler. 14 Ağustos şafak vakti Türklerin Maraş'a ilerledikleri haberi gelince palikaryalar ne yapacaklarını bilmiyorlardı. İşledikleri cinayetleri örtbas etmeleri gerektiğine karar verdiler. Geride iz ve tanık kalmamalıydı. Korunmaları için Mağusa'ya götüreceklerini söyleyerek kadınları ve çocukları otobüslere bindirdiler. Otobüsleri تنها yerlerde durdurup indirdikleri kadın ve çocukları katlettiler.¹⁵”

Bunlar EOKA terör örgütünün Birleşmiş Milletler belgeleriyle tespit edilmiş cinayetleridir. Rumların barbarlıkları bu kadarla da bitmiyor, 1963-1974 yılları arasında, hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmuş, öldürülerek cesetleri yakılmış ya da Rum tarafında kalan bölgelerde toplu mezarlara gömülmüş binin üzerinde kayıp Türk var. Bugün KKTC’de halen, Rum teröristlerin organlarını keserek silah zoruyla yedirdikleri, göğüsleri bıçakla oyularak üzerine haç çizilen ve gözleri önünde aileleri öldürülen, acılarına rağmen yaşam mücadelesi veren insanlar bulunmaktadır.

KIBRIS'TAKİ SOYKIRIM KARŞISINDA YABANCILARIN GÖZLEM VE GÖRÜŞLERİ

İngiliz Gazeteci David Leigh:

“Kıbrıs'ın istilasından sonra yüzlerce Kıbrıslı Türk, Milli Muhafızlarca rehin alınmış, Türk kadınlarının ırzına geçilmiş, çocuklar cadde ortasında öldürülmüş ve Limasol'daki Türk mahalleri tamamen yakılmıştı¹⁶.”

Bir Alman Turistin Almanya'nın Sesi'ne aktardığı gözlemleri :

“Yunanlıların kasaplığını insan zekası kavrayamaz... Magosa etrafındaki köylerde Rum Milli Muhafızları, vahşetin eşsiz örneklerini gösterdiler. Türk evlerine girdiler; acımasızca kadın ve çocuklara mermi sıktılar; birçok Türk'ü, gırtlığından kestiler; Türk kadınlarını toplayarak ırzlarına geçtiler...¹⁷”

Gözlemci James Rayner'in Tespitleri:

“Kıbrıs Rumları, XX. yüzyılda, çağdışı davranışlar sergileyerek giriştikleri katliamlarda masum Kıbrıs Türklerini hunharca öldürmekle kalmayıp kazdıkları çukurlara yarı canlı insanları da doldurmuşlardır. İşte gün ışığında mezardaki pek çok insan cesedi Yunan vahşetini dünya kamuoyuna tanıtıyor. Toplu mezarlardan çıkarılan Kıbrıslı masum

¹⁵ Yorgo Kırbaki, “İki Rum Katliamı Anlattı”, Radikal, 20 Ağustos 2007.

¹⁶ The Times, Londra, 23 Temmuz 1974

¹⁷ Almanya'nın Sesi, 30 Temmuz 1974

Türklerin cesetleri, yıllardan beri adada derebeylik yasalarını uygulayan Rumların, ne derece sefil bir yaratık olduklarını kanıtlıyordu...¹⁸

Le Figaro'nun 15-16 Şubat 1974 tarihindeki Yorumu:

"Eğer Türkiye bugüne kadar Kıbrıs'taki Alayını takviye etmediyse bu Türkiye'nin sabrının bir kanıtıdır. Bunu yapma hakkı inkar edilemez. Şayet uluslararası anlaşmaların herhangi bir anlamı varsa Türkiye, Kıbrıslı Türkleri başka katliamlardan kurtarabilir. Bu ırkçı ayrımcılığın en çirkin şekli. Konuyu bulandırmak için hatanın her iki tarafa ait olduğu iddia edilmiştir. Oysa gerçek suçlu EOKA olarak bilinen Kıbrıs Rum terör örgütüdür."

SONUÇ

Prof. Justin McCurthy; *"Müslümanların uğradığı kayıpların tarihsel önemine rağmen, bu kayıplara ders kitaplarında değinilmez. Bulgarların, Ermenilerin ve Rumların uğradığı kıyımları anlatan ders ve tarih kitapları, Türklerin uğradığı aynı tür kıyımları anmamışlardır¹⁹"* diyor. Bunun nedenini de çok açık yüreklilikle açıklıyor. Çünkü Türk tarihine bakan geleneksel tutumda Türk'e biçilen rol farklıdır. Hala Amerika ve Avrupa'da tarih kitaplarında sürüp gelen yaklaşımda Türk, asla kurban durumunda olmaksızın, hep asan kesen kimliğiyle gösterilmektedir. Ama artık bizler, bu algıyı değiştirecek şekilde, tarihte Türk'e karşı yapılanları ve haklılığımızı her uluslararası platformda anlatmalı, söz konusu soykırımları unutmamalı ve unutturmamalıyız.

¹⁸ James Rayner, **Ezilmiş Çiçekler**, Lefkoşa, 1982, s. 25

¹⁹ Turgay Bülent Göktürk, **"Amerikan Basınında İzmir Yangını-1922"**, İstanbul, 2016, s. 155.

KAYNAKLAR

IX. ARŞİV KAYNAKLARI

Kıbrıs Türk Milli Arşivi

X. SÜRELİ YAYINLAR

Almanya'nın Sesi

Radikal

The Times

XI. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

G. KİTAPLAR

Bozkurt, İsmail, **Kıbrıs Tarihine Bir Bakış**, Ankara, 2001.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)**

Enosis Çemberinde Türkler, Lefkoşa, 1996.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III: Enosis'e Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (Cyrep), Lefkoşa, 1998.

Gazioğlu, Ahmet C., **Kıbrıs'ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosis'in Ayak Sesleri**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara, 2007.

Gibbons, Harry Scott, **The Genocide Files**, London, 1997.

Gibbons, Harry Scott, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Lefkoşa, 2003.

Gibbons, Harry Scott, **Peace Without Honour**, Ankara, 1969.

Göktürk, Turgay Bülent, **"Amerikan Basınında İzmir Yangını-1922"**, İstanbul, 2016.

Göktürk, Turgay Bülent, **Enosis'in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçişi, 1931 İsyanı**, Lefkoşa, 2009.

Gürel, Şükrü S., **Kıbrıs Tarihi 1878-1960**, Kaynak Yay., Ankara, 1984.

KTFD Enformasyon Dairesi, **Kıbrıs'ta Barışa Engel ENOSİS**, KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No:10, Eylül 1982.

KKTC Enformasyon Dairesi, **Akritis Örgütü ve Planları**, KKTC Enformasyon Dairesi Yayını, Lefkoşa, 1991.ö

Mütercimler, Erol, Mim Kemal Öke, **Düşler ve Entrikalar-Demokrat Parti Dönemi Türk Dış Politikası**, İstanbul, 2004

Öztin, Tahsin, **Mustafa Kemal'den Atatürk'e**, İstanbul, 1981.

Rayner, James, **Ezilmiş Çiçekler**, Lefkoşa, 1982.

H. MAKALELER

Bulunç, Ahmet Zeki, **"Kıbrıs'ta Rumların Enosis Mücadelesinde İşledikleri Katliamlar ve İnsanlık Suçları"**, Yakın Tarihimizde Türklere Karşı İşlenen Katliam ve Sürgünler Sempozyum Kitabı, Ankara, 2006.

I. İNTERNET KAYNAKLARI

Ata Atun, “**Toplu Mezarlar Yok Edilmek mi İstaniyor**”,
<http://www.ataatun.org/>, 11 Ekim 2015, (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2017)

EOKA Katliamları ve Kıbrıs Tarihi;

<https://stratejisiite.files.wordpress.com/2016/01/eoka-katliamlar-ve-kibris-tarih.pdf>, (Erişim Tarihi: 02 Şubat 2017)

“**EOKA’cıdan Katliam itirafı**”, Hürriyet, 22 Kasım 2004.

<https://www.frmartuklu.org/konu/d%C3%BCn-bosna-bug%C3%BCn-filistin-yar%C4%B1n-neresi.36722/>, (Erişim Tarihi: 24 Şubat 2017)

Halkın Sesi Gazetesi, <http://www.halkinsesikibris.com/-h3534.html/> (Erişim Tarihi: 17 Şubat 2017)

“**Makarios’un silahları açık arttırmada**”, Star Kıbrıs,
<http://www.starkibris.net/yazdir.asp?haberID=177958>, (Erişim Tarihi: 21 Ocak 2017)

XII. SÖZLÜ TARİH KAYNAKLARI

TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 27 Temmuz 2011 tarihinde Lefkoşa’daki TMT Derneği’nde yapılan görüşme.

Mücahitler Derneği Başkanı eski başkanı Vural Türkmen ile 27 Temmuz 2011 tarihinde Lefkoşa’daki Mücahitler Derneği’nde yapılan görüşme.

EKLER: 1974 SOYKIRIM FOTOĞRAFLARI

LEFKOŞA MÜCAHİTLER SİTESİNİN MİLLİ KURTULUŞ MÜCADELESİNDEKİ YERİ* ÖZET

Lefkoşa'yı çevreleyen oniki burçtan biri olan Musalla veya diğer adıyla Barbaros Burcu, üzerinde barındırdığı Mücahitler Sitesi ile Kıbrıs Türkünün Milli Kurtuluş Mücadelesinde farklı ve haklı bir öneme sahiptir. Halen 1'inci Piyade Alay Komutanlığı karargâhı olarak kullanılan Mücahitler Sitesinin inşaatına Mart 1967'de başlanmıştır. Cumhurbaşkanı yardımcısı Dr. Fazıl Küçük tarafından temeli atılan inşaat için gerekli malzemeler, silaha çevrileceğinden korkan Rumların koyduğu ambargolara ve sıkı aramalara rağmen mücahitler tarafından taşınmıştır. Binanın yapımında mücahitlerin yanısıra hemen hemen tüm Lefkoşalı Türkler çalışmıştır. Site, Sancağın, Evkaf idaresinin ve Anavatanın sağlamış olduğu finansal destek ve Mücahitlerin üstün gayretleri sonucu yapılmıştır.

Mücahitler Sitesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin 50'nci yıl dönümü törenlerine yetiştirilmiş ve 29 Ekim 1973 tarihinde Dr. Fazıl Küçük tarafından hizmete açılmıştır.

Bu bildiriye Mücahitler Sitesinin yapım süreci, geçmişteki ve günümüzdeki önemi ve milli mücadeledeki yeri anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mücahit, Mücahitler Sitesi, Kıbrıs Türkü, Milli Kurtuluş Mücadelesi.

THE IMPORTANCE OF THE MUJAHEDDEN SITE OF LEFKOŞA AND ON THE NATIONAL STRUGGLE OF SALVATION

ABSTRACT

Fort Barbaros, or also known as fort Musalla has an important role in the Turkish Cypriot's struggle of salvation, because it preserves the Mujahedden Site. Site, which is still using as the headquarters of the 1st infantry regiment, had been started to construct on March 1967. The Site lay on foundation by the vice president Dr.Fazıl Küçük and the required materials are carried by the mujahedeens even under the pressure and embargos of the Greek population. Along with the mujahedeens, nearly all Turkish Cypriots in Lefkosa worked on

* Bu makale 31 Ekim-5 Kasım 2011 tarihlerinde icra edilen **II. Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri Uluslar arası Sempozyumu**'nda Gazimagusa'da tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

Turgay Bülent Göktürk, *"Lefkoşa Mücahitler Sitesinin Milli Kurtuluş Mücadelesindeki Yeri"*, II. Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ve Bu Mücadelede TMT'nin Yeri Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2011, Lefkoşa, Cilt 2, ss. 53-64.

the construction of the Site and finished with the financial support of the Evkaf Foundation, the banner and mainland Turkey with the extraordinary efforts of the mujahedeens. The Mujahedeen Site finished just in time with the Turkish Republic's 50th year celebrations and opened up by Dr. Fazıl Küçük on 29 September 1973. In this work I will explain you the process of the Mujahedeen Site and its importance in both our past and present, and its place in the national struggle of salvation.

Key Words: Mujahedeen, The Mujahedeen Site, Turkish Cypriots, The National Struggle of Salvation.

GENEL

Bazı yapılar vardır ki, toplumların hafızalarında, ülkelerin geçmişlerinde farklı açılardan özel öneme sahiptirler. Örneğin; Amerika'daki ikiz kuleler, 11 Eylül öncesi dünya ticaretinin merkezi olarak önem taşıırken, bu tarihten sonra ve sınırlar sonsuza kadar Amerikalılar için çok daha farklı bir yerde olacaktır. 18 Ocak 1919 günü, I. Dünya Savaşı'nı sona erdiren antlaşmaların hazırlandığı uluslararası bir konferans olan Paris Barış Konferansının, Alman İmparatorluğu'nun kuruluşunun tam kırk sekiz yıl önce resmen tanındığı yerde, Versailles Sarayı'nda toplanmış olması herhalde Almanlar için bu binayı unutulmaz hale getirmiştir.

Bugün İstanbul/Şişli'de Atatürk Müzesi olarak hizmet veren bina, Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkmadan önceki altı aylık süreçte, Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesinin düşünsel hazırlığını yaptığı bina olması nedeniyle Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesinde özel bir öneme sahiptir. Bunun gibi, Sakarya Meydan Muharebesindeki Komuta Yerini teşkil eden Ankara/Polatlı-Alagöz köyündeki köy evi bugün bile önemini yitirmemiş ve her yıl binlerce ziyaretçiye ev sahipliği yapmaktadır.

İşte bu binalar gibi Lefkoşa'da, Lefkoşa'yı çevreleyen on iki burçtan biri olan Musalla veya diğer adıyla Barbaros Burcu üzerinde yer alan Mücahitler Sitesi de, Kıbrıs Türkünün Milli Kurtuluş Mücadelesinde farklı ve haklı bir öneme sahiptir. Mücahitler Sitesi; Kıbrıs Türkünün azminin, kararlılığının, inancının ve dayanışmasının bir sembolüdür.

MÜCAHİTLER SİTESİ'NİN YAPILIŞI

Günümüzde, Güvenlik Kuvvetleri 1'inci Piyade Alay Komutanlığı karargâhı olarak kullanılmakta olan Mücahitler Sitesinin inşaatına Mart 1967'de başlanmıştır. Tarihi Yusuf Kaptan sahasının arkasındaki MUSALLA Burcu üzerinde Cumhurbaşkanı yardımcısı Dr. Fazıl Küçük

tarafından temeli atılan inşaat için gerekli malzemeler, silaha ve mevziye çevrileceği korkusuyla Rumların koyduğu ambargolara ve sıkı aramalara rağmen mücahitler tarafından değişik yol ve yöntemlerle taşınmıştır. İnşaatte mücahitlerin yanısıra hemen hemen tüm Lefkoşalı Türkler çalışmıştır. Site, Sancağın, Evkaf idaresinin ve Anavatanın sağlamış olduğu finansal destek ve Mücahitlerin üstün gayretleri sonucu yapılmıştır. Bununla birlikte, Ada çapındaki bütün sancaklar ellerindeki olanaklarla inşaatı yardım etmişlerdir.

Mücahitler Sitesi'nin yapımından güdülen amaç, her alanda TMT (Türk Mukavemet Tekilatı) ilkelerini yaymak ve kökleştirmektir. O dönemde, yapılan inşaatın bir bölümü TMT'nin ana binası olarak düşünülmüş ve her sancaktarlık için bir oda tahsis edilmesi planlanmıştır.

Mücahitler Sitesi'nin yapımında özellikle inşaat malzemesi temini büyük bir problem teşkil etmiştir. Az önce de belirttiğim gibi, Rumlar Türkler'in savunma mevzisi ve silah yapabilecekleri endişesiyle, en temel malzemelerin bile Türk bölgesine geçişine izin vermiyorlardı. Aralarında çividen, bot bağına kadar her çeşit malzemenin bulunduğu tam 37 çeşit malın Türk bölgelerine girişini yasaklamışlardı.¹ Bunu dönemin Rum Lideri Glafkos Klerides, 1993 yılında yazdığı "İFADEM"² adlı kitabında "*inşaat malzemesi ile saldırıya karşı savunma yapıları inşa edilebiliyordu*" cümlesiyle itiraf etmiştir. Yani Rum saldırılarına karşı, Türklerin kendilerini savunmaları için mevzi yapabilecekleri olasılığına tedbir olarak bu malzemelere ambargo koymuşlardı.

Sitenin yapılışı, inşaat malzemelerinin temin edilişi, bu malzemelerin inşaat bölgesine nakledilmesi ve müteakiben sitenin kullanılışı ile ilgili mücahitlerimize ait birçok anı mevcuttur. Bunların bir kısmı

¹ YASAK MADDELER LİSTESİ: Yıllarca Türk bölgelerine girişi yasaklanan ve 37 çeşitli eşyayı içeren liste şuydu: 1. Demir ve demirden araçlar ve eşyalar, 2. Çelik ve çelik ürünler, 3. Kereste ve kereste çivisi, 4. Taş, kum, çakıl, çimento, 5. Tel, 6. Kamuflej ağı, 7. Kablo, 8. Tel kesiciler, 9. Mayın arayıcıları, 10. Patlayıcılar, 11. Telsizler, radyolar, 12. Telefonlar, 13. Saçma, 14. TNT, dinamitler, 15. Detonaförler, 16. Kükürt, 17. Amonyum Nitrat, 18. Çelik yün, 19. Akaryakıt, 20. Oto yedek parçaları, 21. Oto lastiği, 22. Akü ve bataryalar, 23. Dikenli tel, 24. Ölçümlü aletleri, 25. Yangın söndürücü, 26. Torba çetitleri, 27. Çizme, çizme çivisi, deri, çizmebağı, 28. Lastik ökçe, 29. Haki kumaş, 30. Eldiven, 31. Deri ceket, 32. Çorap, 33. Palto ve yağmurluk, 34. Yünlü maddeler, 35. İthal kömür, 36. Termos, 37. Plastik boru.

² Glafkos KLERİDES, My Deposition (İFADEM), IV. Cilt, Lefkoşa, 1992.

mücahitlerimiz tarafından şahsıma yazılmamak kaydıyla anlatılmıştır. Bir kısmı da TMT andına sadık kalmak adına fazla ayrıntıya girmek istememişlerdir. Ben de onlara ve milli davalarına saygımdan dolayı bu ayrıntılara girmeyeceğim. Ancak burada özellikle üzerinde durmak istediğim bir konuyu belirtmeliyim. Kuzey Kıbrıs'ta bir Türk Devleti kurulmuştur ve bu toprakların vatan haline gelmesi için bir çok şehit verilmiştir. Siz kahraman mücahitlerimiz, bugünleri sağlamak adına gençliğinizi yaşamadınız. Sevdiklerinizden ayrı kalmayı göze aldınız. Yurtdışındaki eğitiminizi hiçe saydınız. Bugünün ve geleceğin gençlerinin de sizlerin tüm fedakarlıklarınızla sağlamış olduğunuz bu mevcut durumun değerini bilmeleri için, geçmişte yaşananları yüzeysel olarak değil, ayrıntılarıyla bilmeleri gerekmektedir. Bazı mücahitlerimizle yapmış olduğum görüşmelerde, gençlere geçmişi neden tam olarak anlatmadıklarını sorduğum zaman; *“Aman biz yaşadık, onlar yaşamasin”* yanıtını almaktayım. Tabii ki Onlar yaşamasin, ancak geçmişte neler yaşandığını da bilsinler ki geleceklerini kurarken daha tedbirli olsunlar. Tarihini doğru olarak bilmeyen toplumlar, geleceklerini doğru olarak şekillendiremezler. İşte burada siz mücahitlerimize tarihi bir sorumluluk düşmektedir. Geçmişte yaşadıklarınızın gelecekte tarihe bir ışık tutmasını sağlamak için anılarınızı lütfen yazınız, hemen yayınlanmasını istemiyorsanız bile, gelecekte yayınlanması koşuluyla ilgili kişi veya kurumlara teslim ediniz. Aynı şekilde o günlere ait belgeleri, vesikaları muhafaza ediniz veya üniversiteler, TMT Derneği, Mücahitler Derneği gibi kurumlara teslim ediniz. Bu gibi dokümanların ilgisiz kişiler elinde kaybolmasına izin vermeyiniz. Sizce fazla önem arz etmeyen bir mektup, bir belge, bir fotoğraf gelecekte tarihi bir belge olarak o günleri aydınlatacaktır. **VE SİZİN HAKLILIĞINIZI DÜNYAYA ANLATMADA BİR BELGE OLACAKTIR. O ACI OLAYLARLA BUGÜN ARASINDA EN AZ BİR NESİL GEÇTİ. YAŞANANLARI ŞİMDİ KENDİ ÇOCUKLARIMIZA BİLE ANLATMAKTA GÜÇLÜK YAŞIYORUZ. KALDI KI BU İŞTEN HİÇ CANI YANMAMIŞ BİR YABANCIYA ANLATABİLMEK... BUNUN İÇİN BU BELGELERE İHTİYACIMIZ VARDIR.**

Tekrar konumuza dönecek olursak; Sitenin yapılışı ile ilgili olarak Mücahit Komutanlarından Fikret Kürşat'ın, Lefkoşa Sancağı'nın Tarihçesi ile ilgili bir kitap hazırlamakta olan 1. Piyade Alay Komutanlığı personeline verdiği mülakattan bir alıntı yapmak istiyorum. Burada Sitenin yapılması fikrinin nasıl doğduğuna şahit oluyoruz. Şunları anlatıyor Sayın Kürşat;

“1967 yılına gelindiğinde, Denктаş Bey sürgünden dönünce, yavaş yavaş barikatlar açılmış ve Türkler dışarı çıkmaya başlamıştı. Denктаş Bey ile Kleredies görüşmeye başlamışlardı.

Kısacası ortam, önceki yıllara göre biraz daha sakinleşmişti. Bizler, Mücahitliğin bitebileceği ihtimalini düşünmeye başlamıştık. Mücahitlerin haklarını korumak için bir şeyler yapmamız gerektiğine inanmıştık. O dönemde Tabur Komutanımız Şimşek Bey, durumu Bayraktar’a anlatmıştı. Yılmaz Bora, Ben ve Özer Asım bunun için bir organizasyon yapmamız gerektiğini belirtmiştik. Böylece Mücahitler Sitesi’nin yapılması fikri ortaya atılmıştır. O dönemde Dr. Necdet Ünel komisyonumuza başkan tayin edilmişti. Bayraktarlık da buna onay verince çalışmalara başlamıştık. O zaman Türkiye’den gönderilen ses sanatçılarının tertiplelediği konserlerden elde edilen gelir, sitenin inşaatına aktarılmıştır. Lefkoşa’da bulunan bölüklerden de yapıcı, dülgere gibi mücahitler gelerek, inşaatın yapımında görev almışlardır. Bunun yanında Lefkoşa Sancağı’na bağlı köylerden gelen ustalar da sitenin yapımına katkı koymuşlardı. Türkiye’den de sitenin inşaatı için maddî yardım gönderilmişti.”³

TMT Genel Başkanı Sayın Yılmaz Bora’nın ifadelerine göre; Bölgede mevcut altı bölükten beşi cephede, diğer bölük geride ihtiyatta bulunur ve bu ihtiyattaki bölük de sitenin inşaatında çalışırdı. Bu faaliyet, haftalık veya onbeş günlük dönüşümlerle gerçekleştirilirdi. Gönüllülük esasıyla çalışma yapıldığı için mücahit komutanları, genç mücahitlere örnek olmak adına öncelikle kendileri ağır yüklerin altına girerlerdi. Mücahitler Sitesinin yapımında teknik destek, zamanın genç mühendisi Erdal Yücelt tarafından sağlanmıştı.⁴

Şu anda Mücahitler Sitesi içerisinde yer alan Milli Mücadele Müzesi’nin sorumlusu Tahir Hürelli de, sitenin bulunduğu mahallede çocukluğunu yaşayan ve sitenin yapımına şahit olan birçok Lefkoşalı gibi inşaatın

³ Bu söyleşi; 13.01.2011 tarihinde, Fikret Kürşad’ın dükkanında, I. P. A. K. lığı personeli tarafından yapılmıştır.

Fikret KÜRŞAD, 17 Ocak 1940 tarihinde Baf’ın Poli köyünde dünyaya gelmiştir. 1957 – 1969 yılları arasında Millî Mücadelemizde aktif olarak görev almıştır. 1969 – 1979 yılları arasında yeni kurulan KKTC Devleti’nin Gençlik, Spor ve Kültür Dairesi’ne atanmıştır. Kıbrıs Türk Millî Arşivi’ni kurmuştur. Kıbrıs’ta bulunan birçok Spor Federasyonu ve Millî Olimpiyat Komitesi’nin kurulmasını, tiyatro, şiir ve birçok eserin yayınlanmasını arkadaşları ile birlikte gerçekleştirmiştir.

⁴ Yılmaz BORA ile 26.07.2011 tarihinde Lefkoşa’da, TMT Genel Merkezi’nde yapılan söyleşi.

yapımına katkı koyan bir mücahit. Tahir Bey söyleşimizde, mahallenin gençleri ve çocuklarının inşaate malzeme taşıma ve ustalara yardım işinde birbirleriyle yarıştıklarını özellikle vurguluyor.⁵

Dönemin mücahit komutanlarından Mehmet Ali Aydınöz de o günlerle ilgili olarak şunları söylüyor; *“1974 Barış Harekâtı’na kadar çok sıkıntı çektik. Sosyal hayatımız hemen hemen yoktu. Ancak üzülmiyorduk. Mutluyduk. Birlik, beraberlik vardı. Herkes birbiriyle derdini, sıkıntısını paylaşırdı. Zengin, fakir herkesin yaşam şekli aynıydı. Eğlence yerimiz, Mücahitler gazinosu, Çağlayan ve Boğaz bölgeleriydi... Anlayacağınız her türlü sıkıntıya rağmen insanlarımız mutluydu. Mücahitler Sitesi de o dönemlerin bir ürünüdür. Ben, Mücahitler Sitesi’nin yapımında çok çalıştım. Sitenin yapımına başlanacağında Bölük Komutanları bir haftalık, 15 günlük ekipler hazırlayarak inşaata göndermişlerdi. İnşaata esas sorumlusu ise 33’üncü Bölük Komutanı Fikret Kürşad’dı. Çok büyük emekler vererek sitenin inşaatını bitirdik.”¹*

Bu binanın yapımında sadece mücahitler değil, mücahidelerimiz de değişik şekillerde destek sağlamışlardır. Onlardan biri de hiç şüphesiz milli mücadelemizin kahraman mücahidelerinden biri olan Seval Teyze olarak bildiğimiz Seval Özdüşkünler’dir. Diğer mücahide arkadaşlarıyla birlikte yaptıkları çalışmalarla Türk kadınının vatan savunmasındaki özel yerinin sembolü haline gelmişlerdir.

Mücahitler Sitesi; kısmen anlatabildiğimiz zorluklarla, başlangıçta da ifade ettiğim gibi Kıbrıs Türkünün azminin, kararlılığının, inancının ve dayanışmasının bir sembolü olarak, bizzat mücahitlerimizin el emeğiyle Türkiye Cumhuriyeti’nin 50’nci yıl dönümü törenlerine yetiştirilmiş ve 29

⁵ Tahir HÜRELLİ ile 27.07.2011 tarihinde Lefkoşa’da, Milli Mücadele Müzesi’nde yapılan söyleşi.

¹ Bu söyleşi, 27.12.2010 tarihinde, Lefkoşa Sönmezlıler Derneğinde, 1 P. A. K.lığı personeli tarafından yapılmıştır.

Mehmet Ali AYDINÖZ, 18 Ocak 1943 yılında Lefkoşa kazasına bağlı Yeniceköy’de doğmuştur. 1962-1963 yılları arasında Ankara Üniversitesi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nin Arkeoloji Bölümünü kazanmasına rağmen çarpışmaların vuku bulması üzerine eğitimden vazgeçerek TMT’ye kaydolmuştur. 1971 yılında resmi askerliğe geçilmesi üzerine Anavatan’a askeri eğitime gönderilen ilk subaylar arasında yer almıştır. Aydınöz, 2003 yılında Albay rütbesinden emekli olmuştur.

Ekim 1973 tarihinde Dr. Fazıl Küçük tarafından Lefkoşa Sancak Karargâhı olarak hizmete açılmıştır.

SANCAK KARARGAHI OLARAK MÜCAHİTLER SİTESİ

Lefkoşa Sancak Karargâhı, kurulduğu günden Mücahitler Sitesi'nde konuşlanana kadar güvenlik gerekçeleriyle yedi kez yer değiştirmiştir. Zahra Sokak'ta bulunan Çetinkaya Spor Kulübünde ilk kez teşkil edilen Sancak karargâhı, 1963 yılında kulüp binasının mevzii haline getirilmesini müteakip Köşklüçiftlik'teki Osman Paşa Caddesi'nde bulunan Şemsi Kazım Apartmanı'na taşınmıştır. Müteakiben Girne Caddesi'nde Halkın Sesi gazetesinin üst katında, daha sonra yine Girne Caddesi'nde, Bozkurt Gazetesi karşısındaki bir binada faaliyet gösteren karargah, ardından Mahmut Paşa Sokak'ta yer alan Amerikan Akademisi Kız Okulu'nda ve Bozkurt gazetesinin üst katında çalışmalarını sürdürmüştür.

Lefkoşa Sancak Karargâhı, son olarak 29 Ekim 1973 tarihinden itibaren Mücahitler Sitesi'nde konuşlanmıştır. O dönemde Mücahitler Sitesi'nin; Lefkoşa Sancağı Karargâhı'na ev sahipliği yapmasıyla birlikte spor salonu, kütüphane, tiyatro salonu ve müzesiyle TMT'nin belirleyeceği ilkeler dâhilinde bir kültür merkezi olması kararlaştırılmış ve kurulduğu tarihten itibaren Türk ailelerin spor, düğün ve sosyal faaliyetlerini gerçekleştirdikleri bir mekân olarak kullanılmıştır.

Bu kapsamda; Kıbrıs Türk toplumunun 1955 yılından başlayarak günümüze kadar devam eden millî mücadelesini belgelemek ve bu mücadelenin niçin, nasıl ve hangi koşullar altında yapıldığını anlatmak amacıyla, Site avlusunda inşa edilen Milli Mücadele Müzesi, 1982 yılında hizmete açılmıştır. Bugün de ziyaretçilere ve özellikle öğrencilerin ziyaretine açıktır.

Mücahitler Sitesi bir dönem, TMT'nin Foto Film Merkezi'ne de ev sahipliği yapmıştır. 1963 Kanlı Noelinden sonra fotoğraf/görüntü ihtiyacının ortaya çıkması üzerine Lefkoşa Sancağı tarafından fotoğrafçı Olgun Asım'a verilen bir görev ile Mahmut Paşa Sokak'ta, Foto Film Merkezi kurulmuş, bu merkez daha sonra Mücahitler Sitesi'nde hizmet vermeye başlamıştır. Dal – 2'nin sorumluluğu altında bulunan Foto Film Merkezi tarafından merasimlerin, Mücahitlerin eğitimlerinin ve en önemlisi Rum askerlerinin mevzilerdeki görüntülerinin kayıtları tutulmuştur. O dönemdeki Türk gazeteci ve fotoğrafçıların önemli bir

kısmı bu atölye ile işbirliği içinde çalışmıştır. 1976 yılında yapılan teşkilatlanma sonucu bu atölye kapatılmıştır.

İlk kez 25 Aralık 1963 tarihinde, Cumhurbaşkanı Muavinliği resmi ikametgâhı içerisindeki garajdan, Kemal Tunç'un "*Bayrak, Bayrak, Bayrak; Burası Kıbrıs Türk Mücahidi'nin sesi Bayrak Radyosu. Bayrak, Bayrak, Bayrak*" tarihi anonsu ile sesini duyurmaya başlayan ve ulusal mücadelemizi sürdüren halkımıza ve askerlerimize güç veren, Türk bölgesinin hemen her tarafına yağmur gibi kurşunlar yağarken Türkçe, Rumca ve İngilizce yayınlar yaparak toplumumuzun direnç kaynağı ve gerçeğin sesi olan ve haklı davamızı dış dünyaya duyurmayı hedefleyen Bayrak Radyosu da bir süre Mücahitler Sitesi'nin alt katında konuşlanarak yayınına sürdürmüştür.

Cumhurbaşkanı Muavinliği resmî ikametgâhı içerisinde yayına başlayan radyo, bugün bulunduğu yere gelene kadar sırasıyla, önce Tekke Bahçesi'ne taşınmış, Tekke Bahçesi'nden sonra Mücahitler Sitesi'nin alt katında faaliyetine devam etmiş, daha sonra Sarayönü'ndeki Mahkemeler Binası'na ve Sarayönü postanesinin üst katına taşınmıştır.

Radyonun Mücahitler Sitesi'nde bulunduğu dönemde kullanılan verici cihazı, bugün halen Mücahitler Sitesi'ndeki 1. Piyade Alay Komutanlığı'nın şeref salonunda muhafaza edilmektedir. Dolayısıyla, Site; Sancak Karargahlığına ek olarak bu faaliyetleri ile de Milli Kurtuluş Mücadelesi'ne katkı vermeye devam etmiştir.

1. PİYADE ALAY KARARGAHI OLARAK MÜCAHİTLER SİTESİ

1974 Mutlu Barış Harekatı'na da Lefkoşa Sancak Karargahı olarak şahitlik yapan Mücahitler Sitesi, 1976 yılında TMT'nin yeniden yapılandırılması kapsamında, Bayraktarlığın Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı, Lefkoşa Sancaktarlığı'nın da 1. P. A. K.lığı olarak teşkil edilmesi üzerine bu tarihten itibaren 1. P. Alay Komutanlığı karargahı olmuştur.

Benim de 2006-2007 yıllarında Komutanlığını yapmış olmaktan onur duyduğum ve askerlik yaşamımın fiili olarak son görevini oluşturan 1. P. Alay Komutanlığı, Mücahitlerimizin el emeği ile yapılmış olan bu sitede karargahını konuşlandırarak, Lefkoşa Sancağının da devamı olma manevi sorumluluğunu üstlenmiştir. Bugünlerimizi borçlu olduğumuz Kahraman Mücahitlerimizin Mücahitler Sitesinde görev yapan Alay Komutanlarını halen "*Lefkoşa Sancaktarı*" olarak kabul etmeleri ve bağırklarına basmaları

da bu manevi sorumluluğu bir kat daha artırmaktadır. Bu manevi sorumluluk, yine mücahitlerimizle birlikte çalışılarak yerine getirilmektedir.

Alay komutanlığım döneminde de tüm mücahitlerimize anlattığım gibi, bu Site Mücahitlere aittir. Şu anda Alay Karargahı olmakla birlikte, kapıları her zaman mücahitlere açıktır. Bunun ifadesi olarak şunu belirtmeliyim; Günümüzde genellikle askeri birliklerin girişinde tel örgü veya demir kapı gibi muhafazalar bulunur. Ancak Mücahitler Sitesi'nin Ana Girişine baktığınızda böyle bir engel göremezsiniz. *“Bu binanın mücahitlere ait olduğunu ve kapısının da Onlar'a her zaman açık olduğunu”* vurgulamak maksadıyla, önünde hiçbir engel yoktur ve merdivenlerden direk olarak karargaha çıkabilirsiniz.

Mücahitler Sitesi, kurulduğu günden bugüne birçok olaya tanıklık etmiştir. Özellikle milli kurtuluş mücadelesi döneminde yaşananlar, adeta bir tarihtir. Ben de Alay komutanlığım döneminde yaşadığım ve beni derinden etkileyen böyle bir olayı aktarmak istiyorum. Lefkoşa Sancağı, 01.09.1957 ile 11.12.1988 tarihleri arasında toplam doksan mücahitini bu toprakların vatan olması uğruna şehit vermiştir. Şehitlerimizin resimleri, Mücahitler Sitesi'nin ikinci katında, Alay Şeref Salonunda Bayraktarlık ve sancaktarlıkların sancaklarıyla ve mücahitlerimizin milli kurtuluş mücadelesinin başlangıcında kendilerini savunmak için borulardan elle yaptıkları silahlarla birlikte, saygı köşesinde muhafaza edilmektedir. Görevde olduğum sürede, Lefkoşa bölgesinde, Alayımın sorumluluk sahasında bulunan şehit ailelerimizle yakın irtibat halinde idik ve birçoğu ile ailece gönül bağımız ve dostluğumuz halen devam etmektedir. 2007 yılının 14 Mayıs Pazartesi günü şehit ailelerimizi, Anneler Günü nedeniyle Mücahitler Sitesi Gazinosunda ağırlamak ve ellerini öpmek üzere davet ettik. Büyük çoğunlukla ve mutlulukla davetimize icabet eden şehit ailelerimize öncelikle Milli Mücadele Müzesini ve Şeref Salonunu gezdirdik. Özellikle Şeref Salonunu gezerken Şehit eşlerinin ve şehit çocuklarının, şehit mücahitlerimizin resimleriyle karşılaştıkları bölüm oldukça duygusal sahnelerin yaşanmasına neden olmuştu. Burada bir şehidimizin eşinin anlattıkları Kıbrıs'taki Milli Mücadele ruhunun ne kadar güçlü olduğunu ve bu ruh yaşadıkça Kıbrıs Türkünün önünde hiçbir engelin sağlam kalamayacağını vurgulaması bakımından önem arz etmektedir; şehit eşi şöyle söylemişti; *“Bu binaya daha önce bir de 1974 Temmuz'unda gelmişim. Kocam mücahitti. Birinci Harekata katılmak üzere bizden ayrılmıştı. Harekattan birkaç gün sonra bir sabah beni siteye*

çağırdılar ve bu odaya aldılar. Bana eşimin Rumlar tarafından esir alındığını söylediler. Ben de hemen karşı çıktım ve 'Benim kocam ölür ama Ruma asla esir olmaz' dedim. Akşama kadar bu odada bekledim. Akşam üzeri odaya birkaç mücahit geldi ve bana kocamın şehit olduğu haberini verdiler. İşte kocamın şehadet haberini burada aldım. O günden sonra buraya ilk kez geliyorum.” Bu anısını bizimle paylaşan şehit eşinin gözyaşlarına, yaklaşık aynı duyguları yaşayan diğer şehit eşlerinin ve bizlerin gözyaşlarımızın da eşlik etmesi kaçınılmazdı. O gün şehit ailelerimizle Mücahitler Sitesi'nde paylaştığımız duygusal ortam, sanırım yaşadığım sürece unutamayacağım bir gün olarak kalacaktır.

Mücahitler Sitesi'nin yapımını en yakından takip edenlerden biri de hiç şüphesiz 1960'ların başından beri sitenin karşısındaki berber dükkanını işleten ve sadece sitenin değil, Kıbrıs'taki Milli Mücadelenin tarihine tanıklık eden, çoğumuzun Berber Ahmet adıyla tanıdığı ve birkaç ay önce kaybettiğimiz Ahmet Hammal'dır. Mücahitler Sitesi'nden söz edildiğinde, Siteyle adeta özdeşleşmiş olan bu insanı anmadan geçmek vefasızlık olur. Berber Ahmet, adeta canlı bir tarihti. Dükkanı, Kuzey Kıbrıs'ın tüm siyasi, sosyal ve kültürel kişiliklerinin uğrak yeri idi. Kuzey Kıbrıs'ın siyasi nabzını burada tutabilmek mümkündü. Ayrıca, Berber Ahmet Mücahitler Sitesinde görev yapmış bütün sancaktar ve alay komutanlarını da özellikleri ile birlikte çok iyi bilirdi. Alay komutanları da, devir teslim esnasında sitenin demirbaşı gibi Berber Ahmet'i yeni komutana öncelikle tanıttırlardı. Kendisini bu vesileyle bir kez daha saygı ve rahmetle anıyorum. Mekanı cennet olsun.

SONUÇ

Bildirimim sonunda Kıbrıs'ta Milli Kurtuluş Mücadelesi'ni kazanan ruhu bir kez daha vurgulamak, TMT personelinin, mücahitlerin ve sancaktarların hangi duygular içerisinde görev yaptıklarını bir kez daha belirtmek için bir örnek vermek istiyorum; Mayıs 1965- Mayıs 1967 tarihleri arasında Lefkoşa Sancaktarı olarak görev yapan ve Mücahitler Sitesi'nin yapımında da önemli katkıları bulunan Kale Bey namıyla anılan Sertaç Savim, görevinin bitimi nedeniyle 3 Mart 1967 tarihinde mücahitlere bir veda mesajı yayınladı. (EK-A) Benim burada belirtmek istediğim bu veda mesajı değil, bu mesajın ekinde bulunan “*Şehitler için*

kaleme alınmış olan” veda mesajıdır.(EK-B)² Mesajda Sancaktar Kale Bey yorumuna gerek bırakmayan şu ifadeleri belirtiyor;

“Sevgili Şehit Kardeşlerim,

Bugün kutsal mezarlarınızı her zamankinden ayrı bir şekilde ziyarete geldim.

Sizleri çok ziyaret etmiştim.

Çok kere sizlerle teker teker konuşmuş ve görüşmüştüm. İnanç dolu mezarlarınız ve ruhlarınız önünde huşu ile eğilmiştim. Bugün de aynı duygularla huzurunuzdayım.

Sizlere layık olmak için çalıştım.

Sizlerden ayrılmak hiçbir zaman hatırıma gelmemişti. Sizlere Anavatan’dan duyduğum saygı ile gelmiştim. Siz şehit kardeşlerimi ve geride bıraktıklarınızı yakından tanıdıktan sonra sizlere tam layık olamadığımdan dolayı ne kadar gözyaşı döktüğümü biliyorsunuz. Sizlerin kutsal mezarlarınıza zafer buketleri koyamadan ayrılıyorum. Bu ayrılık bana çok acı geldi...

Nur yüzlü saygıdeğer şehitlerim, sizlere tam olarak layık olamadan ayrılıyorum. Beni affedin. Ne yapabilirim.... Sizlere gıpta ederdim. Sizlerin mezarınız yanında benim de bir mezarımın olmasını isterdim. Kısmet değilmiş. Çocuklarıma bırakacağım en tatlı bir hatıra olacaktı.

Ne sizlerle yan yana yatmak, ne de kutsal topraklarınız üzerine zafer buketleri koymak nasip oldu. Uğrunda seve seve canınızı verdiğiniz davanızın bir gün zaferle sonuçlanacağına inancım tamdır.

Sevgili şehitlerim, sizlerden bir istirhamım var: Eğer bir gün davamız zaferle sonuçlanırsa beni unutmayın. Ben sizleri unutmayacağım.

Sizlere gıpta ederek huzurunuzda saygıyla eğilir, hepimizin tertemiz alınlarınızdan öperim. Nur içinde yatın. Elveda.

Napolyon’un söylediği gibi “Türkler öldürülebilir, lakin mağlup edilemezler.”

Kale Bey ve Onun gibiler işte bu ruh ile görev yaptılar. Şehitlerin kutsal topraklarına zafer buketleri koyamadan dönüşüne üzülen Kale Bey, 1974 Barış Harekatına katılmış ve zaferin kazanılmasından sonra Atatürk Anıtına da, şehitlerimizin kutsal mezarlarına da zafer buketleri koyma gururunu yaşamış bir kişi olarak gönül rahatlığı ile buradan ayrılmıştır. Bu vesileyle tüm şehitlerimizi rahmet ve minnetle, gazilerimizi saygıyla anıyorum.

² Sancaktar Kale Bey’e ait bu mesajların orijinalleri TMT Genel Merkezinde bulunmaktadır. Birer kopyalarını almamı sağlayan Yılmaz Bora’ya teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

1. Fikret Kürşat ile 13.01.2011 tarihinde, Fikret Kürşad'ın dükkanında, 1. P. A. K.lığı personeli tarafından yapılan söyleşi
2. Glafkos KLERİDES, My Deposition (İFADEM), IV. Cilt, Lefkoşa, 1992.
3. K. Kalay- M. Yenisarı- E. Yemenicioğlu, Lefkoşa Sancağı, Lefkoşa, 2011(Basılmadı)
4. Mehmet Ali Aydınöz ile 27.12.2010 tarihinde, Lefkoşa Sönmezlıler Derneğinde, 1 P. A. K.lığı personeli tarafından yapılan söyleşi.
5. Tahir HÜRELLİ ile 27.07.2011 tarihinde Lefkoşa'da, Milli Mücadele Müzesi'nde yapılan söyleşi.
6. Yılmaz BORA ile 26.07.2011 tarihinde Lefkoşa'da, TMT Genel Merkezi'nde yapılan söyleşi.

TÜRKİYE’NİN KIBRIS POLİTİKASINI BELİRLEYEN OLAYLAR (1923-1960 YILLARI ARASI)*

ÖZET

Türk siyasetinde “dış Türkler”in, yani Türkiye dışında yaşayan Türk topluluklarının kaderi, politikacılar üzerinde baskı oluşturan bir hassasiyete sahip olmuştur. Bu çerçevede Kıbrıs konusu da, Türk dış politikasının duygusal bir nokta olan “dış Türkler” konusundan daima etkilenebildiğine iyi bir örnek oluşturmaktadır.

Atatürk’ün 1930’lu yıllarda stratejik değerine özel vurgu yaptığı Kıbrıs, 1949’da İnönü Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı Selim Sadak’ın, “*Bizim için bir Kıbrıs meselesi yoktur*” sözleriyle Türkiye siyasetinde ciddi şekilde anılmaya başlanmış; 1950’de iktidar olan yeni hükümetin başlangıçta kendisinden önceki iktidarın Kıbrıs söylemiyle yola devam ederken kamuoyunun yoğun baskısı altında, 28 Ağustos 1954’de, Menderes’in “*Kıbrıs Adası asla Yunan olmayacaktır*” şeklindeki ifadesiyle aktif şekilde üzerinde çalışmak durumunda kaldığı resmi bir konu olmuş ve Türkiye’nin bundan sonraki dış politikasında özel bir konum elde etmiştir. Derviş Manizade bu gelişmeyi, “*Nihayet Milliyetçi Türk Gençliği ve Türk basınının uyarma ve baskısı altında, Türk Hükümeti de Kıbrıs davasıyla ilgilenmek zorunda kaldı*” şeklinde ifade etmektedir.

Kıbrıs konusunda, en az sahiplenmek kadar önemli olan bir başka konu vardı ki, bu Türkiye’nin uzun zaman, hatta bugün bile başını ağrıtmamasına neden olacak bir konuydu. Bu da “*Kıbrıs’ta uygulanacak politikanın ne olacağı*” sorusuna verilmesi gereken yanıtı. Bu politikanın belirlenmesinde, her ayrıntının değerlendirilmesi ve özellikle yüzlerce yıl Rumlarla birlikte yaşayan Kıbrıs Türk Toplumunun da görüşlerinin alınarak analiz edilmesi, tespit edilecek kırmızıçizgilerin de elde mevcut olanak ve yetenekler göz önünde bulundurularak, sadece iç politik kaygılarla, bir başka ifadeyle “*Hükümet Politikası*” şeklinde değil, devletin “*Milli Politikası*” şeklinde belirlenmesi önem arz etmekteydi. Bu çalışmada yeni Türk Devletinin bağımsızlığının Batılılara onaylatıldığı Lozan’dan, Kıbrıs’ta Cumhuriyetin kuruluşuna kadar “Türkiye’nin Kıbrıs Politikalarını oluşturan temel olaylar” değişik bir açıdan ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye, Lozan, Taksim

* Bu makale, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi tarafından 24-25 Nisan 2014 tarihlerinde gerçekleştirilen **9. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**’nde bildiri olarak sunulmuştur. Kongre Bildiri Kitabının 24-25. sayfalarında özet bildiri olarak yer almıştır.

TURKEY'S DETERMINANTS EVENTS ON CYPRUS POLICY (1923-1960)

ABSTRACT

In Turkish politics "non-Turks" who live outside of Turkish community and their fate was a sensitive pressure in politics. In this context, the Cyprus issue can be considered as a continuing emotional-example issue which affected by the policy of "non-Turks".

Ataturk, in 1930s stressed the importance of strategic position of the island. Cyprus also has started to be cited importantly in Turkish policy when the Minister of Foreign Affairs; Selim Sadak (1949-The İnönü Government) said that "There is no Cyprus Issue for us". When the new government got the power, the Cyprus issue carried as in the former process. However, in 28 August 1954, Menderes with the intensive pressure of public opinion, points out that "Cyprus is not going to be Greek". After this statement, this issue became as a legal issue and it had a special role in the foreign policy. This progress was also expressed by another politic named as Derviş Manizade with the following sentence "Finally, The Turkish Government also had to deal with the Cyprus Issue by considering the Nationalist Turkish Youth's and Turkish Press' warnings and pressure".

In Cyprus Issue, there was another issue as important as ownership that needs to be considered because this issue would be problematic for Turkish policy for a long time, even for nowadays. This was the answer of the following question; "Which policy is going to be applied in Cyprus?" in order to identify and examine this policy everything had to be done in detail. For example, opinions of Turkish Cypriots who lived with Greeks for many years need to be collected and analyzed, during the determination of the red lines; the current capabilities and talents need to be taken into account, and it had to be identified regarding the "National Policy" instead of domestic political concerns, in other words "Government Policy". In this present study, "The Basic Politic Events of Cyprus Issue determined by Turkey" will be discussed by considering the events from the confirmation of Western countries of new Turkish Government's independence with the Treaty of Lausanne the establishment of Republic in Cyprus.

Key Words: Cyprus, Turkey, Lausanne, Division.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun üç kıtada uzanan geniş sınırları içerisinde bir tehdit kaynağı oluşturan Kıbrıs, Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu'nun 1570'de Limasol'a çıkmasıyla 308 yıl süren Türk hakimiyetine girdi. Haziran 1878'de, II. Abdülhamit'in onayıyla imzalanan ve Sultan Abdülhamit'in anlaşmayı onaylarken “*Hukuki şahaneme asla halel gelmemesi şartıyla muahedenameyi tasdik ederim*” ifadesiyle Kıbrıs'ın Osmanlı toprağı olarak kalacağını kesin olarak belirtildiğı Türk-İngiliz Savunma Konvansiyonu ile yönetimi İngilizlere geçici olarak devredildi. Anlaşmaya göre, Rusya işgal ettiği vilayetleri Osmanlı'ya geri verdiğinde İngiltere de Kıbrıs'tan çekilecekti. Ancak, Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında kendilerine karşı savaşa girmesini gerekçe gösteren İngiltere, 5 Kasım 1914'de yayınladığı “*Kraliyet Emirnamesi*” ile 1878 Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı şekilde, adı geçen Antlaşma ve eklerinin geçersiz olduğunu ilan ederek, adayı tek yanlı bir kararla ilhak etti.

Birinci Dünya Savaşı sonunda yıkılan Osmanlı Devleti'nin yıkıntıları arasında başlayan Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın 1922 yılında zaferle sonuçlanması üzerine, 6 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Anlaşması imzalandı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine davet edildi. Yeni Türk Devleti, bağımsızlığını onaylatma uğraşısı verdiği Lozan'da, Osmanlı'dan kendisine miras kalan “Kıbrıs'ın İngilizlere devri” konusunu da hukuken kabullenmek zorunda kaldı. Bu tarihe kadar hukuken Osmanlı toprağı olan, ancak fiilen İngiliz yönetimi altında bulunan Kıbrıs, hukuken de İngiliz toprağı haline geldi.

1923 - LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, “*Misakı Milli*” sınırları içerisindeki yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığını tanıyordu. Lozan'daki zorlu müzakereler sırasında yeni Türk Devleti'nin tam bağımsızlığını bile tanımak istemeyen devletlere karşı Kıbrıs gibi Misakı Milli sınırları dışında kalan topraklar için fazla bir şey yapılamadı ve Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğı hukuken de kabul edilmiş oldu¹.

Lozan Barış Antlaşması'nın doğrudan doğruya Kıbrıs'la ilgili olan maddeleri, 16, 20 ve 21. maddelerdir. Bu maddeler özet olarak şunları

¹Gazioğlu A, (1960), *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi*, İstanbul, s. 30-31.; Soysal İ, (2000), *Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları*, C.1, Ankara, TTK, s. 99.

ifade eder; 20. madde, “*Türkiye; Britanya Hükümeti tarafından 5 Kasım 1914’de ilan olunan Kıbrıs’ın ilhakını tanıdığını beyan eder.*” ibaresini içermektedir ki bu da malumun ilanından başka bir şey değildir.

21. maddede ise vatandaşlık haklarından söz edilerek; “*5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası’nda yerleşmiş bulunan Türk uyruklular, yerel kanunun saptadığı koşullar içinde, İngiliz uyruğunu edinecekler ve bu kimseler Türk uyrukluluğunu yitireceklerdir.*” ifadesi yer almakta ve isteyenlere de iki yıl içerisinde Türkiye’ye göç hakkı tanınmaktaydı². Bu süreçte, Anadolu’ya büyük bir göç dalgası yaşandığı bilinmektedir³.

16. maddede ise, “*Türkiye’nin antlaşmada açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bütün arazi üzerinde ve bu araziye bağlı adalardan ayrı cezireler üzerinde her ne mahiyette olursa olsun, sahip olduğu bütün hukuk ve dayanaklardan vazgeçtiği*” belirtilmektedir. 16. madde, Yunanlılar tarafından, Türkiye’nin artık Kıbrıs’la hiçbir ilgisi kalmadığı konusunda bir delil olarak çeşitli zamanlarda ortaya atılmıştır. Oysa Türkiye, Lozan görüşmelerinde, kendisine dikte ettirilmeye çalışılan ve adı geçen bölgelerde söz sahibi olmasını engelleyecek ifadeler bulunan 16. maddenin ilk şekli olan “*Türkiye, kendi sınırları dışında kalan arazi ve adalar ile ilgili ilhak, istiklâl veya herhangi bir idare şekli hakkında alınan ve alınacak olan bütün kararları kabul ve tasdik eder*” ifadesine itiraz ederek, bu arazi ve adalar hakkında ileride alınacak kararları peşinen kabulleneceğine dair bir taahhüde giremeyeceğini söyleyip, karşı madde tasarısı sunmuştur. Zorlu tartışmalar sonunda ilgili maddeye, “*Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir.*” ibaresi eklenmiştir. Böylece ilgili taraf olarak Türkiye bu yerlerin, dolayısıyla Kıbrıs’ın geleceği üzerinde söz sahibi olma hakkını karşı tarafa kabul ettirmiştir⁴. Eğer 16. madde ilk şekli ile kalmış olsaydı, Kıbrıs sorununun tarihsel gidişi değişmiş olacak, Ada büyük bir olasılıkla İngilizler tarafından Rumlar’a ya da Yunanistan’a verilmiş olacaktı⁵. Lozan Barış Antlaşması’nın ardından, Yunanistan’ın 1954 yılında Birleşmiş Milletler’in gündemine getirmesine kadar Kıbrıs, Türkiye’nin gündeminde resmi olarak yer almadı. Bunun nedeni ise, başlangıçta uzun

² Bilsel M.C., *Lozan, C. II*, İstanbul, s. 589.; Gazioğlu (I), *a.g.e.*, s. 32-33.; Soysal, *a.g.e.*, s. 99.

³ Kaymak F., (1968), *Kıbrıs Türkler’i Bu Duruma Nasıl Düştü?*, İstanbul, s. 8.

⁴ Gazioğlu (I), *a.g.e.*, s.32-33.

⁵ Hakeri B., *1878’de 1960’a Dek Kıbrıs Tarihi*, Kıbrıs Gazetesi, 15 Mayıs 2009.

yıllardır devam eden savaşlardan yorgun ve bitkin çıkan Türk ulusunun bütün dikkatini yeni kurulan Cumhuriyetin güçlendirilmesine vermek durumunda olması ve Misakı Milli’de yer alıp da Lozan’da elde edilemeyen yerlerin kazanılma çalışmaları, daha sonraki dönemlerde de Kıbrıs’ın, İngiltere’ye ait olmasından dolayı uluslar arası bir sorun yaşamama düşüncesi olarak görülmektedir. Bu süreçte Türkiye, Lozan’da Yunanistan’la kurulan denge politikasını korumayı düşünmekle beraber, adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin varlığının, milli kimliğinin ve milli kültürlerinin korunmasını da göz ardı etmemeye çalışmıştır.

1925 – KIBRIS’IN İNGİLİZ TAÇ KOLONİSİ (CROWN COLONY) OLARAK İLAN EDİLMESİ

Lozan Antlaşması’yla Ada’nın statüsü artık resmen belirlenmiş ve Ada yasal olarak İngiltere’ye bağlanmış oldu. Bu antlaşmanın 6 Ağustos 1924’de İngiltere tarafından onaylanmasının ardından İngiltere, Kıbrıs’ın statüsünde değişiklik yaptı⁶. 10 Mart 1925’de Kıbrıs, İngiliz Taç Kolonisi (Crown Colony) ilan edildi⁷. Bu gelişme üzerine 1925 yılı Haziran ayında, Lefkoşa’da T.C. Londra Büyükelçiliğine bağlı olarak Türkiye Şehbenderliği (Konsoloslugu) açıldı. Asaf Bey de ilk Türkiye Cumhuriyeti Konsolosu olarak atandı⁸.

1928- HARF İNKILABININ KIBRIS’TA UYGULANIŐI VE SÖZ GAZETESİNİN YENİ LATİN HARFLERİ SİPARİŐİ

Kıbrıslı Türklerin Türkiye ile aynı zaman diliminde uyguladıkları inkılâpların başında Harf İnkılâbı gelmektedir. Bu hareketin öncüsü olarak Söz gazetesi sahibi Mehmet Remzi Okan bilinmektedir. 4 Ekim 1928 tarihli Söz gazetesi eski Türkçe olan başlığını değiştirerek, yeni Türk harflerinden oluşan bir başlıkla yayını sürdürmeye başlamış, gazetenin haberleri bir süre hem Türkçe hem de Osmanlıca verilmiş, daha sonra da tamamen Latin harfleriyle yayını sürdürmüştür⁹. Bu çabaları takdirle izleyen Atatürk, Söz gazetesi sahibi Mehmet Remzi Okan’ın Almanya’dan

⁶ Öztoprak İ., “Kıbrıs’ta 1931 İsyanı ve Yankıları”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 3,1997, s. 312.

⁷ Debeş T., (1993) *Sir Ronald Storrs’un Anıları*, KKTC, s. 22.; Gazioğlu A., (1996), *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)- Enosis Çemberinde Türkler*, İstanbul, s.193; Öztoprak, a.g.m., s. 312.

⁸ Hakeri B., *1878’den 1960’a Dek Kıbrıs Tarihi*, Kıbrıs Gazetesi, 16 Mayıs 2009.

⁹ Yurdakul E., (2002), *Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs’ta Uygulanması*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s.57- 62.

sipariş ettiği yeni Latin Harflerinin parasının ödenmesi talimatını vermiştir¹⁰.

29 EKİM CUMHURİYET BAYRAMI DOLAYISI İLE ATATÜRK'E GÖNDERİLEN TELGRAF

1929 yılında 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı dolayısı ile Limasol Türk Ocağı Kulübü gençleri Atatürk'e bir kutlama telgrafi göndermiş, Atatürk de “Tebriklerinize teşekkür ederim” yanıtı bulunan cevabi bir telgraf göndermiştir¹¹.

1931 - RUMLARIN ENOSİS İSYANI

Yunanistan'la sıkı bir işbirliğine giren Rumlar, Ada'nın Yunanistan'a ilhakına yönelik olarak 1931 yılında, İngiliz Yönetimi'ne karşı fiili bir ayaklanma başlattılar¹². İsyanı bastıran İngiliz yönetimince çıkarılan yasaların ve alınan önlemlerin hedef kitlesinin, İngiliz Yönetimi'ne başkaldıran Rum Toplumunu olduğu düşüncesi yaratılsa da uygulamada¹³, isyanla hiçbir ilgisi olmayan ve İngiliz Yönetimi'ne bağlılık içerisinde yaşayan Türk Toplumuna da aynen uygulamaya koyulduğu ve bu tarihe kadar elde ettiği kazanımlarının birçoğunu kaybettiği, Anavatanından da yeterli ilgiyi görmediği düşüncesiyle zaman zaman umutsuzluğa düştüğü görülmektedir. Kıbrıs Türkleri'nin sorunlarını çözmek amacıyla, toplum ileri gelenlerinin İngiliz yöneticileri ile yaptıkları görüşmelerden olumlu sonuç alamadıkları, sorunlarına yeterli ilgi göremedikleri bir süreç yaşanıyordu. İngiliz Yönetimi'nin ağır baskısı altında bulunan Kıbrıs Türk Toplumunu, o güne kadar Anavatanları Türkiye'nin uluslararası platformda zor duruma düşmesini istemediklerinden, konjonktürün uygun hale gelmesini sabırsızlıkla beklemişler ve savaşımalarını hem İngiliz Yönetimi'ne, hem de Rumlara karşı tek başına sürdürmüşlerdi.

İngiliz Yönetimine yaptıkları girişimlerden sonuç alamayan Kıbrıs Türkleri sorunlarını Anavatan'a anlatmanın yollarını aradılar. Bu

¹⁰ Gazioglu (II), 21 A.

¹¹ Söz Gazetesi, 15 Kasım 1929.

¹² Çevikel N., (2006), *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, İstanbul, s. 340.

¹³ Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nun Türkiye'ye gönderdiği raporda, “...Hükümet tarafından neşrolunan 5/11/1931 tarihli beyannamede isyandan mütevellit zarar ve ziyanın tazmini için memurlar müstesna olmak üzere, Rumlardan cizye tarhedileceği ve tarzı tahsilin de bilahare yapılacak bir kanun ile tevzih ve tayin kılınacağı ilan edilmiştir.” ifadelerinden de anlaşılacağı gibi, Türk Toplumunu, isyan sonrası kendilerine bir zarar gelmeyeceği düşüncesini taşımaktadırlar. BCA 030. 10. 234. 577. 11.

maksatla, 26 Nisan 1937 tarihinde, Başbakan İsmet İnönü'ye, Kıbrıs Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi adına bir rapor gönderdiler¹⁴. Bu yazılardan bir başkasını da, Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş tarafından Hariciye Vekaletine yollanan, Necati Özkan'ın Kıbrıs Türkleri hakkında verdiği açıklamaları, eğitim, evkaf ve politik konulardaki temel sorunlar ve bunların çözüm önerilerini içeren rapor oluşturmaktadır¹⁵. 1937 yılında Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nun Türkiye'ye gönderdiği yazı ise, Kıbrıs Türk Toplumunun yaşamakta olduğu sorunları ve bu sorunların Türkiye'ye aktarıldığını ortaya koyan en önemli resmi belgelerden biridir¹⁶. 1931 İsyanı sonrasında Türk Toplumunun içine girdiği zor durumun değerlendirildiği, yaşanan sorunların çok net biçimde aktarıldığı yazıda, Kıbrıs Türkleri'nin Türk devrimleri hakkındaki olumlu yaklaşımları da anlatılmakta ve yazı, "*Kıbrıs'ta Türklerin şuurlu bir kitle olarak idamesi arzu edildiği takdirde iktisaden tealisini temin edecek tedbirler almak ve ayrıca Türklük hislerini idame ettirecek çareler aramak lazımdır*" ifadeleriyle son bulmaktadır.

Türkiye yönetimi ise, bu baskı döneminde Kıbrıs Türkleri ile ilişkilerini sürdürürken, Yunanistan'ın açık Helenizm propagandası, Enosis tahrikleri ve İngiliz Yönetimi'ne karşı isyan teşvik girişimleri ile zıt, ihtiyatlı bir politika yürüterek, İngilizleri kuşkulandıracak davranışlardan ve Ada'da Türk milliyetçiliğini açıkça cesaretlendirmekten kaçınıyordu¹⁷.

1938-HAMİDİYE GEMİSİNİN KIBRIS ZİYARETİ

Atatürk'ün ölümünden 4.5 ay önce Deniz Harp Okulu eğitim gemisi Hamidiye'nin Kıbrıs'a gelişi, büyük bir ulusal heyecan yaratmıştı. 20 Haziran 1938'de Kıbrıs'ı ziyaret eden Hamidiye personeli, Osmanlı askerlerinin adayı terk etmesinden sonra, Türk ordu mensuplarının gerçekleştirdiği ilk ziyaretti. Yıllar sonra Türk askerini karşılarında gören Kıbrıs Türk Halkı, büyük bir sevinç ve heyecan yaşamıştı. Hamidiye adada iki gün kaldıktan sonra 22 Haziran 1938 Çarşamba günü Türk halkının sevgi gösterileri ve göz yaşları arasında adadan ayrılmıştı.

¹⁴ BCA 030.10.124.886.19

¹⁵ BCA 030.20.124.886.14

¹⁶ BCA 030. 10. 124. 886. 18.

¹⁷ Göktürk T.B., (1996), *Enosis'in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçiş, 1931 İsyanı*, Lefkoşa, s.86.

İlk kez bir Türk askeri gemisinin Atatürk tarafından Kıbrıs'a gönderilmesi, oldukça anlamlıydı. Nitekim bu ziyaret Türk Halkı arasındaki milliyetçi duyguların doruğa çıkmasına, Anavatan'a olan güven ve bağlılığın sergilenmesine ve Türklük bilinci ve milli şuurun güçlenmesine neden olmuştu. İngiliz Sömürge yönetimi bu durumdan rahatsızlık duymuş ve Sömürgeler Bakanlığına gönderdiği 24 Temmuz 1938 tarihli bir raporda Hamidiye'nin yarattığı milli coşku ve heyecandan duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti¹⁸. Hamidiye adadan ayrılır ayrılmaz Sömürgeler Bakanına yeni bir rapor gönderen İngiliz vali, Söz ve Ses gazetelerinin, Türkiye'den "Anavatan" ve Atatürk'ten "Atatürkümüz" diye söz edildiğini belirtiyor, Türk ulusal propagandası yaptıkları, hükümeti küçük düşürdükleri, İngilizlerin, Türkiye ve Atatürk'e karşı düşmanca duygular içinde olduklarını yazdıkları gerekçesiyle adı geçen iki gazetenin sansür edildiklerini bildiriyordu¹⁹.

ATATÜRK'ÜN KIBRIS'A İLGİSİ

O dönemde Türkiye'nin tek parti yönetiminde olması ve bu parti üzerinde de Atatürk'ün etkisinin kaçınılmaz olduğu düşünülürken Hamidiye gemisinin Kıbrıs ziyareti, Kıbrıslı öğrencilerin Türkiye'de okutulması gibi Kıbrıs Türklerinin adadaki milli varlığını güçlendirmeye, Anavatanla olan bağlarını ve kültürel kimliği geliştirmeye yönelik faaliyetlerin, Atatürk'ün bilgisi ve direktifleri dışında gerçekleştirilmesi düşünülemez. Nitekim, Güney'deki askeri bir tatbikatta yanındaki subaylara, haritada Kıbrıs'ı göstererek "*Efendiler! Kıbrıs düşmanın elinde olduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için önemlidir*"²⁰ sözleri ile Şükrü Kaya Bey'e söylediği; "*Hakikaten Oniki adalara yazık olmuş... Ne Oniki adalar ne de Türk Kıbrıs'ı yabancı ellere kaptırmamalıydık... Bu güzel adalar dış manzaralarıyla bile bak buram buram Türk kokuyorlar*"²¹ ifadeleri ve Hatay'ın anavatanına katılması çalışmalarının yapıldığı günlerde, Kıbrıs Türkü Saffet Engin Bey'in, Kıbrıs'ın geleceğinin ne olacağı sorusuna verdiği; "*Onun da sırası*

¹⁸ İsmail S.- Birinci E., (1989), *Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri*, KKTC Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları s. 115-125

¹⁹ İsmail S, *Atatürk'ün Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türklerine Verdiği Önem* (1.Bölüm), Ağustos 2001, from http://www.mudafaai-hukuk.com.tr/arsiv/agustos01_12.html

²⁰ Öztin T., (1981), *Mustafa Kemal'den Atatürk'e*, İstanbul, s. 156-157.

²¹ "*Kıbrıs için Atatürk Ne Derdi ?*", Halkın Sesi Gazetesi Özel Arşivi, Lefkoşa, 8 Mayıs 1958.

gelecek"²² yanıtı Atatürk'ün Kıbrıs'a verdiği önemin kanıtı olarak gösterilebilir.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşı yılları, Türkiye'nin savaş dışında kalma ve yoklukla mücadele yıllarıydı. Kıbrıs'ta ise, 1931 isyanı sonrasında İngilizlerce alınan tedbirlerin nispeten gevşetildiği, İngiltere'nin Ortadoğu'nun kontrolü için stratejik önemi olan adayı elinden kaçırmamak için özerklik vaadinde bulunacağı söylentilerini yaydığı, Rumların Enosis'te kararlılıklarını sürdürdükleri ve Türk toplumunun da kendi içinde örgütlenmeye çalıştığı bir süreçti.

1943 yılında, 'Kıbrıs Adası Türk Azınlığı Kurumu' (KATAK) kuruldu, ancak gelişemedi. 23 Nisan 1944'te kurulan Kıbrıs Millî Türk Halk Partisinin Genel Sekreteri Dr. Fazıl Küçük, 1945'te Ankara'yı ziyaret ederek Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile görüştü ve Kıbrıs Türkünün sorunlarını dile getirdi.

1949-1950 ENOSİS PLEBİSİTİ

1 Aralık 1949'da, Kıbrıs'ta Kilise 15 Ocak 1950 tarihinde Enosis için bir Plebisit yapılması ve Rum halkının bu yöndeki arzusunu belirleme kararı aldı. BM Anayasası'nda belirtilen self-determinasyon hakkının, Kıbrıs Rum Toplumuna da tanınmasının, halkın Yunanistan'a ilhak istemini saptayan bu halk oylaması sonucunda ortaya çıkan iradenin gereği olduğunu belirterek, bu hakkın İngilizler tarafından verilmemesi halinde, BM'ye başvurmanın uygun olacağını savunmaktaydılar. Sonucu baştan belli olan bir Enosis Plebisiti gerçekleşeceği açıkça belliydi. Bundan dolayı Kıbrıs Türk Toplumuna çok tedirgindi.

Oysa bu tarihte Ankara, Kıbrıs Türkü ile aynı endişeleri paylaşmıyor ve İngiltere'nin Ada'nın statükosunda bir değişiklik yapmayacağı düşüncesini taşıyordu. Nitekim Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, 30 Aralık 1949'da TBMM'deki konuşmasında; "*Kıbrıs hakkında İngiliz Büyükelçisiyle temas edilmiş ve Ada terk edilecekse evvela bizimle görüşülmesi gerektiği kendilerine söylenmiştir. Ada'nın terki söz konusu değildir*" ifadelerini kullanıyordu²³. Bu arada Türkiye'de de ilhak ve

²² *Doğumunun 100. Yıldönümünde Atatürk*, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yay., Lefkoşa, 1981, s.11.

²³ Gazioglu (II), *a.g.e*, s. 452.

Enosis Plebisiti aleyhine hareketlenmeler başlamıştı. Türk Milli Talebe Teşkilatı ve Yüksek Öğrenim Gençliği, 11 Aralık 1949'da Lefkoşa'da yapılan büyük mitinge, Kıbrıs Türkleri'ne hitaben bir mektup gönderiyor ve Türk Gençliğinin duygularını aktarıyorlardı.

TÜRKİYE’NİN İLK KEZ KIBRIS’LA İLGİLİ RESMİ GÖRÜŞ AÇIKLAMASI; “KIBRIS DİYE BİR MESELE YOKTUR” POLİTİKASI

Yunanistan'da Enosis amaçlı her tür gösteriye uygun ortam sağlanmasının ve Türkiye'de de halkın Kıbrıs Türkü'nü destekleyen tepkilerinin yanında, Türk-Yunan dostluğuna değer veren Türk hükümetleri, Kıbrıs amaçlı gösteri ve mitinglere bile çoğu kez izin vermiyordu. Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, 31 Aralık 1949'da İstanbul'da *Son Saat* Gazetesi muhabirinin Kıbrıs'la ilgili sorusuna, “*Biz Kıbrıs meselesi diye bir şey bilmiyoruz*” yanıtı veriyordu²⁴.

Dışişleri Bakanı Sadak 23 Ocak 1950'de TBMM'de yine bu konuya değiniyor ve Türk Hükümeti'nin Kıbrıs konusundaki resmi görüşünü de ilk kez resmi bir ortamda yansıtıyordu²⁵. Sadak; “*...Kıbrıs diye bir mesele yoktur, Çünkü Kıbrıs İngiltere'nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İngiltere'nin bu Ada'yı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, bir temayülü olmadığını biliyoruz*” diyordu.

Türkiye basını ve Türk gençliği ise, Kıbrıs Türklerine bu konuda desteklerini sürdürdüler. 18 Ocak'ta Ankara'da, 22 Ocak'ta İzmir'de üniversite gençliği tarafından düzenlenen mitinglerde “*Yeşilada'nın asla yabancı ellere bırakılmayacağı*” vurgusu yapılıyordu. Ancak, Türkiye'de 14 Mayıs 1950'de yapılacak olan genel seçimler ve bu seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin 27 yıllık iktidarının son bulacağı havası, Kıbrıs'la ilgili resmi yorumların yapılmasını öteleyen önemli bir gelişme oldu. Artık Türkiye Hükümeti'nin önceliği bu seçimlerdi.

1950'DE DEMOKRAT PARTİ’NİN İKTİDARA GELİŞİ VE YENİ İKTİDARIN KIBRIS POLİTİKASI

1950 seçimlerini kazanarak iktidarı devralan Demokrat Parti'nin Dışişleri Bakanlığı görevine getirdiği Fuad Köprülü de, 20 Haziran 1950 tarihinde

²⁴ Halkın Sesi, “*Necmeddin Sadak'ın Son Saat Gazetesine Beyanatı*”, 1 Ocak 1950.

²⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 23, Toplantı 4, 33. Birleşim, 23-1-1950, s. 288.

yapılan DP Grup toplantısında söylediği; “Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir. Çünkü Yunan Hükümeti de resmen Kıbrıs meselesiyle meşgul olmamaktadır. Binaenaleyh Hariciyemiz de böyle bir hadisenin mevcudiyetinden resmen haberdar değildir” ifadeleriyle Ankara’daki iktidar değişikliğinin Kıbrıs politikasında bir değişiklik yapmadığını ortaya koyuyordu²⁶.

Köprülü aynı görüşleri TBMM’deki 1951 yılı bütçe görüşmelerinde de yineliyordu. Muhalefetin eleştirilerine verdiği yanıtta eski görüşlerinde ısrar ederek, Kıbrıs konusunda gazetelerde okuduğundan fazla bir bilgisi olmadığını, Doğu Akdeniz’in mevcut statüsünde herhangi bir değişikliğin söz konusu olacağını sanmadığı belirtiyordu²⁷.

Köprülü bunları söylerken Yunanistan, Kıbrıs konusunun resmen uluslararası platforma çekilmesini sağlamak için, çalışmalara başlamıştı bile. Bu amaçla Yunanistan’ın Birleşmiş Milletler’deki temsilcisi Loukis Akritas, 17 Aralık 1951 tarihinde, BM’de yaptığı konuşmada; İngiltere’yi, Ada’nın Yunanistan ile birleşmesine engel olmaması için uyarılmış ve 1950 yılında, Ada’da yapılan plebisitte; “halkın % 90’ının Yunanistan ile birleşmek için oy verdiğini ve buradaki nüfusun da % 81 ‘e yakın bir kısmının Rum olduğunu” öne sürmüştü²⁸.

Yunan Başbakanı Venizelos, 16 Şubat 1951 yılında Yunan Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada, “Biz, Kıbrıs Adası’nın ilhakını bugün değil, 1915 senesinden beri müteaddit defalar istedik... Hakikatte Kıbrıs’ı istemekten hiçbir zaman vazgeçecek değiliz”²⁹ diyor ve Kıbrıs’ın ülkesine bırakılması durumunda, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere’ye bu Ada’da askeri üsler verebileceklerini de savunarak onların desteğini kazanmayı umuyordu³⁰. Bu gelişme üzerine Kıbrıs Türkleri de dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a açık bir mektup yazarak,

²⁶ Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, Dönem: IX, Cilt:3, 20 Haziran 1950, s.34.

²⁷ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Cilt 5, Toplantı 1, 50. Birleşim, 24-2-1951, s. 698.

²⁸ Daver A., “İngiltere Kıbrıs’ı Yunanistan’a Veremez”, Cumhuriyet, 21 Aralık 1951.

²⁹ Simavi S., “Yine Türk Kıbrıs”, Hürriyet, 25 Şubat 1951.

³⁰ Torun Ş., (1956), *Türkiye, İngiltere, Yunanistan Arasında Kıbrıs’ın Politik Durumu*, İstanbul, s.101-102.

Yunanistan'ın Ada'yı resmen istediğine vurgu yaptılar ve Kıbrıs'ın “*Türk tarihinde ikinci bir Hatay olması için*” çaba gösterilmesini istediler³¹.

1954 yılında, muhalefetin iktidarı Kıbrıs konusunda “*tavırsızlıkla*” suçladığı Türkiye’de Kıbrıs konusunun, Türk kamuoyu gündeminin ilk sıralarına yerleştiğini görüyoruz. Şubat ayında, Yunan Hükümeti’nin Kıbrıs’ı ilhakı ve konunun BM’e götürülmesi hakkındaki çalışmaları ile ilgili olarak TBMM’de, Dışişleri Bakanı’nın yanıtlanması için bir önerge veriliyordu. Dışişleri Bakanı Köprülü verdiği yanıtta; Yunanistan’ın devlet adamlarıyla Kıbrıs üzerinde her hangi bir müzakere gerçekleşmediğini belirterek, Türkiye'nin Kıbrıs meselesi diye bir meselesinin bulunmadığını ve Kıbrıs’ın halen İngiltere'ye ait bulunduğuna göre bu Ada hakkında Yunanistan'la ikili konuşmalar yapılmasının mümkün olmadığını söylüyordu. Köprülü ayrıca, günün birinde Kıbrıs'ın İngiltere ile müzakere konusu olması halinde doğal olarak, bu Ada'da önemli bir Türk ekalliyeti bulunması nedeniyle, Türkiye'nin de söz sahibi olması gerekeceğini belirtiyor ve özellikle kendilerinin Kıbrıs'ın bugünkü statükosunda bir değişiklik yapılmasını istemediklerinin altını çizerek Türk Hükümeti’nin Kıbrıs konusundaki bilinen görüşünde bir değişiklik olmadığını vurguluyordu³². Aynı yıl içinde Kıbrıs ile ilgili olarak yapılması planlanan mitinglere ise, Başbakan Adnan Menderes, o sıralarda zaten çökmekte olan Balkan Paketi’na zarar vereceği düşüncesiyle olumsuz yaklaşıyordu³³.

1954-YUNANİSTAN’IN, BM’E BAŞVURUSU

Türk dış politikasında Kıbrıs sorununun geç ele alınmasını Melih Esenbel “*1951 ve 1952 yıllarında Türkiye ve Yunanistan’ın NATO’ya girme çabası içinde olmaları, 1953 yılında da Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan İttifakı kurulması olayının ön plana çıkması, Kıbrıs sorununu bir ölçüde perdelemişti*”³⁴ şeklinde açıklamaktadır.

Türkiye Kıbrıs meselesinin varlığını, Kıbrıs’ın 1954’te BM Genel Kurulu gündemine alınması ile kabul etmiştir³⁵. Yunanistan, 20 Ağustos 1954 tarihinde, Kıbrıs halkına kendi geleceğini kendilerinin belirleme hakkının

³¹ Zafer, 5 Nisan 1951.

³² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem IX, Cilt 28, İçtima 4, 48. İnikat, 23-2-1954, s. 763.

³³ Ayın Tarihi, Sayı: 250, s. 175-176.

³⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 26.11.2002 tarihli oturum.

³⁵ Milliyet, 25 Kasım 2002.

tanınması talebiyle BM'e başvurdu³⁶. Gelişmelerden endişe duyan Kıbrıs Türk Toplumunu, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Faiz Kaymak başkanlığındaki bir heyet ile 14 Eylül 1954 tarihinde İstanbul Florya Köşkü'nde Başbakan Menderes ile bir görüşme yaptılar ve endişelerini aktardılar. Başbakan'dan “*Korkmayınız, ilhak olmaz, ben Amerika'ya başvurudum. Kıbrıs meselesini Yunanistan BM'ye götürüyor, amma... İşte Amerika bana yazdı. Enosis olmayacaktır*” yanıtını aldılar. Buna karşın, 23 Eylül 1954'de başvurunun BM Asamblesi gündemine alınmasına karar verildi.

Yunan delegesi Dışişleri Bakanı Stephanopoulos yaptığı konuşmada, Yunanistan'ın Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'taki tüm haklarından vazgeçmediğini iddia ediyordu. Oturumda, Türkiye adına Büyükelçi Selim Sarper söz alarak Yunan taleplerini çürüten, Yunanistan'ın ENOSİS doğrultusunda bir politika izlemesini eleştiren, Ada'nın tarihin hiçbir döneminde Yunanistan'a ait olmadığını belirterek Türkiye için taşıdığı önemi açıklayan bir konuşma yaptı³⁷. Sonunda, 14 Aralık 1954'de Yeni Zelanda delegesi'nin sunduğu, “*Bundan böyle, Kıbrıs konusu ile ilgili bir karar tasarısı kabulünün uygun olmayacağı*” karar teklifi oy çokluğu ile kabul edildi³⁸. Türkiye, BM'in kararını olumlu karşıladı. Hatta Başbakan Menderes bu kararı “*Kıbrıs meselesinin kapanması*” şeklinde yorumladı³⁹. Ankara, Kıbrıs'ı yakından takip ediyor ancak, İngiltere'nin bir statüko değişikliğine gitmeyeceği düşüncesiyle herhangi bir girişimde bulunmaktan geri duruyor ve İngiltere ve Yunanistan'la olan ilişkilerini gerginleştirmek istemiyordu. Ama Türkiye'nin istemese de, artık “Kıbrıs diye bir meselesi” vardı ve bundan sonra bu meseleye uygun politikalar geliştirmek zorundaydı.

1 Nisan 1955 gününün ilk saatlerinde EOKA Terör Örgütü'nün Ada'nın belli başlı kasabalarında patlattığı bombalarla, Kıbrıs'ta kanlı bir terör dönemi başlamış oluyordu. Halk, bu patlamaların Ada'nın Yunanistan'a ilhakını sağlamak üzere tedhiş hareketlerine başlayan EOKA adındaki bir terör örgütü tarafından gerçekleştirildiğini, 1 Nisan sabahı dağıtılan ve Grivas'ın kod adı olan “*Digenis*” imzalı bildirimlerden öğreniyordu.

³⁶ “*A Quarrel Between Friends: Greece's Reason for Bringing Enosis Before U.N*”, The Times, 19 Ağustos 1954, s.7.

³⁷ Ayın Tarihi, Sayı: 253, s.110-123; Bayülken H.B., (1983) *Cyprus Question and The United Nations*, MSB Yay., Ankara, s. 6.

³⁸ Ayrıntılar için bkz. Gazioglu(I), *a.g.e.*, s. 40-41.

³⁹ Gönlübol, Sar, *a.g.e.*, s.366.

1955 LONDRA KONFERANSI

İngiltere, Kıbrıs'taki olayların sadece ülkesini değil, Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit ettiğini ve bu konunun Türkiye ve Yunanistan ile birlikte çözülmesi gerektiğini ortaya atarak yeni bir plan geliştirdi. Bu plan gereği, 30 Haziran 1955 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ı “*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*” konulu seminer için Londra'ya davet etti⁴⁰.

Bu esnada Türk basınında, Rumların Kıbrıs'ta 28 Ağustos'ta toplu kıyım yapmaya hazırlandıkları yolunda haberler çıktı. Bu haberler üzerine bir değerlendirmede bulunan Başbakan Menderes 24 Ağustos 1955 tarihinde yaptığı sert açıklamada; “*Kıbrıs Türklerini savunmasız bırakmayacaklarını ve Ada'nın statüsünde bir değişiklik yapılması halinde, “Kıbrıs'ın, Türkiye'ye geri verilmesini” isteyerek, Ada'nın iki toplum arasında bölünmesine karşı olduğunu ifade etti*⁴¹. Ana Muhalefet Partisi lideri İsmet İnönü de, hükümetin Kıbrıs politikasını desteklediklerini belirtti⁴². Bu şekilde Türkiye, kendi iradesi dışında çekilmekte olduğu Kıbrıs konusunda artık uygun politikalar geliştirmesi gerekliliğini anlıyor gibi görünüyordu. Yunanistan ve Rumların Enosis yaklaşımları karşısında Türkiye'de hava oldukça gerginleşmişti. *Hürriyet* Gazetesi'nin başlattığı “*Kıbrıs Türk'tür, Türk Kalacaktır*” kampanyası büyük ses getirmiş ve aynı sloganı kullanarak 1954'de kurulan ve başkanlığını *Hürriyet* Gazetesi yazarı Hikmet Bil'in yaptığı Kıbrıs Türktür Derneği de etkinliğini artırmıştı⁴³.

29 Ağustos 1955 tarihlerinde dışişleri bakanları düzeyinde başlayan Londra Konferansı'nda Türkiye'nin, “*Ada'nın statükosunun değiştirilmesine karşı olduğu, değişecekse de Ada'nın Türkiye'ye devredilmesi*” ana fikri çerçevesindeki görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs'ın statüsünde yapılacak en küçük bir değişikliğin Lozan Antlaşması'nın yeniden değerlendirilmesi anlamına geleceğini ifade ediyordu.

Konferans'ın 6 Eylül'de başlayan ikinci bölümünde İngiltere, daha önce de gündeme getirdiği Ada'ya muhtariyet verilmesi teklifini ortaya attı.

⁴⁰ Zafer, 3 Temmuz 1955.

⁴¹ Ayın Tarihi, Sayı: 261, Ağustos 1955, s.170-173.

⁴² Ulus, 26 Ağustos 1955.

⁴³ Milliyet, 25 Ağustos 1955.

Zorlu, İngiltere'nin önerdiği “dahili muhtariyet” planına sıcak bakmakla birlikte, bu çözümün dışında bir yola gidilecekse, Ada'nın Türkiye'ye geri verilmesi gerektiği yolundaki görüşlerini bir kez daha yineledi⁴⁴. Büyük umutlarla toplanan Konferans, bu sırada İstanbul'da meydana gelen ve 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle bir sonuç alınmadan dağıldı.

Londra Konferansı'nda İngilizlerin Rumlara karşı Türkiye kozunu oynadığını görüyoruz. Bununla birlikte İngiltere'nin bu Konferans'a Türkiye'yi de davet etmesinin hukuki temelinde Lozan Barış Antlaşması'nın 16. maddesine yeni Türk Devleti'nin ısrarları sonucu koyulan, “*Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir*” ibaresinin etkili olduğunun göz ardı edilmemesi gerekir. Böylece bu tarihten itibaren Türkiye, kendi istemi dışında da olsa etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu.

İNGİLİZLER'İN ADA'DA ÖZERK YÖNETİM KURMA ÇALIŞMALARINDA VALİ HARDİNG DÖNEMİ

Londra Konferansı'nda Rumları Türkiye'nin varlığıyla korkutan İngiltere, bu kez Kıbrıs'ta Vali Harding aracılığıyla, Türkleri tamamen dışarıda bırakarak Başpiskopos'la uzlaşma arayışına girdi. Bu görüşmelerin temel amacı, Londra Konferansı'nın ikinci bölümünde “*Mac Millan Planı*” olarak gündeme gelen ve Ada'nın özerkliğini öne çıkaran planın Türk Toplumunu görmezden gelinerek, sanki Ada'nın tek söz sahibi Makarios'muş gibi Başpiskopos tarafından kabul edilmesini sağlamak idi. Harding-Makarios görüşmelerinin her aşamasında yeni “tavizler” koparan Makarios, planda self determinasyon için kesin garanti verilmediği gerekçesiyle Harding'in önerilerini kabul etmedi ve Harding-Makarios görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı.

İngilizlerin bu tavrından rahatsız olan Türkiye, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Kıbrıs Türkleri'ne bu görüşmeler esnasında verilmesi planlanan azınlık haklarına karşı olduğunu belirtiyor ve gerek Kıbrıs Türkleri, gerekse Türkiye için kesin garantiler talep ettiğini açıklıyordu.

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, TBMM'de 1956 bütçe görüşmeleri esnasında yaptığı konuşmasıyla hükümetinin Kıbrıs politikasını

⁴⁴ Ayın Tarihi, Sayı: 262, Eylül 1955, s.174.

anlatıyordu. Kıbrıs meselesinin 24 milyon Türkün meselesi olduğunu söyleyen Köprülü, Mac Millan'ın “*Biz, bu Ada'yı Türkiye'den muayyen şartlarla aldık. Bu şartlar devam ediyor ve bu şartlar devam ettiği müddetçe burada kalacağız*” açıklamasını da hatırlatarak, İngilizlerin Ada'yı terk ettikleri anda Ada'nın Türklere ait olduğunu, Kıbrıs'ın İngiltere ve Türkiye'yi ilgilendirdiğini, Yunanistan'ın ise bu iki devletin karşısında mütecaviz bir üçüncü ülke konumunda bulunduğunu belirtiyor ve “*Yunanistan'a 'sen bu Ada'dan vazgeç...' demek en salim yoldur. Bu, İngiltere bu Ada'dan çıkacaksa ben orayı alacağım, eğer sen bu Ada'yı istemekte devam ettiğin takdirde önünde beni bulacaksın, demektir. İşte siyasetimiz budur*” diyordu⁴⁵.

Harding'in 1956 yılında da sürdürdüğü özerklik çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Kıbrıs'taki terör ve şiddetin sorumlusu olarak görülen Başpiskopos Makarios, uzlaşma konusunda sabrı tükenen ve EOKA'nın İngilizlere de zarar vermesinden rahatsız olan İngiliz Yönetimi tarafından 1956 Martı'nda Seyşel Adaları'na sürgüne gönderildi⁴⁶.

KIBRIS'TA LORD RADCLIFFE DÖNEMİ VE TAKSİM TEZİ

Bu arada İngiliz hükümeti, Ada'nın özerkliği konusundaki çalışmalarına, anayasa komiseri olarak atadığı Lord Radcliffe'nin koordinatörlüğünde, Temmuz 1956'da tekrar başladı. Yıl içerisinde iki kez adaya gelerek Türk ve diğer yetkililer ile görüşen Radcliffe, çalışmalarını tamamlayarak Ekim başında Ada'dan ayrıldı.

Bu gelişmeler meydana gelirken, Başbakan Adnan Menderes, 3 Temmuz 1956 tarihinde, bir ABD televizyonuna verdiği söyleşide; “*İngiltere'nin Kıbrıs üzerindeki hükümranlığından vazgeçmesinin, uluslararası bir felakete yol açacağını...*” belirtiyordu⁴⁷. 5 Temmuz'da Demokrat Parti'nin Grup toplantısında yaptığı konuşmada da, self-determinasyon planını tanımadıklarını, eğer böyle bir öneriden söz edilecek olursa, Türkiye'nin de Lozan Antlaşması'nın çözümlendiği bütün sorunların yeniden ele alınmasını isteyeceğini ve Kıbrıs sorununu çözmek için, gerekirse,

⁴⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Cilt 10, İçtima 2, 44. İnikat, 25-2-1956, s.719-720.

⁴⁶ *Ulus-Zafer*, 10 Mart 1956.

⁴⁷ *Zafer*, 12 Temmuz 1956.

“Ada’ya askeri bir müdahalede bulunabileceklerini” açıklıyordu⁴⁸. Bu ifadeler, bir Türk yetkilinin Kıbrıs’la ilgili olarak ilk kez bir “askeri müdahale”den söz etmiş olması bakımından dikkat çekicidir.

LORD RADCLIFFE’NİN HAZIRLADIĞI ANAYASANIN AÇIKLANMASI VE TÜRKİYE’NİN YENİ KIBRIS POLİTİKASI: TAKSİM

Radcliffe’nin Kıbrıs’ta yapmış olduğu çalışmalar sonunda hazırladığı Kıbrıs’ın özerkliğini sağlayan yeni Kıbrıs Anayasası, 19 Aralık 1956’da açıklandı. Böylece, TAKSİM alternatifi de ilk kez İngiltere tarafından tartışmaların arasına sokulmuş oluyordu. Türkiye’nin teklife yaklaşımı olumlu idi. Başbakan Adnan Menderes’in 20 Aralık’ta Anadolu Ajansı’na verdiği açıklamadaki, “*Radcliffe raporu üzerinde yaptığımız iptidai mahiyette inceleme ve İngiltere Hükümeti tarafından verilmiş olan izahat, bu raporun makul bir müzakere mevzuu teşkil edilebileceği kanaatini bize vermiştir*” ifadeleri “*teklifin tartışılabilir olduğu*” görüşünü öne çıkarıyordu⁴⁹. Dr. Küçük’ün de katılmış olduğu 28 Aralık 1956’da TBMM’de yapılan oturumda Menderes yaptığı konuşmada “*Taksim meselesi hiçbir zaman nazardan uzak tutulacak bir keyfiyet değildir. Türk Hükümeti, Taksimi şayanı iltifat bir teklif olarak karşılamaktadır*” diyerek “*Taksime taraftar olacağını*” açıklıyordu⁵⁰. Böylece, TAKSİM Ankara’nın yeni Kıbrıs politikası olma yoluna giriyordu.

ADA’DA DEVAM EDEN TERÖR VE MAKARİOS’UN SÜRGÜN HAYATININ SONA ERMESİ

Türkiye’nin önemli bir ödün vererek “*Taksim*” tezini benimsemesine karşın, Ada’da Rumların yarattığı terör olayları durmamış, tam tersine artmıştı. Örneğin; 22 Ocak 1957 tarihinde, Kıbrıs’ta incelemeler yapan ve aralarında Nihat Erim’in de bulunduğu Türk delegasyonunun konvoyundaki bir araca Rum teröristlerce başarısız bir bombalı suikast gerçekleştirilmişti⁵¹. Bu gelişmeler üzerine İngilizler, Ada’da EOKA’ya karşı etkin olarak harekete geçtiler. Bu etkili çalışma sonunda Terör Örgütü’nün birçok elebaşısı yakalandı veya öldürüldü. Bu yoğun baskı karşısında EOKA, 14 Mart 1957’de, bir anlaşma teklif ederek Makarios’un serbest bırakılması durumunda, şiddeti geçici olarak durdurabileceğini

⁴⁸ D.P. M.G.G.M.Z., Dönem: X, Cilt:173, 5 Temmuz 1956, s.49.

⁴⁹ Gazioğlu(I), a.g.e., s.129.

⁵⁰ *Dünya*, 28 Aralık 1956.

⁵¹ A.g.e., 23 Ocak 1957; Erim, a.g.e., s.55.

bildirdi. Ada'daki terör ve şiddeti durdurmak isteyen İngiliz Hükümeti, Başpiskopos'un Seyşel Adaları'ndaki sürgün hayatına, 28 Mart'ta "Kıbrıs'a dönmek koşuluyla" son verdi⁵².

Radcliffe Planı'yla birlikte İngilizlerle aynı dili konuşmaya başladıklarını düşünen Ankara, Makarios'u serbest bırakmakla İngilizlerin kendilerine karşı politika değişikliğine gidebilecekleri, yeniden self determinasyon görüşmelerine başlayarak eskiden olduğu gibi Rum politikalarına yakınlaşabilecekleri endişesi duydu ve tepki gösterdi. Başbakan Menderes; "Kıbrıs'ın Yunanistan'a gitmesini asla kabul etmeyiz. Biz Kıbrıs'ta bir idari muhtariyet namı altında çoğunluğun Türk azınlığı ezmek imkanına sahip olmasına asla razı gelmeyiz... Bizim yapabileceğimiz fedakarlığın son haddi, son merhalesi, Kıbrıs'ın taksiminden ibarettir" sözleriyle artık vazgeçilmez bir yol olarak değerlendirdikleri Taksim'de ısrarlı olduklarını bir kez daha vurguladı⁵³. Yunanistan da Türkiye'deki bu gelişmelere tepki göstererek, Ankara Büyükelçisini Atina'ya çağırdı. İngiltere ise, Türkiye'ye satışına karar verdiği 4 kruvazörün satışını durdurduğunu açıkladı. Bu gelişmeler üzerine Türk Hükümeti de, Londra Büyükelçisi'ni Ankara'ya çağırdı⁵⁴.

NATO Genel Sekreteri Lord Ismay, İngiltere'nin girişimleriyle NATO üyeleri arasında ortaya çıkan bu gerginlik karşısında harekete geçerek, 20 Mart 1957 tarihinde, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan temsilcilerine arabuluculuk önerisinde bulundu. Türkiye ve bu organizasyonu perde arkasında düzenleyen İngiltere tarafından olumlu karşılanan görüşmelerde Yunanistan'ın olumsuz tutumu nedeniyle sonuç alınamadı. Görüşmelerde Türk delegasyonunun başkanlığını yapan Hayrettin Erkmen; "Türk Milleti Kıbrıs Adası'nda yaşayan ırkdaşlarını yabancı bir idareye terk etmemeye kati suretle kararlıdır"⁵⁵ ifadelerini kullanıyordu.

1957 SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN TAKSİM ISRARI

Kıbrıs sorununun çıkmaza girdiği ve Rum saldırılarının arttığı bu günlerde, 3 Mayıs 1957 tarihinde Bursa'da, Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakan Adnan Menderes'in de katıldığı büyük bir miting yapıldı ve

⁵² *Ulus*, 30 Mart 1957.

⁵³ Armaoğlu H.F., (1963), *Kıbrıs Meselesi 1954-1958: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Ankara, Sevinç Matbaası, s. 365.

⁵⁴ *Ulus*, 11-12 Nisan 1957.

⁵⁵ Armaoğlu, a.g.e., s. 361.

Menderes yaptığı konuşmada; “*Bizim yapabileceğimiz fedakârlığın son haddi, son merhalesi, Kıbrıs’ın taksiminden ibarettir*” görüşünü yineleyerek⁵⁶, Ada’da uygulanacak başka bir çözüm şekline karşı çıkacaklarını belirtti.

1957 seçimleri sonucunda, yeniden hükümeti kurmakla görevlendirilen Adnan Menderes, hükümet programını TBMM’ne sunarken yaptığı konuşmada “*Kıymet verdiğimiz Türk - Yunan dostluğunu korumak ve bu ihtilâfi ortadan kaldırmak için azami hüsnüniyet göstermiş ve Kıbrıs’ın taksimine razı olmak suretiyle yapabileceğimiz fedakarlığın hududuna varmış bulunuyoruz. Ada’daki Türk Cemaati’nin istikbal ve inkişafının korunması için aldığımız bu kararlı durumun muhafaza olunacağını bir kere daha teyit ederiz*”⁵⁷ diyordu.

Menderes’in yinelediği taksim tezini bu kez, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de aynı gün Meclis’te yaptığı konuşmadaki “*...Müttefiklerimizin davaya verdiğimiz büyük ehemmiyeti layıkı ile kavramamış olmaları ihtimalinden ciddî olarak endişe ediyoruz. Kıbrıs’ın taksimi suretiyle iki dost memleket arasındaki ihtilâfin hallolunmasını doğru buluyoruz*” sözleriyle destekliyordu⁵⁸.

Başbakan Menderes, 26 Aralık 1957 tarihinde, yapılan DP Meclis Grubu toplantısında yaptığı konuşmada; Yunanistan’ın Ada’ya yasa dışı olarak asker, silah göndermesine ve Kıbrıs konusunu ikide bir uluslararası kuruluşlara götürmesine izin vermeyeceklerini belirtti ve “*Yunanistan bize fenalık yaparsa, biz daha fazlasını yapabilecek vaziyetteyiz*” şeklindeki açıklamasıyla Türkiye’nin Kıbrıs konusunda kararlı, “*taksim*” tezinde de ısrarlı olduğunu bir kez daha vurguladı⁵⁹.

KIBRIS TÜRKÜ’NÜN SAVUNMA GEREKSİNİMİ VE TÜRK MUKAVEMET TEŞKİLATI(TMT)’NİN KURULUŞU

Türk Mukavemet Teşkilatı’nın temelleri 23 Kasım 1957’de Rauf Raif Denктаş, Dr. Burhan Nalbantoğlu ve Mustafa Kemal Tanrısevdi tarafından

⁵⁶ Zafer, 4 Mayıs 1957.

⁵⁷ Cumhuriyet-Zafer, 19 Aralık 1957; TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem XI, Cilt 1, İçtima 1, 10. İnikat, 4-12-1957, s.63.

⁵⁸ A.g.e., s. 69.

⁵⁹ Ayın Tarihi, Aralık 1957, Sayı: 277, s. 325.

Lefkoşa'da atılmıştır. Teşkilat, ilk yıllarında dağınık olarak faaliyet gösteren küçük grupları birleştirerek, tüm Kıbrıs Adası'nda faaliyet göstermeyi planlamıştır. Teşkilatın kurucu liderleri arasında yapılan toplantılarda terör örgütü EOKA'ya karşı, Türkiye'nin desteği olmaksızın başarısız olunacağı vurgulanmış ve bunun için anavatana gitme kararı alınmıştır. Alınan bu karardan sonra Dr. Fazıl Küçük, Rauf Raif Denktaş ve Başkonsolos Burhan Işın, Türkiye'ye giderek dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmüşlerdir. Bundan sonra TMT'nin örgütlenmesi, eğitilmesi ve silahlandırılması Türk subaylar tarafından koordine edilmiştir. 01 Ağustos 1958 tarihinden itibaren Ada'daki teşkilatın örgütlenmesini üzerine devralan Türkiye, Kıbrıs'ın ilk Bayraktar'ı Albay Rıza Vuruşkan'ı İş Bankası Müfettişi maskesi altında Ada'ya göndermiştir. Böylece 01 Ağustos 1958, TMT'nin resmi kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir.

1958'DEKİ GELİŞMELER VE MAC MİLLAN PLANI

1958 başında, Kıbrıs Rum lideri Makarios'un, 13 Ocak'ta Atina Başkonsolosluğu'na müracaat ederek, Türk Hükümeti ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'yı ziyaret etme isteği, Atina Konsolosu Müftü Ocak'ın İngiliz vatandaşı olduğu için Makarios'un vizeye ihtiyacı olmadığı ve istediği zaman Türkiye'ye gidebileceğini belirtmesine karşın Türk Dışişleri tarafından "*kamuoyunun buna hazır olmadığı*" gerekçesiyle reddedildi⁶⁰.

Demokrat Parti Hükümeti'nin "*Taksim*" politikasının 1958 yılında da Türk kamuoyunda destek bulduğunu görüyoruz. 8 Haziran 1958'de, İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda 200.000, Ankara'da Anıtkabir çevresinde 150.000 kişinin katıldığı iki büyük miting düzenlenmiş olması bu görüşü doğrulamaktadır⁶¹. Bu arada Kıbrıs'ta, 5 Rum'un öldürülmesinden sorumlu tutulan 17 Türk tutuklanmıştır⁶². Bu gelişme üzerine; Adana, Hatay, İzmir ve Kayseri'de büyük katılımlı mitingler yapılmıştır. İzmir'de düzenlenen mitinge 300.000 kişi katılmış, bu mitinglerde "*Ya Taksim, Ya Ölüm*" şeklinde pankartlar taşınmış ve sloganlar atılmıştır⁶³. İzmir Mitinginin yarattığı gerginlik nedeniyle, NATO'da görev yapan Yunanlı askeri ve sivil personel Türkiye'yi terk etmişlerdir. Bununla birlikte

⁶⁰ *Milliyet*, 15 Ocak 1958.

⁶¹ *Ulus-Zafer*, 9-13 Haziran 1958.

⁶² *A.g.e.*, 14 Haziran 1958.

⁶³ *A.g.e.*, 16 Haziran 1958.

Yunanistan, Balkan Paktı'nda görevli memurlarını da geri çekmiştir⁶⁴. Bu gerginlik üzerine, TBMM'nde 16 Haziran 1958 tarihinde yayınlanan bildiri ile “*Türkiye'nin Kıbrıs konusunda en son kabul ettiği çözüm şeklinin taksim olduğu*” görüşü bir kez daha yinelenmiştir⁶⁵. Meclisteki görüşmeler sırasında Baha Akşit'in önerisiyle⁶⁶, Türkiye'nin “*Taksim*” tezi bir bildiri aracılığıyla ve TBMM'nin ittifakla aldığı bir karar ile dünya kamuoyuna duyurulmuştur⁶⁷.

Ankara ve Atina ile görüşmelerini sürdüren İngiliz hükümeti, 19 Haziran 1958'de, Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd'un mimarlığını yaptığı, Türk ve Rum toplumlarının eşit haklara sahip olmaları temel ilkesine dayanan bir self-determination planını içeren yeni tekliflerini, İngiliz Parlamentosu'nda kamuoyuna açıkladı⁶⁸. Henüz Kıbrıs'a dönmeye izin verilmeyen ve Atina'da bulunan Makarios, bu planın kabul edilemeyeceğini ve konunun İngiliz Hükümeti ile Kıbrıslılar arasında görüşülmesi gerektiğini belirtiyordu⁶⁹. Makarios'un yanıtında sözünü ettiği “*Kıbrıslılar*” teriminin, yalnızca kendisinin dini ve siyasi liderliğini yaptığı Kıbrıs Rumları'nı içerdiğini ayrıca belirtmeye gerek olmadığını sanıyorum. Ayrıca bugüne kadar yok saydığı Kıbrıs Türk Toplumunun da ayrı bir meclisinin olacağı, bu yetmiyormuş gibi Türkiye'nin de Ada'nın egemenliğinde söz sahibi olma olasılığı, Başpiskopos'un tehlikeli olarak değerlendirdiği konulardı. Bu arada Yunan Hükümeti'nin de planı reddettiğini açıkladığını görüyoruz.

Bu tarihlerde Ortadoğu'da İngiltere'yi zor durumda bırakan ve Kıbrıs'a daha fazla önem vermesini gerektiren olağan dışı gelişmeler olmaktadır. Irak'ta bir ihtilal sonucunda iktidara gelen General Kasım Hükümeti, Bağdat Paktı'na fiilen son vermiş ve İngiliz karşıtı bir politika izleyerek kısa bir süre önce İngilizleri Süveyş Kanalı'ndan çıkarmayı başaran Mısır yönetimi ile işbirliği içine girmişti. Tüm bunlar, Kıbrıs'ı ve Türkiye'yi İngilizler için daha önemli bir hale getiriyordu.

⁶⁴ *Ulus-Zafer*, 29 Haziran 1958.

⁶⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, 81. İnikat, 16.6.1958, s.494-497.

⁶⁶ *A.g.e.*, s.494-495.

⁶⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, 81. İnikat, 16.6.1958, s.496-497.

⁶⁸ Planın ayrıntıları için bkz. Gazioğlu(I), *a.g.e.*, s. 150-154.

⁶⁹ Gazioğlu(I), *a.g.e.*, s. 154.

Ankara'nın yeni plana yaklaşımlarının olumsuz olduğunu bilen Başbakan Mac Millan, 10 Ağustos 1958'de Ankara'ya geldi⁷⁰. Görüşmelerin tamamlanmasından sonra Londra'ya dönen Mac Millan, kendi adıyla anılan planda düzeltimler yaparak, yeni planını 15 Ağustos'ta Parlamento'da açıkladı⁷¹. Bu plan, Kıbrıs'ta bir ortaklık rejimi öngörmekte idi. Plan'a göre; Kıbrıs'ta, yedi yıllık bir süre için ortak bir yönetim kurulacak ve bu süre sonunda, Türkiye ve Yunanistan da istediği takdirde Ada'nın egemenliğini paylaşabileceklerdi⁷².

Bu planın da Enosis'e hizmet etmemesi nedeniyle, Başpiskopos Makarios ve O'nun görüşleri doğrultusunda hareket eden Yunan Hükümeti tarafından henüz tartışılmadan reddedildiğini belirtmeliyiz.

Kıbrıs'taki Türk Liderleri değerlendirmeyi Türkiye Hükümeti'ne bıraktılar. Başbakan Adnan Menderes, 25 Ağustos 1958'de kabul ettiği İngiltere Büyükelçisi Sır James Bowker'e, Mac Millan Planı'na sıcak baktıklarını, aynı gün Dışişleri Bakanı Zorlu da "Taksim tezi gözardı edilmedikçe, planın desteklenebileceğini" açıklıyorlardı⁷³.

MAC MİLLAN PLANI'NIN UYGULANMAYA BAŞLAMASI

Böylece, İngiliz ve Türk hükümetleri yeni planı uygulamaya geçirmek için çalışmalara başladılar. Kendilerine karşı planın Ada'da uygulanmasına karar verilmesi, Rum ve Yunanlıları telaşlandırdı. Yunan Dışişleri, bunun Lozan Antlaşması'na aykırı olduğunu açıkladı. Tüm gelişmeler ışığında İngiliz Dışişleri sözcüsü, İngiltere'nin Mac Millan Planı'nı 1 Ekim 1958'den itibaren uygulamaya kararlı olduğunu açıkladı.

Bu plana uygun olarak Türkiye'den gönderilen Türkiye Cumhuriyeti temsilcisi Burhan Işın, 1 Ekim'den itibaren "*Türk Temsilcisi*" olarak Ada'daki görevine başladı. Türk temsilcisinin Kıbrıs'a gelişini *Halkın Sesi* Gazetesi şu başlıkla duyuruyordu: "*4 Haziran 1878'de Anavatan'dan ayrı düşmenin acısı-1 Ekim 1958 Hürriyet'e, mesut günlere doğru ilk adım*"⁷⁴. Böylece Rum ve Yunanlıların engelleme girişimlerine karşı, Mac Millan Planı Kıbrıs'ta resmen ve fiilen uygulanmaya başladı.

⁷⁰ *Ulus*, 11 Ağustos 1958.

⁷¹ Mac Millan'ın yeni planının ayrıntıları için bkz. Gazioğlu(I), *a.g.e.*, s. 155-156.

⁷² Gönlübol M., Sar C. ve arkadaşları, (1974), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara, s.387-388.; Gazioğlu(I), *a.g.e.*, s. 155-156.

⁷³ *Ulus*, 26 Ağustos 1958.

⁷⁴ *Halkın Sesi*, 1Ekim 1958.

KIBRIS'TA CUMHURİYETE DOĞRU

Mac Millan Planı'nın 15 Ağustos 1958'de değiştirilmiş halinin İngilizler tarafından ilgili taraflara sunulduğu gün, Yunanistan tarafından bir kez daha BM'e götürülen Kıbrıs konusu, 25 Kasım-5 Aralık tarihleri arasında BM Genel Kurulu'nda görüşüldü. Yunan görüşünü açıklayan Averoff, Mac Millan Planı'nın nihai hedefinin Taksim olduğunu, Makarios'un teklif ettiği demokratik bir muhtariyet idaresinin ardından garantili bağımsızlık önerisinin Ada için en uygun çözüm olduğuna inandıklarını ve Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden diriltmeyi amaçladığını ve Lozan Antlaşması'na uymadığını belirterek, Taksim politikasının aslında Türkiye'nin yayılcı anlayışının bir ispatı olduğunu iddia ediyordu⁷⁵.

Toplantıda Türkiye'nin görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Zorlu, Kıbrıs'ın Anadolu'nun bir parçası olduğunu, Yunanistan'a verilmesinin Türkiye'nin coğrafi ve politik anlamda bütünüyle sıkıştırılacağı anlamına geleceği için buna izin veremeyeceklerini belirterek, Yunanistan'ın bağımsızlık talebinin Enosis için taktiksel bir adım olduğunu ve nihai hedefin aslında Enosis'i gerçekleştirmeyi kapsadığını açıklıyordu. Zorlu konuşmasında, aslında tüm sorunların kaynağını Yunanistan'ın emperyalist politikasının teşkil ettiğini belirterek, Kıbrıslı Rumların Türk azınlığı yok etmeyi amaçladıklarını, eğer Kıbrıs'a bağımsızlık ya da self determinasyon verilecekse bunun her iki taraf için de uygulanması gerektiğini söylüyordu⁷⁶. BM'deki bu görüşmeleri değerlendiren Rauf R. Denктаş'a göre "*Zorlu orada Averof'u mağlup ediyor, büyük şamar atıyordu*"⁷⁷. BM Genel Kurulu'nda Yunan tezi bir kez daha reddedildi.

BM'deki tarafların tezlerinden taviz vermeksizin yaptıkları sert tartışmalara karşın, Zorlu'nun görüşmelerden sonra Averof'a '*sizi kutlamaya geldim, iyi savaştınız*' iltifatlarıyla yaklaşımı ve akabinde ikili arasında başlayan diyalog, gerginliğin yumuşamasına ve Kıbrıs'ta çözüme giden yolda şaşırtıcı bir iyileşmeye neden olacaktı.

⁷⁵ *The Times*, 26 November 1958, s.14.

⁷⁶ Nancy Crawshaw, *The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece*, London, 1978, s. 320-330.

⁷⁷ Rauf R. Denктаş ile 22 Nisan 2011 tarihinde, Lefkoşa'daki ofisinde yapmış olduğumuz mülakat.

Zorlu ve Averof, 6 Aralık'ta tekrar bir araya gelerek özel bir toplantı gerçekleştirdiler. Averof'un “İngiltere kendi çıkarlarını garantiye alabilmek için sürekli olarak bazen Türkiye, bazen de Yunanistan'ın tarafında yer alıyordu” gerekçesiyle, kendi istekleri çerçevesinde İngiliz temsilcinin bulunmadığını belirttiği bir ortamda yapılan görüşme samimi bir hava içerisinde geçti⁷⁸.

BM'nin verdiği karar sonucunda, Paris'te, 18 Aralık 1958'de NATO'nun Bakanlar Toplantısı'nda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları üç yıldan sonra ilk kez bir masa etrafında bir araya gelerek, Kıbrıs sorununu çözmek üzere görüşmelerin başlatılması için prensip anlaşması sağladılar.

ZÜRİH ANTLAŞMASI

Paris'teki bu görüşmeden hemen sonra, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları 17 ve 21 Ocak 1959'da Paris'te iki kez daha bir araya geldiler. Bu görüşmelerde Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasının koşulları tartışıldı ve konuyla ilgili prensip kararları alınarak, her iki tarafın başbakanlarının da katılacağı bir görüşmede son kararların verilmesi ve anlaşmanın imzalanması yönünde görüş birliğine varıldı. Bunun sonucunda Adnan Menderes ve Konstantin Karamanlis'in Zürih'e gelmesiyle, yapılan altı günlük görüşmelerin ardından Kıbrıs'ta bağımsız bir yönetim kurulmasına yönelik 27 maddelik bir antlaşma, Türk ve Yunan Başbakanları tarafından 11 Şubat 1959'da Zürih'te imzalandı ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında üçlü görüşmelere devam edilmesi kararı alındı.

Ancak söz konusu antlaşmanın uygulanabilmesi, İngiliz Hükümeti ile Kıbrıs Rum ve Türk Toplumlari tarafından da onaylanmasına bağılıydı. Bundan dolayı ilgili tarafların temsilcileri konuyu görüşmek üzere Londra'da bir araya geldiler⁷⁹.

⁷⁸ Averoff E. - Tossizza, (1986), *Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963*, (Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York, s.299.

⁷⁹ Zafer, 21 Ocak 1959; *Vatan Cephesi*, 16 Şubat 1959.

LONDRA ANTLAŞMASI VE TÜRKİYE’NİN TAKSİM TEZİNDEN GERİ DÖNÜŞÜ

Zürih dönüşünde, 12 Şubat 1959 tarihinde, DP Grubu’na bilgi veren Başbakan Adnan Menderes, “*Kıbrıs meselesi tarihe intikal etmiş addolunabilir*” şeklinde konuşarak, Kıbrıs’ta Türk çıkarlarının ve Türkiye’nin güvenliği sorununun çözümlendiğine vurgu yapmış ve alınan sonuçtan duyduğu mutluluğu dile getirmişti. Menderes bu konuşmasında; “*Kıbrıs’ı alamadık, fakat Kıbrıs’ı vermedik. Hiç kimsenin menfaatine teaddi etmedik. Fakat memleketimizin menfaatleri bakımından zerre kadar fedakarlıkta bulunmadık*” demiştir⁸⁰. Yrd. Doç. Dr. Mustafa Albayrak, bir makalesinde bu gelişme için; “*Kuşkusuz ki, A.Menderes’in söyledikleri, Türkiye Hükümeti’nin en son olarak izlemekte olduğu ‘Taksim’ politikasından bir ödün vermediği şeklinde yorumlanamaz. Tam tersine, Demokrat Parti hükümeti, bu politikasından önemli bir geri adım atmış oluyordu*” yorumunu yapmaktadır⁸¹.

Temelleri daha önceden atılan antlaşmaları imzalamak için Türk heyetine başkanlık etmek üzere 17 Şubat’ta Zürich’e hareket eden Adnan Menderes’in uçağı, Londra’da Gatwick Havaalanı yakınlarında düştü. Kazada Türk Heyeti ve uçak mürettebatından on altı kişi hayatını kaybetti⁸².

Londra’da her üç ülkeyi başbakanlarının temsil ettiği toplantıda Kıbrıs Türk Toplumunu Dr. Küçük, Rum Toplumunu da Başpiskopos Makarios tarafından temsil ediliyordu. Londra’da Lancaster House’da Zürich Antlaşması ilgili tüm taraflarca kabul edilerek, 19 Şubat 1959 tarihinde imzalandı⁸³. Yaralanan Menderes, anlaşmayı tedavi edilmekte olduğu London Clinic’de imzaladı. Bu genel uzlaşma antlaşması; Kuruluş, Garanti, Askeri İşbirliği ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası gibi dört ayrı antlaşmadan oluşmaktaydı⁸⁴.

Başlangıçta İngiliz yönetiminin değişmemesini konu alan ve Türkiye için “*Kıbrıs diye bir sorun yoktur*” şeklinde ifade edilen statükonun muhafazasını isteyen, daha sonra İngiltere’nin Ada’da bir yönetim

⁸⁰ D.P.M.G.G.M.Z., Dönem: XI, Cilt: 258, 12 Şubat 1959, s.39-41.

⁸¹ Albayrak M, a.g.e.

⁸² Zafer, 20 Şubat 1959.

⁸³ Zürich Anlaşması’nın ayrıntılı maddeleri için bkz. Gazioğlu(I), a.g.e., s. 182-192.

⁸⁴ Ayrıntılar için bkz: Fahir Armaoğlu, (1963), *Kıbrıs Meselesi (1954-1959)- Türk Hükümeti ve Kamuoyu Davranışları*, Ankara.

değişikliği konusundaki kararlılığını ve Yunanistan'ın da ilhak konusundaki ısrarlı tutumunu görüp, kamuoyunun da baskıları karşısında, kendi ifadesiyle “*emniyet mülahazası ve tarihi ve coğrafi bağları*” ileri sürerek Ada'nın Türkiye'ye ilhakını savunan, ardından ilhakın olası olmadığını anlayınca “*ya Taksim, ya ölüm*” sloganıyla Ada'nın taksimini öngören Türkiye, bu anlaşma ile henüz sekiz ay önce, 16 Haziran 1958'de dünya parlamentolarına bir bildiri ile ilan ettiği ve son fedakarlık olarak değerlendirdiği “*Taksim*” tezinden de vazgeçiyordu. TBMM görüşmeler sonunda Londra Antlaşması'nı 2 çekimser, 138 olumsuz oya karşın, 347 olumlu oy ile kabul etmiştir⁸⁵.

TÜRKİYE'DE YÖNETİM DEĞİŞİKLİĞİ-27 MAYIS DARBESİ

Büyük uğraşlar sonunda 6 Nisan 1960 tarihinde İngilizce olarak hazırlanan, 198 maddeden oluşan ve ilgili beş tarafın imzasıyla tamamlanan, ayrıca İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın “garantör devletler” olarak yer aldığı “*Yeni Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası sürecini*” Türkiye adına yürüten DP iktidarı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine tanık olamadı⁸⁶. Zira 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de bir hükümet darbesiyle ordu yönetime el koydu ve DP iktidarı sona erdi. Ankara'da 27 Mayıs Darbesi gerçekleştirildikten sonra yönetimi devralan Milli Birlik Komitesi (MBK), yurtiçindeki mevcut sorunlar yanında, bir de dışarıda Kıbrıs ile ilgili bir sorunla uğraşmak istemiyordu. Nitekim 1960 Mayıs'ında askeri yönetimin, feshettiği TBMM'nin yerine kurduğu MBK'nin 11 Temmuz 1960 tarihindeki ilk toplantısında, Devlet Bakanı Kamil Artus tarafından okunan hükümet programında Kıbrıs ile ilgili olarak belirtilen vurgular, yeni yönetimin Kıbrıs politikasının Menderes döneminden farklı olmayacağını, Zürih ve Londra Antlaşmaları çerçevesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nin devamı için çaba gösterileceğini belirtiyordu⁸⁷. Ayrıca, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayan antlaşmaların arasında, o dönemde gizli tutulan ve Averof ile Menderes'in imzalarını taşıyan “*Gentilment Agreement*” vardı ve bu centilmenlik anlaşmasına göre de Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs'ta iki tarafın liderlerini desteklemeyi ve Kıbrıs'ın NATO'ya üye olmasını teşvik etmeyi taahhüt ediyorlardı⁸⁸. Nitekim Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk günlerinden itibaren

⁸⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 50. İnikat, 4.3.1959, s.54.

⁸⁶ Kıbrıs Anayasası'nın ayrıntıları için bkz. Gazioğlu(I), a.g.e., s. 215-297.

⁸⁷ MBK Genel Kurul Toplantısı Açık Birleşim Tutanağı, cilt 1, İkinci Birleşim, 11 Temmuz 1960, s.4.

⁸⁸ Kızılyürek N., (2002), *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*, İstanbul, , s. 265-266.

ortaya çıkan sorunları büyötmek istemeyen Türkiye'deki yeni iktidar, Kıbrıs'ta Cumhuriyet'in devamını sağlamak adına Kıbrıs Türk Liderliği ile de ters düşmeyi göze alacaktı.

Aslında Albayrak'ın makalesinde belirttiği gibi, Türkiye ve onunla birlikte Yunanistan, ABD ile İngiltere'nin kendilerine empoze ettikleri Kıbrıs'ta iki toplumlu bir cumhuriyet yönetimini öngören çözümü, kabul etmek zorunda kalmışlardı.

SONUÇ

Kıbrıs Cumhuriyeti, 15 Ağustos'u 16 Ağustos'a bağlayan gece, Lefkoşa'da 21 pare top atışıyla, Vekiller Konseyi binasında yapılan törenle ilan edildi⁸⁹. İlgili evrakların Makarios, Dr. Küçük, Vali Foot, Türkiye adına Başkonsolos Vecdi Türel ve Yunanistan adına Büyükelçi Hristopoulos tarafından imzalanmasından sonra ilk konuşmayı yeni devletin Cumhurbaşkanı Başpiskopos Makarios yaptı. Konuşmasında, *“İlgili tüm taraflar arasında samimi ve sıkı işbirliği yapılması, Ada'nın Elen ve Türk sakinlerinin milli, manevi ideal ve geleneklerine karşılıklı takdir ve hürmet gösterilmesi gerektiği”* şeklinde ifadeler bulunan Başpiskopos'un⁹⁰, aslında *“manevi ideal”* olarak vurguladığı ifadenin yüzlerce yıl peşinden koştukları *“Enosis İdealı”* olduğu çok kısa bir zaman sonra ortaya çıkacaktı. Gerçekten de Cumhuriyet'in Cumhurbaşkanı Makarios, Türk ve Rum Toplumlarının siyasal eşitliğine ve ortak egemenlik haklarına dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yaratan antlaşmalara attığı imzaların mürekkebi kurumadan, *“Cumhuriyet, bizim için Enosis'e sıçrama tahtasıdır”* diyordu⁹¹. Aslında Başpiskopos'un ve Rumların bağımsızlığı kabul etmelerindeki temel düşünce, o günkü dünya konjonktürü içerisinde Enosis'i gerçekleştiremeyeceklerini görmeleri ve bağımsızlığı Enosis'e giden en emin yol olarak değerlendirmeleridir. Nitekim 28 Temmuz 1960 günü Cumhurbaşkanı Makarios'un basına yaptığı açıklama, 1960 antlaşmalarına bakış açılarını göstermesi bakımından çok ilgi çekidir; *“Antlaşmalar gaye değildir. Onlar geleceği değil, bugünkü durumu gösterir. Rum halkı milli davasını sürdürecektir ve kendi geleceğini kendi arzusuna göre şekillendirecektir. Zürih ve Londra Antlaşmalarında olumlu unsurlar olduğu gibi olumsuz unsurlar da mevcuttur. Rumlar olumlu unsurlardan yararlanacak, olumsuzları bir*

⁸⁹ Ulus, 7 Nisan 1959.

⁹⁰ Gazioğlu(I), a.g.e, s. 211-212.

⁹¹ Tolgay A., (1998), *Fırtına ve Şafak*, KTMD Yayını No:8, Lefkoşa, s. 77.

kenara atacaktır”⁹² diyen Başpiskopos, gerçek amaçlarını açıklamış oluyordu.

Türkiye açısından baktığımızda, “*Kıbrıs'ta Federal bir Cumhuriyete razı olmak suretiyle ödün vererek, uzlaşmacı bir tutum izlemiş olsa bile, Londra Antlaşması'nda, garantör devlet olarak yer alarak, gerektiğinde Ada'ya müdahale edebilme hakkına sahip olmuş ve bu durum, Türkiye'nin, 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekati'nı gerçekleştirebilmesinde hukuki bir gerekçe oluşturmuştur*”⁹³.

⁹² Asım Uyguroğlu (Tnk. Kur. Bnb.), *Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını* (Kur. Tezi), Harp Akademileri K.lığı Yayını, İstanbul, Mayıs 1995, s. 19-22.

⁹³ Albayrak M., *a.g.e.*

KAYNAKLAR

XIII. ARŞİV KAYNAKLARI

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
İngiltere Foreign Arşivi

- C. Foreign Office Files and Correspondence
- D. Colonial Office Correspondence

XIV. SÜRELİ YAYINLAR

A. GAZETELER

Avrupa	Cumhuriyet
Daily Express	Dünya
Halkın Sesi	Hürriyet
Kıbrıs	Milliyet
New York Herald Tribune	Söz Gazetesi
The Times	Ulus
Zafer	

B. DERGİLER

Ayın Tarihi

XV. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

J. KİTAPLAR

Armaoğlu H.F., (1963), *Kıbrıs Meselesi 1954-1958: Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları*, Ankara, Sevinç Matbaası.

Averoff E. - Tossizza, (1986) *Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963*, (Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York.

Bayülken H.B., (1983) *Cyprus Question and The United Nations*, MSB Yay., Ankara.

Bilsel M.C, *Lozan, C. II*, İstanbul.

Çevikel N., (2006), *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, İstanbul.

Crawshaw N., (1978), *The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece*, London,

Debeş T., (1993) *Sir Ronald Storrs'un Anıları*, KKTC.

Doğumunun 100. Yıldönümünde Atatürk, Kıbrıs Türk Tarih Kurumu Yay., Lefkoşa, 1981.

Fahir Armaoğlu, (1963), *Kıbrıs Meselesi (1954-1959)- Türk Hükümeti ve Kamuoyu Davranışları*, Ankara.

Gazioğlu A., (1996), *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)- Enosis Çemberinde Türkler*, İstanbul.

Gazioğlu A., (1960), *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi*, İstanbul.

Gönlübol M., Sar C. ve arkadaşları, (1974), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)*, Ankara.

Göktürk T.B., (1996), *Enosis'in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçişi, 1931 İsyanı*, Lefkoşa.

İsmail S.- Birinci E., (1989), *Atatürk Döneminde Türkiye Kıbrıs İlişkileri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kaymak F., (1968), *Kıbrıs Türkler'i Bu Duruma Nasıl Düştü?*, İstanbul.

Kızılyürek N., (2002), *Milliyetçilik Kıskaçında Kıbrıs*, İstanbul.

Özting T., (1981), *Mustafa Kemal'den Atatürk'e*, İstanbul.

Soysal İ., (2000), *Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları*, C.1, Ankara, TTK.

Süleyman Özman, (2005), *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, İstanbul,

Tolgay A., (1998), *Fırtına ve Şafak*, KTMD Yayını No:8, Lefkoşa.

Torun Ş., (1956), *Türkiye, İngiltere, Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu*, İstanbul.

Yurdakul E., (2002), *Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs'ta Uygulanması*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

K. TEZ

Asım Uyguroğlu (1995), *Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü, Yarını* (Kur. Tezi), Harp Akademileri K.lığı Yayını, İstanbul, Mayıs.

L. MAKALELER

"A Quarrel Between Friends: Greece's Reason for Bringing Enosis Before U.N", The Times, 19 Ağustos 1954, s.7.

Daver A., "İngiltere Kıbrıs'ı Yunanistan'a Veremez", Cumhuriyet, 21 Aralık 1951.

**TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (TBMM) CERİDE
KAYITLARINDA
“JOHNSON MEKTUBU” VE SONRASI***

ÖZET

Türkiye, Kıbrıs'ta 1963 yılı Aralık ayında meydana gelen “Kanlı Noel” sonrasında Türk toplumuna yönelik şiddet ve yıldırma saldırılarının artması üzerine, Rumların katliamlarını önlemek ve Türk toplumunun güvenliğini sağlamak amacıyla, 1960 Garanti Antlaşmasının taraf devlet olarak kendisine vermiş olduğu hakları kullanarak, 7 Haziran 1964'te Kıbrıs'a askeri hareket yapmaya karar vermişti.

Amerika birkaç gün önce, bu çıkarmayı önlemek için diplomatik girişimde bulunmuştu. Fakat Türkiye'yi kararından caydıramayınca, ABD Başkanı Johnson 5 Haziran günü, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye, diplomatik üsluba kesinlikle uymayan, çok ağır bir dille yazılmış bir mektup göndererek, müdahaleden vazgeçmesini istiyordu. Mektup, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare tarafından İnönü'ye teslim ediliyor, mektubu okuyan İnönü, ABD Başkanı ile aynı görüşte olmadığını ancak, soruna barışçı bir çözüm bulunması maksadıyla müzakereler yapılmasına olanak yaratmak için müdahalenin durdurulacağını belirtiyordu. Bu mektup, o zamana kadar bahar havası yaşayan Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası oluyordu.

Bu çalışmada, Kıbrıs ve Türk tarihinde “*Johnson Mektubu*” olarak anılan olay ve sonrasında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde nasıl ele alındığı, konuyla ilgili olarak Türk Hükümeti'nin ve diğer partilerin görüşleri ve sonrasında Türk Hükümetlerinin bu olaydan çıkardığı derslerin neler olduğu, TBMM Arşivi'ndeki Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu tutanakları incelenerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: TBMM, Cumhuriyet Senatosu, Johnson Mektubu, Kıbrıs

* Bu makale, 11-13 Aralık 2014 tarihlerinde Gazimagusa/KKTC'de yapılan Uluslar arası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslar arası Sempozyumu'nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

Turgay Bülent Gökçürk, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Ceride Kayıtlarında “Johnson Mektubu” ve Sonrası*”, Uluslar arası Boyutlarıyla Kıbrıs Meselesi ve Geleceği Uluslar arası Sempozyumu Bildiri Kitabı, 2017, Ankara, ss. 221-242.

ABSTRACT

"JOHNSON LETTER" IN THE BOOK ENTRIES OF GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY (PARLIAMENT) AND BEYOND

Turkey had decided to make a military operation after "Bloody Christmas" which occurred in Cyprus in December 1963. Violence and intimidation had been growing day by day to Turkish community and the attacks to the Turkish community were increased on June 7, 1964 in Cyprus. In order to ensure the safety of Turkish communities and to prevent the massacre of the Greeks, Turkey was decided to military operation.

A few days ago America had been decided to prevent operations to Cyprus, and they were contact to Turkey. However, they couldn't change to Turkey's decisions. Because of that operation, he change his mind and he wrote a letter which is normally not acceptable for diplomatic style and he was strictly wanted to renounce to interventions. The letter was delivered to INONU by Raymond Hare who was United States Ambassador of Ankara. After that, Inonu was read the letter and he wasn't in the same direction with him, however he wanted a solution within peace for both community and he said that the intervention was stopped to create opportunities to conduct negotiations and finding a solution with peace. That letter was the turning point for Turkish-ABD relations which had been living spring weather up to that time.

In this study has tried to put forward an event which is called "Johnson Letter" in the Cyprus and Turkish history by examining the minutes in Archives of Parliament in the National Assembly and the Senate of the Republic .

Key Words: Parliament, the Senate of the Republic, Johnson Letter, Cyprus

GİRİŞ

Kıbrıs'ta 1963 yılı Aralık ayında Rumlar tarafından gerçekleştirilen Kanlı Noel ve sonrasındaki saldırılar, tüm girişimlere karşın engellenemiyordu. Adaya BM Barış Gücü'nün gelmesi de gelişmeleri olumlu yönde etkileyememiş ve Rumlar bu kez Türkleri kaçırarak rehin alma yöntemi uygulamaya başlamışlardı. Bu yeni durumla ilgili olarak 22 Mayıs'ta Türk hükümeti tarafından İngiltere ve Yunanistan'a birer nota verilerek dikkatleri çekiliyor¹, İnönü de rehinelere ölmüş olmasının büyük bir katliam olacağını açıklıyordu². 27 Mayıs tarihinde de Ankara tarafından Kıbrıs Hükümeti'ne bir nota verilerek³ Rumların savaş malzemesi ve silah almak için girişimlerde bulunması ve 18-50 yaş arasındaki bütün Kıbrıslı Rumların, yasadışı olarak kurulmuş olan Rum Milli Muhafız Ordusu (RMMO)'na zorunlu asker olarak kaydedilmesi konusunda bir yasa tasarısının Rum yasama organlarına sevk edilmiş olması protesto ediliyordu⁴. Ancak, bu protestolar ve diplomatik girişimler Rum tarafında etkili olmuyor ve Rumlar bildiklerini okumaya devam ediyorlardı. Nitekim Makarios, rehinelere öldürüldüğünü, katliamın sorumsuz Rumlar tarafından yapılmış olduğunu açıklıyordu⁵. Haziran başında zorunlu askerlik yasasının Rum bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu'ndan geçerek yasalaşması üzerine, zaten Türklerin evlerinden ve işyerlerinden alınıp öldürülmeleri, Türk yerleşim yerlerinin askeri ve ekonomik kuşatma altında tutulması gibi eylemlerin de tüm diplomatik girişimlere karşın sürdürülmesi ve Rumların BM personelinin gözü önünde silahlanmaya

¹ Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975, s.297-298.

² **Milliyet**, 23 Mayıs 1964.

³ Türkiye tarafından, Rum Hükümeti'ne "Kıbrıs Hükümeti" unvanı altında nota verilmiş olmasını ve adı geçen nota hakkında kendilerine bilgi verilmemesini Dr. Küçük, Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği'ne gönderdiği "*Bayrak Radyosu'nun bugünkü sabah bülteninde Makarios'a Anavatan Hükümeti namına bir nota tevdi ettiğiniz haberini hayretle işittim. Radyoya verilen haberin tarafımdan bilinmemesi ve Kıbrıs Türk Cemaati'nin mes'ul şahısları olan bizlerden saklanması ciddi ve üzüntü veren bir olaydır. İçinde bulunduğumuz bu en kritik günlerde bile Sefaret'in Cemaat idarecilerinden uzak durması bizi büyük zorluklara sokmakta ve müşkül durumlarda bırakmaktadır. Nitekim dün verilen notayı işiten ecnebilere vaktinde cevap verememekle zimnen Sefaret'in Cemaat'tan ayrı bir siyaset takip ettiği zehabını ilgililere vermiş bulunmaktayız. Şahsım ve mesai arkadaşlarım namına bu hareketleri protesto eder ve teessürlerimizi bildiririz*" ifadelerini içeren mektupla protesto ediyordu. Rauf R. Denктаş, **İlk Altı Ay, Arşivden belgeler ve notlarla 1963-1964**, Lefkoşa, 1991, s.108.

⁴ Erim, **a.g.e.**, s.298; **Milliyet**, 29 Mayıs 1964.

⁵ "Makarios rehinelere öldürüldüğünü itiraf etti", **a.g.e.**, 30 Mayıs 1964.

devam etmeleri karşısında bugüne kadar müttefiklerinin sadece uyarıcı nitelikte notalarla durumu geçıştirdiklerini değerdendiren Türkiye, 4 Haziran 1964 tarihinde Kıbrıs'a askeri müdahale kararı alıyordu⁶. Süreç içerisinde 1 Haziran'da sadece Kıbrıslı Rum üyelerden oluşan Bakanlar Kurulu'ndan geçen zorunlu askerlik yası ve Milli Muhafız Ordusu kurulmasını öngören yasaları protesto eden İngiltere ve Türkiye'nin notaları, 3 Haziran'da Kıbrıs hükümeti tarafından reddediliyor ve üstelik 4 Haziran'da Makarios'un başkanlığında toplanan Rum Bakanlar Kurulu 1961, 62, 63 doğumlu Kıbrıslı Rumları zorunlu askerlik görevi için silah altına almaya karar verdiğini açıklıyordu. Bunun üzerine Makarios'a bir mektup yazan Dr. Küçük, bu yapılanların Anayasa'ya aykırı olduğunu, bu kararları veto edeceğini belirtiyor ve Türk bakanların da katılımıyla ortak Bakanlar Kurulu'nun toplanmasını ve Anayasa'ya aykırı olarak alınan kararların yeniden gözden geçirilmesini öneriyor ve bunları basına da açıklıyordu. Dr. Küçük'ün mektubuna öfkelenen Makarios yaptığı açıklamada, Dr. Küçük'ün Aralık 1963'de ofisini terk ettiğini, artık Cumhurbaşkanı Yardımcısı olmadığını, "*Taksim hedefini terk ettiğini*" söylemeden bu göreve dönemeyeceğini belirtiyordu⁷. Küçük'ün önerilerinin Makarios tarafından reddedişi Ankara'da müdahale kararını pekiştiriyor ve 7 Haziran'da Kıbrıs'a asker çıkarılması kesinlik kazanıyordu⁸.

TÜRKİYE'NİN ASKERİ MÜDAHALE KARARINA AMERİKA'NIN TEPKİSİ

Ancak, Türkiye'nin bu kararı ile Amerika aynı düşüncede değildi ve Türkiye'yi bu karardan vazgeçirmek için yoğun bir diplomatik faaliyete girişiyordu. Bu maksatla ABD, Ankara Büyükelçisi Hare'nin Başbakan İnönü ile mutlaka görüşmesini ve ABD'nin Kıbrıs'a askeri bir müdahaleye karşı olduğunu bildirilmesini, bu konuda mevcut tüm argumanların kullanılmasını istiyordu. Talimatı alan Büyükelçi, 4 Haziran akşamı Bakanlar Kurulu toplantısına girmek üzere olan İnönü'yle görüşmek için

⁶Dışışleri Bakanı Feridun C. Erkin bu kararla ilgili olarak 5 Haziran 1964 tarihinde, "*Eğer Rumlar hareketlerine devam ederlerse, günün birinde Kıbrıs'a gitmemiz mukadderdir. Zannediyorlar ki, Anayasa'yı ihlale devam ederler, kaçırdukları Türkleri gizli yerlere götürüp öldürürler, bunu biz lakaydı ile karşılayacağız. Böyle zannedilerse fevkalade yanılırlar*" açıklamasında bulunuyordu. Abdulhaluk Mehmet Çay, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Ankara, 1989'dan aktaran Süleyman Özmen, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, İstanbul, 2005, s.264.

⁷ Cyprus Mail, 4 Haziran 1964.

⁸ Özmen, **a.g.e.**, s. 267.

ısrarlı oluyor ve üç saatlik bir görüşme gerçekleştiriyorlardı⁹. Bakanlar Kurulu'nun toplantı halinde beklediği ve Erkin'in de katıldığı görüşmede İnönü, müdahalenin amacının Ada'nın bir bölümünün ele geçirilip sorunun çözümünün kolaylaştırılması olduğunu belirtiyor ve düşüncesinde ısrar ediyordu. Sert şekilde geçen görüşme sonunda İnönü'ye Büyükelçi son bir uyarı yaparak, Başkan Johnson'un bu duyduklarından hayal kırıklığına uğrayacağını, çünkü burada müdahale yapılması veya yapılmaması şeklinde tek bir seçenikle baş başa bırakıldığı hatırlatmasında bulunuyor ve ABD'nin bu konuda karar vermesi için 24 saat zamana gereksinimi olduğunu söyleyerek bu zamanı alıyordu¹⁰. Türkiye'nin müdahale kararını öğrenen İngilizler de yoğun diplomasi trafiğine dahil oluyorlardı. İngilizlerin görüşmelerdeki ana fikri, müdahalede bulunmadan önce Güvenlik Konseyi'ne başvurulmasının telkini yönündeydi. Bugüne kadar Ada'da Rumlar tarafından gerçekleştirilen her türlü oldu-bittilere kendi çıkarlarına ters düşmediği sürece göz yuman Amerika ve İngiltere, burada da Türklerin müdahalesine kendi çıkarlarına ters düşeceği için karşı çıkıyorlar ve sorunu Anglo-Amerikan çıkarları çerçevesinde Enosis'i dayatarak çözüme yolunu tercih ediyorlardı. Bunu öncelikle yumuşak diplomasiyle ikna yöntemi uygulayarak kabul ettirmeye çalışıyorlardı ki Türkiye'ye bu yöntemi bugüne kadar birçok kez uygulamışlar ve başarmışlardı. Bu yöntem karşı tarafın kararlılığını çözemese bu kez biraz daha sert diplomasi yolunu tercih ediyorlardı. İşte bu son olayda Türkiye, ABD Büyükelçisi'nin uyarıları ile müdahale kararından vazgeçmemiştir. Zaman da sınırlıydı. O zaman diğer yöntem uygulanmalıydı. Nitekim 5 Haziran günü ABD Başkanı Johnson, 37 gün önce barışa katkılarından dolayı hayranlık duyduğu ve kutlamak için madalyayla taltif ettiği Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye, diplomatik üsluba kesinlikle uymayan, çok ağır

⁹ **Central Files** POL 23-8 CYP, ABD Ankara Büyükelçisi Hare'nin 5 Haziran 1964 tarihinde saat 01'de Washington'a gönderdiği telgraf.

¹⁰ Dışişleri Bakanı'nın bu hareketin ABD'ye söylemeden yapılması önerisini kabul etmeyen ve önceden ABD'yi bilgilendiren İnönü'nün aslında gerçekte Kıbrıs'a bir müdahalede bulunmayı düşünmediği ve bunun Türk kamuoyu ve ordunun baskısı altında alınmış bir karar olduğu ve uygulamaya koymaktan kaçınmanın yollarını aradığı, nasıl olsa ABD'nin buna karşı çıkacağını düşündüğü şeklinde yorumlayanlar bulunmaktadır. Süha Bölükbaşı'na göre; "*İnönü için Johnson mektubu, müdahaleden vazgeçilmesi yönünde adeta bir cankurtaran simidi oldu ve Johnson'un mektubunu alınca müdahalede bulunmayı erteledi ve ABD Başkanı'nı suçlayarak bu durumu müdahalede bulunma isteksizliğini örtbas etmek için iyi bir fırsat olarak ustaca kullandı*". Süha Bölükbaşı, **Turkish-American Relations and Cyprus**, University of Virginia, The Miller Centre, s.75-76.

bir dille yazılmış bir mektup göndererek, müdahaleden vazgeçmesini istiyordu. Mektup, ABD'nin Ankara Büyükelçisi Raymond Hare tarafından İnönü'ye teslim ediliyor, mektubu okuyan Başbakan, ABD Başkanı ile aynı görüşte olmadığını ancak, soruna barışçı bir çözüm bulunması maksadıyla müzakereler yapılmasına olanak yaratmak için müdahalenin durdurulacağını¹¹ ve mektubu da Bakanlar Kurulu'na aynı gece sunacağını ifade ediyordu.

Mektupta Johnson şu noktaları belirtiyordu¹²; Türkiye, Garanti Antlaşması'nı tam olarak işletmeden Ada'ya müdahale kararı almıştır. Türkiye henüz müdahale hakkını kullanamaz. Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale, kendisini Sovyetler Birliği ile çatışma durumuna sokabilir. Türkiye, NATO'lu müttefiklerine danışmadan, onların onayını almadan böyle bir harekete giriştiğine göre, NATO'nun Türkiye'yi savunma yükümlülüğü olup olmadığını düşünmemiştir. Türkiye ile Amerika arasında mevcut 12 Temmuz 1947 tarihli Yardım Antlaşması'nın 4. maddesine göre, Türkiye Amerika'nın vermiş olduğu silahları Kıbrıs'a müdahalede kullanamaz. Çünkü bu silahlar Türkiye'ye savunma amacıyla verilmiştir. Ayrıntılı görüşmeler için Türkiye Başbakanı Washington'a giderse, Başkan Johnson bundan memnun olacaktır¹³. Başkan Johnson özetle, Kıbrıs'a bir askeri müdahaleyi Garanti Antlaşması'nın ihlali olarak algılıyor, Türkiye'nin NATO ve BM üyeliğini sorguluyor ve muhtemel bir Sovyet saldırısı karşısında Türkiye'ye karşı ittifak içindeki yükümlülüklerini yerine getirmeme ve ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımları kesme tehdidinde bulunuyordu. Başbakan İnönü Johnson'un mektubuna 13 Haziran'da yanıt veriyordu¹⁴.

¹¹ “Çıkartma Geri Kaldı-İnönü Amerika'ya Davet Olundu”, **Milliyet**, 6 Haziran 1964; Glen D. Camp, “Greek-Turkish Conflict over Cyprus”, *Political Science Quarterly*, Vol.95, No.1, Spring 1980, s.50.

¹² Özmen, **a.g.e.**, s.268.

¹³ Johnson'un mektubu, o dönemde yayınlanmadı. 15 Haziran'daki gizli oturumda İnönü'nün cevabi mektubu ile birlikte, TBMM'de okundu. 13 Ocak 1966'da *Hürriyet* gazetesinde yayımlandı. Bunun üzerine dönemin hükümeti hem bu mektubu, hem de İnönü'nün cevabını ertesi gün basına dağıttı. İnönü'nün cevabı da 14 Ocak 1966'da *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlandı. Johnson'un mektubu ile İnönü'nün cevabının tam metni için bkz. Erim, **a.g.e.**, s.304-321; Ahmet C. Gazioğlu, **Kıbrıs'ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosis'in Ayak Sesleri**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara, 2007., s.274-283; **Dışişleri Belleteni**, sayı 16, 31 Ocak 1966, s.100-110; SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı**, 1966, Vol. VII, s.139-141 (İngilizce Metin).

¹⁴ “Cevabi mesaj gönderildi”, **Milliyet**, 14 Haziran 1964.

Yumuşak bir üslupla yazılan mektupta, 1947 tarihli Yardım Antlaşması'na değinilmeden şu konulara yer veriliyordu¹⁵; Mektup yazılış tarzı ve içeriği bakımından Amerika'nın Türkiye gibi bir müttefiki için hayal kırıcı olmuştur. Bu son teşebbüs, 1963 sonundan beri Kıbrıs'a dördüncü askeri müdahale ihtiyacıdır ve Türkiye bu işin başından beri Amerika ile danışma halinde bulunmuştur. Kıbrıs Rum hükümeti açıkça silahlanmaya başlamış, Anayasa dışı faaliyetlere girişmiş, Türklere karşı zulmünü artırmış ve bütün bunlar Yunanistan tarafından, kendisinin imzaladığı uluslararası antlaşmalara aykırı olduğu halde desteklenmiş, lakin Türkiye'nin bütün uyarılarına karşın Amerika bir şey yapmamıştır. Birbirine karşı antlaşmalardan doğan zorunluluklarını, yükümlülüklerini istediği zaman reddeden devletlerarasında bir ittifaktan söz edilemez. NATO müttefiklerinden herhangi birine yapılacak saldırı, saldırgan tarafından doğal olarak daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır. NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıf ise, gerçekten tedaviye muhtaç demektir. Türkiye'nin anlayışına göre, NATO saldırıya uğrayan bir üyeye derhal yardımı zorunlu kılmaktadır. Üyelerin takdirine bırakılan konu, yardımın mahiyeti ve genişliğidir.

MECLİS'TEKİ GÖRÜŞMELER (HAZİRAN 1964)

ABD Başkanı'na verilen yanıtın sonra Başbakan İnönü, 15 Haziran'da Millet Meclisi'nde yapılan gizli oturumda Meclis'i son gelişmeler hakkında 2 saat 25 dakika bilgilendiriyor¹⁶, daha sonra da Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda izlediği politikanın son safhasının ve bu safhada izlenecek istikametın Meclis tarafından uygun görülüp görülmediğini belirlemek maksadıyla güvenoyu talep ediyordu¹⁷.

Konuyla ilgili olarak 17 Haziran'da yapılan görüşmelerde muhalefet, İnönü iktidarını Londra Konferansı ve Güvenlik Konseyi'ndeki sonuçları ülke içinde zafer olarak göstermesini, Denктаş'ın Ada'ya girememesi karşısında etkin çözüm üretilememiş olmasını ve Johnson'un İnönü'ye yapmış olduğu davet kabul edilmiş olmasına karşın güvenoyu istemini eleştiriyordu. Johnson'un mektubu karşısında alınan tavrın, bugüne kadar uluslararası kamuoyunda Türkiye'nin herhangi bir müdahalede bulunamayacağı şeklindeki düşüncenin de tescili anlamına geldiği

¹⁵ Özmen, a.g.e., s. 269.

¹⁶ "İnönü, dün güvenoyu istedi", **Milliyet**, 16 Haziran 1964.

¹⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 105. Birleşim, 15-6-1964, s. 528.

belirtilerek, Kıbrıs'ın geleceğinin Amerika'nın insafına terk edildiği ifade ediliyordu. Haksız ve kırıcı ithamların yarattığı olumsuz havanın Amerika tarafından tamir edilmeden Başbakan'ın Johnson'un telkinine uyararak Amerika'ya gitmesinin de iç kamuoyunun hissiyatına aykırı olacağı vurgulandığı görüşmelerde, hükümetin asıl hatayı Makarios Hükümeti'ni resmi hükümet olarak tanıyıp, çözümünü o hükümetle görüşerek aramada ve Yunanistan'la ilişkilerde de gerekli önlemleri zamanında almamakla yaptığı vurgulanıyordu¹⁸.

Görüşmelerde ilk sözü alan ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adına konuşan Sivas milletvekili Cevad Odyakmaz, 15 Ocak 1964 tarihinde Kanlı Noel sonrasındaki gerginliğin görüşülmesi maksadıyla Londra'da yapılan konferansı işaret ederek *“Hükümet Türk Milletine Londra'da Türkiye, İngiltere, Yunanistan ile Kıbrıslı Türk ve Rum cemaatlerinin katılacağı bir beşli konferansa gideceğini ilân ettiği halde orada Kıbrıslı Rum cemaatinden başka Makarios Hükümetinin de dâhil olduğu bir altılı konferans masasına oturmakta beis görmedi. Ama yine bunu beşli konferans olarak ifadede devam etti ve hâlâ da bu konferansın adı, beşli konferanstır. Sayın Dışişleri Bakanımız Londra konferansını terketmeye karar verdiği ve kararını Dünya efkârına açıkladığı halde ertesi günü Hükümetin talimatı ile konferansa iştirake mecbur bırakılmış ve bu suretle Türkiye'nin daha, başlangıçta yatkın bir politika güdeceği inancının tahassulüne bizzat Hükümet sebebiyet vermiştir”* şeklindeki sözleriyle hükümeti eleştiriyordu. Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük'ün Birleşmiş Milletler'deki Makarios'un temsilcisinin Kıbrıs Hükümetinin temsilcisi olamayacağı yolundaki açık beyanat, müracaat ve protestosuna rağmen hükümetin, Londra'da olduğu gibi, Birleşmiş Milletlerde de bu temsilcisinin karşısında rahatlıkla yer aldığını belirtiyor, Londra ve BM'lerdeki kararları zafer olarak ilan eden hükümetin, bu zaferlerin hezimet olduğunu ABD Başkanı'nın mektubu ile şimdi anladığını vurguluyordu. Hükümetin sürekli Kıbrıs'a çıkarma yapacağı yolundaki söylenti ve girişimlerinin vatandaşa huzursuzluk ve bedbinlik, iş hayatında endişe ve durgunluk, bazı çevrelerde moral bozukluğu ve üzüntü yarattığını, dışarıda ise gayri ciddi davranışlar olarak karşılandığını belirten Odyakmaz, hükümetin başarılı olduğunu iddia ettiği politikaya karşın hâlâ Kıbrıs'ta can, mal ve hukuk emniyetinin sağlanmadığını, Kıbrıs davasının değil Dünya kamuoyuna, en yakın dost ve müttefiklere bile anlatılmadığını ve Kıbrıs Türk Cemaat Liderinin hâlâ öz vatanına

¹⁸ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 597-623.

sokulmayan bir vatan haini, asi konumunda bulunduğunu söylüyordu. Odyakmaz, “İşte bu bakımdan son defa diğer emsali gibi gayesine vâsıl olamayacağı önceden bilinen bir çıkarma teşebbüsü üzerinde Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı tarafından alınan ve münderecatını Sayın Başbakan'ın gizli oturumunda açıklamasından çok evvel sahibi bir bakan olan bir gazetenin yayınından öğrendiğimiz mesaj ve bu mesaja verilen cevap ile gündemi ve mevzuu meçhul görüşme teklifinin kabulünden sonra Amerika'ya müteveccihen ana muhalefet partisinden verilecek bir müşavir ile hareket hazırlıkları yapılmakta iken Meclisin bir güvenoyu ile karşı karşıya bırakılması üzerine grubumuz, Sayın Başbakanın bu isteğinden vazgeçmesini teminen kendisine bir muhtıra tevdi etmiştir” sözleriyle partisinin 16 Haziran 1963 tarihinde vermiş olduğu muhtıraya dikkat çekiyor ve parti olarak hükümete güvenoyu vermeyeceklerini belirterek sözlerini tamamlıyordu¹⁹.

Daha sonra Millet Partisi (MP) grubu adına Yozgat milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan söz alıyordu. Konuşmasına; “Hükümet, müttefiklerimizin ve bilhassa Amerika'nın durumunu daha başlangıçta sarıh olarak görememiş ve bu meseleyi Türkiye'nin kendi başına halletmek mecburiyetinde olduğunu kavrayamamıştır. Dost ve müttefiklerimizin bu mevzuda, kendilerine düşeni muayyen bir zaman içinde yapmaları halinde, Türkiye'nin kendisine düşeni yapacağını kesin olarak onlara bildirmemekle ve gereğini yapmamakla Hükümet, en büyük mesuliyeti yüklenmiştir. Meseleyi bir diplomasi çıkarı içinde çürütmek yolundan Hükümet uzak kalmalıydı. Nitekim, dünyayı aydınlatmak için bu yola gittik diyen Hükümet, bugün yalnızlığını Başbakanın ağzı ile bir yabancı dergide²⁰ ortaya koymuştur.” sözleriyle başlayan Akdoğan, dost ve müttefiklere yapılacak uyarıların etkisiz kalması halinde Kıbrıs meselesini Türkiye'nin, müdahale hakkını kullanarak çözmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu belirtiyordu. Meydana gelen olayların, Hükümetin şimdiye kadar yaptıkları uyarıları dikkate almadığını, hatta tuttuğu hatalı

¹⁹ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 597-598.

²⁰ 15 Nisan'da Time Dergisi muhabirine verdiği ve Milliyet Gazetesi'nde yayımlanan açıklamasında İsmet İnönü, Batılı dostlarına sitemlerini dile getiriyor ve ağır bir üslup kullanıyordu. Müttefiklerinin NATO'nun dağılması için çalışmakta olan uzak devletlerle yarışıklarını, kendilerinin ise bozulmasını diye sabrettiklerini belirten İsmet İnönü, müttefiklerinin tutumlarını değiştirmesini istiyor ve tutumlarını değiştirmedikleri takdirde Batı ittifakının yıkılacağını vurguluyor ve “Yeni şartlarla yeni bir dünya kurulur, Türkiye de bu dünyada yerini bulur” sözleriyle Amerika ve İngiltere'yi uyarıyordu; “Batı İttifakı Yıkılır”, **Milliyet**, 16 Nisan 1964.

yolda ısrar ettiğini gösterdiğini ifade eden Akdoğan, “Başkan Johnson'un mesajında ifadesini bulan Amerika'nın haksız ve hayal kırıcı ithamları karşısında gösterilen rücu ve zarf Türkiye'nin, haklarını korumak için Kıbrıs'a bir müdahalede bulunamayacağı yolunda öteden beri ileri sürülen zararlı, tehlikeli ve sakat bir kanaati adetâ, tescil etmiştir. Bunda yalnız haklarımız değil, millî haysiyetimizi de derin bir şekilde rahnedar olmuştur. Mütecavizlerin cüreti de aynı ölçüde, artmıştır. Hükümet, böylece son tutumu ile Kıbrıs mevzuundaki ağır mesuliyetlerini zirve noktasına çıkarmıştır. Türk umumi efkârı, hükümetin bu davranışları ile Kıbrıs meselesinin kaderini Amerika'nın insaf ve iradesine terk ettiği intibahın ıstırabı içindedir. Haksız ve hayal kırıcı ithamları ile yarattığı hava, Amerika tarafından tadil edilmeden ve müsait, bir zemin hazırlanmadan Başvekilin, Johnson'un telkinlerine uyararak Amerika'ya, gitmesini de umumi efkârın hissiyatına aykırı ve her bakımdan mahzurlu bulmaktayız. Kıbrıs mevzuunda Hükümetin bugüne kadar takibettiği hatalı gidişten rücu edeceğini gösteren hiçbir emare de mevcut değildir. Aksine aynı zayıf ve idarei maslahat politikasında ısrarla devam olunacağı anlaşılmaktadır. Hükümet güvenoyu istemekle geçmiş hatalı icraatının mesuliyetinden kurtulmak ve mahiyetini açıkça belirtmediği gelecekteki icraatı için de peşin bir tasvib almak gayesi peşindedir.” ifadeleriyle eleştirilerine devam ediyor ve Kıbrıs meselesinin son gelişmelerinin Mecliste müzakere edilmeden, eğilimler ortaya çıkmadan Amerika'ya gitme kararı alan ve hatta hareket tarihini de ilan eden Başbakan'ın, bunun akabinde Meclisten güvenoyu istemesinin de ciddi bir ihtiyaçtan daha çok bir takım iç politika düşünce ve endişeleri ile hareket edildiği kanaatini uyandırdığını belirterek Millet Partisi'nin de hükümete güvenoyu vermeyeceğini açıklıyordu²¹.

Daha sonra şahsı adına söz alan CHP Adana milletvekili Kasım Gülek ise; “Evvelâ şunu ifade edeyim ki, ABD Cumhurbaşkanının Türkiye Başbakanına gönderdiği mesajın dili ve tonu hakikaten beni çok müteessir etmiştir. Ve ben bunu hiçbir suretle tasvib etmemekteyim. Milletler arası muhtelif meseleler dolayısıyla bir millet öteki millete bazı ahvalde ağır notalar da verir, verebilir. Ben bu şekilde bir mesajı müttefikimiz, dostumuz, kendisine vefa göstermiş, kendisine en ağır şartlar altında en yakınlığı göstermiş Türkiye'ye gönderilecek bir mesaj olarak görmüyorum ve teessürlerimi ve teessüflerimi huzurunuzda ifade etmeyi vazife

²¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 105. Birleşim, 15-6-1964, s. 598-599.

biliyorum” sözleriyle ABD Başkanı Johnson’un mektubundaki üslubuna katılmadığını belirtiyor ve Amerika’nın yardım olarak Türkiye’ye verdiği silâhların kullanılması konusunda söz etmeye hakkı olmadığını, Türkiye’nin savunma için verilmiş silahları, savunma için kullanmakta olduğunu, bunun dışında Türkiye’nin hiçbir yere tecavüzü düşünmediğini ve Kıbrıs konusunda Türkiye’nin atabileceği en ileri adımın ancak antlaşmaların korunması, barışın korunması olduğunu, bunun dışında “*ben falan antlaşma ile sana şöyle silâh verdim, bunları bu şartla kullanırsın, kullanamazsın*” tarzında bir söz edilemeyeceği kanaatinde olduğunu belirtiyordu. Tüm bunların yanında Türkiye’nin önemli milli konularından birisi, başta geleni olan Kıbrıs konusunda müttefik olan Amerika Cumhurbaşkanı’nın davetini kabul etmenin doğal ve zorunlu olduğunu, bu son derece önemli milli bir konuyu müttefik Amerika

Cumhurbaşkanı ile konuşmaya gitmeden önce Türkiye Başbakanı’nın kuvvetli gitmesi zorunluluğunun bulunduğunu, bu kadar önemli bir konu konuşulurken Başbakanın ülkesi tarafından bu konu üzerinde desteklendiğini hissederek konuşması gerektiğini, bu bakımdan Meclisin bu konuda Hükümete vereceği veya vermeyeceği güvenin son derece büyük önemi olduğunu belirtiyordu ve güvenoyu verildiği takdirde Başbakanın ABD’ye güçlü bir konumda gideceğinin altını çiziyordu²². Meclis’teki oturumda Gülek’ten sonra Adalet Partisi Grubu adına Balıkesir milletvekili Cihat Bilgehan söz alıyor ve Adalet Partisi’nin başlangıcından beri Kıbrıs konusunu her türlü parti çıkarları ve iç politika çekişmelerinin üstünde milli bir dava olarak değerlendirdiğini ve Kıbrıs’ta 20 nci yüzyıl uygarlığıyla bağdaşmayan ve insanlık adına utanç verici olayların meydana gelmesinden çok önce, Başpiskopos Makarios’un yürürlükteki antlaşmaları ve Anayasa hükümlerini çiğneyen faaliyet ve çabalarının ilerde tamiri imkansız olaylara yol açacağını ve Yunanistan’ın gerçek niyetinin megalo idea ve enosis’i gerçekleştirmek olduğunu bir çok kez parti olarak Meclis kürsüsünden ifade ederek Hükümeti uyardıklarını, ancak Hükümetin zamanında ve yerinde antlaşmaların kendisine vermiş olduğu haklara dayanarak gereken önlemleri almadığını belirtiyordu. Bugün Kıbrıs’ta meydana gelen olayların endişelerinde ne derece haklı olduklarını gösterdiğini ve Hükümetin ancak şimdi onlarla aynı görüşe katıldığını ifade ediyordu. Bilgehan daha sonra konuyu İnönü’nün Amerika ziyareti ile güvenoyu isteğine getiriyor; “*Sayın Hükümet Başbakanının sadece istişarelerde bulunmak üzere Amerika Birleşik*

²² A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 599-601.

Devletlerini ziyaret etmek üzere bulunduğu sırada böyle bir güvenoyu isteğinde bulunması zaruri midir? Bunun cevabına geçmeden Yüksek Meclisinizin daha önce program vesilesi ile itimadına mazhar olmuş olan Hükümetin durumu ve Sayın Hükümet Başkanının Amerika seyahati üzerinde durmakta fayda vardır. Eğer iktidarda bulunan Hükümet; Meclis ve onun ana kaynağı olan Millet çoğunluğuna dayanmıyorsa palyatif birtakım tedbirler ve hukukî dayanaklarla onu takviye etmek mümkün müdür? Elbette Hayır. Bir an için bunun iç politikada müessir olabileceği kabul edilse bile, bu hale dış âlemin samimiyetle inanması güçtür. Kaldı ki, bir antlaşma yapmak veya bir karar teklifi götürmek üzere değil, sadece bir istişare ve fikir teatisi için Amerika Birleşik Devletlerine ziyarette bulunacak olan Sayın Hükümet Başkanı fil hal güvenoyundan çok daha geniş salâhiyetlerle mücehhezdir. Nitekim TBMM'nin 16.3.1964 tarihli kararı ile Hükümet gerektiği vakit antlaşmalar uyarınca Kıbrıs'a Türk Silâhlı Kuvvetlerinin gönderilmesi iznine sahiptir. Bu güvenoyundan çok daha kuvvetli bir durum yaratmaktadır. Halen Hükümetin bu yetkisi geri alınmadıktan başka o tarihten bu yana durumda bir değişiklik de olmamıştır. Diğer taraftan Sayın Hükümet Başkanı her türlü yetki ile mücehhez bulunduğu - haklı olarak - inanmış olduğu için son defa Yüksek Meclisin tasvibini aramaksızın res'en Sayın Başkan Johnson'a görüşmelerde bulunmak üzere ABD'yi ziyaret edeceğini bildirmiş, hattâ gününü de tâyin etmiştir. Gerçekten Sayın Hükümet Başkanının bu seyahati mücerret Kıbrıs konusunda iki Devlet adamının karşılıklı olarak şahsan istişarelerde bulunmasından ibarettir. Esasen ABD'nin görüşü de kendisinin Kıbrıs konusundaki Antlaşmaların dışında olduğu mahiyetindedir. Hal böyle iken Hükümetin Amerika gezisi arefesinde bu fırsatı değerlendirmek, dış politikanın bir iç politika mevzuu yapılmasını istemek gibi bir arzu bütün iyi niyetlerimize rağmen gözden kaçmamaktadır.” sözleriyle eleştirisini sürdürüyor ve konuşmasının sonunda AP'nin de güven oylamasında olumsuz oy kullanacağını belirtiyordu²³.

Yeni Türkiye Partisi(YTP) grubu adına kürsüye gelen Sakarya milletvekili Ekrem Alican konuşmasında özellikle hükümetin sorunu barışçıl yolla çözme girişimlerini başlangıçtan beri desteklediklerini, ancak şimdiki durumda kendi desteklerinin yeterli olmayacağını, bu nedenle hükümetin

²³ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 601-604.

ana muhalefet partisi olan AP ile anlaşmasının uygun olacağını belirtiyordu²⁴.

CHP grubu adına Kocaeli milletvekili Nihat Erim yaptığı konuşmada; “*Amerika Cumhurbaşkanı beni Amerika'ya davet etti, kabul ettim, daveti kabul etmeden evvel mesaja şu cevabı verdim. Şimdi benim 5 Mayıs'tan bu yana takibettiğim politika bu. Ve takibettiğim bu politikanın da tabii bir neticesi olarak önümüzdeki günlerde de takibedeceğim politikayı tasvibediyorsanız bunu oylarınızla belirtiniz ki. ben dışarıya bir yabancı Devlet Reisi ile müzakereye gideceğim, masanın başına oturduğum zaman kendimde o kuvveti bulayım. Arkadaşlar bir Başbakanı, bunu niçin yaptın diye kırmızı oylarla karşılamak değil, evvelâ bunu yaptığı için takdir etmek lâzımdır. Başbakan bunu yapmasa idi, bunu yapmadan Amerika'ya gitseydi, o zaman muhalefet partilerinin ve hepimizin eteğine yapışıp; nereye gidiyorsunuz, biz Devletin idaresini mültezime vermedik, sen her dakika Meclisin güvenini bulunduracaksın, beraber bulunduğunu hissedeceksin ve bunu her zaman dünyaya hissettireceksin, demek de bizim vazifemizdir*” sözleriyle muhalefeti iç politikaya yönelik eleştiriler yapmakla suçluyor ve Kıbrıs'a asker çıkarma konusunda gizli oturumda muhalefetin de oy birliğiyle hükümet kararını desteklediğini, ancak karar uygulanma aşamasındayken Amerika Başkanı'nın mektubu ile kararı durduklarını ve bunun da isabetli olduğunu değerlendirdiklerini belirtiyordu. Muhalefet bu kararı uygun görmüyorsa, 6. Filoya, ABD'ye ve müttefiklere karşın Kıbrıs'a asker göndermenin uygun olduğunu düşünüyorsa, kendilerine “görevden çekilin, biz gideceğiz” demeleri gerektiğini, dolayısıyla eleştirilerinde samimi olmadıklarını belirtiyordu²⁵. Erim'in konuşmasına yanıt vermek üzere tekrar söz alan MP Yozgat milletvekili İsmail Hakkı Akdoğan, Erim'in “*6. Filoya, ABD'ye karşın Kıbrıs'a çıkarım mı?*” sözünü eleştirerek bunu kendilerinin 5 Mayıs'ta söylediklerini, ancak hükümetin işine gelmediği için ciddiye almadığını, yapılması gereken işin daha önce de söyledikleri gibi, dost ve müttefiklere yapılacak uyarıların etkisiz kalması halinde, Kıbrıs konusunu, Türkiye'nin müdahale hakkını kullanarak çözmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu belirtiyordu²⁶.

²⁴ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 604-608.

²⁵ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 608-611.

²⁶ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 612-613.

AP Aydın milletvekili Reşat Özarda 10 Ocak 1963 tarihinde Meclis'te yapmış olduğu konuşmada; *“Kanuni yetkilerini kullanmayıp sadece Rum idarecilere tavsiye ve tekliflerde bulunmanın faydasızlığını henüz idrak edememiş bir hariciyenin bu memleketi götüreceği akıbetten Allah Türk Milletini korusun”* ifadelerini kullanarak hükümeti uyardıklarını, aynı uyarıları Ekim 1963'deki konuşmalarında tekrarladıklarını ve yakın zamanda patlak verecek olaylar nedeniyle nelerin meydana geleceğini, ilk hamlede Türklerin açlık tehlikesi ile baş başa kalacaklarını, Makarios'un Türk memurların ödeneğini keseceğini ve daha bütün tehlikeleri üç ay evvelden belirtmiş olduklarını, bunlar karşısında alınması gereken önlemleri de sekiz madde halinde ifade ettiklerini, ancak bu uyarıların dikkate alınmadığını ve herkesiz bildiği gibi 21 Aralık'taki Rum katliamının başladığını söylüyordu. Başbakan İnönü'nün bir konuşmasında; *“Kıbrıs'ta Rumlar Türk kesimine taarruza başladıkları zaman 22 Aralıktan itibaren bizim alayın orada kışlasında kalması bizim için tehlikeli bir hale geldi. Türkler Rumlarla mücadele ederek karşı karşıya vaziyet aldılar. Alaylar bunlara müdahale edemeyecek kadar uzakta idiler. 21 Aralıkta silâh patladı, 22 Aralık'ta da biz alayın bulunduğu yeri terk edip Lefkoşa'nın Kuzeyinde münasip bir yere gelmesini uygun bulduk. Emir verildi, gerektiği saatte alayımız kışlasından ayrıldı. Tam kuvvetiyle Lefkoşa'nın Şimaline çıktı. Burada hem kendisini savunacak durumda idi, hem de Türklere yardım edebilecek durumda idi.”* ifadelerini kullandığını, ancak bunda tarihi bir hata olduğunu, Türk Alayı'nın olayların başlangıcında değil, 25 Aralık'ta Türk uçaklarının Lefkoşa üzerinde uçmasının ardından verilen emirle Lefkoşa'nın kuzeyine intikal etmesinin sağlandığını ve ancak 26 Aralık günü saat 1100'de yerini alabildiğini belirtiyordu. Özarda'ya göre, Başbakan İnönü'nün söylediği gibi olaylar başlar başlamaz emir verilip, alay yerinden çıkarılıp Lefkoşa'nın bir Türk semtine gelmiş olsaydı, ne Kumsal denilen mevkideki yüzlerce Türk evi tahrip edilir, ne de yüzlerce kadın, çoluk, çocuk öldürülür, ne alayımıza mensup doktor binbaşının eşi ve çocukları hunharca öldürülür, ne de altı bin nüfuslu Küçük Kaymaklı Rumlar tarafından tamamen tahrip ve yağma edilerek ateşe verilir. Özarda konuşmasında bu tarz olaylara ait örnekleri vererek hükümetin Kıbrıs politikasını eleştirmeyi sürdürüyor ve Kıbrıs konusunun çözümü için azınlıktaki bir partiye mensup hükümete güvenoyu vererek onu güçlü kılmak yerine, ulusal bir koalisyon kurularak güçlü bir yönetimin sağlanması gerektiği şeklinde bir öneri getiriyordu. Özarda sözlerini *“Johnson'un son muhtırasını çok ağır bulanlar vardır. Belki ağırdır. Fakat muhterem arkadaşlar, bir Başbakan durup, dururken icabederse biz Batı*

anlaşmalarını yıkar, yepyeni bir dünya içinde yerimizi alırız, derse; o ağırlık kadar verilen notanın da ağır olması gayet tabiidir. Muhterem arkadaşlarım, biz politikamızın esaslarını çizelim. Amerika mı bize karşı gelecek. Topyekûn o zaman NATO'dan çekilmesini biliriz. Tarafsız bir memleket olarak yaşamasını da biliriz. Biz hiçbir zaman Amerika'nın, şunun veya bunun bize yapacağı yardımlarla minnet altında kalıp onun dümen suyunda gitmeye tenezzül edecek bir millet değiliz. Ama evvelâ kendi politikamızı tesbit edelim, çizelim, hattı hareketimizi bütün açıklığı ile bütün dünyaya bildirelim. Ondan sonra dostumuz düşmanımız kimse ona göre yeni şartlar içinde yeni bir dış politikamızın esaslarını ve prensiplerini çizelim. Yoksa her geçen gün hâdiselerin arkasından bakarak hangi yola gideceğimizi bilmemezlik içerisinde, diğer devletlere inisiyatifi kapturmak suretiyle arkadan gidersek; elbette bu gibi hâdiseler başımıza gelir, ilk günlerde, 25 Aralık tarihinde Kıbrıs'a müdahale etmek istediğimiz zaman, Amerika'ya müracaat ediyoruz. Ne diyor Amerika, 'Ben hâdisede taraf değilim, anlaşmaya dâhil değilim işinize müdahale etmem, ne isterseniz yapın' diyor. Peki o gün öyle diyen Amerika bugün niçin böyle diyor? Çünkü biz, illâ ki Amerika ne derse o olacak diye onun peşine takılır, her işte onun fikrini almaya kalkar, kendi hükümlerlik hakkımızı kullanmakta acze düşersek, elbette Amerika bize böyle kafa tutmaya kalkar. Binaenaleyh arkadaşlar arz ettiğim gibi her şeyden evvel millî birlik ve tesanüdü kurmadıktan sonra bu çeşit tedbirlerle ne Amerika'da ne de dünyanın hiçbir yerinde Türkiye lâyük olduğu mevki bulamaz. Bunlar boş hayalden başka bir şey değildir." şeklindeki keskin ifadelerle tamamlıyordu²⁷.

CKMP grubu adına söz alan Uşak milletvekili Ahmet Tahtakılıç, Kıbrıs sorununu Lozan'da ifadesini bulmuş Kıbrıs statüsünü kendi görüşlerine göre değiştirmek isteyen Yunanistan'ın yarattığını söylüyor ve "Sayın Johnson, Amerika Birleşik Devletleri haklı olarak, Küba Devletinde komünizm üssü haline gelebilecek bir hâdiseye olduğu zaman bütün kuvvetleriyle ayağa kalktı. Ben Yunanistan'ın dostluğunu bağrımında yaşattığım, bayraklarını dalgalandırdığım Adayı komünizme karşı koruyan ben, Kıbrıs mevzuunda bayrağımız yanyana asılsın diyoruz, hayır diyen Yunanistan. Böyle dostluk, böyle NATO, böyle insanlık, böyle sulhseverliğe kim sahip olabilir, diye evvelâ Hariciye Vekilimizin Amerika Cumhurbaşkanına bu tarihî gerçeği çok iyi anlatması lâzımdır. Bunu anlatmamışız ki, Amerika Cumhurbaşkanı Johnson bize diyor ki: 'Bakin,

²⁷ A.g.e., Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 613-618.

Fransa ile Almanya aralarındaki tarihî kini hallettiler, bir dostluk kurdular. Siz de kurun' diyorlar. Biz de çoktan kurmuşuz, ama dost düşman olmuş. Onu halletsin Amerika, işte NATO, işte Birleşmiş Milletler, Amerika bu iki müessesede nüfus sahibidir, kuvvet sahibidir” ifadeleriyle de eleştirisini sürdürüyordu²⁸.

AP İzmir milletvekili Şinasi Osma ise yaptığı konuşmada ilginç bir konuya dikkat çekiyor ve askeri hareket hazırlıklarında azami gizliliğe riayet edildiği ve hareket mesafesinin 60 mil gibi çok kısa olduğu halde bu hareketi Amerika'nın nasıl öğrenmiş olduğunu soruyor, Türkiye'nin elinden kaçırdığı on iki ada gibi, Kıbrıs'ın on üçüncü Yunan adası olması halinde gelecek nesillerin kendilerini yalnız eleştiri ve suçlamakla kalmayacaklarını, lanetle anacaklarını belirtiyordu²⁹.

Başbakan İnönü aynı gün kürsüye gelerek öncelikle Reşad Özarda'nın Türk Alayının intikal tarihiyle ilgili eleştirisine yanıt veriyor ve tarihte bir hata olabileceğini, ancak önemli olan konunun tarih değil, alayın yer değiştirme nedeninin olduğunu vurguluyordu. İnönü, gelişen durum karşısında muhalefetin bir hükümet krizi yaratmak uğraşısı içinde olduğunu, ancak mevcut durum içerisinde kendisinin buna izin veremeyeceğini belirtiyor ve Kıbrıs'taki son gelişmeler üzerine müdahaleden başka çare göremediklerini, bunu gerçekleştirmek için hazırlık yaptıklarını, ancak karşılarına Amerika'nın çıkararak nota verdiğini, bu nedenle de müdahale girişiminin ertelendiğini ifade ederek, *“Elbette bu meseleyi görüşelim diye Sayın Amerika Başkanı davet ettiği vakit, o davete icabetlemek hem münasebetlerimiz bakımından vazifedir mecburiyettir, hem takip ettiğimiz dâvanın selâmete çıkması için zarurî ve acil bir tedbirdir. Meseleyi teması kesip nasıl halledeceğiz? Onu niçin hareketimizin doğru olduğuna kaniyim, talebimizin haklı olduğuna kaniyim”* şeklindeki ifadeleriyle haklılıklarını savunuyordu³⁰.

19 Haziran tarihinde yapılan güven oylamasında, hükümetin Kıbrıs konusundaki politikası, 2 çekimser ve 194 ret oyuna karşı 200 kabul oyuyla onaylanıyordu³¹.

²⁸ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 618-623.

²⁹ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 628-630.

³⁰ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964, s. 630-634.

³¹ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 31, Toplantı 3, 109. Birleşim, 19-6-1964, s. 56; “Hükümet güvenoyu aldı”, **Milliyet**, 20 Haziran 1964.

İNÖNÜ'NÜN AMERİKA ZİYARETİ

İnönü Başkan Johnson'un kendisine tahsis ettiği özel uçağıyla, 21 Haziran'da Washington'a gidiyor ve giderken yaptığı açıklamada da “*mesele ne kadar çetin olursa olsun, hal şekli bulunabilir*” diyordu³².

Washington'daki Türk-Amerikan görüşmeleri 22-23 Haziran günleri yapıldı. Türk Hükümeti'nin bu görüşmelerdeki esas kabul ettiği ana fikir, Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs Türk Toplumuna tanınan hakların korunması ve bunu sağlamak için de, daha da sağlam güvenlik ve garanti tedbirlerinin elde edilmesi idi. Johnson, bir uzlaşmazlığı çözmek için gerekli her çaba gösterilmeden çatışmaya girişmenin akıllıca bir iş olmadığı hatırlatmasını yapıyor, Türk ve Yunan temsilcileri ile uzlaşma çabalarına yardımcı olmak ve Kıbrıs meselesinin nihai bir çözüme ulaştırılmasını sağlamak üzere, Amerika'nın eski dışişleri bakanlarından Dean Acheson'u görevlendireceğini söylüyordu. İnönü ise bunları kabul etmekle birlikte Yunanlıları iyi tanıyan bir politikacı olarak, Yunanlıların yaklaşımları hakkında bazı uyarılarda bulunuyordu. Amerika'da Başkan Johnson'un İnönü ve Papandreu'yu buluşturma çabaları da Yunan Başbakanı'nın karşı çıkması nedeniyle gerçekleştirilemiyordu³³. Burada, Türkiye'nin Kıbrıs'tan çekilmesine karşılık, Ege'deki Yunan Adaları'ndan birisinin Türkiye'ye verilmesi de Amerikalılar tarafından gündeme getiriliyor, ancak Türk tarafı bu görüşe de itibar etmiyordu³⁴. Nitekim Acheson'un İnönü'ye, “*Sayın Başkan sizi memnun etmek için bir çare arayacağım. Ne istiyorsunuz?*” sorusuna, İnönü, “*Antlaşmalara saygı, Kıbrıslı Türklerin insanca yaşamaları*” cevabını veriyordu³⁵. New York'ta *Time* dergisi muhabirine açıklamada bulunan İnönü, “*Biz Türkler bağlandığımız ülkeye, inancımız yıkılıncaya kadar tam bir yakınlık içinde bulunuruz. Ama inancımız bir kere yıkılırsa, yeniden güvenimizi kazanmak kolay değildir... Bugün Amerika'ya da böyle inanmış bulunuyoruz. Ama Kıbrıs meselesindeki Birleşik Devletler tutumu bizi kaygı ve kuşkuya düşürdü. İnancımız büsbütün yıkılırsa yeniden kurmak herhalde kolay ve çabuk olmaz*” sözleriyle de Amerika'yı bundan sonraki ilişkiler için uyarıyordu³⁶.

³² “Başbakan Amerika'da”, **a.g.e.**, 22 Haziran 1964.

³³ Gazioglu, **a.g.e.**, 2007, s.343-348.

³⁴ Erim, **a.g.e.**, s.328.

³⁵ **A.g.e.**, s.329.

³⁶ **A.g.e.**, s.330-331.

23 Haziran'da yayınlanan ortak bildiride, “*Bu görüşme, mevcut antlaşmaların halihazır bağlayıcı etkilerinden hareketle, mevcut güçlüklerin müzakere ve uzlaşma yoluyla yeniden ayarlanması ve düzeltilmesi konularını kapsamıştır*” cümlesine yer verilerek, “*mevcut antlaşmaların halihazır bağlayıcı etkileri*”ne yapılan gönderme, 1960 Kıbrıs Antlaşmalarının yürürlükte olduğunun bir kez daha vurgulanması bakımından önem arz etmektedir.

MECLİS'TEKİ GÖRÜŞMELER (EYLÜL 1964)

1 Eylül 1964 tarihinde AP Isparta Milletvekili Sadettin Bilgiç ve 14 arkadaşı Millet Meclisi Başkanlığına bir önerge vererek Kıbrıs olaylarının son gelişmeleri ve Hükümetin yönettiği politika hakkında Millet Meclisi üyelerinin bilgilendirilmesi maksadıyla Millet Meclisinin hemen toplantıya çağrılmasını teklif ediyorlardı³⁷.

Kabul edilen önerge gereği toplanan Millet Meclisi'nin 3 Eylül 1964 tarihindeki oturumu, 8 Ağustos 1964 tarihinde Kıbrıs'ta şehit olan Plt. Yzb. Cengiz Topel ve diğer şehitler için üç dakikalık saygı duruşunda bulunulması maksadıyla Ordu milletvekili Ata Topaloğlu'nun önergesinin kabulü ve saygı duruşunun yapılması ile başlıyordu³⁸.

Daha sonra Meclisi bilgilendirmek için kürsüye gelen Başbakan İsmet İnönü öncelikle Johnson mektubunun alınmasından sonraki süreci tüm ayrıntılarıyla aktarıyordu. İnönü konuşmasında, Amerika ziyareti sırasında en üst devlet kademesiyle görüşmeler yapıldığını, bu görüşmelerde Zürih ve Londra anlaşmalarının ürünü olan bütün muahedelerin ve Anayasanın yürürlükte olduğunun kabul ve ilan edildiğini, konunun ilgilileri olan Türkiye ve Yunanistan arasında ilişki kurulması için çareler düşünüldüğünü ve bu maksatla BM arabulucusunun katılımı ile Cenevre'de bir müzakerenin planlandığını, bu görüşmeye Türkiye adına Nihat Erim'in görevlendirildiğini anlatıyor ve Cenevre görüşmelerinin birinci bölümündeki Acheson'un ilk planının tartışma süreci hakkında bilgi aktarıyordu. Daha sonra Ağustos başındaki Kıbrıs'taki gelişmelerden söz ederek, Rum saldırıları karşısında Türk Toplumunun maruz bırakıldığı durumu açıklıyor, BM Barış Gücü'nün Rum saldırıları karşısındaki etkisizliği ve diplomatik girişimlerin sonuçsuzluğu nedeniyle

³⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 1, Cilt 32, Toplantı 3, 130. Birleşim, 3-9-1964, s. 272.

³⁸ **A.g.e.**, Dönem 1, Cilt 32, Toplantı 3, 130. Birleşim, 3-9-1964, s. 271..

Ada'ya yapılan hava hücumunun ayrıntıları hakkında bilgi veriyor, ateşkesin hangi koşullar altında kabul edildiğini ve akabinde Cenevre'deki ikinci tur görüşmelerde Acheson'un getirdiği yeni önerinin de açıklamasını yaparak, her iki taraf için bu önerinin kabul edilmeyiş gerekçelerini anlatıyordu. Konuşmasında, Amerika'nın bu çalışmada, uzlaşmaya varılabilmesi için iyi niyetle çaba gösterdiğini, bu çabaların olumsuz sonuçlanmasının nedeninin, ABD'nin Kıbrıs'ın geleceği ve Yunan Hükümeti'nin politikası hakkında doğru teşhis koyamaması olduğunu belirterek, Kıbrıs yönetiminin ve Yunan politikasının uzun süre Amerika'yı yanıltabilmiş olmasının da bunda önemli bir rol oynadığını ilave ediyordu. Kıbrıs'taki sorunların patlama noktasına ulaştığı sekiz aydır politikalarının hedefinin, Kıbrıs'ta emniyet ve huzurun tesisi için tedbir aramak ve devamlı bir çözüm şekli bulmak olduğunu söyleyen İnönü, egemenlikleri altında askeri ve idari gereksinimlere yanıt verecek bir bölgenin ilhak olunmasını ve toplumun yaşama haklarına riayet edilmesini müzakere zemini yapmayı bu sebeple kabul ettiklerini, bunun sağlanması durumunda Yunanistan'ın Enosis isteğine karşı bir çeşit Türkiye'ye iltihak fikri ile bir anlaşma zemini bulunmuş olacağını, alınacak arazi parçasının da daimi ve ebedi karakterde olmasının mantıklı ve zorunlu olduğunu, ancak bugünkü durumda Kıbrıs yönetiminin zorla emrivaki yapmak isteyerek Türk Toplumunu yaşama olanaklarından mahrum etmek istediğini, Yunanistan'ın da Kıbrıs'ın bu politikasını desteklediğini belirtiyordu. Geline durumda Yunanistan'ın çok büyük sorumluluğu olduğunu ve aldıkları bilgilere göre, resmi askeri kuvvetlerinden tam teçhizatlı en az 10 bin kişilik bir kuvvetini Ada'da bulundurduğunu, bunların Türk Toplumuna karşı kullanılacağını anlatan İnönü, bu durumun her an, her araç ile Kıbrıs'a askeri müdahale zorunluluğunu ortaya çıkarmakla kalmadığını, aynı zamanda en geç ilk çatışma anından itibaren Yunanistan ile Türkiye arasında bir savaş çıkmasına doğru ilerlediğini vurguluyor, Yunanistan'ın gürültülü ve gösterişli askeri hazırlıklarını buna delil olarak gösteriyordu. Konuşmasının sonunda son günlerde büyük şehirlerde yapılan Kıbrıs ile ilgili gösteri ve mitinglerin çoğunun yasadışı olduğunu belirterek, bu gösterilerde hedef alınan Amerika, İngiltere, Sovyetler Birliği, Birleşik Arap Cumhuriyeti, Çekoslovakya hükümetlerine üzüntülerini bildiriyor, ayrıca bu gösterileri hükümetin düzenlediği iftirasının el altından yayıldığını ve bu yalanları kesin olarak reddettiğini ifade ediyordu³⁹.

³⁹A.g.e., Dönem 1, Cilt 32, Toplantı 3, 130. Birleşim, 3-9-1964, s. 274-279.

JOHNSON MEKTUBUNUN TÜRK SİYASETİNE ETKİLERİ

ABD Başkanı Johnson'ın 5 Haziran günü Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektup, sadece Amerika –Türkiye ilişkilerinde değil, aynı zamanda Türk dış politikasının şekillenmesinde de dönüm noktası oluşturuyor, Türkiye’de bir Amerikan karşıtlığının başlangıcını yaratıyordu. Hayal kırıklığına uğrayan toplum, İstanbul ve Ankara’da iki büyük miting yaparak Amerika’nın tavrını kınıyordu⁴⁰.

İnönü'nün Kıbrıs işlerindeki danışmanı Profesör Nihat Erim'in söylediği gibi; *“Denebilir ki, o zamana kadar dünyanın tek memleketi Türkiye idi ki, orada Amerikalılara ‘Go Home’ denmiyordu. Bu Johnson mektubundan sonra Türk kamuoyunda Amerika’ya güven çok sarsılmıştı ve ilk defa olarak Türkiye’de Amerika’ya karşı olumsuz bir kamuoyu meydana gelmeye başlamıştı. Bundan sonraki yıllarda bu daha da kuvvetlenmiştir”*⁴¹.

Mektup Türkiye açısından, 1947'den itibaren özellikle Türk tarafının yaklaşımları sayesinde sorunsuz olarak devam etmekte olan Türk-Amerikan ilişkilerinin daha gerçekçi bir çizgiye oturtulması gayretleri için de bir başlangıç noktasını oluşturuyor ve Türk siyasetinin belki de gözünü açmasına neden oluyor ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetlerinin, dış politikanın yalnızca ABD ile ilişkilerden ibaret olmadığını, dünyada ve özellikle de bölgede başka ülkelerin de olduğunu anımsamalarına olanak sağlıyordu. Bu açıdan *“Johnson Mektubu”* Türk dış politikasında çok yönlülüğe geçişin başlangıcı oluyor, Türkiye mektuptan sonra özellikle komşusu SSCB, Ortadoğu Ülkeleri ve diğer üçüncü dünya ülkeleri ile ekonomik ve siyasi ilişkileri arttırmanın yollarını aramaya başlıyordu⁴².

1963'e kadar Makarios yanlısı bir politika izleyen, O'nun Enosis amacını anladıktan sonra ise bu politikasını terk eden SSCB ile yakınlaşma yolları aranıyor, bunda da başarı elde edilerek SSCB'nin *“Ada'da iki toplumun var olduğunu”* ilan etmesinde kısmi bir etki sahibi olunuyordu⁴³. Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihlerinde Moskova'yı ziyaret ediyor⁴⁴, ziyaretin sonunda yayınlanan bildiriye,

⁴⁰ Gazioğlu, a.g.e., 2007, s.320.

⁴¹ Erim, a.g.e., s.303.

⁴² Burcu Bostanoğlu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, 1999, s. 448.

⁴³ A.g.e., s.446.

⁴⁴ “Erkin Moskova’da Bekleniyor”, **Milliyet**, 30 Ekim 1964, s.1.

“Kıbrıs'ta iki toplumun bulunduğu, federasyon dahil her türlü çözüm alternatifinin tartışılması gerektiği ve Enosis'e karşı bulunduğu”nun ifade edilmesiyle Türkiye'nin Kıbrıs görüşünün en önemli noktasının Sovyetler Birliği tarafından da desteklenmesi sağlanıyordu⁴⁵.

Mektupta, SSCB'nin saldırısı halinde NATO'nun Türkiye'nin yardımına gelmeyeceğinin iması, “İttifaka gözü kapalı sadakat” şeklindeki anlayışın sorgulanmasına neden oluyor, “NATO'nun ve Türk dış politikasının sorgulanmaması” geleneği ortadan kalkıyor, aynı zamanda ABD'nin de Türkiye'deki askeri varlığı sorgulanmaya başlıyor, Genelkurmay Başkanlığı o ana kadar ABD ile yapılan ikili antlaşmalar üzerinde genel bir çalışma başlatıyor ve karşılaştırma yapabilmek için tüm NATO Ülkeleri'ndeki askeri ataşelerinden, o ülkelerin ABD ile benzer antlaşmaları hangi koşullar altında yaptıklarının araştırılması isteniyordu. Bu araştırmalar ise bir süre sonra ABD tarafından öğreniliyor ve konu ABD makamlarında rahatsızlık yaratıyordu⁴⁶.

Mektuptan sonra sağlanan bir başka konu ise, askeri malzeme temininde tek ülkeye bağımlı kalmanın yarattığı sorunların fark edilmiş olmasıydı. Türkiye'de bir savunma sanayiinin kurulması, askeri malzeme temini açısından ABD dışındaki kaynakların da göz önünde bulundurulması eğilimleri mektuptan sonra başlıyor, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin amfibi hareket kapasitesine sahip olması için yoğun faaliyetlerde bulunuluyordu ve ABD kaynağından sağlanacak askeri malzemelerin nitelik ve niceliğinde de daha seçici olunmaya başlanılıyordu. Bugün Türk Silahlı Kuvvetleri'nin askeri malzeme kaynağı olarak çok çeşitli ülkelerle ilişki içinde olmasının ve her projede, yedek malzeme, cephane akışını garantiye alan maddeleri sözleşmelere dahil ettirmesinin, sürekli olarak projelerle ilgili teknoloji transferini de dikkate almasının önemli nedenlerinden birisini de, 1964'de yaratılan güvensizliğin oluşturduğu bir gerçektir⁴⁷.

MECLİS'TEKİ GÖRÜŞMELER (TEMMUZ 1974)

1963-64 bunalımından sonra yaşanan 1967 krizinin Türk siyasetine öğretmesi gereken temel konu, uluslararası ilişkilerde kararlı olmanın, doğru çizilen çizgiden taviz vermeden gitmenin ülke çıkarlarının

⁴⁵ “Ruslar, Kıbrıs Anlaşmasını Kabul Etti”, **a.g.e.**, 6 Kasım 1964, s.1.

⁴⁶ Haydar Tunçkanat, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Ekim Yayınları, 1970, s. 237-238 .

⁴⁷ Turgay Bülent Göktürk, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayıncılık, Gazimagusa, 2014, s. 257.

korunmasında ne kadar olumlu sonuçlar doğurduğunun görülmesidir. 1967'deki Kıbrıs krizinde bu kez Türk Hükümeti'nin kararlı duruşuyla, ilk defa Türkiye, istediği koşulları kabul ettiriyor ve geri adım atmıyordu. Yaşanan bu krizlerden sonra çıkarılan derslerle tespit edilen askeri ve siyasi eksiklikler tamamlanmaya çalışılıyor ve 1974 sürecine bu şekilde geliniyordu.

Barış Harekatı döneminin Başbakanı Bülent Ecevit'in 20 Temmuz 1974 tarihinde Meclis'teki gizli oturumda söylediği, “*Kıbrıs sorununun eğer bu kadar zararı yanında bir faydası olduysa, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin belli yönlerde çok iyi bir şekilde eğitilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır ve bu zorunluluk da gerçekten iyi değerlendirilmiştir*” sözlerinden bu derslerin çıkarıldığı anlaşılabilir⁴⁸. Askeri çıkarımın yanında siyasi çıkarımların da elde edildiğini, harekattan hemen önce, 19-20 Temmuz gecesi, Ecevit'le görüşmeye gelip ABD Dışişleri Bakanı Kissinger'in bir mesajını getiren ve o tarihten on yıl önce, Başkan Johnson'un İnönü'ye yaşattıklarını yinelemeye çalışan Sisco'ya, Ecevit'in verdiği yanıtta görebiliyoruz. Ecevit TBMM'deki gizli oturumda bu olayı şöyle anlatıyordu; “*12'de Sayın Büyükelçi, Sayın Kissinger'in mesajını getirince 'tarih tekerrür ediyor' dedim, yani 10 yıl önce de aynı şey oluyordu, bu binada, ben de tesadüf buradaydım; 'tarih tekerrür eder' derler. Doğrudur; ama tarihin tekerrür etmesi, hataların da ille tekerrür etmesini gerektirmemeli dedim. Aslında, 10 yıl önce ikimiz de bir hata yaptık dedim. Amerika da bir hata yaptı, Türkiye de bir hata yaptı. Sizin hatanız, çok haklı olduğumuz bir zamanda müdahale edecekken bizim elimizi, kolumuzu tutmanız oldu; bizim hatamız da, sizi dinlememiz oldu dedim ve bunun, bu karşılıklı hatalarımızın sonucu olarak Kıbrıs bu noktaya geldi, Türk - Yunan ilişkileri bu noktaya geldi... Siz, eski hatalarınızı tekrarlamaya devam etmek isteyebilirsiniz; ama bırakın da hiç değilse biz tekrarlamayalım dedim*”⁴⁹.

SONUÇ

Bu ifadelerin sonunda Türkiye, Kıbrıs'a müdahale ediyordu ve Batı için bu olay büyük sürpriz oluyordu. Şimdiye kadar çıkan anlaşmazlıklarda birçok kez müdahale edeceğini açıklayan Türkiye, kendisine yapılan

⁴⁸Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Gizli Oturum, Cilt 13/1, Toplantı 13, 3. Birleşim, 20-7-1974, s.32.

⁴⁹ A.g.e., Gizli Oturum, Cilt 13/1, Toplantı 13, 3. Birleşim, 20-7-1974, s.28.

telkinlerle her defasında müdahale kararından dönüyor ve hatta yapılan görüşmeler sonunda taviz bile veriyordu. Ama bu kez kararlı politikayla Türkiye alışılmışın dışında hareket ediyor ve “Batı’yı şaşırtıyordu”⁵⁰. Sonuç olarak, bir ülkenin dış politikasını oluştururken öncelikle, milli güç unsurları (askeri, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi) kapsamındaki kendi olanak ve yetenekleri ile birlikte bu konuya etken olan dış güç merkezlerini de değerlendirerek kırmızıçizgilerini tespit etmesi ve bu noktada sadece ilerleyen süreç içerisindeki mevcut konjonktürdeki gelişmeler çerçevesinde esneme sağlaması, bunun dışında belirlediği dış politikadan, iç politik kaygılar da dahil olmak üzere taviz vermemesi esas olmalı ve ideoloji yoksunu olan veya durmadan ideoloji değiştirme eğiliminde bulunan toplumların, mahvolmaya mahkum oldukları unutulmamalıdır”⁵¹.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 105. Birleşim, 15-6-1964.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 107. Birleşim, 17-6-1964.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 30, Toplantı 3, 109. Birleşim, 19-6-1964.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 1, Cilt 32, Toplantı 3, 130. Birleşim, 3-9-1964.

Central Files POL 23-8 CYP.

II. SÜRELİ YAYINLAR

Cyprus Mail

Dışişleri Belleteni

Milliyet

III. KİTAPLAR

Bostanoğlu, Burcu, **Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası**, Ankara, 1999

Bölükbaşı, Süha, **Turkish-American Relations and Cyprus**, University of Virginia, The Miller Centre

⁵⁰ Göktürk, a.g.e., s.286.

⁵¹ Göktürk, a.g.e., s.287.

Çay, Abdulhaluk Mehmet, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Ankara, 1989.

Denktaş, Rauf R., **İlk Altı Ay, Arşivden belgeler ve notlarla 1963-1964**, Lefkoşa, 1991.

Erim, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1975.

Gazioğlu, Ahmet C., **Kıbrıs'ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosis'in Ayak Sesleri**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara, 2007.

Glen D. Camp, **"Greek-Turkish Conflict over Cyprus"**, Political Science Quarterly, Vol.95, No.1, Spring, 1980.

Göktürk, Turgay Bülent, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayıncılık, Gazimagusa, 2014

Özmen, Süleyman, **Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, İstanbul, 2005.

SBF Dış Münasebetler Enstitüsü, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ**, 1966.

Tunçkanat, Haydar, **İkili Anlaşmaların İçyüzü**, Ekim Yayınları, 1970.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ ZABIT CERİDELERİNDE ZÜRİH VE LONDRA ANTLAŞMALARININ ONAY SÜRECİ*

ÖZET

Şubat 1959’da imzalanan ve Kıbrıs’ta bağımsız bir yönetim kurulmasını amaçlayan Zürih ve Londra Antlaşmaları, 2 Mart 1959 tarihinde Başbakan Adnan Menderes’in imzasıyla hazırlanan bir yazılı önergeyle Türkiye Büyük Millet Meclisi(TBMM)’nin onayına sunuluyordu. TBMM’deki onay süreci, yoğun, uzun ve sert tartışmalara sahne olmuştu.

Kıbrıs için 1974’e giden süreçte önemli bir yer tutan ve tarihi birer belge olan bu antlaşmaların konu edildiği tartışmalar çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Zira burada tartışılan konuların büyük bir kısmının 1963-1974 döneminde fiili olarak karşımıza çıktığını göreceğiz. Bu tartışmalarda gerek muhalefetin, gerek iktidarın ortaya koydukları görüşler, aynı zamanda Türkiye’nin Kıbrıs’taki vizyonunu ne şekilde oluşturmaya çalıştığını ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir.

Türk Hükümetine göre, 1878’den beri baskılara maruz kalan Kıbrıs Türkleri ilk defa dengeli bir yapıya kavuşmuştu. Bu dengeli yapı sayesinde Ada’da artık Kıbrıs Türklerini ezen, onların yaşama haklarını ortadan kaldıran saldırılar olmayacaktı. Ve en önemlisi bu anlaşmalarla Türkiye’nin Kıbrıs üzerindeki hakları da resmen tanınmıştı.

Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluşunu sağlayacak anlaşmalar hakkında muhalefet olarak görüş açıklayan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin bu tarihten yaklaşık bir buçuk yıl sonra iktidara geldiğini ve bu antlaşmaların anlaşmazlıklara yol açtığı bir dönemi yürütmek zorunda kaldığını da göz önünde bulundurarak bu tartışmaları değerlendirirsek, daha doğru bir yaklaşım sergilemiş oluruz.

Bu çalışmada, Kıbrıs tarihinde önemli bir dönemin başlangıcını oluşturan Zürih ve Londra Antlaşmalarının, TBMM’nde nasıl ele alındığı, Türk Hükümeti’nin ve diğer partilerin görüşlerinin neler olduğu, TBMM Arşivi’ndeki TBMM zabit cerideleri incelenerek ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: TBMM, Kıbrıs, Zürih, Londra

* Bu makale, 27-30 Nisan 2015 tarihlerinde Lefke/KKTC’de yapılan “Kıbrıs Türkünde Demokratik Kültür ve Kıbrıs Demokrasi Tarihi” Konulu II. Uluslararası LAÜ Tarih Kongresi’nde tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

Turgay Bülent Göktürk, “*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridelerinde Zürih ve Londra Antlaşmalarının Onay Süreci*”, II. Uluslararası LAÜ Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı, Lefke Avrupa Üniversitesi Yayınları, Lefkoşa, 2015, ss. 451-466.

THE PROCESS OF APPROVAL FOR THE LONDON AND ZURICH AGREEMENTS ACCORDING BY THE RECORDS OF GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY

ABSTRACT

London and Zurich agreements which was signed in February 1959, and aims to establish an independent government in Cyprus, was submitted with a written proposal of prime minister Adnan Menderes in 2 March 1959 for approval of Grand National Assembly of Turkey. Approval process in Parliament was the scene of a intense, long and hard debate.

The basis of our project is the debate about this agreements which were holds a important place for Cyprus to process of 1974. Also we will see that a large part of the debated issues that confront us as the actual 1963-1974 period. In this discussions views put forward by the opposition and the government for this reason it is important for explanation the Turkey's Cyprus vision.

According to Turkish government, Turkish Cypriots who has been under pressure since 1878 first time gained a balanced structure. Thanks to this balanced structure there was no more attack against to Turkish Cypriots and their right to live, in the island. Last but not least with this agreement rights of Turkey's on Cyprus was officially recognized.

At the begining CHP was the opposition against to agreements that provide the foundation of Cyprus, but we have to consider that; after one and a half year Republican People Party had came to power and had to carry a period XXwhich this agreements cause some disputes so if we evaluate this discussions with consider this we can demonstrate a more accurate approach.

In this study we tried to present the oppinios of the Turkish government with parties and how discussed in the Grand National Assembly of Turkey about the London and Zurich agreements which are constitute the beginning of an important period in the history of Cyprus. With based on the records of Grand National Assembly of Turkey.

Key Words: Grand National Assembly of Turkey, Cyprus, London, Zurich

GENEL

İngilizlerin ada'ya özerklik getirmek amacıyla hazırladıkları Mac Millan Planı'nın 15 Ağustos 1958'de ilgili taraflara sunulduğu gün, Yunanistan tarafından BM'e bir kez daha götürülen Kıbrıs konusu, Mac Millan Planı'nın Yunan Hükümeti tarafından reddedilmesinin ardından, 25 Kasım-5 Aralık 1958 tarihleri arasında BM Genel Kurulu'nda görüşüldü.

Yunan görüşünü açıklayan Averoff, Mac Millan Planı'nın nihai hedefinin Taksim olduğunu, Makarios'un teklif ettiği demokratik bir muhtariyet idaresinin ardından garantili bağımsızlık önerisinin Ada için en uygun çözüm olduğuna inandıklarını ve Türkiye'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu yeniden diriltmeyi amaçladığını ve Lozan Antlaşması'na uymadığını belirterek, Taksim politikasının aslında Türkiye'nin yayılmacı anlayışının bir ispatı olduğunu iddia ediyordu¹.

25 Kasım'daki toplantıda Türkiye'nin görüşlerini açıklayan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu ise, Kıbrıs'ın jeopolitik tarihinden söz ederek Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesinin Türkiye'nin coğrafi ve politik anlamda bütünüyle sıkıştırılacağı anlamına geleceğini, buna izin veremeyeceklerini belirterek, Ada'daki terör eylemlerine destek veren Yunanistan'ın bağımsızlık talebinin Enosis için taktiksel bir adım olduğunu ve nihai hedefin aslında Enosis'i gerçekleştirmeyi kapsadığını ifade ediyor, aslında tüm sorunların kaynağını Yunanistan'ın emperyalist politikasının teşkil ettiğini belirterek, eğer Kıbrıs'a bağımsızlık ya da self determinasyon verilecekse bunun her iki taraf için de uygulanması gerektiğini söylüyor ve Türkiye'nin şimdi Kıbrıs'ı doğrudan ilhak etmek yerine Taksim politikasını benimsediğini vurguluyordu². BM'deki bu görüşmeleri değerlendiren Rauf R. Denktaş'a göre "*Fatih Rüştü Zorlu orada Averof'u mağlup ediyor, büyük şamar atıyordu*"³.

Birleşmiş Milletler'deki tarafların sert tartışmalarına karşın, Zorlu'nun genel kurul sonrası Averof'a yaklaşımı ve akabinde ikili arasında başlayan

¹ **The Times**, 26 November 1958, s.14.

² **UN Doc. A/C.1/PV 997 (XIII)**, s.23-25'ten akt. Nancy Crawshaw, **The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece**, London, 1978, s. 320-330.

³ Rauf R. Denktaş ile 22 Nisan 2011 tarihinde, Lefkoşa'daki ofisinde yapmış olduğumuz mülakat.

diyalog, gerginliğin yumuşamasına ve Kıbrıs'ta çözüme giden yolda şaşırtıcı bir iyileşmeye neden olacaktı. 4 Aralık 1958'deki ikilinin karşılılaşmasını Averof; *“Dışişleri Bakanı'nı bana doğru yaklaşırken gördüğümde moralim en düşük seviyedeydi. Yanımdaki arkadaşlarıma korkarım bu kez kendime hâkim olamayacağımı ve Zorlu'ya karşı kaba davranabileceğimi söyledim. Zorlu'nun 'sizi kutlamaya geldim, iyi savuştunuz' iltifatları karşısında büyük bir şaşkınlık yaşadım”* sözleriyle ifade ediyor ve bu durumun her iki tarafın da tahmin edemeyeceği ve sonuçları bakımından çok önemli bir diyalogun başlamasına yol açtığını vurguluyordu⁴.

BM Genel Kurulu, görüşmelerin sonunda, soruna barışçı, demokratik ve adil bir çözüm şekli bulunması için konunun taraflar arasındaki görüşmeler yoluyla çözülmesi kararını verdi⁵. Dolayısıyla Yunan tezi bir kez daha reddedildi.

Zorlu ve Averof, 6 Aralık'ta tekrar bir araya gelerek özel bir toplantı gerçekleştirdiler. Averof'un *“İngiltere kendi çıkarlarını garantiye alabilmek için sürekli olarak bazen Türkiye, bazen de Yunanistan'ın tarafında yer alıyordu”* gerekçesiyle, kendi istekleri çerçevesinde İngiliz temsilcinin bulunmadığını belirttiği bir ortamda yapılan görüşme samimi bir hava içerisinde geçti. Nitekim Averoff Atina'ya döndüğünde yaptığı *“Türkiye ile buzları kırdık, kırmıyaydık kayıp düşme riskine girecektik”* ifadesiyle olumlu gelişmenin işaretini veriyordu⁶.

ZÜRİH ANTLAŞMASI

BM'nin verdiği karar sonucunda, Paris'te, NATO'nun Bakanlar Toplantısı'nda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları bir araya gelerek, Kıbrıs sorununu çözmek üzere görüşmelerin başlatılması için prensip anlaşması sağladılar. 18 Aralık 1958'de ise üç yıldan sonra ilk kez üç bakan bir masa etrafında toplanarak konuyu görüştüler⁷.

Paris'teki bu görüşmeden hemen sonra, 1959 yılı başından itibaren Kıbrıs sorununun çözülmesi konusunda büyük bir çaba içine girildiği

⁴ Evangelos Averoff - Tossizza, **Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963**, (Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York, 1986. a.g.e., 295.

⁵ Gönlübol-Sar, a.g.e., s.393-394.

⁶ **The Times**, 21 December, 1958, s.10.

⁷ **Daily Express**, 20 Aralık 1958.

görülmektedir. Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları önce 17 ve 21 Ocak 1959'da Paris'te iki kez daha bir araya geldiler. Bu görüşmelerde Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasının koşulları tartışıldı ve konuyla ilgili prensip kararları alınarak, her iki tarafın başbakanlarının da katılacağı bir görüşmede son kararların verilmesi ve anlaşmanın imzalanması yönünde görüş birliğine vardılar. Bunun sonucunda 6 Şubat'ta Adnan Menderes ve Konstantin Karamanlis'in Zürih'e gelmesiyle, yapılan altı günlük görüşmelerin ardından Kıbrıs'ta bağımsız bir yönetim kurulmasına yönelik 27 maddelik bir antlaşma, Türk ve Yunan Başbakanları tarafından, 11 Şubat 1959'da Zürih'te imzalandı ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında üçlü görüşmelere devam edilmesi kararı alındı. Ancak söz konusu antlaşmanın uygulanabilmesi, İngiliz Hükümeti ile Kıbrıs Rum ve Türk Toplulukları tarafından da onaylanmasına bağlıydı. Bundan dolayı ilgili tarafların temsilcileri konuyu görüşmek üzere Londra'da bir araya geldiler⁸.

LONDRA ANTLAŞMASI

Zürih dönüşünde, 12 Şubat 1959 tarihinde, DP Grubu'na bilgi veren Başbakan Adnan Menderes, "*Kıbrıs meselesi tarihe intikal etmiş addolunabilir*" şeklinde konuşarak, Kıbrıs'ta Türk çıkarlarının ve Türkiye'nin güvenliği sorununun çözümlendiğine vurgu yapmış, bu arada Türk-Yunan ilişkilerinin de artık düzeleceğine inandığını belirtmiş ve alınan sonuçtan duyduğu mutluluğu dile getirmişti. Menderes bu konuşmasında; "*Kıbrıs'ı alamadık, fakat Kıbrıs'ı vermedik. Hiç kimsenin menfaatine teaddi etmedik. Fakat memleketimizin menfaatleri bakımından zerre kadar fedakarlıkta bulunmadık. Şimdiye kadar ilan ettiğimiz Taksim prensibinden netice almış sayılmaz isek de, mahiyet ve mana itibariyle aynı prensibi tahakkuk ettirmiş olduğumuzu metinlerin okunması neticesinde takdir edeceğinizden ve büyük itimat ile ve huzuru kalp ile tasvip ve tasdik edeceğinizden emin olarak huzurunuzda bulunmaktayım*" demiştir⁹.

Temelleri daha önceden atılan antlaşmaları imzalamak için Türk heyetine başkanlık etmek üzere 17 Şubat'ta Zürih'e hareket eden Adnan Menderes'in uçağı, Londra'da Gatwick Havaalanı yakınlarında yoğun sis

⁸ Zafer, 21 Ocak 1959; a.g.e., 12 Şubat 1959; Vatan Cephesi, 16 Şubat 1959.

⁹ D.P.M.G.G.M.Z., Dönem: XI, Cilt: 258, 12 Şubat 1959, s.39-41.

yüzünden düştü. Korkunç kazada Türk Heyeti ve uçak mürettebatından on altı kişi hayatını kaybetti¹⁰.

Londra'da her üç ülkeyi başbakanlarının temsil ettiği toplantıda Kıbrıs Türk Toplumunu Dr. Fazıl Küçük tarafından, Rum Toplumunu da Başpiskopos Makarios tarafından temsil ediliyordu. Londra'da Lancaster House'da iki gün devam eden görüşmeler sonunda Zürih Antlaşması ilgili tüm taraflarca kabul edilerek, 19 Şubat 1959 tarihinde imzalandı¹¹. Yaralanan Menderes, anlaşmayı tedavi edilmekte olduğu London Clinic'de imzaladı.

Londra Antlaşması, Türkiye ve Yunanistan'a, İngiltere'nin Kıbrıs'ta askeri üs kurabilme hakkı tanımalarını gerektiriyordu. Bu antlaşma ile Kıbrıs'ın bağımsız bir Cumhuriyet olması, bu Cumhuriyet'in, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğü altına alınması, Kıbrıs'ta "*Temsilciler Meclisi*" ve "*Cemaat Meclisi*" olmak üzere, iki ayrı meclisin kurulması öngörülmüştü. Kıbrıs Hükümeti'nde ise; Bakanlar Kurulu üyeliklerinden 3'ünün Türklere, 7'sinin de Rumlara verilmesi, Cumhurbaşkanı'nın Rumlardan, Yardımcısı'nın da Türklerden seçilmesi karara bağlanmıştı. Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın, Cumhurbaşkanı gibi, dış siyaset, savunma ve iç güvenlik gibi konularda veto yetkisi olacak, ayrıca iç güvenliği sağlamak için gerekli olan 1.600 kişilik güvenlik örgütünün, 950'si Rumlardan, 650'si de Türklerden oluşturulacaktı. Bununla birlikte 1.200'ü Rumlardan, 800'ü de Türklerden seçilecek olan toplam 2.000 kişilik savunma gücünün "*Karargah Komutanlığı*" sırayla yürütülecekti. Ada'da iç güvenliği sağlamak için oluşturacak 4.000 kişilik ordunun yarısı Türklerden, öteki yarısı da Rumlardan meydana getirilecekti¹². Ada'nın emniyeti ve cumhuriyet tehlikeye girdiğinde akit üç devlet ortaklaşa veya münferiden Ada'daki duruma müdahale edebileceklerdi¹³. İkinci Londra Konferansı sonrasında imzalanan bu genel uzlaşma antlaşması; Kuruluş, Garanti, Askeri İşbirliği ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası gibi dört ayrı antlaşmadan oluşmaktaydı¹⁴.

¹⁰ Zafer, 20 Şubat 1959.

¹¹ Zürih Anlaşması'nın ayrıntılı maddeleri için bkz. Gazioğlu, a.g.e., 1960, s. 182-192.

¹² Ulus-Zafer, 20-24 Şubat 1959.

¹³ Süleyman Özman, *Avrasya'nın Kırılma Noktası Kıbrıs*, İstanbul, 2005, s.242.

¹⁴ Ayrıntılar için bkz: Fahir Armaoğlu, *Kıbrıs Meselesi (1954-1959)- Türk Hükümeti ve Kamuoyu Davranışları*, Ankara, 1963.

DIŞIŞLERİ BAKANİ ZORLU'NUN ZÜRİH VE LONDRA ANTLAŞMALARI KONUSUNDAKİ TBMM'DEKİ AÇIKLAMALARI

İmzalanan antlaşmalar hakkında 28 Şubat 1959'da bütçe görüşmeleri sırasında TBMM'ne bilgi veren Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, hükümetinin bir zaferi olarak nitelendirdiği bu sonuca gelene kadar olan süreci uzunca bir konuşma ile açıklıyordu¹⁵. Bu konuşmayı burada belirtmemizin amacı, Türkiye'nin 1960 Askeri Darbesi'nden sonra, yapılan anlaşmalara ne kadar güvendiğini ve 1963 ve sonrasında Ada'da meydana gelen olaylar karşısında, özellikle Türk Cemaat liderlerine karşı aldığı pozisyonda bu güvenin ne kadar etkili olduğunu belirtmektir.

Zorlu, Kıbrıs konusunda Türkiye'nin çıkarlarının layıkı ile korunması için gerçekteşmesi lazım gelen koşulları Şu Şekilde sıralıyordu: Birincisi, Kıbrıs'ın hiçbir zaman diğer yabancı bir devlete ilhak edilmemesi; ikinci konu, Kıbrıs'taki Türk Cemaati'nin gelişmesinin önlenmemesi ve onun Ada'da bir azınlık muamelesine tabi tutulmaması; üçüncü konu ise, Ada'nın Türkiye'nin emniyeti için arz ettiği büyük önem dikkate alınarak Ada'nın savunmasının sağlanması ve savunmaya Türkiye'nin katılımı. Ve bu üç ana prensibin yanında Ada'da İngiltere'nin üslere sahip olmasının Türkiye için faydalı olduğu ve bunun idamesinin gerekliliği. Konuşmasına süreç içerisindeki uyguladıkları politikaları anlatarak devam eden Zorlu, Kıbrıs'ın bir sorun olarak ortaya çıkmasına taraftar olmayan Türkiye'nin sorunun çıkmasına engel olamayınca öncelikle, bir müddet statükonun devamını savunduğunu, ancak İngiltere'nin bu konudaki hakkını savunmada pek kanaat sahibi olmadığını görüncü emniyet gerekçeleri ile tarihi ve coğrafi bağları ileri sürerek Ada'nın Türkiye'ye ilhakını talep ettiğini, son olarak da ilhaktan vazgeçip taksimi kabul ettiğini belirtiyor ve imzalanan anlaşmanın galip veya mağlubunun aranmaması gerektiğini, burada haklı iddiaların söz konusu olduğunu ifade ediyordu. Zürih'te Türkiye ve Yunanistan Başbakanları arasında parafe edilen antlaşmaların, hem Yunanistan'la Türkiye arasındaki dostluğu takviye edecek ve hem de Türkiye'nin Ada'daki çıkarlarını ve Türk Cemaati'nin haklarını garanti altına alacak bir durum oluşturduğu gibi Yunanistan ve İngiltere'yi de tatmin edici mahiyette olduğunu özellikle vurguluyordu.

Zorlu'nun açıklamalarına göre, Zürih'te Türk ve Yunan Başbakanları arasında üç antlaşma parafe edilmiştir. Bunlardan birincisi, Kıbrıs

¹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre XI, Cilt 7, İctima 2, 48. İnikat, 28.2.1959, s. 1350-1356.

Devleti'nin kuruluşuna ait esaslara yöneliktir. İkincisi, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs Devleti arasındaki Garanti Antlaşması'nı, üçüncüsü de Kıbrıs Cumhuriyeti, Yunanistan ve Türkiye arasındaki İttifak Antlaşması'nı teşkil etmektedir.

Bu antlaşmaların yukarıda belirttiğimiz temel maddelerinin ayrıntılarını açıklayan Zorlu, yeni anlaşma gereği, kurulan devletin Kıbrıs Devleti Anayasası'na aykırı olarak Yunanistan'la birleşmek istemesi halinde, Türkiye'nin bu duruma istediği anda ve istediği şekilde müdahale edebileceğini belirterek, bu hükmün Ada'nın yabancı bir devlet hakimiyeti altına geçmeyeceği hususunda, bir başka ifadeyle Enosis'in gerçekleşmeyeceği konusunda kuvvetli ve yeterli bir garanti olduğunu açıklıyordu. Oysa Zorlu, bunun ne kadar kuvvetli ve yeterli bir garanti olduğunu, çok kısa bir sürede test etme imkanı bulacaktı.

Yine antlaşma hükümlerine göre, Kıbrıs Devleti'nin Türkiye aleyhinde olabilecek siyasi faaliyetlere girişmesine de set çekildiğini, örneğin, Kıbrıs Teşrii Meclisi veya hükümetinin Türkiye'nin menfaatleri aleyhine olacak bir karar aldığı takdirde, bir Türk olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın böyle bir kararı her zaman nihai olarak veto etmesi, yani hükümsüz bırakmasının mümkün olacağını belirten Zorlu, bunların Kıbrıs konusunda başlıca endişelerinden birini teşkil eden Türkiye'nin stratejik çıkarlarının garanti altına alınması konusunun bu anlaşma ile sağlanmış bulunduğunu ifade ediyordu. Yeni kurulacak Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Türklerin bir azınlık durumunda bulunmadığını, aksine, Ada'nın yönetimine Yunanlılarla eşit şartlar ve aynı haklarla katılan bir cemaat niteliğinde olduklarını, Türk Cemaati'nin çoğunluğu oluşturan Yunanlıların egemenliğine terk edilmesi veya Rumlar tarafından yönetilmesinin kesinlikle söz konusu olmadığını da söyleyen Dışişleri Bakanı, antlaşmanın bu konudaki hükümlerinin Türklerin her türlü haklarını garanti altına alacak tarzda hazırlandığını, Cumhurbaşkanlığı'nın bir Yunanlı'ya, Cumhurbaşkanı Yardımcılığı'nın ise bir Türk'e verilmesinin sadece şekil bakımından önemli olduğunu, ancak esas bakımından Cumhurbaşkanlığı makamı ile Cumhurbaşkanı Yardımcılık makamı arasında hiçbir fark bulunmadığını, Türk Cemaati'nin aleyhine olan bir karar veya kanunun uygulanmayacağını altını çiziyordu.

Zorlu'nun ifadelerinden anlaşıldığı üzere; Türkler kendileriyle ilgili konularda tamamıyla bağımsızdırlar, hiçbir yabancı etkiye maruz kalmadan kendi kendilerini yönetebileceklerdir. Ada'nın icra kuvveti

bakımından Türk Cemaati'nin sahip olduğu yetkiler konusunda da, Türklerin hakları tam bir garanti altına alınmış bulunmakta ve Türkler Ada'nın icra kuvvetine de Yunanlılar ile eşit şartlarla katılmaktadırlar. İcra kuvveti bakımından da Türk tarafı için önemli olan nokta, Türk olan Cumhurbaşkanı Yardımcısı, Meclis'ten sadır olan kanunlar için olduğu gibi, hükümet kararları üzerinde de veto hakkına sahiptir. Bu itibarla, hükümet hiçbir zaman Türk Cemaati'nin aleyhine olabilecek bir karar alamayacaktır. Aldığı takdirde, Cumhurbaşkanı Muavini, vetosunu kullanarak bu kararı uygulamaya koydurmamak olanağına sahiptir.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, konuşmasında anlaşmanın askeri hükümleri hakkında da bilgi veriyordu. Ayrıca antlaşmada yukarıda belirtilenlerin dışında da Türk Cemaati'nin lehine olan başka önemli kararlar bulunduğunu belirten Zorlu, Türklerin Ada'nın beş büyük şehrinde ayrı belediye teşkilatları bulunacağını, Ada resmi dilinin Türkçe ve Yunanca olacağını, milli bayramların Ada'da da kutlanacağını, Türklerin Ada bayrağı yanında Türk bayrağını çekmek hakkına da sahip olacaklarını belirterek, Kıbrıs meselesinin Türkiye'nin ve Ada'daki Türk Cemaati'nin menfaat ve haklarına en uygun bir şekilde çözümlendiğini vurguluyordu.

Antlaşmaların hazırlık sürecinde İngiltere'nin gösterdiği teşvik ve desteğe müteşekkik olduklarını da sözlerine ekleyen Zorlu, bunu; *“İngiltere Hükümeti, büyük bir anlayış ve fedakarlık göstererek, Yunanistan'la bir anlaşmaya vardığımız takdirde, Ada üzerindeki hükümlerlik haklarını terk etmeye hazır olduğunu bize bildirmiş ve takdir buyuracağınız veçhile bu da bizim için müzakerelerin müspet neticeye bağlanması hususunda mühim bir rol oynamıştır”* ifadeleriyle dile getirmiş ve bu görüşmelerde İngilizler için önemli olan üsler konusunda da düşüncelerini *“İngiltere için ehemmiyetli olan nokta, Ada'daki İngiliz Askeri Üslerini muhafaza ile bu üsler üzerinde hükümlerlik haklarının devamını sağlamaktır. Bu maksatla da, kendilerine gerekli hakların sağlanmasını, üslerin bulunduğu bölgelerin bütünlüğünün ve bununla ilgili hakların Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Devleti'nce garanti altına alınmasını arzuluyorlardı. İngiltere Hükümeti'nin bu taleplerini kabul ettik. Zira Ada'da İngiliz Üslerinin bulunmasının, Türkiye, Yunanistan ve Kıbrıs Devleti'nin emniyeti bakımından faydaları aşikardır”* sözleriyle ifade etmiştir. Zürih Antlaşmalarını Türkiye ve Yunanistan hükümetleri için büyük bir zafer olarak niteleyen Zorlu, yıllardır İngiltere'nin, NATO'nun ve BM'nin harcadıkları çeşitli gayret ve emeklere karşın çözemedikleri Kıbrıs

ihtilafını, Türkiye ve Yunanistan'ın ortak güvenlik davası ve iki ülke arasında barış, dostluk ve iş birliği düşüncesinin ışığı altında büyük bir dirayet, cesaret ve siyasi anlayışla mükemmel bir şekilde olumlu olarak sonuçlandırdıklarını, Atatürk ile Venizelos'un kanlı bir mücadeleden sonra büyük bir ileri görüşlülükle kurmayı başardıkları dostluğu yeniden ihya ettiklerini belirten iddialı bir ifade kullanıyordu. Son olarak antlaşmaların, bütün ilgili taraflar arasında ve uluslararası kamuoyunda büyük bir memnuniyetle karşılandığını ve tek memnuniyetsizliğin komünist bloktan geldiğini de belirten Zorlu bu konuda *“Kıbrıs ihtilafına kendi menfaatleri bakımından büyük ümitler bağlayan, bu yüzden NATO'nun sarsılmasında, Türk -Yunan dostluk ve iş birliğinin bozulmasında faide gören Moskova Radyosu, matbuatı vasıtasıyla elde ettiğimiz muvaffakiyeti baltalamak ve gölgelemek hususunda malum taktiklere yeniden başvurmuştur”* ifadeleriyle düşüncelerini aktarıyordu ¹⁶.

Zorlu aslında bu konuşması ile Kıbrıs sorununa dahil olduğu tarihten itibaren Türkiye'nin takip ettiği politikaların gösterdiği kırılma noktalarını, değişiklikleri ve hükümeti açısından gerekçelerini açıklıyordu. Başlangıçta İngiliz yönetiminin değişmemesini konu alan ve Türkiye için *“Kıbrıs diye bir sorun yoktur”* şeklinde ifade edilen statükonun muhafazasını isteyen, daha sonra İngiltere'nin Ada'da bir yönetim değişikliği konusundaki kararlılığını ve Yunanistan'ın da ilhak konusundaki ısrarlı tutumunu görüp, kamuoyunun da baskıları karşısında, kendi ifadesiyle *“emniyet mülahazası ve tarihi ve coğrafi bağları”* ileri sürerek Ada'nın Türkiye'ye ilhakını savunan, ardından ilhakın olası olmadığını anlayınca *“ya Taksim, ya ölüm”* sloganıyla Ada'nın taksimini öngören Türkiye, bu anlaşma ile henüz sekiz ay önce, 16 Haziran 1958'de dünya parlamentolarına bir bildiri ile ilan ettiği ve son fedakarlık olarak değerlendirdiği *“Taksim”* tezinden de vazgeçiyordu.

ANTLAŞMALARIN TBMM'DEKİ ONAY SÜRECİ

Bu antlaşmanın ayrıntılı değerlendirmesini yapabilmek için TBMM'de 28 Şubat 1959 tarihindeki görüşmelerle birlikte antlaşmaların onaylanmak üzere Meclis'e sunulduğu 2 ve 4 Mart görüşmelerini de incelememizde fayda olduğu değerlendirilmektedir.

Londra Konferansı'nda imzalanan antlaşmalar ve Hükümet'in bu konudaki politikası, 2 Mart 1959 tarihinde Başbakan Adnan Menderes'in

¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre XI, Cilt 7, İçtima 2, 48. İnikat, 28.2.1959, s. 1350-1356.

imzasıyla hazırlanan bir yazılı önergeyle TBMM'nin onayına sunuluyordu. Önergede, Kıbrıs'ın hiçbir zaman yabancı bir devlete ilhak edilmemesi, Kıbrıs'taki Türk Cemaati'nin her hangi bir statüko değişikliği neticesi olarak yabancı bir devletin veya yabancı bir unsurun hükümranlığı altına girmemesi ve Cemaat'in bir azınlık statüsüne tabi hale getirilmemesi, Ada'nın Türkiye'nin önemi için arz ettiği büyük önem dikkate alınarak, Ada'nın savunmasının sağlanması ve bu savunmaya Türkiye'nin katılımı ve yine aynı emniyet mülahazasının bir gereği olarak, Ada'daki İngiliz Üslerinin idamesi konuları, Kıbrıs anlaşmazlığının başından beri Türkiye Hükümeti'nin Kıbrıs konusunda takip ettiği politikanın sağlamayı hedeflediği temel esaslar olarak belirtiliyordu. Zürih ve Londra görüşmelerinde de bu esaslar çerçevesinde hareket edildiği ve varılan antlaşmaların bunlara dayanmasının sağlandığı belirtilerek, Türkiye, Yunanistan, İngiltere hükümetleri ile Kıbrıs'taki iki cemaat temsilcileri tarafından metinlerin, müstakbel Kıbrıs Devleti'nin Anayasası'nın esaslarını belirlediği gibi, Kıbrıs'ın uluslararası statüsünü ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile olan ilişkilerini de düzenlediği ifade edilen önergede, ilgili taraflarca imzalanan metinlerin,

1. Müstakbel Kıbrıs Devleti Anayasası'nın esasları,
2. Kıbrıs Cumhuriyeti ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Garanti Antlaşması,
3. Kıbrıs Cumhuriyeti, Türkiye ve Yunanistan arasında İttifak Antlaşması,
4. İngiltere Hükümeti'nin, Ada'daki üslerinin ve menfaatlerinin korunmasına müteallik olarak yaptığı açıklama,
5. Türkiye ve Yunanistan'ın Ada'daki İngiliz Üsleri üzerinde İngiltere'nin hakimiyetini kabul ettiklerine dair, Garanti Antlaşması'na dercedilecek munzam madde,
6. Türk ve Yunan hükümetlerinin, İngiltere'nin Ada'daki üs ve menfaatleri hakkında vaki beyanatını kabul ettiklerini mutazammın olarak Türkiye ve Yunanistan Hariciye vekilleri tarafından yapılan açıklama,
7. Rum Cemaati temsilcisinin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs meselesinin nihai hal şekli hakkında varılan mutabakatı kabul ettiğinin açıklanması,
8. Türk Cemaati temsilcisinin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs meselesinin nihai hal şekli hakkında varılan mutabakatı kabul ettiğinin açıklanması,
9. Anayasanın hazırlanması, idarenin Kıbrıs Cumhuriyeti'ne intikali ve Londra Konferansı mukarreratını uygulamaya koymaya yönelik nihai anlaşmanın ihzarı maksadıyla alınacak tedbirlere ilişkin metinler olduğu

açıklanıyor ve bu metinlerin Türkiye, Yunanistan ve İngiltere Başbakanları tarafından imzalanan bir muhtıraya eklendiği belirtiliyordu. *“Uzlaşma zihniyetinin bu zaferi, bütün hür dünya hükümetleriyle efkari umumiyesi ve matbuatı tarafından, istisnasız olarak, büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Binnetice, Kıbrıs meselesinin halli mevzuunda Türk Hükümeti'nin takip ettiği politikanın, Londra Anlaşmalarında mana ve ifadesini bulmuş olduğu şüphesizdir”* ifadeleriyle son bulan önerge ile ilgili antlaşmalar ve hükümetin bu konudaki politikası Meclis'in müzakeresine ve onayına sunuluyordu ¹⁷. Önerenin okunmasından sonra muhalefete ait milletvekilleri söz alarak, konu ile ilgili görüşmelerin anlaşma metinlerinin incelenmesini müteakip, 4 Mart'ta yapılmasını önerdiler.

Bu öneri üzerine 4 Mart'ta görüşmelere başlayan TBMM, yoğun, uzun ve sert tartışmalara sahne oldu. Kıbrıs için 1974'e giden süreçte önemli bir yer tutan ve tarihi birer belge olan bu anlaşmaların konu edildiği tartışmaların birçoğunu bu çalışmaya aktarmayı zorunlu gördük. Zira burada tartışılan konuların büyük bir kısmının 1963-1974 döneminde fiili olarak karşımıza çıktığını göreceğiz. Bu tartışmalarda gerek muhalefetin, gerek iktidarın ortaya koydukları görüşler, aynı zamanda Türkiye'nin Kıbrıs'taki vizyonunun ne şekilde oluşturmaya çalıştığını ortaya koyması bakımından da önem arz etmektedir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayacak anlaşmalar hakkında muhalefet olarak görüş açıklayan CHP'nin bu tarihten yaklaşık bir buçuk yıl sonra iktidara geldiğini ve bu anlaşmaların anlaşmazlıklara yol açtığı bir dönemi yürütmek zorunda kaldığını da göz önünde bulundurarak bu tartışmaları değerlendirirsek, daha doğru bir yaklaşım sergilemiş oluruz.

4 Mart'taki görüşmelerde ilk sözü alan muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü, söz konusu antlaşmaların, ABD ve İngiltere'nin baskıları sonucunda imzalandığını ima ederek, Kıbrıs anlaşmazlığının çözümü için hazırlanan belgelerin, tarafların şimdiye kadar savundukları tezleri terk ederek yeni bir esası takip etmeleri sonucunda oluştuğunu belirtiyor ve Yunanistan ve Kıbrıs Rumları'nın son gelişmelerden önce değişik yöntemlerle Kıbrıs'ın Yunanistan'a iltihakını istediklerini, Türkiye'nin resmi isteğinin ise, Kıbrıs'ın Yunanistan'a iltihakını kendi savunma ve emniyeti bakımından ve ırkdaşlarının selameti bakımından sakıncalı görerek, İngiliz Yönetimi'nin kalması ve Ada'nın başka bir

¹⁷ A.g.e., Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 49. İnikat, 2.3.1959, s. 9-10.

devletin eline geçmemesi safhalarından geçtiğini, en son Kıbrıs'taki Türk menfaatleri ve Kıbrıs cemaatlerinin bir arada yaşamaları olanağının kalmaması nedeniyle Kıbrıs Adası'nın, Türkiye ve Yunanistan arasında taksimini benimsediğini söylüyordu. Bu tarzın, Türk Hükümeti'nin son fedakarlığı olarak TBMM'de kesin karara bağlanmış olduğunu ve bu kararı milletin benimsemesini sağlamak için her şeyin yapıldığını anlatan İnönü, şimdi gündeme getirilen belgelerin içeriğinin, hükümetler tarafından şimdiye kadar takip olunan karşılıklı iki tezin yani, “Yunanistan'a iltihak” ve “Ada'nın Taksimi” tezlerinin kesin olarak terk olunması ve yeni bir esas çerçevesinde iki cemaatin beraber yaşamasını tanzim eden bir hal tarzı halinde Kıbrıs anlaşmazlığının çözümlenmesi girişimi olduğunu ve bu girişimin nihai safhasında emrivaki olarak kabul ve imza edilmiş bir şekilde Meclis huzuruna geldiğini açıklıyordu; “İçinde bulunduğumuz ittifak manzumesinde umumi selamet ve emniyet bakımından kuvvetli sebeplerin bizi anlaşmaya sevk ettiğini takdir ediyoruz. Bu arada, kuvvetli dostların, çok tesirli nasihatlerinin ehemmiyetli bir hissesi olduğunu tahmin etmekte güçlük çekmiyoruz” ifadeleriyle¹⁸, hükümetin çok kararlı görüldüğü bir tezden Meclis'e danışmaksızın vazgeçmesinde ABD ve İngiltere'nin rolünün etkinliğine vurgu yapan İnönü, Kıbrıs'ın zorunlu bağımsızlığı esasına dayanan yeni müzakere istikametinin onayı için temel bir koşul ortaya koyuyordu; “Bu kararın bizim için temel şartı şudur: Biz taksim tezinden kati olarak vazgeçtiğimiz gibi, müstakil Kıbrıs Cumhuriyeti ve Yunan Devleti Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı ihtimalinden kesin olarak vazgeçmişler midir?” sorusuyla aslında bu antlaşmaların Türkiye'nin vazgeçtiği tez olan Taksim'e bir daha fırsat tanımadığını, ancak Rum ve Yunan tezi olan Enosis için aynı engellemelere sahip olmadığını vurguluyordu. İnönü'ye göre, antlaşma belgeleri iki tarafın tezlerini bertaraf etmiş olmak maksadıyla hazırlanmıştır ve bunu sağlayıp sağlamadığı incelenmelidir. Konuya bu gözle yaklaşım öncelikle Taksim tezinin ne şekilde bertaraf edilmiş olduğu incelendiğinde, Anayasa projesinin 22 nci maddesinde “Kıbrıs'ın tamamen veya kısmen her hangi bir devletle birleşmesinin veya taksime müncer olacak tarzda bir istiklalini mümkün olamayacağı”nın açıklandığı görülmektedir. Yine Anayasa hükümlerinde “Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında Kıbrıs Devleti'nin istiklalini, toprak bütünlüğünü ve Anayasa'nın temel hükümlerini garanti eden bir antlaşma akdedileceği” yazılmıştır. Garanti Antlaşması'nın özünde de Kıbrıs Cumhuriyeti hangi devletle olursa olsun, siyasi veya iktisadi bir birliğe

¹⁸ A.g.e., Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 50. İnikat, 4.3.1959, s. 21.

tamamen veya kısmen katılmamak taahhüdü yer almaktadır. Bu maksatla, Ada'nın her hangi bir devletle birleşmesini veya taksimi hususlarını doğrudan doğruya veya dolayısıyla mümkün kılacak her türlü faaliyetin yasak olduğu ilan edilmektedir. Buna karşılık, garantör üç devlet, Ada'nın her hangi bir devletle birleşmesi veya taksimi amacını güden her türlü faaliyeti, olanakları oranında men etmeyi taahhüt etmektedirler. Garanti Antlaşması'nın üçüncü maddesinde de *“işbu Andlaşma hükümlerinin ihlali halinde teminatçı devletler lüzumlu tedbirleri almak üzere kendi aralarında istişare ederler. Müşterek veya birlikte tespit edilmiş bir hareketin ifasının gayri mümkün olması halinde, garanti eden üç devletten her biri eski nizamı iade etmek için harekette serbest kalırlar”* denilmektedir. Bu açıklamalar çerçevesinde İnönü'ye göre, bu maddenin Anayasa'ya aykırı olarak bir taksim tezini takip edeceklerin kullanılmasına olanaklı olup olmadığı tartışılmalıdır. Anayasa'ya aykırı böyle bir girişimde İngiltere ve Yunanistan'ın tarafsız kalarak Türkiye'yi serbest bırakacaklarının düşünülmemeyeceğini belirten İnönü, mevcut durumda, Kıbrıs Adası'nda iktidarda bulunan halkın çokluğu aleyhine bir Taksim tezinin uygulanabilmesinin, artık maddeten düşünülmesi mümkün olmayan bir hareket olarak değerlendirildiğinden Garanti Antlaşması'nda, Taksim tezinin hukuken olduğu gibi, fiilen de uygulanabilmesine olanak bırakılmadığını söylemektedir. Ayrıca, böyle bir durumda Türkiye'nin diğer müttefiklerin göz yummaları halinde tek başına müdahalesi olduğu düşünülse bile, bu müdahalenin eski düzeni yani bağımsızlığı yeniden tesise çalışmakla sınırlı olacağına da göz ardı edilmemesi, bunun da Taksim tezini bertaraf eden ikinci bir kayıt olarak değerlendirilmesinin gerektiği İnönü tarafından belirtiliyordu.

Müşterek karargahla kurulan askeri kuvvetlerin de devletler arasında anlaşmazlık olmadığı hallerde işleyebilecek bir mahiyette olduğunu, örneğin müşterek karargahın Taksim uğrunda Türkiye lehine bir askeri yaptırımının bulunmadığını anlatan İnönü, bir kez daha Taksim tezinin hukuken olduğu kadar, fiilen de bertaraf edildiğinin altını çiziyordu.

Daha sonra Enosis, yani Ada'nın Yunanistan'a iltihakı konusunun nasıl bertaraf edildiğinin incelemesini yapan İnönü'ye göre; Anayasa'nın 21 ve 22 nci maddeleri, Taksim tezinde olduğu gibi, bir yabancı devletle birleşmenin de mümkün olmayacağını kabul etmektedir. Dörtlü Antlaşma'da, Taksim tezi ve birleşme tezi, Kıbrıs Cumhuriyeti ve garantör devletler tarafından eşit derecede ret olunmaktadır. Dörtlü Antlaşma'nın 3 ncü maddesi bir ihlal halinde yaptırım uygulamasını öngörmektedir.

Ancak, maddenin Enosis olasılığında ne dereceye kadar etkili bir şekilde uygulanacağı İnönü'ye göre tartışma götürür bir konudur. Örneğin, bir Enosis hareketine karşı Yunanistan'ın Türkiye'yle beraber olması olasılığı çok düşüktür. İngiltere de müdahale için kesin bir taahhülle bağlanmamıştır. İngiltere, Anayasa'nın ihlal edildiğini ve müdahale lüzumunu görse bile, bu maksatla yapılacak askeri harekate katılıp katılmamak kendi takdirine kalmıştır. İngiltere bu şekilde hareket ederse, müdahale, Dörtlü Antlaşma'daki gibi, beraberce kararlaştırılmış olur, ama müşterek olmaz. Bu halde, davanın ihlaline karşı Türkiye'nin yalnız başına harekete geçmesi söz konusu olacaktır. Ayrıca İnönü böyle bir durumda antlaşmayı ihlal eden Kıbrıs Cumhuriyeti'nin BM'in üyesi bulunacağına dikkat çekerek ihtilafın, bütün BM Teşkilatı'nın ve dolayısıyla Güvenlik Konseyi'nin ortak konusu olacağını vurgulamaktadır. Bu durumda Türkiye, eğer süratle hakkını kullanarak müdahale olanağına sahip olursa, yapacağı haklı bir oldubittiyle davasını kazanabilir. Oysa koşulların Türkiye tarafından süratli bir askeri harekât yapmaya uygun olduğu ve her zaman olacağı iddia edilemez. Bu gerekçeyle İnönü, Anayasa dışı girişilecek Enosis hareketini, söz konusu antlaşmanın hukuken bertaraf etmiş görünse de, fiilen bertaraf etmemekte olduğunu, diğer yandan Taksim tezinin, hukuken olduğu gibi, fiilen de bertaraf edildiğini ısrarla vurgulamaktadır.

650 kişilik bir Türk birliğinin varlığının Anayasa'nın ihlaline engel olamayacağını, Yunanistan'ın iltihak düşüncesinin engellenebilmesi için İngiltere'nin, Anayasa ihlaline karşı mutlaka müşterek girişim taahhüdüne girmesi gerektiğini, İngiltere'nin kesin taahhüdünün olmamasının mütecavizi teşvik edeceğini belirten İnönü, Yunanistan'a iltihak kapısını fiilen açık bırakmakta olan antlaşmanın bu eksikliği tamamlanmadıkça anlaşmaya onay vermeyeceklerini açıklıyordu.

İnönü'ye göre hayati öneme sahip bir diğer konu da, antlaşmada Türkiye'nin Ada'daki Türk Cemaati'ne ekonomik her çeşit yardımı yapabileceğinin gerektiği şekilde düzenlenmemiş olmasıdır. Anayasa'nın 24 ncü maddesinde Türk Cemaati'nin eğitim, kültür, spor ve hayır müesseselerine yardım edilebileceğinin yazılmış olmasının yeterli olamayacağını anlatan İnönü, azlıkta olan cemaatlerin yaşamlarının ancak ekonomik koşulların uygun olmasına bağlı olduğunu söyleyerek ileride bir güçlüğe meydan vermemek için ekonomik yardım hükmünün

anayasa maddesine kesin bir şekilde konmasının önemine vurgu yaparak sözlerini tamamlıyordu¹⁹.

İnönü konuşmasında özet olarak, antlaşmaların tarafların şimdiye kadar izledikleri tezleri terk ederek, yeni bir esas takip etmeleri sonucu hazırlanmış olmasına karşın “*Taksim tezinin uygulanmasına imkan bırakmadığını*”, bunun yanında “*Enosis’e kapıları kapamadığını*” ve Türkiye’nin, Kıbrıs Türk Toplumuna yeteri kadar ekonomik yardım yapabilmesine yönelik hükümler taşımadığını vurgulayan ifadelerle hükümete eleştirilerde bulunuyordu. Nitekim İnönü adı geçen antlaşmaları eleştirdiği konularla, Başbakan olduğunda kendisi karşı karşıya gelecek ve bunları çözmekle uğraşacaktı.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bu eleştirilere verdiği yanıtta, gerek Taksim’e, gerekse Enosis’e karşı aynı şekilde garantinin var olduğunu, Yunanistan ve Kıbrıs’taki Rum Cemaati’nin Enosis’e ait faaliyetlerde bulunduğu takdirde Türk Cemaati’ni temsil eden Cumhurbaşkanı Yardımcısı’nın emniyet konusundaki veto hakkını kullanacağını, bunun yanında Türkiye, İngiltere ve Yunanistan’ın anayasanın ihlaline müsaade etmeyeceklerini veya bu ülkelerden yalnız birisi buna karşı durursa, bu takdirde diğer ikisinin ortak hareket edeceğini, ikisinin karşı durması halinde de diğer birinin harekete geçeceğini söylüyor ve “*Türkiye müştereken veya münferiden müdahale hakkına sahip olmakla kendi menfaatlerini teminat altına almış bulunmaktadır. Binaenaleyh, enosis veya taksim hususunda teminat tamdır*” diyordu²⁰. Muhalefetin eleştirdiği bir diğer önemli konu olan Türk Toplumuna ekonomik yardım yapılmasının garanti altına alınması konusunda da Zorlu, ekonomik alanda anlaşma yapmanın daima Türkiye’nin imkanı dahilinde olduğunu, Türkiye’nin Kıbrıs’ta kurduğu bankaları aracılığıyla ekonomik yardımı daima yapabileceği şeklinde yanıt veriyordu. Burada Zorlu’nun teminatın dayanağı olarak belirttiği “*Önce üç müttefik devletin, yani böyle bir badireden akliselimleri sayesinde çıkmış olan üç müttefikin birbirlerine karşı olan hüsnüniyetine, anlayışına, ittifaklarına ve menfaat birliklerine olan imanına dayanmaktadır...*” ifadesi önemlidir. Nitekim ilerleyen günlerde ortaya çıkacak sorunlarda bu dayanağın ne kadar geçerli olduğu sorusuna yanıt bulunacaktır.

¹⁹ A.g.e., s. 21-24.

²⁰ A.g.e., s.25-26.

Demokrat Parti (DP) gurubu adına söz alan DP Parti Muğla milletvekili Zeyyat Mandalinci, Türkiye için önemli olan konunun Adanın Anavatan savunması için zararlı bir hale gelmesini önlemek ve oradaki soydaşların hayatlarının garanti altına alınmasını sağlamak olduğunu belirterek, Taksim fikrine de esasen bunu sağlamak için son çare olarak başvurulduğunu, bugün ise Adada kuvvet bulundurarak konunun ülke savunması bakımından tehlikeli bir durum arz etmeyecek şekilde sokulduğunu, ilhak ve birleşme fikrinin bertaraf edildiğini ifade ediyordu. Konunun üç devletin de çıkarlarının korunmasıyla sonuçlandığını ve ortak bir zafere ulaşıldığını söyleyen Mandalinci, konuşmasını “*tabiat Türkiye ve Yunanistan'ı jeopolitik, stratejik durumları itibarıyla bölünmez bir bütün halinde halk etmiştir. İktisadi kuruluşları birbirlerini tamamlayıcı vasıfta ve dış âleme karşı müşterek bir politika tatbikini mücbir kılmaktadır. Kitlelerin arasında asırların yuğurduğu mutlak bir benzerlik vardır. Yani bu iki memleket bir arada yaşamak için her türlü hususiyet ve menfaatlere sahiptir*”²¹.

Görüşmelerde CHP grubu adına konuşan Kasım Gülek de konuşmasında özellikle fiili garanti üzerinde duruyordu. Gelecekte antlaşmaya karşın bir Enosis girişiminde garantör üç devletin istişare ederek aldıkları kararlarına karşı Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın vetosunun çok etkili olamayacağını, çünkü üç devletin bir sonuca varmadıkları zaman müdahale hakkının doğacağını, bunun da silahlı kuvvetle olabileceğini açıklayan Gülek, Yunanlılarla müşterek bir garnizon içinde bulunan 650 askerin bu müdahaleyi yapamayacağını, müdahalenin ancak, fiili olarak Ada'da askeri üsleri bulunan İngilizler tarafından gerçekleştirilebileceğini, bundan dolayı da İngiliz garantisinin önemli bir faktör olduğunu belirtiyordu. Aynı şekilde İnönü'nün de üzerinde ısrarla durduğu ekonomik yardım konusunda da Gülek, Ada'daki Türklerin ekonomik bakımdan, Rumlardan daha çok yardıma muhtaç olduklarını, Rumların daha zengin, daha müreffeh durumda bulduklarını belirterek, antlaşmada, “*Kıbrıs'ta Türk Cemaati'ne yardım, hayır müesseselerine ve oradaki spor cemiyetlerine yardım şeklindedir. Doğrudan doğruya iktisaden ve en yakından candan alakalı olduğu müesseseler dışında, yardım ka'bil değildir*” ifadeleriyle bu konudaki eksikliği yinelemiş ²² ve “*Türlere iktisadi yardım yapılması şartı mutlaka temin edilmelidir. Yoksa Ada'daki Türklerin zaten zayıf olan iktisadi durumları büsbütün zayıflar*”

²¹ A.g.e., s.27-28.

²² A.g.e., s.29-30.

şeklinde konunun önemine vurgu yapmıştır. Bu konudaki desteğin tam olarak garanti edilmediği ve sağlanmadığı takdirde, gelecekte toprak konusunda Ada'da sıkıntılar yaşanabileceğine dikkat çeken Gülek, *“Kıbrıs'ta toprağın % 40'ı Türklerin elindedir. Bu nokta daima lehimizde olmuştur. Ama yarın tamamen satılabilir. Dışarıdan bu Türk ırkdaşlarımıza yardım edemezsek, bu topraklar Rumlar tarafından satın alınır gider; bunu önlemeye de imkan kalmaz...”* sözleriyle bitirdiği konuşmasında ekonomik destek konusundaki eleştirilerinde de ısrarcı olduklarını vurguluyordu.

Gülek'in eleştirilerini yanıtlamak için söz alan Dışişleri Bakanı Zorlu imzaladıkları anlaşmaların ülke çıkarlarını tamamiyle sağladığını belirterek Yunan muhalefetinin Yunan parlamentosunda konuyla ilgili tartışmalarda söylediklerini gündeme getiriyor ve eski başbakanlardan Papandreu'nun, *“Ada'da yaşayan büyük çoğunluğa sahip Rumların haklarının çiğnendiğini ve Ada'nın hukuken taksim edildiğini”* ve *“Taksim bile Yunanistan için bundan daha elverişli idi. Taksimle Ada'nın büyük bir kısmı gidecekti. Şimdi bütün Kıbrıs'ı kaybettik. İki cemaatin nispeti % 80'e karşı % 18 olduğu halde, en mühim meselelerde Türklere yarı yarıya haklar tanındı. Enosis'ten kati olarak feragat etmemiz büyük bir kayıptır. Türkler Taksim'i hukuki sahada tahakkuk ettirmişlerdir”* şeklinde anlaşmayı eleştiren ifadeleri ile eski Dışişleri Bakanı Stefanopulos'un *“Radcliff ve Mac Millan planları bile bu antlaşmadan bizim için çok daha elverişli idi. Çünkü self-determinasyon kapılarını açık bırakmaktaydı. Şimdi bu kapılar tamamiyle kapanmıştır. Self-determinasyona karşı silahlı teminatlar verilmiştir... Lozan Ahitnamesi yıkılmıştır. Ve Türkler ilk defa olarak kaybettikleri bir toprağa tekrar ayak basmışlardı ”* şeklindeki eleştirilerini dile getirerek yaptıkları işin doğruluğunu ifade ediyordu²³.

Daha sonra kürsüye gelen DP Kastamonu milletvekili Basrî Aktaş, Hükümetin Kıbrıs hakkındaki politikasının esasının, Türkiye'nin emniyeti ve adadaki 120 bin Türk'ün huzur içinde yaşaması olarak iki maddede toplandığını, mevcut antlaşmaların da bunları gerçekleştirdiğini belirterek, bu iki ana prensibin; Kıbrıs'ın yabancı bir devlete ilhakını önlemek, Ada Türklerini yabancı bir idareye terk etmemek ve Türkiye ve adanın emniyeti için Kıbrıs'ın savunmasına ortak olmak sonuçlarını doğurduğunu savunuyordu. Sözlerini; *“Yeni bir devre giriyoruz. Bu devir Atatürk'ün temin ve tesis ettiği Türk - Yunan dostluğu devridir. Kıbrıs Adası ve halkı*

²³ A.g.e., s.33.

için de yeni bir devir açılıyor. Bu devir sulhun, korkusuz hayatın, emniyet içinde birlikte insanca yaşamının devridir. Bu devrin zaferi Türk-Yunan dostluğunun zaferi olacaktır... Artık Kıbınslı bir Türk veya Rum akşam evine döndüğü zaman kapısından içeri endişe ile girmeyecek, eşinin, oğlunun kiminin bugün eksik olduğunu sormayacak...” ifadesiyle sonlandırılıyordu²⁴.

CHP Sivas Milletvekili Necati İlter ise antlaşmayı askeri açıdan değerlendirerek, “*Müşterek karargah'ın Ada'da emniyet tesis edecek bir kuvvet oluşturmadığını, askeri bir değerinin olmadığını, Ada üzerinde, gerek Anadolu'nun stratejik bakımdan emniyeti, gerek Ada halkının haklarının muhafazası, gerekse orada devamlı şekilde zuhur edecek ihtilafların Türk-Yunan dostluğunu bozması ihtimalini bertaraf etmek için Ada'da İngilizler gibi Türkler ve Yunanlılara birer üs verilmesi gerektiğini*” belirtiyordu²⁵.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, emekli bir asker olan Necati İlter'in konuşmasını, “*Bir sulh getiren anlaşmadan, bu derece harple alakalı sözler sarf ederek bahsetmek meslekleri icabı olsa gerek*” sözleriyle yanıtlıyordu²⁶.

CHP Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata yaptığı konuşmada, hükümetin kendisine meclisçe verilen yetkileri aşarak, Anayasa'ya aykırı davrandığını belirtti ve antlaşmaları üç tarafın istekleri ve kazançlarını karşılaştırarak değerlendirdi. Bekata'ya göre, İngiltere, Kıbrıs konusunda bugüne kadar sırtında taşıdığı yüklerden kurtulmak ve fakat kendisi ile ilgili siyasi, askeri çıkarları daha güçlü hale getirerek kesin garantiye bağlamak istemektedir ve bu antlaşma ile İngiltere hükümeti bu amacını tam olarak gerçekleştirmiştir. Yunanistan ise, işin başından itibaren Enosis, yani ilhak tezinden bugüne kadar hiç taviz vermemiştir. Antlaşma ilhak konusunu men ediyor görünse de ve Yunan Hükümeti sanki ilhaktan fedakarlık ediyormuş gibi değerlendirilse de, bu antlaşma, Yunan Hükümeti'ne Kıbrıs'ın % 70'ini en yasal şekilde, yüzde yüz temin ve garanti etmektedir. Bekata'nın değerlendirmesine göre, kalan % 30'un da Anayasa'nın ve garantilerinin şu anda ortaya koyduğu tereddütlerin ışığı içinde, iltihakı tamamen olanaksız hale koymadığı görülmektedir.

²⁴A.g.e., s.35.

²⁵A.g.e., s. 38.

²⁶A.g.e., s. 39.

Türkiye’yi de aynı şekilde değerlendiren Bekata’ya göre, hükümet önce, “*Kıbrıs konusu, İngilizlerin ve Yunanlıların bir iç meselesidir; bizimle alakalı değildir*” diyordu. İkinci adımda, “*Kıbrıs Türktür, vatanın bölünmez bir parçasıdır*” dedikleri tez birden bire değişti ve olayların etkisine kapılıp “*Kıbrıs Türktür*” diyen cemiyetleri kapatmaya kadar gitti. Ve son olarak “Taksim” noktasına gelindi. Bekata, burada hükümetin ısrarlı bir şekilde TBMM’ne getirerek, çoğunlukla Meclis’e ve millete mal ettiği, “*Ya Taksim, ya ölüm*” sloganlarıyla Türk Milleti’nin son kararı olarak Türk radyosundan dünyaya, Türk Parlamentosu’ndan da son feragat haddi ve son fedakarlık hududu olarak dünya parlamentolarına resmen bildirdiği Taksim tezinin bu anlaşma ile elden çıkmış olması gibi bir endişe taşıdıklarını söylüyor ve “*Taksim yolu artık hukuken ve fiilen kapanmış; iltihak kapısı ise aynı kuvvette kapalı değil*” ifadesiyle de Enosis için ise aynı şeyin söz konusu olmadığını belirtiyordu. Anayasa maddelerini irdeleyerek değerlendirmelerine devam eden Bekata, icrada çoğunluğun Rumların elinde olduğunu ve icraya Rumların hakim olduklarını, Cumhurbaşkanı Yardımcısı’na tanınan veto hakkının sonuna kadar işleyebilecek bir mekanizma olmadığını, bu gelişmeler çerçevesinde, Türklerin Taksim tezine son verildiğine; icrada ve Temsilciler Meclisi’nde ise çoğunluğun Rumların elinde bulunduğu ve Garanti Antlaşması’nın 3ncü maddesinin ne dereceye kadar tahakkuk edeceği de bilinmediğine göre, ilhakin da, aynı sağlamlıkta önlenebilmiş olmasının şüpheli olduğunu vurguluyordu. Bir başka ifadeyle Taksim’in hukuken ve fiilen men edilmiş olmasına karşın, Enosis hukuken men edilmiş olmakla birlikte fiilen men edilmemiştir.

Bekata, TBMM’nin 16 Haziran 1958 günü, bütün dünya parlamentolarına TBMM’nin kararı olarak, Türk Milleti namına bildirdiği Taksim kararı ile aynı zamanda hükümete de “*Senin yetkin buraya kadardır*” şeklinde bir sınırlama getirdiğini, Millet Meclisi’nin bu kararının açık ve kesin olduğunu ve bu kararın ancak hükümetin tekrar Meclis’e gelip durumu arz etmesi halinde yine Meclis tarafından değiştirilebileceğini belirttiikten sonra, hükümetin yetkisini aştığını, Millet Meclisi’nin kararına karşın, aykırı tasarruflarda bulunarak, TBMM’ni emrivakilerle karşı karşıya bıraktığını açıklıyordu. Anayasa’ya aykırı olarak değerlendirdiği bu hareketten dolayı “*Hariciye Vekili’ni, salahiyetlerini tecavüz etmiş ve TBMM’nin kendisine verdiği salahiyet hududunu şahsan aşmış ve taksim fikrine nazaran çok daha geri bir anlaşmaya imza koymuş durumda görmekteyiz. Bu vaziyet karşısında, TBMM’nin verdiği bir karara hürmetsizliğinden dolayı kendisinin siyasi mesuliyeti telakkisi içindeyim*”

sözleriyle Dışişleri Bakanı'nı suçlayan Bekata bu gibi hareketlere asla tolerans göstermeyeceklerinin de altını çiziyordu²⁷.

Tekrar söz alan Dışişleri Bakanı Zorlu ise tüm sorumluluğu hükümetinin almaya hazır olduğunu; "...*hakka ve herkesin teminatına uygun, istikrar vadedici bir anlaşma yapılmıştır. Bunun mesuliyetini ve şerefini tek başına üzerine almaya DP hükümeti her zaman hazırdır*" yanıtıyla bildiriyordu²⁸.

DP Balıkesir millervekili Haluk Timurtaş ise, "En çetin ihtilâfların dahi sulh yolu ile halli mümkün olduğunu ispat etmesi bakımından ruh ve mâna itibariyle çok müspet tesirler yaratan bu anlaşmaların tarafların menfaatlerini de en müspet bir şekilde telif etmiş bulunduğu görülmektedir" sözleriyle antlaşmaları desteklediğini ifade ediyordu²⁹.

Timurtaş'tan sonra söz alan CHP Burdur milletvekili Fethi Çelikbaş da imzalanan anlaşmalarda boşluklar olduğunu belirterek, "*bu müstakil Kıbrıs Cumhuriyetinin ileride de yaşamasını katiyen teminat altına alabilecek hükümlere sahip görünmemektedir*" sözleriyle antlaşmaların mevcut durumunu eleştiriyordu³⁰.

DP milletvekillerinin antlaşmalarla ilgili görüşmelerin sonlandırılması ve oylamaya geçilmesi yönünde önerge vermeleri üzerine söz alan CHP Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu; "*4 yıldan beri meşgul eden bir meseleyi 4 saatten beri burada müzakere ediyoruz. Bir noktayı hatırlatmama muhterem arkadaşlarımın müsaade etmelerini rica ederim. Bu Andlaşmalar Yunan Parlâmentosunda tam 4 gün müzakere edilmiştir*" şeklinde konuşarak böyle hayati öneme sahip bir konunun daha ayrıntılı görüşülmesi gerektiği üzerine vurgu yapıyordu³¹.

Buna karşın oylamaya geçiliyor ve TBMM Londra Antlaşması'nı 2 çekimser, 138 olumsuz oya karşın, 347 olumlu oy ile kabul etmiştir³².

Bu arada 1 Kasım 1959'da TBMM'nin yeni dönem açılış konuşmasını yapan Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın; "...*geçen yıl içinde, memleketimizi*

²⁷ A.g.e., s. 41-43.

²⁸ A.g.e., s.44.

²⁹ A.g.e., s.45.

³⁰ A.g.e., s.48.

³¹ A.g.e., s.51.

³² A.g.e., s.54.

çok yakından ilgilendiren gelişmeler göstermiştir. Yakın dost ve müttefiklerimiz İngiltere ve Yunanistan'la memleketimiz arasında, uzun zamandan beri, mühim bir anlaşmazlık konusu teşkil eden Kıbrıs meselesi, bu devre içinde halledilmiştir. İyi niyet sahibi milletler arasında hakim olması gereken uzlaşma zihniyetinin ve anlaşmazlıklara barış yolluyle çare bulmak iradesinin bu zaferini, huzurunuzda memnunlukla belirtmek isterim. Türkiye ile Yunanistan ve diğer ilgililer müşterek emniyet davasının icabı olan samimi iş birliği ve hakiki dostluk anlayışıyle en çetin davaların halledilebileceğini medeniyet alemine ispat etmişler ve böylece hür dünyanın emniyetine de büyük bir hizmette bulunmuşlardır. Doğu Akdeniz bölgesinde istikrarın avdetine yol açan bu uzlaşma, Atatürk'ün açtığı çığırda vücut bulan ananevi Türk - Yunan dostluğunun bütün kuvvetiyle canlanmasını sağlamıştır. Kıbrıs anlaşmalarına hakim olan iyi niyetin ve karşılıklı halklara saygı gösterme zihniyetinin, Kıbrıs'taki iki cemaat arasında da uyandığını görmek, pek yakında doğuşunu selamlayacağımız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin istikbaline güvenimizi artırmıştır” ifadeleri ³³, Türkiye'deki yönetimin antlaşmalara ve Kıbrıs Cumhuriyeti'ne ne kadar olumlu ve iyimser yaklaştığını ve güvendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından önce söz konusu anlaşmalarla ilgili TBMM'nde yapılan son tartışma, 25 Şubat 1960'da bütçe görüşmeleri esnasında gerçekleşti. CHP adına söz alan Bülent Ecevit; antlaşmaların mevcut şekli ile Rumların Yunanistan'a katılma ümitlerine tam olarak set çekemediğini, buna karşın mevcut durumun başarısı ve sürekliliği için her iki tarafın da iyi niyetle çalışması gerektiğini belirterek, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olsa bile, uzunca bir zaman desteksiz yaşayabilir bir siyasi varlık haline gelemeyeceğini, bundan dolayı kaderini Batı dünyasına bağlamayı samimiyetle kabul eden Kıbrıs için, Ada'daki İngiliz Üslerinin etkili bir askeri garanti olarak muhafaza edilmesinin gerekli olduğunu söylüyor ve “*Kıbrıs için varılan hal şekliyle, Türkiye, Kıbrıs Türkleri'ne karşı büyük bir sorumluluk altına girmiştir*” ifadeleriyle de Türkiye'nin bu konudaki sorumluluğuna vurgu yapıyordu ³⁴. Ecevit son olarak, Kıbrıs Türk Toplumunun siyasi varlığını ve haklarını koruyabilmesi için başta gelen koşulun ekonomik yönden sağlam bir yapıya kavuşabilmesi olduğunu, İngilizler Ada'nın idaresini bıraktıktan ve Ada halkı kendi ekonomik sorunlarıyla baş başa kaldıktan sonra, Türk Toplumunun ekonomik

³³ A.g.e., Devre XI, Cilt 10, İçtima 3, 1. İnkat, 1.11.1959, s. 13.

³⁴ A.g.e., Devre XI, Cilt 12, İçtima 3, 47. İnkat, 25.2.1960, s. 503.

alandaki büyük sıkıntılarla karşılaşmasının sürpriz olmaması gerektiğini söyleyerek partisinin eski çekincelerindeki ısrarını vurguluyordu³⁵.

SONUÇ

1960'da imzalanan antlaşmalarla ilgili olarak muhalefetin yukarıda belirttiğimiz çekincelerine karşın Türk Hükümeti memnundu. 2 Mart'ta Başbakan'ın ve 28 Şubat'ta Dışişleri Bakanı'nın TBMM'nde ifade ettikleri gibi, Türk tarafının Kıbrıs konusunda menfaatlerinin layığı ile korunması için temel olarak kabul ettikleri, Kıbrıs'ın hiçbir zaman diğer yabancı bir devlete ilhak edilmemesi, Kıbrıs'taki Türk Cemaati'nin gelişmesinin önlenmemesi ve onun Ada'da bir azınlık muamelesine tabi tutulmaması, Ada'nın Türkiye'nin güvenliği için arz ettiği büyük önem dikkate alınarak Ada'nın savunmasının sağlanması ve savunmaya Türkiye'nin de katılımı ve bu üç ana prensibin yanında Ada'da İngiltere'nin üslere sahip olmasının Türkiye için faydalı olduğu ve bunun idamesinin gerekliliği koşullarının bu antlaşma ile sağlandığı değerlendirilmekteydi. Türk tarafına göre, 1878'den beri baskılara maruz kalan Kıbrıs Türkleri ilk defa dengeli bir yapıya kavuşmuştu. Bu dengeli yapı sayesinde Ada'da artık Kıbrıs Türkleri'ni ezen, onların yaşama haklarını ortadan kaldıran saldırılar olmayacaktı. Ve en önemlisi bu anlaşmalarla Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hakları da resmen tanınmıştı.

Antlaşmalardan İngiltere de memnundu; üs bölgeleri İngiliz toprağı sayılmış ve İngiliz Yönetimi'ne sorun yaratan konular ortadan kalkmıştı, kanlı iç çatışmalar da sona erecekti.

Türkiye'de muhalefet, Londra Antlaşmaları ile Taksim fırsatının kaçırıldığını ve büyük fedakarlık yapıldığını belirtirken, Yunanistan'daki muhalefet ise, yapılan anlaşmayla Kıbrıs'ın taksim edildiğini ve Türklerin kazançlı olduğunu vurguluyordu. Kıbrıs'ta ise Rumlar yıllardır Enosis'in peşindeydiler. EOKA, Ada'yı Türkler'den temizlemek ve Enosis'i gerçekleştirmek için kurulmuştu. Ortodoks Kilisesi ise hem Türk düşmanlığının hem de Enosis'in yıllardır öncülüğünü yapıyordu. Öte yandan Başpiskopos Makarios, antlaşmaları istemeye istemeye soğuk savaş konjonktürü içinde “*imzalamak zorunda*” kalmıştı. Bu tutumunu hem Londra'da hem de Kıbrıs'a döndüğünde yaptığı açıklamalar ortaya koyuyordu.

³⁵ A.g.e., s. 503.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra da ilgili tüm taraflar, konuyla ilgili resmi açıklamada bulunarak, antlaşmada kabul edilen konuları, Kıbrıs sorununun çözümünde temel dayanak olarak kabul ettiklerini beyan ettiler. Bu açıklamalardan Başpiskopos Makarios'un ifadesi şu şekilde idi; *“Kıbrıs'taki Rum Cemaati'ni temsil eden Başpiskopos Makarios, Yunanistan ve Türkiye hükümet Reisleri tarafından 11 Şubat 1959 tarihinde Zürih'te tanzim edilip tasvip edilen Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına müteallik vesikaları ve Birleşik Krallığı Hükümeti ile Yunanistan ve Türkiye Hariciye Vekilleri tarafından 17 Şubat 1959 tarihinde yapılan beyanları tetkik ederek bu vesikaları ve beyanları Kıbrıs meselesinin nihai hal tarzı hakkında üzerinde mutabık kalınan temel olarak kabul ettiğini beyan eder”*³⁶.

Kıbrıs Türk Toplum Lideri Dr. Küçük'ün aynı konudaki açıklamasının bir benzerini oluşturan bu ifadelerin burada vurgulanmasının maksadı, imza altına alınan söz konusu antlaşma maddelerini Kıbrıs sorunundaki *“nihai çözümün temeli olarak”* kabul edeceğini belirten Başpiskopos'un, ilerleyen tarihlerde, vermiş olduğu bu sözlere uymayacağını, verilen sözlerin ve kabul edilen anlaşmaların gerçekte Kıbrıs sorununu çözmeye yönelik değil, temel vizyonlarını oluşturan Enosis'i gerçekleştirmeye yönelik mevcut konjonktürü kullanma gayretleri olduğunu göstermektedir.

Yeni Cumhuriyet'in kurulması aşamasında en önemli konulardan birini oluşturan Cumhurbaşkanı ve Yardımcısı'nın seçiminde, Cumhurbaşkanı Yardımcılığı'na, 3 Aralık 1959 tarihinde Dr. Küçük getirildi. Cumhurbaşkanlığı için 13 Aralık 1959'da yapılan seçimde Makarios, % 66'lık bir oyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı oldu³⁷. Böylece, Cumhurbaşkanı seçilen Başpiskopos Makarios ve dolayısıyla Kilise için, Kıbrıs politikasında daha uzun yıllar etkin olmanın da yolu açılmıştı. Bugüne kadar Enosis hayalini gayri resmi çabalarla yürüten Rum Ortodoks Kilisesi, artık bu düşünüyü resmi olarak, hem de yeni kurulan ve bağımsız olan bir devletin yönetiminin başında, tüm karar alma organlarında çoğunluğa sahip ve bu devletin tüm olanaklarını elinde bulundurur şekilde gerçekleştirme fırsatını yakalamıştı. Nitekim Makarios Cumhurbaşkanı seçildikten hemen sonra kendi halkına hitaben yaptığı bir konuşmada; *“Sekiz asır sonra bugün, Adamızın idaresinin elimize geçmesinin şerefi*

³⁶ Gazioğlu, a.g.e., 1960, s. 193.

³⁷ **Ulus-Zafer**, 28 Mart, 4 Aralık, 15 Aralık 1959.

sizlere aittir...” diyerek, adeta Rumların zaferini kutlamış ve Bizans’ın mirasına sahip çıktıklarını göstermek istemiştir³⁸.

Dolayısıyla imzalanan anlaşmaların onay sürecinde yapılan eleştirilerde kimin haklı olduğunu zaman gösterecekti. O “zaman” da çok uzak değildi...

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

- TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 7, İçtima 2, 48. İnikat, 28.2.1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 49. İnikat, 2.3.1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 50. İnikat, 4.3.1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 10, İçtima 3, 1. İnikat, 1.11.1959.
TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 12, İçtima 3, 47. İnikat, 25.2.1960.

II. SÜRELİ YAYINLAR

- Daily Express The Times
Ulus Vatan Cephesi
Zafer

III. KİTAPLAR

- Averoff Evangelos - Tossizza, **Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963**, (Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York, 1986.
Crawshaw, Nancy, **The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece**, London, 1978.
Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960.
Gönlübol, Mehmet, Cem Sar ve arkadaşları, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara, 1974.
Özmen, Süleyman, **Avrasya’nın Kırılma Noktası Kıbrıs**, İstanbul, 2005.

Armaoğlu, H.Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954-58; Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

IV. SÖZLÜ TARİH KAYNAKLARI

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 22 Nisan 2011 tarihinde Lefkoşa’deki çalışma ofisinde yapılan görüşme.

³⁸ Ulus, 16 Aralık 1959.

KIBRIS TÜRK VE RUM BASININDA 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE KIBRIS*

ÖZET

Büyük uğraşlar sonunda 6 Nisan 1960 tarihinde 198 maddeden oluşan ve ilgili beş tarafın imzasıyla tamamlanan, “*Yeni Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası sürecini*” Türkiye adına yürüten Demokrat Parti (DP) iktidarı, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ilan edilmesine tanık olamadı. Zira 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye’de bir hükümet darbesiyle ordu yönetime el koydu ve DP iktidarı sona erdi. Kıbrıs konusunun Türkiye’nin gündemine geldiği 1954 yılının öncesinde iktidara gelen ve hemen akabinde kendince var olmadığını kabul ettiği bir “*Kıbrıs Sorunu*”yla karşılaşan, bu süreci de Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ilan edildiği Ağustos 1960 arifesindeki 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’ne kadar yürüten DP, yönetimi darbe sonrası Milli Birlik Komitesi (MBK)’ne bırakmak zorunda kaldı.

Darbeyle iktidara gelen askeri yönetimin, feshettiği TBMM’nin yerine kurduğu MBK’nin yurtiçindeki mevcut sorunlar yanında, bir de dışarıda Kıbrıs ile ilgili bir sorunla uğraşmaya pek niyeti yoktu. Nitekim 11 Temmuz 1960 tarihinde okunan hükümet programındaki vurgular, yeni yönetimin Kıbrıs politikasının Menderes döneminden farklı olmayacağını, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması ve devamı için çaba gösterileceğini ortaya koyuyordu. Bu maksatla yeni yönetimin ilk açıklamaları Kıbrıs Cumhuriyetine giden yoldaki en önemli taşlar olan Londra ve Zürih anlaşmalarına harfiyen sadık kalacaklarına yönelikti. Türkiye’deki darbe sonrasında ortaya çıkan belirsizlik içerisinde Kıbrıs’ın geleceği ile ilgili endişeye düşen Kıbrıs Türkünü rahatlatan bu açıklama doğal olarak sözkonusu anlaşmaların uygulanmaması için mevcut ortamı fırsat bilen Rumları memnun etmemiştir.

Bu çalışmada, KKTC Milli Arşivi’nde konuyla ilgili döneme ait arşiv çalışması yapılarak, burada yer alan gazete koleksiyonları incelenmiş ve bu araştırma sonucunda; Kıbrıs Türk Milli Mücadelesini de etkileyen “*27 Mayıs Askeri Darbesi*”nin, başta dönemin Türk Toplum Lideri olan ve 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı Muavini görevini üstlenen Dr. Fazıl Küçük’ün sahibi olduğu *Halkın Sesi* gazetesi olmak üzere *Bozkurt*, *Nacak* gibi Kıbrıs Türk Basını ile *Eleftheria*, *Ethnos*, *Ethniki* gazetelerini içeren Kıbrıs Rum Basınındaki

*Bu makale, Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi, Elazığ Valiliği, Elazığ Belediyesi ve Fırat Üniversitesi Rektörlüğü iş birliğiyle 19-21 Ekim 2016 tarihleri arasında Elazığ’da gerçekleştirilen **Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu**’nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

Turgay Bülent Göktürk, “*Kıbrıs Türk ve Rum Basınında 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Kıbrıs*”, Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara, 2018, Cilt II, ss. 1249-1284.

yansımaları ile bu yansımalar çerçevesinde Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının görüşleri ve tepkileri objektif bir yaklaşımla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.
ANAHTAR KELİMELER: Kıbrıs, 27 Mayıs, Darbe, Basın.

27 MAY 1960 STRIKE ACCORDING TO TURKISH AND GREEK CYPRIOT PRESS AND CYPRUS

ABSTRACT

After the great efforts, on the date of 6 April 1960, consisted by 198 items and completed by 5 party in interest, “New Cyprus Constitution’s process” operated by Demokrat Party on behalf of Turkey, and that party couldn’t be a witness for the declaration of Cyprus Republic. Because, on the date of 27 May 1960, there was a strike in Turkey and the military takes the power of the government, and DP government in turkey came to an end. Cyprus issues which came Turkey’s agenda before the year of 1954 and at those days DP came to power, immediately afterwards, they came across with “Cyprus issues” accepted it is not exist by them and they conducting this process till 27 May 1960 strike that was just before the declaration of Cyprus Republic on August 1960, and DP government forced to cession of administration to the National Unity Committee (NUC).

Turkish grand national assembly which was abolished by military administration that was taken the power by strike and the military established NUC instead. The NUC have no thought of dealing with Cyprus where is outside of the country, besides the current issues of the country inside. As a matter of fact, government program that was read on the date of 11 July 1960 executing there will be no difference for the Cyprus policy then what Menderes did before and continuing to put in effort to build Cyprus Republic and ongoing situations. In this context, the first announcements of the new administration were for remain faithful to London and Zurich agreements which is the important milestones to build Cyprus Republic. After the strike in Turkey that creates great uncertainty over Turkish Cypriot citizens, that announcement became restful for Turkish Cypriot but Greeks that looking opportunities to not applying the treaties at issue naturally become unhappy for that announcement.

In this study, archives was scanned related with those subjects in TRNC National Archive, collections of newspapers was examined and at the end of this study; “27 May Military Strike” which affecting also Cyprus national struggle, initially Halkın Sesi Newspaper which is owned by Dr. Fazıl Küçük who was leader of Turkish community also in the position of vice prime minister of the Cyprus Republic in 1960, then such as Bozkurt, Nacak Press in Turkey, also including Ethnos, Neos Demokratik and Vima newspapers which was shown reflections in Greek Cypriot Media. As the part of those reflections, Turkish Cypriot and Greek Cypriot nationalities’ ideas and reactions trying to be executed objectively.

Key Words: Cyprus, 27 May, Strike, Press

GENEL

Türkiye siyasetinde adını, ciddi olarak ilk kez 1949'da İnönü Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Selim Sadak'ın, "*Bizim için bir Kıbrıs meselesi yoktur*"¹, "*Biz Kıbrıs meselesi diye bir şey bilmiyoruz*"² sözleriyle duymaya başladığımız Kıbrıs, 1950 sonrası iktidara gelen Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında da politik olarak Türkiye siyasetinde çok etkin bir yer almıyordu.

Kıbrıs, kamuoyunun yoğun baskısı altında, 28 Ağustos 1954'de, Menderes'in "*Kıbrıs Adası asla Yunan olmayacaktır*"³ şeklindeki ifadesiyle DP hükümetinin gündemine geliyordu.

Eylül 1955'de Yunanistan'ın Kıbrıs'ta self determinasyon konusunu BM gündemine getirmeyi planlaması üzerine, bunu engelleyebilmek için denge unsuru olarak Türkiye'yi kullanmayı düşünen İngiltere, yeni bir plan geliştirdi. Bu plan gereği, 30 Haziran 1955 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ı Kıbrıs konusunun görüşüleceği "*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*" konulu seminer için Londra'ya davet etti⁴.

29 Ağustos 1955 tarihlerinde dışişleri bakanları düzeyinde Lancaster House'da başlayan Londra Konferansı'nda Türkiye, "*Ada'nın statükosunun değiştirilmesine karşı olduğu, değişecekse de Ada'nın Türkiye'ye devredilmesi*" ana fikri çerçevesinde görüşlerini açıklamıştı. Büyük umutlarla toplanan Konferans, Konferans'ın devam ettiği sırada, İstanbul'da meydana gelen ve 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle bir sonuç alınmadan 7 Eylül'de dağılıyordu. Buna karşın bu tarihten itibaren Türkiye, kendi istemi dışında da olsa etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu.

Bu arada 1955 Nisan'ında Kıbrıs, EOKA Tedhiş Örgütü ve onun şiddet eylemleriyle tanışıyor, buna karşılık Türk Toplumunu da kendini savunmak adına 1958'de Türkiye'nin desteğiyle Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'ni kuruyordu.

Adada İngilizlerin özerklik çalışmaları devam ediyor ve 1958'de bu kapsamda çalışmalar yapan MacMillan'ın geliştirdiği plan çerçevesinde

¹ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996, s. 452.

² "Necmeddin Sadak'ın Son Saat Gazetesine Beyanatı", **Halkın Sesi**, 1 Ocak 1950.

³ Mehmet Yaşın, **Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994, s.721-722.

⁴ **Zafer**, 3 Temmuz 1955.

Londra ve Zürih antlaşmaları kapsamında Adada yaşayan iki toplumdan oluşan ve Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın da garantör olduğu bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması kararlaştırılıyordu.

Büyük uğraşlar sonunda 6 Nisan 1960 tarihinde ilgili beş tarafın imzasıyla tamamlanan, “*Yeni Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası sürecini*” Türkiye adına yürüten Demokrat Parti (DP) iktidarı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine tanık olamadı. Zira 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye’de bir hükümet darbesiyle ordu yönetime el koydu ve DP iktidarı sona erdi. Kıbrıs konusunun Türkiye’nin gündemine geldiği 1954 yılının öncesinde iktidara gelen ve hemen akabinde kendince var olmadığını kabul ettiği bir “*Kıbrıs Sorunu*”yla karşılaşan, bu süreci de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edildiği Ağustos 1960 arifesindeki 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’ne kadar yürüten DP, yönetimi darbe sonrası Milli Birlik Komitesi (MBK)’ne bırakmak zorunda kaldı.

KIBRIS TÜRK BASININDA 27 MAYIS

Türkiye’deki askeri darbeye Kıbrıs Türk Basını oldukça geniş bir şekilde yer veriyordu. *Bozkurt* gazetesi olayı 28 Mayıs’ta “*Türkiye’de Kan Dökülmeden Silahlı Kuvvetler İdareye El Koydu*”⁵ başlığıyla tüm ayrıntılarıyla duyuruyordu. Haberde, son aylarda Türkiye’de meydana gelen olaylardan sonra Türk Silahlı Kuvvetleri(TSK)’nin, evvelki akşam Türkiye’nin idaresine el koyduğu ve Türkiye Radyosu vasıtasıyla tebliğler yayınlarak, idarenin kan dökülmeden ele alındığı, vatandaşların kin gütmekten birbirlerine karşı saygı ve anlayışla muamele etmelerinin ıstırapların dinmesi ve ulusal varlığın güvenliği için gerekli olduğu aktarılıyordu. Ayrıca bu tebliğde; “*Türkiye’nin müttefiklerine, dostlarına, komşularına ve bütün dünyaya hitap ediyoruz: Gayemiz, BM Anayasasına ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk’ün ‘Yurtta Sulh, Cihanda Sulh’ prensibi bayrağımızdır... Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO’ya ve CENTO’ya inanıyoruz ve bağlıyız.*” diye ilave olunduğu da aktarılıyordu ki, bu Kıbrıs Türk Toplumunu için özel önem taşıyordu. Çünkü darbe öncesi DP iktidarının yürüttüğü yeni Kıbrıs Cumhuriyeti sürecindeki anlaşmaların yeni yönetim tarafından kabul edilip edilmeyeceği belirsizliği vardı. Bu belirsizlik böylece giderilmiş oluyordu. Habere göre; aynı tebliğde yurttaki bütün idare amirlerinin, vali, kaymakam ve nahiye müdürlerinin mahalli

⁵ “Türkiye’de Kan Dökülmeden Silahlı Kuvvetler İdareye El Koydu”, **Bozkurt**, 28 Mayıs 1960, s.1.

askeri komutanlıkların emrinde olduğu, askeri komutanlıklar, bölgelerindeki hükümet azalarını muhafaza altına alacakları, yurt dışına herhangi bir vasıtayla çıkmanın kesin olarak yasaklandığı, her türlü siyasi parti tezahürlerinin kesinlikle men edildiği aktarılıyordu. *Bozkurt* gazetesi, aynı gün “*Adnan Menderes ve Polatkan Ankara’da*”⁶ başlığıyla aktardığı haberde, Ankara Radyosu’nun bildirdiğine göre, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan’ın, Kütahya’dan Ankara’ya götürülerek muhafaza altına alındıklarını bildiriyordu.

Dr. Fazıl Küçük’ün sahibi olduğu *Halkın Sesi* Gazetesi de Türkiye’deki askeri darbe haberini 28 Mayıs’ta “*Türkiye’de İdare Değişikliği*”⁷ başlığıyla veriyor, dün akşam gece yarısını az geçce Deniz, Kara ve Hava Kuvvetlerinin işbirliği ile askerlerin idareyi ele aldığını ve Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarının askerler tarafından işgal edilerek, olayın Türkiye halkı ve tüm dünyaya duyurulduğunu, İdareyi askerlerin ele almasını müteakip kurulan MBK Başkanlığı ile TSK Başkomutanlığı’na Org. Cemal Gürsel getirildiğini, MBK Başkanı ve TSK Başkomutanı Org. Cemal Gürsel kendi sesiyle bugün Ankara, İstanbul ve İzmir radyoları vasıtasıyla Türk milletine hitap ettiğini duyurarak, konuşma metnini yayınlıyordu. Ayrıca olayın ayrıntılarının verildiği haberde, MBK Başkanı Org. Gürsel’in çok yakında genel seçimlerin yapılacağını açıkladığı vurgulanıyordu.

Bozkurt gazetesi de, 28 Mayıs’ta birinci sayfasında “Org. Cemal Gürsel Türk Milletine Hitaben Bir Beyanat Neşretti- Hükümet Darbesinin Sebebi Kardeş Kanının Önüne Geçmekti-Türk Milleti Fikri Selime, Akli Selime, Vicdan ve Vakara Sahiptir” başlığıyla yayınladığı haberde; MBK Başkanı ve TSK Başkomutanı Cemal Gürsel’in, 27 Mayıs günü öğleden sonra saat 4’de Türk milletine Türkiye radyolarından bir konuşma yaptığını bildirerek konuşmanın tam metnini yayınlıyordu. *Halkın Sesi*’nin aynı gün Dr. Küçük’ün Kıbrıs Türk Toplumuna hitabını yayınladığı görülüyordu. *Bozkurt* gazetesinde de aynı gün Dr. Fazıl Küçük’ün Kıbrıs Türk Toplumuna hitaben yapmış olduğu konuşmayı “Dr. Küçük Kıbrıs Türklerine Hitaben Bir Beyanat Yayınladı” başlığıyla haber yapıyordu. Habere göre, TSK’nın Türkiye’de idareye el koyması üzerine Ada Türklerinin temkinli, vakur ve soğukkanlı olmalarını tavsiye eden Dr. Fazıl Küçük beyanatında şunları söylemiştir: “*Anavatanındaki son hadiseler*

⁶ “Adnan Menderes ve Polatkan Ankara’da”, a.g.e., 28 Mayıs 1960, s.1.

⁷ “Türkiye’de İdare Değişikliği”, *Halkın Sesi*, 28 Mayıs 1960, s.1.

tamamen oradaki kardeşlerimizi ilgilendiren bir olaydır. Biz Kıbrıs Türklüğü olarak Anavatana bağlı bulunmaktayız. Anavatanımızdaki iç olayların, 27 milyon kardeşimizin milli davası olan Kıbrıs meselesini hiçbir şekilde haleldar etmeyeceği muhakkaktır. Bundan maada beynelmil mukavelelerle garanti altına alınmış olan Kıbrıs davamızın bu hadiseler dolayısı ile herhangi bir şekilde değişmesi asla bahis konusu olamaz. Bunun için Kıbrıs Türklerinin bu hadiseleri ciddiyet, vakar ve soğukkanlılıkla takip edeceklerine inanıyorum. Biz Kıbrıs Türkleri olarak normal hayatlarımıza devam edeceğiz ve şimdiye kadar olduğu gibi haklarımızı korumak için çalışmalarımızı birlik ve beraberlik içinde idame ettireceğiz. Bizce ortada endişe edilecek hiçbir sebep mevcut değildir. Büyük milletimize, kendi kendimize ve davamıza olan itimadımız tamdır. Bu iman ve inançla şuurulu bir şekilde yolumuza devam edeceğiz.”

Burada da görüldüğü gibi Kıbrıs Türkü, haklı olarak Türkiye'deki darbenin öncelikle Kıbrıs konusunu ne şekilde etkileyeceği ile ilgilenmektedir.

Bozkurt gazetesinin 28 Mayıs'taki bir başka haberinde Trakya bölgesiyle ilgili şu haberlere yer veriliyordu; “Türk-Yunan hududundan Selanik'e ulaşan haberlerden öğrenildiğine göre, Türk ordu birlikleri Trakya'daki Edirne şehri ve diğer kasabalara vararak sivil idareye ait binaları devralmışlardır. Bir Yunan treni Karaağaç istasyonunda durdurulmuş ve bir Türk ordu subayı Yunanlı yolcuların trenden inmelerini rica etmiştir. Tren bir saat bekletilmiş ve daha sonra İstanbul'a hareket etmesine izin verilmiştir”⁸

Bozkurt gazetesi aynı gün, “Kan Dökülmeksizin Menderes Hükümetini Deviren Türk Generali Kimdir?”⁹ başlığıyla Cemal Gürsel'e methiyeler düzen bir haber yayınlıyordu. Habere göre, Adnan Menderes hükümetini kansız bir hükümet darbesiyle deviren ve memlekette derhal asayişin temin ederek duruma hakim olan Orgeneral Cemal Gürsel, 65 yaşında, uzun boylu, kır saçlı bir generaldir. Yirmi gün öncesine kadar KKK.lığı görevini ifa etmekteydi. Türk odsusunun en güzide ve popüler subaylarından biri olan Gürsel, Mayıs başlangıçlarında sabık hükümet aleyhine yapılan nümayişlerden sonra iki aylık bir mecburi izinle vazifesinden

⁸ **Bozkurt**, 28 Mayıs 1960.

⁹ “Kan Dökülmeksizin Menderes Hükümetini Deviren Türk Generali Kimdir?”, **a.g.e.**, 28 Mayıs 1960, s.1.

uzaklaştırılmıştı. General önümüzdeki ay emekliye ayrılacaktı. Org. Cemal Gürsel genç bir subay olarak Çanakkale’de, Atatürk’le birlikte İngilizlere karşı çarpışmış, daha sonra da bir süvari subayı olarak Filistin’de yine İngilizlere karşı çarpışan birlikler arasında yer almıştır. Org. Cemal Gürsel politikadan daima uzak kalmıştır. Haber, Org. Cemal Gürsel’in sabık hükümet tarafından vazifesinden uzaklaştırılınca orduya gönderdiği son mesajındaki; “*Her şeye rağmen ordunun ve taşıdığınız üniformanın şerefini üstün tutunuz*” sözleriyle son buluyordu.

Aynı tarz bir haber de ertesi gün *Halkın Sesi* gazetesinde, “*Cemal Gürsel Kimdir?*”¹⁰ başlığıyla yer alıyor ve 19 yaşında I. Dünya Harbi’ne genç bir subay olarak katıldığı, Çanakkale’de başarıyla, şerefle memleketine hizmet ettiği, Filistin Cephesinde de çarpıştığı ve Atatürk’ün açtığı kutsal mücadelede vazife alarak baştan sona mücadele ettiği belirtiliyordu.

Bozkurt gazetesi, “*Yeni Anayasa, Rektör Sıddık Sami Onar’ın Başkanlığında hazırlanıyor*”¹¹ başlığıyla verdiği haberde yeni anayasanın hazırlanması için İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar’ın başkanlığında profesörlerden kurulu yüksek bir ilim ve hukuk heyeti görevlendirildiğini, bu anayasa ilan edilerek tatbik mevkiine girinceye kadar TBMM’nin kapatıldığını ve bütün siyasi partilerin faaliyetinin men edildiğini bildiriyordu. Aynı haberde, daha önce kapatılmış bulunan bütün gazetelerin kapatılma kararlarının kaldırıldığı ve bugünden itibaren bütün gazetelerin yayımlanmasına izin verildiği, bugün saat ondan itibaren eski iktidar tarafından tevkif edilen subaylarla, Türk milli ideolojisine aykırı hareket ve fiilleri olmayan tevkif edilmiş bütün üniversite ve diğer okul öğrencilerinin serbest bırakılacağı ve kapatılan bütün fakülte ve okulların derhal açılarak 6 Haziran 1960’dan itibaren normal mesailerine başlayacaklarının bildirildiği vurgulanıyordu.

Gazete ayrıca MBK Silahlı Kuvvetler Başkumandanlığının bir başka tebliğine göre, kalemleriyle Türk demokrasisinin gelişmesine kıymetli hizmetlerde bulunan ve demokratik olmayan kanunlar tahtında cezalandırılan bütün Türk gazetecilerinin bugün ö.s. saat üçte serbest bırakılacaklarını ve bundan başka haklarında takibat yapılan bütün gazetecilerin davalarının iptal edilmiş bulunduğunu “*Son Dakika-Mevkuf*

¹⁰ “Cemal Gürsel Kimdir?”, *Halkın Sesi*, 29 Mayıs 1960, s.1.

¹¹ “Yeni Anayasa, Rektör Sıddık Sami Onar’ın Başkanlığında hazırlanıyor”, *a.g.e.*, 28 Mayıs 1960, s.1

Gazeteciler Bugün Serbest Bırakılacaklar”¹² başlığıyla okuyucularına duyuruyordu.

Bozkurt gazetesi, 28 Mayıs'ta ikinci sayfasındaki “Akisler” köşesinde Osman Türkay imzasıyla “*Tarihi Bir Görev*”¹³ adlı bir makale yayınlıyordu. “*Tarih boyunca vatan, millet, hürriyet aşkıyla şahlanarak kıtadan kıtaya medeniyet meşaleleriyle koşan, yurdunu düşmandan korumak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan vefakar ve kahraman Türk ordusu, tarihi bir görev karşısında olduğunu idrak eder etmez vazifeye atılmakta bir an bile tereddüt göstermedi. Türk demokrasisini son aylarda düşmüş bulunduğu tehlikeden kurtarmak amacıyla 27 Mayıs'ı yarattı.*” ifadeleriyle başlayan makalede, Türk ordusunun tek bir vatandaşın burnunu kanatmadan idareye el koyduğu ve bunu siyasi partileri içine düştükları durumdan kurtarmak ve serbest bir seçim yapılmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği ve serbest seçim yapılır yapılmaz askeri idarenin, yerini milletin idaresiyle tayin edilecek olan sivil idareye terk edeceği belirtiliyordu. Makalenin son bölümünde Kıbrıs Türklerine sesleniliyor; Milli davasından ve haklarından emin bulunan Kıbrıs Türklerinin, bu tarihi günlerde vakar ve soğukkanlılıkla liderlerinin etrafında toplanarak, granit bir kaya halinde birleşmeleri lüzumu vurgulanarak, “*Canımızdan fazla sevdiğimiz anayurdumuzdaki 27 milyon kardeşimiz, mukadderatımızı omuzlarında taşımaktadırlar. Durumda endişe edilecek hiçbir şey yoktur. Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Kıbrıs Türkleri Lideri Dr. Fazıl Küçük, Bu vesileyle dün yayınladığı beyanatta, büyük milletimize, kendi kendimize ve davamıza olan itimadımızın tam olduğunu, bu iman ve inançla şuurulu bir şekilde yolumuza devam edeceğimizi açıklamıştır. Ada Türkleri ciddiyet ve soğukkanlılıkla barışçı çalışmalarına ara vermeden devam edecek ve ufukta beliren aydınlık günlere doğru koşacaktır*” sözleriyle makale tamamlanıyordu.

29 Mayıs tarihinde *Halkın Sesi* gazetesi, “*Türkiye Milli Birlik Komitesinin Kıbrıs Hakkındaki Tebliği*”¹⁴, *Bozkurt* gazetesi ise, “*Yeni Hükümet Zürih ve Londra Anlaşmalarına Sadık Kalacak*”¹⁵ başlıkları ile Türkiye’de

¹² “Son Dakika-Mevkuf Gazeteciler Bugün Serbest Bırakılacaklar”, **a.g.e.**, 28 Mayıs 1960, s.1

¹³ “Tarihi Bir Görev”, **Bozkurt**, 28 Mayıs 1960, s.2.

¹⁴ “Türkiye Milli Birlik Komitesinin Kıbrıs Hakkındaki Tebliği”, **Halkın Sesi**, 29 Mayıs 1960, s.1.

¹⁵ “Yeni Hükümet Zürih ve Londra Anlaşmalarına Sadık Kalacak”, **Bozkurt**, 29 Mayıs 1960, s.1.

idareyi eline alan TSK Komitesi'nin 28 Mayıs tarihinde bir tebliğ yayımlayarak, Zürih ve Londra Anlaşmalarına harfî harfine sadık kalınacağını açıkladığını birinci sayfadan bildiriyorlardı. Her iki gazete de haberinde MBK'nin konuyla ilgili tebliğini yayınlıyorlardı; Tebliğde MBK'nin bütün ittifak ve taahhütlere sadık kalınacağını ve riayet gösterileceğini önceki günkü tebliğde bildirdiği, özellikle Kıbrıs'a müteallik Londra ve Zürih Anlaşmalarına harfiyen riayet edileceği ve bu anlaşmaların en kısa zamanda ve tam ve kamil bir şekilde tekemmül ettirilerek uygulamaya konulması için sarf edilen gayret ve faaliyete dikkat ve hassasiyetle devam olunacağı duyuruluyordu. Tebliğin devamında MBK'nin; *“Bu gayretlerimizde birlik ve beraberlik halinde bulunan Kıbrıs'taki cemaatimizin Zürih ve Londra Antlaşması ile kendisine tanınmış olan hakların müdafaaasında ve muhafazasında birlik ve beraberlikten kuvvet alarak bize yardımcı olacağından emin bulunmaktayız... ve müstakil Kıbrıs Cumhuriyeti'nin pek yakın bir tarihte istiklalinin ilan edileceğine inanıyoruz.”* şeklinde ifadede bulunduğu aktarılıyordu.

*“Bayan Melahat Gürsel'in Gazetecilere Söyledikleri- Org. Cemal Gürsel Eve Döndüğünde Heyecanlı İdi- 'Bu Gece Bir şey Olabilir' Dedi ve Radyodan Haberi Dinler Dinlemez Silahını Almadan Dışarı Çıktı”*¹⁶ başlığıyla *Bozkurt* gazetesinin yaptığı haberde, Gürsel'in eşi Melahat Gürsel'le gazeteciler arasındaki görüşme haber yapılıyordu. Melahat Gürsel'in söylediğine göre; Türk ihtilal hükümetinin Başvekil ve Milli Müdafaa Vekili Org. Cemal Gürsel Silahlı Kuvvetlerin idareyi ele almasından bir iki saat önce İzmir'deki subay kulübünde bezik oynamıştı ve eve döndükten sonra biraz heyecanlı idi. Eşine *“bu gece bir şeyler olabilir”* dedikten sonra Ankara radyosunu kapanana kadar dinlemiş ve TSK'nin idareyi ele aldığı bildirilir bildirilmez, karısına üniformalarını getirmesini söyleyerek silahını bile almadan *“Allahısmarladık”* diyerek ayrılmıştı. Bn. Gürsel kocasının öğle üzeri telefon ederek *“durumun normal olduğunu”* söylediğini belirtmiştir. Sabık Başvekil Adnan Menderes tarafından iki aylık mecburi izinle ordudan ayrılan Org. Cemal Gürsel, son yirmi gün zarfında polis tarafından adım adım takip ediliyordu.

¹⁶ *“Bayan Melahat Gürsel'in Gazetecilere Söyledikleri- Org. Cemal Gürsel Eve Döndüğünde Heyecanlı İdi- 'Bu Gece Bir şey Olabilir' Dedi ve Radyodan Haberi Dinler Dinlemez Silahını Almadan Dışarı Çıktı”, a.g.e., 29 Mayıs 1960.*

Aynı gün *Halkın Sesi*, “*Yeni Türk Hükümeti Orgeneral Cemal Gürsel’in Başkanlığında Kuruldu*”¹⁷, *Bozkurt* gazetesi de, “*Yeni Türk Hükümeti Dün Kuruldu- Org. Cemal Gürsel Başbakan ve Savunma Bakanı Oldu-BM’de Türk Tezini Savunmuş Olan Selim Sarper Dışişleri Bakanlığına Getirildi*”¹⁸ başlıklarıyla, Org. Cemal Gürsel’in, dün akşam yeni Türk hükümetinin kurulduğuna dair bir tebliğ yayımladığı okuyuculara bildiriliyordu. Tebliğde, hükümette yer alanların adlarının açıklandığını ve Gürsel’in, hükümetin teşkilinde dikkate alınan fikrin, memleket ve dünya çapında şöhret yapmış, fakat herhangi bir siyasi partiye mensup olmayan personelden ibaret olduğunu belirttiği vurgulanıyordu. Haberde Hükümette yer alanların kimlikleri şu şekilde sıralanıyordu; Başvekil ve Milli Müdafaa Vekili: Org. Cemal Gürsel, Devlet Vekili Amil Altuğ, Devlet Vekili Şefik İnan, Adliye Vekili Abdullah Gözübüyük, Dahiliye Vekili Tümgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu, Hariciye Vekili Selim Sarper, Maliye Vekili Ekrem Alcan, Maarif Vekili Prof. Fehmi Yavuz, Nafia Vekili Daniş Kefer, Ticaret Vekili Cihat İren, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Prof. Nusret Karasu, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Tuğg. Sıtkı Ulay, Çalışma Vekili Prof. Cahit Talaz, Basın Yayın ve Turizm Vekili Zühtü Tarhan, İmar ve İskan Vekili Orhan Kubat ve Sanayi Vekili Muhtar Uluer.

Bozkurt gazetesi, “*Orduya Yapılan Tezahürat*”¹⁹ başlığıyla verdiği haberde, 27 Mayıs’ta Türk ordusunun kansız bir şekilde idareyi ele alarak bir muhtemel kardeş kavgasına mani olmasının Türkiye’de bütün milletin iştiraki ile milli bir bayram havası içerisinde kutlandığını, Ankaralılar’ın dünden itibaren caddelere çıkarak Türk ordusu lehine tezahürata başladığını, şehir içinde otobüs, kamyon ve diğer nakil vasıtalarına binmiş olan vatandaşların, ellerinde Türk bayrağı olduğu halde ve “*Ya Ya Ya Şa Şa Şa Türk ordusu çok yaşa*” sesleri ile şehri dolaştıklarını aktarıyordu. Habere göre, bütün Ankara bayraklarla donatılmış, bir milli bayramı kutlamaktadır. Ordu mensupları halk tarafından omuzlara alınmakta ve askeri vasıtalar dakikalarca alkışlanmaktadır. Atatürk’ün kurmuş olduğu Başkent Ankara başta olmak üzere, bütün Türkiye’de halk bu milli havayı teneffüs ederek Türk ordusuna coşkun şekilde tezahürat yapmaktadır.

¹⁷ “Yeni Türk Hükümeti Orgeneral Cemal Gürsel’in Başkanlığında Kuruldu”, **Halkın Sesi**, 29 Mayıs 1960, s.1.

¹⁸ “Yeni Türk Hükümeti Dün Kuruldu- Org. Cemal Gürsel Başbakan ve Savunma Bakanı Oldu-BM’de Türk Tezini Savunmuş Olan Selim Sarper Dışişleri Bakanlığına Getirildi”, **Bozkurt**, 29 Mayıs 1960, s. 1.

¹⁹ “Orduya Yapılan Tezahürat”, **a.g.e.**, 29 Mayıs 1960, s. 1.

Halkın Sesi de benzer bir haberi, “*Yurdun Her Tarafında Ordu Lehine Tezahürat Yapılıyor*”²⁰ başlığıyla veriyordu.

Bozkurt gazetesi “*Bozkurt’un Görüşü*” köşesinde, “*Kötü Niyetin Mağlubiyeti*”²¹ başlığıyla bir makale yayınlıyor ve Rum tarafının son olaylardaki yaklaşımını eleştiriyordu. Makalede, kan dökülmeksizin Türkiye’de başarılan idare değişikliğinin Rumları hayal kırıklığına uğrattığı, çünkü Rumların günlerden beridir Türkiye’den kötü haber gelmesini bekledikleri, fakat gelişmelerin hiç de bekledikleri gibi olmadığı belirtiliyor, idare başına geçen yeni hükümetin, Zürih ve Londra Antlaşmalarına harfiyen sadık olduğunu açıkladığı, buna rağmen bazı Rum gazetelerinin hırslarını tatmin edebilecek haberler ve makaleler yayınlamaya başladıkları anlatılıyordu. Makalede, Etnos gazetesinin, Türkiye’deki olayların Kıbrıs’taki Türkleri ikiye böldüğünü, Türkiye’deki durumun İngiliz-Kıbrıs görüşmelerine ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ne çaresiz müessir olacağını yazdığı, bu haberlere örnek olarak veriliyordu. Makalenin sonunda; Türkiye olayları dolayısıyla Kıbrıs Türkleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı olmadığı gibi, Türkiye’deki durumun müzakereler ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ne tesir etmesine imkan olmadığı, çünkü yeni hükümetin, anlaşmalara harfî harfine sadık olduğunu açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda bir an önce anlaşmalar tahtında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulmasını özlediğini kesin bir dille açıkladığı vurgulanıyordu.

Rumların, Türkiye’deki Askeri Darbe Yönetimi nedeniyle Kıbrıs’taki sürecin aksamasını beklemeleri, *Bozkurt* gazetesinde, “*Akisler*” köşesinde, “*Zürih Anlaşmasına Bağlılık*”²² başlıklı bir makaleyle Osman Tekay tarafından da eleştiriliyordu. Makalesinde, MBK’nin bir tebliğ yayınlarak, Kıbrıs ile ilgili Londra ve Zürih Anlaşmalarına harfiyen riayet edileceğini, ayrıca anlaşmaların en kısa zamanda uygulamaya konulması hususundaki çalışmalara dikkatle ve hassasiyetle devam olunacağını belirtmelerinin, bazı oportünist Rum çevrelerinde beliren şüpheyi dağıtacağını belirten Tekay, Türkiye’de yapılan hükümet darbesinin kan dökülmeden başarılanması karşısında hayal kırıklığına uğrayan çevrelerin, belki de bu tarihi hadisenin anlaşmaların bozulması

²⁰ “Yurdun Her Tarafında Ordu Lehine Tezahürat Yapılıyor”, *Halkın Sesi*, 29 Mayıs 1960, s.1.

²¹ “Kötü Niyetin Mağlubiyeti”, *Bozkurt*, 29 Mayıs 1960, s. 1.

²² “Zürih Anlaşmasına Bağlılık”, *a.g.e.*, 29 Mayıs 1960, s. 2.

için bir vesile yaratacağını zannettiklerini ifade ediyordu. Makalenin son bölümü; “*Memleketi eski tedhiş günlerine götürmek için çalışan bazı Rum bozguncuları, akliselim karşısında yenilmeye mahkumdur... Zürih ve Londra Anlaşmalarına Türk milleti bağlıdır ve daima bağlı kalacaktır. Askıda kalan birkaç meselenin halledilememesi karşısında ancak üzüntü duymaktayız. Bununla beraber eninde sonunda Zürih ruhunun galebe çalacağı ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sağlam temeller üzerine kurulacağına katiyetle eminiz*” sözleriyle son buluyordu.

MBK Başkanı, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı ve yeni hükümetin Başbakanı Org. Cemal Gürsel'in 29 Mayıs akşamı yaptığı bir açıklamada İstanbul Üniversitesi Rektörü Ordünyüs Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında İÜ hukuk profesörlerinden oluşan bir heyetin yeni anayasayı hazırlamakla görevlendirildiğini ve yeni anayasanın altı haftaya kadar tamamlanmış olacağını açıkladığı haberini, *Halkın Sesi* gazetesi, “*Türkiye Anayasası Altı Haftada Tamamlanmış Olacak-Anavatanımızda iki Meclisli Parlamento Kuruluyor*”²³ başlığıyla, *Bozkurt* gazetesi de, “*Türk Anayasa Komisyonu İlk Raporunu Yayınladı-Türkiye’de Tam Bir Demokratik Rejim Kuruluyor-Parlamento İki Meclisten Müteşekkil Olacak*”²⁴ başlıklarıyla okuyucularına duyuruyordular.

Bozkurt gazetesinde, Nejat Muallimoğlu imzasıyla yayınlanan “*Türk Anayasa Komisyonu Ne Yapacak?*”²⁵ başlıklı bir makalede, Org. Cemal Gürsel'in “*Asla bir diktatör olmak hevesinde değilim. Bütün emelim Türkiye’de süratle temiz, dürüst demokratik bir nizam kurmak ve devletin idaresini milletin iradesine teslim etmektir.*” şeklindeki sözlerine yer veriliyor ve Gürsel'in ilk iş olarak yeni bir anayasanın hazırlanması amacıyla bir komisyon oluşturmasının, darbenin başlangıcında “*Acaba Türkiye, yeni bir diktatörlüğe doğru mu sürükleniyor?*” diye endişe ve üzüntülerini dile getiren dost ve mütteliklerin zihinlerindeki bu endişelerin tamamıyla yersiz olduğunu gösterdiği vurgulanıyordu. Ve “*İlk iş olarak anayasayı değiştirmek meselesini ele alan Başvekil Org. Cemal Gürsel bu asil hareketiyle sadece Türk büyükleri arasına değil, dünya büyükleri arasına da geçmiş, dünya demokrasi tarihinde kendisine altın bir sahife*

²³ “Türkiye Anayasası Altı Haftada Tamamlanmış Olacak-Anavatanımızda iki Meclisli Parlamento Kuruluyor”, **Halkın Sesi**, 30 Mayıs 1960, s.1

²⁴ “Türk Anayasa Komisyonu İlk Raporunu Yayınladı-Türkiye’de Tam Bir Demokratik Rejim Kuruluyor-Parlamento İki Meclisten Müteşekkil Olacak”, **Bozkurt**, 30 Mayıs 1960, s. 1.

²⁵ “Türk Anayasa Komisyonu Ne Yapacak?”, **a.g.e.**, 30 Mayıs 1960, s. 1.

ayırtmıştır. Türk milleti, bir zamanlar dillerden düşmeyen “yepyeni ufuklara, nurlu istikbale” ancak hazırlanacak yeni anayasa ile kavuşacaktır. Buna ve Org. Cemal Gürsel’e inanıyor ve güveniyoruz.” sözleriyle de yönetime olan güven dile getiriliyordu.

Bozkurt gazetesi, “Bozkurt’un Görüşü” köşesinde “Anayurdumuzun Kati Teminatı”²⁶ başlığıyla yayınladığı başmakalede, yeni Türk Hükümetinin yönetimi eline alır almaz, Türkiye’nin ittifaklarına ve muahedelere sadık kalacağını kesin bir şekilde açıklamış olmasının NATO ve CENTO üyesi ülkeler arasında olduğu kadar, Zürih ve Londra Anlaşmalarına imza koyan devletler arasında da büyük bir memnuniyet yarattığını, anlaşmalara harfiyen sadık kalınacağı hususunda verilen teminat karşısında en büyük sevinci de Kıbrıs Türk Toplumunun duyduğunu, çünkü bu suretle, Londra ve Zürih anlaşmalarında Kıbrıs Türk Toplumuna tanınan hakları sudan sebeplerle gasp etmek isteyen kötü niyetli bazı Rum çevrelerinin emellerinin gerçekleşemeyeceğini anlamak zorunda kaldıkları ifade ediliyordu. Makaleye göre yeni Türk hükümeti sadece Zürih ve Londra anlaşmalarına bağlı kalmıyor, aynı zamanda Kıbrıs Türklerine haklarını korumaları, refah ve saadetlerini devam ettirmeleri konusunda her yardımın yapılacağını açıklamaktaydı. MBK Başkanı, Devlet ve Hükümet Reisi Org. Cemal Gürsel, Kıbrıs Türkleri liderlerine göndermiş olduğu cevabi telgrafında bu hususu özellikle belirtmiş ve ada Türklerinin geleceğe olan güvenini bir kat daha artırmıştı.

Halkın Sesi’nde 30 Mayıs’ta “Liderimiz Dr. Küçük ve Rauf Denктаş İle Cemal Gürsel Arasında Teati Edilen Telgraflar”²⁷ başlığı altında MBK Başkanı ve Türkiye Devlet ve Hükümet Reisi Org. Cemal Gürsel ile Kıbrıs Türklerinin Liderleri Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denктаş arasında teati edilen telgrafların metni yayınlanıyordu:

“Sayın Orgeneral Cemal Gürsel

Ankara

İmanımız kuvvetlenmiştir. İstikbale ümitle bakmaktayız. Kahraman Türk ordusuna ve onun asil idarecilerine bilumum Türk millet ve devletine olan güvenimiz tamdır. Sağolsunlar.

Dr. Fazıl Küçük ve Avukat Rauf Denктаş”

²⁶ “Anayurdumuzun Kati Teminatı”, a.g.e., 30 Mayıs 1960, s. 1.

²⁷ “Liderimiz Dr. Küçük ve Rauf Denктаş İle Cemal Gürsel Arasında Teati Edilen Telgraflar”, Halkın Sesi, 30 Mayıs 1960, s.1

“Sayın Dr. Fazıl Küçük ve Avukat Rauf Denктаş

Kıbrıs Türklerinin Liderleri

Lefkoşa

TSK’ne karşı duyduğunuz güven ve asil hislerinize teşekkür eder, Kıbrıs Türklerinin haklarının müdafaası için mümkün olan her fedakarlığın yapılacağından emin olunmasını ve Kıbrıslı Türk kardeşlerimizin refah ve huzur içinde yaşamalarını dilerim.

Cemal Gürsel

Orgeneral

MBK Başkanı ve Türkiye Devlet ve Hükümet Reisi”

Sözkonusu telgraf teatisi, *Bozkurt* gazetesinde de ertesi gün okuyuculara “*Telgraflar*”²⁸ başlığıyla duyuruluyor ve ayrıca Kıbrıs Türk Eczacılar Birliği Namına Macit Tefik, Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Federasyonu Adına Genel Sekreter Necati Taşkın, Larnaka Kazası Türkleri Adına Dr. Orhan Müderrisoğlu, Lefkoşa Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanı Hatice Necati, Kıbrıs Mustafa Kemal Derneği Kıbrıs Türk Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Hikmet Arif Mapolar, Kardeş Ocağı, Türk Öğretmenler Birliği Adına Ahmet Gazioğlu, Baf Türk Belediye Başkanı Halid Kazım, Limasol Doğan Türk Birliği Başkanı Ziya Rızkı, Yıldırım köyü adına Başöğretmen Hamit Hasan, Lefke Türk Kulübü Sekreteri, Magosa Federasyon Temsilcisi Avukat Osman Mehmet, Limasol Kıbrıs Milli Türk Birliği Başkanı Dr. Fikret Alkan’dan da telgraflar gönderildiği bildiriliyordu.

Halkın Sesi gazetesinde, “*Yeni Hükümeti Tanıyacaklar*”²⁹ başlığıyla 30 Mayıs’ta verilen haberde, MBK tarafından açıklandığına göre, Britanya, Amerika, İtalya, Fransa ve Yunanistan büyükelçilerinin, Başbakan ve Savunma Bakanı Org. Cemal Gürsel’i ziyaret ettikleri ve yakın bir gelecekte hükümetlerinin yeni hükümeti tanıyacakları konusunda teminat verdikleri, Pakistan hükümetinin de, yeni Türkiye hükümetini tanıdığını dün gece açıkladığı bildiriliyordu. Aynı konuyla ilgili olarak *Bozkurt* gazetesi de 31 Mayıs’ta “*Amerika, İngiltere, İran ve Pakistan Yeni Hükümeti Tanıdı*”³⁰ başlığıyla verdiği haberde, Amerika ve İngiltere’yle birlikte Pakistan, İran ve İsrail’in de yeni Türk Hükümetini tanıdığını, Ürdün hükümetinin de birkaç güne kadar yeni hükümeti tanımasının

²⁸ “Telgraflar”, **Bozkurt**, 31 Mayıs 1960, s. 1.

²⁹ “Yeni Hükümeti Tanıyacaklar”, **Halkın Sesi**, 30 Mayıs 1960, s.1

³⁰ “Amerika, İngiltere, İran ve Pakistan Yeni Hükümeti Tanıdı”, **Bozkurt**, 31 Mayıs 1960, s. 1.

beklendiği, Batı Almanya'nın da Türkiye ile eskisi gibi diplomatik münasebetlerini devam ettireceğini bildirdiği aktarılmaktadır.

Halkın Sesi gazetesi 31 Mayıs tarihli nüshasında, “*Bize Göre...*”³¹ başlığıyla ve C. Turanlı imzasıyla bir makale yayınlıyordu. Makalede, Türkiye’de DP, CHP veya kanun çerçevesinde kurulmuş herhangi bir siyasi partinin iktidara gelebileceği, bunların Türkiye’nin iç politika olayları olduğu ve kendilerini hiçbir zaman derinden ilgilendirmedeği, bir başka ifadeyle meşru ve dürüst seçimler sonunda millet iradesi tecelli ederek, Türkiye’de şu veya bu partinin iktidara gelmesinin demokratik bir nizamın kuralı olduğu, bütün bu tabii olaylar karşısında Kıbrıs Türklerinin durumunda herhangi bir değişiklik beklenemeyeceği, kendilerinin karşılarında sadece millet iradesiyle işbaşına gelmiş bir iktidar görmek istedikleri, bu hükümetlere Demokrat veya Halk Partisi oldukları için değil, milletin seçtiği meşru hükümet oldukları için bağlanmakta ve saygı beslemekte oldukları, 129 bin kişilik Kıbrıs Türk Topluluğu olarak her partinin iktidarını, Türk hükümeti olarak selamladıkları ifade ediliyordu. Makale; “*Bugünlerde candan bağlı olduğumuz Anavatanımızda TSK tarafından başarılan kansız ihtilal hareketini de aynı duygularla mütalaa etmekteyiz. Türk ordusuna olan itimadımız tamdır. İdareyi ele alan ordu mensupları adına konuşanlar, memleketi en kısa zamanda demokratik bir nizama kavuşturmak gayesinde olduklarını açıklamışlardır. Biz Kıbrıs Türkleri bu sözlere karşı da tam bir itimat beslemekteyiz. Yakın bir gelecekte yapılacak seçimlerle, hangi parti iktidara geçerse geçsin, Kıbrıs davasına karşı aynı hassasiyeti göstereceğinden eminiz. Çünkü bu dava Türkiye’de partiler üstü milli ve mukaddes bir mesele haline gelmiştir*” ifadeleriyle son buluyordu.

Halkın Sesi gazetesi, aynı gün “*Kontrol Tabi Tutulmak Suretiyle Türkiye’ye Giriş Müsaadesi Verildi*”³² başlıklı haber içerisinde, önceki gün Ankara köylerinden gelen bazı köylülerin, beraberlerinde getirdikleri 12 koyunu, Devlet ve Hükümet Reisinin kalmakta olduğu Harbiye Okulu’nun penceresi önünde kurban ettiklerini ve Org. Cemal Gürsel için tezahüratta bulunmuşlarını aktarıyor ve resmen teyit edilmeyen bir habere göre, emniyet altında bulunan sabık kabine üyelerinin İstanbul’dan 10 mil

³¹ “Bize Göre”, **Halkın Sesi**, 31 Mayıs 1960, s.3.

³² “Kontrol Tabi Tutulmak Suretiyle Türkiye’ye Giriş Müsaadesi Verildi”, **a.g.e.**, 31 Mayıs 1960, s.1.

açıkta bulunan Yassı Ada'ya götürüleceği ve orada ikamet ettirileceklerini duyuruyordu.

Halkın Sesi'nde "Günün Cilveleri" köşesinde "Hangi Fırsattan Bahsediyorlar?"³³ başlıklı Yavuz imzasıyla yayınlanan makalede de Rumların Londra ve Zürih antlaşmalarının uygulanmaması için Türkiye'deki olayları bahane etmeleri konu ediliyordu. "Türkiye'de hükümet buhranı mı vardır? Türk milleti birbirinin boğazına sarılmış da bir ana baba günü mü yaşıyor? Türk ordularının kuvvet ve kudreti sifra mı düştü? Türkiye'nin büyük şehirlerinde isyan çıkmış da günlerden beri yollarda kan gövdeyi mi götürüyor? Hayır, bunların hiçbiri olmamış. Sadece kimsenin burnu kanamadan yıldırım hareketi ile sessiz sedasız bir hükümet değişikliği yapılmıştır. Gerçek durum böyle olduğu halde Türkiye, yukarıda soru olarak zikrettiğimiz müthiş hadiseler içinde çalkalanıp durmakta ve engin bir uçuruma yuvarlanmakta imiş. Ethniki gazetesi geçen gün yayınladığı bir yazıda zırva diye vasıflandıracağımız bir çeşit yorumda bulunduktan ve özlediği şekilde hükümlere vardıktan sonra; "Menderes Hükümeti'nin düşmesi ile Zürih ve Londra anlaşmalarını bozmak için şimdi elimize büyük bir fırsat geçmiştir" ifadeleriyle başlayan makale, Türkiye'de meydana gelen hükümet değişikliğini büyük bir fırsat sayan Ethniki gazetesinin evdeki bu hesabının hiçbir zaman çarşıya uymayacağı, hayal kırıklığına uğrayarak hırsından tırnaklarını kemirmek zorunda kalacakları sözleriyle son buluyordu.

Bozkurt gazetesinin 1 Haziran'daki "Org. Cemal Gürsel Dün Bir Basın Toplantısı Yaptı-Sabık Hükümet Tarafından Tesis Edilen Silah Depoları Meydana Çıkarıldı"³⁴ başlıklı haberinde Org. Cemal Gürsel, dün Ankara'da bir basın toplantısı yaptığını, bu toplantıda sabık hükümet tarafından tesis edilen silah depolarının tespit edildiğini ve bunların ne maksatla kullanılmak istendiği üzerine soruşturma yapmakta olduğunu söylediğini, kendisine sorulan sorulardan birine karşılık veren Gürsel'in; 'Sabık Başbakan Adnan Menderes bile şahsım ve mesai arkadaşlarım tarafından takip edilmekte olan siyaseti tasvip etmektedir' şeklinde cevap verdiğini ve Org. Gürsel'in kendisinin seçimlere katılmayacağını kesin olarak belirttiğini aktarıyordu. Aynı haberde yeni hükümetteki Dışişleri

³³ "Hangi Fırsattan Bahsediyorlar", **a.g.e.**, 31 Mayıs 1960, s.2.

³⁴ "Org. Cemal Gürsel Dün Bir Basın Toplantısı Yaptı-Sabık Hükümet Tarafından Tesis Edilen Silah Depoları Meydana Çıkarıldı", **Bozkurt**, 1 Haziran 1960, s. 1.

Bakanı Selim Sarper'in, evvelki gece CHP lideri İsmet İnönü ile bir görüşme yaptığı ve İnönü'nün, bugün sabah bir basın toplantısı yapacağı ifade ediliyordu.

Aynı gazetenin “*Bir Aya Kadar Anayasa Hazırlanmış Olacak, Üç Ay Sonra Seçimlerin Yapılacağı Umulmakta*”³⁵ başlıklı haberinde de resmi hükümet çevrelerinin, üç aya kadar yeni seçimlerin yapılabileceğini umduklarını bildirdiği, yeni Türkiye hükümetinin, sabık hükümet tarafından geçirilen ve hak ve hürriyeti tahdit eden kanunları kaldıracağını açıkladığı bildiriliyordu. Gazetenin “*Zorlu da Muhafaza Altında*” başlıklı Vatan gazetesinden aktarılan haberinde de, bir süreden beri nerede olduğuna dair haber alınmayan Fatin Rüştü Zorlu'nun, kayınpederinin şoförünün evinde ve üzerinde 2500 dolar ve 16 000 mark olduğu halde bulunduğunu aktarılıyordu.

Halkın Sesi, 1 Haziran'daki haberinde, Londra'da çıkan *Daily Express*'in Türkiye ile ilgili haberindeki aynı başlığı kullanarak “*Kibar İnkılap*”³⁶ şeklinde okuyucularına aktarıyordu. Gazete aynı gün “*Günün Yazısı*” köşesinde “*Daha Cesur, Daha Kuvvetli*”³⁷ başlıklı bir başmakale yayınlıyordu. Makaleye göre; yerli Rumca gazeteler Türkiye'deki son olayları çeşitli yönlerden tahlil etmekte ve Adnan Menderes hükümetinin devrilmesiyle Kıbrıs Türklerinin de ikiye bölüneceğini ileri sürerek kehanette bulunmaya çalışmaktadırlar. Doğal olarak bu görüşleri hiçbir zaman gerçekler ile bağdaşmamakta ve realitelere uymamaktadır ve MBK adına Kıbrıs Türklerine gönderilen mesaj her şeyi aydınlatmıştır. Bugünkü Türkiye, yarına daha güvenli, daha cesur ve daha kuvvetli olarak bakabilmek için hazırlanmaktadır. Bu süre hiç de uzun sürmeyecek ve yakın bir gelecekte, Türkiye'de tam bir demokrasi, demokrasinin ana prensipleri çerçevesinde bir hukuk nizamı kurularak seçimler yapılacak ve hukuk devleti teşekkül edecektir. Kıbrıs davası şahısların davası olmaktan çıkmıştır. Bu dava otuz milyonun davası olarak bayraklaşmakta ve buna inanmış olan otuz milyon tek vücut, tek kalp halinde bu davayı savunmakla milli görevini yapmaktadır.

³⁵ “Bir Aya Kadar Anayasa Hazırlanmış Olacak, Üç Ay Sonra Seçimlerin Yapılacağı Umulmakta”, **a.g.e.**, 1 Haziran 1960, s. 1.

³⁶ “Kibar İnkılap”, **Halkın Sesi**, 1 Haziran 1960, s.1.

³⁷ “Daha Cesur, Daha Kuvvetli”, **a.g.e.**, 1 Haziran 1960, s.1.

Aynı gün *Halkın Sesi*'nde Görüşler köşesinde, Afif Mopalar imzasıyla yayınlanan “*Kansız İhtilal ve Kıbrıs*”³⁸ adlı makalede, Türkiye’de ordunun gerçekleştirilmiş olduğu darbenin kansız şekilde gerçekleştirilmiş olması takdirle karşılanıyor ve olayın Kıbrıs ile ilişkisine yönelik değerlendirme yapıyordu; Buna göre, Türkiye’de iktidara kim sahip olursa olsun, Kıbrıs davasının milli bir dava olarak savunulacağı öne sürülerek, MBK’nin yayınladığı tebliğde belirtilen Zürih ve Londra anlaşmalarına sadık kalınacağı konusu ön plana çıkarılıyor ve makale, Kıbrıs Türküne verilen bir mesajla son buluyordu; “*Kıbrıs Türkü! Bu asil hareket karşısında bize düşen görev, normal bir şekilde çalışmalarımıza devam etmek ve işlerimizle meşgul olmaktır. En kısa zamanda Türkiye’imizdeki durum normale dönecek, anayasa yeni baştan tanzim edilerek genel seçimlere gidilecektir. Türkiyemiz hakkında endişeye kapılmak, şu veya bu şekilde çıkarılan veya çıkarılmak istenen uydurma haberlere kulak asmamak ve aklıselimin vicdan hürriyetine dayanan atmosferi içinde yolumuza devam etmek, bizim için milli bir görev olarak kabul edilmelidir. Haklarımız Anavatanımız tarafından bir kere daha teminat altına alınmıştır. Bu bizim için yeter bir garantidir*”.

2 Haziran’da “*İnönü’nün Basın Toplantısı*”³⁹ başlığıyla yayınladığı haberde *Halkın Sesi*, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün, 1 Haziran’da kızının evinde bir basın konferansı düzenlediğini, basın toplantısında İnönü’nün, CHP’nin halihazır dış siyaseti değiştirip değiştirmeyeceği sorulduğu zaman, “*Türkiye’nin dış siyasetini zaten biz kurduk, değiştirmeyeceğiz*” cevabını verdiğini ve ihtilalin başarısını duyar duymaz partisine ilk gönderdiği tamimin, intikam hislerinden tamamıyla uzak kalınmasını bildirdiğini okuyucularına aktarıyordu. Aynı gün “*Günün Yazısı*” köşesinde “*Birlikten Doğan Zafer...*”⁴⁰ başlığıyla bir başmakale yayınlayan gazete, MBK’nin darbe sonrası yayınladığı: “*...Bu gayretlerimizle birlik ve beraberlik içinde bulunan Kıbrıs’taki cemaatimizin Zürih ve Londra anlaşmaları ile kendisine tanınmış olan hakların müdafaasında ve muhafazasında bu birlik ve beraberlikten kuvvet alarak bize yardımcı olacağından emin bulunmaktayız*” ifadelerine atıf yaparak, bu mesajda MBK’nin; Kıbrıs Türk Toplumunu birlik ve beraberliğini devam ettirdiği müddetçe, kendileri için savunacağımız meselelerde kuvvet bulacak ve Kıbrıs Türkünün birlik ve beraberliği

³⁸ “Kansız İhtilal ve Kıbrıs”, *Halkın Sesi*, 1 Haziran 1960, s.3.

³⁹ “İnönü’nün Basın Toplantısı”, *a.g.e.*, 2 Haziran 1960, s.1.

⁴⁰ “Birlikten Doğan Zafer...”, *a.g.e.*, 2 Haziran 1960, s.1.

sayesinde, Londra ve Zürih anlaşmalarını daha ciddi, daha önemli savunmak imkanlarını sağlamış bulunacağız, demek istediğini belirtiyor ve bugünkü ulaştıkları durumun, birlik ve beraberliklerinin zaferi olduğunu, bu bakımdan birlik ve beraberliklerinin bozulmaması için elden gelenin yapılması gereğine vurgu yapıyordu.

3 Haziran tarihli *Halkın Sesi* gazetesinde, “*Dr. Küçük ve Arkadaşları Ankara’ya Gidiyor*”⁴¹ başlığı ile, bugünkü THY uçağı ile TC Başkonsolosu Vecdi Türel, Dr. Fazıl Küçük, Rauf Denктаş ve Ziraat Vekili Fazıl Pülümer’in hükümetimizle temaslarda bulunmak ve son gelişmeler hakkında izahat vermek maksadıyla Ankara’ya hareket edecekleri, müzakerelere katılmak üzere Türkiye’nin Yunanistan Büyükelçisinin de Ankara’ya çağrıldığı bildiriliyordu. 5 Haziran’da da bununla ilgili olarak, “*Heyetimiz Ankara’da Temaslarına Başladı*”⁴² başlığıyla yeni hükümet erkani ile Kıbrıs Türk Cemaati Temsilcilerinin, Zürih ve Londra anlaşmalarının harfiyen tatbikinde ısrar edilmesi hususunda tam olarak mutabık kaldıkları, yeni Hükümet ricali tarafından Kıbrıs Türk heyetine çok yakın ve samimi bir alaka gösterilmekte olduğunun özellikle müşahade edildiğı, Kıbrıs heyetinin her gittiğı yerde sıcak bir alaka ile karşılanmakta olduğu ve yeni Türk hükümetinin, Kıbrıs meselesi ile birinci derecede ilgili olduklarını ifade ettikleri, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük’ün, Başbakan Cemal Gürsel’i Kıbrıs’a davet edeceğine dair Kıbrıs’tan ayrılmadan önce yaptığı açıklamanın, Türkiye’de büyük memnuniyet yarattığı bildirilmekte idi.

4 Haziran tarihli *Halkın Sesi* gazetesinde ise ilginç bir ilan dikkati çekiyordu. Kıbrıs Türk Gençlik Teşkilatı’nın verdiği ilanda;
“*Genç Arkadaşlar, KTGT gençlerimizin kanları ile çizilecek bir bayrağı Türkiye Devlet Başkanına göndermek üzere faaliyete geçmiş bulunuyor. Bu bayrağı kanı ile boyamak isteyen genç arkadaşların, Teşkilata gelerek isimlerini kaydettirmeleri rica olunur.*
KTGT Genel Merkezi”⁴³

ifadeleri yer alıyordu.

⁴¹ “Dr. Küçük ve Arkadaşları Ankara’ya Gidiyor”, a.g.e., 3 Haziran 1960, s.1.

⁴² “Heyetimiz Ankara’da Temaslarına Başladı”, a.g.e., 5 Haziran 1960, s.1.

⁴³ 4 Haziran 1960, a.g.e., s.1.

Rauf Denktaş'ın sahibi olduğu *Nacak* gazetesi, 17 Haziran tarihli nüshasında “Aziz Kıbrıs Türkü, Anavatanımıza Yardım Edelim”⁴⁴ başlığıyla verdiği haberde, Kıbrıs Türkünü Türkiye’ye maddi yardımda bulunmaya davet ediyordu. Haberde, “Aziz Kıbrıs Türkü, Bizim hayat membaumuz Türkiye’dir. Onlarsız yaşayamayız. Nasıl o karanlık günlerimizde Türk milleti yanibaşımızda bulunmuş, yardım elini uzatmış ve bizim için ölümü göze almışsa şimdi biz de aynı şekilde onların yardımına koşalım, neyimiz varsa verelim. Biz altınsız da yaşarız. Fakat Anavatanımız yaşayamayız” ifadeleriyle yardım kampanyasını duyuruyor ve altın eşya şeklindeki yardımları makbuz karşılığı teslim edebilecekleri banka şubelerini ilan ediyordu.

YABANCI BASINDAKİ YANSIMALAR

6 Haziran 1960 tarihi Kurban Bayramının birinci günüydü ve o gün *Halkın Sesi* gazetesi Bayram Gazetesi olarak yayınlanıyordu. Bu gazetenin ikinci sayfasında “İstanbul’da Bulunan Avrupalı ve Amerikalı Gazeteciler, Ordunun Başardığı Mucizeye Hayran Olduklarını Belirttiler”⁴⁵ başlıklı bir haber yer alıyordu. Türkiye’deki son durumu yakından takip etmek üzere gelen muhtelif yabancı gazete, mecmua, ajanslara mensup muhabir ve yazarlardan İstanbul’da bulunan *Life* dergisi yazarları James White More’un “Bu derece süratle ve bu derece başarılı bir hükümet darbesi yapılabileceğine inanmak çok zor.” ifadelerine yer veren haber, *Match* dergisi yazarının “Son derece medeni bir ihtilal karşısındayız. Dünya umumi efkari bu durumdan çok memnundur. Türkiye, en buhranlı zamanlarda bile BM’e, NATO’ya, CENTO’ya bağlı kalmakla, Batı dünyasının en güvenilir elemanı olduğunu ispat etti.” sözleriyle devam ediyordu. Yani Batılı bir yazar Türkiye’deki darbeyi “Medeni” sıfatıyla nitelendiriyordu. İtalya’nın *Corni de Stella* gazetesinin muhabirlerinden Forra Tavernarrie’nin, Türkiye’deki ordu hakimiyeti hakkındaki görüşünü bir kelimeyle “*fevkaladeydi*” diyerek ifade ettiğini bildiren haber, bir başka İtalyan gazeteci Alberto Avallaire’nin; “*Türk ordusu dünya çapındaki şöhretini ve kuvvetini bir defa daha ispat etti*” sözlerine yer veriyordu. Habere göre; Alman gazeteci John M. Mülliker de; “*Türkiye hakkında hariçte ve burada duyduğum şeyler son derece güzeldi. Kahraman Türk ordusu en mükemmel siyasi mucizeyi yarattı.*” ifadesini kullanmaktaydı.

⁴⁴ “Aziz Kıbrıs Türkü, Anavatanımıza Yardım Edelim”, **Nacak**, 17 Haziran 1960.

⁴⁵ “İstanbul’da Bulunan Avrupalı ve Amerikalı Gazeteciler, Ordunun Başardığı Mucizeye Hayran Olduklarını Belirttiler”, **Halkın Sesi**, 6 Haziran 1960, s.2.

Gazetede, Londra radyosunun dün akşamki Türkçe yayınında yaptığı yorumda, İngiliz kamuoyunun Türkiye'deki inkılap hareketlerini candan desteklediğinin söylendiği, Amerikan resmi çevrelerinin, Türkiye'deki rejim değişikliğine rağmen Batı dünyasının bu kuvvetli müttefikinin eskisi kadar sağlam olarak kaldığı kanaatinde olduğu, bu şahsiyetlerin Türkiye'den alınan son haberlerin, Batılılar için güven verici olduğunu söyledikleri belirtiliyordu. Habere göre, Washington resmi çevreleri, hür dünyanın menfaatlerinin Türkiye'deki olaylardan dolayı hiçbir zarar görmeyeceğini açıkça belirtmektedirler. Amerikan hariciyesinin bu şekilde düşünmesine yol açan sebeplerden ilki, Türkiye'de herhangi bir iç savaş tehlikesinin olmamasıdır. İkinci sebep ise, Org. Cemal Gürsel idaresindeki yeni hükümetin daha ilk andan itibaren Türkiye'nin NATO ve CENTO üyesi olarak kalacağı hususunda verdiği teminattır. Amerikan basını da Amerikan hariciyesinin bu görüşünü aksettirmektedir.

Halkın Sesi ayrıca, İngiltere'nin *Observe* gazetesinin; Ordunun müdahalesinin, Türkiye'yi eski Başvekilin kısa görüşlü ve baskı rejimine dayanan siyasetinin yol açabileceği büyük ölçüdeki karışıklıklardan kurtardığını, Almanya'nın *Die Welt* gazetesinin, askerlerin suistimallerle mücadele ettiğini, partiler arasındaki çığırından çıkmış mücadeleyi bertaraf ederek iç savaşı önlediğini ve demokrasiyi kurtardığını yazıyordu. Ayrıca aynı haberde; Lübnan'ın *El Hayat* gazetesinde yayınlanan başmakalede, Türkiye'deki yeni rejimin Arap memleketleriyle daha iyi münasebetler kurabileceğini ileri sürdüğü belirtiliyor ve İngiliz *Times*'da da Türk ordusunun, Org. Cemal Gürsel tarafından yürütülen teşebbüsü toplu olarak desteklediğine işaret edildikten sonra, ordunun bu harekete adeta zorlandığı ifade ediliyor ve Türk halkının arzusunun, politik hayatın daraltılması değil, genişletilmesi yolunda olduğu vurgulanıyordu.

Burada özellikle dikkat edilmesi gereken konu, Batının Türkiye'deki askeri darbe ve demokrasi kavramlarını birlikte kullanıyor olmalarıdır. Demokrasinin beşiği olduğunu iddia eden devletlerin, demokratik yollarla iktidara gelen sivil yönetimin askeri bir darbeye, zorla değiştirilmesini “medeni” ve “demokrasinin kurtarılması” şeklinde ifade etmeleri aslında ibret vericidir. Buradan çıkarılması gereken ders, Batı emperyalizmi için Türkiye gibi hedef ülkelerin nasıl bir rejim ile yönetildiklerinin çok önemli olmadığı, ister demokrasi, ister monarşi, ister oligarşi ile yönetilsin, önemli olanın emperyalist devletlerin çıkarları doğrultusunda karar alan yönetimlere ve yöneticilere sahip olmalarıdır. Nitekim Türkiye'deki son darbe kalkışmasında özellikle milletin canını ortaya koyarak demokrasiye

sahip çıkması bile Batılı devletleri yeterince etkileyememiş ve bu demokrasi mücadelesine destek vermelerini sağlayamamıştır.

RUM BASININDA 27 MAYIS 1960

28 Mayıs tarihli *Eleftheria*, Türkiye'deki gelişmeleri “*Dramatik*”⁴⁶ başlığıyla vermektedir. Gazetenin Londra muhabirine atfen bildirdiğine göre; İngiliz çevreleri Türkiye'deki olayların öneminin yanlış anlaşılmasının, zaten karışık olan Kıbrıs problemini daha da karıştırmaktan korkmaktadırlar. Aynı çevreler, Menderes'in İnönü'den daha uzlaştırıcı olduğunu hatırlatmakta ve kamuoyunun Türkiye'deki olayların etkisi altında kalmasının bir hata olacağını belirtmektedirler. Gazeteye göre, İngiliz hükümeti, Türkiye'deki olayların Kıbrıs konusunun nihai bir çözüme bağlanmasını daha zorunlu bir hale getirdiği görüşünü gizlememektedir.

Aynı gün yayınlanan *Filelefthoeros* gazetesi, Menderes'in yıldırım hızıyla devrildiğini bildirmektedir. Ayrıca, gazetenin Londra muhabirine atfen bildirdiğine göre; Türkiye olaylarının büyük heyecan yarattığı Londra'da Türkiye'de kaydedilen gelişmelerin Kıbrıs üzerinde yapabileceği etkiler, İngilizleri ciddiyle meşgul etmektedir. İngilizler, kaydedilmesi muhtemel yeni gelişmeleri kestirememektedirler. Bunun için de Kıbrıs konusunu süratle çözmek yoluna gideceklerdir. Muhabire göre, Türkiye'de yönetimin seçim yolu ile halkın iradesine teslim edileceği konusunda ordunun vaadini yerine getirip getirmeyeceğine dair Londra'da bir şüphe havası esmektedir⁴⁷.

Haravgi'ye göre Türkiye'de meydana gelen gelişmeler, zorba bir rejime karşı duyulan kızgınlığın bir sonucudur⁴⁸.

Ethnos gazetesi 28 Mayıs'taki yayınında, Türkiye'deki dramatik olayların Kıbrıs'taki duruma büyük ölçüde etki edeceğinin kaçınılmaz olduğunu, Kıbrıs Türk Liderlerinin olağanüstü bir toplantı yaparak, Türkiye'deki gelişmeleri ve bunların Kıbrıs üzerindeki olası etkilerini gözden geçirdiklerini, her ne kadar Kıbrıs Türkleri şimdiye kadar Türkiye'de olup bitenleri soğukkanlılıkla karşılamışlarsa da Türkiye'deki siyasi partileri desteklemek konusunda aralarında görüş ayrılıklarının bulunduğunu, Dr.

⁴⁶ “Dramatik”, *Eleftheria*, 28 Mayıs 1960.

⁴⁷ *Filelefthoeros*, 28 Mayıs 1960.

⁴⁸ *Solcu Haravgi*, 28 Mayıs 1960.

Küçük'ün Menderes taraftarı olduğunu, fakat bazı Türklerin Menderes hükümetini desteklemediklerini, çünkü bunlara göre Menderes'in, Kıbrıs konusunda taksim talebini benimseyerek dinamik bir siyaset takip etmediği görüşünde olduklarını aktarıyordu⁴⁹.

Kıbrıs'ta İngilizce yayınlanan *Cyprus Mail* gazetesi darbenin ertesi günkü sayısında, 27 Mayıs'ta Vilayet Konağı'nda Türkiye'deki hükümet darbesi dolayısıyla büyük bir endişe havası hüküm sürdüğünü, bu endişenin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanının Türkiye'de yeni bir hükümet kuruluncaya kadar gecikmesi ihtimalinden ileri geldiği, Kıbrıs hükümetinin bir sözcüsünün Türkiye'deki olaylar nedeniyle; *"Herhangi bir şey söylemek için henüz vakit erkendir. Lakin şurası bir hakikattir ki Türkiye'de bütün siyasi partiler Londra ve Zürih anlaşmalarını desteklemişlerdir. Biz şuna inanıyoruz ki, dahili sebepler dolayısıyla Türkiye'de meydana gelecek değişiklik ne olursa olsun, bu, Kıbrıs meselesindeki Türkiye siyasetine tesir etmeyecektir"*⁵⁰ şeklinde açıklama yaptığını okuyucularına duyuruyordu. *Etnos*, 29 Mayıs'taki sayısında konuyla ilgili olarak İngiliz basınından aldığı şu özeti bildiriyor: *"Halen devam etmekte olan görüşmeler gösteriyor ki, Kıbrıs'ın cumhuriyeti sonbahardan evvel ilan edilemeyecektir. Mamefih İngilizler yine yazdan evvel cumhuriyetin kurulacağı ümidini taşımaktadırlar. Kayda değer bir hadise de Türkiye'de askerin idareye el koymasından 24 saat önce İngiltere'nin Türkiye ve Yunan hükümetinin arabuluculuğunu istemesi idi. Mamefih Türkiye'de olan olaylar vaziyeti hiç de değiştirmiş değildir"*⁵¹.

Aynı gün *Elefteria* gazetesi, gerek iktidardan düşen Menderes'in, gerek şimdi yönetimi eline alan veya seçimlerle başa geçecek yeni hükümetin Kıbrıs siyasetinin değişmesinin söz konusu olmadığını, İngiltere'nin Türkiye'deki askeri makamlarla arasını iyi tutmasına dayanarak bir İngiliz sözcüsünün, Türkiye'deki yeni hükümetin siyasetinin değişmeyeceğinden emin olduğunu söylemiş olmasını öne çıkarıyor ve bu şekilde oluşan İngiliz-Türk işbirliğinin ada nüfusunun 5/6'sına karşı takip ettiği siyasetin ne kadar sağlam olduğunu kinayeli bir ifadeyle vurguluyordu⁵².

⁴⁹ *Etnos*, 28 Mayıs 1960.

⁵⁰ *Cyprus Mail*, 28 Mayıs 1960.

⁵¹ *Etnos*, 29 Mayıs 1960.

⁵² *Elefteria*, 29 Mayıs 1960.

29 Mayıs'ta *Etniki*'de yayınlanan bir makale; “*Türkiye hükümetinin devrilmesi haberinin Zürih anlaşması mevzuunda İngiltere üzerinde endişeli tesirler yarattığı aşikardır. Bu anlaşmaların, şimdi derdest edilmiş olan Zorlu'nun işi olduğu şüphesizdir. Şimdi ise bu endişeyi Kıbrıs Türk liderleri de paylaşmaktadır. O liderler ki, Menderes-Zorlu düetinin adadaki organı olmuştur. Menderes hükümetinin düşmesi ile Denktaş Türkiye'deki patronlarını kaybetmiş oluyor. Şimdi Menderes hükümetinin düşmesi ile anlaşmaları feshetmek için büyük bir fırsat geçmiştir*”⁵³ ifadeleriyle Kıbrıs Rum Toplumunun bu konudaki genel beklentilerini yansıtıyordu.

Filelefteros'un 29 Mayıs sayısında, Dr. Küçük'ün yapmış olduğu açıklamadaki, Türkiye'deki olayların Kıbrıs'taki gelişmelere hiç etki etmeyeceği ifadesine rağmen Menderes'in faaliyetleri sayesinde Kıbrıs meselesinin şimdi gidebileceği hedefe ulaşmış bulunduğu, bundan sonra ne gibi gelişmelerin olacağını bilmediklerini, gerçekten Menderes'in düşmesi ile durumun oldukça karıştığının inkar edilemeyeceği şeklindeki belirsizlikleri ortaya koyuyordu⁵⁴.

Haravgi gazetesi, Türkiye'deki hadiselerin Karamanlis'i feci bir şekilde sarsmış bulunduğunu, zira Karamanlis'in de bu olayların Yunanistan'a da aksetmesi ve dolayısıyla kendisinin de düşmesinden korktuğunu, Menderes gibi Karamanlis'in de halka karşı feci kararlar almakta ve kendisini bir çoban rolünde görmekte bulunduğunu, Atina'da yayınlanan bütün Yunan gazetelerinin Menderes'in düşmesini Karamanlis'e karşı bir darbenin takip edeceğini ve Menderes'e olanlara üzülen Karamanlis'in kendisinin daha kötü bir duruma düşmesini beklediğini yazmakta olduklarını aktararak konuya farklı bir açıdan bakıyordu⁵⁵.

30 Mayıs tarihli *Cyprus Mail*, Arap basınından aldığı bilgileri özet olarak şu şekilde yayınlıyordu; “*Ordunun hükümet darbesi ile Türkiye, bir adım daha ilerlemiş oluyor. Kardeş kavgasına mani olmak için silahlı kuvvetlerin müdahalesi bir zorunluluk haline gelmişti. Askeri paktlar ve anlaşmalara karşı halkın nefretini yansıtan bu çeşit darbelerin örneği, Kore ve Türkiye'dedir. Iraklılar ise Türkiye'deki hükümet darbesini,*

⁵³ **Etniki**, 29 Mayıs 1960.

⁵⁴ **Filelefteros**, 29 Mayıs 1960.

⁵⁵ **Haravgi**, 29 Mayıs 1960.

*hayretle karşılamamışlar, aksine bu olayı beklediklerini iddia etmişlerdir*⁵⁶”.

31 Mayıs tarihli *Ethnos*'a göre; yeni Türkiye Başvekili Org. Gürsel'in Kıbrıs Türk liderlerine gönderdiği bir telgrafta, Türk hükümetinin Kıbrıs'taki Türk menfaatlerinin müdafaasında hiçbir fedakarlıktan çekinmeyeceği hususunda vermiş olduğu teminat, siyasi çevreler arasında geniş ölçüde yorumlara yol açmıştır. Kıbrıs Türklerinin çoğu Menderes aleyhinde vaziyet almıştır. Menderes'in Kıbrıs Türklerinin sempatisini kaybetmiş olduğunu şu olaylar da göstermektedir: Türkler, Gönyeli köyüne verdikleri Menderes ismini geçen hafta kaldırmışlar ve köye eski ismini vermişlerdir. Ayrıca Lefkoşa'daki Fatin Rüştü Zorlu sokağının ismi de değiştirilerek eski ismi verilmiştir. Gazeteye göre; Siyasi çevreler arasında hakim olan kanaat odur ki, yeni Türk hükümeti Kıbrıs Türklerinin Rum vatandaşlar aleyhindeki ihtiraslarını kamçulamayacaktır. Çünkü böyle yaptığı takdirde olabilecekleri kimse kestiremez⁵⁷.

Aynı gün *Eleftheria* gazetesi de, “Org. Gürsel Kıbrıs Türk liderlerine gönderdiği telgrafta, Kıbrıs Türklerine sulh ve saadet dilemektedir. Türk generalin bu dileği, bütün Kıbrıs Rum halkının da dileğidir. Kıbrıs Rumları ile Türkleri, İngilizler tarafından aralarının açılmasına kadar asırlarca kardeş gibi yaşamışlardır. İngilizlerin ‘parçala ve idare et’ siyasetinin tatbik edildiğini Türk vatandaşlarımız da daha sonra anlamışlar ve bu siyaseti gazeteleri vasıtasıyla defaatle telin etmişlerdir. Buna rağmen Türkler, Kıbrıs Devletinin ilanına mani olan konular üzerindeki adil ve makul Rum görüşlerini desteklemeye yanaşmamışlar, bilakis İngilizlerin tarafını tutmuşlardır. Fakat şimdi biz şuna inanmak isteriz ki, bugün Türkiye’de esmekte olan demokrasi ve hürriyet rüzgarı sayesinde Kıbrıs Türk liderliği vaziyetini değiştirecek ve Kıbrıs’ta sulh ve saadetin, kamu bütçesinden başka her şeyin taksimiyle değil, fakat ancak karşılıklı iyi niyete dayanan bir müşterek Türk-Rum cephesi kurmakla elde edilebileceğini anlayacaktır⁵⁸” şeklinde bir yorumda bulunuyordu.

1 Haziran tarihli *Eleftheria* gazetesi, Amerika'nın çekincelerine ve Rusya'nın yeni Türk hükümetine gülyüz göstermesine bakılacak olursa, yeni rejimin tarafsız bir siyaset takip etmek eğiliminde olduğunun

⁵⁶ **Cyprus Mail**, 30 Mayıs 1960.

⁵⁷ **Ethnos**, 31 Mayıs 1960.

⁵⁸ **Eleftheria**, 31 Mayıs 1960.

görüldüğünü belirtiyor ve “*Türkiye, Atatürk’ün zamanından beri daima milliyetçi bir siyaset takip etmiş ve Türk menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmuştur. 2. Dünya Harbi’nde tarafsız kalan Türkiye, harp bittikten hemen sonra Batı bloğuna girmiştir. Bu durum Amerikan casus uçağı meselesinin harp tehlikesi yarattığı ana kadar böyle devam etmiştir. Önümüzdeki haftalar Türkiye’deki darbenin hakiki sebeplerini açığa çıkaracaktır. Yani bu darbenin memleketi patlayıcı bir hal alan uluslararası durumdan uzaklaştırmak gayesi mi güttüğü ve sabık Menderes rejiminin aşırı hareketlerinin buna sadece bir bahane mi teşkil ettiği ortaya çıkacaktır. Muhakkak olan bir şey varsa o da şudur ki, Türk harici siyasetinin yeni bir istikamete yönelmesi hayret uyandırmayacaktır*⁵⁹” ifadeleriyle görüşünü aktarıyordu.

Ethniki de 1 Haziran’da büyük harflerle tam manşet olarak Atina muhabirine atfen verdiği haberde, “*Günahkar Karamanlis Hükümeti Can Çekişmektedir*”⁶⁰ başlığıyla Türkiye’deki idare değişikliğinin Yunanistan’da yarattığı yankıların, Yunan hükümetinin zaten içinde bulunduğu zor durumu daha da zora soktuğu ve Yunanistan Kraliyet çevrelerini de Karamanlis’in yerine geçecek kişiyi arama durumuna getirdiği okuyuculara iletiliyordu.

SONUÇ

Yeni Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecini yürüten, bu süreçte Londra ve Zürih antlaşmalarını imzalayan DP iktidarının, 27 Mayıs 1960 tarihinde bir hükümet darbesiyle sona ermesi ve darbeye iktidara gelen askeri yönetimin, feshettiği TBMM’nin yerine kurduğu MBK’nin politikaları, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarında yakinen takip edilmiş ve basının öncelikli konusunu teşkil etmiştir.

Yapılan çalışma göstermiştir ki; Kıbrıs’taki Türk ve Rum basınının konuya odaklanmasında ana unsuru, Türkiye’deki askeri darbe yönetiminin Londra ve Zürih antlaşmalarının uygulanması, dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması noktasındaki düşüncelerinin aydınlığa kavuşturulması oluşturmaktadır. Haber ve özellikle makalelerde bu konu ayrıntılı olarak ve öncelikle işlenmiştir.

⁵⁹ Eleftheria, 1 Haziran 1960.

⁶⁰ Ethniki, 1 Haziran 1960.

İlerleyen süreç içerisinde yeni yönetimin ilk açıklamalarının Londra ve Zürih anlaşmalarına harfiyen sadık kalacaklarına yönelik olması, yeni yönetimin Kıbrıs politikasının Menderes döneminden farklı olmayacağını, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve devamı için çaba gösterileceğini ortaya koyuyordu. Türkiye'deki darbe sonrasında ortaya çıkan belirsizlik içerisinde Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili endişeye düşen Kıbrıs Türkünü rahatlatan bu açıklama, doğal olarak söz konusu anlaşmaların uygulanmaması için mevcut ortamı fırsat bilen Rumları memnun etmemiştir.

Bu çalışmada ayrıca, basının kamuoyu oluşturmadaki etkisi de açıklıkla gözlemlenmektedir. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nde görülen aksine, Türkiye'de hep birlikte yaşadığımız ve Ülkemizi uçurumun eşiğine getiren 15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olmasında milletimizin duyarlılığının oynadığı rol kadar, o duyarlılığı harekete geçiren demokrasi yanlısı basının da gücü yadsınmaz bir gerçektir. Bu da göstermektedir ki, demokratik bir ülkede en az tarafsız ve bağımsız hukukun varlığı kadar, özgür bir basının varlığı da vazgeçilmez bir unsurdur.

KAYNAKLAR

1. ARŞİV KAYNAKLARI

Kıbrıs Türk Milli Arşivi

2. SÜRELİ YAYINLAR

Bozkurt

Cyprus Mail

Eleftheria,

Ethniki

Ethnos,

Filelefthoeros

Halkın Sesi

Haravgi

Nacak

Solcu Haravgi

Zafer

3. KİTAPLAR

Gazioğlu, Ahmet, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996.

Yaşın, Mehmet, **Kıbrıstürk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KIBRIS MİLLİ ARŞİVİ VE KIBRIS POLİTİKALARINDAKİ ÖNEMİ*

ÖZET

1571 yılından bu yana Kıbrıs'da kütüphaneler inşa edip, vakıflar kuran Türkler, İngiliz yönetiminin sona ermesinden sonra da Kıbrıs Türklüğünü temsil eden maddi kültür belgelerini bir araya toplamayı hedeflediler. Bu maksatla 1962 yılında vatandaşlardan derlenen 500'den fazla etnografik eseri nüvesinde barındıran bir Türk Müzesi Lefkoşa'da Mevlevi Tekkesinde açıldı. Bu müze, Rauf Raif Denктаş'ın girişimleri sonucu, Kıbrıs Milli Arşivi'ne dönüştürüldü.

1971 yılında, Türkiye Cumhuriyeti resmi kuruluşlarının arşivlerinde yapılan araştırmalar sonucu, Kıbrıs ile ilgili olduğu belirlenen 1571 dönemi ve sonrasına ait yaklaşık 10,000 adet belge mikro-filme alınarak Kıbrıs'a getirildi ve Milli Arşiv'de yer alması sağlandı. 1973 yılında da, 1963 olayları sonrasında Türk Kantonlarında kalan kurum ve kuruluşların ambarlarındaki meriyet dışı evrakların Milli Arşiv'de toplanması için çalışmalara başlandı. Milli Arşiv, 1975 yılında belge güvenliği nedeni ile Lefkoşa'dan Girne'de Severis binası olarak adlandırılan bugünkü yerine taşındı.

Kıbrıs'taki çeşitli ayaklanma, saldırı ve savaşların acı sonuçlarından arşiv belgeleri de etkilenmiş olmasına karşın KKTC Milli Arşivi, Kıbrıs'ın tarihi geçmişine ışık tutan sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve kültürel birçok belgeyi yerli yabancı araştırmacıların hizmetine sunmayı başardı. Bu çalışmada, bir arşiv için kısa sayılabilecek 45 yıllık özgeçmişine karşın 1310 yılından günümüze birçok belge ile geçmişi aydınlatmayı başarabilen KKTC Milli Arşivi'nin bir arşiv olma ötesindeki yeri ve Kıbrıs politikalarının oluşturulmasındaki önemi ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Arşiv, Kıbrıs politikaları.

* Bu makale, 7-9 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul'da yapılan **Diplomasi ve Dış Politika Araştırmalarında Arşivlerin Rolü Uluslar arası Sempozyumu**'nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

Turgay Bülent Göktürk, "*Geçmişten Günümüze Kıbrıs Milli Arşivi ve Kıbrıs Politikalarındaki Önemi*", Diplomasi ve Dış Politika Araştırmalarında Arşivlerin Rolü Uluslar arası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, 2017, ss. 341-374.

CYPRUS NATIONAL ARCHIVE AND IT'S IMPORTANCE IN CYPRUS POLICY FROM PAST TO THE PRESENT

ABSTRACT

Since 1571, Turks give importance to science and building libraries, establish foundations, even after the end of British administration, they aimed to huddle together the cultural documents which represent Cypriot Turks. For this purpose, Turkish museum which hosts more than 500 ethnographic works collected from citizens in 1962 opened in Mevlevi lodges in Nicosia. This museum converted to Cyprus National Archive by the attempts of Rauf Raif Denktaş.

In 1971, after the research which is done in the legal establishment archive in Turkish Republic, during 1571 period and the post, approximately 10,000 documents were brought to Cyprus by microfilmed and it was provided to take place in National Archive. Also in 1973, it was initiated to combine the documents which were off record where dominated by Turks in National Archive after 1963 events. National Archive had removed from Nicosia to Severis building in Kyrenia in 1975 because of the document security

Several riots, attacks and the wars in Cyprus has effected on Archive Documents, but TRNC National Archive shedding light on Cyprus history of socio-political issues, socio-economic issues and cultural many documents were able to offer the service of domestic and foreign researchers successfully. In this study, 45-year's resume can be considered short for an archive, but TRNC National Archive successfully shed light on the past from 1310 to present, and it has tried to put forward, it's place beyond not only being an archive, and it's importance of establishing Cyprus policies.

Key Words: Cyprus, Archive, Cyprus policies.

GENEL

İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli ve belki de tek özelliğin “belge bırakmak” olduğu söylenebilir. Belge bırakmak sıradan bir özellik olmayıp; tüm insanlığı, her bilim dalını dün, bugün ve yarın açısından ilgilendirmektedir. Ancak, bilgi erişilebildiği sürece değerlidir. İhtiyaç duyulduğu anda bulunamayan belge hem kişi, hem de devlet için büyük kayıplara yol açacaktır. Üretildiği bilinmeyen bilgi için ise başka kişiler zaman ve emek harcayarak tekrar üretme yoluna gidecektir. Bu da milli servetin kaybından başka bir şey değildir. Belgeleri toplayıp, düzenleyerek kullanılır halde gelecek nesillere aktaran arşivler bir ülkenin tapusu, bir milletin kimliği, geçmişi, onun bütün varlığı, hakları ve hususiyetleri ile onu geçmişinden bugüne, bugününden yarınlarına bağlayan temel dayanağı ve bu kimliğiyle de şüphesiz en değerli kültür ve tarih hazinesidirler.

KKTC’de arşiv malzemesi, *“Kıbrıs’ın fethedildiği 1571 yılından sonrasına ait ve en son işlem tarihi üzerinden en az otuz üç yıl geçmiş ve kesin sonuca bağlanmış; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinde yer alan resmi daire, kuruluş ve kurumların gördükleri hizmetler, yaptıkları haberleşme ve işlemlerle ilgili olarak düzenlenen her türlü yazılı evrak, defter, resim, plan, harita, film, fotoğraf, plak, ses bandı, baskı ve benzeri belgeleri anlatır.”*¹ şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım çerçevesinde KKTC’de adı geçen arşiv belgeleri, kısaca Milli Arşiv olarak bilinen, Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi adıyla anılan kurum tarafından gelecek nesillere aktarılmaktadır.

TARİHÇE

1571 yılından bu yana Kıbrıs’da bilime önem veren ve kütüphaneler inşa edip içine konacak eserlerle birlikte, bekçisine ve bakıcısına ödenecek maaşı ve hatta yılda bir kere 400 kuruş sarfıyla halka pilav ve zerde ikramı yapılması için vakıflar bırakan² Türkler, İngiliz yönetiminin sona ermesinden sonra da Kıbrıs Türklüğünü temsil eden maddi kültür belgelerini bir araya toplamayı hedefledi.

Türkiye Cumhuriyeti’nden Mehmet Önder, 1961 yılı Haziran ayında, bu konuda incelemeler yapmak üzere görevlendirildi. Yapılan çalışma

¹ KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, <http://www.arsiv.gov.ct.tr/MilliAr%C5%9Fiv/Ar%C5%9Fivcilik.aspx>. (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2016).

² Hasan Behçet, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968)*, Lefkoşa 1969, s.42.

sonrasında hazırlanan rapor çerçevesinde, Mehmet Önder ve müze memuru olan Cevdet Hüseyin Çağdaş ile birlikte içinde yazma kitap, hüccet, berat ve şer'îye sicilleri de bulunan³ 500'den fazla etnografik eser vatandaşlardan toplandı. Bu eserleri nüvesinde barındıran bir Türk Müzesi 1962 yılında Lefkoşa'da Mevlevi Tekkesinde açıldı. Bu müze, dönemin Kıbrıs Türk Yönetimi Başkan Yardımcısı Rauf Raif Denктаş'ın girişimleriyle, Yürütme Kurulu'na sunulan 9 Ağustos 1971 tarih ve 424/71 sayılı önerenin kabulü sonucu Kıbrıs Milli Arşivi'ne dönüştürüldü.

Bu süreçte 1971 yılında, Kıbrıs Türk Cemaatı Müftülük Dairesi'nde çalışan Mustafa Haşim Altan, Türkiye'ye gönderildi, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Arşivleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Dışişleri Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Genelkurmay Başkanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ve Harita Genel Müdürlüğü, Topkapı Sarayı Müzesi arşivleri ile Milli Eğitim Bakanlığına bağlı müzelerde yapılan araştırmalar sonucu, Kıbrıs ile ilgili olduğu belirlenen 1571 dönemi ve sonrasına ait hüccet, berat, fetva, hüküm, tapu kaydı, ilam, mazbata, vakfiye, muhimme kaydı, harita, plan ve benzeri yaklaşık 10,000 adet belge⁴ mikro-filme alınarak Kıbrıs'a getirildi ve Milli Arşiv'de yer alması sağlandı.

Milli Arşiv, ilk olarak Gençlik, Spor, Köy ve Halk Eğitimi Dairesi'nin bir odasında hizmet vermeye başladı. 28 Eylül 1972 tarih ve 463/1972 sayılı "TCM Piyangolarından yapılan yardımlar hk." Yürütme Kuruluna Önerge'nin 16'ncı sırasında yeralan "*Milli Arşivle ilgili dokümanların tanziminde kullanılmak üzere £ 7.700 millik yardım yapılması*"⁵; aynı Önergenin 28'inci sırasında yeralan "*Milli Arşivle ilgili dokümanların muhafazası için satın alınan çelik dolabın bedeli olan £ 25'nin Hasçelik müessesesine ödenmesine*,"⁶ ve 37'nci sırada yeralan "*Gençlik ve Spor Dairesi'nin Milli Arşiv çalışmaları için lüzumlu baskı işlerini yapabilmeleri için £ 199.500 millik fotoğraf kartı satın alınmıştır*,"⁷ ifadeleri, Milli Arşiv'in Türkiye'den getirilen mikrofilmlerin tab edilmesi faaliyetine 1972 yılında başladığını göstermektedir. Mikrofilmler,

³ Mehmet Önder, "Kıbrıs'ta Türk Müzesi", **Türk Kültürü-3**, sayı 28, Şubat 1965.

⁴ Ahmet Tolgay, "Vesikalar Konuşuyor", **Bozkurt**, 06 Ocak 1972.

⁵ Ödeme No: 639.

⁶ Ödeme No: 662.

⁷ Ödeme No: 675.

Kıbrıs'ta Enformasyon Müdürlüğü'nde üçer kopya olarak tap edilmiştir⁸. 1973 yılında da, 1963 olayları sonrasında Türk Kantonlarında kalan kurum ve kuruluşların ambarlarındaki meriyet dışı (işlemi biten) evrakların Milli Arşiv'de toplanması için çalışmalara başlandı. Bu çerçevede, Lefkoşa, Magosa, Girne Türk Cemaat Mahkemesi'nde bulunan Şer'îye sicilleri, Zabıtlar (İngiliz Dönemi Kadı Defterleri), tereke ve eytam defterleri, senet ve pul defterleri, kasa, vekalet, tahrirat, ilmuhaber, depozit ve idame defterleri ve ceride-i resmiye-i Kıbrıs'lar, Tereke Dosyaları, Cyprus Blue Book, Staff List, çeşitli defterler ve kanunlar Milli Arşiv'e teslim edildi. Kısa sürede bir odanın yetmeyeceği anlaşılınca Cumhurbaşkanı Muavini'nin yanında Top Hisarı (Silahtar Tabyası) üzerinde iki odası, iki salonu ile yeni bir mekan inşa edilmesi uygun bulundu ve 18 Haziran 1973'de açılışı yapılarak hizmete girdi. Konu ile ilgili haber, 19 Haziran 1973 tarihli Special News Bulletin gazetesinde "*Kıbrıs Türk Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi dün Cumhurbaşkanı Muavini ve Türk Yönetimi Başkanı Rauf Denktaş tarafından açıldı*"⁹ şeklinde yer aldı (EK-A).

1974 Mutlu Barış Harekatı sonrasında, sahipsiz kalan kurum, kuruluş ve evlerdeki arşivlik malzeme de toplanarak Milli Arşiv'e getirildi. Milli Arşiv, 1974 Mutlu Barış Harekatı sonrasında, 1975 yılında belge güvenliği nedeni ile Lefkoşa'daki yerinden, Girne'de Severis binası olarak adlandırılan, 8 büyük odası, bodrumda 3 odası, arakat ve çatıda birer odası, mutfağı ve iki tuvaleti olan ana bina ile bahçede garaj ve üç bölümlü bahçıvan odalı yardımcı binası olan bugünkü yerine taşındı. Bugün bu bina sadece bir belge arşivi değil, aynı zamanda Kıbrıs Rumları tarafından kilise sermayesi kullanılarak parasız Türk köylüsünün borçlandırılması ve zaman içinde ödeyemediği borçların karşılığında ipotek ettiği arazilerinin ele geçirilmesi operasyonunun özel örneklerinden biri olarak kabul edilir. Söz konusu projenin Girne ayağını oluşturan adanın en büyük tefecisi Severis'in 1974 öncesinde malikanesi olan bu bina, acı hatıraların da arşivi olarak kabul edilmektedir.

1978 yılında, Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi, Uluslararası Arşivcilik Konseyi'ne "C" klasmanında üye kabul edilmiştir. Merkez, klasman atlamak için gerekli kriterleri sağlamış olmasına karşın, KKTC'nin tanınmamasından dolayı bunu gerçekleştirememektedir.

⁸ Fikret KÜRŞAT, **Muhteva Bakımından Kıbrıs Türk Milli Arşivi ve Araştırma Merkezi** 1971- 1976.

⁹ **Special News Bulletin**, 19 Haziran 1973.

Bu tarihten sonra da yapılan çalışmalar çerçevesinde Milli Arşivin koleksiyonu giderek genişlemeye devam etmiştir. 14 Ekim 1982 tarihinde Enformasyon Dairesi'nden 1961 – 1979 yıllarına ait Rum Basını, 14 Nisan 1983 tarihinde Kıbrıslı Sadrazam Kamil Paşa'nın torunu Perihan Arıburun'dan 321 adet kitap, belge ve fotoğraf ve 22 Aralık 1983 tarihinde Girne Kaza Mahkemesi'nde bulunan 1974 öncesi dönemine ait karışık ve sayısız dava dosyaları intikali gerçekleşmiştir. 28 Ağustos 1984 tarihinde Lefke Mahkemesi'nden 1932 – 1970 dönemi dava dosyaları, 31 Ocak 1986 tarihinde Su İşleri Dairesi Gazi Magosa Şubesinde 65 adet “Defter-î Nüfus” ciltleri alınmıştır. Gerek Türkiye'den getirilen Tahrir Defterlerinin mikrofilmleri, gerekse Gazi Magosa'dan alınan Defter-î Nüfus ciltleri vatandaşlar tarafından aile kütüğü olarak algılanmıştır. Bu bağlamda sürekli başvuru ile karşılaşan Arşiv'in bazı taleplere yanıt veremediği bilinmektedir. Bunun nedeni, Osmanlı İdaresi döneminde askerlik ödevi olmayan ve vergi vermeyen kadınların kayıtlara işlenmemesi ve ayrıca İngiliz yönetimi döneminde nüfus kayıt sistemi yerine, doğum kayıt sisteminin getirilmesiyle soy tespitinin olanaksız hale getirilmiş olmasıdır.

16 Aralık 1992 tarihinde KKTC Eski Eserler ve Müzeler Dairesi'nde bulunan 477 koli kitap, 4 Şubat 1993 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'ndan 335 cilt kitap, teslim alınan büyük partileri ifade etmektedir. Bunların dışında, 1966 ile 1995 yılları arası yayınlanan ve Başbakanlık'a bağlı Devlet Basımevi Müdürlüğü deposunda bulunan toplam 450.355 adet Resmi Gazete'nin teslim alınması çok önemlidir. Ayrıca yanarak yitirilen arşiv malzemesi de vardır. Bunlardan en önemlisi 29 Mart 1995 yılındaki Aile Mahkemesi yangınıdır¹⁰(**EK-B**). Lefkoşa Kaza Mahkemesi Mukayyidinin, Yüksek Mahkeme Başmukayyidi'ne göndermiş olduğu 31 Mart 1995 tarihli yazısından öğrendiğimiz kadarıyla, sözkonusu yangından etkilenerek yitirilen malzemenin tahmini listesi şöyledir¹¹:

1. 1928'den 31.5.1951'e kadar Larnaka, Limasol, Baf ve köyleri, Lefkoşa ve köyleri evlenme kayıtları (izinnameler).
2. 1.6.1951'den 1974'e kadar Limasol, Larnaka, Baf ve köyleri evlenme kayıtları.
3. 1974'den 1994 sonuna kadar Lefkoşa ve köyleri evlenme kayıtları.
4. 1976'dan sonra Aile Mahkemelerinin oluşmasıyla her kazada ayrı

¹⁰ “Büyük Yangın”. *Kıbrıs*, 30 Mart 1995.

¹¹ Gökhan Şengör, *Osmanlı'dan Günümüze Kıbrıs Türk Arşivciliği* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yakın Doğu Üniversitesi/KKTC, 2004, s. 122.

bir Aile Mahkemesi kuruldu. Evlenmeler, boşanmalar ve Aile Mahkemesinde yapılan her türlü işlemler ilgili kazanın Aile Mahkemelerinde yapıldığından, 1976'dan 1994 sonuna kadar Lefkoşa Aile Mahkemesine bağlı evlendirme memurluklarında yapılan evlenmelerin kayıtları ve Lefkoşa Aile Mahkemesinde dosyalanan boşanma davaları kayıtları.

5. 1954'den 1995'e kadar evlat edinme dosya ve kayıtları.
6. 1924'den 1995'e kadar Aile davaları ve hükümleri.
7. Babalık istidaları.
8. Genel istidalar.
9. Yetim hesapları dosyaları ile hesap sicilleri.
10. Vakfiyeler ve dosyaları, evlendirme memurlukları liste ve dosyaları.
11. 1951'den önceki yıllara ait Tereke İdare Memurluğu dosya ve emirleri.
12. Sabî ve mahcurların dosyaları.
13. 1960 Anayasası tahtında Cemaat Meclisine bağlı memurların kati, azil ve sicil dosyaları.
14. 1951'den önceki döneme ait nafaka dosyaları.
15. Bekarlık belgesi dosyaları.”

Yerleri doldurulamayacak olan bu malzemenin yitirilmesi büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlardan birisi, aile kurumunun tesisi anlaşması olan evlenme belge ve kayıtlarının yitirilmesidir ki, bunun onarılması için 49/1995 sayılı “Türk Aile (Evlenme ve Boşanma-Değişiklik) Yasası” yapılmıştır.

Selimiye Camii ve Kütüphane-i Amire (Sultan II. Mahmut Kütüphanesi)'de bulunan eserler hakkında basında çıkan hırsızlık ve bakımsızlık haberleri üzerine¹², İslam Tarih Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı (ISAR)'nın hazırlamış olduğu “Kıbrıs İslam Yazmaları Kataloğu”nda yer alan, Kütüphane-i Amire, Selimiye Camii Kitaplığı, Laleli Camii Kitaplığı ve Mevlevi Tekke Kitaplığı'nda bulunan yazma ve basma eserlerin, güvenlik gerekçesiyle Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde yapılacak özel odada muhafazasına karar verilmiştir¹³. Bu karar çerçevesinde, 1998 yılı Ocak ve Mart aylarında yaklaşık 1550 cilt

¹² “Mevlevi Tekkesi Müzesi Soyuldu”, **Birlik**, 11 Ağustos 1987.

¹³ KKTC Bakanlar Kurulunun 3 Aralık 1996 tarih ve E-375-96 sayılı Kararı; “Tarihi El Yazmalarına Özel Koruma”, **Kıbrıs**, 10 Aralık 1996.

yazma ve basma eser Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'ne intikal etmiştir. 2000 yılında Gökhan Şengör'ün Milli Arşiv ve Araştırma Daire Müdürü olarak atanması ile birlikte ayıklama-düzenleme çalışmalarına başlanarak "Yeniden Yapılanma Dönemi"ne girilmiştir. Düzenlenen malzemenin tasnifi gerçekleştirilirken, gerçek anlamda arşiv standartlarına sahip bir arşiv deposu yaptırılması için çalışmalar başlamış ve 20 Temmuz 2012 tarihinde 10 kilometre raf uzunluğu olan, iklimlendirme koşullarını haiz modern arşiv binası hizmete açılmıştır.

ARŞİV MUHTEVİYATI

KKTC Milli Arşivi'nde yer alan ve kendi dönemlerine ait her türlü sosyo-ekonomik, politik, folklorik ve benzeri konuları içeren dokümantasyonu belli dönemlere ayırarak şu şekilde sınıflandırabiliriz¹⁴:

- * 1571-1878 Osmanlı Dönemi Belgeleri,
- * 1878-1960 İngiliz Sömürge Dönemi Belgeleri,
- * 1960-1963 Kıbrıs Cumhuriyeti Dönemi Belgeleri,
- * 1963-1983 Kıbrıs Türk Yönetimleri Belgeleri,
- * 1983 ve sonrası Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Belgeleri.

Osmanlı Dönemi 1571-1787 yıllarını kapsamakla beraber Osmanlıca, Kıbrıs'ta yaklaşık 1940'ların sonuna kadar kullanılmıştır. Bu nedenle İngiliz Sömürge Devri içerisinde de Osmanlıca belgelere rastlamak mümkündür.

1. Defterler

A. Mahkeme-i Şer'iyeye Defterleri

Şer'i mahkeme kayıtları Kıbrıs Türkü'nün geçmişine ait en zengin arşiv kaynaklarıdır. Milli Arşiv'de bu defterlerden 1693-1943 yıllarını kapsayan 123 adet defter tasnif edilmiştir. Bunların 31 adedi "Dava Kayıt Defteri"dir. Kalanların bir kısmı "Sicil", bir kısmı da "Zabıt" adı altında sınıflandırılmıştır (**EK-C**).

Bunların dışında Tahrirat Defterleri (1895-1928), 35 adet eytam ile ilgili senedat, kasa, ilmuhaber ve tereke kayıt defterleri (1880-1952), pul defterleri (1888-1927), küçük kasa defterleri (Petty cash book)(1880-

¹⁴ Fatma Doğaç, "KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nde Bulunan ve Kayıtları Yapılmış Olan Yazmalar, Defterler, Berat ve Hücetler ile Dosyaların Tanıtımı ve Kullanılan Kayıt Yöntemi İle Korunma Şartları", Uluslararası Türk Arşivleri Sempozyumu, 17-19 Kasım 2006, İstanbul, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2006, s.3.

1949), depozito defterleri (1863-1922), yevmiye el defteri (1922-1923) ve fakr-ı hal sübut defteri (1928) bulunmaktadır. Bu defterlerin büyük çoğunluğu ciltli, ebrulu mukavva kapaklı veya sade mukavva kapaklıdır. Mahkeme kayıt defterlerinin hemen hepsi İngiliz dönemine aittir ve pek azı Osmanlıcadır¹⁵.

B. Mutasarrıflık Defterleri

1864- 1948 yıllarına ait olan bu defterler 32 adettir. Altı adedi İngiliz dönemine ait olup, 1889-1948 yıllarını kapsar. Mutasarrıflık Defterleri, tahrirat, vergi, vilayet, mesarifat, varidat, Meclis kararı hülasaları kayıtları, yevmiye, Osmanlıca, Rumca ve İngilizce muhabrere kopyalarının kayıt defter ve Kıbrıs'ın İngiliz Sömürge Valiliği tarafından yayınlanan genelgelerinin dosyası gibi konuları kapsamaktadır. Ada, Osmalılardan İngiliz Yönetimi'ne devredilirken 27 adet mutasarrıflık defterinin teslim edildiğine dair 1879 tarihli bir belge vardır. Bu defterlerden altı adedi mevcut değildir. Mevcut defterlerden dört adedi mukavva kaplı, dört adedi ebru mukavva kaplı, bir adedi kapaksız, diğerleri ciltlidir¹⁶.

C. Evkaf Defterleri

305 adet mevcudu bulunan bu defterler 1843- 1966 yıllarını içermektedir. 25 adedi Osmanlı Dönemine aittir. Tahrirat, mesarifat, varidat, yevmiye, icar, kasa, muhasebe, senedat, fihrist defterleri gibi belgelerden oluşmaktadır. 21 adedi mukavva, 20 edadi ebrulu mukavva kapaklı, 10 adedi ciltsiz, diğerleri ciltlidir.

D. Nüfus Kayıt Defterleri

1876-1878 yıllarını kapsayan bu defterler, 65 adettir ve Ada genelini kapsar (**EK-D**). Ancak, Girne bölgesine ait herhangi bir defter mevcut değildir. 1878 öncesi kayıtlar, vergi ve askerlik için yapıldığından genelde kadınlara ait kayıt bulunmamaktadır. Zimmilerin tamamı kayıtlıdır. Doğu Akdeniz, Yakın Doğu ve Lefke Avrupa üniversiteleriyle yapılan anlaşmalar çerçevesinde bugüne kadar nüfus kayıtlarının 21 adedinin dönem ödevi olarak çevrilmesi sağlanmıştır.

E. Hala Sultan Defterleri

1883-1923 yıllarını kapsayan ve 21 adet mevcudu bulunan bu defterler, günümüzde Güney Rum Kesimi'nde kalmış olan Hala Sultan Tekkesi'nin

¹⁵ Doğaç, a.g.m., s.4.

¹⁶ A.g.m., s.4.

gelir, gider, tahrirat, senedat ve kiracılarının kayıtlarını gösterir. Üç adedi ebrulu mukavva kapaklı, diğerleri ciltlidir.

G. Mahalli İdare Defterleri

1885-1901 yıllarını kapsayan ve Girne Belediyesi'nin meclis tutanaklarını ve hükümete yazdıkları muharrerat-I resmîyeyi içeren iki adet defterden oluşmaktadır.

2. Dosyalar

A. Mahkeme Dosyaları

İngiliz Sömürge Yönetimi başlangıcını müteakip, 1879 yılından itibaren tutulan mahkeme dosyaları bazı eksikliklerle birlikte Milli Arşiv'e intikal etmiştir. 1879-1964 döneminin düzenleme işleri biten bu dosyalar 1990 yılına kadar olan süreyi kapsamaktadır (**EK-E**).

B. Evkaf Dosyaları

205 adet olan bu dosyaların beş adedi eksiktir. Çeşitli vakıfların gelir, gider, senedat, kira, muhasebe, çeşitli dilekçeler, tamir ve inşaat teklifleri ve sözleşmeleri gibi konuları içeren bu dosyalar, 1926-1938 yıllarını kapsamaktadır.

C. Fetva Eminliği Dosyaları

Toplam 75 adet olan Fetva Eminliği dosyaları; evkaf dosyaları, Sıhhiye, Ziraat, Orman Dairesi, Bank-ı Osmani, Emin-i Umumilik, Başpiskoposhane, Matbaa, Defterdarlık, Sadaret, Maliye Nezareti, Maarif-i Umumiye, Müfettişlik, Komiserlik, Mahpushane, polis, Müdde-i Umumilik, Donanma-i Osmani, Harbiye, Meşihat, Hala Sultan, Dahiliye, Yıldız Saray-ı Humayun, Velayet-i Şahane, Veraset Davası, İlam, Vakfiye, Vekaletname ve Tuzla, Mağusa, Larnaka, Limasol, Lefkoşa, Girne kazalarının niyabeti ile ilgili dosyalardır. 1869- 1955 yıllarını kapsar.

3. Osmanlıca Gazete, Dergi, Albüm ve Yıllık Koleksiyonu

Bu koleksiyon içerisinde 60'a yakın gazete, dergi, albüm yıllık mevcuttur. Bunların çoğu İstanbul'da yayınlanmıştır. Kıbrısta yayınlananlar şunlardır¹⁷;

A. İrşad (Aylık İçtimai Türk Risalesi), 1920-1922, Lefkoşa

B. Kıbrıs Ziraat Mecmuası (Üç ayda bir çıkar), 1925, 1928, 1929,

¹⁷ Doğan, a.g.m., s.6.

Lefkoşa

- C. Zaman (Haftalık), 1891-1892, 1897-1898, Lefkoşa
- D. Yeni Zaman (Haftalık), 1892-1893, Lefkoşa
- E. Kıbrıs (Haftalık), 1894-1898, Lefkoşa
- F. Kokonoz (Onbeş günde bir), 1896-1897, Lefkoşa
- G. Akbaba (Onbeş günde bir), 1897-1898, Lefkoşa
- H. Mirat-ı Zaman (Haftalık), 1906-1909
- I. Seyf (Haftalık), 1913, Lefkoşa
- J. Birlik (Haftalık), 1925, Lefkoşa
- K. Doğruyol (Haftalık), 1925
- L. Ankebut (Haftalık), 1920-1922, Tuzla
- M. Ankebut (Haftalık), 1922-1923, Larnaka.

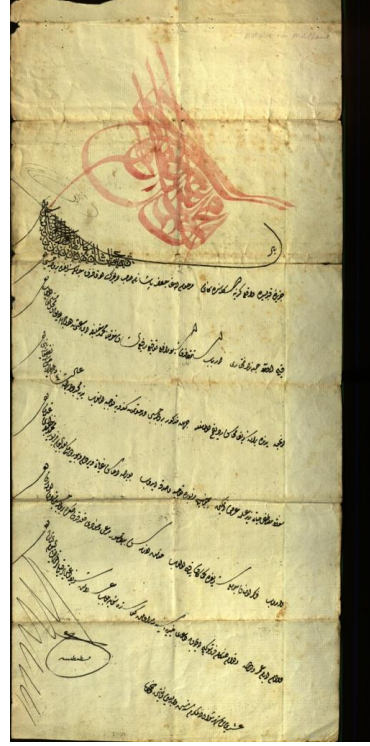
4. Hücjet ve Beratlar

Milli Arşiv’de, 1998 yılında Kütüphane-i Amire, Selimiye Camii Kitaplığı, Laleli Camii Kitaplığı ve Mevlevi Tekke Kitaplığı’ndan alınan el yazması ve basma eserler ile birlikte 18 adet berat¹⁸ ve 12 adet hücjet¹⁹ bulunmakta ve özel odada muhafaza edilmektedir.

A. Berat

Üzerinde padişahın tuğrası bulunan ve padişahın izin belgesi olan beratın bir örneği aşağıda sunulmuştur (EK-F). II. Mahmut dönemine ait 01 nolu beratın şunlar ifade edilmektedir:

“*Yazı Türü ve Satır Sayısı: Divani kırması, 7 satır*
Ebatları: 61X26.6cm.”

¹⁸ Berat: (Yazılı kağıt, nişan) Padişah tarafından bir memuriyete tayin, bir gelirden tahsis, bir şeyin kullanılma hakkı, bir imtiyaz veya muafiyetin verildiğini gösteren ve veren padişahın tuğrasını taşıyan belgedir. Tuğrası bulunan padişahın saltanatı süresince geçerlidir. Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı Belgelerinin Dili, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı**, İstanbul, 1994, s.350.

¹⁹ Hücjet: Delil, Vesika, senet anlamında, Osmanlı diplomatikinde şer’i mahkemeler tarafından verilen hüküm içermeyen, kadı huzurunda iki tarafın anlaşmaya vardıklarına dair kadı onayı içeren belgedir. Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 139.

Tarihi: H.12 Şevval, 1246, (M.1829)

Dönemi: II. Mahmud

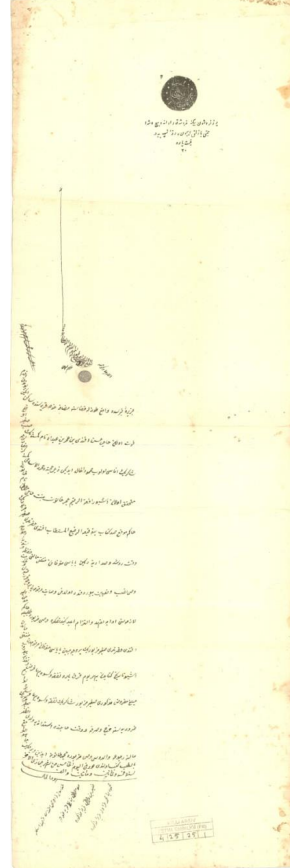
Davet:

Tuğra: Mahmud Han İbn Abdü'l-Hamid Han El-Muzaffer Daima

Nişan formülü: Nişân-ı şerîf-i âlişân-ı sâmi-mekân-ı sultanî ve tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-sitân-ı hâkânî hükmü oldur ki,

Metin:

Cezîre-i Kıbrıs'da vâki 'Girne iskelesinde ka'in merhum Ağa Cafer Paşa nâm sâhibü'l-hayrın evkâfından câmi'-i şerîfde ber-vech-i hasebi kayyım olan cümlelerin muhtarı erbâb-ı istihkakdan işbu râfi'-i tevki'-i refi'ü's-şân-ı hâkânî Mehmed Halife İbn-i Osman her vechile lâyıık ve mahall-i müstahikk olup ancak yedinde berât-ı şerîf mehâsin-i redîfim olmamağla cihet-i mezkûr ber-vech-i hasebi der-sa'âdetimden kendüye tevcih olunup yedine müceddeden berât-ı âlişânım verilmek ricasına Lefkoşa nâibi Mevlana Mustafa Hayati zide ilmühü arz etmeğın mücebince mezbûra tevcih ve sadaka idüp bu berât-ı ehâsin-i gayâtı verdim ve buyurdum ki ba'de'l-yevm mezbûr Mehmed Halife İbn-i Osman varup zikr olunan cami'-i şerîfde kemâ-kân kayyım olup hizmet-i lâzimesin bi-kusûr mer'i ve müeddî kıldıktan sonra ber-vech-i hasebi mutasarrıf olarak devâm-ı eyyâm-ı ömr ü devlet der-kıvâm-ı hengâm-ı ferd-i şevkim için dua-yı hayriyye-yi seniyyeme müdavemet göstere, şöyle bilüp alâmet-i şerîfe itimâd kılalar. Tahrîren fi'l-yevmü's-sânî işrîn min şehri-i şevâllü'l-mükerrem sene sitte ve erba'in ve mieteyn ve elf. Makâm-ı Kostantıniyye"²⁰

B. Hüccet

Senet veya vesika anlamında kadı onayı içeren, günümüzdeki noter belgesine benzetebileceğimiz hüccet için de Milli Arşiv'deki 35 numaralı şu örneği gösterebiliriz (EK-G):

²⁰ Milli Arşiv, B 01.

“22 Eylül 1868

Tuzla'nın Göde karyesinden Hacı Hüseyin Efendi'nin vefatıyla oğlu Şakir Bey'e miras kalan mallarına annesi Hacer Hatun'un vasi tayin edildiği.

Yüz guruşdan bin guruşa kadar edane ve bey ü şera hücceti yazılmak için varaka-i nisbiyyedir.

Kıymet-i para: 20

El- emru ma veel hakim el- fakir nemekahü

El-kaza-i Tuzla es-seyyid el-hac guffir lehima

Bais-i tahrir-i hüccet-i şeriyye oldur ki (üzeri çizilmiştir)

Cezire-i Kıbrıs'da vaki Tuzla kazasına muzafe Gudi karyesinde sakin iken bundan akdem fevt olan Hacı Hasan Efendi bin Ömer bin Abdullah nam kimesnenin sulb-i sagir oğlu Şakir'in anası olup mahmud'ul- hal idiği zeyl-i hüccetde muharrerü'l-esami kimesneler. ihbarlarıyla mütehakkık olan işbu rafiatü'r-rakim Hacer Hatun binti Hacı Mustafa nam hatundan hakim-i mevki-i siddıktab bi-tevkiü'r-refiü'l-müstetab Efendi hazretleri sağır-i mezburenin vakt-ı rüşd ve sedadına değıin babası müteveffadan müntakil malını hıfz ve tesviye-yi umuruna vasi nasb ve tayin buyurdukda ol dahi vesayet-i merkumeyi ber vech-i muharrer kabul ve hizmet-i lazimesini edaya taahhüd ve iltizam eyledikten sonra vasi-i mezbure talebiyle hakim-i muma-ileyh efendi hazretleri sağır-i mezburun ber vech-i mübeyyen babası müteveffa-yı merkumdan müntakil mallarla işbu tarih-i kitabdan beher yevm kırk para nafaka ve kisve-beha farz ü takdir buyurub meblağ-ı mefruz-ı mezkuru sağır-i mezbur Şakir'in nafaka ve kisve-beha vesair levazım-ı zaruriyesine harc ve sarfa ve vakt-i hacetde istidaneye ve lede'l-taleb sağır-i mezburun malına rücu validesi vasi-i mezbure Hacer Hatuna izin vermeğın ma-hüve'l-vaki bi't-taleb ketb olundu. Harere fi'l-yevmü'l-hamis min evahir-i min şehr-i cemazie'l-ahir li- sene hamse ve mieteyn ve elf.

Şühudu'l-hal

Tosunzade Mehmed Efendi kasaba-i İskele

Molla Mustafa bin Ali karye-i Guda

Halil bin Mustafa karye-i mezkure

Mahmud bin Mehmed Karavol karye-i mezkure”²¹

²¹ 21 Milli Arşiv, Hüccet 35, MAFE-4-25-25-1 .

5. İngilizce Belgeler

A. Cyprus Blue Book

İngiliz Sömürge Yönetimi'nin kamu yönetimi hakkındaki istatistiki bilgileri veren yıllıklardır. Her biri 4 yıl geriyi kapsayan bu yıllıklar 1886-1946 yıllarını içermektedir. Bu yıllıkların dökümünü gösteren All Blue Book Index de Arşiv'de araştırmacıların hizmetine sunulmuştur.

B. Cyprus Gazette

İngiliz Sömürge Yönetiminin Resmi Gazetesi statüsünde olan yayın, İngilizlerin adayı devraldıkları 1878 tarihinden, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurularak, Ada'da İngiliz Yönetiminin sona erdiği 1960 tarihine kadar olan süreyi kapsamakta ve bu kolleksiyon da Milli Arşiv'in değerli eserleri arasında yer almaktadır. Konuyla ilgili olarak 1890 yılına ait Cyprus Gazette **EK-H**'de sunulmuştur.

C. İngilizce Gazeteler

Kıbrıs'ta yayınlanan The Cyprus Mail, Cyprus Today, London News, Cyprus Weekly gibi İngilizce gazetelerin de kolleksiyonunun bulunduğu Milli Arşiv'de bunların en eski örneği, İngiliz Yüksek Komiseri'nin Lefkoşa'daki konağında, dini bayram nedeniyle Rıfat Paşa başkanlığındaki heyeti kabul edişini resmederek aktaran 2 Kasım 1878 Tarihli London News gazetesidir (**EK-I**).

6. Fransızca Belgeler

Larnaka'da bulunan Fransız Konsoloslugu'na ait 1670-1883 yılları arasındaki doküman ve kayıtlar ile Fransız elçisinin Fransa'ya gönderdiği raporlar da Milli Arşiv'in kolleksiyonlarından bir bölümü içermektedir. Bu koleksiyondan 1703 yılına ait bir belge, **EK-İ**'de örnek olarak sunulmuştur.

7. Rumca Gazeteler

Milli Arşiv'de aynı zamanda eski ve yeni tarihli Rumca gazete koleksiyonu da bulunmaktadır. **EK-J**'de 1938 yılına ait olan ve Atatürk'ün ölümünü haber yapan Rumca gazete ile İsmet İnönü'den söz eden Rumca gazete örnekleri bulunmaktadır.

8. Özel Eserler

A. 1310 yılından kalma el yazması kitap

Kitap, Larnaka evraki içinden çıkmıştır. Milli Arşiv'de bulunan en erken tarihli yazma eserdir. 706 Hicri zilkadesinin son Salı günü Ali Humayun bin Muhammed bin Humayun tarafından telif edilen ve Hicri 709 (Miladi 1310) yılında Taceddin Humayun ibn-i es-Sald Raziuddin Muhammed ibn-i es-Sald el-Maddî Taceddin Humayun tarafından yazılmıştır. İslam

tarihi ve İslam hukuku ile ilgilidir. Eksik sayfaları çok olup tamir görmüştür (EK-K).

B. Türk Dünyası Belgesel Mirası Listesi'nde yer alan, 1571 yılında Kıbrıs Fatihî Lala Mustafa Paşa'ya ait Kur'an-ı Kerim

Milli Arşiv'in en özel eserlerinden biri olan, 1571 yılında Kıbrıs'ı fetheden Lala Mustafa Paşa'ya ait Kur'an-ı Kerim'in, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY) tarafından Eskişehir'de 2013 yılında dördüncüsü düzenlenen, TÜRKSOY Üyesi Ülkeler Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Milli Komisyonları Toplantısı'nda "*Türk Dünyası Belgesel Mirası Listesi*"ne kayıt edilmesi kararı alınmıştır. 320 sayfa olan eser, 24,5x17.5 cm. ölçülerindedir. Arşivde, "Lala Mustafa Paşa'nın Vakfettiği Mushaf-ı Şerif (el-Mesahif el-Şerife)" adıyla muhafaza edilmektedir (EK-L)²².

C. 1890 tarihli Osmanlıca Zaman Gazetesi (EK-M)²³.

MİLLÎ ARŞİV'İN POLİTİK ALANDAKİ ÖNEMİ

Kıbrıs'ta halen Rum Yönetimi ile devam etmekte olan toplumlararası görüşmelerde, özellikle mülkiyet konusunda yapılacak müzakerelerde Milli Arşiv'deki kayıtların, Vakıflar İdaresi'ndeki kayıtlarla birlikte önemli rol oynayacağı değerlendirilmektedir. Bugün toplumlararası müzakerelerde en önemli sorun kaynaklarından birinin mülkiyet olduğu herkesin malumudur.

Özellikle evkaf malları konusundaki tartışmalar konunun esasını teşkil etmektedir. Vakıflar İdaresi'nden alınan bilgiye göre, tapulu olmayan ve İngilizler tarafından gasp edilip Rumlara verilen vakıf arazilerinin toplamı 337 bin 245 dönüm ve buna ek olarak, gasp edilen Sultan malları (Abdülhamit'in adına kayıtlı) ile birlikte ikisinin toplamı da 636 bin 427 dönümdür. Tüm Kıbrıs'ta Türk malı, gasp edilen vakıf ve sultan malları ile beraber 1 milyon 574 bin 117 dönümdür (Yüzde 31). Maraş'ta, Lala Mustafa Paşa Vakfı ve Abdullah Paşa Vakfı'na ait 8 bin 488 dönüm arazinin büyük çoğunluğu Rumlara, bir bölümü de İngilizlerin eline geçmiştir. Maraş'ın kapalı bulunan bölgesi 4 bin 638 dönüm olup, takriben 6 kilometre karedir. Bunun 3 bin 144 dönümünün vakıf malı olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla yakın gelecekte toplumlararası müzakerelerin mülkiyet başlığı ile ilgili görüşmelerinde bu konuların ciddi tartışma konusu olacağı ve konunun çözümünde de Vakıflar İdaresi ile Milli Arşiv kayıtlarının önemli rol oynayacağı değerlendirilmektedir.

²² Milli Arşiv Sıra no: 1589.

²³ Milli Arşiv Sıra no: 2258.

SONUÇ

Arşivlik malzeme, saklanması gerekli olmayan, belirli bir süre saklanması gereken ve sürekli saklanması zorunlu olan malzemelerin hepsine verilen isimdir. Arşiv malzemesi ise saklanması zorunlu olanları kapsamaktadır. Kıbrıs'ta bulunan arşiv malzemesinin nerelerde olduğu ve bunlara nasıl ulaşılacağı, sürekli çatışmalar yaşamış bir toplumda yanıtı zor alınan bir sorudur. Üstelik adayı yönetenlerin yönetim esnasında ve ayrılırken götürdüğü malzeme, ayrıca adanın 1964 ve 1974 yıllarında iki kez bölünmesi bu yanıtı daha da zor bir duruma sokmaktadır.

Kıbrıs'taki çeşitli ayaklanma, saldırı ve savaşların acı sonuçlarından arşiv belgeleri de etkilenmiş olmasına karşın KKTC Milli Arşivi, Kıbrıs'ın tarihi geçmişine ışık tutan sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve kültürel birçok belgeyi yerli yabancı araştırmacıların hizmetine sunmayı başarmıştır ve yeni araştırmacıları heyecanla beklemektedir.

Bir arşiv için kısa sayılabilecek 45 yıllık özgeçmişine karşın 1310 yılından günümüze birçok belge ile geçmişi aydınlatmayı başarabilen KKTC Milli Arşivi'nin bir arşiv olma ötesindeki yeri ve Kıbrıs politikalarının oluşturulmasındaki önemi büyüktür. Ve halen Rum Yönetimi ile devam etmekte olan toplumlararası görüşmelerde, özellikle mülkiyet konusunda mevcut tapu sicil kayıtları ile sağlayacağı katkı, bizzat Milli Arşiv'de yapılan çalışma ve sürece şahitlik yapan canlı tarih kaynakları ile yapılan söyleşilerle ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

KKTC Milli Arşivi

II. SÜRELİ YAYINLAR

Special News Bulletin

Birlik

Kıbrıs

Türk Kültürü

III. İNCELEME YAPITLARI

A. KİTAPLAR

Behçet, Hasan, Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968), Lefkoşa 1969.

Kürşat, Fikret, Muhteva Bakımından Kıbrıs Türk Milli Arşivi ve Araştırma Merkezi 1971- 1976.

B. MAKALELER

Doğaç, Fatma, “KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi’nde Bulunan ve Kayıtları Yapılmış Olan Yazmalar, Defterler, Berat ve Hücetler ile Dosyaların Tanıtımı ve Kullanılan Kayıt Yöntemi İle Korunma Şartları”, Uluslar arası Türk Arşivleri Sempozyumu, 17-19 Kasım 2006, İstanbul, T.C Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul, 2006.

Kütükoğlu, Mübahat S., Osmanlı Belgelerinin Dili, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, İstanbul, 1994.

Önder, Mehmet, “Kıbrıs’ta Türk Müzesi”, Türk Kültürü-3, sayı 28, Şubat 1965.

C. İNTERNET KAYNAĞI

KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi, <http://www.arsiv.gov.ct.tr/MilliAr%C5%9Fiv/Ar%C5%9Fivcilik.aspx>. (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2016).

D. TEZ KAYNAKLARI

Şengör, Gökhan, Osmanlı’dan Günümüze Kıbrıs Türk Arşivciliği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Yakın Doğu Üniversitesi/KKTC, 2004.

IV. SÖZLÜ TARİH KAYNAKLARI

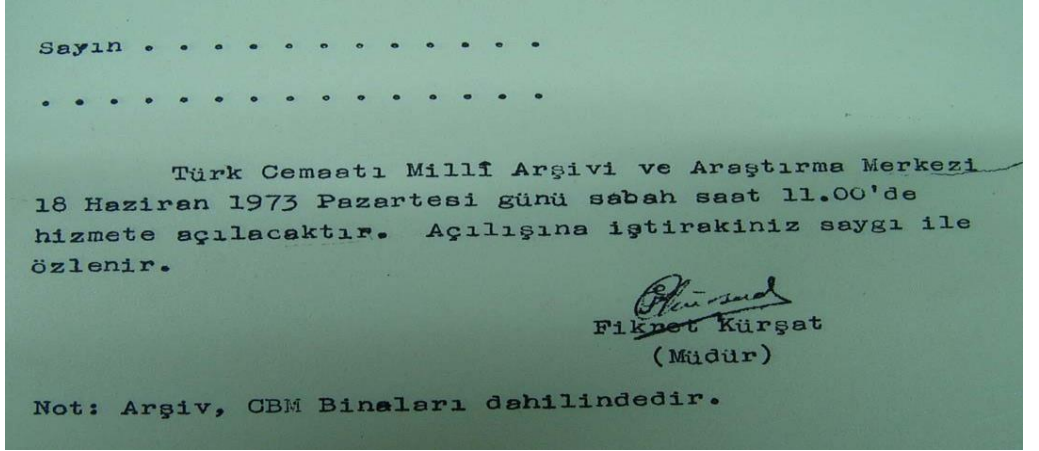
Gökhan Şengör (KKTC Milli Arşiv Müdürü) ile 24 Şubat 2016 tarihinde Girne’de çalışma ofisinde yapılan görüşme.

Ayhan Darcan (KKTC Milli Arşiv Bilgi İşlem Uzmanı) ile 3,4, ve 5 Şubat tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

Fatma Doğaç (KKTC Milli Arşiv Osmanlıca Uzmanı) ile 3,4, ve 5 Şubat tarihinde Girne’de yapılan görüşme.

EKLER

EK-A: Kıbrıs Türk Milli Arşiv ve Araştırma Merkezi'nin 1973 Yılı Açılış Davetiyesi

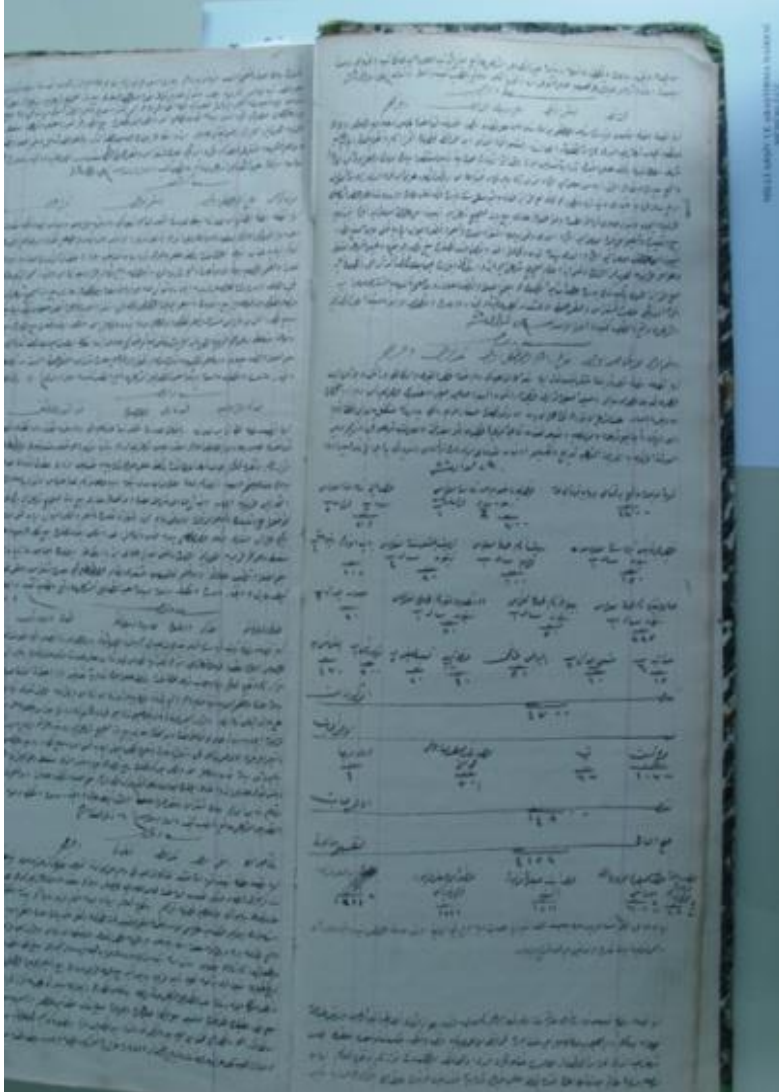

**EK-B: Aile Mahkemesinin Yangın Haberi, Kıbrıs,
30 Mart 1995.**

Aile Mahkemesi: Kimilerine göre yangının başladığı yer olan Aile Mahkemesi'ndeki tüm resmi evraklar yok oldu

EK-C: Mahkeme-i Şer'îye Defteri Örneği

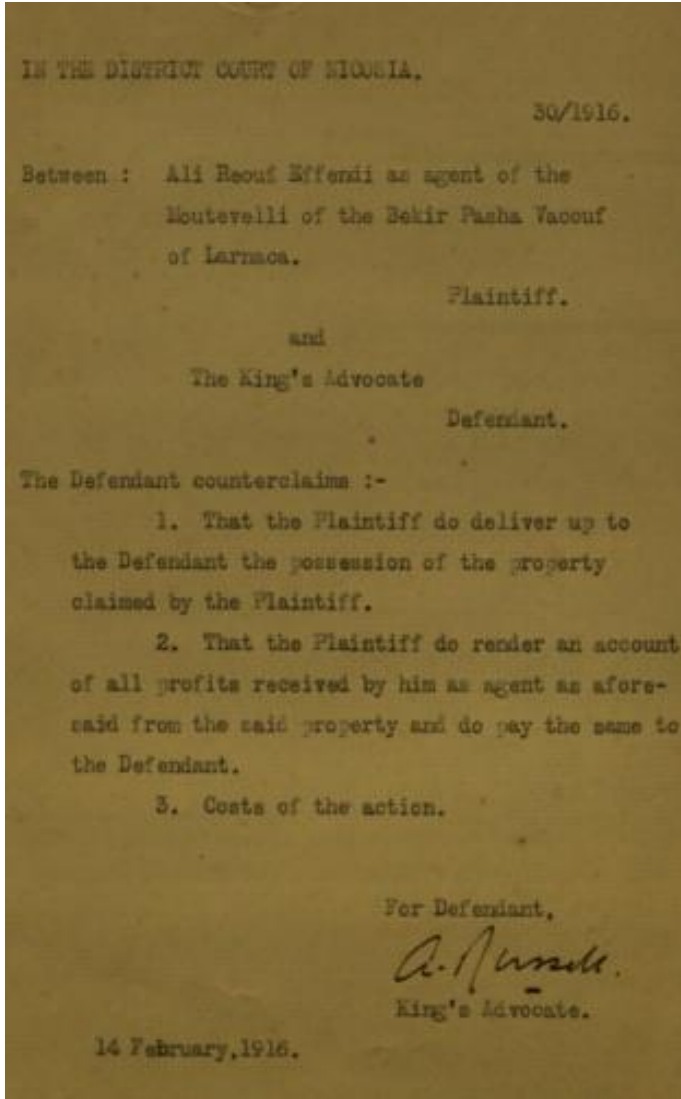
EK-D: Nüfus Kayıt Defteri Örneği

دفترتوس

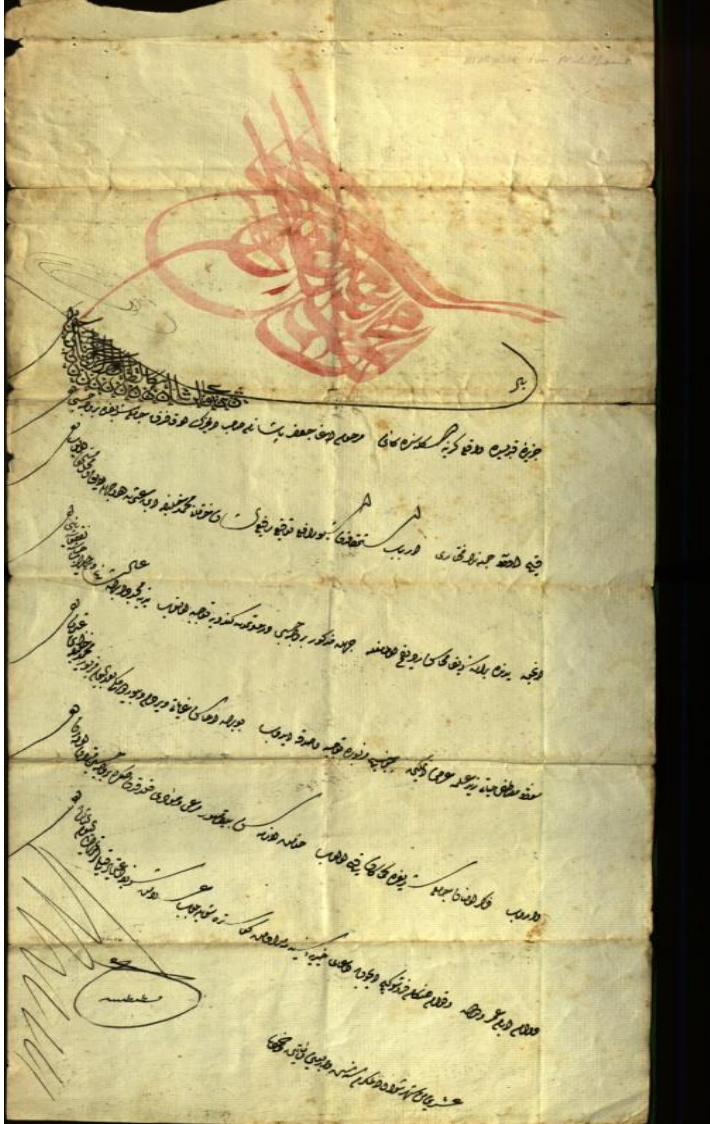
ملاحظات

Village	Age	
Yateli	1	1
Yefimiki	51	51
Yemetsi-aka	77	77
Aya Kelai	74	74
Stimaki	137	137
Spatanaka	111	111
Alletoz	109	109
Sinda	215	215

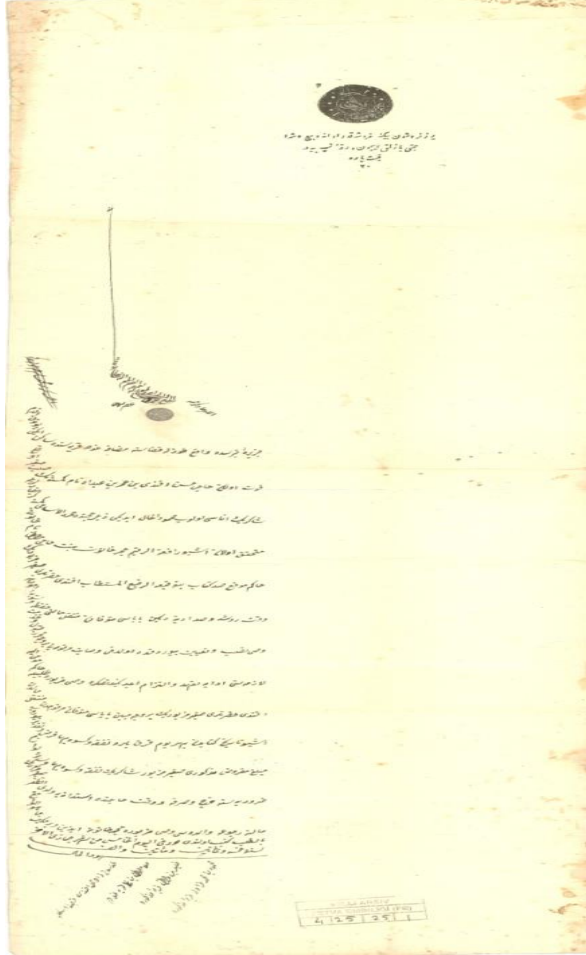
EK-E: İngiliz Sömürge Yönetimi Mahkeme Dosyası Örneği

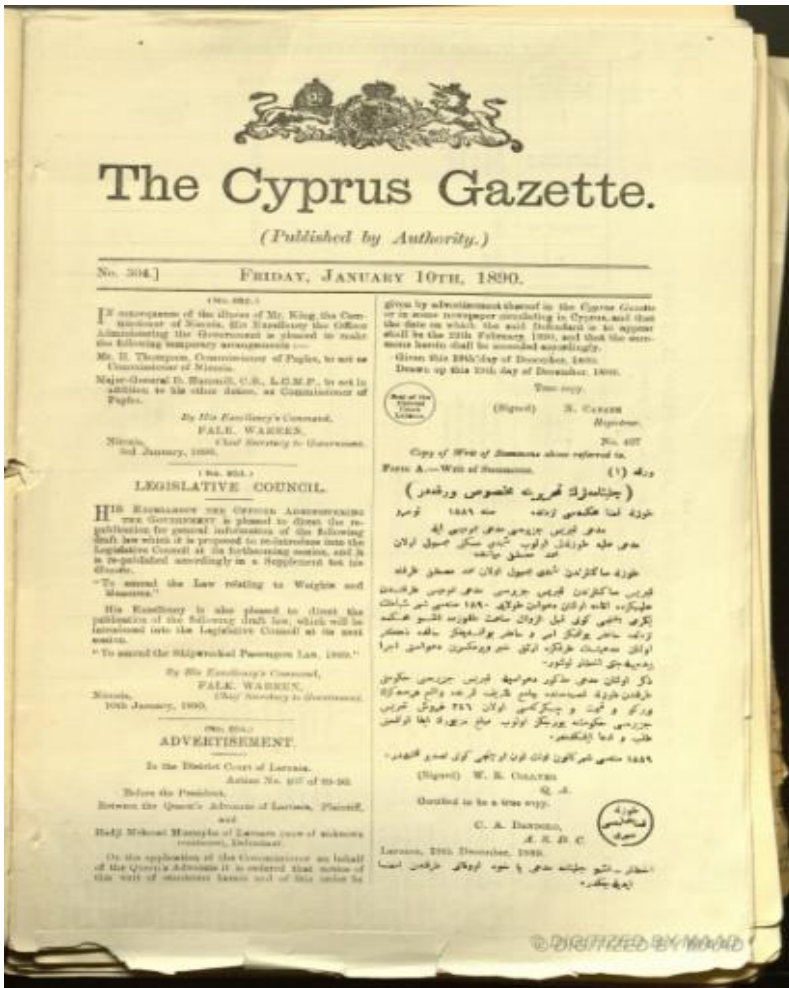
EK-F: II. Mahmut dönemine ait 01 nolu berat.

EK-G: Milli Arşiv'deki 35 numaralı Hüccet

EK-H: The Cyprus Gazette, 10 Ocak 1890.

The Cyprus Gazette.

(Published by Authority.)

No. 304.] FRIDAY, JANUARY 10TH, 1890.

1 No. 304.]
IF arrangements of the House of Mr. King, the Com-
 missioner of Customs, His Excellency the Officer
 Commanding the Government is pleased to make
 the following temporary arrangements:-
 Mr. H. Thompson, Commissioner of Customs, to act as
 Commissioner of Customs.
 Major-General E. Mansell, C.B., L.C.M.P., to act in
 addition to his other duties, as Commissioner of
 Customs.

By His Excellency's Command,
PAUL WARREN,
 Chief Secretary to Government.

Nicosia,
 3rd January, 1890.

1 No. 304.]
LEGISLATIVE COUNCIL.

HIS Excellency the Officer Commanding
 the Government is pleased to direct the re-
 publication for general information of the following
 Acts, laws which it is proposed to reintroduce into the
 Legislative Council at its forthcoming meeting, and it
 is re-published accordingly in a Supplement to its
 Gazette.

"To amend the Law relating to Weights and
 Measures."

His Excellency is also pleased to direct the
 publication of the following Acts, laws, which will be
 introduced into the Legislative Council at its next
 meeting.

"To amend the Heliographical Passages Law, 1888."

By His Excellency's Command,
PAUL WARREN,
 Chief Secretary to Government.

Nicosia,
 10th January, 1890.

1 No. 304.]
ADVERTISEMENT.

In the District Court of Larnaca.

Act No. 917 of 89-90.

Before the President.

Between the Queen's Advocate of Larnaca, Plaintiff,
 and

Half Michael Maratheas of Larnaca (one of witnesses
 defendant), Defendant.

On the application of the Commissioner on behalf
 of the Queen's Advocate it is ordered, that notice of
 the writ of summons herein and of this order be

given by advertisement thereof in the Cyprus Gazette
 or in some newspaper circulating in Cyprus, and that
 the date on which the said advertisement is to appear
 shall be the 25th February, 1890, and that the sum-
 mers herein shall be considered accordingly.
 Given this 10th day of December, 1889.

Done at this 10th day of December, 1889.

True copy,
 (Signed) S. C. CARR,
 Registrar.

No. 307

Copy of Acts of Parliament also referred to.

Part A.—Writ of Summons. (1)

(1) **جزئیات و تفریحات مخصوص ورتور**

تاریخ 10 جنوری 1890

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

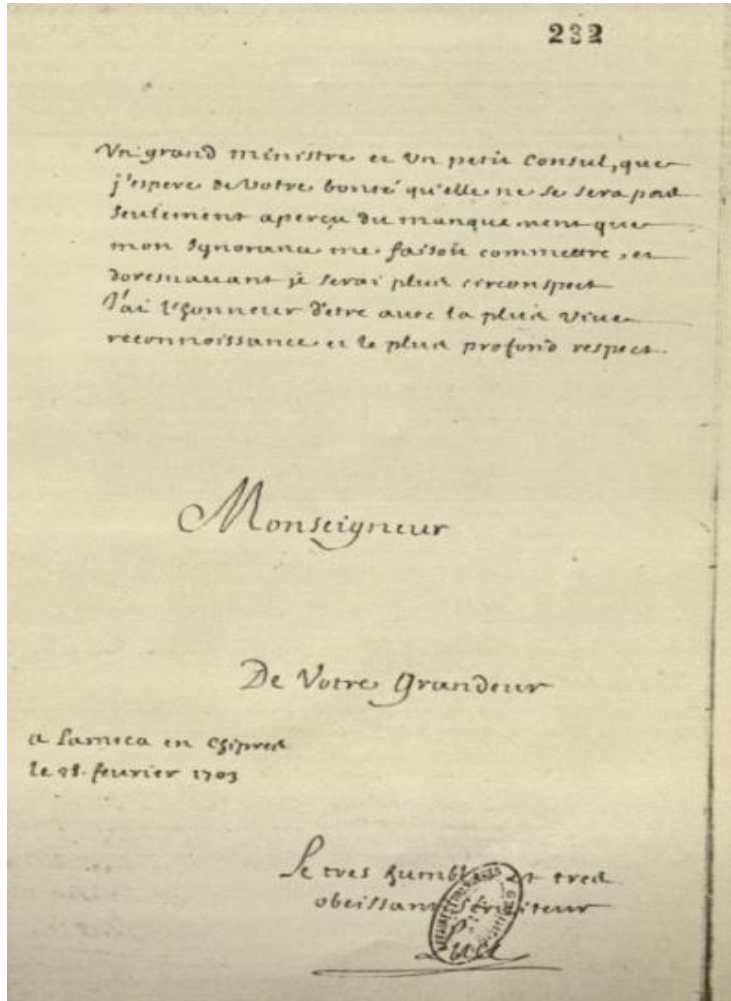
مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

مقام نیکوسیا

DIGITIZED BY WOOD

EK-İ: Fransız Konsolosluğu'na ait 1703 tarihli bir belge

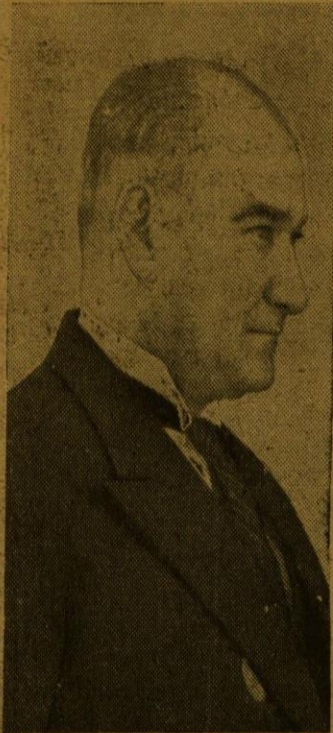

ΑΠΕΘΑΝΕΝ Ο ΚΕΜΑΛ ΑΤΑΤΟΥΡΚ

Ο ΙΣΜΕΤ ΦΕΡΕΤΑΙ ΩΣ ΔΙΑΔΟΧΟΣ ΤΟΥ

ΚΩΝ)ΠΟΛΙΣ, 10 Νομβρίου (Τηλεγρ. Ρέουτερ).
Ανεμοινώθη έπισήμως, ότι ο Κεμάλ Ατατούρκ απέθανε σήμεραν τήν 7.5 π. μ. τής σήμερον.

ΑΓΚΥΡΑ, 10 Νομβρίου (Τηλεγρ. Ρέουτερ).
Δυνάμει του Συντάγματος τής Τουρκικής Δημοκρατίας, ο Πρόεδρος τής Έθνοσυνελεύσεως Άμπντούλ Χαλιφέντα, ανέλαβε προσωρινώς το αξίωμα του Προέδρου. Η Έθνοσυνέλευσις έκλήθη εις επείγουσαν συνεδρίαν, όπως εκλέξη νέον Πρόεδρον. Πιθανώς θα εκλεγῆ ὁ στρατηγός Ίσμετ Ίνονού.

Ο Κεμάλ Ατατούρκ, διαρκούσης τής άσθενείας του, ένοσηλεύετο εις τὰ έν Κωνσταντινουπόλει άνάκτορα Ντολμά Μπαξέ υπό Γερμανών, Αύστριακών, Γάλλων και Τούρκων ιατρών.
Τό Τουρκικόν κείον δέν είχεν ιδέαν περί τής άσθενείας του άρχηγου του, επληροφορήθη δέ περί τής σοβαρότητός της, άφ' ότου ήρξι-

ΚΕΜΑΛ ΑΤΑΤΟΥΡΚ

ΑΓΓΕΛΙΑ Φιλιβρίν, αλλά το όποιον ανέμενετο από τινος χρόνου, μετέβηκε χθές ο τηλεγράφος, τὸν θάνατον τοῦ Προέδρου τῆς Τουρκικῆς Δημοκρατίας Κεμάλ Ἀτατούρκ. Ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ ἐκλιπόντος ἀνδρός τὸ Τουρκικὸν Ἔθνος ἀπώλεσε τὸν ἡγέτην καὶ πατέρα του καὶ ἡ νέα Τουρκία τὸν δημιουργὸν τῆς Διότι πράγματι ὁ Κεμάλ ὄπηξεν ἡ δημιουργὸς τοῦ σημερινοῦ Τουρκικοῦ θαύματος.

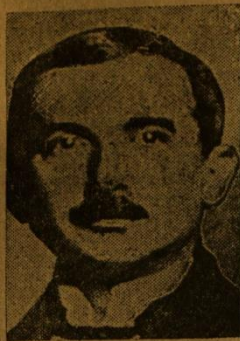
Ἄφηε μὲ μεγάλην προσωπικὴν, μὲ σιδηρᾶν θέλησιν καὶ ἰσχυρὰν ἀποφασιστικότητα κατώρθωσεν ἐντὸς βραχέως χρονικοῦ διαστήματος τὴν ἀναδιοργάνωσιν ἐκ θεμελίων καὶ ἀναμορφώσιν τῆν Τουρκίαν, συγχρῶν εἶπεν αὐτὴν καὶ ὠθᾶν συνεχῶς πρὸς τὴν οἰκονομικὴν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν πνευματικὴν πρόοδον. Ἄλλ' ὑπὲρ πάντα ὅσα κατέπραξε τὸ ἀποφασιστικὸν δαιμόνιον τοῦ Κεμάλ ἐμείνε, τὸ ὅποιον θὰ τοῦ ἀναγκάσῃ ἰδιαίτερος ἡ ἱστορία, εἶναι ὅτι κατώρθωσε τὰ ἐξαγάγη τὸν Τουρκικὸν λαὸν ἐκ τῆς μοιρολατρικῆς θέσεως, εἰς τὴν ὅποιαν εὗρίσκετο, καὶ τὰ τοῦ ἐμπνέοντος τὴν πεποίθησιν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του καὶ διὰ τὸ μίλλον τῆς πατρίδος του.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὁ θάνατος τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ, ἐπελάθων μάλιστα εἰς μίαν κρίσιμον καμπὴν τῆς πορείας τῶν διεθνῶν γεγονότων, ἀφίνει κενὸν δυσαναπλήρωτον. Ἀς εὐχηθῶμεν ὅμως, ὅτι ὁ διάδοχος καὶ οἱ ἄλλοι συνεργάται τοῦ ἐκλιπόντος θὰ ἐξακολουθήσουν οἰοσηλιασόμενοι ἀπὸ τὸ μεγάλο παράδειγμα ἐκείνου καὶ θὰ βαδίσουν τὴν ἀναφερῆ καὶ δύσκολον ὁδὸν τοῦ καθήκοντος μὲ τὸν ἴδιον ζῆλον καὶ τὴν ἴδιαν πίστιν καὶ ἀποφασιστικότητα.

Πάντως τὸ ἔργον τῶν διαδόχων τοῦ Κεμάλ, ὅσον δύσκολον καὶ ἂν θεωρηθῆ, δὲν θὰ παρουσιάσῃ ποτὲ τὰς δυσχερείας, τὰς ὁποίας εἶχε τὴν ἀτιμωτοπλοῦ ἐκείνος, καταρτίπων ἐνταυτῷ καὶ δημιουργῶν. Ἡ δὴ ἡλικίος τῶν Τουρκικῶν πεπρωμένων ἔχει διανοιχθῆ εὐρεία ὑπὸ τοῦ μεγάλου ἀνδρός, ὅστις ἐκλείσει χθές τοὺς ὀφθαλμούς. Δὲν ἔχουν καρὰ τὴν ἀκολουθήσουν.

Ο ΙΣΜΕΤ ΕΞΕΛΕΓΗ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

ΑΙ Ἑλληνικαὶ ἐφημερίδες ἀναφέρουσιν τὸ ἔργον τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ. Ἡ Κωνσταντινούπολις 11 Νοεμβρίου. Ὁ στρατηγὸς Ἰσμέτ Ἰνονὺς ἐξελέγη Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας. Ἀθήναι 11 Νοεμβρίου. (Τηλεγράφημα) Ὅλοι αἱ ἐφημερίδες ἀναφέρουσιν τὸ ἔργον τοῦ Κεμάλ Ἀτατούρκ.

Ὁ νέος Πρόεδρος τῆς Τουρκίας κ. Ἰσμέτ Ἰνονεῦ.

σχολίαν τὸν τὴν εὐλακίαν ἐκείνην καὶ βαθυτάτην συμμετοχὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ εἰς τὸ Τουρκικὸν κίνημα. Ἰδιαίτερος τὸν ἔκρινεν, ὅτι ἡ ἀπόπειρα τοῦ Ἀτατούρκ ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν διὰ τὸν πολιτικὸν ὀλοκλήρου τοῦ κόσμου.

«Ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, γράφει ἡ «Πρωτὰ», θὰ ἀναμνησκόμεθα μετὰ συγκινήσεως τὴν ἀδιάσειστον πίστιν του εἰς τὴν Ἑλληνοτουρκικὴν φιλίαν καὶ συνεργασίαν, ἣς δὲν ἐπαύσαν ἐκδηλουμένη εἰς ἐκείστην περίστασιν. Ἡ «Καθημερινή» γράφει: Ἐναντι τῶν μινερέδων ὕψους πανυψηλοῦς καπνοδόχους, εἰς τὴν θέσιν τῶν στενῶν δρομίσκων ἦνοιξε πλατῆα βουλευτάρια καὶ εἰς αὐτὰ ἀνήγειρε σχολεῖα, πανεπιστήμια, ἰνστιτούτα ἰατρικῆς, ἀκαδημίας, ἀναμνηστικὰ κτλ.

EK-K: 1310 Tarihli El Yazması Kitap (Tarihe Dokunuş)

EK-L: 1571 Tarihli Kıbrıs Fatihi Lala Mustafa Paşa'ya ait Kur'an-ı Kerim

LOZAN KONFERANSINDA KIBRIS VE KIBRIS BASININDAKİ YANSIMALARI*

ÖZET

Yeni Türk Devleti için I. Dünya Savaşı'nın galipleri ile hesaplaşma ve Misak-ı Milli sınırları içerisindeki yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığını Batılı Emperyalistlere onaylatma süreci olarak kabul edilen Lozan Barış Antlaşması, Kıbrıslı Türklerin de geleceğini belirleyen bir adım olmuştur. 4 Haziran 1878'de imzalanan antlaşma ile yönetimi geçici olarak İngilizlere devredilen, 5 Kasım 1914'de İngilizler tarafından tek yanlı bir karar ile ilhak edilen Kıbrıs'taki İngiliz egemenliği, Lozan Antlaşması'nın 20. maddesi gereği, TBMM Hükümeti tarafından hukuken de kabul edilmek zorunda kalmıştır.

Lozan'daki zorlu müzakereler sırasında yeni Türk Devleti'nin tam bağımsızlığını bile tanımak istemeyen devletlere karşı Kıbrıs gibi Misak-ı Milli sınırları dışında kalan topraklar için fazla bir şey yapılamamıştır. Ancak, Türkiye, Lozan görüşmelerinde adı geçen bölgelerde söz sahibi olmasını engelleyecek ifadeler bulunan 16. maddenin ilk şekline itiraz etmiştir. Türkiye, adalar hakkında ileride alınacak kararları peşinen kabulleneceğine dair bir taahhüdün giremeyeceğini söyleyip, karşı madde tasarısı sunmuştur. Zorlu tartışmalar sonunda ilgili taraf olarak Türkiye bu yerlerin geleceği üzerinde söz sahibi olma hakkını karşı tarafa kabul ettirmiştir. Eğer 16. madde ilk şekli ile kalmış olsaydı, Kıbrıs sorununun tarihsel akışı değişecek, Ada büyük bir olasılıkla İngilizler tarafından Rumlara ya da Yunanistan'a verilmiş olacaktı. Türkiye'nin, 1955 yılındaki Londra Konferansı'na İngilizler tarafından çağırılması ve 1960 yılında kurulan Cumhuriyet'te Garantör Devlet olma hakkı da bu maddeye dayandırılmaktadır.

Bu çalışmada, Lozan'daki görüşmelerde Kıbrıs ile ilgili tartışmalar ile Lozan Barış Antlaşması'nın Kıbrıs Türkleri üzerinde yarattığı etki ve Kıbrıs Türk basınındaki yansımaları, İngiliz, Kıbrıs Türk ve Rum kaynakları da kullanılarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lozan, Kıbrıs, Türkiye, Misak-ı Milli

* Bu makale, Akdeniz Karpaz Üniversitesi tarafından 12-14 Nisan 2016 tarihleri arasında Lefkoşa/KKTC'de gerçekleştirilen "Tarihte Kıbrıs" konulu **I. Uluslararası Akdeniz Karpaz Sempozyumu**'nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

Turgay Bülent Göktürk, "**Lozan Konferansı'nda Kıbrıs ve Kıbrıs Türk Basınındaki Yansımaları**", I. Uluslararası Akdeniz Karpaz Sempozyumu: "Tarihte Kıbrıs" Bildiri Kitabı, İstanbul, 2017, Cilt 2, ss. 875-884.

CYPRUS AT THE TREATY OF LAUSANNE AND ITS APPEARANCE ON THE TURKISH CYPRIOT PRESS

ABSTRACT

The Treaty of Lausanne, which is regarded as a process for the Western Imperialists to ratify the sovereignty of the new Turkish state within the boundaries stated in the Turkish National Pact and for coming to terms on the new Turkish state with the victors of the First World War, was also a step in determining the future of Turkish Cypriots.

Cyprus, whose administration was transferred to Britain temporarily by a treaty signed on 4 June 1878, was annexed by Britain unilaterally on 5 November 1914. The British domination of Cyprus had to be legally accepted by the Turkish Grand National Assembly due to Article 20 of the Treaty of Lausanne.

Territories outside the borders stated in the Turkish National Pact, such as Cyprus, were not discussed during the difficult negotiations in Lausanne, where other states did not even want to acknowledge the sovereignty of the new Turkish state. On the other hand, Turkey objected to Article 16 of the draft, which included statements that would prevent Turkey from having its say on territories that were being discussed during the negotiations in Lausanne. Turkey said that it would not make a pledge to accept the future decisions about the islands in advance, and proposed an amendment to Article 16 in turn. After some heated disputes, Turkey made the opposing party allow Turkey to have the right to comment on issues about these places as an interested party. If Article 16 of the draft had been accepted, it would have changed the historical development of the Cyprus problem. The administration of the island would most likely have been given to Greek Cypriots or Greece by the British. The facts that Turkey was invited to the London Conference in 1955 by the British, and that Turkey had a right to become a guarantor power when the Republic of Cyprus was established in 1960 are stemming from this Article.

By using British, Turkish Cypriot and Greek Cypriot references, this study aims to reveal the impact of disputes on Cyprus at the Lausanne Conference and the Treaty of Lausanne on Turkish Cypriots, and its appearance on the Turkish Cypriot press.

Keywords: Lausanne, Cyprus, Turkey, Turkish National Pact

GENEL

4 Haziran 1878'de, II. Abdülhamit'in onayıyla imzalanan ve Kıbrıs'ın yönetiminin İngilizlere devredilmesini öngören Türk-İngiliz Savunma Konvansiyonu, Kıbrıs tarihinin önemli kilometre taşlarından birini oluşturur. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşında Ruslar karşısında zor duruma düşen Osmanlı'yı sözde koruma amacıyla devreye giren İngiltere, aslında artık terketmiş olduğu Osmanlı'yı koruma politikası yerine¹, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren geliştirdiği "Doğu Politikası"na² hizmet edecek ortamı şekillendiriyordu³. Hindistan'a giden su yollarının denetimi ve Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Akdeniz'in güvenliği için Kıbrıs'ın elde tutulması, İngiltere için yaşamsal bir önem taşıyordu⁴.

İmza edilen antlaşma ile İngiltere Osmanlı Devleti'ne yardım ederek Asya'daki topraklarının geleceğini güven altına alacak, Osmanlı Devleti de Kıbrıs Adasının idaresini geçici olarak İngiltere'ye bırakacaktır. 1 Temmuz 1878'de imzalanan Ek-1 sözleşme ile de Kıbrıs'ın idaresinin İngiltere'ye geçici olarak bırakıldığı, İngiliz yönetimi altında bile Kıbrıs'ın egemenlik hakkının Osmanlı'ya ait olduğu açıkça belirtilmiştir⁵. Ayrıca Anlaşmaya göre, Rusya işgal ettiği Batum, Kars ve Ardahan vilayetlerini Osmanlı'ya geri verdiğinde İngiltere de Kıbrıs'tan çekilecekti. Ancak Rusya'nın işgal ettiği topraklardan çekilmesine karşın, İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne verdiği bu söz hiçbir zaman gerçekleşmedi⁶.

¹ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, İstanbul, 1996, s.11.

² Kemal Arı, "1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nda Türk Kamuoyu ve Psikolojik Desteği", Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.193.

³ İngiliz Başbakanı, 5 Mayıs 1878'de Kraliçe Victoria'ya gönderdiği yazıda şöyle diyordu: "Eğer Kıbrıs, Bab-ı Ali tarafından Majesteneze verilirse ve aynı zamanda, İngiltere, Türkiye ile Asya'daki Türk topraklarının Ruslardan korunmasını garanti eden bir savunma anlaşması imzalarsa, İngiltere'nin Akdeniz'deki gücü kesinlikle artacak ve Majestelerinizin Hint İmparatorluğu son derece kuvvetlenecektir." Gazioğlu, **a.g.e.**; s.11-12.

⁴ Arı, **a.g.m.**,s.194.

⁵ Gazioğlu (II), **a.g.e.**; s.17.

⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, TTK yay., Ankara, 1995, s. 72-76.; Arı, **a.g.m.**, s. 194.

Dolayısıyla sebep her ne olursa olsun, Kıbrıs 1878’de Osmanlı Devleti tarafından İngiltere’ye verilmiş oluyordu.

I. Dünya Savaşı’nda, Osmanlı Devleti’nin İngiltere’ye karşı Almanya’nın yanında harbe girmiş olmasını gerekçe gösteren İngiltere, 5 Kasım 1914 tarihli beyanname ile Kıbrıs’ı ilhak ediyordu. Aynı beyanname Kıbrıs’ın İngiliz İmparatorluğunun bir parçası olduğunu ve 1878 Antlaşması’nın hükümsüz olduğunu da ilân etmekte idi⁷. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, ada üzerinde kısıtlı olan haklarını da yitirdi.

İngiltere I. Dünya Savaşı’nda, Osmanlı Devleti ile savaş halinde olduğundan, Kıbrıs Türklerine kuşkuyla bakmış ve bu durum toplumda korkuya neden olmuştu. Buna karşın Kurtuluş Savaşı’na aralarında para toplayarak yardıma bulundular⁸. Hatta, çok sayıda Kıbrıslı Türk savaşa katıldı ve üst düzey görevlerde bulundu⁹. Kurtuluş Savaşı’nda kazanılan başarı Kıbrıs Türklerinde sevinçle karşılanmasına karşın, bu sevinç adanın Türk yönetimine devredileceği umuduyla bütünleşemedi¹⁰.

LOZAN KONFERANSI HAZIRLIKLARI

1922 yılında Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanması üzerine, 6 Ekim 1922’de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM), Lozan’da yapılacak barış görüşmelerine davet edildi.

İsviçre’nin Lozan kentinde yapılan konferansa TBMM Hükümeti’ni temsilen İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur ve Hasan (Saka) Bey’ler katılmışlardır. Konferansa gidecek olan delegelerin bazı önemli vasıflara sahip olması gerekliydi. Her şeyden önce Türk heyetinde bulunacak kişilerin, Osmanlı İmparatorluğunu yabancı devletlere verilen tavizlerle yaşatmaya çalışan

⁷ Niyazi Kızılyürek, **Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler**, Işık Kitabevi Yay., 2. B. Lefkoşa 2001, s. 33,37

⁸ Hikmet Öksüz, “Lozan’dan Sonra Kıbrıs Türklerinin Anavatan’a Göçleri”, **Tarih ve Toplum**, C. 31, S. 187, Temmuz 1999, s. 36.

⁹ Sabahattin İsmail; Birinci, Ergin; **Atatürk Dönemi’nde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1938**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. B., Lefkoşa 1989, s. 42-47

¹⁰ Öksüz, **a. g. e.**, s. 36

bir zihniyet içinde yetişmiş ve bu sistemi benimsemiş diplomatlar arasından seçilmemesi gerekliydi¹¹. Bu nedenle Mustafa Kemal, Türkiye'yi temsilen Lozan Konferansı'na gidecek olan heyetin başkanını bizzat seçmeyi uygun bulmuştur. Heyet başkanlığına, Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey'in istifa etmesiyle yerine geçen İsmet Paşa getirilmiştir¹². İsmet Paşa'yı da yeterli yabancı dili olmamasına karşın, özellikle kendisine çok yakın bir kişi olduğu ve sözünü dinleyerek görüşlerini savunacağını bildiği için tercih etmiştir¹³. *Dolayısıyla İsmet Paşa'nın Lozan'daki savunduğu görüşler, Mustafa Kemal'in yaklaşımlarını yansıtmaları bakımından konumuzla özellikle ilgilidir.*

LOZAN KONFERANSI

Lozan Konferansı 20 Kasım 1922'de başladı. Görüşülen konular, bir imparatorluğun tasfiyesini ve yeni bir ulusal devletin kurulmasını kapsadığından taraflar arasında çok çetin mücadeleler oldu. Konferans'ta İtilaf Devletleri'nin temsilcileri masaya Sevr'in bir başka versiyonunu getirmeye ve Türk tarafına dayatmaya çalıştılar. İsmet Paşa liderliğindeki TBMM Heyeti ise, "*Misak-ı Milli*"yi, yani 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yapıldığı zaman mevcut olan sınırların korunmasını savunan bir görüşle müzakerelere başladılar.

TBMM tarafından Konferans öncesinde Türk Heyetine verilen 14 maddelik yönergede belirtilen iki kırmızı çizgiden birini oluşturan "Kapitülasyonlar" konusundaki görüş ayrılığı nedeniyle görüşmeler çıkmaza girince, 4 Şubat'ta konferans kesintiye uğradı. 23 Nisan 1923'te görüşmeler tekrar başladı ve 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı.

24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, "*Misak-ı Milli*" sınırları içerisindeki yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığını tanıyordu. Lozan'daki zorlu müzakereler sırasında yeni Türk Devleti'nin tam bağımsızlığını bile tanımak istemeyen devletlere karşı Kıbrıs gibi

¹¹ Mehmet Gönlübol, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Ankara, 1987, s. 48.

¹² Veysi Akın, "Lozan Barış Antlaşması, Türkler", **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, 2002, s. 308.

¹³ İlber Ortaylı ve İsmail Küçükkaya, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (1923-2023)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s.75

Misak-ı Milli sınırları dışında kalan topraklar için fazla bir şey yapılamadı ve TBMM Hükümeti'nin imzaladığı Lozan Barış Antlaşması'nın 20. maddesi gereği, Kıbrıs'taki İngiliz egemenliği hukuken de kabul edilmiş oldu¹⁴.

Burada özellikle belirtilmesi gereken bir konu; bazı kesimler tarafından zaman zaman gündeme getirilen, “*Yeni Türk Devleti'nin Lozan'da Kıbrıs'ı İngilizlere verdiği*” şeklindeki haksız, yanlış ve önyargılı ifadelerin varlığıdır. Yeni Türk Devleti Kıbrıs'ı almamıştır ki, İngilizlere versin. Kıbrıs, zaten İngilizlere Osmanlı Devleti tarafından 1878'de verilmiştir. Alınmayan bir varlığın verilmesi de herhalde olası değildir. Yeni Türk Devleti, Lozan'daki zorlu müzakereler sonucunda Misak-ı Milli'de yer alan Musul, Kerkük gibi yerleri bile geri almayı maalesef başaramadı. Ancak, aşağıda da belirtileceği gibi, Kıbrıs konusunda özellikle 16. maddede yaptırmayı başardığı değişiklikle Kıbrıs'ın geleceği üzerinde söz sahibi olma hakkını karşı tarafa kabul ettirmiştir.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASININ KIBRIS İLE İLGİLİ MADDELERİ

Kıbrıs'ın geleceğini tayin eden maddeler, antlaşmanın 16. 20. ve 21. maddeleridir. Bu maddeler Lozan Tutanakları'nın Birinci Bölümü'nü oluşturan Siyasi Hükümler kısmının, Birinci Kesimi'nde Ülkeye İlişkin Hükümler başlığında yer almaktadır.

“16. madde – Türkiye işbu Andlaşmada belirlenen sınırları dışındaki tüm topraklar ile bu topraklardan olup gene bu Andlaşma ile üzerinde kendi egemenlik hakkı tanınmış bulunanlar dışındaki Adalarda-ki bu toprak ve Adaların geleceği ilgililerce saptanmış ya da saptanacaktır- her ne nitelikte olursa olsun, sahip olduğu tüm hak ve senetlerden vazgeçtiğini açıklar.

İşbu maddenin hükümleri komşuluk nedeniyle Türkiye ile ortak sınırı bulunan ülkeler arasında kararlaştırılmış ya da kararlaştırılacak olan özel hükümleri bozmaz¹⁵.”

¹⁴ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960., s. 30-31.; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları**, C.1., TTK., Ankara, 2000, s. 99; **Aydın tarihi**, Sayı: 267, (Şubat 1957), s.230-31.

¹⁵ Ahmet Yılmaz, **“Barış Andlaşması (Traile de Paix), Lozan, 24 Temmuz 1923”**, <http://kisi.deu.edu.tr>

16. madde, Yunanlılar tarafından, Türkiye'nin artık Kıbrıs'la hiçbir ilgisi kalmadığı, ada üzerinde hiçbir hakkı olmadığı konusunda bir delil olarak çeşitli zamanlarda ortaya atılmıştır. Oysa Türkiye, Lozan görüşmelerinde, kendisine dikte ettirilmeye çalışılan ve adı geçen bölgelerde söz sahibi olmasını engelleyecek ifadeler bulunan 16. maddenin ilk şekli olan *“Türkiye işbu Andlaşmada açıkça belirtilen sınırlar dışında bulunan ve işbu Andlaşma ile üzerlerinde egemenliği tanınmış adalardan başka bütün öteki adalar üzerinde veyahut her ne şekilde olursa olsun bunlarla ilgili bütün hukuk ve iddialarından feragat ettiğini beyan eder. Bu arazi ve adalar üzerinde ilhak, istiklal veya herhangi bir diğer idare şekli hakkında ittihaz edilen veya edilecek olan bütün kararları kabul ve tasdik eder”*¹⁶ ifadesine itiraz ederek, bu arazi ve adalar hakkında ileride alınacak kararları peşinen kabulleneceğine dair bir taahhüde giremeyeceğini söyleyip, karşı madde tasarısı sunmuştur. Zorlu tartışmalar sonunda ilgili maddeye, *“Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir”* ibaresi eklenmiştir. Böylece ilgili taraf olarak Türkiye bu yerlerin geleceği üzerinde söz sahibi olma hakkını karşı tarafa kabul ettirmişti¹⁷. Eğer 16. madde ilk şekli ile kalmış olsaydı, Kıbrıs sorununun tarihsel akışı değişmiş olacak, Ada büyük bir olasılıkla İngilizler tarafından Rumlara ya da Yunanistan'a verilmiş olacaktı¹⁸. Türkiye'nin, 1955 yılındaki Londra Konferansı'na İngilizler tarafından çağırılması ve 1960 yılında kurulan Cumhuriyet'te Garantör Devlet olma hakkı da bu maddeye dayandırılmaktadır.

*“20. madde – Türkiye, Britanya Hükümetince Kıbrıs'ın 5 Kasım 1914'te açıklanan ilhakını tanıdığını bildirir”*¹⁹. Böylece Türkiye'nin ilhaki tanınması ile 1950'li yıllarda Kıbrıslı Rumlar örgütlenip İngiliz yönetimine karşı şiddet eylemlerine başlayınca ve Yunanistan'la birleşmek isteyinceye kadar, Türk iç ve dış siyasetinde Kıbrıs diye bir sorun var

[//yilmaz.ahmet/ikinci_donem_makale/01_lozandan_cumhuriyete/03.pdf](http://yilmaz.ahmet/ikinci_donem_makale/01_lozandan_cumhuriyete/03.pdf), (Son Erişim Tarihi: 13.02.2016), s. 6.

¹⁶ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, s. 6.

¹⁷ Gazioglu, **a.g.e.**, 1960, s. 32-33.

¹⁸ Bener Hakeri, **1878'de 1960'a Dek Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs, 15 Mayıs 2009.

¹⁹ Yılmaz, **a.g.m.**, s. 6.

olmadı²⁰. 20. maddede yer alan hüküm, ilk olarak 19. maddede belirtildi, ancak sonrasında oluşturulan 9 sayılı tutanağın Ek A kısmında bu hükmün ayrı bir maddede incelenmesi gerektiği eklendi.

“21. madde – 5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, yerel kanun uyarınca, İngiliz uyrukluğuna geçecekler ve bu yüzden Türk uyrukluğunu yitireceklerdir. Bununla birlikte, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlayarak iki yıllık bir süre içinde, Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir; bu durumda, seçme hakkının (drit d’option) kullanılmasını izleyen on iki ay içinde, Kıbrıs Adasından ayrılmaları gerekecektir.

İşbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Kıbrıs Adasında yerleşmiş bulunan ve yerel kanunun öngördüğü şartlar içinde yapılmış başvurma üzerine, İngiliz uyrukluğuna geçecek ya da geçmek üzere bulunacak Türk uyrukları da bu nedenle Türk uyrukluğunu yitireceklerdir.

Şurası kararlaştırılmıştır ki, Kıbrıs Hükümeti, Türkiye Hükümetinin rızası olmaksızın Türk uyrukluğundan başka bir uyrukluğa geçmiş olan kimselere, İngiltere uyrukluğunu vermeyi reddedebilecekler²¹.”

LOZAN GÖRÜŞMELERİNİN KIBRIS TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Kıbrıslı Türkler, konferans süresince gelişmeleri yakından takip etti. Özellikle Musul, adalar, mübadele gibi konular daha çok dikkat çekti. Yapılan antlaşma, Türkiye adına sevinçle karşılanmasına karşın, Kıbrıs Türk halkı açısından durum farklıydı. Lozan’ın Kıbrıs hakkındaki kararı halk tarafından değişik şekillerde yorumlandı.

Kıbrıs Türk basınında, konuyla ilgili 7 Nisan 1923’te çıkan haberde, 8 Mart 1923 tarihli Türk tekliflerine dair bilgi verilmektedir. Burada, Türkiye’nin barış isteğini herkese ispat ettiği, Avrupa’nın da aynı çabayı

²⁰ Mehmet Barlas, “Lozan’da Verdik Londra-Zürih’te Garantör Olduk”, *Sabah*, 6 Ocak

2010, http://www.sabah.com.tr/yasam/2010/01/06/lozanda_verdik_londrazurihte_garant_or_olduk?fihojsiaynksbjj, (Son Erişim Tarihi: 13.02.2016).

²¹ Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lausanne Konferansı- Konferandaki Görüşmelerin Tutanakları ve Belgeler (23 Nisan-24 Temmuz 1923)**, Paris Devlet Basımevi, 1923, Takım 2, Cilt 1, Kitap 1, s. 128.

göstermesi gerektiği belirtilerek, Avrupa devletlerinin, Ankara'nın gereğinden fazla gösterdiği itilafperverlik sayesinde daha fazla kazanç elde etmeye çalışabileceği üzerinde duruluyor. Teklifte, Kıbrıs'la ilgili maddenin, halkın isteklerinden uzak olduğu vurgulanarak yaşanan üzüntü dile getiriliyordu:

*"...Dünyanın en büyük zaferlerini kazanacak derecede harikalar göstermiş olan Heyet-i Vekilemiz tarafından ahiren verilen bu ümide verdiğimiz teklifat maalesef misak-ı millimizin manasını hakkıyla tevaffuk etmemiş olduğundan emel-i millimiz de bi-hak tatmin edilmemiş oluyor!"*²² Kıbrıslı Türkler tarafından kapılan bu ümitsizliğin nedeni, Türkiye'ye olan güvenleri ve Türkiye'nin kendilerine daha eşit yaşam koşulları sunacağına olan inancı olmalıdır. Kurtuluş Savaşı'ndaki yardımları düşünülürse halkın bu isteği gayet normal karşılanmalıdır.

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN KIBRIS TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması Kıbrıs'ta büyük sevinçle karşılandı. Antlaşmanın imzalandığını bildiren telgrafın ardından, adanın çeşitli yerlerinde kutlamalar yapıldı. Larnaka'da yapılan kutlamada büyük coşku vardı:

"...Şerefli bayrağımız dalgalanıyor ve halaskar kumandanlarımızın fotoğrafları çiçekler arasında kulüplerin balkonlarını süslüyor. Memlekette bulunan üç kulübün müdavimleri birleşerek alkışlar arasında büyük kıraathaneye gittiler."

Mağusa'daki kutlamaları İslam müesseseleri, Türk ve esnaf kulüpleri düzenledi. Kışla meydanında yapılan kutlamada, Dava Vekili Mithat Bey bir konuşma yaparak, Türkiye'deki milli hareketin safhalarını anlattı. Türklerin çok önemli ve şerefli bir barış antlaşması imzalamalarına rağmen, Kıbrıs'taki İslam ahalisinin mağdur edildiği üzerinde durdu. Bu mağduriyetin doğal olduğuna da değinerek, Kıbrıslı Türklerin görevlerinin varlıklarını korumak olduğunu belirtti. Mağusa'daki etkinlikler ertesi gün de sürdü ve Mağusa Naib ve Katibi İbrahim Hakkı Efendi'nin duasıyla kurbanlar kesildi²³.

²² **Ankebut**, 7 Nisan 1923, No: 131

²³ **Hakikat**, 4 Ağustos 1923, No: 146, "Mağusa'da Sulh Şenlikleri"

Kıbrıs Türk halkı, Türkiye adına antlaşmanın yapılmasını sevinçle karşılmasına rağmen kendi ihtiyaçlarını tatminden uzak olduğunu düşünüyordu: “*Senelerden beri çektiğimiz sıkıntıları, akıttığımız gözyaşlarını kesinlikle değiştirmede. Büyük ümitlerle sulhü bekleyenlerin yüzlerinde ümitsizlik ve yas görülüyor.*”

Buna rağmen Türkiye'nin elinden geleni yaptığı söylenerek anavatana olan güven ve bağlılık ifade ediliyordu: “*Bizi esaretten kurtarmak için canlarını esirgememiş dindaş ve kardeşlerimiz her türlü ihtimali hesaba katarken Kıbrıs Müslümanlarını da hesaba dahil ettiklerini biliyoruz. Ancak umduklarımız çıkmadı ve kurtuluş gününü göremedik. Bizim derdimize çare bulunamadı. Ancak elde ettiğimiz zaferlerden dolayı iftihar etmemek mümkün değil. Milletimizin meydana getirdiği bağımsız hükümet çok önemlidir. Lozan'da yapılan antlaşma hükümetimize doğrudan ulaşabilmek için önümüzdeki engelleri kaldırmamışsa da anavatanla aramızdaki istibdat zincirlerini koparabilmek için önemli bir durumdur. Milletimizin bu zaferi bize de buradaki dertlerimizin tedavisi için çalışmaya başlamak imkanını verdi. Kıbrıs ile Anadolu arasındaki din ve millet bağları koparılamaz. Bu bağlarımızı daha da kuvvetlendirmeliyiz²⁴” ifadeleriyle, Türkiye'nin elinden geleni yaptığı söylenerek anavatana olan güven ve bağlılık dile getiriliyordu.*

Kıbrıslı Türklerin de geleceğini belirleyen Lozan Antlaşması, İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924 yılında tanındı ve bu tarihten iki yıl sonra 21. maddenin son bulacağı sık sık basın yoluyla halka hatırlatıldı. Bu tarihten sonra gelen başvuruların kabul edilmeyeceği belirtildi. Lozan, ada Türklerinin seçme hakkını kullanarak göç edebileceklerini öngördüğünden antlaşmanın onaylanmasından sonra Türkiye'ye yoğun göç faaliyetleri başlamıştı.

Bir kısım gazeteler, adadaki yaşamın Türkler için bittiğini belirterek Türkiye'ye göç edilmesini savunurken, bir kısmı ise Türkiye'ye ancak adadaki Türk varlığını koruyarak ve güçlendirerek yardımcı olunabileceğini düşünmekteydi. Hakikat ve Doğru Yol gazetesi, adada kalacak olanları aşağılayıcı, kötü bir durumun beklediğini belirterek göç

²⁴ **Hakikat**, 6 Ekim 1923, No: 154, “Sulh ve Biz”

edilmesini savunmaktaydılar. Birlik gazetesi, Anadolu'ya göç edilmesine karşı olmakla birlikte, Kıbrıs Türk halkının bir birlik oluşturarak ve çok çalışarak adada tutunması gerektiğini savunuyordu.

Hakikat'te 25 Ağustos'ta yer alan haberde son hafta içerisinde Mağusa limanından 42 kişilik bir kafilenin göç ederek Mersin'e gittiği bildiriliyordu²⁵.

1924 yılında göç eden Türklerin bir kısmı Konya'ya gitmişlerdi. Ancak sözleşme ve kanundaki durum, zor durumda kalmalarına neden olmuştu. Bu konuyla ilgili olarak Hakikat gazetesinde 29 Eylül 1924 tarihinde çıkan haberde; İstanbul'dan geri dönen İskele Müderrisi Hulusi Efendi'nin izlenimlerine yer verilmişti. İskele'de Büyük Camii'de yaptığı konuşmada Hulusi Efendi'nin, buradan gidenlerin durumunun perişanlığından bahs ederek cemaat üzerinde kötü etki yaptığı belirtilmiş, halkta "mili hükümet" hakkında kötü bir izlenim uyandırıldığı ileri sürülmüştü:** *"...Gönül arzu ederdi ki müderris fenalığından bahsederken köylü kardeşlerimizin ekonomik durumlarını ve iç siyasetimizi idare eden şahsiyetlerin takip eylemekte oldukları siyaset programının hakkımızda hayırlı olup olmadığından da bahs ederek, anavatana geçinmek için gerekli olanı temine koşan kardeşlerimizin gitmekte haklı olup olmadıklarını izah eylesin..."*

Gazete, halkın kötü yaşayışları hakkındaki şikayetleri dinlenmeden *"Şimdi gidilmemeli, zamanı değildir. Bilahare gitmek daha hayırlıdır."* demenin rehberlik olmadığını belirtiyor ve

Hulusi Efendi'yi halkı yanlış yollara sürüklemekle suçluyordu²⁶.

Birlik gazetesinin 14 Ağustos 1925 tarihli nüshasında "muhaceret vaziyeti" namıyla yazılmış bir makalede, Anadolu'nun sıtmalı olduğu işitilmekte olduğundan bahsederek Kıbrıs'tan hicret edecek Türklerin uyanık bulunmalarını tavsiye etmektedir. Bu haberi veren Hakikat, Türkiye Cumhuriyeti hükümeti Kıbrıs'tan hicret edecek olan Türklere Anadolu'da sıtmalı mıntıklar tahsis etmediği gibi sıtmalı gideceklerin tedaviyatı için acil tedbirler alınacağını belirtmektedir²⁷.

²⁵ **Hakikat**, 25 Ağustos 1924, No:198

²⁶ **Hakikat**, 29 Eylül 1924, No: 203

²⁷ **Hakikat**, 24 Ağustos 1925, No: 248

Türkiye Konsolosluğu, “Lozan Muahedesi gereğince hakk-ı hıyarını kullanarak Türkiye’ye hicret etmek üzere mürur tezkeresi alanlardan 12 ay ya da daha az müddet Kıbrıs’ta kalmayı arzu edenlerle Kıbrıs’ta ikamet eden ve muntazam pasaporta sahip olan bütün Türkiye tebaasının şehbenderliğe müracaatla tabiiyet alem ve haberi almaları lüzumu” verdiği gazete ilanıyla duyurmuştu²⁸.

13 Şubat 1926 tarihli *Söz* gazetesinin haberine göre; Türkiye Hükümeti, Anadolu’ya göç edecek olan Kıbrıslılara yardım etme kararını Kıbrıs’taki konsolosluğa bildirdi. Bakanlar kurulunun verdiği karara göre fakir olan göçmenlere devlet arazisinden tarla ve ev tahsis edilecekti. *Söz*, seçme hakkının sona ermek üzere olduğu bir dönemde “ana hükümetin” Kıbrıslılara gösterdiği şefkat ve ilgiye teşekkür ediyordu²⁹.

Söz gazetesinin 15 Mayıs 1926 tarihli haberinde; Türkiye’ye göç edenlerden gelen haberlere göre, hükümetin ilgili davrandığı, halkın rahatı için uğraşıldığını gösteriyordu. Göç, başlangıçtaki gibi gelişigüzel değil artık düzenli ve planlı yapıyordu³⁰.

Türklerin, Lozan’ın yürürlüğe girişinden itibaren, iki yıllık süre içinde seçme hakkını kullanmaları gerekiyordu. Gazetelerde bu sürenin bitiş tarihine dair hatırlatıcı nitelikte haberler çıkmıştı.

Söz, 31 Temmuz 1926 “*Lozan’ın Türk Cemaatine verdiği hakk-ı hıyar müddeti bir hafta sonra bitecektir.*” diye ilan vererek Türkiye konsolosluğu ve mahalli hükümet bunu halka hatırlatmıştır³¹.

Doğru yol, 21 Haziran 1926 tarihli haberde; “*Lefkoşa Komiserliği tarafından 16 Haziran 1926’da yayınlanan bir bildiriye halka, seçme süresinin son bulacağı tarih hatırlatılıyordu. Buna göre; 5 Kasım 1915’de Kıbrıs’ta yerleşik olarak İngiliz tabiiyetini kazanmış olan Türk tebaaları*

²⁸ **Hakikat**, 23 Teşrin-i Sani 1925, No: 257

²⁹ **Söz**, 13 Şubat 1926, No: 227, “Heyet-i Vekilenin Kıbrıslılar Hakkındaki Mühim Bir Kararı”

³⁰ **Söz**, 15 Mayıs 1926, No: 239

³¹ **Söz**, 31 Temmuz 1926, No: 249

*Lozan Antlaşması kararı gereğince 6 Ağustos 1926 gününe kadar seçme haklarını kullanmaları gerekiyordu*³².”

Hakikat, 20 Haziran 1926; “Lozan Muahedenamesinin 21. maddesi gereğince bütün Kıbrıs Türklerine bahş edilen hakk-ı hıyar müddeti 6 Ağustos 1926 tarihinde son bulacağını ve Türkiye tebaası olmak için hakk-ı hıyarını kullanarak şebenderlikten mürur tezkeresi alacakların mürur tezkerelerinin veriliş tarihinden itibaren 12 ay daha Kıbrıs’ta kalabilecekleri cihetle Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetini seçeceklerin 6 Ağustos tarihine kadar şebenderliğe müracaatla mürur tezkeresi almaları ve bu tarihten sonra olacak müracaatların dikkate alınmayacağı ilan olunur³³.”

Söz’de 31 Temmuz 1926’daki habere göre; 31 Temmuz 1926’ya kadar seçme hakkını kullananların miktarı, aileleri de dahil olmak üzere 15 bine ulaşmıştı³⁴.

Adadan göç etmek için başvuranların sayısına dair Birlik’te 14 Ağustos 1926’da çıkan haberde, 6- 7 bin kişilik bir miktardan bahsedilmekte ve adada kalacak Türklerin 55 bin kişi civarında olduğu iddia edilmektedir: “... Sürenin bitiminden 2-3 gün evveline dair yapılan incelemeye göre, bu süreye kadar şebenderlikten çıkarılan mürur tezkerelerinin adedi 3 bine bile ulaşmadı. Bu miktarın önemli bir kısmı aile için çıkarıldığından adada Türkiye şebenderliği kurulduğu tarihten itibaren en fazla 6-7 bin kişinin Türk tabiiyeti için hakk-ı hıyarını kullandığı görülür. Bu miktar adanın Türk kitlesini sarsacak bir derecede değildir. Yani bu kişiler bir sene içinde Kıbrıs’ı terk etseler de adada 55 bin kişilik Türk kitlesi kalacaktır.” Birlik, göç etmek için müracaat edecekler arasında şimdiden bile pişmanlık baş gösterdiğini, çünkü bazı öğretmenlerin halkı kandırarak göç etmeye teşvik ettiği ileri sürülüyor: “...Çünkü bazı köylerde köy muallimlerinin şaşırtmasına kapılarak belge dolduran köylüler, aldatıldıklarını anlar anlamaz yaptıkları hareketten pişman oldular. Bundan dolayı hakk-ı hıyarını kullananların bir kısmının 12 ay zarfında

³² **Doğru yol**, 21 Haziran 1926, No: 310, “Muhaceret Hakkında Hükümet İlanı”

³³ **Hakikat**, 23 Haziran 1926, No: 284; Türkiye Şebenderliğinin verdiği bu ilan birkaç defa gazetede yayınlanmıştı.

³⁴ **Söz**, 31 Temmuz 1926, No: 249

adayı terk etmeyecekleri anlaşılıyor...” Lozan’a göre seçme hakkını kullananlar 12 ay içinde adayı terk edecekti. Birlik’e göre bu sürede bu şartı yerine getirmeyenler adada kalabileceklerdi:

Adada kalma taraftarı olan Birlik, Lozan’ın imza ve onaylanmasından sonra 63 bin kişilik Kıbrıs Türkü’nün maddi ve manevi büyük zarara uğrayarak bir kısmının adayı terk ettiğini, kalanların ise gidenler kadar yaşam mücadelesi vermek zorunda olduğu üzerinde duruyordu.

Doğru yol’da, 26 Ağustos 1926 tarihinde yayınlanan bir makalede; *“Seçme hakkını kullanacaklar, 12 ay içinde adayı terk etmek zorundadırlar.”* Bazı sabit fikirli insanlar bu açık ifadeyi değiştirmeye çalışıyorlar. *“Halk, dolambaçlı fikirlerle, muğalatalarla hakikatten uzaklaştırılmak isteniyor.”* denilerek memleketin sefalet ve felakete sürüklenmesinden, halkı yanlış yönlendiren Birlik gazetesi sorumlu tutuluyordu³⁵.”

Doğru Yol, aynı tarihte yayınlanan bir başka makalede; “6 Ağustos’tan sonra gideceklerin sayısının kesinleşmiş olması Türk hükümetinin planlı nakil işine girişmesini sağladı. Türk tabiiyetini kabul ederek Türkiye’ye göç edeceklere, “cumhuriyet hükümeti” tarafından bir vapur kiralanarak Kıbrıs’a gönderildiği müjdelenmektedir. Karpaz’dan hareket edecek olan bu vapur, çok kalabalık olan ilk muhaceret kafilesini nakledecekti. Bu katile, Silifke’ye götürülerek orada iskân edilecekti. Gazetenin araştırmalarına göre, göç edecekler birleşerek katile oluştururlarsa eşyalarıyla birlikte ücretsiz olarak nakilleri yapılacaktı. *“Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti’ne minnettarız.”* deniliyordu³⁶.

11 Eylül 1926 tarihli Söz gazetesinde Mehmet Remzi *“Emr-i Vaki Karşısında”* adlı makalesinde Lozan’ın imzalanmasında sonra Türklerin içinde buldukları durumu anlatıyordu. *“Türkler, antlaşmadan sonra oluşan yeni durum karşısında alacakları vaziyeti kararlaştırmak için cemaat olarak birlikte hareket etmeli ve gerekli çalışmaları yapmalıdırlar. Üç yıl önce söylenen bu düşünceler şimdi cemaatin karşısında bir sorun olarak duruyor. Geçmişi bilmeyenler, geleceği de göremezler”*. Mehmet

³⁵ Doğru Yol, 26 Ağustos 1926, No: 315, “Lozan Muahedesi’nin 21. maddesi”

³⁶ Doğru Yol, 26 Ağustos 1926, No: 315, “Bir Tebşir”

Remzi, Türk Cemaatinin süslü kelimelerle, yanlış ifadelerle kandırıldığı ve gerçeği görmesinin engellendiği üzerinde duruyordu.

Mehmet Remzi makalesini, “*Kıbrıs Türklerinin köksüz bir ağaç gibi yaşayabileceğine inananların ve bunun için bizi ikna etmeye çalışanların, doğa kanunlarına aykırı olan bu görüşlerini kabul edecek kadar saf değiliz*³⁷” sözleriyle bitiriyordu.

SONUÇ

Yüzyıllık sorunların çözüm merkezi olan bu konferans, yeni Türk Devleti’nin bağımsızlığının onayı olmakla birlikte, Kıbrıs Türkü’nün geleceği üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir.

Burada özellikle bir kez daha ifade etmemiz gereken husus; TBMM Heyetinin Lozan’da Kıbrıs’ı verdikleri şeklinde önyargılı bir ifadenin yanlışlığına vurgu yapılması gereğidir. Misak-ı Milli dışında kaldığı için alınamayan ve 20. madde ile İngilizlere ait olduğu hukuken kabul edilen Kıbrıs konusunda, 16. maddede yapılan değişiklik ile gelecekte alınacak kararlarda üzerinde hak iddia edilmesi sağlanmıştır. Bunun sonucunda Türkiye, 1955 Londra Konferansı’na taraf olmuş ve akabinde 1960 Cumhuriyeti’nde de Garantör Devlet olma hakkını elde etmiş, dolayısıyla Adanın büyük bir olasılıkla İngilizler tarafından Rumlara ya da Yunanistan’a verilmesinin önüne geçilmiştir. Bir başka ifadeyle bugün burada var olmamızın dayanağı Lozan’dır.

Yeni kurulan bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bir devlet oluşturma yolunda Türk nüfusunu bir araya toplama çabası içerisinde olup Lozan’ın 21. maddesi gereği Kıbrıslı Türklerin göçünü teşvik etmişti. Bu dönemde pek çok kişi Kıbrıs’tan Türkiye’ye göç etti. Mustafa Kemal, göç edenlerin fazla olduğunu, adadaki Türklerin, kısa sürede orayı boşaltacaklarını görünce, geçici bir süre için göçün durdurulmasını sağlamıştı³⁸. Lozan sonrası başlayan göç devam etmiş ve adadaki Türk nüfusu ile Rum nüfusu arasındaki fark da gittikçe, Rumların lehine değişmişti.

³⁷ **Söz**, 11 Eylül 1926, 6

³⁸ YURDAKUL, Şevket; “Atatürk Kıbrıslıları ve Kıbrıs’ı Çok Severdi”, Kıbrıs Dün-BugünYarın,

Türkiye, büyük mücadeleler verilerek kurulmuş yeni bir devlettir. Lozan sonrasında, kuruluşunu tamamlamaya çalışırken dikkatini kendi iç gelişmelerine yoğunlaştırmış ve 1955 Londra Konferansı öncesine kadar Kıbrıs'ı kendisi için bir konu görmemiştir.

KAYNAKLAR

V. SÜRELİ YAYINLAR

Ankebut
Aydın Tarihi
Doğru Yol
Hakikat
Söz

VI. İNCELEME YAPITLARI VE ANILAR

M. KİTAPLAR

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996.

Göktürk, Turgay Bülent, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayınevi, Gazimagusa, 2014.

Gönlübol, Mehmet, Cem Sar ve arkadaşları, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara, 1974.

Hakeri, Bener, **1878'de 1960'a Dek Kıbrıs Tarihi**, Kıbrıs, 15 Mayıs 2009.

İsmail, Sabahattin; Birinci, Ergin; **Atatürk Dönemi'nde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri 1919-1938**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1989.

Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C.VIII, TTK yay., Ankara, 1995.

Kızılyürek, Niyazi; **Kıbrıs Sorununda İç ve Dış Etkenler**, Işık Kitabevi Yay., Lefkoşa, 2001.

Meray, Seha L., **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler Yakın Doğu Sorunları Üzerine Lausanne Konferansı-Konferansdaki Görüşmelerin Tutanakları ve Belgeler (23 Nisan-24 Temmuz 1923)**, Paris Devlet Basımevi, 1923,

Ortaylı, İlber, İsmail Küçükkaya, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (1923-2023)**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.

Sarıca, Murat, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları**, C.1., TTK., Ankara, 2000.

N. MAKALELER

Akın, Veysi, “Lozan Barış Antlaşması, Türkler”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Ankara, 2002.

Arı, Kemal, “**1974 Kıbrıs Barış Harekati'nda Türk Kamuoyu ve Psikolojik Desteği**”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009.

O. İNTERNET

Yılmaz, Ahmet, “Barış Andlaşması (Traile de Paix), Lozan, 24 Temmuz 1923”, http://kisi.deu.edu.tr//yilmaz.ahmet/ikinci_donem_makale/01_lozandan_cumhuriyete/03.pdf, (Son Erişim Tarihi: 13.02.2016), s. 6.

Barlas, Mehmet, “Lozan'da Verdik Londra-Zürih'te Garantör Olduk”, *Sabah*, 6 Ocak 2010, http://www.sabah.com.tr/yasam/2010/01/06/lozanda_verdik_londrazurihte_garantor_olduk?fihojsiaynksbjj, (Son Erişim Tarihi: 13.02.2016).

KIBRIS'TA TÜRKLERE KARŞI YAPILAN SOYKIRIM VE KANLI NOEL*

ÖZET

İnsanlık tarihinin çeşitli evrelerinde dünyanın bütün kıtalarında soykırım, katliam, sürgün ve zorunlu yer değiştirme ve iskan (tehcir) olayları gerçekleştirilmiştir. Tarihçi Justin McCarty'e göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve parçalanma döneminde, 5 milyon Türk öldürülmüş; 5 milyon 300 binin üzerinde Müslüman-Türk de Anadolu'ya göç zorunda bırakılmıştır. Maalesef Kıbrıs Türk halkı da dünya insanlık tarihinin bu en kanlı katliamlarından nasibini almıştır.

Kıbrıs Türk halkı 1804-1974 döneminde Rumların insanlık suçlarına, yaygın bir soykırıma, katliamlara ve zorunlu göçlere maruz kalmıştır. Bu katliamlardan 1963 Kanlı Noel'ine kadar olanlar çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır. Ancak burada sunulacak olan bilgiler ve olaylar Rumların Kıbrıs'ta gerçekleştirdikleri insanlık suçlarının sadece belli bazı örnekleri olacaktır. Ancak bu sınırlı örnekler bile Rum-Yunan soykırımının korkunç boyutlarını ortaya koymağa yeterli niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Soykırım, Kanlı Noel, ENOSİS, EOKA

GENOCIDE AGAINST TURKS IN CYPRUS AND BLOODY CHRISTMAS

ABSTRACT

In all continents of the world genocide, massacre, exile, forced displacement and settlement had happened during all stages of human history. According to historian Justin McCarty during Ottoman Empire's regression and disintegration, about 5 million Turks had died, over 5 million 300 Muslim-Turks forced to migrate to Anatolia.

* Bu makale, 22-27 Nisan 2017 tarihinde Lenkeran-Azerbaycan'da yapılan **20. Asırda Türk-Müslüman Halklarına Karşı Soykırımlar IV. Uluslararası İlimi Konferansı**'nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

Turgay Bülent Göktürk, Süheyla Göktürk, "*Kıbrıs'ta Türklere Karşı Yapılan Katliamlar ve Kanlı Noel*", 20. Asırda Türk-Müslüman Halklarına Karşı Soykırımlar IV. Uluslararası İlimi Konferansı Bildiri Kitabı, 2017, ss. 487-495.

Unfortunately Turkish Cypriot people get one's share of that bloodiest massacre which are never seen during history of humanity in the world. Turkish Cypriot people exposed to Greeks' crimes against humanity, widespread genocide, massacres and forced migration in the period of 1804-1974. In these massacres until 1963 bloody Christmas forms the subject of our study. However, the information and events which are presented in this study are just some examples of humanity crimes committed by the Greeks in Cyprus. Nevertheless, even those limited examples are enough to put forth the terrible dimensions of the Greek genocide.

Key words: Cyprus, Genocide, Bloody Christmas, ENOSIS, EOKA

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin çeşitli evrelerinde dünyanın bütün kıtalarında soykırım, katliam, sürgün ve zorunlu yer değiştirme ve iskan (tehcir) olayları gerçekleştirilmiştir. Özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda devletler, etnik veya ulusal gruplar tarafından kendi amaçlarını gerçekleştirmek için sistemli olarak yaygın bir şekilde soykırım uygulanmıştır. Siyasal bilimci ve demograf J. Rummel 19. ve 20. yüzyılda gerçekleşen soykırımlarda, mevcut iktidarlar tarafından çeşitli teknikler kullanılarak öldürülen insan sayısının 170 milyon olduğunu belirtmektedir¹.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve parçalanma döneminde 1821-1920 yılları arasında, tarihçi Justin McCarty, 5 milyon Türk'ün öldürüldüğünü; 5 milyon 300 binin üzerinde Müslüman-Türk'ün Anadolu'ya göç zorunda bırakıldığını, yaptığı araştırmalar sonucunda tespit etmiştir².

Maalesef Kıbrıs Türk halkı da dünya insanlık tarihinin bu en kanlı katliamlarından nasibini almıştır. Kıbrıs Türk halkı 1804-1974 döneminde Rumların insanlık suçlarına, yaygın bir soykırıma, katliamlara ve zorunlu göçlere maruz kalmıştır.

SOYKIRIM HEDEFİ İÇİN GEREKÇE

Tarihçi Chalk ve sosyolog Jonassohn, soykırımın hedefine ulaşması için dört tip gerekçenin bulunduğunu ileri sürmüşler ve bu gerekçeleri, potansiyel ve gerçek tehdidin yok edilmesi; gerçek ve potansiyel düşmanların arasını açmak amacıyla terörü yaymak; ekonomik refah düzeyini yükseltmek; bir inanç, bir teori ve bir ideolojinin yayılması amacıyla yaratılan fiili durumların oluşması şeklinde sıralamışlardır³.

Belirtilen gerekçeler ışığında Rum-Yunan ikilisinin Türklere karşı gerçekleştirdikleri eylemlerin tamamen soykırım olduğunu net olarak

¹ Sefa M. Yürükel, **Batı Tarihinde İnsanlık Suçları**, Marmara Grubu Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul, 2004, s.6.

² Gündüz Aktan, **“Türkler Büyük Kayıplarının Yasını Tutmamıştır”**, , Tarihte Türklere Yapılan Katliamlar-Panel, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, Şubat 2005, s.8.

³ Yürükel, **a.g.e.**, s.22.

belirtebiliriz. Rumlar Türkleri, Megalo İdea⁴ hedefinin önemli bir halkası olan Kıbrıs adasının Yunanistan'a ilhak (ENOSİS) edilebilmesinin hedefi önünde potansiyel ve gerçek bir tehdit olarak görmüşler ve bu tehdidi ortadan kaldırmak için Türk halkını planlı yok etme eylemlerini uygulamışlar, silahlı eylemler başta olmak üzere ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda fiili durumlar yaratmışlardır. Dolayısıyla bir eylemin soykırım hedefine ulaşabilmesi için gereken gerekçeleri yaratmışlardır⁵.

KIBRIS'TA TÜRLERE YAPILAN KATLIAMLAR

Rum-Yunan ikilisine göre Kıbrıs Türk halkı daha 1800'lerin başından itibaren başlatılan ENOSİS mücadelesinin başlıca hedefi olmuştur. Kıbrıs'ta Türk varlığına son vermedikçe ENOSİS hedefine ulaşamayacaklarının bilincinde olan Kıbrıslı Rumlar, Osmanlı İmparatorluğu döneminden başlayarak her fırsatta Türklere saldırmışlar, katliam yapmışlardır. Rum-Yunan ikilisi süreç içinde Türklere saldırılarını hazırladıkları planlar çerçevesinde sistematik olarak gerçekleştirmişlerdir. Bu amaçla 1804 yılında Türklerin ilk katledilmelerinden 1974 barış Harekati'na kadar yüzlerce Kıbrıslı Türk katledilmiştir. Yüz yetmiş yılı aşkın bir süre Kıbrıs Türk halkına uygulanan katliam eylemlerinde masum ve savunmasız insanlar yollardan toplanarak öldürülmüş, yaşlı, kadın-erkek, çocuk-bebek demeden kurşuna dizilmiş, toplu mezarlara gömülmüş, ekonomik, kültürel bütün soykırım türlerine tabi tutulmuşlardır⁶.

İNGİLİZ EGEMENLİĞİ DÖNEMİNDE RUMLARIN GERÇEKLEŞTİRDİĞİ TERÖR VE KATLIAMLAR

Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve güç kaybetme döneminde 77-78 Türk-Rus Harbi nedeniyle 4 Haziran 1878 yılında İngiltere ile imzalanan "Savunma Anlaşması" gereğince egemenliği Osmanlı

⁴ "Megali İdea (Büyük Ülkü)" eski Bizans İmparatorluğu içindeki topraklarda, yani Yunanistan, Girit, Rodos, Kıbrıs ve Anadolu toprakları üzerinde başkenti İstanbul olması düşünülen, Büyük Yunanistan'ı kurma ülküsüdür. Turgay Bülent Göktürk, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikaları, Vizyonu ve Uygulamaları**, Gazimagusa, 2014, s.5.

⁵ Ahmet Zeki Bulunç, "Kıbrıs'ta Rumların Enosis Mücadelesinde İşledikleri Katliamlar ve İnsanlık Suçları", Yakın Tarihimize Türklere Karşı İşlenen Katliam ve Sürgünler Sempozyum Kitabı, Ankara, 2006, s. 47.

⁶ Bulunç, a.g.e., s.47.

İmparatorluğu'nda kalması koşuluyla Kıbrıs adasının yönetiminin İngiltere'ye kira ile devredilmesinden sonra Rumlar adada ön plana çıkmaya başlamıştır. Rum Ortodoks Kilisesi'nin öncülüğünde, Yunanistan'ın yönlendirmesiyle Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı (ENOSİS) mücadelesi açıkça başlatılmıştır. İngiliz Profesör Beckingham'a göre; *"Rumlar, Ada'nın İngiltere yönetimine bırakılmasını Yunanistan'a katılma yolunda atılmış ilk adım olarak hoş karşıladılar"*⁷. 1878 yazında Ada'nın ilk İngiliz Yüksek Komiseri Sir Garnet Wolseley, Larnaka Limanı'na ayak basar basmaz, kendisini karşılayan Rum Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Wolseley'e "hoşgeldiniz" derken, konuşmasının en önemli bölümünü şu sözler oluşturuyordu: *"Biz bu yönetim değişikliğini hoş karşılıyoruz, çünkü İngiltere'nin, daha önce Yunan Adaları'nı verdiği gibi Kıbrıs'ı da Yunanistan'a, Anavatanımız'a bırakacağından eminiz"*⁸. Osmanlı İmparatorluğu'nun 1878 yılında Kıbrıs'ın yönetimini geçici olarak İngiltere'ye devretmesinden sonra Rum katliamları için ortam daha uygun hale gelmiştir. Türk varlığı Kıbrıs'ta devam ettiği sürece Enosis hayalinin gerçekleşmesi olanağı bulunmayacağını gören Rumlar, İngiliz Yönetimi'nin ilk yıllarından itibaren okullarında ve kiliselerinde açıkça Türk düşmanlığı aşıladılar⁹.

1912 yılı Ada'da Rumların taşkınlıklarının arttığı ve Türklere karşı ölümle sonuçlanan saldırıların gerçekleştiği bir yıl oldu. Bunun temel nedeni de, Trablusgarp Savaşı ile Balkan Savaşı'nda Türklerin aldığı yenilgiler idi. Trablusgarp savaşının yaralarını sarmadan Balkan ülkelerinin saldırısına uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu zor durumunu fırsat bilen Kıbrıs

⁷ Ahmet An, "Kıbrıs Türkleri-1", **Yeni Kıbrıs**, Ekim 1998, s.20.

⁸ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi 1878-1960**, Kaynak Yay., Ankara, 1984.s. 41.; Harid Fedai, **Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı**, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1986, s.199.; Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996, s. 31; ORR. C. W. J. **Cyprus Under British Rule**, London, 1918 ve 1972, s.160.

⁹ Enosis fikrinin Rum çocuklarına nasıl aşılandığını bir Rum yazar olan Tenekides şöyle açıklıyor: *"Rum okulları Helen düşüncesini yaymak amacı ile kullanılıyordu. Rum öğretmenler çiçeklerle çerçevesi Yunanistan'la birleşmelerini temsil eden armağanları Vali'nin kasabaları ziyareti sırasında verirken mızraklı bir alay gibi sıraya sokulan öğrenciler önceden öğretilmiş olan 'Yaşasın enosis' çığlıkları atıyordu"*. Menter Şahinler, **Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti**, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği yay., İstanbul, 1979, s. 111.

Rumları, Mayıs 1912'de yeni tahriklere başvurdular. Bir yandan Osmanlı ordularının gerilemesini sevinç gösterileri ile kutlayıp Türkleri rencide ederken, bir yandan da Enosis eylemlerini yoğunlaştırdılar. Mayıs ayının sonlarına doğru bir Cuma günü "*Enosis ve Yaşasın Yunanistan*" sloganları atarak Hamit Mandraları'nda (bugünkü Hamitköy) oturan Türklere saldırdılar¹⁰. 5 kişinin öldürüldüğü, 100'den fazla kişinin de yaralandığı 1912 olaylarının Kıbrıs tarihinde ayrı bir önemi vardır.

Bu gelişmeleri izleyen günlerde, 3 Temmuz 1912 tarihinde, Rumlardan oluşan 5000-6000 kişilik bir grup, Rum Ortodoks Kilisesi'nin de desteğiyle ENOSİS'i gerçekleştirmek için harekete geçerek, Türklere karşı, Kıbrıs'ın otuz beş yerinde terörü hedefleyen olaylar çıkardılar. Rumlar yaptıkları bu saldırılarda, Türklere ait iş yerlerini, camileri ve evleri yakıp yıktılar, 4 Türk'ü katlettiler, 100'ün üzerinde Türk'ü de ağır şekilde yaraladılar¹¹.

Yunan isyanının 100. yıldönümü olan 25 Mart 1921'de 500 kilisede toplanan Rumlar ilk ENOSİS Plebisitini yaparak ilhak yönünde bir kararı onaylamışlar ve İngiliz Yönetimine başvurarak ENOSİS istemişler, on yıl sonra 17 Ekim 1931'de de ENOSİS için ayaklanmışlardır¹². 1800'lü yıllardan beri süren yoğun ENOSİS propagandası, nihayet 1931 yılında fiili ve silahlı bir ayaklanmaya dönüşmüştür. Dikkat edilmesi gereken nokta, Rum İsyanı'nın, Kıbrıs'ın sömürge idaresinden kurtulup bağımsızlığını kazanması amacıyla değil; Megalo İdea peşinde koşan yayılmacı Yunanistan'a ilhak edilmesi için yapılmış olmasıdır. Yunan Konsolosu'nun kışkırtmalarıyla "Milli Kurtuluşumuz Yunanistan'la birleşmektir" diyen Papaz Nikodimos'un peşine takılan Rumlar, "ilhak" sloganları atarak hükümet binalarını ve Vali konağını yakmaları yanında 7 kişiyi de öldürdüler ve 67 kişiyi de yaraladılar¹³.

¹⁰Nuri Köstüklü, "**Balkan Harbi Sırasında Kıbrıs Türkleri'ne Yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevihanesi'nin Faaliyetleri**", Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 1996, s.349-350.

¹¹ Yürükel, a.g.e., s.119.

¹² 1931 Ayaklanması için ayrıntılı bilgi; Turgay Bülent Göktürk, **Enosis'in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçişi, 1931 İsyanı**, Lefkoşa, 2009,

¹³ Bulunç, a.g.e., s.50.

Aldığı sert önlemlerle isyanı bastıran, 400 kişiyi tutuklayan, isyanın ele başlarını adadan süren İngiliz yönetimi; milli tarihlerin okutulmasını yasaklamış, basına sansür uygulamış, siyasi faaliyetleri ve milli bayrakların çekilmesini yasaklamış, yasama meclisi niteliğindeki Kavanin Meclisi'ni de kapatmıştır. İsyana katılmayan Kıbrıs Türkleri de sömürge yönetimi tarafından cezalandırılmış, temsilcileri Kavanin Meclisi'nden uzaklaştırılmış, konan tüm yasaklamalara Türkler de muhatap olmuştur. Böylece Türk halkı, sömürge yönetiminin haksız baskısına bir daha maruz kalmıştır¹⁴.

EOKA DÖNEMİ

Türk halkını yok edip, Adayı Yunanistan'a bağlamak için kurulmuş bir terör örgütü olan EOKA için Kıbrıs'ta başlayan yeni açılım döneminin baş organizatörü, Başpiskopos Makarios III idi. Göreve geldiğinde danışmanlarıyla çizdiği yol haritası kapsamında, uluslararası alanda konunun Birleşmiş Milletler (BM)'e yansıtılması için enerji harcayan Makarios, içeride de amaçlarına uygun hareket edecek bir Rum Gençlik Teşkilatı oluşturma çabasına girdi. Bu maksatla Yunanistan'da bir yeraltı örgütü kuran eski Yunan subayı Georgios Grivas'ı aynı özelliklere sahip bir Rum Gençlik Örgütü (PEON) kurması için Kıbrıs'a davet etti¹⁵. Grivas'ın, 1951'de Başpiskopos'un direktifleri doğrultusunda kurduğu PEON, yine Başpiskopos'un önderliğinde ve emirleri doğrultusunda iki yıl

¹⁴ Harid Fedai, **Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı**, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul, 1986, s. 175-177.

¹⁵ Megali İdea doğrultusunda Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amacıyla kurulan EOKA Terör Örgütü'nün lideri olan Grivas emekli bir Yunan yarıbayıdır. 23 Mayıs 1898'de Kıbrıs'ta Trikomo köyünde orta tabakadan bir ailenin çocuğu olarak doğan ve 1914 yılına kadar ailesinin diğer üyeleri gibi Ada'da Türk tebaası olarak bulunan Yorgos Theodoros Grivas, müracaat eden her on kişiden birinin kabul edildiği "Ümit Verenlerin Okulu" olarak bilinen Atina'daki Helen Kraliyet Askeri Akademisi'ne girmiş, ateşli bir Yunan milliyetçisidir. Kıbrıs'ta işlediği cinayetler sonrasında Yunan Genelkurmayı tarafından Korgeneral rütbesiyle ödüllendirilmiş, ordusuz bir general olan ve Yunan Kralı tarafından Üstün Cesaret ve Üstün Hizmet madalyalarıyla taltif edilen Grivas, Anadolu'nun Yunanlılarca işgal edildiği dönemde Yunan Ordusu'nda teğmen olarak görev yapmıştır. "Cennetle Cehennem birleşirse ve su ile ateş yan yana gelebilirse ancak o zaman Türklerle dost olabiliriz" diyen ve bütün ömrünü Kıbrıs'ı kana bulamaya ve masum insanları katletmeye adanmış olan Grivas, 27 Ocak 1974'de Leymosun'da ölmüştür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ü. Haluk Bayülken, **Cyprus Question and The United Nations**, MSB Yay., Ankara, 1983, s.7.

faaliyette bulundu. Haziran 1953'de İngiliz Yönetimi tarafından “*muzır ve tahrik edici hareketlerinden dolayı*” kapatıldı. Kapatılmasının ardından faaliyetlerini bir yeraltı örgütü olarak sürdüren PEON, daha sonra 1955 yılında kurulan EOKA Terör Örgütü'nün de çekirdeğini oluşturdu¹⁶.

ENOSİS örgütlenmesini tamamlayan Rum-Yunan ikilisi ENOSİS stratejisini uygulamaya koymuş ve bizzat Yunan Dışişleri Bakanı Stefanoplus'un direktifiyle EOKA; 1 Nisan 1955'de ilk bombalarını patlatarak resmen eyleme başlamıştır. Eylem yaptığı dönemde yüzlerce Türkün yanı sıra, 100 İngiliz ve yüzlerce Rum'u katleden EOKA militanları, 30 Türk köyünü yakıp yıkarak burada yaşayan Türklerin göç etmesine neden olmuşlardır.

1955-1959 DÖNEMİ KATLİAMLARI

EOKA'nın amacı, önce İngilizleri adadan atmak, ardından da kitlesel bir imha hareketiyle Türk halkını yok ederek adayı Yunanistan'a bağlamaktı. Ancak, İngilizlerin adadan ayrılması beklenmeden, ENOSİS stratejilerine uygun olarak 21 Haziran 1955'den itibaren ENOSİS'in önünde gerçek engel olarak gördükleri Türklere yönelik saldırılar başlatılmıştır. Vasilya, Litrangomi, İnönü ve Aytotro köylerine yapılan planlanmış ve önceden programlanmış saldırılar sonunda çok sayıda Kıbrıslı Türk katledilmiştir. Türlerle Rumların yaşadığı karma köylerden biri olan Vasilya köyünden diğer bir köye gelin götürülen Türk gençleri 14 Mart 1956 tarihinde Kilise çanlarının çalmaya başlamasıyla birlikte Rumların saldırısına uğramıştır. Kıbrıslı Türklere, çocuk, genç, yaşlı, kadın-erkek gözetilmeden her fırsatta saldırılmış, katliam yapılmıştır.

Mustafa Ahmet Beyaz ve eşi, 9 Kasım 1957 tarihinde köylerine giderken yolda öldürülmüştür.

Mevleviler'e ait Kırklar Tekkesi Şeyhi 6 Temmuz 1958 günü Rum teröristlerce öldürülmüştür.

İnönü (Sinde) köy otobüsü, EOKA teröristlerinin 1958 yılında kurdukları pusuda otomatik silahlarla taranmış ve yedi Türk yolcu katledilmiştir.

¹⁶ EOKA=Enodiki Organosis Kibriou Agoniston, Kıbrıs Mücadelecileri İlhakçı Teşkilatı.

EOKA'nın fiilen faaliyete geçtiği 1 Nisan 1955- 1958 tarihleri arasında yüzlerce Türk öldürülmüş, 28 köyden 1334 Türk, göç etmek zorunda kalmıştır¹⁷.

KIBRIS CUMHURİYETİ DÖNEMİ

1960 yılında İngiliz Yönetiminin yerine kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Makarios, Türk ve Rum toplumlarının siyasal eşitliğine ve ortak egemenlik haklarına dayalı Kıbrıs Cumhuriyeti'ni yaratan anlaşmalara imza attıktan sonra, imzaların mürekkebi kurumadan, aşamadığı Türk direnmesine kindar bir göndermede bulunarak, “*Cumhuriyet, bizim için Enosis'e sığırama tahtasıdır*” diyordu¹⁸.

Henüz Cumhuriyet'in ilanının üzerinden bir aydan az bir zaman geçmeden bu kez de *New York Herald Tribune* gazetesine yaptığı açıklamada “*İlhak davası ölmemiştir. İlhakın unutulmuş olduğunu söyleyemem*”¹⁹ ifadeleriyle EOKA militanlarını övmüş; Türklere verilen haklar nedeniyle devletin yönetilemediğini, devlet sisteminin fonksiyonel hale getirilebilmesi için Anayasa'da Türklere verilen hakların kaldırılmasını, Garanti ve İttifak Antlaşmaları'nın feshedilmesini istemiştir. Zaten 1950 yılında Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu olarak seçildiğinde, “*Ulusal bağımsızlığımızın doğuşu için çalışacağıma ve Kıbrıs'ı anavatan Yunanistan'a ilhak etme siyasetimizden hiçbir zaman vazgeçmeyeceğime kutsal kitap üzerine and içerim*”²⁰ diyerek Enosis yemini etmiş ve bu maksatla, günahsız insanları acımasızca öldüren bir terör örgütünün kurulmasını sağlamış bir din adamının, kilise başpiskoposunun, ayrı dinlere sahip iki toplumdaki oluşan bağımsız bir devletin yönetiminin en üst noktasına, cumhurbaşkanlığına getirilmesi, üzerinde dikkatle durulması gereken bir konudur.

¹⁷ Bulunç, a.g.e., s.53.

¹⁸ Ahmet Tolgay, *Fırtına ve Şafak*, KTMD Yayını No:8, 1998, Lefkoşa, s. 77.

¹⁹ *New York Herald Tribune*, 27 Eylül 1960; **Kıbrıs'ta Barışa Engel ENOSİS**, KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No:10, Eylül 1982, s.11.

²⁰ A.g.e., s.10; **Cyprus Problem: Why No Solution**, 1997, Public Relation Dept. of the TRNC Ministry of Foreign Affairs and Defence, Nicosia, 1997, s. 21.

KANLI NOEL'İN BAŞLANGICI VE 1963-1974 DÖNEMİ RUM KATLIAMLARI

Türkleri imha ederek Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etme girişimi 1963 yılında Akritas Planı ile uygulamaya konmuştur. Rum yayın organı Patris gazetesinde 21 Nisan 1966 tarihinde yayınlanarak ortaya çıkan çok gizli kodlu Akritas Planı'na göre Kıbrıs Türk halkı ani bir saldırı ile tamamıyla yok edilecek ve Ada Yunanistan'a bağlanacaktı. Akritas Planı'nı, Cumhurbaşkanı Makarios, Akritas kod adlı İçişleri Bakanı Yorgacis, Temsilciler Meclisi Başkanı Klerides ve GKRY'nin 2003- 2008 yıllarında Başkanlığını yapan, o günkü Çalışma Bakanı Papadopoulos hazırladılar, fiilen yönettiler ve yönlendirdiler²¹.

Cumhuriyet ilanını Enosis'e giden yolda bir atlama taşı olarak gördüğünü açıkça ifade eden Makarios, zaman geçirmeden hazırlıklara girişti. Bu hazırlıkların neler olduğunu, o dönemde Kıbrıs Ordusu görevinde bulunan Yunan General George Karayannis'in Atina'daki *Ethnikos Kryx* gazetesinde, 13 Haziran 1965 tarihinde yayımlanan açıklamalarından öğreniyoruz. Karayannis'in açıklamasındaki;

“Makarios, 1960 yılının Ağustos ayında (Anlaşmaların imzalandığı günlerde) aşağıdakileri uygulama kararı aldı:

Kıbrıslı Rumları muharebeye hazırlık amacıyla gizlice silahlandırmak, anayasa'da değişiklik yaparak Cumhurbaşkanı Muavini'nin veto yetkisini ortadan kaldırmak, muharebeye hazırlanmak için gizli bir plan hazırlatmak.

Kıbrıslı Rumlar böylece muharebeye hazırlandılar ve kurulan gizli örgütün adı daha sonra 'Rum Milli Muhafız Ordusu' adını aldı. Türklerin Anayasa'da değişiklik yapılmasını reddetmeleri üzerine, Makarios gizli planını yürürlüğe koydu ve Rumların Türklere karşı saldırıları, Aralık 1963'de başlatıldı²².”

ifadelerinden de anladığımız gibi, Başpiskopos Cumhuriyetin ilanından itibaren, ortaklığı yıkmak ve Enosis'i gerçekleştirmek adına gizli örgüt kurulması emrini vermiş ve daha sonra adının “Akritas Planı” olduğunu

²¹ Bulunç, a.g.e., s. 54.

²² İrfan Kaya Güler, Ertan Efegil, **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)**, Ankara, 2001, Önsöz, s. IX.

öğrendiğimiz Türkleri yok etme planını hazırlamıştı. 21 Aralık 1963’de de bu planı yürürlüğe koyarak Türklere karşı silahlı saldırıyı başlatmıştı.

Akritas Planı’na göre oluşturulan paramiliter Rum kuvvetleri’nin elemanları, 21 Aralık Cumartesi gününün ilk saatlerinde, sabaha karşı 02.00’de, Lefkoşa’nın Türk mahallesi olan Tahtakale semtinde, evlerine dönmekte olan iki arabadaki Türklerin kimliklerini kontrol etmek istediler. Kendilerinin polis olduğunu söyleyen sivil kıyafetli ve silahlı Rumlar, arabadakilerin inmelerini ve aramak için sıraya girmelerini zor kullanarak emrettiler. Kadınlarının erkekler tarafından elle aranmasına izin vermek istemeyen Türkler ile Rumlar arasında tartışma çıktı. Bu sırada bir Türk kadını, kendini polis olarak tanıtan Rumlardan birini tanıdı ve O’nun polis değil, Olimpiakos Futbol Kulübü’nden Yanni adlı bir Rum olduğunu bağırarak duyurdu. Bunun üzerine paniğe kapılan Rumlar, ateş etmeye başladı. Açılan ateş sırasında durdurulan araçta bulunan iki kişi can verdi, dört kişi de yaralandı. Bu olaydan bir saat sonra başıbozuk Rum askerleri Türk kamu binalarına ateş açtı. Daha sonraki günlerde de özellikle Lefkoşa’nın Dereboyu ve Küçük Kaymaklı mahallesindeki Türk evlerine karşı Rum taarruzları başladı ve Kıbrıs tarihinde “*Kanlı Noel*” olarak anılan olaylar tüm Kıbrıs’a yayıldı. Böylece Akritas Planı gereğince Türklerin yok edilmesi hareketi başlamış oldu.²³

Plana göre başlatılan Rum saldırıları, “eski bir EOKA tedhişçisi (teröristi) olan Kıbrıs Cumhuriyeti İçişleri Bakanı Polikarpus Yorgacis’in özel ofisinden yönetilmekteydi²⁴. GKRY Başkanı Papadopoulos’un Akritas Örgütü’nün Başkan yardımcısı olarak üst düzeyde sorumluluk yüklediği Akritas Planı uygulaması, sonuçları itibarıyla 20. yüzyılın önde gelen soykırım ve ağır insanlık suçlarından biridir. Bu planın uygulamaya konmasıyla Türkler 103 köyden göç ederek Ada’nın % 3’lük bölümüne sığınmışlar on bir yıl ağır bir kuşatma ve ambargo altında yaşamışlardır. Türklerin terk ettiği köyler ve evler yakılıp yıkılmış, 500’ü aşkın Türk katledilmiştir. Aralık 1963-Temmuz 1974 döneminde Türkler yollardan toplanarak, köyler basılarak, kadın, erkek, genç-yaşlı, çocuk-bebek ayırımı

²³ BCA.030.01.64.394.29.

²⁴ Harry Scott Gibbons, **The Genocide Files**, Charles Bravos Publishers, London, 1997, s. 66.

yapılmadan kurşuna dizilmişler, toplu mezarlara canlı canlı gömülmüşler, hastanelerdeki Türk hastaların kanları çekilerek öldürülmüşlerdir.²⁵

Kanlı Noel'de hapishanelerde bulunan Türk tutuklular çok ağır işkencelere tabi tutulmuşlar ve bir kısmı katledilmiştir. Rum-Yunan askerleri Aralık 1963-1964 tarihleri arasında kadın ve çocukların da dahil olduğu yüzlerce Türkü tutuklamışlar ve hapishanelerdeki Türk mahkumlar yanında bu Türklere de işkence yapmışlar, bir kısmını öldürmüşler, işkenceler sonucu bazılarını da sakat bırakmışlar, Rum mahkumları silahlandırmışlar, Türk mahkumları koğuşlardan alarak hücrelerde kapalı tutmuşlardır²⁶.

Rum katliamlarını yaşayan ve anılarını kitaplaştıran Gibbons, Ayvasıl (Ayios Vasilios) köyü katliamı hakkındaki gözlemlerini şöyle ifade etmektedir:

"Silah sesleri duyuldu; tüfek dipçikleri ile kilitli kapıları kırdılar; insanlar sokaklara sürüklendi; 70 yaşında bir Türk, kırılan ön kapısının sesiyle uyandı. Sendeleyerek yatak odasından çıktığında, bir sürü silahlı gençle karşılaştı. "Çocuğun var mı?" diye sordular. Şaşkın bir biçimde "Evet" dedi. "Dışarı gönder" diye emrettiler. 19 ve 17 yaşlarındaki iki oğlu ve 10 yaşındaki kız torunu aceleyle giyinip, silahlı adamların peşinden dışarı çıktılar. Çiftlik duvarının dibine dizildikten sonra, silahlı adamlar tarafından makineli tüfek ateşiyle öldürüldüler. Başka bir evde, 13 yaşında bir erkek çocuk elleri dizlerinin arkasına bağlanıp yere yıkıldı. Ev talan edildi ve talancılar çocuğu tekmeleyip ırzına geçip, sonra da bir tabancayla başının arkasından vurdular. O gece Ayios Vasilios'ta toplam olarak 12 Türk katledildi. Diğerleri toplandı, itilip kakılarak oradaki Türklerin yanına sığınmak üzere Skylloura yoluna çıkarıldı. Gecelikleri, pijamaları ve çıplak ayaklarıyla soğukta sendeleyerek ilerlemeye başladılar. Rumlar karanlıkta arkalarından ateş ediyorlardı. Silahlı adamların dikkati Türk evlerine çevrildi. Evleri yağmalayıp tahrip ettiler, yorulduklarında da ateşe verdiler. Aynı yörede, tek kalmış çiftlik evlerinde dokuz Türk daha öldürüldü²⁷."

²⁵ Bulunç, a.g.e., s. 55.

²⁶ Bulunç, a.g.e., s. 56.

²⁷ Harry Scott Gibbons, **Peace Without Honour**, Ankara, 1969, s.73.

Gibbons'un anılarında belirttiği diğeri bir katliam olayı 208 Türk'ün yaşadığı Lefkoşa'nın Mathiati Köyü'nde gerçekleştirildi: "(...) İlk dakikalarda üç Türk ciddi olarak yaralandı. Türkler beyaz, küçük evlerinden sokağa fırladıklarında, küfreden ve çığlıklarla gülen kalabalık, bunları yol boyunca iteklemeye ve tekmelemeye başladı. Dipçik darbeleriyle yerlere yıkılan dehşete kapılmış Türkler sokaklarda sürüklenirken kalabalık, evlere doluşup, ocaklardan yanan kütükleri çekip perde ve yatakları yakmaya başladı. Gürültüyle uyanıp ağlamaya başlayan emzikli bebeleri sıkıca tutmuş, çoğu gecelikli ve ayakları çıplak olan kadınlar, yürüyebilen ve pantolon veya mavi çizgili pijamalarının paçalarını tutmuş çocuklarıyla birlikte, yaralıları sürükleyen Türkler alevler içindeki sokaklarda itilip kakılıyorlardı. Rum gençler histerik bir biçimde evlere ateş ediyor, kısılmış sesleriyle çığıncasına bağıryıyorlardı. Ateşler evlerin bir kısmını bütünüyle kaplamadan gruplar halinde içlerine doluşup eşya ve tabak-çanağı kırmağa, değerli eşyaları kapıp ceplerine doldurmaya başladılar. Evlerin gerisinden gelen çılginca sesler saldırganların dikkatini Türklerin hayvanlarına çekti. Ahırlara doluşup sağlam inekleri, keçi ve koyunları makineli tüfekle taradılar. Tavukları havaya atıp, gıdıklar ve çırpınırlarken ateş ediyorlardı. Kalabalık kana susamış bir çılginlık içinde bağırıyordu. Türkler, donmuş, açık yol boyunca sürüklenip köyden çıkarıldılar. Azap içinde, tamamıyla Türklerin oturduğu bir sonraki köyün, Kochatis'in yakınlarında bırakıldılar. Kochatis köyünün Türkleri komşularına yardım etmek için evlerinden fırlarken kalabalık ateş etme, yakma ve yağmalama çılginlığına devam etmek üzere Mathiati'ye geri döndü²⁸."

Kanlı Noel saldırılarında önemli ilk kitle katliamlarından biri de bir Türk yerleşim birimi olan ve 800 kadar Türk'ün yaşadığı Küçük Kaymaklı'da yapılmıştır. Bu katliam sırasında öldürülen çok sayıda Türkün arasında eli ayağı tutmayan (engelli) bir Türk genci ile başından vurularak öldürülen 70 yaşındaki bir imam da bulunuyordu. Lefkoşa'da Küçük Kaymaklı ve yüzün üstünde Türk ailesinin yaşadığı Çağlayan bölgelerine yapılan katliam saldırıları sırasında binlerce Türk evi boşaltılmıştır. Küçük Kaymaklı köyü tamamen yakılıp yılmıştır. Küçük Kaymaklı'dan göç etmek zorunda kalan Türkler hemen yakındaki Hamit Köye

²⁸ Gibbons,1969, a.g.e., s. 31.

sığınmışlar ve orada Türkiye'den Kızılay'ın gönderdiği çadırlarla oluşturulan "çadır mahallesinde" yıllarca yaşamışlardır.

Kanlı Noel soykırımının bir simgesi haline gelen ve dünya kamuoyunda büyük infial yaratan Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı'nda görevli Binbaşı Dr. Nihat İlhan'ın çocukları ve eşi barbar Rum saldırılarında canlarını kurtarmak için saklandıkları banyo küveti içinde kurşunlanarak öldürülmüşlerdir. 24 Aralık Salı gününde de Rumların saldırıları bütün şiddetiyle devam ederken Kumsal bölgesinin ölü bölge olarak düşünülerek savunmasız bırakılması üzerine, uzun zamandır bu bölgede Türklerle yaşayan ve Türkleştiği zannedilen Avrağami isimli Ermeni asıllı bir Rum'un bu bölgede Türk direnişi olmadığını Rumlara haber vermesiyle Rum katliamları başlar. Terezepulos kod isimli bir Yunan subayının komutasındaki 150'den fazla Rum, Kumsal bölgesine gelirler ve İrfan Bey Sokak, 2 numarada oturmakta olan KTAK doktoru Binbaşı Nihat İlhan'ın 37 yaşındaki eşi Mürüvet İlhan, çocukları Murat, Kutsi ve Hakan saklandıkları küvetin içinde Rumlar tarafından katledilir ve dünya basını bu olayı anında bütün dünyaya yansıtır²⁹;

Gibbons, kitabında Kumsal katliamı hakkındaki gözlemlerini şöyle ifade etmektedir:

"Silahlı adamlar kapıları kırdılar; dipçikleyerek, döverek, yumruklayarak ve küfrederek Türk evlerine doluştular. Kumsal'dan geri çekiliş başladı. Bir kere daha, Naziler'in saldırısı altında bozguna uğrayan Avrupa'da olduğu gibi aileler, şaşırmış, dehşete düşmüş bir halde kulaklarında tüfeklerin gürültüsü ve makinelilerin takırtısının yankısıyla evlerinden soğuk sokaklara döküldüler. Kayıp düşerek, birbirlerine tutunarak koşmaya başladılar. Sokakta bir kadının "Allah rızası için birisi yardım etmeyecek mi?" diyen çığılığı yankılandı. Kumsal'ın Türk sakinlerinin 159'u o gece kaçamadı. Banyodaki dört kişi ve ev sahibesinden başka dört kişi daha o gece öldürüldü; 150'si rehin alındı. Rehinelerden bir kısmını bir daha gören olmadı³⁰."

²⁹ **Daily Mail**, 28 Aralık 1963

³⁰ Gibbons, 1969, a.g.e., s. 76.

Rum barbarlığının, vahşetinin ve işledikleri insanlık suçlarının çarpıcı örneklerinden biri de Rum bölgesinde bulunan devlet hastanesinde tedavi gören hastaların kanlarının alınması ve katliam hareketinde yaralanarak hastanelere kaldırılan Türklerin kan yerine su verilmesi suretiyle öldürülmeleridir. Bu arada hastanede çalışan bir hastabakıcı ve tedavi gören genç bir Türk öğretmen de hastaneye gelen silahlı Rumlar tarafından, Türk Başhemsire'nin odasında vurularak öldürülmüştür³¹.

İtalyan gazeteci Giorgia'nın 1964'de yapılan Rum katliamlarına ilişkin gözlemleri de çarpıcıdır: "*Şu anda Türklerin köylerinden göçlerine şahit oluyoruz. Rum terörü acımasız; binlerce kişi evlerini, topraklarını, sürülerini terk ediyor. Bu sefer Helenlik laflarının ve Plato'nun bütününi bu barbarca ve kudurmuş davranışları gizlemesi imkansız. Türk köylerinde akşam üstü saat dörtte sokağa çıkma yasağı yürürlüğe giriyor. Tehditler, silah sesleri ve kundakçılık girişimleri karanlık basar basmaz başlıyor. Ne kadın, ne de çocuğun gözetilmediği Noel katliamından sonra, herhangi bir mukavemet imkansız gözüküyor*"³².

Lefkoşa'nın Ayios Sozomenos köyündeki olaylar hakkında, *Time* muhabiri Robert Ball ise gözlemlerini şöyle dile getirmektedir: "*En şiddetli çarpışma, Rumların yumru yumru zeytin ağaçlarının örtüsünden yararlanarak taarruz ettikleri köyün batı kıyısında olmaktadır. Dokuz Türk'ün sığındığı kerpiç evin bir penceresi bir roketatar mermisiyle uçurulmuş, ikinci katı da kurşun delikleriyle tam anlamıyla kevgire dönmüştü. Umutsuzluk içinde dere yatağına doğru, kaçmaya çalışan bir Türk çoban, kapıdan birkaç adım ötede vuruldu. Bir diğeri ise eline geçirdiği bir yabayla Yunan mevzilerine tek başına, nafiye bir taarruza kalktı, hemen öldürüldü*"³³.

Akritas Planı ile Rum-Yunan ikilisinin Kıbrıs'ta başlattığı soykırım hareketi, soykırım tanımları bağlamında bütün türleri içeren bir niteliktedir. Kıbrıs Türk halkının 21 Aralık 1963-20 Temmuz 1974 tarihleri arasında geçen on bir yıl içerisinde yaşam koşulları ağırlaşarak bir

³¹ Gibbons, 1997, **a.g.e.**, ss. 66-68.

³² Giorgio Bocca, **Il Giorno**, 14 Ocak 1964.

³³ Robert Ball, **Time**, 14 Şubat 1964.

varoluş ve direniş mücadelesi vermiştir. Bu dönemde Ada'daki Türk nüfusun yarısı göçmen olarak sınıflandırılmıştı. Silah zoruyla göç ettikleri köylerine ve terk ettikleri evlerine dönmeleri imkansız olan on binlerce Türk, on bir yıl boyunca insanlık dışı koşullarda ve Rum ablukası ile ambargosu altında göçmen kamplarında, çadır kentlerde yaşamıştır. Rum saldırıları sonucunda boşaltılan 103 köyün ve terk edilen binlerce evin büyük bir çoğunluğu bombalanmış veya kundaklanma sonucunda tamamıyla veya kısmen tahrip edilmiş, yağmaya uğramış ve içinde yaşanamayacak bir duruma getirilmiştir³⁴.

Ada'nın %3'lük kısmına sıkıştırılmış olan Türk halkının gidebileceği hiçbir yer yoktu, iskan edilebilecekleri ev yoktu. Türk memurların tamamı işlerinden atılmış ve Rumların yanında çalışanlar kovulmuş, tarımla uğraşanlar topraklarından koparılmıştı. Türkiye, Kızılay vasıtasıyla, Türklere temel gıda maddeleri yardımıyla bulunarak, her aileye belirli miktarda un, pirinç, kuru fasulye, şeker, yağ ve diğer elzem maddeleri yardım olarak, bu on bir yıl boyunca gönderdi. Türkiye'nin gönderdiği yardımları BM görevlileri Rumların denetiminde Türk bölgelerine ulaştırdı. Rumlar Türkiye'den gelen yardımları silah arama bahanesi ile kasaları kırarak açıyor, gıda malzemelerini yerlere boşaltıyor ve bundan sonra kamyonlara yüklenmesine izin veriyorlardı. Bu arada gelen yardımların yarısı tahrip oluyor ya da çalınıyordu.

Türk bölgelerinden çıkıp başka yerleşim yerlerine seyahat eden Türkler yollara kurulmuş barikatlarda ve yerleşim yerlerine giriş çıkış noktalarında saatlerce bekletilerek, insanlık dışı tahkir edici aramalara tabi tutuluyorlardı. Bu aramalarda Türklerin üzerlerindeki paralar ve değerli eşyaları alınıyor, yüzlercesi çıktıkları bölgelere bir daha geri dönmüyor ya da gidecekleri yerlere hiç varamıyorlardı. Rum polislerinin hazırladığı uydurma "arananlar" listesinde isimleri olduğu gerekçesiyle çok sayıda Türk yollardan alınarak sorgusuz sualsiz tutuklanıyor ve infaza maruz kalıyordu. Bu şekilde 700'ü aşkın Türk yollardan alınarak öldürülmüş ve kayıplar listesindeki yerlerini almıştır.

³⁴ Harry Scott Gibbons, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Near East Publishing, Çev. Alparslan Yılmaz, Ankara, 2003, s. 293.

Rum köylerine yakın ve sınır olan Türk köylerinin otlaklarına Rum çobanlar sürekli zehir atıyorlar ve hayvanların ölmesini sağlıyorlardı. Ayrıca tarlalarında çalışan Türk köylüleri kadın çocuk demeden öldürüyorlardı. Türk bölgelerine giren araçların akaryakıt depoları Rumlarca kontrol edilerek dört litreden fazla olan depoları boşaltılarak el konuyordu.

Rumlar belirtilen soykırım uygulamalarıyla Türkleri işsiz, gelirsiz, yavaş fakat kesin bir sefalete doğru sürükleyen bir strateji uygulayarak Kıbrıs'ta Türk varlığını eritmeyi hedeflemişlerdi. Bu uygulamalar yanında Grivas ve emrindeki EOKA teröristleri küçük ve savunması daha zor olan Türk bölgelerini yok etmek amacıyla sistemli ve programlı bir şekilde kanlı saldırılar düzenliyordu³⁵.

SONUÇ

Bilinsin ki sadece EOKA Terör Örgütü için onurlu(!) olan ve maalesef halen bayram olarak kutlanan o gün; tüm insanlık için; küvetlerin içine doldurarak katlettikleri bebeklerle, tecavüz ettikleri savunmasız kadınlarla, mağaralara sürdükleri biçare yaşlılarla, onlarca toplu mezara doldurdukları sivillere yaptıkları katliamlarla, bugün halen kanıtları olan; belge, fotoğraflar ve filmlerde acı ile anılmaktadır.

Rum liderlerinin ve müttetikleri Yunanistan'ın, AB üyeliği arkasına sığınarak yüzlerce insanın kanlarını döktüğü günleri, yani soykırımı başlama kararı aldıkları 1 Nisan gününü, bir bayram yapmaları, Kıbrıs Türkleri, diğer tüm Türkler ve de tüm insanlık için kabul edilemez bir durumdur.

Bizim burada anlattıklarımız, kesinlikle düşmanlık yaratmak amacı gütmemektedir. Bulduğumuz coğrafya zorunlu da olsa, Rumlarla komşu olarak yaşamayı gerektirmektedir. Ancak, bu zorunluluk, geçmişte bize yapılanları unutmamıza bir gerekçe olamaz. Aynı şekilde bu zorunluluk, Rum yönetiminin bugün bile topraklarımız üzerinde besledikleri emelleri görmememiz için bir neden olamaz. Geçmişte yapılanları bileceğiz ki bugün ki özgürlüğün kıymetini daha iyi anlayalım ve daha güçlü sahip çıkalım. Bunun için geçmişte yaşananları özellikle gençlerimize her fırsatta anlatmalıyız. Unutmayalım ki “Tarihlerini bilmeyenlerin coğrafyalarını başkaları çizer”.

³⁵ Bulunç, a.g.e., s. 59.

KAYNAKLAR

VII. ARŞİV KAYNAKLARI

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri
TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Kıbrıs Türk Milli Arşivi
İngiltere Foreign Arşivi (Rauf R. Denктаş ile Ahmet C. Gazioglu'nun kişisel arşivi ve Dr. Gürhan Yellice'nin kişisel dijital arşivi)
E. Foreign Office Files and Correspondence
F. Colonial Office Correspondence

VIII. SÜRELİ YAYINLAR

- Daily Mail
Il Giorno
New York Herald Tribune
The Times

IX. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

P. KİTAPLAR

- Alasya, Fikret, **Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri**, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1992.
- Bayülken, Ü.Haluk, **Cyprus Question and The United Nations**, MSB Yay., Ankara, 1983.
- Bölükbaşı, Süha, **The Cyprus Dispute and the United Nations: Peaceful Non-Settlement between 1954 and 1996**, International Journal of Middle East Studies, Vol. 30, No.3, Ağustos 1998.
- Clerides, Glafkos, **My Deposition**, August 1989.
- Cyprus Problem: Why No Solution**, 1997, Public Relation Dept. of the TRNC Ministry of Foreign Affairs and Defence, Nicosia, 1997
- Çay, Abdulhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1989.
- Dr. Fazıl Küçük ve arkadaşları tarafından hazırlanan notlar, **Kıbrıs'ta Türk Davası ve Rum Vahşeti**, Lefkoşa, 1999.
- Fedai, Harid, **Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı**, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1986.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs III: Enosis'e Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (Cyrep), Lefkoşa, 1998.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs Son İki Yıl (1958-60) Enosis Çemberinden Kıbrıs Cumhuriyeti'ne**, Ankara, 2000.

Gazioğlu, Ahmet C., **Kıbrıs'ta Cumhuriyet Yılları ve Ortaklığın Sonu 1960-1964**, Ankara, 2003.

Gazioğlu, Ahmet C., **Kıbrıs'ta Soykırım Yılı 1964 ve Enosis'in Ayak Sesleri**, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Ankara, 2007.

Gibbons, Harry Scott, **The Genocide Files**, London, 1997.

Gibbons, Harry Scott, **Kıbrıs'ta Soykırım**, Lefkoşa, 2003.

Gibbons, Harry Scott, **Peace Without Honour**, Ankara, 1969.

Göktürk, Turgay Bülent, **Enosis'in Doğuşu ve Düşünceden Eyleme Geçiş, 1931 İsyanı**, Lefkoşa, 2009.

Göktürk, Turgay Bülent, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikaları, Vizyonu ve Uygulamaları**, Gazimagusa, 2014.

Grivas, Georgios, **EOKA Mücadele Tarihi (1955-1959)**, Lefkoşa, 1972.

Güler, İrfan Kaya, Ertan Efegil, **Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)**, Ankara, 2001.

Gürel, Şükrü S., **Kıbrıs Tarihi 1878-1960**, Kaynak Yay., Ankara, 1984.

KTFD Enformasyon Dairesi, **Kıbrıs'ta Barışa Engel ENOSİS**, KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No:10, Eylül 1982.

KKTC Enformasyon Dairesi, **Akritas Örgütü ve Planları**, KKTC Enformasyon Dairesi Yayını, Lefkoşa, 1991.

Şahinler, Menter, **Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti**, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği yay., İstanbul, 1979.

Tolgay, Ahmet, **Kanlı Noel-Kıbrıs Türkü'nün Ateşle Sınava**, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1993.

Tolgay, Ahmet, **Fırtına ve Şafak**, KTMD Yayını No:8, Lefkoşa, 1998.

Yürükel, Sefa M., **Batı Tarihinde İnsanlık Suçları**, Marmara Grubu Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul, 2004

Q. MAKALELER

Aktan, Gündüz, “**Türkler Büyük Kayıplarının Yasını Tutmamıştır**”, Tarihte Türklere Yapılan Katliamlar-Panel, Başkent Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Ankara, Şubat 2005.

An, Ahmet, “**Kıbrıs Türkleri-1**”, Yeni Kıbrıs, Ekim 1998.

Buluç, Ahmet Zeki, “**Kıbrıs’ta Rumların Enosis Mücadelesinde İşledikleri Katliamlar ve İnsanlık Suçları**”, Yakın Tarihimizde Türklere Karşı İşlenen Katliam ve Sürgünler Sempozyum Kitabı, Ankara, 2006.

Keser, Ulvi, “**21 Aralık 1963 Kanlı Noel, Kumsal Faciası ve Bugüne Yansımaları**”, ÇTTAD, XI/23, (2011/Güz), s. 97.

Köstüklü, Nuri, “**Balkan Harbi Sırasında Kıbrıs Türkleri’ne Yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevihanesi’nin Faaliyetleri**”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 1996, 349-350.

X. SÖZLÜ TARİH KAYNAKLARI

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı merhum Rauf R. Denктаş ile muhtelif tarihlerde, son olarak 22 Nisan 2011 tarihinde Lefkoşa’daki çalışma ofisinde yapılan görüşmeler.

TMT Derneği Başkanı Yılmaz Bora ile 27 Temmuz 2011 tarihinde Lefkoşa’daki TMT Derneği’nde yapılan görüşme.

Mücahitler Derneği Başkanı Vural Türkmen ile 27 Temmuz 2011 tarihinde Lefkoşa’daki Mücahitler Derneği’nde yapılan görüşme.

Eski TMT Mensubu ve Kıbrıs Türk Cemiyeti Genel Sekreteri ve 1964 Londra Konferansı’nda Denктаş’ın Basın Müşavirliğini yapmış olan Ahmet C. Gazioğlu ile 7 Kasım 2013 tarihinde Lefkoşa’daki çalışma ofisinde yapılan görüşme.

GİRİT'TEN KIBRIS'A BİR GÖÇ HİKAYESİ*

ÖZET

Bu çalışmada; Girit'ten başlayıp, bir kısmının önce Türkiye'ye, yıllar sonra da Kıbrıs'a uzanan, bir kısmının ise direkt olarak Girit'ten Kıbrıs'a uzanan ve halen üçüncü kuşaklarıyla Kıbrıs'ta devam eden ilginç bir “Göç Yolculuğu”nu gündeme taşımayı amaçladık. Türkiye’de soyadı yasasının çıkması ile çoğunluğunun kendi istekleriyle GİRİTLİ soyadını aldığı Kıbrıs’taki bu insanlardan, günümüzde Gazimagusa’da yaşamakta olan öğretmen Zübeyde hanım ve kardeşinin konuyla ilgili olarak yaşadıkları bunlardan sadece bir örnek. Ama adeta filmlere konu olacak bir örnek. Girit'ten ayrılan ve Hüseyin Hasan adını taşıyanın Zübeyde hanımın dedesi olduğu üç kardeşten her biri ayrı yerlere gidiyorlar; İzmir, Bodrum ve Kıbrıs. Larnaka’dan Kıbrıs’a giriş yapan Hüseyin Hasan, Kıbrıs Türklerinden Münevver hanımla evlenir ve zengin bir Kıbrıslı Türkün gemilerinde kaptanlık yapar. Bu arada İngiliz yönetimi aleyhinde faaliyette bulunduğu gerekçesiyle İngilizler tarafından Girne Kalesine hapsedilir ve idama mahkum edilir. Zengin işverenin sayesinde serbest kalması sağlanır. Serbest kalan Hüseyin Hasan, Kıbrıs’a uyum sağlayamadığı gerekçesiyle çocuklarını ve eşini bırakıp Mısır’a kaçar. Hasan Hüseyin’in bugün Kıbrıs’ta yaşamakta olan torunlarının, Bodrum, İzmir ve hatta Mısır, İskenderiye’deki akrabalarını bulma hikayeleri ile Girit’e gidip dedelerinin yaşadığı yerleri görme öyküleri, göç acılarının sadece Yunanistan ve Türkiye ile sınırlı kalmadığını ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. Kıbrıs’ta bugün bile GİRİTLİ soyadını taşıyan, ama çoğunun birbirlerinden haberi bile olmayan bu insanlar, çalışmamızın temel kaynağını oluşturdu. İnceledikçe ve araştırdıkça çok daha ilginç sonuçlara ulaştığımız ve bugüne kadar üzerinde çalışılmamış bir konu olarak Kıbrıs’ta devam eden bu göçmen yaşamının, farklı bir yaklaşım oluşturacağına inanıyoruz.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göçmen, Girit, Kıbrıs,

* Bu makale, 05-09 Mayıs 2017 tarihinde Üsküp/Makedonya’da yapılan **22. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu**’nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur. Turgay Bülent Göktürk, Süheyla Göktürk, “*Girit’ten Kıbrıs’a Bir Göç Hikayesi*”, 22. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara, 2017, ss. 67-73.

A SECTION OF POPULATION EXCHANGE- FROM CRETE TO CYPRUS

ABSTRACT

In this study; beginning from Crete, and firstly progressing partially Turkey, and after many years progressing to Cyprus, and another part was directly connected from Crete to Cyprus and still continuing in their lane three in Cyprus and we're aiming to bring up an interesting "Population exchange journey" to the agenda. When the surname law was introduced in Turkey, many of refugees in Cyprus took GİRİT as their first surname voluntarily, incident to an instructor Mrs. Zubeyde and her brother living in Famagusta at the present time is just an example in related with the subject. Mrs. Zubeyde's grandfather is simply like a subject to a movie. 3 sibling who left from Crete and went to different areas which are Izmir, bodrum and Cyprus. Bearing the name of Hüseyin Hasan who is the grandfather of those three children married with miss Münevver and became a captain in one of the rich Cypriot's ships. Meanwhile, on the grounds that engage in an activity against British rule, he was jailed by British and he condemned to death. Under favour of his rich taskmaster he got his freedom. After he reach his freedom, he run away to Egypt quitted his children and his wife because he was not adapted to Cyprus. Nowadays, Hasan Huseyin's grandchilds' story is a conspicuous example shows us refugees' pain are not limited between Turkey and Greece about finding their relatives living in Bodrum, Izmir and even Egypt, Iskenderiye, also his story of sightseeing grandfather's town in Crete. Nowadays, there are Cypriots who is still carrying out GIRIT surname but regrettably unaware of themselves, and this issue become our main resource in this study. During our research and investigation we reach more interesting events and up until today this refugee life in Cyprus which is still continuing hasn't been studied by anyone else, and I believe that this study bring a different approach.

Key words: Immigration, Immigrant, Crete, Cyprus

GENEL

Akdeniz'in beşinci büyük adası olup, Muğla Deveboyunu Burnu'ndan 180 km uzakta bulunan GİRİT'e Türkler ilk kez 1341 yılında ayak bastı. Çeşitli mücadeleler sonunda 27 Eylül 1669'da Girit tamamen Türk hakimiyetine girdi. Sicilya ve Sardunya'dan sonra Akdeniz'in üçüncü büyük adası olup, Türkiye sahilllerinden (Anamur Burnu) 71km. uzaklıkta bulunan Kıbrıs'ta da Türk hakimiyeti 1571 tarihinde gerçekleşti.

İlk Megali-İdea haritasının 1796 yılında yayınlanmasından sonra kurulan Filiki Eteryaya ve Ethniki Eteryaya gibi örgütler, Rus ve İngiliz emperyalizminin desteği ile Enosis'i gerçekleştirmek için birçok yerde olduğu gibi Girit ve Kıbrıs'ta da yoğun isyan faaliyetleri icra etmişler ve bu çerçevede birçok Türkü katletmiş veya göçe zorlamışlardır. Nitekim Girit'in Yunanistan'a ilhakı, yani Enosis, 1912'de Balkan savaşından sonra Londra ve Bükreş Antlaşmalarıyla, Yunan isyanının başlamasından 91, ilk Girit isyanının başlamasından (1770) 142 yıl sonra Osmanlı devleti tarafından resmen kabul ediliyordu. Kıbrıs'ta ise Enosis'i gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler değişik biçimlerde halen devam etmektedir.

Tarihçi Justin McCarty; Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme ve parçalanma döneminde 1821-1920 yılları arasında, 5 milyon Türk'ün öldürüldüğünü; 5 milyon 300 binin üzerinde Müslüman-Türk'ün de göç etmek zorunda bırakıldığını tespit etmiştir.

Bugün sunacağımız bildiri de, bu çerçevede Rum baskısına maruz kalmış bir Türk ailesinin Girit'te başlayan ve halen Kıbrıs'ta devam etmekte olan göç hikayesini konu etmektedir.

GİRİTLİ AİLESİ

Bugün Gazimagusa'da Giritli ailesinin¹ üçüncü kuşağının en küçüğü olarak öğretmenlik yapmakta olan Zübeyde Giritli ile ablası Münevver Giritli'nin anlattıkları, Girit'ten Kıbrıs'a uzanan ilginç bir öyküyü ortaya çıkarıyordu.

Dedeleri Hüseyin Hasan Girit'te kaptanlık yapıyormuş. Annesi Onu ve iki kardeşini Rum baskısından korumak için bir gemiye bindirip 1918 yılında, Girit'ten Türkiye'ye yollamış. Kardeşler, denizci oldukları için deniz kenarındaki bir şehre gitmeyi tercih etmişler ve bu nedenle Mersin'e gelmişler. Üç kardeş bir süre sonra burada birbirlerinden ayrılmışlar. Hüseyin Hasan'ın kardeşlerinden birisi (ki Zübeyde Hanımlar babalarının bu amcasının ismi dahil hiçbir bilgisine sahip değiller) İzmir'e, Mustafa Hasan ise Bodrum'a gidiyor. Hüseyin Hasan da bir gemi ile o dönemde İngiliz yönetiminde olan Kıbrıs'a geliyor. Larnaka'dan giriş yaptığı Kıbrıs'ta kısa bir süre sonra Münevver Hanımla tanışıyor ve evleniyor. Münevver hanımdan iki oğlu oluyor. Zübeyde hanımların babası Hasan (Giritli) ve amcası Mustafa (Giritli). Hüseyin Hasan bu arada Mısır'dan gelerek Kıbrıs'a yerleşmiş olan zengin iş adamı Sait Kenan beyin gemilerinin birinde kaptanlık yapıyor. Bu görevi esnasında çalıştığı gemiyle Osmanlı Devleti'ne yardım ettiği ve dolayısıyla İngiliz yönetimi aleyhinde faaliyette bulunduğu gerekçesiyle İngilizler tarafından tutuklanarak Girne Kalesine hapsediliyor, yargılama sonunda idama mahkum ediliyor. İşvereni Sait Kenan sayesinde affedilerek serbest kalması sağlanıyor. Bugün Girne kalesindeki bir listede halen Giritli Kaptan Hasan Hüseyin ve arkadaşları olarak adları geçmektedir. Yeterli Türkçesi olmayan, bunun yanında çok iyi Rumca ve Arapça bilen Hüseyin Hasan, oğlu Hasan 2,5, büyük oğlu Mustafa 3,5 yaşındayken Kıbrıs'a uyum sağlayamadığı gerekçesiyle Mısır'a gitmek istiyor. Ve tabii ki eşi Münevver hanımı da götürmek istiyor. Münevver hanım Kıbrıs'tan ayrılmak istemeyince boşanıyorlar. Bu ayrılığın akabinde, Hüseyin Hasan yine Kıbrıs'ta, Larnaka'da eşinden ayrılmış ve İbrahim adında bir oğlu olan bir kadınla tanışıyor ve evleniyorlar. Kısa bir süre sonra da Hüseyin Hasan yeni eşi ve üvey oğlu ile birlikte Kıbrıs'ı terk ederek Mısır'a gidiyor ve İskenderiye'ye yerleşiyor.

¹ Kıbrıs'ta 1974 öncesi soyadı kullanılmadığı için GİRİTLİ lakabı ile anılan aile, 1974 sonrası soyadı yasasıyla birlikte GİRİTLİ soyadını almışlardır. Kıbrıs'ta halen GİRİTLİ soyadı taşıyan 25-30 aile bulunduğu bilinmektedir.

Hüseyin Hasan daha sonraki süreçte iki kez Kıbrıs'a kısa sürelerle geliyor. Ancak Zübeyde Hanım'ın babası Hasan Bey'den öğrendiğine göre; bu gelişlerinin nedeni, çocuklarını görmek değil, yüreğinin bir köşesinde sevgisini sakladığı Münevver Hanım'ı görebilmektir. Bu arada Münevver Hanım da Hüseyin Hasan'ın Mısır'a gitmesinden sonra Kıbrıs'ta yeni bir evlilik yapmıştır. Hüseyin Hasan Kıbrıs'a gelişlerinin birinde; gitar ve bağlama karışımı bir enstrüman olan Rum çalgısı buzuki çalan bir kişiyi iki şiline (O dönemdeki Kıbrıs parası) tutarak, ilk eşi Münevver Hanım'ın evinin önünde, o dönemlerde Kıbrıs'ta meşhur olduğu söylenen “*Açma yüzünü hey Münevver*” adlı şarkıyı çaldırıyor. Zübeyde Hanım'ın babası Hasan Bey, babası Hüseyin Hasan'ın bu hareketine tepki gösteriyor ve Hüseyin Hasan tekrar Mısır'a dönüyor.

Zübeyde Hanım'ın amcası, yani Hüseyin Hasan'ın 3,5 yaşındayken bıraktığı büyük oğlu Mustafa, 1972 yılında babasını bulmak için İskenderiye'ye gidiyor ve bu isteğini gerçekleştirerek babasıyla görüşme imkanı buluyor. Aslında bu oğul, sahip olduğu çocuklarından² ikisine babası ve annesinden dolayı Hüseyin ve Münevver isimlerini vermiştir. Bu nedenle Hüseyin Hasan, Kıbrıs'a gelişlerinde bu iki çocuğa özel bir ilgi ve yakınlık göstermiştir. Büyük oğul, 1972'de babasını bulmak için İskenderiye'ye gitmeyi planladığı zaman bunu kardeşi, Zübeyde Hanım'ın babası Hasan Bey'e de teklif etmiş. Ancak Hasan Bey bunu hiçbir zaman istemiyor. Çünkü terk edildiği düşüncesiyle babasını hiçbir zaman affetmiyor. 2,5 yaşında bir çocukken babası tarafından terk edilmiş olmak, Hasan Bey'i çok olumsuz etkilemiş. Bu nedenle babası hakkındaki hatıraları arasında pek güzel şeyler bulunmuyor. Babası onları terk ettikten sonra çok büyük yokluklar ve sıkıntılar çekmişler. Hasan Bey ancak 18 yaşından sonra okuma-yazmayı öğrenme imkanı elde edebilmiş ve kendi gayretiyle, çok yoğun bir çalışmayla Larnaka'da varlıklı sayılabilecek bir konuma gelmiştir. Önce İngilizlere ait bir düğme fabrikasında çalışmış, daha sonra tüm personeli Rumlardan oluşan elektrik idaresinde tek Türk olarak uzun süre görev yapmış. Rumcasının çok iyi olması nedeniyle orada

² Mustafa Giritli'nin altı çocuğu bulunmaktadır. Büyükten küçüğe sırayla; Münevver (vefat etmiş), Nesibe (Halen İstanbul'da yaşıyor), Mehmet (Halen Londra'da yaşıyor), Hüseyin (Halen Kıbrıs/İskele'de mühendislik yapıyor), Leyla ve Nuran (Halen İstanbul'da yaşıyorlar).

kendine yer bulabilmiş. Daha sonra küçük bir bakkal dükkanı açarak ticarete atılan Hasan Bey, 1974 Barış Harekatı'ndan kısa bir süre önce de binası da kendisine ait olan büyük bir market açıp işletmeye başlamış. Ancak 1974 sonrası tüm varlığını burada bırakıp Kuzey'e geçmek zorunda kalmış.

Hasan Bey'in babasıyla ilgili kendisini üzen ve çocuklarına ağlayarak anlattığı bir başka hatırası da aslında Hüseyin Hasan'ın bu süreçte yaşadığı travmanın ne denli etkili olduğunu göstermesi bakımından çok önemli olarak kabul edilebilir. Hüseyin Hasan'ın İskenderiye'den Kıbrıs'a kısa süreli gelişlerinden birinde Hasan Bey yeni evlenmiştir ve özellikle maddi desteğe ihtiyacı bulunmaktadır. Bundan dolayı babasından yardım talep etmiş. Babasına; *“Baba bak, yeni evliyim ve çok zor durumdayım. Bana iki şilin ver. Sermaye yapıp iş kurayım.”* demiş. Hasan Bey'in çok sert bir adam olarak nitelendirdiği Hüseyin Hasan, eline aldığı büyük bir radyo bataryasını kaldırıp eşinin yanında Hasan Bey'in yüzüne vurmuş ve Rumca *“Çalış bre kazan”* sözleriyle cevap vermiş.

Zübeyde Hanım 1974 sonrası dokuz yaşındayken, Dede Hüseyin Hasan Bey'in 1918'de Bodrum'a giden kardeşi ve dolayısıyla babası Hasan Bey'in amcası Mustafa Bey'in kızı Nuriye Hanım bir şekilde Onları Kıbrıs'ta buluyor, telefonla görüşüyorlar ve Zübeyde Hanım ile Münevver Hanım birlikte Bodrum-Gümbet'e giderek bu aileyle buluşuyorlar. Babasının amcasının kızının inanılmaz şekilde babasına benzediğini belirten Zübeyde Hanım, kendilerini çok sıcak duygularla karşılayan bu ailenin çocuklarının adını da Hasan koyduklarını öğreniyor. Adeta “kan çekiyor” ifadesinin bir yansımasına şahit olan bu kaynaşma ile sağlanan bağlantı daha sonra Nuriye Hanım'ın erkek kardeşi Hüseyin Balay ile devam ettiriliyor. Hüseyin Balay gemilerde makinist olarak çalışması nedeniyle 2008 yılında bir vesileyle Kıbrıs'a geliyor ve Zübeyde Hanımları buluyor. Samimi bir şekilde karşıladıkları sarışın ve renkli gözlü Hüseyin Bey'le halen iletişim devam ettiriliyor. Hüseyin Balay bugün Bodrum'da Gülpesent gezi teknesini çalıştırmaktadır. Zübeyde ve Münevver kardeşler de dedelerinin bir kardeşinin de İzmir'e gitmiş olduğunu bu aileden öğreniyorlar. Ama ayrıntılı bilgi elde edemiyorlar.

Zübeyde Hanımın amcası Mustafa Giritli'nin 1972'de İskenderiye'ye gittiğinde öğrendiği bilgilere göre, Dedesi Hüseyin Hasan Bey İskenderiye'de de iki kız çocuk sahibi oluyor. Biri eczacı, diğeri doktor olan bu çocuklardan birisinin adının Nuran olduğunu söyleyen Zübeyde

Hanım, İskenderiye'ye giden amcasının kızının da adının Nuran olmasını buna bağlıyor. İskenderiye döndükten sonra Larnaka'ya kardeşi Hasan Giritli'nin yanına gelen Mustafa Bey, babaları Hüseyin Hasan'ın İskenderiye'de oldukça hasta bir durumda olduğunu ve orada çocuklarının ona bakmadıkları için durumunun kötü olduğunu, babalarını İskenderiye'den getirip Kıbrıs'ta birlikte bakmalarını teklif eder. Babası Hüseyin Hasan'a karşı adeta nefret besleyen Hasan Giritli bunu şiddetle reddeder ve abisine kızı Münevver Hanımın da şahit olduğu bir ortamda; *"Kardeş, ben ekmeğini yemediğim birisine evlatlarımın ekmeğini yedirmem, ben bu işte yokum"* cevabını verir. Birkaç sene sonra da babalarının İskenderiye'de vefat ettiği haberini alırlar. Bu haber üzerine Hasan Beyin kızı Münevver Hanım babasına; *"Baba başın sağolsun, baban vefat etmiş"* ifadeleriyle baş sağlığı dileğinde bulunduğu *"Münevver, kalbini kırmak istemem, sus"* cevabını alır. Münevver Hanım babası Hasan Bey'in bu duygularını şu cümleyle dile getiriyor; *"Yaşadıklarından ve yaşayamadıklarından ötürü..."*

Giritli Kaptan Hüseyin Hasan Bey, son yaşadığı şehir olan İskenderiye'de defnedilir. Hasan Bey'in kızı Münevver hanımın ifadelerine göre, Hüseyin Hasan Bey'in Mısır'da hatırı sayılır bir mal varlığı vardır. Ancak o dönemde Mısır'dan ülke dışına mal çıkarma imkanı bulunmamaktadır. Zaten onlar da hiçbir zaman böyle bir konuyla ilgilenmemişler.

Bu öykü aslında aynı ailenin değişik kuşaklarının iki ayrı adada Rumlarla karşı karşıya gelişlerinin de hikayesini oluşturuyor. Baba Giritli Kaptan Hüseyin Hasan, Girit'te Rumlarla karşı karşıya gelmiş, çocukluğu bu sıkıntılarla geçmiş ve bu nedenle doğduğu, büyüdüğü toprakları terk etmek zorunda kalmış, yıllar sonra oğlu Hasan Kıbrıs'ta, Larnaka'da Rum baskısına maruz kalmış ve Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'nin bir üyesi olarak Rumlarla mücadele etmiş, gündüzleri sahibi olduğu marketi çalıştırırken gece TMT'de görev yapmış, 1974'de de tırnağıyla kazıyarak kazandığı mal varlığını Larnaka'da bırakarak, doğduğu, büyüdüğü toprakları terk edip Kuzey Kıbrıs'a göç etmek zorunda kalmıştır. Hasan Giritli, TMT'nin Larnaka Sancaktarlığı'nın ve Sancaktar Turgut Bey'in en güvenilir elemanlarından biridir. 1974 öncesi gündüzleri sahibi olduğu marketi işletirken, geceleri de Sancaktar'ın ve TMT'nin verdiği görevleri yerine getirmekteydi. TMT Andı gereği TMT üyesi olduğunu ailesi dahil kimseye söylemeyen Hasan Bey'in geceleri eve gelmeyişi, eşini şüpheye düşürür. Bu nedenle kızı Münevver'i babasını takip etmekle görevlendirir. Münevver Hanım, babasını izlerken hayatı boyunca unutamayacağı bir

olaya şahit olur. Babası ve onun birkaç arkadaşı, marketlerinin iç kısmına blok taşlarla ayrı bir bölüm yapmışlar ve bu bölüme de TMT'nin silahlarını koymuşlardır. Nitekim bu silahlar, Kıbrıs Türkü'nün Rumlara karşı yaptığı milli mücadelede kullanılacaktır. Bu market de 1974 Barış Harekatı sırasında Rumlar tarafından havan mermisiyle bombalanmıştır. 1974 Barış Harekatı sonrasında bu kez Hüseyin Hasan'ın torunları bir başka mübadele yaşarlar. Güney'deki Rumların elindeki Türkler ile Kuzey'deki Türklerin elindeki Rumlar değişime tabi tutulurlar. İşte bu mübadele esnasında çocuklarını emniyetli bir şekilde Kuzey'e gönderen Hasan Giritli, eşiyle birlikte doğdukları toprakları terk etmemek için Aralık 1974'e kadar direnir. Ancak bu tarihte Kuzeye geçmek zorunda kalırlar. Hasan Giritli de Şubat 2004'te vefat etmiştir.

Dedesi Hüseyin Hasan'a karşı duygularının nötr olduğunu söyleyen Zübeyde Hanım, hiç görmediği bu insanı aslında çok merak ettiğini ve dominant bir karakter olan babasından aldığı karakter yapısının da dedesinden geldiğine inandığını ifade ediyor.

Giritli Kaptan Hüseyin Hasan'ın torunu Zübeyde Hanımın ablası Münevver Hanım, dedesinin doğduğu ve zorla koparıldığı toprakları görmek üzere 2015

yazında Girit'e gidiyor. Kendisinin ve ailesinin zorla koparıldığı Larnaka'dan uçakla Girit'e gelen Münevver Hanım o anda yaşadığı duyguları ifade etmekte zorlanıyor. Dedesinin doğduğu ve büyüdüğü Retimnon (Resmo)'a farklı bir gözle bakan Münevver Hanım, Girit'in her yanını adeta dedesinden bir parça bulacakmışçasına gezdiğini, dolaştığını, Resmo'daki camileri, cumbalı evleri ve çeşmeleri o gözle incelediğini belirtiyor.

SONUÇ

Bir yerde düzenini kurmuş, kendince yaşam koşullarını oluşturmuş bir kişi veya topluluğun, herhangi bir zorlama olmadan yer değiştirme, bir başka ifadeyle göç etme arzusu taşıyabileceği çok mantıklı bir olay değildir. Özellikle, Devletlerarası karşılıklı bir anlaşma, yeterli düzenleme ve önlem olmaksızın gerçekleşen “kaçışlar” yoluyla veya zorlamayla gerçekleşen göçlerde, insanlar tüm maddi ve manevi varlıklarını terk ettikleri topraklarda bırakmak zorunda kalmışlar ve yeni yerleşim yerlerinde ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik sıkıntılar çekmişlerdir. Bugün de bir örneğini vermeye çalıştığımız ve özellikle bu topraklarda yakın geçmişe kadar çok örneği görülmüş olan bu göç hikayelerinin bundan sonra yaşanmaması en büyük dileğimizdir.

Giritli Kaptan Hüseyin

KAYNAKLAR:

Canlı Tarih Kaynakları:

1. Zübeyde Giritli; Gazimagosa Türk Maarif Koleji Edebiyat Öğretmeni, Gazimagosa, KKTC
2. Münevver Giritli, Ev Hanımı, Girne, KKTC

***Zübeyde Hanım'ın
Babası Hasan Girtli***

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-ROMANYA İLİŞKİLERİNİN KIBRIS, TÜRKİYE VE ROMANYA BASININDAKİ YANSIMALARI*

ÖZET

Yeni Türk Devletinin hedefini çağdaşlaşma olarak belirleyen Atatürk, bu yenileşme hareketinin başarısı için içte ve dışta barış ortamının kurulması ve korunması gerekliliğine inanıyordu. Bu maksatla, Lozan Barış Antlaşması süreciyle birlikte Balkanlar'da barış ve istikrarın korunması öncelikli alanlardan biri olarak ortaya çıkıyordu. Bu politika çerçevesinde; 1912 yılında, Kuzey Afrika'da, İtalya'ya karşı girişilen mücadeleye katıldıktan sonra, İstanbul'a dönüşünde konakladığı ve Sofya'da askeri ataşelik yaptığı 1913-14 yıllarında birçok seyahat yaparak yakından tanıma imkanı bulduğu Romanya'ya farklı bir ilgiyle yaklaştı. Romanya, Lozan görüşmelerinde Türkiye'nin tezlerini destekleyen bir tavır takınmıştı. Romanya'nın bu yaklaşımı, iki ülke arasında siyasi ve diplomatik ilişkilerin kurulmasını kolaylaştıran bir etken olmuştu. Bunun sonucunda, 6 Haziran 1924'te Ankara ve Bükreş'te karşılıklı olarak elçiliklerin açılması diğer Balkan ülkelerine de örnek oluyordu.

1934 Balkan Antantı ile 1936 yılındaki Montrö Antlaşması süreci de iki ülkenin birbirlerine olan güveninin artmasını sağlıyordu. 19 Haziran 1938 tarihinde gerçekleşen Sabiha Gökçen'in Romanya Uçuşu ile Romanya Kralı II. Carol'un Atatürk'ü İstanbul'da ziyareti de bu yakınlaşmanın bir başka boyutunu oluşturuyordu.

Makalede, Atatürk döneminde gerçekleştirilen söz konusu ilişkilerin Türkiye ve Romanya basını ile Türkiye'yi ve Atatürk inkılaplarını yakından izleyen Kıbrıs Türk basınındaki yansımaları aktararak, Türk, Romen ve Kıbrıs Türk kamuoyunun bu ilişkilere bakış açısı da ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Romanya, Kıbrıs, Atatürk, Basın.

* Bu makale, 04-05 Ekim 2017 tarihlerinde Köstence/Romanya'da yapılan **Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu**'nda tam metin bildiri olarak sunulmuştur.

REFLECTIONS OF TURKEY-ROMANIA RELATIONS IN CYPRUS, TURKEY AND ROMANIA PRESS DURING THE PERIOD OF ATATURK

ABSTRACT

Ataturk who determines the goal of the new Turkish state as modernization believed the necessity of establishing and protecting the peace environment inside and outside for the success of this renewal movement. For this purpose, protecting peace and stability in the Balkans emerged as one of the priority areas with the process of Lausanne Peace Treaty. Within the framework of this policy; in 1912, after joining the struggle against Italy in North Africa, he approached interestedly to Romania where he got to know it so closely while staying on the way back to Istanbul and traveling several times while doing military duty in Sophia between 1913-14. Romania had been in a position to support Turkey's theses in the Lausanne negotiations. Especially Romania's that approach facilitated the establishment of political and diplomatic relations between the two countries. The result of this, Mutual opening embassy in Ankara and Bucharest on June 6, 1924 was an example to other Balkan countries.

With the 1934 Balkan Entente, the Treaty of Montreaux process in 1936 was an instrumental that increase in the trust between the two countries. Sabiha Gokcen's flight to Romania in 19 June, 1938 and the visiting Ataturk by the king of Romania II. Carol in Istanbul was forming another dimension of this intimacy.

In this article, the relations of interest performed in Ataturk era and reflections of the Turkish Cypriot press which monitors closely of the Turkish and Romanian press, Turkey and Atatürk reforms has been mentioned. Also it has been tried to put forward that Turkish, Romani and Turkish Cypriot public relations perspective.

Key words : Turkey, Romania, Cyprus, Ataturk, Press.

GİRİŞ

Romanya, Orta Avrupa'nın güneydoğusunda, Balkan Yarımadası'nın kuzeyinde bulunan bir ülkedir. Doğuda Karadeniz'e kıyısı olan ülke, kuzey-kuzeydoğuda Ukrayna ve Moldova, kuzeybatıda Macaristan, güneybatıda Sırbistan ve güneyde Bulgaristan ile komşudur. 238.391 km²'lik bir alana sahip Romanya'nın Bulgaristan ve Sırbistan ile sınırının büyük kısmını Tuna, Ukrayna ve Moldova sınırlarını Tuna'nın kollarından Prut ve Tisza nehirleri belirlemektedir. Ülkenin güney ve doğuda kalan yerleri hariç Avrupa'nın en dağlık alanlarından biridir¹.

Bu Balkan ülkesiyle Türklerin diplomatik ilişkileri 1878'den sonra başlamıştır. Bununla birlikte I. Dünya Savaşında Romanya, 1916'da Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiki olan Almanya'ya karşı savaşa girince, farklı saflarda yer alan iki devlet arasındaki siyasi ilişkiler, 30 Ağustos 1916 tarihinde kesilmiştir. Daha sonra da 1920'de Ankara'da kurulan yeni yönetim ile Lozan'dan itibaren yeniden ilişki tesis edilmiştir².

LOZAN SÜRECİ

Osmanlı Devletinin yıkılmasının ardından kurulan yeni Türk Devleti, dış politikada “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesiyle takip ettiği dış politika çerçevesinde pek çok ülke ile münasebetler geliştirdi. Bu ülkelerden birisi de ikili ilişkilerin Birinci Dünya Savaşında kesintiye uğradığı Romanya'dır.

Lozan Konferansı'nda Dışişleri Bakanı Duca'nın temsil ettiği Romanya, görüşmelerde boğazların uluslararası denetim altında bulundurulmasına karşı çıktığı gibi savaş tazminatı ve borçlar konusunda da Türkiye'den yana tavır aldı³. Ayrıca, Lozan'da Türklerin kapitülasyonların kaldırılması için gösterdikleri kararlı tutuma Romenler de destek verdi. Bunun dışında Lozan Konferansı'nın savaş tutsaklarıyla mezarlıklar konusunda antlaşmaya konulacak hükümleri incelemekle görevli alt-komisyonu,

¹ Selçuk Ural, Selçuk Kılınç, (2015) “*Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1950)*” KAÜ İİBF Dergisi, 6(11),s.179.

² Mihail Guboğlu, “*K. Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı Döneminden II. Dünya Savaşı'na Kadar Türk-Romen İlişkileri*”, Belleten, XLVII/185-188, TTK yay., Ankara 1984, s. 1046-1048.

³Dilek Barlas, “*Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası*” Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler, Yayına Hazırlayan; Berna Türkoğan, Ankara 2000., ss. 275-276.

Romanya'da bulunan Türk askerlerinin mezarları hakkında bir rapor hazırladı. Bu raporun üçüncü maddesine göre; Romanya'da 30 Ekim 1914 tarihinden bu yana ölmüş Türk askerlerinin, denizcilerinin ve savaş tutsaklarının mezarları, mezarlıkları, kemikleri ve bu askerlerle denizcileri anmak için dikilmiş anıtların bakımı ile gözaltı edilmiş sivillere ilişkin olarak tüm yükümlülükler hakkında Romanya hükümeti ile Türk hükümeti arasında özel bir anlaşma yapılacağı kararı alındı⁴.

Lozan Antlaşmasının imzalandığı 24 Temmuz 1923 günü, konferansa katılan ülkelerin temsilcileri birer kapanış konuşması yaptılar. Dışişleri Bakanı Duca ayrıldıktan sonra Lozan Konferansı'nda Romen heyetinin başkanlığını yürüten M. Diamandy yaptığı konuşmada; ülkesinin konferansta alçakgönüllü bir yardımla, eski düşmanları bugünkü dostları Türklere karşı dürüstçe ve adilce bir barışın yapılabilmesi için ellerinden geldiğince katkıda bulunduğunu ifade etti⁵. Diamandy, 8 Ağustos 1923'de Romen gazetelerine verdiği demeçte, Türkiye de dâhil olmak üzere konferansa katılan tüm ülkeler ile iyi ilişkiler içerisinde bulunan Romanya'nın, büyük devletlerle Türkiye arasında arabuluculuk görevini başarıyla yerine getirdiğini söyledi⁶.

Henüz Lozan görüşmeleri devam ederken, her iki ülkenin kamuoyunda olumlu mesajlar görülmeye başlamıştı. *İkdam* Gazetesi 2 Mayıs 1923 tarihli nüshasında; Romanya'da bulunan Türk azınlığa karşı Romen hükümetinin adaletli ve hoşgörüyeye dayanan bir yönetim sergilemesinin, Türk-Romen ilişkilerinin dostane bir havada gelişim göstereceğinin bir kanıtı olduğunu belirtmiştir⁷.

13 Temmuz 1923 tarihli *Adevarul* Gazetesi de Lozan'da Türklerin çok parlak bir başarı yakaladıklarını ve bu zaferin Türklerin tarihine altın harflerle yazılacağını belirten ifadelere yer vermiştir⁸.

Lozan'da başlayan Türkiye-Romanya ilişkileri Balkanlardaki gelişmeler doğrultusunda ilerlemiştir. İki dünya savaşı arasındaki dönemde, Türkiye ve Romanya arasında ihtilaf olmaması sebebiyle, iki ülke arasındaki

⁴ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, Çev. Seha L. Meray, Birinci Takım, C. I, Kitap I, YKY, İstanbul, 1993, s. 27-28.

⁵ **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler**, İkinci Takım, C. I, Kitap I, s. 130-131.

⁶ **Viitorul**, 8 Ağustos 1923.

⁷ **İkdam**, 2 Mayıs 1923.

⁸ **Adevarul**, 13 Temmuz 1923.

ilişkiler gelişerek devam etmiş⁹ ve tanınmış Romen diplomat ve Dışişleri Bakanı Nicolae Titulescu'nun "... Türkiye ile olan bu sahada dostluk ilişkilerinin diğer memleketlerle de gelişmesini arzu ediyoruz" sözleri Türkiye'de büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır¹⁰.

Lozan'da bağımsızlığın tescilinden sonra Cumhuriyet'in ilanı ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Cumhurbaşkanı, Lozan kahramanı İsmet Paşa'nın ise Başbakan seçilmesine Romanya basını geniş yer vermiş ve aynı zamanda ilk Türk cumhurbaşkanının resimlerini yayınlamıştır. *Universul* gazetesi konuyu "yeni hükümeti ve onun cesur başkanı sayesinde Türkiye, barış içerisinde kalacak ve dünyadaki mevcut konumunu hak ettiğini ispat edecek"¹¹ başlığıyla haber yapmıştır.

BÜYÜKELÇİLİKLERİN AÇILMASI

Romanya'nın Lozan'daki tavrı, Birinci Dünya Savaşı sırasında kesilen Türk-Romen diplomatik ilişkilerinin yeniden kurulmasını kolaylaştıran bir etken olmuş ve iki ülke arasında yarı resmi temaslar başlamıştı. Bu temasların bir sonucu olarak henüz Lozan görüşmeleri devam ederken, Türkiye, Mayıs 1923'de Cevad Bey'i Bükreş'e Türk Diplomatik Temsilcisi olarak göndermişti¹². *İkdam* gazetesi, 6 Mayıs 1924 tarihli nüshasında Cevat Bey'in başlıca görevinin Türk-Romen dostluğunu sağlamlaştırmak olduğunu belirtmiş, ayrıca Romanya'da bulunan Türk azınlık ile ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlayacağını vurgulamıştır¹³.

Lozan sonrası Mustafa Kemal Paşa ile Romanya Kralı I. Ferdinand arasındaki yazışmalar, iki ülke arasında doğrudan diplomatik temasların başlamasını sağlamıştır. Mustafa Kemal, Romen kralına 19 Mart 1924 tarihinde gönderdiği mektubunda, Cevad Bey'in orta elçi olarak Bükreş'e atandığını bildirmiştir¹⁴. Böylece, Mayıs 1923'te temsilci olarak gönderilen Cevat Bey'in görevi, Mart 1924'de elçilik düzeyine yükseltilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi olarak Bükreş'e ilk elçisi atanmıştır.

⁹ **Tarihte Türk-Romen İlişkileri**, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006, s.142.

¹⁰ Guboğlu, **a.g.m.**, s. 1048-1049.

¹¹ **Universul**, 4 Kasım 1923.

¹² **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi** (B.C.A.), Fon Kodu: 30..18.1.1, Yer No: 7.15..20.

¹³ **İkdam**, 6 Mayıs 1923.

¹⁴ Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Romanya-Yunanistan**, C. IV, Ankara, TTK yayınları, 2001, s. 5.

Bu olaydan beş gün sonra Romanya Kralı I. Ferdinand, Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı mektupla Romanya'nın Ankara Elçiliğine Georges Filality'i atadığını bildirmiştir. Yine aynı gün G. Filality, Türkiye Cumhurbaşkanı M. Kemal Paşa'ya güven mektubunu sunmuştur¹⁵.

BİRİNCİ BALKAN KONFERANSI

Lozan sonrası bazı Balkan ülkeleri ile yaşanan coğrafi, demografik ve siyasi nitelikteki sorunlar Balkan ülkeleri arasındaki ilişkilerin ilerlemesine engel oldu. Türkiye karşılıklı ilişkiler ve dostluk esasından yürüttüğü dış politikada muhtemel bir savaşı önlemeye yönelik bölgesel paktların yararlı olacağına inanıyordu. Buna rağmen 1930'a kadar herhangi bir ittifaka dâhil olunmadı. Ancak, 1929 ekonomik bunalımı ve Avrupa'daki gelişmeler Türkiye ile Balkan ülkelerini daha fazla işbirliği yapmaya zorladı ve tarafları birbirine yaklaştırdı¹⁶.

İlk olarak 1926 yılında Romanya'daki Türk diplomatı Hüseyin Ragıp Bey, Rumen Dışişleri Bakanı Duca'ya Balkan Birliği fikrinden bahsetmiştir. Atatürk dönemi Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey ise Balkanlar'ın kaderinin Balkan milletleri tarafından tayin edilmesi gerektiğini savunan bir paktın kurulmasının yararlı olacağını belirtmiştir¹⁷. Daha sonra, 6-10 Ekim 1929 tarihleri arasında Atina'da düzenlenen Evrensel Barış Kongresi'nde eski Yunanistan Başbakanlarından Aleksander Papanastasiu bir "*Balkan Birliği*" kurulması fikrini ortaya atmıştır¹⁸. Türkiye'nin de dahil olduğu bütün Balkan ülkeleri delegasyonlarının bu fikri kabul etmeleri üzerine, Birinci Balkan Konferansı 5 Ekim 1930 tarihinde Atina'da toplanmıştır. Bu ilk konferans, uzun süre birbirlerine karşı milli, dini ve diğer düşmanca duygular besleyen Balkan ülkelerinin ilk defa bir araya gelmeleri bakımından tarihi bir öneme sahiptir¹⁹. Aleksander Papanastasiu'nun hem Yunan delegasyonuna, hem de konferansa başkanlık ettiği Birinci Balkan Konferansı'nda²⁰; Türk Delegasyonu,

¹⁵İkdam, 25 Mart 1924; Tahsin Cemil, "*Romen-Türk Dostluğunun Temelleri*", Yeni Türkiye, Yıl 1/Sayı: 3, Ankara, 1995, ss. 8-9.

¹⁶Barlas, a.g.m., ss. 275-276.

¹⁷Barlas, a.g.m., ss. 277-278.

¹⁸Zekai Güner, "*Atatürk Dönemi Balkanlar Politikası ve Balkan Antantı*", Atatürk 4.Uluslararası Kongresi-Bildiriler, 25-29 Ekim 1999.

¹⁹Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası(1919-1938)*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997, s.96-97..

²⁰*Hakimiyeti Milliye*, 7 Teşrinievvel 1930, s.1.

TBMM İkinci Başkanı Hasan (Saka) Bey'in başkanlığında Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Ruşen Eşref (Ünaydın), Reşit Saffet ve Zeki Mesut Beylerden oluşmuştur²¹.

Birinci Balkan Konferansı'nda, Türkiye ve Yunanistan'ın üstün çabaları sonucunda Balkan devletleri arasında her yıl Dışişleri Bakanları düzeyinde bir toplantı yapılması, bir Balkan Paktı hazırlanması ve amacı Balkan ülkeleri arasında ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi alanlarda yakınlaşmayı sağlayarak Balkan birliğinin kurulmasını kolaylaştıracak olan daimi bir teşkilat kurulması kararları alınmıştır²².

Son celsesi 13 Ekim 1930'da yapılan²³ olan konferansta Türkiye; “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” ilkesiyle hareket etmiş ve Yunanistan ile işbirliği yaparak Balkan milletlerinin arasında işbirliği oluşturulabilmesi için azami çaba harcamıştır²⁴. Konferans sonunda ayrıca Türk delegasyonunun sonraki konferansın İstanbul'da toplanması için yaptığı teklif, diğer Balkan ülkelerinin delegeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir²⁵.

İKİNCİ BALKAN KONFERANSI

Birinci Balkan Konferansı'nda alınan kararlar gereğince İkinci Balkan Konferansı 20–26 Ekim 1931'de İstanbul'da toplanmıştır²⁶.

Konferans, 20 Ekim 1931 tarihinde Arnavutluk, Bulgaristan, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya temsilcilerinin katılımıyla sabah saat on buçukta İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda, Türkiye Başbakanı İsmet İnönü'nün açılış konuşmasıyla başlamıştır. İnönü'nün konuşmasının ana teması, Balkanlarda çok kapsamlı bir işbirliği yapılabilmesi için Balkan milletlerinin kendi aralarındaki sorunları çözümü gerektirdiği vurgusu olmuştur²⁷. Konferansta Türk Heyeti, Hasan Bey'in başkanlığında, Genel Katip Ruşen Eşref Bey ve katipler Reşat Nuri ile Abdülhak Şinasi Beylerden oluşmuştur²⁸.

²¹ **Hakimiyeti Milliye**, 3 Teşrinievvel 1930, s.5.

²² **Ayın Tarihi**, Sayı: 79-81, Birinci Teşrin-Birinci Kanun 1930, 6761-6763; **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1930.

²³ **Hakimiyeti Milliye**, 14 Teşrinievvel 1930, s.1; **Cumhuriyet**, 14 Teşrinievvel 1930, s.3.

²⁴ **Ayın Tarihi**, Sayı: 79-81, Birinci Teşrin-Birinci Kanun 1930, 6761-6763.

²⁵ **Cumhuriyet**, 14 Teşrinievvel 1930, s.3; **Hakimiyeti Milliye**, 14 Teşrinievvel 1930, s.2.

²⁶ **Hakimiyet-i Milliye**, 20 Ekim 1931

²⁷ **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1931, **Hâkimiyet-i Milliye**, 21 Teşrinievvel 1931.

²⁸ **Akşam**, 20 Teşrinievvel 1931, s.1; **Hakimiyeti Milliye**, 20 Teşrinievvel 1931, s.1; **Cumhuriyet**, 21 Teşrinievvel 1931, s.1.

İkinci Balkan Konferansı'nda da, Balkan devletleri arasındaki yakınlaşmayı sağlamak için ekonomik, teknik ve kültürel alanlara ağırlık verilmiştir²⁹. Türkiye, Balkan devletlerini birleştirici ve uzlaştırıcı bir siyaset izlemeye özen göstermiştir. Türkiye'nin bu yöndeki çabası diğer devlet adamlarınca da dile getirilmiştir³⁰.

Mustafa Kemal Paşa ise, 25 Ekim 1931 tarihinde konferansın TBMM'de yapılan son celsesinde iki yüzden fazla yabancı ülke delegesine Fransızca bir konuşma yapmıştır. Mustafa Kemal bizzat kaleme aldığı konuşmada delegelere şöyle hitap etmiştir; “*Bugün Balkanlar'da Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya ve Türkiye olmak üzere her biri bağımsız nitelikte devletler mevcuttur. Osmanlı İmparatorluğu yıkıntısının direk sonucu olan Türkiye Cumhuriyeti dahil bütün Balkan devletlerinin son yüz sene içerisinde doğmuş olduğunu söylemek mümkündür. Şüphesiz ki tüm Balkan devletlerini yeniden birleştirecek bir organizasyon oluşumunu bütün medeni insanlık memnuniyetle karşılayacaktır*”³¹.

Balkanlardaki bu önemli gelişmeyle birlikte Atatürk'ün konuşmasını, Kıbrıs'taki *Söz* gazetesi³² de *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinden alıntı yaparak Kıbrıs Türk Toplumuna duyurmuştur³³.

ROMANYA VE RUSYA ARASINDA BESARABYA SORUNU VE TÜRKİYE'NİN ARABULUCULUĞU

Birinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Romanya, 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren özellikle Rusya'nın Besarabya talepleri karşısında yeni arayışlara yönelmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin hem Balkanlarda kalıcı bir barış istemesi, hem de Sovyet Rusya ile iyi ilişkilerinin olması,

²⁹ *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1931.

³⁰ *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1931; *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Ekim 1931).

³¹ *Akşam*, 27 Teşrinievvel 1931, s.2; *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Teşrinievvel 1931, s.1; *Cumhuriyet*, 27 Teşrinievvel 1931, s.5.

³² *Söz Gazetesi*: İngiliz Yönetimindeki Kıbrıs'taki Türk Toplumunu aydınlatmak için Kıbrıs Türk Toplumunu ileri gelenlerinden Mehmet Remzi Okan tarafından kurulan ve 1920-1942 yılları arasında hizmet veren bir gazetedir. Türkiye'deki yeni Türkçe harflerin kabulü ile dil devrimini benimseyen Remzi Okan, gazetesini yeni Türkçe ile yayınlamaya başlamıştır. Bu arada Almanya'ya sipariş verdiği Latin harflerinin maliyeti bizzat Atatürk'ün emri ile Türkiye Cumhuriyeti tarafından ödenmiştir. Yine Atatürk'ün emri ile Basın Yayın Müdürü Ahmet Ağaoglu tarafından gönderilen bir yazıda Kurtuluş Savaşına yaptığı katkılardan dolayı kutlanmıştır. Ayrıntı bilgi için: Cemalettin Ünlü, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)*, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Lefkoşa, 1976, ss.54-63.

³³ *Söz*, 30 Ekim 1931, s.1.

Romanya hükümetinde Rusya ile yaşadığı Besarabya Sorununun çözülmesinde Türkiye'den arabulucu bir rol beklentisini doğurmuştur³⁴. Türkiye'nin Romanya ile Sovyet Rusya arasında gizli arabuluculuk yaptığına dair Amerika'da *Chicago Tribune* gazetesinde haberler çıkması, Romanya kamuoyunu rahatsız etmiştir. 10 Mart 1932 tarihli *Independance Roummaine* Gazetesinde çıkan bir makalede, Türkiye'nin Doğu Avrupa ile Balkanlarda yapacak bir rolü olmadığı vurgulanmıştır. Makalede; tarihsel ve coğrafi şartlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin Balkanlar ve Doğu Avrupa'da önemli bir rol oynayacak pozisyonda olmadığı belirtilmiş ve bölgede var olan sorunları, Romanya, Sovyet Rusya, Macaristan, Polonya gibi devletlerin diplomasi yoluyla çözebileceği ifade edilmiştir³⁵.

Romanya basınında bu tür haberler yer alırken, Romanya'nın Türk elçiliğinden gelen raporlarda tam tersi bir durum söz konusu idi. Romen devlet adamları, Romanya ile Sovyet Rusya arasında mevcut olan sorunların çözümünde Türkiye'nin aktif rol oynamasını istemekteydiler³⁶.

ÜÇÜNCÜ BALKAN KONFERANSI

Romanya, Arnavutluk, Bulgaristan, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya temsilcilerinin katılımı ile Romanya Meclisi Başkanı M.Ciceo Pop'un başkanlığında 22 Ekim 1932 tarihinde Romanya'nın başkenti Bükreş'te başlamıştır. Konferansın açılışında Romanya Dışişleri Bakanı Titulesco bir konuşma yapmıştır³⁷. Titulescu konuşmasında, özellikle Balkan ülkelerinin barış için daha çok çaba sarf etmeleri gerektiğini, sadece iyi niyet göstergesi konuşmaların yeterli olmayacağını ve somut adımlar atılmasının zamanının geldiğine vurgulamıştır³⁸.

Konferansta Türk Heyeti; TBMM Başkan Vekili Hasan Bey'in başkanlığında, Genel Katip Ruşen Eşref, Balkan Cemiyeti Katibi

³⁴ Ömer Metin, **Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2011., s.55.

³⁵ **Independance Roummaine**, 10 Mart 1932

³⁶ **B.C.A.** , Fon Kodu: 30.10.0.0, Dosya: 85129, Yer No: 83.550.27, s. 1-3; Metin, **a.g.e.**, s.57.

³⁷ **Hakimiyeti Milliye**, 23 Teşrinievvel 1932, s.1; **Cumhuriyet**, 22 Teşrinievvel 1932, s.3.

³⁸ **Curentul**, 23 Ekim 1932

Abdülhak Şinasi, TBMM Genel Katibi Veysel Adil ile milletvekilleri Yakup Kadri ve Zeki Mesut Beylerden oluşmuştur³⁹.

Bulgaristan, azınlıklar konusundaki görüşlerinin kabul görmemesi üzerine toplantıyı terk etmiştir⁴⁰. Daha sonra Arnavutlar da azınlık konusunu bahane ederek konferanstan çekilmişlerdir⁴¹. Bu durum diğer Balkan devletlerinde büyük bir üzüntü yaratmıştır. Buna karşın konferansın diğer dört üyesi, Romanya, Türkiye, Yugoslavya ve Yunanistan Balkan Antantı görüşmelerine geçmiştir⁴². Adı geçen devletler, ekonomik ve sosyal konulardaki çalışmalarına devam etmişler ve Balkan ülkeleri arasında bir gümrük birliği kurulmasını kararlaştırmışlardır. Konferansın son oturumunda da Balkan Antantı yapılıması kabul edilmiştir⁴³.

ROMANYA DIŞİŞLERİ BAKANI N. TITULESCU'NUN TÜRKİYE ZİYARETİ

Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu, gelişmekte olan Türk- Romen ilişkilerinin bir yansıması olarak, iki ülke arasında bir dostluk antlaşması imzalamak üzere 14-18 Ekim 1933 tarihleri arasında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Titulescu'ya bu ziyaretinde Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey eşlik etmiştir.

Türk basınında bu ziyaret günler öncesinden büyük ilgi yaratmıştır. *Milliyet* Gazetesi yazarı Ahmet Şükrü, Titulescu'nun Türkiye ziyareti öncesi yazdığı makalesinde Romen diplomatın Avrupa'nın en büyük devlet adamlarından birisi olduğuna vurgu yapmış ve Romanya'nın bir Balkan- Karadeniz devleti olması nedeniyle, bu ziyaretin Balkanlarda barışı kalıcı hale getirmek için atılacak önemli adımlardan birisi olduğunu belirtmiştir. Şükrü ayrıca bu ziyaretin her gün daha doğru ve samimi

³⁹ **Hakimiyeti Milliye**, 28 Teşrinievvel 1932, s.3; **Cumhuriyet**, 17 Teşrinievvel 1932, s.6; **Söz**, 30 Ekim 1932, **Masum Millet**, 30 Ekim 1932; **Masum Millet**: 1931-1935 yılları arasında Kıbrıs'ta yayın yapan ve Kıbrıs basın ve siyasi yaşamında Jon Rıfat olarak bilinen Mehmet Rıfat tarafından yayınlanan bir gazetedir. Ayrıntı bilgi için: Cemalettin Ünlü, **Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981)**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Lefkoşa, 1976, ss.81-86.

⁴⁰ **Milliyet**, 27 Ekim 1932.

⁴¹ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1969, s.86.

⁴² **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1932

⁴³ **Cumhuriyet**, 28 Ekim 1932

gelişen Türk-Romen ilişkilerini daha da ileriye taşıyacağını ifade etmiştir⁴⁴.

Yunus Nadi de *Cumhuriyet* Gazetesindeki, “*Bugünün en mühim iş harbin önüne geçmektir*” başlıklı yazısında Titulescu’nun ziyaretinin yalnız Balkanlar değil, aynı zamanda Dünya barışının korunmasında da etkili olacağını vurgulamıştır⁴⁵.

14 Ekim 1933 günü saat 11.10’da Sirkeci istasyonuna giriş yapan Titulescu, İstanbul’da törenle karşılanmış, istasyon binası Türk ve Romen bayraklarıyla süslenmiştir. Titulescu, Dışişleri Özel Kalem Müdürü Refik Amir, İstanbul Vali ve Belediye Başkanı Muhittin Bey ve yardımcısı, Romanya’nın Ankara Elçisi M. Karp, İstanbul Konsolosu M. Anastasiu ve konsolosluk erkânı tarafından karşılanmıştır⁴⁶.

Romen Dışişleri Bakanı, 15 Ekim’de Ankara’ya gelmiş ve Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Ankara Valisi Nevzat bey tarafından törenle karşılanmıştır. Öğlen saatlerinde Başbakan İsmet Paşa ve Meclis Başkanı Kazım Paşa’yı ziyaret etmiştir. Saat 16.00’da ise Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Çankaya köşkünde Titulescu’yu kabul etmiştir⁴⁷. Akşam ise Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü, Titulescu şerefine bir ziyafet vermiştir⁴⁸.

Milliyet Gazetesinin haberine göre; Bayan Titulescu da Köstence’den Rejel Karol vapuru ile İstanbul’a gelmiştir. Bayan Titulescu, İstanbul’da kısa bir gezinti yapmış, Topkapı Sarayını ve tarihi camileri ziyaret ettikten sonra Haydarpaşa Garı’ndan Ankara’ya hareket etmiş ve 16 Ekim sabahında Romen Dışişleri Bakanı Titulescu, Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi ve Romanya Elçilik erkânı tarafından Ankara Garı’nda karşılanmıştır. Bayan Titulescu’nun Ankara’ya gelmesini müteakip Başbakan İsmet Paşa, Titulescu onuruna öğle yemeği vermiştir. Öğle yemeğinden sonra Titulescu ve eşi, TBMM’de yapılan görüşmeleri takip etmiştir⁴⁹.

⁴⁴ Ahmet Şükrü, “*M. Titulescu’nun Ziyareti*”, **Milliyet**, 14 Ekim 1933.

⁴⁵ Yunus Nadi, “*Bugünün En Mühim İşi Harbin Önüne Geçmektir*”, **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1933.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 15 Ekim 1933

⁴⁷ **Ulus**, 16 Ekim 1933.

⁴⁸ **Milliyet**, 16 Ekim 1933.

⁴⁹ **Milliyet**, 17 Ekim 1933.

TÜRK-ROMEN DOSTLUK ANTLAŞMASININ İMZALANMASI

Türk ve Romen yetkililer arasında Dünya ve Balkanlar'da barışı tesis etmek adına yapılan görüşmeler sonunda tam bir mutabakat sağlanmış ve 17 Ekim 1933 günü saat 16.30'da Dışişleri Bakanlığı kütüphane salonunda Türk-Romen dostluk, âdemi tecavüz ve uzlaşma antlaşması imzalanmıştır. İmza sırasında Bükreş elçisi Hamdullah Suphi ile Romanya'nın Ankara elçisi de hazır bulunmuşlardır. *Ulus* Gazetesinin haberine göre; Titulescu, antlaşmanın Türkiye'de kalacak nüshasının son sayfası yerine yanlışlıkla bir önceki sayfasına imzasını koymuş, daha sonra protokole uygun olan yeri imzalamıştır. Tefvik Rüştü Bey de bu çift imzanın iki memleket dostluğuna uğur getireceğine inandığını belirtmiş ve Türk arşivinde saklanacak bu evrakın ayrı bir kıymeti olacağını ifade etmiştir. Ayrıca Antlaşma nüshaları mühürlenirken Titulescu, beraberinde getirdiği ve üzerinde 12 bayrak olan mührü çevresine gösterirken Türk heyetinden birisi, bu bayrakların neyi ifade ettiğini kendisine sormuş, Titulescu da üzerinde bu kadar bayrak olduğuna göre Milletler Cemiyeti diye karşılık vermiştir⁵⁰.

Antlaşmanın birinci maddesinde Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya Krallığı arasında içten ve sonsuz bir dostluk kurulacağı belirtildikten sonra, ikinci maddede tarafların birbirlerine karşı saldırmamaları, üçüncü ve sonraki maddelerde de iki ülke arasında çıkacak uyuşmazlıkların diplomasi yoluyla, barışçı yollardan çözümlenmesi öngörülmüştür⁵¹.

Türk-Romen Antlaşmasının imzalanması Türk basınında coşkuyla karşılanmış, Türkiye ve Romanya'nın dünya siyasetinde aktif rol aldıkları ve barışın tesis edilmesinde önemli katkılarda buldukları basında geniş olarak yer almıştır. 16 Ekim'de *Milliyet* Gazetesinde Siirt milletvekili Mahmut Bey tarafından bu antlaşmayla ilgili bir makale yayınlanmıştır. “*Ankara'da Siyasi Hareketler ve Sulh Mesaisi*” başlıklı bu yazıda Mahmut Bey, Ankara'nın Balkan barışı için bir siyasi merkez haline geldiğini belirterek, konuk dışişleri bakanının döneminin nadir yetişen diplomatlarından birisi olduğunu ifade etmiş ve bu ziyaretin Türk-Romen dostluğunun temelini sağlamlaştıracağını söylemiştir. Mahmut Bey

⁵⁰ *Ulus*, 18 Ekim 1933, *Hakimiyeti Milliye*, 18 Birinci Tesrin 1933, s.1.

⁵¹ İsmail Soysal, “*1934 ve 1954 Balkan Paktları*”, Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar, Derleyen: Mustafa Bereketli, İstanbul, 1999, s.437-438; *Hakimiyeti Milliye*, 18 Birinci Teşrin 1933, s.3.

yazısının devamında, Romanya ile yapılacak antlaşmanın Balkanlarda güvenliği tamamlayan bir halka olacağını belirtmiştir⁵².

Falih Rıfki, *Ulus* Gazetesindeki “*Dünkü İmza*” başlıklı makalesinde Türk-Romen antlaşmasının değerlendirmesini yapmıştır. Falih Rıfki, her zaman iyi ve dürüst şekilde süregelen Türk-Romen ilişkilerinin bu antlaşma ile resmiyete döküldüğünü, ayrıca Balkanların güvenliğinin sağlanacağını ve Karadeniz’in bu iki komşusu arasında her türlü yardımlaşmanın artarak devam edeceğinden de emin olduğunu ifade etmiştir. Falih Rıfki yazısının devamında, Balkanların her zaman savaş tehlikesi en yüksek bölge olduğunu, sıtma hastalığının nasıl bataklıkta tutunmuşsa, uluslar arası krizlerin de tohumunun daima Balkanların karışık ve puslu havalarında tazeliğini muhafaza ettiğini, bunun da en yakın örneğinin Birinci Dünya Savaşı faciasının ilk kara bulutunun Balkan ufuklarından ortaya çıkmasını göstermiştir. Bu nedenle Balkanlarda yapılacak bir barışın kendi dar sahası içinde kalmayacağını ve Dünya barışına da çok büyük katkıları olacağını belirtmiştir⁵³. Falih Rıfki’nin bu makalesi Kıbrıs’taki *Söz* Gazetesinin 20 Ekim tarihli nüshasında, antlaşma haberiyle birlikte yer almıştır⁵⁴.

Türk-Romen Antlaşması, Romen basınında da olumlu bir yansımayla karşılanmıştır. *Curentul* Gazetesi “*Titulescu’nun şarkta giriştiği seyahatin ilk müspet neticesi, Salı günü Ankara’da Romanya ve Türkiye murahhaslarının Türk-Roman dostluğu ve ademi tecavüz misakının altına imzalarını koymaları hadisesi ile husule geldi. Bu misak ile beraber Romanya için şark pazarı biraz daha genişleyecektir*”⁵⁵ ifadelerini kullanırken, *Dreptatea* Gazetesi de antlaşma ile ilgili olarak “*Türkiye, Mustafa Kemal’in azimli ve genç idaresi altında yeni bir yaratma ve terakki devresi yaşamaktadır. Eski zamanın hasta adamı bugün bir kudret kaynağı olmuştur*”⁵⁶ sözlerine yer vermiştir.

Bu toplantıdan sonra Titulescu, aynı gün saat 19.00’da Atina’ya gitmek üzere Ankara’dan İstanbul’a hareket etmiştir. Kendisi başta Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü olmak üzere geniş bir katılımlı bir törenle uğurlanmıştır. Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu,

⁵² Siirt Meb’usu Mahmut, “*Ankara’da Siyasi Hareketler ve Sulh Mesaisi*”, **Milliyet**, 16 Ekim 1933.

⁵³ Falih Rıfki, “*Dünkü İmza*”, **Ulus**, 18 Ekim 1933

⁵⁴ **Söz**, 20 Ekim 1933.

⁵⁵ **Curentul**, 19 Ekim 1933.

⁵⁶ **Dreptatea**, 19 Ekim 1933.

Ankara'dan ayrılırken Anadolu Ajansına yapmış olduğu açıklamada⁵⁷, Ankara'dan çok kuvvetli ve tatlı bir heyecanla ayrıldığını belirterek bunun nedenini; “*Türk milletinin on sene zarfında tahakkuk ettirmiş olduğu müspet ve harikulade neticeler karşısında şaşkınım.*” ifadeleriyle açıklamıştır. Konuşmasına “*Romanya da Türkiye gibi yalnız bir şeyi görmek istiyor, bizatihi sulhun kendisini, yoksa sulhun hotbinane menfaatlerini değil. Bugün imza edilmiş olan antlaşmaya gelince, benim için bu antlaşma bütün memleketlerin bilaistisna bütün kuvvetleri ile çalışmaları lazım gelen sulhun tensiki sahasındaki halkaların birincisidir*” sözleriyle son vermiştir.

Romen Dışişleri Bakanı 18 Ekim 1933 sabahı İstanbul'da da törenle karşılanmış ve Pera Palas otelinde gazetecileri kabul ederek Türkiye gezisi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Titulescu, Türk hükümetinin Ankara'da Avrupa'nın en meşhur siyasi kulüpleriyle rekabet edebilecek bir diplomatik hava yarattığını ve evrensel barış için nezaketle çalıştıklarını belirtmiştir. Ayrıca Ankara'nın sakin havasının diplomatik meselelerin görüşülmesine de olumlu katkıları olduğunu belirten Titulescu, Atatürk hakkındaki görüşlerini de şöyle ifade etmiştir: “*Gazi Paşa Hazretleri üzerimde büyük bir tesir bıraktı. Ondaki demir iradeyi görebilmek için kendilerine tekrarıp etmek kâfidir*”⁵⁸. TBMM, Titulescu'nun İstanbul'dan Atina'ya hareket ettiği gün 18 Ekim'de toplanmış ve Başbakan İsmet Paşa, Türk-Romen Antlaşması hakkında TBMM üyelerine bilgi vermiştir⁵⁹.

DÖRDÜNCÜ BALKAN KONFERANSI

4–10 Kasım 1933 tarihinde Balkan ülkeleri Selanik'te bir araya gelmişlerdir⁶⁰. Dördüncü Balkan Konferansı'nın açılış gününde Türkiye adına heyet başkanı Hasan Bey, Türkiye'nin Balkanlarda birliğin sağlanması için her türlü şartların zorlanması gerektiğini ve bütünleşmiş bir Balkan coğrafyasının dünya siyasetinde önemli bir konuma geleceğine inandıklarını belirtmiştir⁶¹. Türkiye ve Yunanistan'ın da azınlıklar konusundan ziyade Balkan Paktının kurulması için siyasi, ekonomik ve kültürel konular üzerinde çalışma yapılmasını istemesi üzerine, Bulgar

⁵⁷ **Milliyet**, 18 Ekim 1933.

⁵⁸ **Milliyet**, 19 Ekim 1933.

⁵⁹ **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1933.

⁶⁰ **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1933

⁶¹ **Cumhuriyet**, 6 Kasım 1933.

heyeti azınlıklar konusunun bu konferansta da tartışılmasına fırsat bulamamıştır⁶².

11 Kasım 1933'de yapılan görüşmelerin sonucunda, Balkan devletleri arasında çok taraflı anlaşmalar yapılmasının önemi ortaya konmuş ve Üçüncü Balkan Konferansı'nda alınan kararlar aynen kabul edilmiştir. Yayınlanan bildiri ile bütün Balkan devletlerinin Balkan Paktına katılması çağırısı yapılarak konferans sonlandırılmıştır⁶³.

BALKAN PAKTININ İMZALANMASI

Cenevre'de 4 Şubat 1934 tarihinde parafe edilen ve Belgrat'ta bir araya gelen Yugoslavya, Yunanistan, Türkiye ve Romanya dışişleri bakanlarının hazırlamış olduğu Balkan Antantı 9 Şubat 1934'te, saat 12.40'ta Atina Akademisi'nde imzalanmıştır⁶⁴. Antantı, Türkiye adına Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Bey, Romanya adına Dışişleri Bakanı Nicolas Titulesco, Yunanistan adına Dışişleri Bakanı Demetre Maksimos ve Yugoslavya adına da Dışişleri Bakanı Bogolioub Jevtich imzalamıştır⁶⁵.

Türkiye bu pakta sadık kalmış, Balkan devletlerinin birbirlerinin varlığını tanıyan bir belge olarak algılamıştır. Atatürk'ün de 1 Kasım 1934 tarihli TBMM'nin Dördüncü Dönem Toplanma Yılıni açış konuşmasında belirttiği gibi “... *Balkan Antlaşması, Balkan Devletleri'nin birbirlerinin varlıklarına özel saygı beslenilmesini göz önünde tutan mutlu bir belgedir*”⁶⁶.

Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 2 Şubat 1934 günü Belgrat'ta parafe edilecek Balkan Paktı görüşmeleri için ilk önce 30 Ocak 1934'de Romanya'nın Köstence Limanına gelmiştir. Buradan Bükreş'e hareket eden Aras, 31 Ocak'ta Romen Başbakanı Gheorge Tatarescu ve Titulescu ile görüşmüştür. 1 Şubat 1934 günü Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey

⁶² **Akşam**, 8 Kasım 1933

⁶³ **Hakimiyeti Milliye**, 11 İkinci Tesrin 1933, s.4; **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1933.

⁶⁴ Melek Fırat, “*Yunanistan'la İlişkiler (1928-1939)*”, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** cilt I (1919-1980), Baskın Oran (Edt), İletişim Yay. İstanbul, 2001, s. 350.

⁶⁵ **Akşam**, 10 Şubat 1934, s.2; **Cumhuriyet**, 10 Şubat 1934, s.1; **Hakimiyeti Milliye**, 10 Şubat 1934, s.1.

⁶⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, C. I, 1997, s. 396.

ile birlikte Romanya Kralı II. Carol tarafından kabul edilmiş ve Balkan birliği üzerinde görüş alışverişinde bulunmuşlardır⁶⁷.

Tevfik Rüştü'nün 2 Şubat'ta Belgrat'ta parafe edilecek Balkan Paktı görüşmeleri için direkt olarak Belgrat'a değil de öncelikli olarak Bükreş'e gelmesi, Romen kamuoyunda olumlu yankı bulmuştur. Tevfik Rüştü'nün Titulescu ile Begrat öncesinde ikili görüşme yapmaları ve Belgrat'a birlikte gitmeleri Romen basınına göre, Balkan Paktı için beraber hareket ettiklerinin bir göstergesiydi. Bu konuya dikkat çeken *Universul* Gazetesi, önderliğini Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı Türkiye'nin komşu ülkelerle olan sorunları hızla çözüp bölgede barış havasının esmesinde en önemli aktörlerden birisi olduğunu sütunlarına taşımıştır⁶⁸.

Akşam Gazetesinin haberine göre; Belgrat'a giden Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü, Romanya Dışişleri Bakanı M.Titulesco tarafından merasimle karşılanmıştır. Tevfik Rüştü birçok mülakatlarda bulunmuştur. Romanya Dışişleri Bakanı rahatsızlığı nedeni ile Romanya Sefaret binasından çıkamadığından toplantı burada yapılmıştır⁶⁹. *Anadolu Ajansı*'nın Balkan özel muhabirinin bildirdiğine göre; 4 Şubat sabahı saat 11.00'de dört hariciye nazırı Romanya sefaretinde toplanarak Balkan Misakı metni üzerinde son müzakerelerini yapmışlardır. 13.30'da Romanya sefaretinde öğle yemeği verilmiştir. Dört hariciye nazırı 16.30'da üç gün müzakereden sonra, Balkan Misakı'nın kati metni üzerinde tam bir mutabakata varmışlardır. 18.30'da Yugoslavya hariciye nezaretinde toplanarak tanzim edilmiş son metni bir kez daha gözden geçirerek, saat 19.30'da misakı parafe etmişlerdir⁷⁰. Dört hariciye nazırı bu vesikaya imza koyma resminin bu hafta zarfında Atina'da yapılmasına karar vermişlerdir. Balkan İtilafı Misakı'nın metni Atina'da imza edildikten sonra neşredilecektir⁷¹.

Akşam Gazetesi'nde 3 Şubat tarihinde yayınlanan bir yazıda, Balkan Devletleri'nin birlikte hareket etmeleri halinde ortaya çıkabilecek sinerjik gücün varlığına vurgu yapılıyor ve Balkan Devletleri'nin birlik kurma çabalarının sebepleri açıklanıyordu⁷²: *Milliyet* Gazetesi ise 11 Şubat'ta o günü şöyle anlatıyordu: “*Balkan misakının imzası çok muhteşem tezahürat*

⁶⁷ *Ayın Tarihi*, No: 2, Şubat 1934, s. 109-110.

⁶⁸ *Universul*, 31 Ocak 1934.

⁶⁹ *Akşam*, 3 Şubat 1934, s.1.

⁷⁰ *Milliyet*, 5 Şubat 1934, s.6.

⁷¹ *Milliyet*, 5 Şubat 1934, s. 1.

⁷² *Akşam*, 3 Şubat 1934, s. 6.

içinde yapılmıştır. Hava ılık bir yaz günü idi. Her taraf Türk, Yunan, Yugoslavya, Romen bayraklarıyla süslenmişti. Bütün resmi daireler, mektepler tatil edilmiş, mağazalar, her taraf kapanmıştı. Halk askeri geçiş resmini seyretmek için caddelerde toplanmıştı. Dört hariciye nazırı Yunan hariciye nezaretinde toplandıktan sonra birlikte imza resminin yapılacağı Yunan akademisi binasına gitmek üzere yola çıkmışlardır. Akademi binası içinde 100 kişiden fazla bir kalabalık vardı”⁷³.

Bu başarının sağlanmasında Romen diplomasisinin önemli bir yere sahip olduğu vurgusunda bulunan Romen gazetelerinden *Dreptatea*, Balkan Paktına şüphe ile bakanların barış için olan düşüncelerinden şüphe duyulması gerektiğine vurgu yapmıştır. Bu antlaşma ile birlikte Doğu Avrupa ve Balkanlarda mevcut olan barış ve huzurun daha da kuvvetlendiğini aktaran gazete, Bulgaristan’ın da bu pakta dâhil olmasının bölgenin güvenliğinin daha da sağlam temellere oturtulacağını yazmıştır⁷⁴. *Universul* Gazetesi ise, 9 Şubat 1934 tarihli sayısında Balkan Paketi’nin iyi anlaşılması için bu coğrafyanın geçmişine iyi bakılması gerektiğini, geçmişte büyük devletlerin çıkarları için bu bölgede büyük savaşların yaşandığını ve gelecekte böyle acıların yaşanmaması için bu antlaşmanın çok hayati derecede önemli olduğunu sütunlarına taşımıştır⁷⁵. 11 Şubat 1934 tarihli *Adeverul* Gazetesi, Balkan Paketi Antlaşması’nın sadece üç madde ile Balkanların güvenliğini sağlayan mükemmel bir belge niteliği taşıdığını ve Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya’nın sınırların güvenliği için ortak beyanda bulduklarının altını çizmiştir⁷⁶. Balkan Antantı’nın Atina Akademisi’nde imzalanmasından üç gün sonra Romanya Dışişleri Bakanı Nicolas Titulesco, *Anadolu Ajansı*’na verdiği açıklamada; “*Antant, Balkan ülkelerinin meydana getirebileceği en kuvvetli barış vesikası olduğu gibi; bu antlaşmanın imzalanması ile birlikte Balkan milletleri arasında çok kuvvetli yardımlaşma ve dayanışma bağları meydana gelmiştir*”⁷⁷ ifadelerini kullanmıştır. *Dimineatza* Gazetesi, Balkan ülkelerinin sınırlarının bu antlaşma ile garanti altına alındığını ve herhangi bir sorun karşısında ilgili devletlerin birbirine karşı diplomasiyi araç olarak kullanacaklarını beyan etmelerinin bölge barışını kalıcı kılacağına dikkat çekmiştir⁷⁸. Bir başka Rumen gazetesi *Epoka*;

⁷³ *Milliyet*, 11 Şubat 1934.

⁷⁴ *Dreptatea*, 10 Şubat 1934.

⁷⁵ *Universul*, 9 Şubat 1934.

⁷⁶ *Adeverul*, 11 Şubat 1934.

⁷⁷ *Hakimiyeti Milliye*, 13 Şubat 1934, s.1.

⁷⁸ *Dimineatza*, 5 Şubat 1934.

Antant'ın barışçıl bir blok içinde yaşamak isteyen dört milletin iradesinin işareti olduğu ve Antant'ın hazırlanmasında büyük rol oynayan Romanya'nın elde edilen bu neticelerden dolayı iftihar edebileceği övgüsüne yer vermiş; *Karantul Gazetesi*'nde ise Antant hakkında; "*Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Barış Antlaşmalarının düzeltilmesi aleyhinde vaziyet almış ve 55 milyon nüfusu temsil eden dört milletin siyaset birliği*"⁷⁹ şeklinde bir yorum yapılmıştı.

TEVFİK RÜŞTÜ ARAS'IN ROMANYA ZİYARETİ

Balkan Paktının imza edilmesinden yaklaşık iki ay sonra Türk Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras, 11-13 Mayıs 1934 tarihleri arasında Romanya'yı ziyaret etmiştir. *Universal Gazetesinin* haberine göre; ziyaret esnasında Romen Dışişleri Bakanı Titulescu, Türkiye'nin Romanya için çok önemli bir müttefik ve dost bir ülke olduğunu ve ikili ilişkileri geliştirmek için daha da çok çalışmak zorunda olduklarını beyan etmiştir. Kendisinin 1933 Ekiminde Ankara'ya yaptığı ziyaret sırasında Türk misafirperverliğinden çok etkilendiğini ve yine bu ziyaret sırasında yapılan Türk-Romen Dostluk Antlaşması'nın, Balkan Paktı'nın oluşmasında önemli virajlardan birisi olduğunu belirterek, gelişen Türk-Romen dostluğuna işaret etmiştir. Aras ise Türkiye ile Romanya'nın benzer geleneklere, yaşam tarzına sahip iyi komşular olduğuna vurgu yaparak, Balkan ülkelerinin ortak bir paydada buluşarak uzun süreli bir barışa getirecek sıkı ilişkiler geliştirebileceğine inandığını söylemiştir⁸⁰.

Tefvik Rüştü, 12 Mayıs'ta da Romen Başbakanı Tatarescu ile bir araya gelmiştir. Tefvik Rüştü Bey, Türkiye'nin Balkan Paktı ve Romanya ile ilgili dış siyasetini Romen başbakanına aktarmıştır. Tatarescu, Tefvik Rüştü'nün Romanya ziyareti ile ilgili olarak Mustafa Kemal Paşa'nın Balkan barışının oluşmasında öncülük ettiğini, Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyada benzeri zor görülür bir mucize yarattığına vurgu yapmıştır⁸¹.

Dimineatza Gazetesi 11 Mayıs tarihli nüshasındaki geziyle ilgili haberinde; Romanya'nın dış politikasının temelini, Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan barışı korumak ve bu fikri destekleyen ülkelerin sayısını genişletmek olarak göstermiş ve Türkiye'nin var olan sınırların ve barışın

⁷⁹ **Aydın Tarihi**, 1-28 Şubat 1934, S.3, s.134.

⁸⁰ *Universal*, 12 Mayıs 1934.

⁸¹ **Aydın Tarihi**, No: 6, Haziran 1934, s. 161-163.

korunmasında öncülük eden ülkelerden birisi olduğunu belirtmiştir⁸². 12 Mayıs tarihli *Universul* Gazetesi de Türk Dışişleri Bakanı'nın Bükreş'te yaptığı temaların Balkanlardaki sulh havasına çok önemli katkılar yapacağını ifade ederek, geçmişte iki ülkenin dostluğunu sınava çeken gelişmeler yaşandığını, fakat Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte, Mustafa Kemal öncülüğündeki yeni Türk devletinin komşularıyla olan ilişkilerini kısa sürede düzelterip, bölge güvenliğinin korunmasında örnek ülke konumuna geldiğini okuyucularına aktarmıştır⁸³.

BÜKREŞ'TE TÜRK MEZARLIĞININ AÇILMASI

Lozan görüşmelerinde varılan anlaşma gereği, Romanya topraklarında Birinci Dünya Savaşı'nda şehit düşen 2714 Türk askeri için Bükreş'te yapılan Türk Şehitliği, 6 Haziran 1935 tarihinde büyük bir törenle açılmıştır. Açılış, Bükreş Türk imamı Seyit Abdullah'ın dualarıyla başlamış, daha sonra Romen ordusu adına General Vilco, Türk askerlerinin kahramanlıklarından söz eden bir konuşma yapmıştır. Törende konuşan Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver de, Türk şehitlerinin bir kısmının anavatanında yatmasına rağmen bir kısmının da Romanya'da olduğu gibi yad ellerde düşüp kaldığını belirterek, Romanya hükümetine bu şehitliğin açılmasında yapmış olduğu yardımlardan dolayı teşekkür etmiştir⁸⁴.

MONTRÖ BOĞAZLAR KONFERANSI VE ROMANYA'NIN TUTUMU

Lozan Antlaşması'na göre, Boğazlar askerden arınmıştır. Avrupa siyasi durumunun gittikçe karışması ve hala On iki Ada'ya sahip olan İtalya'nın Akdeniz'de saldırgan emellerinin ortaya çıkmasından sonra Türkiye'nin Boğazların güvenliğinden duymakta olduğu endişeleri artırmıştı. Türkiye, Boğazlar rejiminin değiştirilmesi için bir konferans toplanmasının 11 Nisan 1936 günü ilgili devletlere birer nota ile önermesi üzerine, Romanya, bu konuda Pakt Devletleri arasında daha önce danışmalar yapılmamış olmasının Pakt'a ve 1933 Türk-Romen Antlaşmalarına aykırı düşüğünü belirtmiş, Belgrat toplantısına Romanya'nın katılmayacağını bildirmiştir. Daha sonra Romanya, Türkiye'ye 28 Nisan'da verdiği notada, Romanya'nın, antlaşmalarla tanınmış bulunan sınırları üzerinde tartışma kabul etmeyeceğinin Türk Hükümetince doğrulanması karşılığında,

⁸² *Dimineatza*, 11 Mayıs 1934.

⁸³ *Universul*, 12 Mayıs 1934.

⁸⁴ *Yıldırım*, 12 Haziran 1935.

Konferansa katılabileceğini bildirmiştir⁸⁵. Türk Hükümeti de Romen notasının içeriğini kabul ettiğini belirten bir yanıt nota gönderip Romanya'yı ikna etmiştir⁸⁶.

Boğazlar Konferansı'nın 2 Haziran 1936'da Montrö'de açılışında Balkan Paktı Devletleri Delegasyon başkanları ile birlikte Romanya delegasyonu da, Türkiye'nin bu sorunu oldubitti ile değil, görüşmeler yolu ile bir çözüme bağlamak konusundaki kararını övmüş ve konferans boyunca Türkiye'ye kolaylık göstermiştir⁸⁷. Türkiye'nin boğazların güvenliği için istediği önlemlerin hemen hemen aynısını Romanya da istemiştir. Özellikle konferansın ilk günü Titulescu yaptığı konuşmada; *“Türkiye'nin güvenliğine ne dokunursa, aynı şey Romanya'nın güvenliğini de tehlikeye atar, Karadeniz'i ilgilendiren her şey aynı zamanda Romanya'yı da ilgilendirir, dolayısıyla Boğazların güvenliği Karadeniz ve Romanya için de hayati önem taşımaktadır”* demiştir⁸⁸. Başbakan İsmet İnönü, 31 Temmuz'da yaptığı açıklamada, kendilerine verdiği destekten dolayı Romanya'ya teşekkür etmiş ve Montrö Konferansı'nın Türk Romen ilişkilerine olumlu katkısından söz ederek, Balkan Paktı üyelerinin Montrö'deki işbirliğinden duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir⁸⁹.

ROMANYA BAŞBAKANI TATARESCU'NUN TÜRKİYE ZİYARETİ

Romanya Başbakanı Tatarescu, Türkiye'nin Bükreş Elçisi Hamdullah Suphi Bey ile birlikte 27 Ekim 1937 tarihinde diplomatik temaslarda bulunmak üzere Türkiye'ye gelmiştir. Basına açıklama yapan Tatarescu, ülkesinin içinde bulunduğu siyasi buhrana rağmen Türkiye ile olan dostluklarının samimi ifadesini göstermek için bu ziyareti gerçekleştirdiğini söylemiştir. Bundan başka özellikle Türkiye'nin kurucusu Atatürk ile Balkanlar ve Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi konjonktür hakkında görüş alışverişinde bulunmak ve Türk-Romen

⁸⁵ İsmail Soysal, **Balkan Paktı (1934-1941)**, Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, TTK Yayınları, Ankara, 1985, s. 187-188.

⁸⁶ Soysal (1985), **a.g.e.**, s. 188.

⁸⁷ Soysal (1985), **a.g.e.**, s. 188-189.

⁸⁸ Nicolae Titulescu, **Documente Diplomatice**, Bucureşti, 1967, s. 180-182; Ömer Metin, **Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2011., s. 89.

⁸⁹ **A.M.A.E.**, Fond: Turcia, vol. 58, Romanya'nın Ankara Elçiliğinin 31/06/1936 tarihli 1450 no'lu telgrafı; Metin, **a.g.e.**, s.90.

dostluğunu geliştirmek istediklerini beyan etmiřtir⁹⁰. Romen Başbakanı Tatarescu, 28 Ekim 1937 günü Ankara'ya geçmiştir. Tatarescu, Başbakan Celal Bayar'ı, TBMM Başkanı Abdülhaluk Renda'yu ve Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras'ı ziyaret edip görüşmelerde bulunmuştur. Aynı gün akşam 17.00'da Atatürk, Romen başbakanını kabul etmiştir. Taraflar ikili ilişkiler yanında Balkan Paktı'nın durumu ve geleceği hakkında grřmřlerdir⁹¹. Türkiye'nin Cumhuriyet Bayramı etkinliklerine de katılan Tatarescu, 31 Ekim 1937 günü ülkesine dönerken verdiği demeçte, Atatürk'ün derin tecrübelerinden faydalandığını açıkça ifade etmiş, Balkan Paktı'nın oluşmasında Atatürk Trkiesi'nin başat rol oynadığının altını çizmiş ve sağlam temeller oturtulan Türk-Romen dostluğunun bölge barışının korunmasında yakın işbirliğine devam edeceğine inandığını belirtmiřtir⁹².

HATAY MESELESİ VE ROMANYA KAMUOYU

Romanya hükümetleri, 1930'lu yılları boyunca Fransa ile sürekli diplomatik ve ekonomik ilişkilerini iyi tutmuşlardır. Bu nedenle Türkiye ile Fransa arasında diplomatik krize neden olan Hatay Meselesi hakkında Romen hükümetleri, tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir.

Buna karşın Romen basını Hatay Meselesi hakkında Türkiye'nin haklılığını işaret eden yayımlar yapmıştır. Fransa Dışişleri Bakanı'nın Bükreş'i ziyaret ettiği esnada 12 Aralık 1937 tarihinde Romen *Le Moment* Gazetesi, "Sanağın İstiklali" başlıklı bir haber yapmıřtır⁹³. Bu haberde, Atatürk'ün 15 yıl önce matem içinde bulunan Hataylı Türk kızlara, bu davayı başarıyla bitirecekleri sözünü verdiğini stnlarına aktarmıştır.

Hatay meselesi hakkında Romanya'nın Türk basınında da Hatay'ın Türkiye'ye bırakılması gerektiğini belirten haberler yer almıştır. *Tuna* gazetesinde Sami Ergün'n Romanya Türkleri ve Hatay başlıklı bir makalesi yayımlanmıştır. Ergün, içinde buldukları dönemde uluslararası bir kriz durumuna gelen Hatay'ın istiklalinin bütün dünya Türklerinin ortak sorunu olduğunu ifade etmiş ve tarihte ne zaman Türkler, bir istiklal mücadelesine girmiş ise her zaman başarıya ulaşmış olduğunu belirterek, bir gün mutlaka Hatay'ın Türkiye'ye katılacağına inandığını yazmıştır. Romanya Türklerinin, Hataylı kardeşlerini bütünüyle desteklediklerini

⁹⁰ **Ayın Tarihi**, Sayı: 47, İlkteşrin 1937, s. 92.

⁹¹ **Akşam**, 29 Ekim 1937.

⁹² **Ayın Tarihi**, Sayı: 47, İlkteşrin 1937, s. 93-94.

⁹³ **Le Moment**, 12 Aralık 1937.

işaret eden Ergün, Atatürk'ün tek bir sözü ile bütün Romanya Türklerinin Hatay'ın istiklali için seve seve Anadolu'ya koşup bu uğurda savaşmaya hazır olduğuna vurgu yapmıştır⁹⁴. *Haksöz* Gazetesinde çıkan haberde de, Hatay meselesinde Türkiye'nin kesinlikle haklı olduğu, bölgenin Fransızlara terk edilmesinin söz konusu olunamayacağı belirtilmiştir⁹⁵. 1 Nisan 1937 tarihli *Tuna* Gazetesi, Mustafa Kemal Atatürk'ün vatanseverliğine vurgu yaparak, Atatürk'ün mutlaka Hatay'ı Anavatan'a dâhil edeceğinden şüpheleri olmadığını belirtmiştir⁹⁶.

SABIHA GÖKÇEN'İN BALKAN TURNESİ VE ROMANYA ZİYARETİ

Balkan ülkeleri ile olan ilişkilerin daha da geliştirilmesini sağlamak, Türk havacılığında gelinen noktayı ve modern Türk kadınının neler yapabileceğini göstermek amacıyla, Sabiha Gökçen 16-21 Haziran 1938 tarihleri arasında Balkan turnesine çıkarak, Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı, Yugoslavya'yı, Romanya'yı ziyaret etmiştir.

Sabiha Gökçen, Yunanistan, Bulgaristan ve Yugoslavya'daki ziyaretini tamamladıktan sonra 19 Haziran 1938'de Romanya'ya uçmuştur⁹⁷. Belgrat'tan 1 saat 15 dakikada Bükreş'e ulaşan Gökçen, Bükreş'te Benisa Sivil Hava Meydanı'na iniş yapmış, havaalanında kendisini Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Tanrıöver, Romen Hükûmeti tarafından kendisine refakat etmek üzere memur edilen Prenses Marina Stirben, Hava ve Deniz Bakanlığı Genel Sekreteri, havaalanı komutanı, Uluslararası Hava Federasyonu Genel Sekreteri, Romanya'da hava mitingini düzenleyen dernek temsilcileri, basın mensupları, erkek ve kadın askeri ve sivil havacılar ile büyük bir halk kitlesi karşılamıştır⁹⁸. 19 Haziran 1938 Pazar günü saat 14.00'da icra edilen Uluslararası Bükreş Hava Gösterisi'nde Sabiha Gökçen büyük ısrar üzerine, yarışmaya dahil olmamak şartıyla ve orada bulunan halkı selamlamak üzere uçuş yapmış, ancak iniş sırasında kaza geçirerek uçağının iniş takımları kırılmıştır⁹⁹. Geceyi Bükreş'te geçiren Gökçen adına, 20 Haziran 1938'de Türkiye'nin Bükreş Büyükelçiliği'nde bir ziyafet verilmiştir¹⁰⁰.

⁹⁴ *Tuna*, 15 İkinci Kanun, 1937.

⁹⁵ *Haksöz*, 27 Kanunisanı 1937.

⁹⁶ *Tuna*, 1 Nisan 1937.

⁹⁷ *Cumhuriyet*, 20 Haziran 1938, s.1; *Ulus*, 20 Haziran 1938, s.1.

⁹⁸ *Akşam*, 20 Haziran 1938, s.1; *Ulus*, 20 Haziran 1938, s.9.

⁹⁹ *B.C.A.* Fon Kodu: 030.10. Yer No:59.399.19, s.4.

¹⁰⁰ *Akşam*, 21 Haziran 1938, s.8.

Gökçen, 21 Haziran 1938 Salı günü saat 11.20’de Bükreş Havaalanı’ndan Yeşilköy’e hareket etmiştir¹⁰¹. Ancak, uçağının pusulasının bozulması üzerine Sabiha Gökçen, Bükreş’in Kuzeybatısında yer alan Bozau’daki askeri havaalanına inmek zorunda kalmıştır. Uçağına başka bir pusulanın takılmasını müteakip, Bozau’dan 15.30’da hareket etmiş, 17.30’da İstanbul’a inmiştir¹⁰².

Romen *Lö Moman* Gazetesi, 20 Haziran’da “*Sabiha Gökçen*” başlığı ile yayınlamış olduğu başyazıda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra havacılığa büyük önem verildiğini, Sabiha Gökçen’in yeni Türk kadınının timsali olduğunu ifade etmiştir¹⁰³. Gökçen’in Balkan gezisi, Kıbrıs *Söz* gazetesinin 23 Haziran tarihli sayısında Anadolu Ajansı’nın haberlerine dayalı olarak okuyuculara aktarılmıştır¹⁰⁴.

ROMANYA KRALI II. CAROL’UN, ATATÜRK’Ü ZİYARETİ

Romanya Kralı II. Carol, resmi bir program dâhilinde olmadan Luceaffenu adlı yatıyla 1938 yazında İstanbul’a gelerek Atatürk’ü ziyaret etmiştir. Kral, 18 Haziran’da Büyükdere yakınlarında Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras tarafından karşılanmıştır. O gün İstanbul’da turistik yerleri dolaşan Kral, sadece hafta sonu tatili ve program dışı bir gezi olarak geçmesine rağmen 19 Haziran’da Savarona yatında Atatürk’ü ziyaret etmiştir¹⁰⁵. Aynı günün akşamında verilen yemeğe Celal Bayar, Rüştü Aras ve Romanya Başkonsolosu Lucesyviç davetli olarak katılmıştır. Romanya Kralı’nın Atatürk’ü ziyaret ettiği gün, Sabiha Gökçen’in de Bükreş’te olması dikkat çekicidir.

20 Haziran sabahı iki lider, Dolmabahçe Sarayında üç saate yakın bir zaman geçirmişlerdir. Bu görüşmelerle ilgili resmi bir tebliğ beklenmesine rağmen, Atatürk-II. Carol görüşmesi gizli kalmış ve II Carol, ziyaretini müteakip 20 Haziran’da kendisine ait yatıyla Romanya’ya dönmüştür¹⁰⁶. Romanya Kralı’nın Atatürk’ü ziyareti, Romen basını tarafından dikkatle izlenmiştir. *Universul* Gazetesi, II. Carol’un ziyareti ile ilgili olarak, uluslararası havanın pek de berrak olmadığı günlerde Atatürk ile II.

¹⁰¹ **Cumhuriyet**, 22 Haziran 1938, s.1.

¹⁰² **Akşam**, 22 Haziran 1938, s.1.

¹⁰³ **Ulus**, 20 Haziran 1938, s.9.

¹⁰⁴ **Söz**, 22 Haziran 1938.

¹⁰⁵ **Cumhuriyet**, 20 Haziran 1938; **Milliyet**, 20 Haziran 1938; **Ulus**, 21 Haziran 1938, s.9.

¹⁰⁶ **Aynı Tarihi**, Sayı: 55, Haziran 19; **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1938.

Carol'un görüşmesinin çok önemli olduğunu, her iki ülkenin Balkanlar ve dünya barışının devamı yönünde ortak çıkarları olduğunu vurgulamıştır¹⁰⁷. *Romania Gazetesi* de Balkanlarda ve Avrupa oluşan barış ortamında Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı inkılapların etkisinin oldukça fazla olduğuna vurgu yapmıştır. Bundan başka Atatürk'ün şekillendirdiği Türkiye Cumhuriyeti'nin, Doğu Avrupa'daki istikrarın sağlanmasında başat rol oynadığına dikkat çekilmiş, Türk-Romen dostluğunun Balkanlarda barışa direkt olarak, Avrupa barışına da dolaylı olarak hizmet ettiği belirtilmiştir¹⁰⁸. Kıbrıs *Söz Gazetesi* de 21 Haziran tarihli nüshasında, *Milliyet Gazetesinden* alıntı yaparak Romanya Kralı'nın İstanbul ziyareti hakkında okuyucularını bilgilendirmiştir¹⁰⁹.

ATATÜRK'ÜN VEFATI VE ROMANYA'DAKİ YANSIMALARI

Atatürk'ün ölümü, bütün dünyada olduğu gibi Balkan ülkelerinde ve özellikle de Romanya'da büyük etki ve matem yaratmıştır. Atatürk'ün cenaze merasimi yapıldığı gün, bütün resmi binaların dışında özel binalarda da Türk ve Romen bayrakları asılarak Türkiye'nin üzüntüsü paylaşılmıştır. Romanya hükümeti, okulları bir gün tatil etmiş ve öğretmenler, Romen öğrencilere Atatürk hakkında konferanslar vermiştir¹¹⁰.

Atatürk'ün vefatı Romanya'da duyulduğunda Kral adına başmabeyinci, hükümet adına da dışişleri bakanı Türk elçiliğine gelerek Romanya adına taziyelerini bildirmişlerdir¹¹¹. Romanya'nın Ankara Elçisi Telemaque da Türk basınına verdiği demeçte; Türkiye'nin modernleşmesinde büyük atılımlar yapan dahinin kaybının, Türkiye'nin müttefiki ve dostu olan Romanya'da derin üzüntü yarattığını söylemiştir¹¹².

Romen basını da Atatürk'ün vefatına ilişkin haberlere geniş şekilde yer vermiştir. *Curentul Gazetesi*, Türkiye'nin babasını kaybettiğini, Atatürk'ün bölgede ve Avrupa'da barışın korunması için elinden geleni yaptığını ve Türkiye'nin her açıdan gösterdiği ilerlemeye Atatürk sayesinde ulaştığını okuyucularına duyurmuştur¹¹³. *Timpul Gazetesi*,

¹⁰⁷ **Universul**, 22 Haziran 1938.

¹⁰⁸ **Romania**, 23 Haziran 1938.

¹⁰⁹ **Söz**, 21 Haziran 1938.

¹¹⁰ **Ayn Tarihi**, Sayı: 60 Mükerrer, Kasım 1938, s. 76.

¹¹¹ **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1938.

¹¹² **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1938.

¹¹³ **Curentul**, 12 Kasım 1938.

Atatürk'ün yaptığı inkıpların çok kısa sürede bir mucize gibi Türkiye'nin yapısını değiştirdiğini ve Romanya'nın önünde hürmetle eğildiği bir müttefikini kaybettiğini sütunlarına aktarmıştır¹¹⁴. Atatürk'ün zamanın en büyük dahilerinden biri olduğuna işaret eden *Universul* Gazetesi, Romen milletinin Atatürk'ün vefatı nedeniyle dost ve müttefik Türkiye'nin üzüntüsüne ortak olduğunu belirtmiştir¹¹⁵. *Romania* Gazetesi de Atatürk'ün askeri ve politik hayatıyla ilgili haber yapmış ve modern Türkiye'nin ortaya çıkmasında Atatürk'ün oynadığı mühim role dikkat çekmiştir¹¹⁶. *Viitorul* Gazetesi ise büyük bir dahi olan Atatürk'ün sadece Türkiye'nin modernleşmesi ve refahının artmasında önemli bir etken olmadığını, aynı zamanda uluslararası alanda da Türkiye'nin etkin bir politika izlemesinde önderlik eden zamanın ender dâhilerinden biri olduğuna vurgu yapmıştır¹¹⁷. *Romania* Gazetesi, "*Başkan Atatürk*" başlığı altında yayınladığı bir yazıda, "*Bir kalemde doğunun küflenmiş geleneklerini silip süpürdü. Romanya'nın sadık ve samimi bir dostu olan Kemal Atatürk, Balkan Antantının en büyük amillerinden biridir.*"¹¹⁸ ifadelerine yer vermiştir. *Timpul* Gazetesi, "*Yeni Türkiye'nin Banisi Öldü*" başlığı altında yazdığı makalede, Ondan olağanüstü işleri başaran kişi olarak söz etmiş, insanlığın şahit olduğu en büyük ihtilali gerçekleştiren lider olarak tanımlamıştır¹¹⁹. *Bükreş Universal* Gazetesi, Atatürk'ü zamanın en büyük adamlarından biri olarak kabul etmiş ve yayınladığı başmakalesinde Atatürk'ün hayatını uzun bir şekilde anlattıktan sonra şu sözlere yer vermiştir; "*...Romanya'nın sadık dostu olan Atatürk, Romen efkâr-ı umumiyesinin sadık dostluğunu da kazanmıştır. Romen milleti de bu acı günlerde Türk milletine dostane teselli hissiyatını sunmaktadır.*"¹²⁰. *Kurentul* Gazetesi de, Atatürk'ün ölümünün Türkiye'yi mateme boğduğunu, fakat yüksek faydalara mazhar olmuş inkılapçı bir rejim içinde bırakmış olduğunu yazarak Türk milletinin ve bütün dünyanın onu bu şekilde hatırlayarak teselli bulabileceğini belirtmiştir¹²¹. *Vittorul* (*Vitteral*) Gazetesi ise; "*Eseriyle beşeriyetin üstüne çıkan bu inkılapçı,*

¹¹⁴ **Timpul**, 12 Kasım 1938.

¹¹⁵ **Universul**, 12 Kasım 1938.

¹¹⁶ **Romania**, 13 Kasım 1938.

¹¹⁷ **Viitorul**, 12 Kasım 1938.

¹¹⁸ "*Başkan Atatürk*", **Ulus**, 20 Kasım 1938, s. 5.

¹¹⁹ "*Büyük Yasımız ve Romen Basını*", **Ulus**, 20 Kasım 1938, s. 5.

¹²⁰ "*Atatürk Karşısında Dünya'nın Dili*", **Kurun**, 13 Kasım 1938, s. 10; "*Dünya'nın Büyük Kaybı*", **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1938, s. 5; "*Büyük Yasımız ve Romen Basını*", **Ulus**, 20 Kasım 1938, s. 5

¹²¹ "*Hariçte Duyulan Derin Teessürler*", **Tan**, 13 Kasım 1938, s. 9

*seciyesi ve hayatı itibarıyla insanlara en yakın olanlardan birisiydi. Esasen şahsiyetinin cazibesi ve hayatının sonuna kadar muhafaza ettiği otoritesinin sırrı bundadır*¹²² ifadelerine yer vermiştir. *Independance Romaine* Gazetesi ise; “*Atatürk tarihte teşkilatçı bir dahi, bir milletin harikalar yaratan sevk ve idarecisi ve memleketinin kurtarıcısı olarak kalacaktır*”¹²³ diyerek onun gerçekleştirdiği icraatlarıyla daima hatırlanacak olan bir lider olduğunu vurgulamıştır.

SONUÇ

Atatürk'ün 1912 yılında, Kuzey Afrika'da, İtalya'ya karşı girişilen mücadeleye katıldıktan sonra, İstanbul'a dönüşünde konakladığı ve Sofya'da askeri ataşelik yaptığı 1913-14 yıllarında da birçok seyahat yaparak yakından tanıma imkanı bulduğu Romanya ile ilişkiler, Birinci Dünya Savaşında farklı kutuplarda bulunulması nedeniyle kesilmiş, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşının başarıya ulaşması ile yeniden başlamıştır. Romanya'nın Lozan Barış Konferansı'nda Boğazlar ve Kapitülasyonların kaldırılması gibi konularda Türkiye'ye destek vermesine karşın, ilişkiler 1930'lu yıllara kadar yavaş bir ilerleme kaydetmiştir. Romanya, yeni Türk devletine ilk başlarda ihtiyatlı yaklaşmış ve Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlemiştir. Fakat 1930'lu yılların başından itibaren Türkiye'nin Balkanlarda işbirliğini öne çıkaran bir dış politika izlemeye başlaması, Türk-Romen ilişkilerinin yeni bir boyut kazanmasını sağlamıştır. Karşılıklı büyükelçiliklerin açılması, Balkan Konferansları ve akabinde imzalanan Balkan Paktı, Bükreş Türk şehitliğinin açılması, Montrö Boğazlar Sözleşmesi görüşmelerinde Romanya'nın desteği, devlet adamlarının karşılıklı ziyaretleri, Sabiha Gökçen'in Balkan Turu kapsamında Romanya ziyareti ve aynı tarihte II. Carol'un İstanbul'da Atatürk'ü ziyareti, bu dönemdeki Türk-Romen ilişkilerinin yakınlığını gösteren önemli olaylar olarak gözlemlenmektedir.

Diplomatik ilişkilerin topluma yansıtılması görevi de özellikle sözü edilen tarihlerde yazılı basın, yani gazetelere aitti. Bu kapsamda, gerek Türk, gerekse Romen basını yukarıda belirtildiği gibi Türk-Romen ilişkilerine yakın ilgi göstermiş ve haberler ve konu ile ilgili makalelerle her iki toplumu aydınlatma ve şekillendirme görevini başarıyla yerine getirmişlerdir.

¹²² “*Atatürk Karşısında Dünya'nın Dili*”, **Kurun**, 13 Kasım 1938, s. 10

¹²³ “*Büyük Matemimizin Hariçteki Akisleri Devam Ediyor*”, **Akşam**, 13 Kasım 1938, s. 7

Bununla birlikte, İngiliz yönetimi altında bulunan, buna rağmen Türkiye'deki inkılapları ve gelişmeleri yakından takip eden Kıbrıs Türk Toplumunu da diğer konulara olduğu gibi, Türk-Romen ilişkilerine de ilgisiz kalmamış ve özellikle *Söz* ve *Masum Millet* gazeteleri, Türkiye'deki gazetelerden alıntılar yaparak Kıbrıs Türkünü bilgilendirmişlerdir.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

TC Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Kıbrıs Türk Milli Arşivi

II. Süreli Yayınlar

Adeverul	Akşam
Ayın Tarihi	Cumhuriyet
Curentul	Dimineatza
Dreptatea	Hakimiyeti Milliye
Haksöz	Independance Roummaine
İkdam	Kurun
Le Moment	Masum Millet
Milliyet	Romania
Söz	Tan
Timpul	Tuna
Ulus	Universul
Viitorul	Yıldırım

III. Kitaplar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. I, 1997.

Gönlübol M.-Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası(1919-1938)**, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1997.

Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878-1981), Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Lefkoşa,1976.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, Çev. Seha L. Meray, Birinci Takım, C. I, Kitap I, YKY, İstanbul, 1993.

Sander O., **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1969.

Soysal İ., **Balkan Paktı (1934-1941)**, Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, TTK Yayınları, Ankara, 1985.

Şimşir B., **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Romanya-Yunanistan**, C. IV, Ankara, TTK yayınları, 2001.

Tahsin C., **“Romen-Türk Dostluğunun Temelleri”**, Yeni Türkiye, Yıl 1/Sayı: 3, Ankara, 1995.

Tarihte Türk-Rumen İlişkileri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2006.

Titulescu N., **Documente Diplomatice**, Bucureşti, 1967..

IV. Tezler

Metin Ö., **Atatürk Dönemi Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1938)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2011.

V. Makaleler

Barlas D., **“Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası”** Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası-Makaleler, Yayına Hazırlayan; Berna Türkdoğan, Ankara 2000., ss. 275-276.

Fırat M., **“Yunanistan’la İlişkiler (1928-1939)”**, **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** cilt I (1919-1980), Baskın Oran (Edt), İletişim Yay. İstanbul, 2001, s. 350.

Guboğlu M., **“K. Atatürk’ün Cumhurbaşkanlığı Döneminden II. Dünya Savaşı’na Kadar Türk-Romen İlişkileri”**, Belleten, XLVII/185-188, TTK yay., Ankara 1984, s. 1046-1048.

Güner Z., **“Atatürk Dönemi Balkanlar Politikası ve Balkan Antantı”**, Atatürk 4.Uluslararası Kongresi-Bildiriler, 25-29 Ekim 1999.

Soysal İ., **“1934 ve 1954 Balkan Paktları”**, Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar, Derleyen: Mustafa Bereketli, İstanbul, 1999

U. Selçuk, Selçuk Kılınç, (2015) **“Türkiye-Romanya İlişkileri (1923-1950)”** KAÜ İİBF Dergisi, 6(11).

EKLER

EK-A: Dobruca Gazetesinde Lozan Konferansı Haberleri

EK-B: Hakimiyeti Milliye Gazetesinin İkinci Balkan Konferansı Haberi

EK-C: Romanya-Türkiye Dostluk Antlaşması Haberi

ANUL 48 — No. 15.370 6 pagini Duminecă 17 Februarie 1934

Adeverul

FONDATORI: AL. V. BELDIMAN 1888—1897
CONST. MILLE 1897—1926

ABONAMENTE 750 lei pe un an
350 lei pe 6 luni
200 lei pe 3 luni

In străinatate dublu

3 LEI BIROURILE: București, S.

Pactul balcanic Curențele ext in discuția P

Vineri a fost semnat la Atena, pactul balcanic. Un act politic, de o importanță care nu poate fi înțelesă subliniată, s'a îndeplinit. Un tratat a fost încheiat, care asigură, în mod desăvârșit, pacea în toată Europa și nu a încheiat nici astăzi să fie punctul ei nevralgic. Astfel asigurarea păcii în peninsula balcanică este, în același timp, o contribuție considerabilă, la asigurarea păcii europene în general, dar mai îndesată a păcii în Europa centrală.

Trei articole numai și un preambul care definește perfect scopul. Preambulul spune că statele semnatare se inspiră, încheind-l, din spiritul de înțelegere și de conciliabul care a precedat la elaborarea pactului Briand-Kellogg și din hotărârea de a asigura respectul angajamentelor contractuale existente și rituale, actualmente stabilite în Europa. Într-un scop, arătat în același timp și în preambul, Grecia, Turcia și Italia și până la un punct oarecare indirect chiar și de Anglia; în clipa, în care, Berlinul de la Nord și Roma de la Sud, își întind brațele spre a se întâlni la Budapesta, într-un acord revizionist, țara solită de confinanță, pactul balcanic trage o linie groasă asupra tuturor planurilor unei diplomatii, care sub cuvânt că urmează asigurarea păcii, crede util să se atîngă de acele delicate probleme, careon îl se aplică în totu lătmosul țării la noi move; în această clipă semnarea pactului balcanic este un gest înțelept, care nu înzadulă două interdicții. Semnatarii lui, nu se sîndesc să atîngă dreptul cuiva, dar nici nu admit ca cineva să atîngă dreptul lor, în cadrul ordinii teritoriale stabilite, ei sînt gata în toate consecințele meite să calmeze spiritele și vechile resentimente. Dar numai în acest cadru, țara ce mai spune pactul balcanic.

Dois state lipsesc dintre semnatarii lui: Bulgaria și Albania. Aderarea în el, le este în orice clipă deschisă. Nimeni nu-l poate critica, întrucît vrea realmente ca pacea să se stabilească între române.

În ședința de ieri a Camerei a avut loc o interesantă discuție în jurul curențelor extremiste.

În altă parte a știrii noastre, editorii vor găsi rezumatul dezbaterilor. Aici, vom scoate în evidență punctul principal al problemei.

D. Mihalache a făcut o parabolă într-un mod cum s'a comportat d. Valda față de mișcarea extremistă și modul cum se comporta față de ea partidul liberal.

Pe cînd cel dintîi alesese metoda „persuasiunii”, guvernul actual a ales maniera „forței extra-legale”. Iar rezultatul a rămas, a spus șeful partidului național-tărănesc, ca d. Valda a avut dreptate, întrucît d'asa a avut înțeles în tot timpul guvernării. Metoda forței, din

Insăși forma poli...
Atît în răspun...
dului Mihalache, c...
punsul la replica...
țamand a avut ex...
succes parlament...
D. Iamandi ave...
na dreptatea. Dar...
s'o proclame cu a...
înția și tăcîtor.

A tratat chestiun...
biomă a dezvoltat...
în ședința de ieri...
extremismului de...
discutat numai în...
în mod episodic. D...
anunțat că înțeleg...
ne va fi adunat în...
rei, cu o complect...
re de dovezi.

Pentru moment fr...
declarat că, pe dep...
ent de responsabili...
care l-a împins în...
înțelesă astăzi

EK-D: Adeverul Gazetesinde Balkan Pakti'nın İmzalanması Haberi

Anul 30 No. 9374 16 pagini Joi 1 Februarie 1934

DIMINEATA

4-7-9

DELA ROMÂNII DIN AMERICA

Propaganda in culori

Drama din Timișoara

O femeie părăsită își onoră libertăți

VIZITA MINISTRULUI DE EXTERNE AL TURCIEI ÎN ROMÂNIA

Personalitate a oaspetelui

Alexandru I și Alexandru al II-lea

In jurul afacerii Stavisky. - Chestia consilierilor de administrație -
- Dela corespondentul nostru din Paris -

EK-E: Dimineata Gazetesinde T. Rüştü Aras'ın Bükreş Ziyareti ile İlgili Haber

LE TRIANGLE HOME-BERLIN-TOKIO ET LA S. D. N. Paris, 10 décembre 1937

Le Moment International

UN PAYS... L'AUTRE

EN FRANCE, on commente un éventuel retrait de l'Italie de la S. D. N.

EN GRANDE BRETAGNE, ce retrait laisse l'opinion publique presque indifférente.

AU JAPON, le Gouvernement décide de continuer la guerre, même après la chute de Nankin.

AU SANDJAK, on prépare les élections, première étape vers l'indépendance du pays.

En France, on commente un éventuel retrait de l'Italie de la S. D. N.

En Grande Bretagne, ce retrait laisse l'opinion publique presque indifférente.

Au Japon, le Gouvernement décide de continuer la guerre, même après la chute de Nankin.

Au Sandjak, on prépare les élections, première étape vers l'indépendance du pays.

EK-F: Hatay Türkleri Hakkında Le Moment Gazetesinde Çıkan Makale

ANUL XXX No. 9258

4 pagini 2 lei

Sâmbătă 19 Noembrie 1938

Viitorul

ABONAMENTE

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA - BUCUREȘTI - Știrilor K. Palatului 17

Kemal Atatürk

Datoriile sociale

Apelul lansat de d. gazetă... (Text continues with an analysis of Atatürk's social duties and the state's obligations.)

La libera concurență

Problema aprovizionării Capitalei

Președintele Republicii, Kemal Atatürk.

LEGATURI economice anglo-române

Curțile engleze pentru țara noastră, grilele de viză M. S. Regelui Carol II la Londra

EK-E: Viitorul Gazetesinde Atatürk'ün Vefatı İle İlgili Haber

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ (TBMM) CERİDE KAYITLARINDA KIBRIS: 1950-60 DÖNEMİ*

ÖZET

Bilindiği gibi Kıbrıs adası, Osmanlı Devleti tarafından 1878'deki bir anlaşmayla İngiltere'ye geçici olarak devredilmiştir. 1914 yılında İngiltere'nin adayı tek taraflı ilhakı sonrasında, Lozan'da yeni Türk Devleti'nin imzaladığı Barış Antlaşması'nın 20. maddesi gereği, Kıbrıs'taki İngiliz egemenliği hukuken de kabul edilmiştir. Bununla birlikte zorlu tartışmalar sonunda ilgili maddeye, “*Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir*” ibaresi eklenmiş, böylece ilgili taraf olarak Türkiye Kıbrıs'ın geleceği üzerinde söz sahibi olma hakkını karşı tarafa kabul ettirmiştir. Nitekim Türkiye'nin, 1955 yılındaki Londra Konferansı'na İngilizler tarafından çağrılması ve 1960 yılında kurulan Cumhuriyet'te Garantör Devlet olma hakkı da bu maddeye dayandırılmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, bu süreç içerisinde adadaki soydaşlarına kültürel ve kısmen mali destek sağlamakla birlikte, söz konusu antlaşmaya sadık kalarak İngiliz yönetimindeki Kıbrıs'a siyasi olarak müdahil bir davranış göstermemiştir. Atatürk'ün 1930'lu yıllarda “*Kıbrıs'a dikkat ediniz, bu Ada bizim için önemlidir*” sözleriyle stratejik değerine özel vurgu yapmasına karşın, 1949'da İnönü Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Selim Sadak'ın, TBMM'de “*Bizim için bir Kıbrıs meselesi yoktur*” sözleri ile 1950'de iktidarı devralan Demokrat Parti'nin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün 20 Haziran 1950 tarihinde söylediği; “*Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir*” ifadeleri, o dönem Türkiye'nin Kıbrıs politikasını ortaya koymaktadır. Ancak 1950'li yıllarda İngiltere'nin, özerklik politikasına Enosis isteği ile cevap veren Rumları karşı uyguladığı denge politikası çerçevesinde Türkiye de konuya yaklaşmak durumunda kalmıştır. 28 Ağustos 1954'de, kamuoyunun da yoğun baskısı altında Menderes, “*Kıbrıs Adası asla Yunan olmayacaktır*” şeklindeki ifadesiyle Türkiye'nin bundan sonraki dış politikası hakkında

* Bu makale, Doğu Akdeniz Üniversitesi Kıbrıs Araştırmaları Merkezi (DAÜ-KAM) tarafından 24 – 25 Nisan 2019 tarihlerinde Gazimagusa/KKTC'de yapılan **10. Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi**'nde bildiri olarak sunulmuştur. Kongre Bildiri Kitabının 23. Sayfasında özet bildiri olarak yayınlanmıştır.

ipucu vermekteydi. Derviş Manizade de bu gelişmeyi, “*Nihayet Milliyetçi Türk Gençliği ve Türk basınının uyarma ve baskısı altında, Türk Hükümeti de Kıbrıs davasıyla ilgilenmek zorunda kaldı*” şeklinde yorumlamıştır.

Bu siyasi yaklaşımlara paralel olarak TBMM arşivini incelediğimiz zaman, 1950’lere kadar Kıbrıs konusunda çok fazla görüşme bulunmadığını, bazı bütçe görüşmelerinde kısa şekilde söz edildiği görülmektedir. Ancak özellikle 1950 yılından itibaren gelişen siyasi olaylar çerçevesinde, özellikle 1955 Londra Konferansı, 6-7 Eylül olayları ve 1960 Cumhuriyeti’ne giden yolda, Zürih ve Londra Antlaşmaları sürecinde Mecliste yoğun şekilde Kıbrıs’ın konu edildiğini ve çetin tartışmaların yaşandığını tespit ediyoruz. Bu çalışmada, TBMM’de yaptığımız arşiv çalışması sonucu, 1950-60 yılları arasında yapılan görüşmelerde tutulan 95 zabıt ceridesini inceleyerek Türkiye’deki siyasi partilerin söz konusu dönemde Kıbrıs konusuna bakışlarını ve elde ettiğimiz bulguları ortaya koymayı, hem tarihe hem de bu konuda çalışma yapacak olan akademisyenlere ışık tutmayı hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Türkiye

“CYPRUS” IN THE OFFICIAL REPORTS OF GRAND NATIONAL ASSEMBLY OF TURKEY: 1950-1960

ABSTRACT

As it is known Cyprus island was assigned to England for a temporary period by Ottoman Empire in 1878 with an agreement. In 1914 England has occupied the island one sidedly, moreover new Turkish Government has signed the Lozan Peace Treaty. As it calls from the 20th article English domination has been legally accepted. After rough arguments a new addition has been added to the 20th article, “The destiny of these lands and penalties shall be designated by those concerned.” This expression has been added, so as the concerned side Turkey will be able to have a word about the future of Cyprus. However, Turkey being called to London conference by England in 1955 and in 1960 newly established republic of Cyprus, Turkey was able to gain a guarantor state status by this article. Republic of Turkey, as well as providing financial and cultural support to descendants. Turkey also hold on to the agreement and didn’t try to impact anything about Cyprus. As Atatürk said in 1930 “Watch out for Cyprus, this island is important for us” with these words Atatürk marks the strategical importance of Cyprus. However in 1949 İnönü government’s

The Ministry of foreign affairs Selim Sadak quotes in TBMM as “There is no Cyprus situation for us”.

Foreign Minister Fuad Köprülü of the Democratic Party, which took power in 1950 20th of June, he quotes as “For now, the Cyprus issue is not in our plans.” These quotes reveals Turkey's Cyprus policy. However, England in the 1950s, under the autonomy policy Greeks requested for Enosis, as England applied balance policy Turkey had to approach the issue. On 28 August 1954, the Menderes under intense public pressure, "Cyprus Island will never be Greek" in the form of words, Turkey has given the clue about its foreign policy. Dervis Manizade interpreted this development as “Finally, under the warning and pressure of Nationalist Turkish Youth and Turkish press, the Turkish Government had to deal with the Cyprus case”. In parallel with these political approaches, when we examine the archive of the Grand National Assembly, it is seen that there were not many negotiations on Cyprus until 1950s and that some budget talks were mentioned briefly. However, especially within the framework of the political events that have been developing since 1950, especially the 1955 London Conference, 6-7 September events and the road to the 1960 Republic, we see that Cyprus is the subject of intense debates in the Assembly during the Zurich and London Treaties. In this study, in Parliament we do archival research results, held at the meetings between the years 1950-60 there are 95 official reports, we have examined them and found out how political parties in Turkey felt about Cyprus issue at that time. We tried to present our findings and to shed light on both history and academics who will work on this topic in future.

Key Words: Cyprus, The Grand National Assembly of Turkey (TBMM), Turkey

GENEL

307 yıl süresince Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde bulunan Kıbrıs Adası, 1877-78 Osmanlı – Rus savaşını fırsat bilerek Osmanlılara yardım vaadi ile önce geçici olarak, 1914 yılında da Osmanlı'nın kendisine karşı savaşa girdiği gerekçesiyle daimi olarak İngiltere'nin topraklarına katılmıştır. İngiltere'ye devrinden itibaren günümüze kadar da, milli bir dava olarak Türk siyasi tarihindeki yerini korumuştur¹.

1922 yılında Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine davet edildi. 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, “*Misak-ı Milli*” sınırları içerisindeki yeni Türk Devleti'nin bağımsızlığını tanıyordu. Lozan'daki zorlu müzakereler sırasında yeni Türk Devleti'nin tam bağımsızlığını bile tanımak istemeyen devletlere karşı Kıbrıs gibi Misak-ı Milli sınırları dışında kalan topraklar için fazla bir şey yapılmadı ve TBMM Hükümeti'nin imzaladığı Lozan Barış Antlaşması'nın 20. maddesi gereği, Kıbrıs'taki İngiliz egemenliği hukuken de kabul edilmiş oldu².

Lozan Barış Antlaşması'nın doğrudan doğruya Kıbrıs'la ilgili olan maddeleri, 16, 20 ve 21. maddelerdir. Bu maddeler özet olarak şunları ifade eder; 16. maddede, “*Türkiye'nin antlaşmada açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bütün arazi üzerinde ve bu araziye bağlı adalardan ayrı cezireler üzerinde her ne mahiyette olursa olsun, sahip olduğu bütün hukuk ve dayanaklardan vazgeçtiği*” belirtilmektedir. Türkiye, Lozan görüşmelerinde, kendisine dikte ettirilmeye çalışılan ve adı geçen bölgelerde söz sahibi olmasını engelleyecek ifadeler bulunan 16. maddenin ilk şekli olan “*Türkiye, kendi sınırları dışında kalan arazi ve adalar ile ilgili ilhak, istiklâl veya herhangi bir idare şekli hakkında alınan ve alınacak olan bütün kararları kabul ve tasdik eder*” ifadesine itiraz ederek, bu arazi ve adalar hakkında ileride alınacak kararları peşinen kabulleneceğine dair bir taahhüde giremeyeceğini söyleyip, karşı madde tasarısı sunmuştur. Zorlu tartışmalar sonunda ilgili maddeye, “*Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir*”

¹Kübra Öz, “**Kıbrıs Türk Kimliğinin İnşasında Atatürk İlke ve İnkılâplarının Etkisi**” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, 2016, s. 1285.

² Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960, s. 30-31.; İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları**, C.1., TTK., Ankara, 2000, s. 99; Ayın tarihi, Sayı: 267, (Şubat 1957), s.230-31.

ibaresi eklenmiştir. Böylece ilgili taraf olarak Türkiye bu yerlerin geleceği üzerinde söz sahibi olma hakkını karşı tarafa kabul ettirmiştir³. Nitekim, Türkiye'nin, 1955 yılındaki Londra Konferansı'na İngilizler tarafından çağırılması ve 1960 yılında kurulan Cumhuriyet'te Garantör Devlet olma hakkı da bu maddeye dayandırılmaktadır.

Lozan'ın 20. maddesi, “*Türkiye; Britanya hükümeti tarafından 5 Kasım 1914’de ilan olunan Kıbrıs’ın ilhakını tanıdığını beyan eder*” ibaresini taşıyor, 21. madde ise vatandaşlık haklarından söz ederek, “*5 Kasım 1914 tarihinde Kıbrıs Adası’nda yerleşmiş bulunan Türk uyruklular, yerel kanununun saptadığı koşullar içinde, İngiliz uyruğunu edinecekler ve bu kimseler Türk uyruklüğünü yitireceklerdir*” cümlesiyle, isteyenlere de iki yıl içerisinde Türkiye’ye göç hakkı tanıyıyordu. Göç edenler de Türkiye vatandaşı olabileceklerdi⁴.

Lozan Barış Antlaşması sonrası, 1950’lere kadar Kıbrıs, Türkiye’nin gündeminde resmi olarak yer almadı. Bunun nedeni ise, başlangıçta uzun yıllardır devam eden savaşlardan yorgun ve bitkin çıkan Türk ulusunun bütün dikkatini yeni kurulan Cumhuriyetin güçlendirilmesine vermek durumunda olması ve Misakı Milli’de yer alıp da Lozan’da elde edilemeyen yerlerin kazanılma çalışmaları, daha sonraki dönemlerde de Kıbrıs’ın, İngiltere’ye ait olmasından dolayı uluslar arası bir sorun yaşamama düşüncesi olarak görülmektedir. Bu süreçte Türkiye, adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin varlığının, milli kimliğinin ve milli kültürlerinin korunmasını da göz ardı etmemeye çalışmıştır.

TÜRKİYE’NİN KIBRIS’A İLGİSİ ARTIYOR

1950’li yıllarda İngiltere’nin, özerklik politikasına Enosis isteği ile cevap veren Rumlara karşı uyguladığı denge politikası çerçevesinde Türkiye de konuya yaklaşmak durumunda kalmıştır.

Bu siyasi yaklaşımlara paralel olarak TBMM arşivini 1974 Kıbrıs Barış Harekatı dahil olmak üzere, Kıbrıs ile ilgili oturumların yer aldığı toplam 558 zabıt ceridesini (199 Cumhuriyet Senatosu, 310 Millet Meclisi, 43 TBMM, 2 Kurucu Meclis, 2 Milli Birlik Komitesi, 2 Gizli Oturum Tutanağı) incelediğimiz zaman, 1950’lere kadar Kıbrıs konusunda çok fazla görüşme bulunmadığını, bazı bütçe görüşmelerinde kısa şekilde söz

³ Gazioğlu, a.g.e., 1960, s. 32-33.

⁴ M.Cemil Bilsel, *Lozan*, C. II, İstanbul, 1933, s. 589.; Gazioğlu, a.g.e., 1960, s. 32-33.; Soysal, Türkiye’nin Siyasi Andlaşmaları, a.g.e., s. 99.

edildiğini görebiliyoruz. Ancak özellikle 1950 yılından itibaren gelişen siyasi olaylar çerçevesinde, özellikle 1955 Londra Konferansı, 6-7 Eylül olayları ve 1960 Cumhuriyeti'ne giden yolda, Zürih ve Londra Antlaşmaları sürecinde Mecliste yoğun şekilde Kıbrıs'ın konu edildiğini ve çetin tartışmaların yaşandığını tespit ediyoruz. TBMM'de yaptığımız arşiv çalışması sonucu, temel olarak odaklandığımız 1950-60 yılları arasında; 23 Ocak 1950'den 11 Eylül 1960 tarihine kadar toplam 95 oturumda Kıbrıs ile ilgili konuların görüşüldüğünü tespit ettik. Dolayısıyla bu çalışmada söz konusu 95 zabıt ceridesinin süreçteki olaylar çerçevesinde önemli kısımlarını değerlendirmeye aldık.

1950 ENOSİS PLEBİSİTİ

1 Aralık 1949'da, Kıbrıs'ta Kilise 15 Ocak 1950 tarihinde Enosis için bir Plebisit yapılması ve Rum halkının bu yöndeki arzusunu belirleme kararı aldı. Sonucu baştan belli olan bir Enosis Plebisiti gerçekleşeceği açıkça belliydi. Bundan dolayı Kıbrıs Türk Toplumunu çok tedirgindi.

Oysa bu tarihte Ankara, İngiltere'nin Ada'nın statükosunda bir değişiklik yapmayacağı düşüncesini taşıyordu. Nitekim Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, 30 Aralık 1949'daki konuşmasında; "*Kıbrıs hakkında İngiliz Büyükelçisiyle temas edilmiş ve Ada terk edilecekse evvela bizimle görüşülmesi gerektiği kendilerine söylenmiştir. Ada'nın terki söz konusu değildir*" ifadelerini kullanıyordu⁵. Bu arada Türkiye'de de ilhak ve Enosis Plebisiti aleyhine hareketlenmeler başlamıştı. Türk Milli Talebe Teşkilatı ve Yüksek Öğrenim Gençliği, 11 Aralık 1949'da Lefkoşa'da yapılan büyük mitinge, Kıbrıs Türklerine hitaben bir mektup gönderiyor ve Türk Gençliğinin duygularını aktarıyorlardı⁶.

Yunanistan'da Enosis amaçlı her tür gösteriye uygun ortam sağlanmasının ve Türkiye'de de halkın Kıbrıs Türkü'nü destekleyen tepkilerinin yanında, Türk-Yunan dostluğuna değer veren Türk hükümetleri, Kıbrıs amaçlı gösteri ve mitinglere bile çoğu kez izin vermiyordu.

23 Ocak 1950'de TBMM'deki oturumda Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı, Cumhuriyetin 10 ncu yıldönümü nedeniyle 1933'de ilçe merkezlerinden gönderilen topraklar ile Kıbrıslı gençlerin bir şişede

⁵ Ahmet C. Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996. , s. 452.

⁶ Gazioğlu (II), *a.g.e.*, s. 451.

biriktirerek hediye ettikleri kana dair Başbakanın cevaplamasını istediği bir soru önergesi verir.

“Yüksek Başkanlığa

Türk Milletinin Atatürk'e şükran ve bağlılık duygularının tezahürü olarak Cumhuriyetin 10 ncu yıl bayramında her ilçeyi temsilen ilçe merkezinden merasimle alman topraklar Ankara'da kendi adlarına hediye edilmişti. Türkiye'de tahsilde bulunan Kıbrıslı gençler de yurtları Cumhuriyet Türkiyesi haricinde kaldığından damarlarından aldıkları kanları bir şişede biriktirerek yine Atatürk'e hediye etmişlerdi. Bu hediyelerin o günden beri Cumhuriyet Halk Partisi arşivinde itina ile saklandığını öğrendim. Ankara'da Anıt - Kabir inşaatının ilerlemekte olduğu şu sırada bu mübarek duyguların mahsulü olan hediyeleri bu inşaatın temelinde veyahut münasip bir yerinde kullanmak ve muhafaza etmek suretiyle Hükümetçe ne düşünüldüğünün sözlü olarak Başbakan tarafından cevaplandırılmasını arz ve rica ederim.

Sinob Milletvekili

Cevdet Kerim İncedayı⁷”

Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı'nın vermiş olduğu soru önergesine, aynı oturumda Başbakan adına Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak sözlü olarak cevap verir.

Sadak konuşmasında Türk Hükümeti'nin Kıbrıs konusundaki resmi görüşünü de ilk kez resmi bir ortamda yansıtıyordu. Sadak; *“Bilhassa Kıbrıs münasebetiyle yapılan nümayişlerden iki kelime ile bahsetmek isterim.*

...Kıbrıs diye bir mesele yoktur, Çünkü Kıbrıs İngiltere'nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. İngiltere'nin bu Ada'yı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, bir temayülü olmadığını biliyoruz. Bu hususta tam kanaatimiz vardır. Kıbrıs'ta yapılan şu veya bu hareket, bu vaziyeti değiştiremez, değiştiremeyecektir. Böyle olunca, miting tertip eden nümayişler yapan gençlerimiz beyhude heyecana kapılıyorlar boşuna yoruluyorlar.⁸” diyordu.

⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Cilt 23, Toplantı 4, 33. Birleşim, 23.01.1950, Pazartesi, s. 288.

⁸ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Cilt 23, Toplantı 4, 33. Birleşim, 23-1-1950, s. 288.

Türkiye basını ve Türk gençliği ise, Kıbrıs Türklerine bu konuda desteklerini sürdürdüler. Ancak, Türkiye’de 14 Mayıs 1950’de yapılacak olan genel seçimler ve bu seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi’nin 27 yıllık iktidarının son bulacağı havası, Kıbrıs’la ilgili resmi yorumların yapılmasını öteleyen önemli bir gelişme oldu. Artık Türkiye Hükümeti’nin önceliği bu seçimlerdi.

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI VE YENİ İKTİDARIN KIBRIS POLİTİKASI

1950 seçimlerini kazanarak iktidarı devralan Demokrat Parti’nin Dışişleri Bakanlığı görevine getirdiği Fuad Köprülü de, 20 Haziran 1950 tarihinde yapılan DP Grup toplantısında söylediği; *“Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir. Çünkü Yunan Hükümeti de resmen Kıbrıs meselesiyle meşgul olmamaktadır. Binaenaleyh Hariciyemiz de böyle bir hadisenin mevcudiyetinden resmen haberdar değildir”* ifadeleriyle Ankara’daki iktidar değişikliğinin Kıbrıs politikasında bir değişiklik yapmadığını ortaya koyuyordu⁹.

Yunan Başbakanı Venizelos, 16 Şubat 1951 yılında Yunan Parlamentosu’nda yaptığı konuşmada, *“Biz, Kıbrıs Adası’nın ilhakını bugün değil, 1915 senesinden beri müteaddit defalar istedik... Hakikatte Kıbrıs’ı istemekten hiçbir zaman vazgeçecek değiliz¹⁰”* diyor ve Kıbrıs’ın ülkesine bırakılması durumunda, ABD ve İngiltere’ye bu Ada’da askeri üsler verebileceklerini de savunarak onların desteğini kazanmayı umuyordu¹¹. Bu gelişme üzerine Kıbrıs Türkleri de dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a açık bir mektup yazarak, Yunanistan’ın Ada’yı resmen istediğine vurgu yaptılar ve Kıbrıs’ın *“Türk tarihinde ikinci bir Hatay olması için”* çaba gösterilmesini istediler¹².

Bu gelişmeler TBMM’deki 1951 yılı bütçe görüşmelerinde muhalefet tarafından gündeme getiriliyor ve Demokrat Parti’nin Kıbrıs politikasını veya politikasızlığını eleştiren konuşmalar yapıyordu. Mardin Milletvekili Aziz Uras; *“Acaba hükümet; Yunanlılarla İngilizler arasında,*

⁹ **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, Dönem: IX, Cilt:3, 20 Haziran 1950, s.34.

¹⁰ Simavi S., *“Yine Türk Kıbrıs”*, **Hürriyet**, 25 Şubat 1951.

¹¹ Ş.Torun, **Türkiye, İngiltere, Yunanistan Arasında Kıbrıs’ın Politik Durumu**, İstanbul, 1956, s.101-102.

¹² **Zafer**, 5 Nisan 1951.

Kıbrıs Adası üstünde herhangi bir ilhak, muhtariyet veya her hangi bir şekilde siyasi bir müzakerenin cereyanından haberdar mıdır? Eğer böyle bir şeyden haberi varsa ve siyasi bir mahzur yoksa bunu açıklamasını talep ediyorum.... Böyle bir müzakere varsa bizim buna alakamızın derecesi nedir?.. Eğer böyle bir müzakere yoksa işi kökünden kesmek varsa, memleketimizin hayati menfaatleriyle alakalı olan bu meseleden hükümetin alaka derecesini öğrenmek elbette lazımdır” şeklinde hükümetin gelişmeler karşısındaki ilgisizliğini gündeme getiriyordu¹³.

İzmir Milletvekili Cihad Baban ise Yunan Meclisi'nde Enosis'i destekleyen Kıbrıs ile ilgili görüşmelere gönderme yaparak bunların dostluğa yakışmadığı şeklinde görüş bildiriyordu¹⁴.

Tekirdağ Milletvekili Zeki Erataman da; “*Kıbrıs hakkında söyleyeceğim şudur: Biz Yunanlılara, Yunanlıların bize dost olduğu kadar dost kalacağız. Ne bir santim fazla ne bir santim noksan*” ifadeleriyle hükümetin “Yunanistan’ın da Kıbrıs’la ilgilenmediği” görüşünü eleştiriyordu¹⁵.

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü bu eleştirilere verdiği yanıtta eski görüşlerinde ısrar ederek, Kıbrıs konusunda gazetelerde okuduğundan fazla bir bilgisi olmadığını, Doğu Akdeniz’in mevcut statüsünde herhangi bir değişikliğin söz konusu olacağını sanmadığını, Yunanistan’la Türkiye’nin mukadderat birliği ettiklerini ve bu iki ülke arasındaki dostluğun bozulması için değişik kaynaklardan sarf edilen gayretlerin her iki devletin başında bulunan yöneticilerin iyi niyetleri nedeniyle olumsuz bir etki yapmayacağından emin olduğu şeklinde iddialı ifadeler kullanarak Yunanistan’ın da, Türkiye’nin de Kıbrıs konusuyla ilgilenmediğini belirtiyordu¹⁶.

Bu arada, 1953 yılında Türkiye’nin Rodos ve Batı Trakya ile birlikte Kıbrıs’ta da “*Türk varlıklarının korunması*” maksadıyla 1953 yılı bütçesine 250 000 lira koyduğunu görmekteyiz¹⁷.

¹³ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, Cilt 5, Toplantı 1, 50. Birleşim, 24-2-1951, s. 690.

¹⁴ **A.g.e.**, s. 693.

¹⁵ **A.g.e.**, s. 695.

¹⁶ **A.g.e.**, s. 698.

¹⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, Cilt 20, Toplantı 3, 44. Birleşim, 16-2-1953, s. 340.

YUNANİSTAN'IN BM'E BAŞVURUSU

Türk Hükümeti'nin “*Kıbrıs diye bir meselemiz yoktur*” düşüncelerini savunduğu ve mitingleri bile yasakladığı o günlerde Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu'nun Rum halkı adına Yunan Hükümeti'ne yaptığı yoğun başvurular ve baskılar üzerine Yunanistan, 20 Ağustos 1954 tarihinde, Kıbrıs halkına kendi geleceğini kendilerinin belirleme hakkının tanınması talebiyle BM'e başvurdu¹⁸. 23 Eylül 1954'de başvurunun BM Asamblesi gündemine alınmasına karar verildi.

Yunan delegesi Dışişleri Bakanı Stephanopoulos yaptığı konuşmada, Yunanistan'ın Lozan Antlaşması ile Kıbrıs'taki tüm haklarından vazgeçmediğini iddia ediyordu. Oturumda, Türkiye adına Büyükelçi Selim Sarper söz alarak Yunan taleplerini çürüten, Ada'nın tarihin hiçbir döneminde Yunanistan'a ait olmadığını belirten bir konuşma yaptı¹⁹. Sonunda, 14 Aralık 1954'de Yeni Zelanda delegesi'nin sunduğu, “*Bundan böyle, Kıbrıs konusu ile ilgili bir karar tasarısı kabulünün uygun olmayacağı*” karar teklifi oy çokluğu ile kabul edildi. Türkiye, BM'in kararını olumlu karşıladı²⁰.

Dışişleri Bakanı Köprülü 27 Şubat 1955 tarihinde TBMM'de yapılan bütçe görüşmelerinde konu ile ilgili olarak şunları söylüyordu; “*....Bu sene yeni bir mevzu olarak Birleşmiş Milletler'e Kıbrıs işinin getirildiğini biliyorsunuz. Memleketimizi pek yakından alakadar eden bu davada dostluk ve ittifaklarımızın havasını bozmamak için azami itidal göstermekle beraber bu işteki yakın alakamızı pek tabii olarak tebarüz ettirdik*”²¹.

Bu arada 1 Nisan 1955 gününün ilk saatlerinde Ada'nın belli başlı kasabalarında patlayan bombalarla, Kıbrıs'ta kanlı bir terör dönemi başlıyordu. Halk, bu patlamaların Ada'nın Yunanistan'a ilhakını sağlamak üzere tedhiş hareketlerine başlayan EOKA adındaki bir terör örgütü

¹⁸ “A Quarrel Between Friends: Greece's Reason for Bringing Enosis Before U.N”, **The Times**, 19 Ağustos 1954, s.7.

¹⁹ **Aydın Tarihi**, Sayı: 253, s.110-123; H.B. Bayülken, **Cyprus Question and The United Nations**, MSB Yay., Ankara,1983, s. 6.

²⁰ Ayrıntılar için bkz. Gazioglu(I), **a.g.e.**, s. 40-41.

²¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, Cilt 5, İçtima 1, 51. İnikat, 27-2-1955, s. 915.

tarafından gerçekleştirildiğini, 1 Nisan sabahı dağıtılan ve Grivas'ın kod adı olan “*Digenis*” imzalı bildirimlerden öğreniyordu.

1955 LONDRA KONFERANSI VE 6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI

İngiltere, Kıbrıs'taki olayların sadece ülkesini değil, Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit ettiğini ve bu konunun Türkiye ve Yunanistan ile birlikte çözülmesi gerektiğini ortaya atarak yeni bir plan geliştirdi. Bu plan gereği, 30 Haziran 1955 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ı “*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*” konulu seminer için Londra'ya davet etti²².

Bu esnada Türk basınında, Rumların Kıbrıs'ta 28 Ağustos'ta toplu kıyım yapmaya hazırlandıkları yolunda haberler çıktı. Bu haberler üzerine bir değerlendirmede bulunan Başbakan Menderes 24 Ağustos 1955 tarihinde yaptığı sert açıklamada; “*Kıbrıs Türklerini savunmasız bırakmayacaklarını ve Ada'nın statüsünde bir değişiklik yapılması halinde, “Kıbrıs'ın, Türkiye'ye geri verilmesini” isteyerek, Ada'nın iki toplum arasında bölünmesine karşı olduğunu ifade etti*²³. Ana Muhalefet Partisi lideri İsmet İnönü de, hükümetin Kıbrıs politikasını desteklediklerini belirtti²⁴.

29 Ağustos 1955 tarihlerinde dışişleri bakanları düzeyinde başlayan Londra Konferansı'nda Türkiye'nin, “*Ada'nın statükosunun değiştirilmesine karşı olduğu, değişecekse de Ada'nın Türkiye'ye devredilmesi*” ana fikri çerçevesindeki görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Konferans'ın 6 Eylül'de başlayan ikinci bölümünde İngiltere'nin, daha önce de gündeme getirdiği Ada'ya muhtariyet verilmesi teklifi karşısında da Türkiye'nin görüşlerini bir kez daha yineledi. Büyük umutlarla toplanan Konferans, bu sırada İstanbul'da meydana gelen ve 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle bir sonuç alınmadan dağıldı.

Londra Konferansı devam ederken İstanbul ve İzmir'de başta Rumlar olmak üzere gayrimüslim vatandaşlara karşı icra edilen ve “*6-7 Eylül olayları*” olarak bilinen olaylarda gösteriler kısa bir süre içinde kontrolden çıkarak azınlıklara yönelik baskı, şiddet ve yağmaya dönüştü. Evler, dükkanlar ve kiliseler tahrip ve yağma edildi. İstanbul'da başlayan

²² **Zafer**, 3 Temmuz 1955.

²³ **Ayın Tarihi**, Sayı: 261, Ağustos 1955, s.170-173.

²⁴ **Ulus**, 26 Ağustos 1955.

gösteriler daha sonra İzmir'e de sıçradı. İzmir'de kiliselerle birlikte Yunan konsoloslugu da tahrip edildi²⁵.

Gelişen olaylar nedeniyle İstanbul, İzmir ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edilmesi için hükümet tarafından, Başbakan Adnan Menderes imzalı bir tezkere²⁶, 12 Eylül 1955 tarihinde TBMM'nin onayına sunuldu. Tezkerenin Meclis'te görüşülmesi sırasında hükümet ve muhalefet arasında yoğun tartışmaların olduğunu görüyoruz. Bu tartışmalarda da Kıbrıs konusu değişik şekillerde gündeme geliyordu.

Adalet Partisi Burdur Milletvekili Mehmet Özbey konuşmasında; komünistlerin Türk-Yunan dostluğunu bozmak için Kıbrıs işini aşıladıklarını ve alevlendirdiklerini, gerçekte bu olayın Kıbrıs davası ile bir ilgisinin olmadığını söylüyordu²⁷.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fuad Köprülü de yaptığı konuşmada, 6-7 Eylül olaylarını açıklarken, Kıbrıs konusunun tahrik olayları içinde yer aldığını ve basının da bu hassasiyeti tahrik ettiğini vurguluyordu²⁸.

Başbakan Adnan Menderes aynı gün TBMM'de yaptığı konuşmada; Kıbrıs konusunun gerek Yunanistan'da, gerek Türkiye'de milli bir konu olarak değerlendirildiğini ve 6-7 Eylül olaylarının meydana gelmesinde, 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta Türklere karşı bir katliam yapılacağı söylentisinin önemli bir yeri olduğunu belirtiyordu²⁹.

MC MİLLAN PLANI VE TBMM'DE KIBRIS KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR

Bu arada İngiliz hükümeti, başarısızlıkla sonuçlanan Londra Konferansı'ndan sonra, Kıbrıs Valisi olarak Mareşal Sir John Harding'i görevlendirdi ve Türkleri tamamen dışarıda bırakarak Başpiskopos'la uzlaşma arayışına girdi. Harding-Makarios görüşmelerinin her aşamasında yeni "tavizler" koparan Makarios, planda self determinasyon için kesin

²⁵ **Ayın Tarihi**, 6 Eylül 1955.

²⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem X, Cilt 7, İçtima 1, 80. İnikat, 12-9-1955, s. 668.

²⁷ **A.g.e.**, Dönem X, Cilt 7, İçtima 1, 80. İnikat, 12-9-1955, s. 671-672.

²⁸ **A.g.e.**, s.684.

²⁹ **A.g.e.**, s.689.

garanti verilmediği gerekçesiyle Harding'ın önerilerini kabul etmedi ve Harding-Makarios görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlandı.

İngilizlerin bu tavrından rahatsız olan Türkiye, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından Kıbrıs Türklerine bu görüşmeler esnasında verilmesi planlanan azınlık haklarına karşı olduğunu belirtiyor ve gerek Kıbrıs Türkleri, gerekse Türkiye için kesin garantiler talep ettiğini açıklıyordu.

Bu arada, 14 Aralık 1955'de Başbakan Adnan Menderes TBMM'de Ankara'nın Kıbrıs görüşünü bir kez daha yineliyor ve politikalarında bir değişiklik olmadığını belirtiyordu³⁰.

16 Aralık'ta CHP grubu adına konuşan İsmet İnönü ise, hükümetin Kıbrıs konusundaki politikalarını eleştirerek, "6/7 Eylül'den sonra Yunanistan bu vukuatı aleyhimize haksız ve mübalağalı bir surette istismar etmiştir. Yunanistan Kıbrıs davası sebebiyle, Türkler aleyhinde son derece kışkırtıcı bir tehdit ve tahrik siyaseti takip etmiştir" şeklinde konuşmaya başlamış İngiltere ve Yunanistan'ın aktif politikalarına karşın hükümetin 6-7 Eylül olayları altında ezildiğini belirterek hükümetin bu konudaki politikaları karşısındaki endişelerini dile getirmiştir³¹.

Meclis'te aynı gün Başbakan Adnan Menderes özellikle İsmet İnönü tarafından yapılan eleştirileri hedef alarak verdiği yanıtta; Kıbrıs'ın bugünkü durumuyla ilgili olarak tarihsel süreç içinde 12 Ada'yla ilişki kuruyor ve İsmet İnönü'yü suçlayan ve sorumlu tutan bir konuşma yapıyordu³².

TBMM'deki 1956 yılı bütçe görüşmelerinde Kıbrıs ile ilgili tartışmalar değişik gerekçelerle devam ediyordu. Rize Milletvekili Kemal Balta'nın, Yunanistan'ın Balkan Paketi'ne katılmak için Yunanistan Başbakanı tarafından Türk Hükümeti'nden istediği teminat hakkında gazetelerde çıkan açıklaması konusunda Dışişleri Bakanı'na yönelttiği soru ile ilgili olarak 13 Şubat 1956'da TBMM'de yapılan görüşmelerde de oldukça ateşli konuşmalar yapılıyordu. Kemal Balta, 150 bin vatandaşı hiçbir zaman zulüm ve gaddarlık yapan bir idareye terk edemeyeceklerini

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 8, İçtima 2, 14. İnikat, 14-12-1955, s.254.

³¹ A.g.e., s.267.

³² A.g.e., s. 299-301.

belirten heyecanlı ve sert bir konuşma yaparak Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini savunuyordu. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da yaklaşık aynı doğrultudaki görüşleri savunan ve milletin bu konudaki kararlılığını vurgulayan konuşmasında, *Türk Hükümeti Yunanlılara ve İngilizlere lazım gelen sert cevabı vermelidir...*” diyordu³³.

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, 25 Şubat 1956'da TBMM'de söz konusu eleştirilere uzun bir yanıt veriyor ve aslında bu konuşmasıyla hükümetinin Kıbrıs politikasının detaylarını anlatıyordu. Köprülü, Mac Millan'ın “*Biz, bu Ada'yı Türkiye'den muayyen şartlarla aldık. Bu şartlar devam ediyor ve bu şartlar devam ettiği müddetçe burada kalacağız*” açıklamasını da hatırlatarak, İngilizlerin Ada'yı terk ettikleri anda Ada'nın Türklere ait olduğunu, Kıbrıs'ın İngiltere ve Türkiye'yi ilgilendirdiğini, Türkiye'nin bütün maneviyatı, gönlü ile ve milli duygusu ile İngiltere'nin de hukuken Ada ile ilgilerinin olduğunu, Yunanistan'ın ise bu iki devletin karşısında mütecaviz bir üçüncü ülke konumunda bulunduğunu, Londra Konferansı'na da bunun için gittiklerini belirtiyordu³⁴.

Aslında Köprülü'nün konuşması, dönemin hükümetinin Kıbrıs'ta öncelikle mevcut statükonun devamını öngördüğünü, ancak İngiltere Ada'yı devredecekse, Kıbrıs'ın gerçek sahibi olan Türkiye'ye devredilmesi gerektiği düşüncesini açıklıkla ortaya koyuyor, bir başka ifadeyle Ada'nın Türkiye'ye ilhakını öngören bir politikanın Ankara'da ön plana çıktığını anlatıyordu.

Dolayısıyla, bugüne kadar “Kıbrıs diye bir sorunumuz yoktur” iddiasında bulunan Ankara'nın artık Londra Konferansı sonrasında hem iç, hem de dış politikasının merkezinde yer alan “KIBRIS DİYE BİR KONUSU” vardı.

Harding'in 1956 yılında da sürdürdüğü özerklik çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra, Kıbrıs'taki terör ve şiddetin sorumlusu olarak görülen Başpiskopos Makarios, uzlaşma konusunda sabrı tükenen ve EOKA'nın İngilizlere de zarar vermesinden rahatsız olan İngiliz Yönetimi tarafından 1956 Mart'ında Seyşel Adaları'na sürgüne gönderildi³⁵.

³³ A.g.e., s.178.

³⁴ A.g.e., s.739.

³⁵ **Ulus-Zafer**, 10 Mart 1956.

YUNAN PARLAMENTOSU'NUN DÜNYA PARLAMENTOLARINA MESAJI VE TBMM'NİN TEPKİSİ

5 Haziran 1956 tarihinde Yunan Parlamentosu'nda Kıbrıs'la ilgili yapılan görüşmelerden sonra, Meclis Başkanı M. Rodopulos imzasıyla dünya parlamentolarına Kıbrıs Türklerinin Rumları öldürdükleri ve yaraladıkları, İngiliz Yönetimi'nin de olanlara göz yumduğu iddialarını içeren bir telgraf gönderilir. Telgrafın içeriği; *“Kıbrıs halkının ehemmiyetsiz ekalliyeti azaları, İngiliz idaresinin müsamahasından istifade ederek, Ada halkının bilindiği gibi 5/6 sını teşkil eden Kıbrıslı Yunanlıları öldürüyorlar ve yaralıyorlar. Bundan başka Lefkoşe, Larnaka, Mağusa ve Kıbrıs'ın diğer başka noktalarında Yunanlıların mallarını yağma ediyor, ateşe veriyor ve tahrip ediyorlar. İngiliz idaresi, mücrimleri cezalandırmak ve Ada'daki Yunan halkının tamamıyla imhasını hedef tutan bu cürümlerin istikbalde yenilenmesine mâni olmak için hiçbir tedbir almıyor. İngiliz makamının bu tarzı hareketi Türk güruhunu yeni cürümler işlemeye teşvik ettiği gibi, sulh için de pek yakın tehlikeler arz etmektedir. Yunanistan Millet Meclisi, bu barbarca hareketler ve İngiliz idaresinin müsamahası karşısında duyduğu derin nefreti ifade eyler. Meclis şiddetli protestosu ile birlikte hürriyet için mücadele eden Kıbrıs halkı aleyhine bu yapıları ihbar eder. Nihayet bu büyük Ada'da hürriyet ve sulhun avdeti için hür milletler parlamentolarının desteğini talebeder”* şeklindedir³⁶.

Söz konusu telgrafın yayınlandığı bilgisinin alınması üzerine, TBMM'nde 13 Haziran'da Denizli Milletvekili Baha Akşit, bu konuda Dışişleri Bakanı'nın Meclis'i bilgilendirmesini ve gerçek durumun Meclis tarafından Yunan Meclisi'nce gönderilen makamlara yeni bir mesajla bildirilmesini belirten bir önerge verdi.

Konuyla ilgili olarak aynı gün TBMM'de Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Yunan Meclisince dünya parlamentolarına gönderilen mesajı aynen aktararak ifade edilenlerin gerçeği yansıtmadığını, Yunanlıların gerçeği tahrif etmekteki maksatlarını ve Ada'daki gerçek durumun ne olduğunu belirten bir konuşma yaptı. Köprülü, Yunan Meclis Başkanı'nın telgrafında, EOKA terörünü görmezden gelip, Türklerin kendilerini savunmak için yaptıkları münferit hareketleri *“fecayi, barbarlık, tedhiş”* şeklinde nitelendirmesini eleştiriyor ve Yunan Meclisi'nin gerçekleri

³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 12, İçtima 2, 76. İnikat, 13-6-1956, s.299-300.

tahrif etmesindeki maksatlarını sıralıyordu. 25 Şubat'ta TBMM'de açıklamış olduğu Kıbrıs'la ilgili tezlerinde herhangi bir değişiklik olmadığını vurgulayan Bakan, Kıbrıs'taki soydaşların yalnız bırakılmayacağını ve Yunanistan'ın Kıbrıs'ı ilhak için kamuoyu oluşturma gayretleri karşısında gereken her şeyin yapılacağını söylerken, bu girişimlerin gerçekleştirilmesinde her şeye karşın Türk- Yunan dostluğuna dikkat edeceklerini de şu sözlerle ifade ediyordu; “*Biz, kanlı İstiklal Mücadelemizden sonra bu dostluğu kurmak lüzumunu anlayan, onu kurmasını bilen Atatürkümüz'ün siyasetinden ve yapıcı realizminden ilham almaktayız ve Eleftrios Venizelos'un salim görüşünün de Yunanistan'da galebe çalacağından hala ümidimizi kesmek istemiyoruz*”³⁷.

Dışişleri Bakanı konuşmasının sonunda Baha Akşit'in önerisine katıldığını ve gerçeği açıklayan bir mesajın TBMM tarafından dünya parlamentolarına gönderilmesi gerektiğini söyledi. Kıbrıs Türk Cemaati lideri Dr. Fazıl Küçük'ün de Ankara'da olduğu tarihte TBMM'nde yapılan oylama sonucunda mesajın gönderilmesi önerisi ittifakla kabul edildi.

LORD RADCLIFFE DÖNEMİ VE TAKSİM TEZİ

Bu arada İngiliz hükümeti, Ada'nın özerkliği konusundaki çalışmalarına, anayasa komiseri olarak atadığı Lord Radcliffe'nin koordinatörlüğünde, Temmuz 1956'da tekrar başladı. Yıl içerisinde iki kez adaya gelerek Türk ve diğer yetkililer ile görüşen Radcliffe, çalışmalarını tamamlayarak Ekim ayında Ada'dan ayrıldı.

Radcliffe'nin Kıbrıs'ta yapmış olduğu çalışmalar sonunda hazırladığı Kıbrıs'ın özerkliğini sağlayan yeni Kıbrıs Anayasası, 19 Aralık 1956'da açıklandı. Böylece, TAKSİM alternatifi de ilk kez İngiltere tarafından tartışmaların arasına sokulmuş oluyordu. Türkiye'nin teklife yaklaşımı olumlu idi. Dr. Küçük'ün de katılmış olduğu 28 Aralık 1956'da TBMM'de yapılan oturumda Menderes yaptığı konuşmada “*Taksim meselesi hiçbir zaman nazardan uzak tutulacak bir keyfiyet değildir. Türk Hükümeti, Taksimi şayanı iltifat bir teklif olarak karşılamaktadır*”³⁸ diyerek “Taksime taraftar olacağını” açıklıyordu. Böylece, TAKSİM Ankara'nın yeni Kıbrıs politikası olma yoluna giriyordu.

³⁷ A.g.e., Dönem X, Cilt 12, İçtima 2, 76. İnikat, 13-6-1956, s.300-302.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 15, İçtima 3, 22. İnikat, 28-12-1956, s.333-334.

Aynı görüşmelerde söz alan Dışişleri Bakanı Ethem Menderes de, Radcliffe Anayasası'nı “*Üzerinde müzakere edilebilir*” olarak nitelendiriyordu³⁹. Böylece, TAKSİM Ankara'nın yeni Kıbrıs politikası olma yoluna giriyordu.

14 Ocak 1957 Çarşamba günü yapılan oturumda; Yunan Parlamento Başkanının dünya parlâmentolarına gönderdiği telgraflar üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından dünya parlâmentolarına gerçek durumu açıklamak maksadiyle telgraf gönderilmesi kararı üzerine;

1. Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı Faiz Kaymak,
2. Kıbrıs Türktür Partisi Genel Sekreteri Osman Ürek tarafından gönderilen teşekkür telgrafları okunuyordu⁴⁰.

MAKARİOS'UN SÜRGÜN HAYATININ SONA ERMESİ

Türkiye'nin önemli bir ödün vererek “*Kıbrıs Türktür, Türk kalacak*” tezinden vazgeçip “*Taksim*” tezini benimsemesine karşın, Ada'da Rumların yarattığı terör olayları durmamış, tam tersine artmıştır. Örneğin; 22 Ocak 1957 tarihinde, Kıbrıs'ta incelemeler yapan ve aralarında Nihat Erim'in de bulunduğu Türk delegasyonunun konvoyundaki bir araca Rum teröristlerce başarısız bir bombalı suikast gerçekleştirilmişti⁴¹. Ada'daki terör olaylarını TBMM gündemine getiren Kastamonu Milletvekili Basri Aktaş, 25 Şubat'ta yaptığı konuşmada, “...*Ada'da son günlerde masum insan kanı yine akıyor, yüz binlerce Kıbrıslı korku içindedir. Akşamın ilk karanlığında hangi kapı vurulacak, hangi masum İngilizlerle iş birliği yaptığı iddiasıyla dağa kaldırılacak.... İngiliz askeri öldürülüyor, Rumca konuşan Kıbrıslı katlediliyor. Türk polisi arkadan vuruluyor. Bütün bu cinayetleri tertipleyen ve icra eden teşekkül Yunanistan'ın beslediği EOKA'dır*” ifadelerini kullanarak, EOKA terörünün herkesi hedef aldığını ve bunun sorumlusunun da Yunanistan olduğunu vurguluyordu⁴².

EOKA, 14 Mart 1957'de, bir anlaşma teklif ederek Makarios'un serbest bırakılması durumunda, şiddeti geçici olarak durdurabileceğini bildirdi. Ada'daki terör ve şiddeti durdurmak isteyen İngiliz Hükümeti,

³⁹ Gazioglu, a.g.e., 1960, s.130.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 16, İçtima 3, 25. inikat, 14 Ocak 1957, Pazartesi, s. 84.

⁴¹ Erim, a.g.e., s.55.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 17, İçtima 3, 46. İnikat, 25-2-1957, s.812.

Başpiskopos'un Seyşel Adaları'ndaki sürgün hayatına, 28 Mart'ta "Kıbrıs'a dönmek koşuluyla" son verdi⁴³.

TÜRK MUKAVEMET TEŞKİLATI(TMT)'NİN KURULUŞU

Türk Mukavemet Teşkilatı'nın temelleri 23 Kasım 1957'de Rauf Raif Denктаş, Dr. Burhan Nalbantoğlu ve Mustafa Kemal Tanrısevdi tarafından Lefkoşa'da atılmıştır. Teşkilatın kurucu liderleri arasında yapılan toplantılarda Türkiye'nin desteği olmaksızın başarısız olunacağı vurgulanmış ve bunun için anavatana gitme kararı alınmıştır. Alınan bu karardan sonra Dr. Fazıl Küçük, Rauf Raif Denктаş ve Başkonsolos Burhan Işın, Türkiye'ye giderek dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmüşlerdir. Bundan sonra TMT'nin örgütlenmesi, eğitilmesi ve silahlandırılması Türk subaylar tarafından koordine edilmiştir. 01 Ağustos 1958 tarihinden itibaren Ada'daki teşkilatın örgütlenmesini üzerine devralan Türkiye, Kıbrıs'ın ilk Bayraktar'ı Albay Rıza Vuruşkan'ı İş Bankası Müfettişi maskesi altında Ada'ya göndermiştir. Böylece 01 Ağustos 1958, TMT'nin resmi kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir.

27-28 Ocak 1958 tarihlerinde, Kıbrıs'ın çeşitli kasabalarında "Ya Taksim, Ya Ölüm" sloganlarıyla gösteri yapan Türk Toplumuna karşı İngiliz polisinin açtığı ateş sonucu yedi şehit verilmişti. 31 Ocak 1958 Cuma günü de TBMM'de Trabzon Mebusu Sabri Dilek, Kıbrıs'ta İngiliz askerleri tarafından şehit edilen ve yaralanan soydaşlarımıza ve bu facia muvacehesinde İngiliz Hükümetinin tutumuna dair bir açıklama yaptı. Mardin milletvekili Hasan Reşit Tankut da açıklamada bulundu. Bursa Mebusu Haluk Şaman ve arkadaşları da, şehit edilen soydaşlarımızın ruhlarını taziz için üç dakika ayakta saygı duruşunda bulunulmasına dair teklif sundular⁴⁴.

MAC MİLLAN PLANI'NIN UYGULAMAYA GEÇİŞİ

Demokrat Parti Hükümeti'nin "Taksim" politikasının 1958 yılında da Türk kamuoyunda destek bulduğunu görüyoruz. 8 Haziran 1958'de, İstanbul'da Beyazıt Meydanı'nda 200.000, Ankara'da Anıtkabir çevresinde 150.000 kişinin katıldığı iki büyük miting düzenlenmiş olması bu görüşü

⁴³ Ulus, 30 Mart 1957.

⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 1, İçtima 1, 32. inikat, 31 Ocak 1958, Cuma, ss. 594-595.

doğrulmaktadır⁴⁵. Adana, Hatay, İzmir ve Kayseri’de büyük katılımlı mitingler yapılmıştır. İzmir’de düzenlenen mitinge 300.000 kişi katılmış, bu mitinglerde “*Ya Taksim, Ya Ölüm*” şeklinde pankartlar taşınmış ve sloganlar atılmıştır⁴⁶. İzmir Mitinginin yarattığı gerginlik nedeniyle, NATO’da görev yapan Yunanlı askeri ve sivil personel Türkiye’yi terk etmişlerdir⁴⁷. Bununla birlikte Yunanistan, Balkan Paktı’nda görevli memurlarını da geri çekmiştir. Bu gerginlik üzerine, TBMM’nde 16 Haziran 1958 tarihinde yayınlanan bildiri ile “*Türkiye’nin Kıbrıs konusunda en son kabul ettiği çözüm şeklinin taksim olduğu*” görüşü bir kez daha yinelenmiştir⁴⁸. Meclisteki görüşmeler sırasında Baha Akşit’in önerisiyle⁴⁹, Türkiye’nin “*Taksim*” tezi bir bildiri aracılığıyla ve TBMM’nin ittifakla aldığı bir karar ile dünya kamuoyuna duyurulmuştur⁵⁰.

Ankara’nın yeni plana yaklaşımlarının olumsuz olduğunu bilen Başbakan Mac Millan, 10 Ağustos 1958’de Ankara’ya geldi⁵¹. Görüşmelerin tamamlanmasından sonra Londra’ya dönen Mac Millan, kendi adıyla anılan planda düzeltimler yaparak, yeni planını 15 Ağustos’ta Parlamento’da açıkladı⁵². Bu plan, Kıbrıs’ta bir ortaklık rejimi öngörmekte idi.

Bu planın da Enosis’e hizmet etmemesi nedeniyle, Başpiskopos Makarios ve O’nun görüşleri doğrultusunda hareket eden Yunan Hükümeti tarafından henüz tartışılmadan reddedildiğini belirtmeliyiz. Kıbrıs’taki Türk Liderleri değerlendirmeyi Türkiye Hükümeti’ne bıraktılar. Başbakan Adnan Menderes, 25 Ağustos 1958’de kabul ettiği İngiltere Büyükelçisi Sır James Bowker’e, Mac Millan Planı’na sıcak baktıklarını, aynı gün Dışişleri Bakanı Zorlu da “Taksim tezi gözardı edilmedikçe, planın desteklenebileceğini” açıklıyorlardı⁵³.

⁴⁵ **Ulus-Zafer**, 9-13 Haziran 1958.

⁴⁶ **A.g.e.**, 16 Haziran 1958.

⁴⁷ **Ulus-Zafer**, 29 Haziran 1958.

⁴⁸ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, 81. İnikat, 16.6.1958, s.494-497.

⁴⁹ **A.g.e.**, s.494-495.

⁵⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, 81. İnikat, 16.6.1958, s.496-497.

⁵¹ **Ulus**, 11 Ağustos 1958.

⁵² Mac Millan’ın yeni planının ayrıntıları için bkz. Gazioglu(I), **a.g.e.**, s. 155-156.

⁵³ **Ulus**, 26 Ağustos 1958.

Böylece, İngiliz ve Türk hükümetleri yeni planı uygulamaya geçirmek için çalışmalara başladılar. Kendilerine karşı planın Ada'da uygulanmasına karar verilmesi, Rum ve Yunanlıları telaşlandırdı. Yunan Dışişleri, bunun Lozan Antlaşması'na aykırı olduğunu açıkladı. Tüm gelişmeler ışığında İngiliz Dışişleri sözcüsü, İngiltere'nin Mac Millan Planı'nı 1 Ekim 1958'den itibaren uygulamaya kararlı olduğunu açıkladı.

Bu plana uygun olarak Türkiye'den gönderilen Türkiye Cumhuriyeti temsilcisi Burhan Işın, 1 Ekim'den itibaren "*Türk Temsilcisi*" olarak Ada'daki görevine başladı. Böylece Rum ve Yunanlıların engelleme girişimlerine karşı, Mac Millan Planı Kıbrıs'ta resmen ve fiilen uygulanmaya başladı.

KIBRIS'TA CUMHURİYETE DOĞRU

Mac Millan Planı'nın 15 Ağustos 1958'de değiştirilmiş halinin İngilizler tarafından ilgili taraflara sunulduğu gün, Yunanistan tarafından bir kez daha BM'e götürülen Kıbrıs konusu, 25 Kasım-5 Aralık tarihleri arasında BM Genel Kurulu'nda görüşüldü. Yunan görüşünü açıklayan Averoff, Mac Millan Planı'nın nihai hedefinin Taksim olduğunu, Taksim politikasının aslında Türkiye'nin yayılmacı anlayışının bir ispatı olduğunu iddia ediyordu⁵⁴.

Toplantıda Türkiye'nin görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Zorlu, Kıbrıs'ın Anadolu'nun bir parçası olduğunu, Yunanistan'a verilmesinin Türkiye'nin coğrafi ve politik anlamda bütünüyle sıkıştırılacağı anlamına geleceği için buna izin veremeyeceklerini belirterek, Yunanistan'ın bağımsızlık talebinin Enosis için taktiksel bir adım olduğunu ve nihai hedefin aslında Enosis'i gerçekleştirmeyi kapsadığını açıklıyor, eğer Kıbrıs'a bağımsızlık ya da self determinasyon verilecekse bunun her iki taraf için de uygulanması gerektiğini söylüyordu⁵⁵.

BM'deki tarafların tezlerinden taviz vermeksizin yaptıkları sert tartışmalara karşı, Zorlu ve Averof, 6 Aralık'ta tekrar bir araya gelerek özel bir toplantı gerçekleştirdiler. Averof'un "*İngiltere kendi çıkarlarını garantiye alabilmek için sürekli olarak bazen Türkiye, bazen de Yunanistan'ın tarafında yer alıyordu*" gerekçesiyle, kendi istekleri

⁵⁴ **The Times**, 26 November 1958, s.14.

⁵⁵ Nancy Crawshaw, **The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece**, London, 1978, s. 320-330.

çerçevesinde İngiliz temsilcinin bulunmadığını belirttiği bir ortamda yapılan görüşme samimi bir hava içerisinde geçti⁵⁶.

BM'nin verdiği karar sonucunda, Paris'te, 18 Aralık 1958'de NATO'nun Bakanlar Toplantısı'nda İngiltere, Türkiye ve Yunanistan Dışişleri Bakanları üç yıldan sonra ilk kez bir masa etrafında bir araya gelerek, Kıbrıs sorununu çözmek üzere görüşmelerin başlatılması için prensip anlaşması sağladılar.

ZÜRİH VE LONDRA ANTLAŞMALARI

Paris'teki bu görüşmeden hemen sonra, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları 17 ve 21 Ocak 1959'da Paris'te iki kez daha bir araya geldiler. Bu görüşmelerde Kıbrıs'ta bağımsız bir cumhuriyetin kurulmasının koşulları tartışıldı ve konuyla ilgili prensip kararları alınarak, her iki tarafın başbakanlarının da katılacağı bir görüşmede son kararların verilmesi ve anlaşmanın imzalanması yönünde görüş birliğine varıldı. Bunun sonucunda Adnan Menderes ve Konstantin Karamanlis'in Zürih'e gelmesiyle, yapılan altı günlük görüşmelerin ardından Kıbrıs'ta bağımsız bir yönetim kurulmasına yönelik 27 maddelik bir antlaşma, Türk ve Yunan Başbakanları tarafından 11 Şubat 1959'da Zürih'te imzalandı ve Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında üçlü görüşmelere devam edilmesi kararı alındı. Ancak söz konusu antlaşmanın uygulanabilmesi, İngiliz Hükümeti ile Kıbrıs Rum ve Türk Topluları tarafından da onaylanmasına bağlıydı. Bundan dolayı ilgili tarafların temsilcileri konuyu görüşmek üzere Londra'da bir araya geldiler⁵⁷.

Temelleri daha önceden atılan antlaşmaları imzalamak için Türk heyetine başkanlık etmek üzere 17 Şubat'ta Zürih'e hareket eden Adnan Menderes'in uçağı, Londra'da Gatwick Havaalanı yakınlarında düştü. Kazada Türk Heyeti ve uçak mürettebatından on altı kişi hayatını kaybetti⁵⁸.

Londra'da her üç ülkeyi başbakanlarının temsil ettiği toplantıda Kıbrıs Türk Toplumunu Dr. Küçük, Rum Toplumunu da Başpiskopos Makarios tarafından temsil ediliyordu. Londra'da Lancaster House'da Zürih

⁵⁶ Averoff E. - Tossizza, **Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963**, (Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York, 1986, s.299.

⁵⁷ **Zafer**, 21 Ocak 1959; **Vatan Cephesi**, 16 Şubat 1959.

⁵⁸ **Zafer**, 20 Şubat 1959.

Antlaşması ilgili tüm taraflarca kabul edilerek, 19 Şubat 1959 tarihinde imzalandı⁵⁹. Yaralanan Menderes, anlaşmayı tedavi edilmekte olduğu London Clinic’de imzaladı. Bu genel uzlaşma antlaşması; Kuruluş, Garanti, Askeri İşbirliği ve Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası gibi dört ayrı antlaşmadan oluşmaktaydı⁶⁰.

Başlangıçta İngiliz yönetiminin değişmemesini konu alan ve Türkiye için “*Kıbrıs diye bir sorun yoktur*” şeklinde ifade edilen statükonun muhafazasını isteyen, daha sonra İngiltere’nin Ada’da bir yönetim değişikliği konusundaki kararlılığını ve Yunanistan’ın da ilhak konusundaki ısrarlı tutumunu görüp, kamuoyunun da baskıları karşısında, kendi ifadesiyle “*emniyet mülhazası ve tarihi ve coğrafi bağları*” ileri sürerek Ada’nın Türkiye’ye ilhakını savunan, ardından ilhakın olası olmadığını anlayınca “*ya Taksim, ya ölüm*” sloganıyla Ada’nın taksimini öngören Türkiye, bu anlaşma ile henüz sekiz ay önce, 16 Haziran 1958’de dünya parlamentolarına bir bildiri ile ilan ettiği ve son fedakarlık olarak değerlendirdiği “*Taksim*” tezinden de vazgeçiyordu.

İmzalanan antlaşmalar hakkında 28 Şubat 1959’da bütçe görüşmeleri sırasında TBMM’ne bilgi veren Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, hükümetinin bir zaferi olarak nitelendirdiği bu sonuca gelene kadar olan süreci uzunca bir konuşma ile açıklıyordu.

Zorlu, Kıbrıs konusunda Türkiye’nin çıkarlarının layıkı ile korunması için gerçekteşmesi lazım gelen koşulları şu şekilde sıralıyordu: Birincisi, Kıbrıs’ın hiçbir zaman diğer yabancı bir devlete ilhak edilmemesi; ikinci konu, Kıbrıs’taki Türk Cemaati’nin gelişmesinin önlenmemesi ve onun Ada’da bir azınlık muamelesine tabi tutulmaması; üçüncü konu ise, Ada’nın Türkiye’nin emniyeti için arz ettiği büyük önem dikkate alınarak Ada’nın savunmasının sağlanması ve savunmaya Türkiye’nin katılımı. Ve bu üç ana prensibin yanında Ada’da İngiltere’nin üslere sahip olmasının Türkiye için faydalı olduğu ve bunun idamesinin gerekliliği.

Zürih Antlaşmalarını Türkiye ve Yunanistan hükümetleri için büyük bir zafer olarak niteleyen Zorlu, yıllardır İngiltere’nin, NATO’nun ve BM’nin çözemedikleri Kıbrıs ihtilafını, Türkiye ve Yunanistan’ın iki ülke arasında

⁵⁹ Zürih Antlaşması’nın ayrıntılı maddeleri için bkz. Gaziöğlü(I), a.g.e., s. 182-192.

⁶⁰ Ayrıntılar için bkz: Fahir Armaoğlu, **Kıbrıs Meselesi (1954-1959)- Türk Hükümeti ve Kamuoyu Davranışları**, 1963, Ankara.

barış, dostluk ve iş birliği düşüncesinin ışığı altında olumlu olarak sonuçlandırdıklarını, Atatürk ile Venizelos'un kanlı bir mücadeleden sonra büyük bir ileri görüşlülükle kurmayı başardıkları dostluğu yeniden ihya ettiklerini belirten iddialı bir ifade kullanıyordu. Son olarak antlaşmaların, bütün ilgili taraflar arasında ve uluslararası kamuoyunda büyük bir memnuniyetle karşılandığını ve tek memnuniyetsizliğin komünist bloktan geldiğini de belirtiyordu.

Zorlu aslında bu konuşması ile Kıbrıs sorununa dahil olduğu tarihten itibaren Türkiye'nin takip ettiği politikaların gösterdiği kırılma noktalarını, değişiklikleri ve hükümeti açısından gerekçelerini açıklıyordu.

ANTLAŞMALARIN TBMM'DEKİ ONAY SÜRECİ

Londra Konferansı'nda imzalanan antlaşmalar ve Hükümet'in bu konudaki politikası, Başbakan Adnan Menderes'in imzasıyla hazırlanan bir yazılı önergeyle TBMM'nin müzakeresine ve onayına sunuluyordu⁶¹. 4 Mart'ta görüşmelere başlayan TBMM, yoğun, uzun ve sert tartışmalara sahne oldu. Kıbrıs için 1974'e giden süreçte önemli bir yer tutan ve tarihi birer belge olan bu anlaşmaların konu edildiği tartışmaların büyük bir kısmınının 1963-1974 döneminde fiili olarak karşımıza çıktığını göreceğiz. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluşunu sağlayacak anlaşmalar hakkında muhalefet olarak görüş açıklayan CHP'nin bu tarihten yaklaşık bir buçuk yıl sonra iktidara geldiğini ve bu anlaşmaların anlaşmazlıklara yol açtığı bir dönemi yürütmek zorunda kaldığını da göz önünde bulundurarak bu tartışmaları değerlendirirsek, daha doğru bir yaklaşım sergilemiş oluruz.

4 Mart'taki görüşmelerde ilk sözü alan muhalefet partisi CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü, şimdi gündeme getirilen belgelerin içeriğinin, hükümetler tarafından şimdiye kadar takip olunan karşılıklı iki tezin yani, "*Yunanistan'a iltihak*" ve "*Ada'nın Taksimi*" tezlerinin kesin olarak terk olunması ve yeni bir esas çerçevesinde iki cemaatin beraber yaşamasını tanzim eden bir hal tarzı halinde Kıbrıs anlaşmazlığının çözülmesi girişimi olduğunu ve bu girişimin nihai safhasında emrivaki olarak kabul ve imza edilmiş bir şekilde Meclis huzuruna geldiğini açıklıyordu; Aslında bu antlaşmaların Türkiye'nin vazgeçtiği tez olan Taksim'e bir daha fırsat tanımadığını, ancak Rum ve Yunan tezi olan Enosis için aynı engellemelere sahip olmadığını vurguluyordu. Müşterek karargahla

⁶¹ A.g.e., Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 49. İnikat, 2.3.1959, s. 9-10.

kurulan askeri kuvvetlerin de devletler arasında anlaşmazlık olmadığı hallerde işleyebilecek bir mahiyette olduğunu, örneğin müşterek karargahın Taksim uğrunda Türkiye lehine bir askeri yaptırımının bulunmadığını anlatan İnönü, bir kez daha Taksim tezinin hukuken olduğu kadar, fiilen de bertaraf edildiğinin altını çiziyordu. İnönü'ye göre hayati öneme sahip bir diğer konu da, antlaşmada Türkiye'nin Ada'daki Türk Cemaati'ne ekonomik her çeşit yardımı yapabileceğinin gerektiği şekilde düzenlenmemiş olmasıdır⁶². Nitekim İnönü adı geçen antlaşmaları eleştirdiği konularla, Başbakan olduğunda kendisi karşı karşıya gelecek ve bunları çözmekle uğraşacaktı.

Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu bu eleştirilere verdiği yanıtta, gerek Taksim'e, gerekse Enosis'e karşı aynı şekilde garantinin var olduğunu söylüyordu. Muhalefetin eleştirdiği bir diğer önemli konu olan Türk Toplumuna ekonomik yardım yapılmasının garanti altına alınması konusunda da Zorlu, ekonomik alanda anlaşma yapmanın daima Türkiye'nin imkanı dahilinde olduğunu, Türkiye'nin Kıbrıs'ta kurduğu bankaları aracılığıyla ekonomik yardımı daima yapabileceği şeklinde yanıt veriyordu⁶³.

Demokrat Parti (DP) gurubu adına söz alan DP Muğla milletvekili Zeyyat Mandalıncı, Türkiye için önemli olan konunun Ada'nın Anavatan savunması için zararlı bir hale gelmesini önlemek ve oradaki soydaşların hayatlarının garanti altına alınmasını sağlamak olduğunu belirtiyordu. Konunun üç devletin de çıkarlarının korunmasıyla sonuçlandığını ve ortak bir zafere ulaşıldığını belirtiyordu⁶⁴.

Görüşmelerde CHP grubu adına konuşan Kasım Gülek de konuşmasında özellikle fiili garanti üzerinde duruyordu. Gelecekte antlaşmaya karşın bir Enosis girişiminde garantör üç devletin istişare ederek aldıkları kararlarına karşı Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı'nın vetosunun çok etkili olamayacağını, çünkü üç devletin bir sonuca varmadıkları zaman müdahale hakkının doğacağını, bunun da silahlı kuvvetle olabileceğini açıklayan Gülek, Yunanlılarla müşterek bir garnizon içinde bulunan 650 askerin bu müdahaleyi yapamayacağını, müdahalenin ancak, fiili olarak Ada'da askeri üsleri bulunan İngilizler tarafından gerçekleştirilebileceğini,

⁶² A.g.e., Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 50. İnikat, 4.3.1959, s. 21.

⁶³ A.g.e., s.25-26.

⁶⁴ A.g.e., s.27-28.

bundan dolayı da İngiliz garantisinin önemli bir faktör olduğunu belirtiyordu⁶⁵.

Gülek'in eleştirilerini yanıtlamak için söz alan Dışişleri Bakanı Zorlu imzaladıkları anlaşmaların ülke çıkarlarını tamamiyle sağladığını belirterek Yunan muhalefetinin Yunan parlamentosunda konuyla ilgili tartışmalarda söylediklerini gündeme getiriyor ve yaptıkları işin doğruluğunu ifade ediyordu⁶⁶.

CHP Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata yaptığı konuşmada, hükümetin kendisine meclisçe verilen yetkileri aşarak, Anayasa'ya aykırı davrandığını belirtti ve antlaşmaları üç tarafın istekleri ve kazançlarını karşılaştırarak değerlendirdi⁶⁷.

DP milletvekillerinin antlaşmalarla ilgili görüşmelerin sonlandırılması ve oylamaya geçilmesi yönünde önerge vermeleri üzerine söz alan CHP Sivas milletvekili Turhan Feyzioğlu; *“4 yıldan beri meşgul eden bir meseleyi 4 saatten beri burada müzakere ediyoruz. Bir noktayı hatırlatmama muhterem arkadaşlarımın müsaade etmelerini rica ederim. Bu Antlaşmalar Yunan Parlamentosunda tam 4 gün müzakere edilmiştir”* şeklinde konuşarak böyle hayati öneme sahip bir konunun daha ayrıntılı görüşülmesi gerektiği üzerine vurgu yapıyordu⁶⁸.

Buna karşın oylamaya geçiliyor ve TBMM Londra Antlaşması'nı 2 çekimser, 138 olumsuz oya karşın, 347 olumlu oy ile kabul etmiştir⁶⁹. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanından önce söz konusu anlaşmalarla ilgili TBMM'nde yapılan son tartışma, 25 Şubat 1960'da bütçe görüşmeleri esnasında gerçekleşti. CHP adına söz alan Bülent Ecevit; antlaşmaların mevcut şekli ile Rumların Yunanistan'a katılma ümitlerine tam olarak set çekemediğini, buna karşın mevcut durumun başarısı ve sürekliliği için her iki tarafın da iyi niyetle çalışması gerektiğini belirterek, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet olsa bile, uzunca bir zaman desteksiz yaşayabilir bir siyasi varlık haline gelemeyeceğini, bundan dolayı kaderini Batı dünyasına bağlamayı samimiyetle kabul eden Kıbrıs için, Ada'daki İngiliz üslerinin etkili bir

⁶⁵ A.g.e., s.29-30.

⁶⁶ A.g.e., s.33.

⁶⁷ A.g.e., s. 41-43.

⁶⁸ A.g.e., s.51.

⁶⁹ A.g.e., s.54.

askeri garanti olarak muhafaza edilmesinin gerekli olduğunu söylüyor ve “Kıbrıs için varılan hal şekliyle, Türkiye, Kıbrıs Türkleri’ne karşı büyük bir sorumluluk altına girmiştir” ifadeleriyle de Türkiye'nin bu konudaki sorumluluğuna vurgu yapıyordu⁷⁰.

SONUÇ

Başlangıçta İngiliz yönetiminin değişmemesini konu alan ve Türkiye için “Kıbrıs diye bir sorun yoktur” şeklinde ifade edilen statükonun muhafazasını isteyen, daha sonra İngiltere'nin Ada'da bir yönetim değişikliği konusundaki kararlılığını ve Yunanistan'ın da ilhak konusundaki ısrarlı tutumunu görüp, kamuoyunun da baskıları karşısında, kendi ifadesiyle “emniyet mülhazası ve tarihi ve coğrafi bağları” ileri sürerek Ada'nın Türkiye'ye ilhakını savunan, ardından ilhakın olası olmadığını anlayınca “ya Taksim, ya ölüm” sloganıyla Ada'nın taksimini öngören Türkiye, imzaladığı bu anlaşma ile henüz sekiz ay önce, 16 Haziran 1958'de dünya parlamentolarına bir bildiri ile ilan ettiği ve son fedakarlık olarak değerlendirdiği “Taksim” tezinden de vazgeçiyordu.

1960'da imzalanan antlaşmalarla ilgili olarak muhalefetin yukarıda belirttiğimiz çekincelerine karşın Türk Hükümeti memnundu. 2 Mart'ta Başbakan'ın ve 28 Şubat'ta Dışişleri Bakanı'nın TBMM'nde ifade ettikleri gibi, Türk tarafının Kıbrıs konusunda çıkarlarının layığı ile korunması için temel olarak kabul ettikleri, Kıbrıs'ın hiçbir zaman diğer yabancı bir devlete ilhak edilmemesi, Kıbrıs'taki Türk Cemaati'nin gelişmesinin önlenmemesi ve onun Ada'da bir azınlık muamelesine tabi tutulmaması, Ada'nın Türkiye'nin güvenliği için arz ettiği büyük önem dikkate alınarak Ada'nın savunmasının sağlanması ve savunmaya Türkiye'nin de katılımı ve bu üç ana prensibin yanında Ada'da İngiltere'nin üslere sahip olmasının Türkiye için faydalı olduğu ve bunun idamesinin gerekliliği koşullarının bu antlaşma ile sağlandığı değerlendirilmekteydi. Türk tarafına göre, 1878'den beri baskılara maruz kalan Kıbrıs Türkleri ilk defa dengeli bir yapıya kavuşmuştu. Bu dengeli yapı sayesinde Ada'da artık Kıbrıs Türklerini ezen, onların yaşama haklarını ortadan kaldıran saldırılar olmayacaktı. Ve en önemlisi bu anlaşmalarla Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki hakları da resmen tanınmıştı. Ancak, imzalanan anlaşmaların onay sürecinde yapılan eleştirilerde kimin haklı olduğunu zaman gösterecekti. O “zaman” da çok uzak değildi...

⁷⁰ A.g.e., Devre XI, Cilt 12, İçtima 3, 47. İnikat, 25.2.1960, s. 503.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 23, Toplantı 4, 33. Birleşim, 23.01.1950.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Cilt 5, Toplantı 1, 50. Birleşim, 24-2-1951.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Cilt 20, Toplantı 3, 44. Birleşim, 16-2-1953.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Cilt 5, İçtima 1, 51. İnikat, 27-2-1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 7, İçtima 1, 80. İnikat, 12-9-1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 8, İçtima 2, 14. İnikat, 14-12-1955.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 12, İçtima 2, 76. İnikat, 13-6-1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 15, İçtima 3, 22. İnikat, 28-12-1956.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre X, Cilt 16, İçtima 3, 25. inikat, 14 Ocak 1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 17, İçtima 3, 46. İnikat, 25-2-1957.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 1, İçtima 1, 32. inikat, 31 Ocak 1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 4, İçtima 1, 81. İnikat, 16.6.1958.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 7, İçtima 2, 48. İnikat, 28.2.1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 49. İnikat, 2.3.1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 50. İnikat, 4.3.1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 10, İçtima 3, 1. İnikat, 1.11.1959.

TBMM Zabıt Ceridesi, Devre XI, Cilt 12, İçtima 3, 47. İnikat, 25.2.1960.

II. SÜRELİ YAYINLAR

Ayın Tarihi
Hürriyet
The Times
Ulus
Vatan Cephesi
Zafer

III. KİTAPLAR

Armaoğlu, H.Fahir, **Kıbrıs Meselesi 1954-58; Türk Hükümeti ve Kamuoyunun Davranışları**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

Averoff Evangelos - Tossizza, **Lost Opportunities: The Cyprus Question, 1950-1963**, (Çev. Timothy Cullen and Susan Kyriakidis) Aristide D. Caratzas Publishing, New York, 1986.

Bayülken Haluk, **Cyprus Question and The United Nations**, MSB Yay., Ankara, 1983.

Bilsel, M.Cemil, **Lozan**, C. II, İstanbul, 1933.

Crawshaw, Nancy, **The Cyprus Revolt: An Account of the Struggle for Union with Greece**, London, 1978.

Erim, Nihat, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, Ankara, 1975

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996.

Soysal, İsmail, **Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları**, C.1., TTK., Ankara, 2000.

Torun, Şükrü, **Türkiye, İngiltere, Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu**, İstanbul, 1956.

IV. MAKALELER

Öz, Kübra, "Kıbrıs Türk Kimliğinin İnşasında Atatürk İlke ve İnkılâplarının Etkisi" *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, 2016, s. 1285.

KIBRIS TÜRKLERİNİN MİLLİ MÜCADELEYE DESTEĞİ VE KIBRIS TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI*

ÖZET

1877-78 Osmanlı – Rus savaşını fırsat bilerek Osmanlılara yardım vaadi ile Kıbrıs’a giren İngiltere, 1914 yılında da Osmanlı’nın kendisine karşı savaşa girmesini öne sürerek adayı ilhak etmiş ve topraklarına katmıştır.

Hiçbir zaman Anadolu Türklüğünden kendilerini ayrı olarak görmemiş olan Kıbrıs Türkleri, bu süreçte de Anadolu’daki soydaşları ile olan ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Kıbrıs Türklerinin zor günler geçirdiği bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu dağılmış ve büyük bölümü işgal edilmiş durumdaydı. 1919 yılında Enosis hayallerinin artık gerçekleşeceği, hatta Anadolu’nun Ege bölümünü de içine alacak şekilde büyük bir Yunan devleti kurulacağı şeklindeki Rum tahrikleri karşısında Kıbrıs Türklerinin tek amacı, 1919- 1922 yılları arasında hem örgütlü bir birlik yaratmak, hem de Anadolu’da Mustafa Kemal’in başlattığı Kurtuluş Savaşı’nı İngiliz Sömürge Yönetiminin baskı ve denetimine rağmen, elindeki tüm imkanlarla desteklemek olmuştur.

Milli Mücadele yıllarını çok canlı olarak yaşayan ve her yönü ile bu savaşla özdeşleşen Kıbrıs Türkleri, İngiliz Sömürge Yönetimi’nin 1915-1919 yıllarında Kıbrıs’ta, Türkçe gazete yayımlanmasını engellemesine rağmen adanın her yanında kurulan cemiyetler, kulüpler, dernekler kanalıyla bilgilendirme faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1919’dan itibaren yaşama geçirilen gazete ve dergiler ile Türkiye’deki milli direnişi, Kıbrıs Türk toplumuna duyurmaya çalışan Ada Türkleri, düzenledikleri çeşitli kampanyalarla, müsamerelerle, sahneledikleri oyunlarla yardım toplayarak Türkiye’deki kurtuluş mücadelesine maddi manevi katkı sağlamışlardır. Güçlerinin yetersiz olduğu zamanlarda da camilerde “Mustafa Kemal’in ve Türk Ordularının muzaffer olması için” dua etmişlerdir. Bununla birlikte birçok gönüllü Kıbrıs Türkü de Kurtuluş Savaşına katılmak üzere kayıklarla Anadolu’ya geçmiş ve fiilen savaşa katılmıştır.

Bu çalışmada, Kıbrıs Türkünün kendi zor şartlarına rağmen Anadolu’daki milli mücadeleye verdiği maddi ve manevi destek ile savaşa katılmak suretiyle sağladığı fiili destek ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Anadolu, Kıbrıs, Mustafa Kemal, Basın

* Bu makale, Bu makale, 11-14 Haziran 2019 tarihlerinde Samsun’da yapılan **100. Yılında 19 Mayıs ve Milli Mücadele Uluslararası Sempozyumu**’nda bildiri olarak sunulmuştur. Sempozyum Bildiri Kitabının 197. Sayfasında özet bildiri olarak yer almıştır.

Genel

Kıbrıs Adası, her dönemde stratejik, politik ve ticari bakımlardan son derece önemli bir konuma sahip olmuştur. 307 yıl süresince Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde bulunan Kıbrıs Adası, Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ile Megali İdea düşüncesinin temel hedef noktaları arasında yer almış ve uzun yıllar ilhak edilmeye çalışılmıştır¹.

Ada, 1877-78 Osmanlı – Rus savaşını fırsat bilerek Osmanlılara yardım vaadi ile önce geçici olarak, 1914 yılında da Osmanlı'nın kendisine karşı savaşa girdiği gerekçesiyle daimi olarak İngiltere'nin topraklarına katılmıştır. İngiltere'ye devrinden itibaren günümüze kadar da, milli bir dava olarak Türk siyasi tarihindeki yerini korumuştur. Kıbrıs, 1878 yılında idari, 1914 yılında hem idari, hem siyasi ve 1923 yılında ise Lozan Barış Antlaşması'nın getirmiş olduğu yeni şartlar gereği hem idari, hem siyasi, hem de hukuki olarak Türkiye Cumhuriyeti'nden ayrı düşmüştür².

İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sırasında, 5 Kasım 1914 günü Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak ettiğini duyurması Ada Türkleri için zor günlerin habercisi olmuştur³. O dönemde, Enosis hayallerinin artık gerçekleşeceği, hatta Anadolu'nun Ege bölümünü, Megali İdea'da belirtildiği şekilde Küçük Asya'yı da içine alacak şekilde büyük bir Yunan Devleti kurulacağı şeklinde Rum basınında yazılar çıkmakta, yorumlar yapılmaktaydı⁴.

Kıbrıs Türkleri arasında büyük düş kırıklığı yaratan bu ilhak kararı karşısında Kıbrıs Türk toplumunun varlığını korumak ve Enosis'e engel olma olmak üzere iki yönlü bir mücadelesi başlamıştır. İngiltere, adayı ilhaki sonucu tüm Kıbrıslıları kendi vatandaşlığına geçirirken Kıbrıslı Türkler de ya İngiliz vatandaşlığına geçmiş, ya da Türkiye'ye göç etmiştir. Aynı dönemde Kıbrıslı Türkler içinde buldukları zor durum karşısında Meclis-i Milli'yi toplayarak Birinci Dünya Savaşı sonrası parçalanmış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı karşısında Kıbrıs Türk

¹İsmail Şahin, “Geçmişten Günümüze Kıbrıslı Rumlar: Dil, Din ve Kimlikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 39, (2015): 351.

²Kübra Öz, “Kıbrıs Türk Kimliğinin İnşasında Atatürk İlke ve İnkılaplarının Etkisi” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 5, 2016, s. 1285.

³A.g.m. s. 1262-1263

⁴Sibel Akgün, “Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs'a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Vol.22 - pp.387 - ISSN : 1011.

toplumunun hak ve hukukunu koruma azmini kanıtlamak ve kendi içinde ulusal birlik ve bütünlük bilincini yaratmak amacını taşımışlardır⁵. Müftü Hacı Hafız Ziyai Efendi Kıbrıs'ın her tarafındaki köy ve kasabalara beyannameler göndererek Türkleri toplantıya çağırıştır. İngilizlerin her türlü olumsuz propagandasına rağmen güç kış koşullarında adanın her tarafından gelen temsilciler 10 Aralık 1918'de Lefkoşa'da toplanmışlardır. Kurultayda delegeler Kıbrıs Türkünün sorunları yanında, özellikle en önemli konu olan adanın Yunanistan'a verilmesi konusu üzerinde durmuşlardır.

Meclis-i Milli'nin 11 Aralık 1918 tarihli mukarreratı şöyledir⁶:

“Her fırsat düşükçe cezirenin Yunanistan'a ilhakı meselesini meydana getirerek cezire ahali-i İslâmiyesini rencide eden Rum vatandaşlarımızın bu kerre dahi sulh-u umumî daimi inikat edeceği münasebetiyle o hissiyat-ı milliyelerini izhara tehar kıyam ettiklerinden biz Kıbrıs Müslümanları Rum vatandaşlarımızın işbu hareket ve metalibatını şiddetle protesto eder ve buna mukabil biz ahali-i Müslime dahi kendi hissiyat-ı milliye ve hamiyet-i vataniyemizi izhar ile cezirenin mukadderatı kongrede mevzu-u bahis olduğu sırada cezirenin sahib-i meşruu olan Hilâfet-i İslâmiye ile Saltanat-ı Âliye-i Osmaniye'yi cami bulunan Devlet-i Âliyemize terk ve iadesi yegâne amal-i milliyemiz olmak suretiyle temenni ve istirahat eyleriz.”

Meclis-i Milli'nin 12 Aralık 1918 tarihli kararı ise şu bildiriyle açıklanmıştır:

“12 Kânun-u Evvel 1918 tarihinde içtima eden ve bilcümle Kıbrıs ahali-i Müslimesini temsil eyliyen biz umum vekiller dünkü içtima-ı umumide birlikte ittihad eden kararlar mucibince Rum vatandaşlarımızın harekât ve metalibatı hakkındaki protestomuzu ve cezirenin Devlet-i Âliye-i Osmaniye'ye terk ve iadesi hakkındaki amal-i milliyemizi makamât-ı âliye'ye is'al ve ısmâ eylemek ve bu babda iktiza edecek tedbir ve teşebbüsâtı Osmanlı murahhaslarının vesâlet ve nasihatleri üzere icra etmek ve ledelhace Kongreye gidip ifa-i vazife etmek üzere Reis-i milletimiz bulunan Kıbrıs Müftüsü faziletin Mehmet Ziyaeddin Efendi Hazretlerini yegâne ve bilittifak vekil-i mutlak ve murahhas intihap ve tayin

⁵ A.g.e., Vol.22 - pp.387 - ISSN : 1011.

⁶ 15.12.1919 tarihli Doğru Yol gazetesi

eylediğimizi mübeyyin, işbu vekâletname-i umumî taraflarımızdan imza edilmiştir.”⁷

Görülüyor ki Birinci Dünya Savaşından Osmanlı Devletinin yenik çıkması ve Enosis söylentilerinin yaygınlaşması üzerine Kıbrıs Türkleri 1919’da Paris’te toplanacak Barış Konferansı’na katılmak ve görüşlerini duyurmak amacıyla faaliyete geçmişlerdir. Kurultay kararlarına göre Müftü Ziyai Efendi önce İstanbul’a giderek orada temaslarda bulunacak ve İstanbul’da yanına bir Kıbrıslı avukatı da alarak Paris’e geçecektir. Ancak Kongrenin dağılmasından 3 gün sonra Müftü, Türk Cemaatine yayımladığı bir bildiride hükümetin ada dışına çıkmasına izin vermediğini bildiriyor ve “Allah’a dua edin” diyordu⁸.

Kıbrıs Türklerinin zor günler geçirdiği bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu dağılmış ve büyük bölümü işgal edilmiş durumdaydı. Mustafa Kemal ve arkadaşları Anadolu’da dağılan imparatorluktan yeni bir Türk devleti yaratmanın mücadelesine başlamışlardı⁹. Tüm bu Rum tahrikleri ve Enosis isteklerinin her gün belirtilmesi karşısında Kıbrıs Türk toplumu çareyi örgütlenmekte, Türkiye’de Mustafa Kemal’in başlattığı Kurtuluş Savaşı’nın zaferle sonuçlanmasında bulmaktaydı. Bu nedenle 1919- 1922 yılları arasında hem örgütlü bir birlik yaratmak, hem de Anadolu’daki kurtuluş mücadelesini İngiliz Sömürge Yönetiminin baskı ve denetimine karşın, elindeki tüm olanaklarla desteklemek Kıbrıs Türklerinin tek amacı olmuştur¹⁰.

Kıbrıs’ta Milli Mücadeleye Destek Faaliyetleri

Türk Kurtuluş Savaşı yıllarını Kıbrıslı Türkler çok canlı olarak yaşadılar ve her yönü ile bu savaşla özdeşleştiler. O en umutsuz günlerde bağımsızlığı için ulusal kurtuluş bayrağını açan Türk halkının kavgasına, Kıbrıs Türkleri her türlü desteği gönülden vermiştir¹¹.

⁷ Ali Nesim, “Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılâpları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(14), (1989): 317

⁸ A.g.e., s. 318

⁹ Akgün, a.g.e., Vol.22 - pp.387 - ISSN : 1011.

¹⁰ A.g.e., Vol.22 - pp.387 - ISSN : 1011.

¹¹ Sabahattin İsmail, Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye- Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)*, Lefkoşa, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları- 8, s. 3.

Sömürge yönetimi altında yaşamalarına rağmen Kıbrıs Türkleri ellerinden geldiğince Anavatan'a yardım etmeye çalışmışlar; güçlerinin yetersiz olduğu zamanlarda da camilerde “*Türk Ordularının muzaffer olması için*” dua etmişlerdir.

Milli Mücadele devam ederken Anadolu'ya maddi olarak destekte bulunmak isteyen Kıbrıslı Türkler; çeşitli kurum, dernek ve kulüpler kurarak birçok kültürel faaliyet gerçekleştirmişler ve elde ettikleri geliri Anadolu'ya bağışlamışlardır. Kıbrıs'ta 1920 ile 1922 yılı arasında Kuvayı Milliye'ye ve Yunan saldırısına uğrayan Anadolu'daki Türk halkına yardım için gönüllü gençler ve kadınlar tarafından çeşitli bölgelerde 20-25 kadar millî piyes sahnelemiş ve müsamere düzenlenmiştir¹².

Bu dönemde köylerde, kentlerde bağışlar yapılmakta, yerel gazetelerin de teşvik ve kampanyaları sonucunda adanın her yanında eğitim seferberliği başlatılarak okullar için yardım toplanmakta idi. Toplumun örgütlenmesi basının en belli başlı konusunu oluştururken, halkı sürekli olarak uyarıcı, teşvik edici telkinler, yorumlar ve görüşlere yer verilmekteydi¹³. Neşr-i Maarif Cemiyeti, Maarifi Geliştirme Cemiyeti, Maarifi Himaye Cemiyeti, Himaye-i Mekatip bu örgütlenme coşkusu içinde kurulan cemiyetlerin başında gelmekte idi¹⁴.

Ancak o dönemde Türkiye ile İngiltere arasındaki savaş hali sebebi ile Ada'dan Anavatan'a para göndermek ancak hükümetin müsaadesi ile mümkündü. Bu sebeple bir yardım kuruluşunun kurulmasına karar verilmiş ve Kıbrıs'taki tüm Türk kurum, kuruluş ve kulüpler bir araya gelerek 19 Aralık 1920 günü Muhacirin-i İslamiyeye Muavenet Cemiyeti adlı bir üst yardım kuruluşu kurulmuştur. Artık yapılan tüm yardımlar bu cemiyet tarafından organize edilmiş ve toplanan yardımlar Londra üzerinden Türkiye'ye ulaştırılmıştır¹⁵.

¹² Nesim, *a.g.m.*, s.321.

¹³ İsmail, Birinci, *a.g.e.*, s. 3.

¹⁴ Ahmet C. Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II 1878- 1952*, Lefkoşa, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayınları, Nisan 1996, 189.

¹⁵ Nesim, *a.g.m.*, s.321.

Ayrıca Cuma günleri ve Kurban Bayramı'nın ilk günleri Hilal-i Ahmer (Kızılay) günü olarak kabul edilmiş¹⁶, bayramlarda kurban derileri Hilal-i Ahmer'e yardım maksatlı toplanmıştır. Anadolu'da savaş halinin getirmiş olduğu zorluklara karşı halk, özellikle Yunanistan'ın İzmir'i işgali sırasında, kenetlenerek bir bütün olmuştur¹⁷.

Köylerle kasabalar yardım toplayıp Anadolu'ya göndermek için birbirleri ile yarışmışlardır. Kaynaklara göre o dönemde bu şekilde çok sayıda etkinlik düzenlenmiştir¹⁸. Dönemin Doğru Yol ve Söz gazetelerinden derlenen ve Kuvay-ı Milliye'ye yardım amacı ile düzenlenen etkinliklerden bazıları şunlardır¹⁹:

1. Sinema Müdürü Ahmet Cemali Efendi'nin "Muhacirini İslamiye" yararına film gösterimi (1921)
2. Gönyeli Köyünde muhacirin yararına bağış toplanması (1921)
3. Anatyu Köyü eşrafından Hacı Mustafa Mehmet Efendi'nin Hanımı, "Muhacirin" yararına 3 adet yirmilik altın verdi. (1921)
4. Mağusa'da Müderris Abdülcelil Efendi tarafından "Muhacirin Cemiyeti"ne hediye edilen devekuşu yumurtası, 3 sterlin 4 şilin 5 kuruşa açık artırma ile satıldı. (1921)
5. Mağusa'da bayramın 1. Ve 2. Günü Hilal Ahmer menfaatine sergi düzenlendi. Sergide Türk kadınlarının verdiği değerli eşyalar satılarak 50 sterlin toplandı. (1922)
6. Larnaka Müderrisi Ahmet Hulusi, halkı, Hilal-i Ahmer'e yardıma çağırdı. (1922)
7. Evkaf Murahhısı Musa İrfan, bütün imama ve hatiplere direktif vererek camilerde verecekleri vaazlarla halkı Hilal-i Ahmer'e yardıma çağırmalarını istedi.
8. Piskobu köyü Türkleri Hilal-i Ahmer için 6 sterlin 7 şilin bağışladı.

¹⁶ Beria Remzi Özoran, "İstiklal Harbi Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatana Yardım Kampanyası", *Kıbrıs Mektubu Dergisi*, 14(6), (2001): 42-43; Erdal Yurdakul, *Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs'ta Uygulanması*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2002, s. 45.

¹⁷ Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırasında ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2011, s. 96.

¹⁸ İsmail Bozkurt, "Atatürk ve Kıbrıs Kültürü", *I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 2001.

¹⁹ İsmail, Birinci, *a.g.e.* s. 3-4.

9. Mehmet Remzi 3.8.1922 tarihli Söz gazetesinde yayınladığı “Vazife Başına” başlıklı yazısı ile halkı bağış yapmaya çağırdı.

10. Londra’da Kurtuluş Savaşı’nı destekleyen Hilal-i Ahmer Cemiyeti dergisinin önerisi üzerine Kıbrıs’ın bütün köy ve kasabalarında bayramın birinci günü Türkler, Hilal-i Ahmer’e bağış yaptılar, kurban derilerini bağışladılar, şehitlerin ruhları için arife gecesi mevlit ve hatm-ı şerif okuttular.

11. Mehmet Remzi Okan şehit yetimlerine yardım için Söz gazetesinin 29.11. 1920 tarihli sayısında aynı başlıkla bir yazı yayınladı.

12. Mehmet Remzi Okan Söz gazetesinin 6.12.1920 tarihli sayısında “Şehit Çocuklarına Muavenet (Yardım)” başlıklı bir yazı yayınladı.

Ayrıca bu dönemde Kıbrıs’ta “Anadolu’ya Yardım Kartpostalları” bastırılarak vatandaşlara satılmış ve elde edilen gelir Anadolu’ya gönderilmiştir²⁰.

Kurtuluş Savaşında Fiilen Yeralan Kıbrıs Türkleri

Bu mücadelede birçok gönüllü Kıbrıs Türkü de Kurtuluş Savaşı’na katılmak üzere, Ada’dan gizlice ayrılarak Anadolu’ya gitmiştir. Kaçabilen pek çok genç kayıklarla Anadolu’ya geçmiş ve Kurtuluş Savaşı’na bizzat katılmışlardır. Bunlar arasında büyük yararlık gösterenler olmuştur. Ayrıca Türkiye’de yüksek öğrenimlerini tamamlayan birçok Kıbrıslı Türk gencinin de savaşa katıldığına dair dönemin gazetelerinde yayınlanan haberler bulunmaktadır²¹. O günlerde yayınlanan Söz gazetesinde yüzbaşılığa kadar yükselen bu Kıbrıslı Türklerden bazılarının kahramanlıkları anlatılmaktadır. Aynı zamanda Türk Kurtuluş Savaşı’na katılarak önemli görevler üstlenen ve üstün hizmetleri dolayısıyla İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen birçok Kıbrıslı Türk bulunmaktadır. Bunların arasında Atatürk’ün takdirini kazanmış, madalya ile onurlandırılmış ve hatta Atatürk’ten soyadı almış olanlar da vardı²². Teğmen Mehmet Tahir, Dr. Binbaşı Osman Necmi ve Fatin Güvendiren yalnızca bu isimlerden

²⁰ A.g.e., s.5; Ulvi Keser, *Kıbrıs 1914-1923 Fransız Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü*, İstanbul, 2000, s.129.; Mehmet Ali Gökdel, “19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü”, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Lefkoşa, sayı 14, Temmuz 1991, s.17.

²¹ Ahmet C. Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler*, 2. bs., Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 2000, s. 273.

²² Akgün , a.g.m., Vol.22 - pp.387 - ISSN : 1011.

birkaçıdır. Bu isimler aynı zamanda eğitimlerini Türkiye’de tamamlamış ve Atatürk İnkılâplarının başarısı için önemli çalışmalara imza atmışlardır²³.

14 Mayıs 1931 tarihli Söz gazetesi, Dr. Binbaşı Osman Necmi Bey ile ilgili şu habere yer vermiştir²⁴:

“Türkiye’nin Askeri Tıp Fakültesi mezunlarından kıymetli hemşehrimiz Dr. Bnb. Osman Necmi Bey iki ay mezuniyet alarak refikası hanımefendi ile birlikte Lefkoşa’yı teşrif etmişlerdir. Dr. Osman Necmi Beyefendi 1914 mezunudur ve umumi harp devam ettiği müddetçe orduya iltihak ederek, muhtelif cephelerde Anavatana hizmet etmek suretiyle Kıbrıs gençliğinin yüzünü ağartan bir gençtir. Osman Bey, İstiklal Cıdali’ne de iştirak etmiş ve Sakarya Harbi’nde bulunmuş ve ‘Maksad-ı Ulvi’nin İstihsali’ uğrunda ibraz ettiği azim ve hizmetine mükafeten 1921 senesinde kahraman göğsünü şerefli İstiklal madalyasıyla süslemiştir...”

Fatin Güvendiren Bey ise, Kıbrıslı Türk öğrencileri arasında yapılan sınavı kazanarak İstanbul’a gelmiş ve Mülkiye’de eğitim görmüştür. Milli mücadele döneminde Eskişehir mutasarrıfı olarak gösterdiği büyük hizmetleri sonucunda beyaz şeritli İstiklal madalyası ile taltif edilmiştir. Cumhuriyet devrimlerinin ve Atatürk İnkıplarının başarılmasında Kastamonu ve Bursa Valisi olarak önemli görevler üstlenerek Atatürk’ün devamlı itimat ve teveccühüne mazhar olmuş ve kendisine bizzat Atatürk tarafından Güvendiren soyadı verilmiştir²⁵.

Bununla birlikte, Kıbrıs’ın ilk Türk avukatlarından Naim Efendi’nin oğlu Raşit Bey, Kurtuluş Savaşı’na Miralay rütbesiyle katılmıştır. Diğer oğlu Ali Vefa Bey de Kurtuluş Savaşı’na katılmış ve TBMM’ne giren ilk Kıbrıslı Türk olma başarısını elde etmiştir²⁶.

TBMM’de İzmir milletvekili olarak görev yapan Hüseyin Sırrı Bey de Kurtuluş Savaşı’nda görev alan Kıbrıs Türklerindedir²⁷.

²³ Gazioğlu, *Enosis*, s. 273-274.

²⁴ Söz, 14 Mayıs 1931; Keser, *a.g.e.*,s.123;

²⁵ *A.g.e.*, s.123-124.

²⁶ *A.g.e.*, s.121.

²⁷ *A.g.e.*, s.122; Mustafa Haşim Altan, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması*, KKTC, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları 39, Ankara, 1997, s.97-99.

İngiliz esir kampında bulunan Türk savaş esirlerine yardım ettiği için tutuklanan ve hapse atılan Dr. Esat Bey'in karısı Faika Esat Hanımefendi de Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'na katılmanın mutluluğuna ulaşan ilk Kıbrıslı Türk Kadınıdır²⁸.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yedek subay talim hocalığı yapan Kimya Öğretmeni Remzi Bey, eski Bahriye subayı Ali Nazmi Bey, Osmanlı ordusunda çavuş olarak görev yapan ve bu süreçte Trablusgarp Savaşı'na katılan, daha sonra Kuvay-ı Milliye'ye sürekli olarak katır ve merkep taşıyarak destek veren Ahmet Çavuş Osmancık, Kurtuluş Savaşı'na katılan Kıbrıslı Türklerin diğer akla gelenlerindendir²⁹.

Milli mücadele döneminde Ahmet Çavuş'un gemileri ile Anadolu'ya katır ve merkep taşıdığı ve İngilizlere yakalanarak bir süre Girne hapisanesinde kaldığı bilinmektedir. Yine Gıneli Feriha Tuna Hanımın babası, gemisi ile Anadolu'ya çeşitli hayatî mallar taşıyarak ve İngilizlerin yasakladığı kinin haplarını fesi içine saklamak suretiyle Anadolu'ya geçirerek Milli Mücadeleye destek vermiştir³⁰.

Kıbrıslı Türk sanatkar ve diş tabibi, Poli köyünden Ali Rıza Efendi de Kurtuluş Savaşı'na katılma şerefine ermiş, altından yaptığı bir küçük Atatürk heykelini de bizzat Atatürk'e Çorum'da teslim etmiştir³¹.

Bu arada Anadolu'ya gidemeyip Kıbrıs'ta kalan Türklerin kalpleri daima "Anavatan" diye atmış "Royer Ajansı" aracılığıyla Anadolu Kurtuluş Savaşı'nı adım adım izlemişlerdir. Rumların taşkınlık ve her türlü hakaretlerine sabırla boyun eğen Kıbrıs Türkleri Milli Mücadelenin başarıyla sonuçlanması üzerine Türk Ordusunun başarı ve zaferini yakından izlemişler ve candan kutlamışlardır³².

Anadolu direnişinin, Kıbrıs'tan gelebilecek tehlikelere karşı Kıbrıs'ta istihbarat yaptığı ve istihbarat topladığı da bilinmektedir. Kıbrıslı Türklerin bu konuda da önemli görevler yaptıklarını varsaymak gerekir³³.

²⁸ Keser, *a.g.e.*, s.121; Gökdal, *a.g.m.*, s.17.

²⁹ Keser, *a.g.e.*, s.121-123.

³⁰ Nesim, *a.g.e.*, s.48; Keser, *a.g.e.*, s.121;

³¹ Keser, *a.g.e.*, s.121; Gökdal, *a.g.e.*, s.17; Altan, *a.g.e.*, s.173.

³² Nesim, *a.g.e.*, s. 318

³³ Bozkurt, *a.g.e.*

Milli Mücadelenin Kıbrıs Türk Basınındaki Yansımaları

1914 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle Ada'daki Türk Basın hayatı da sıkıntılı günler geçirmiştir. 1915-1919 yıllarında Kıbrıs'ta, Kıbrıslı Türklere ait dergi ya da gazete yayımlanmadı. İngiliz Sömürge Yönetimi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında savaşa girmesi üzerine Kıbrıs'ı tek taraflı olarak ilhak etmekle kalmamış, Kıbrıslı Türkleri ağır baskı altına almış, Türkçe gazete yayımlanması engellemiş, toplumun haber alma özgürlüğünü ortadan kaldırmıştır. Oysa aynı dönemde Kıbrıs'ta 15 Rumca gazete çıkıyordu³⁴.

Kurtuluş Savaşı yıllarında Anavatan'dan hiçbir haber alamayan Kıbrıs Türkleri İstanbul'daki Akşam gazetesine telgraf çekerek haberlerin kendilerine ulaştırılmasını istemişler, ancak telgrafların İstanbul'a ulaşması İngilizlerce engellenmiştir. Bunun üzerine yine Kıbrıs gibi bir İngiliz sömürgesi olan Mısır'daki bir İngiliz Haber ajansına üye olmayı başaran Türk Ocağı Kulübü sayesinde, dolaylı da olsa Anadolu'dan haberler alma olanağı sağlanmıştır³⁵.

Yaşanan tüm sıkıntılara karşın Türk aydınların önderliğinde yaşatılan Kıbrıs Türk Basını, üzerinde yaşadığı toprakları koruyup kollamak ve bu topraklarda varlığını devam ettirebilmek için Kıbrıs Rum basınıının Enosis politikasına her zaman karşı durmuştur³⁶. Özellikle Kıbrıslı Rumların Enosis propagandalarında basın yolunu da kullanmaya başlamaları, Kıbrıs Türk basınıının doğmasında etkili olmuştur. Rum toplumunun basın hayatına kıyasla Türk toplumunun basın hayatı zor şartlar içerisinde ilerleme sağlamış olsa da Ada Türkleri içerisinde milliyetçiliğin gelişmesine olan katkısı yadsınamaz³⁷. Ayrıca Kıbrıs Türk toplumu, Türk basınıının Ada'ya gelmesi ile birlikte Anadolu ile ilgili haberleri birinci elden öğrenmiş ve kimsenin etkisi altında kalmadan ortak bir değer etrafında toparlanarak Türk özelliğini korumaya devam etmiştir³⁸.

³⁴ A.g.e.

³⁵ Nesim, a.g.e., s. 321.

³⁶ Orhan Turan, *Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basını (1879 – 2009)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2013, s. 21.

³⁷ Beria Remzi Özorun, "Kıbrıs'ta Türk Gazeteciliği – İngiliz Geçici İdaresi Devrinde", *Türk Kültürü*, 41, (1966): 471.

³⁸ Turan, a.g.e., s. 21.

Kıbrıslı Türk aydınlar yayımladıkları yazılar ile halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Bu aydınlar arasından halka öncü olan isim ise dönemin önemli gazetelerinden Doğru Yol Gazetesi'nin sorumlu müdürü Mehmet Remzi (Okan) Bey'dir³⁹.

Bu ortamda iki Kıbrıslı Türk, Kıbrıs Müftüsü Ziya Efendi ile gazeteci Mehmet Remzi Okan'ın önderliğinde, 10 Aralık 1918 günü Lefkoşa'da toplanan Meclis-i Milli Kıbrıslı Türklerde adeta bir ateşleme görevi yapar ve peş peşe gazete ve dergiler çıkmaya başlar. Yayımlanan gazete / dergilerin sayısı yediyi bulur ve bunlar Türk Kurtuluş Savaşı boyunca yayınlarını sürdürürler⁴⁰. Özellikle Lefkoşa'da yayımlanmaya başlayan Doğru Yol, Söz ve Vatan gazeteleri ile Larnaka'da Eylül 1920'de yaşama geçirilen aylık İrşad dergisi Türkiye'deki milli hareketi ve ulusal direnişi, Mustafa Kemal'in başlattığı Kurtuluş Savaşıyla Ankara'daki bir Milli Meclisle Milli bir Hükümet kurulması olaylarını Kıbrıs Türk toplumuna duyurmaktaydı⁴¹.

12.1.1920 tarihli Doğru Yol gazetesinde “*Felaketzede Kardeşlerimize Muavenet*” başlıklı bir makale yayımlayan Mehmet Remzi Okan, şöyle demektedir:

“Anadolu, Türkün son yurdu, son merceidir. Oradaki kardeşlerimizin böyle sefaletler, mahrumiyetler içinde helak olmasına seyirci kalırsak dünyada en alçak insanlar bizler oluruz. Bu felâketler hepimize büyük bir ders-i intibah olsun. Onlar bizim ırktaşlarımız olmasalar bile vazife-i insaniye muavenetlerine silahımızı emreder. Şu halde vazifemiz iki katlıdır. İzmir civarında 7 ay zarfında 60000 Türk şehit edilmiş, 40000 kişi terk-i diyar etmeye mecbur kalmış ve 200 milyon liralık servetleri

³⁹ Cemalettin Ünlü, *Kıbrıs'ta Basın Olayı (1878 – 1981)*, Ankara: Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1981, s. 52.

⁴⁰ Bu gazete ve dergiler şunlardır: Doğru Yol, Söz, İrşad, Davul, Ankebut, Vatan ve Hakikat. Söz 1200, Vatan 800, İrşad 400, Ankebut 310, Doğru Yol 810, Davul 600, Hakikat 1000 adet basılıyordu. Söz'ün 1200'lük tirajını aşan tek bir Rumca gazete vardı. Elefteria (Özgürlük) adlı bu gazetenin tirajı 1800 civarında idi. Nüfusun azlığı ve ülkenin küçüklüğü göz önüne alınırsa, gerek 1200 sayı ile en yüksek tirajlı gazete, gerekse 5000'in üzerindeki Türkçe gazetelerin toplam tirajı çarpıcıdır ve o günlerde Kıbrıslı Türklerdeki dinamizmin kanıtı olarak kabul edilmelidir. Bozkurt, *Atatürk ve Kıbrıs Kültürü*, I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 2001.

⁴¹ Gazioglu, İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II, *a.g.e.*, s.189.

gasbolmuştur. İşte bugün yersiz yurtsuz kalmış bu binlerce kardeşimiz bizden muavenet bekliyor”⁴².

“*Türk İstiklâl Kumpanyası*” adlı tiyatro grubu ile “*Hürriyet ve Terakki*” adlı Türk kulübünün İzmir felâketzedeleri yararına temsiller vereceklerini ilân etmeleri üzerine Remzi Okan 15.3.1920 ve 22.3.1920 tarihli haftalık Doğru Yol gazetesinde yayımladığı makalelerde Kıbrıs Türk halkına şu çağrıda bulunuyordu.

“Harb-i Umumi’nin iktisadî tazyikatı altında biz de inlemekte isek de bu mücahit ve muhacir kardeşlerimize din ve vatan için ibadet olmak üzere yardıma koşmalı, hak yoluna oruç tutarak o günkü yiyeceğimizi bu hayırlı maksada hasretmeliyiz-”

“Muhterem Türk, sevgili İzmir’imizin felâketzedelerine yardım olmak üzere verilecek tiyatro için sen de kardeşlik borcunu öde. Tiyatro biletlerinden almayı unutma. Ailenin o günkü yiyeceğini, yerlerinden yurtlarından uzaklarda, yağmur ve çamur içinde İzmir için ağlayan bedbaht kardeşlerine hasret. Sen ve çocukların o gün aç kalın. Yiyecek paranızı mazlum kardeşlerine gönder”⁴³.

İngiliz Sömürge Yönetimi’nin Kıbrıs Türklerinin bu çabalarından duyduğu rahatsızlık gün geçtikçe artmakta ve toplanan yardımların gönderilmesinde çeşitli engeller çıkarılmakta idi. Nitekim “Hürriyet ve Terakki Kulübü”nün 25 Mart 1920’de verdiği müsamerenin hasılatı olan 320 sterlinin 270 sterlinden oluşan ilk partisinin Londra’daki Hilal-i Ahmer Cemiyeti aracılığı ile gönderilmesi aylar süren engellemelerden sonra gerçekleşebilmişti⁴⁴.

Türkiye Himaye-i Etfal Cemiyeti başkanı Dr. Besim Ömer Paşa’nın İrfan Beye gönderdiği ve 12.8.1922 tarihli Söz gazetesinde yayımlanan teşekkür mektubundan bu gibi yardımların takdirle karşılandığı ve güç de olsa yerine ulaştığı öğrenilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa’nın önderliğinde Yüce Türk Ulusunun yürüttüğü Milli Mücadeleyi yakından izleyen Kıbrıs Türk halkı her fırsatta Mustafa

⁴² Nesim, *a.g.e.*, s. 319; İsmail, Birinci, *a.g.e.*, s.7.

⁴³ İsmail, Birinci, *a.g.e.*, s.7.

⁴⁴ İsmail, Birinci, *a.g.e.*, s.9.

Kemal'e olan hayranlığını ve Milli Mücadelede Türk Ulusunun yanında olduğunu ifade etmekten kaçınmamıştır. 3 Mayıs 1922 tarihli Ankebut gazetesi Mustafa Kemal hakkında şunları yazmaktaydı: *“Türkiye’de başka bir şahsiyet İstiklâl Harbini icra edemezdi. Mustafa Kemal Paşa Türkün tarihî kahramanlıklarına at/olunan büyük mezaya ve mesavaya haizdir. Mustafa Kemal Paşa, talihli idi. Bir kuvvet adamıdır... Her şarklının kalbinde bir askerî deha, bir gazi, bir muzaffer asker, bir mücahid-i içtimai, dinin muhhişi olarak yaşamaktadır.”*⁴⁵

Kıbrıs Rum basını, Kıbrıs Türklerini tahrik edici yayınlarını sürdürmekte İzmir’in artık bir Yunan ülkesi olduğunu yazmakta ve Kıbrıs için de kötü emellerini ortaya koymaktadır. Buna karşın Kıbrıs Türkleri her zamanki ağırbaşlılıklarını korumakta, fakat ümidi de elden bırakmamaktadırlar. Remzi Okan Bey Söz gazetesinin 5.9.1921 tarihli sayısında bu konuda şöyle yazmakta ve Türk halkının hissiyatına tercüman olmaktadır:

*“Anadolu muharebesinin Yunan lehine inkişafı Türk ve Müslüman âleminin sükût ve izmihlali demektir. Bunun için her birimizin geçirmekte olduğumuz bu sayılı günleri büyük bir ehemmiyet ve dikkatle takip etmemiz ve dava-i millî ve dinimizin piştar ve mümessilleri olanların etrafında toplanarak maddî ve manevî müzakeretlerde bulunmamız kati olarak fariza-i zimmetimizdir. Türklerin bu istiklâl harbinde bilfiil muavenet etmek şerefinden mahrum olan bizim gibilere terettüp eden vazife, onların muvaffakiyatı için Cenabı Allaha yalvarmak ve bu harpte feda-i can eden muazzez vücutların umum Türk ve Müslümanların yed-i emanetine tevdi ettikleri masum yavrularının imdadına koşmaktadır.”*⁴⁶

Bu arada Kıbrıs Türkü’nün Anadolu Kurtuluş Savaşı’na olan maddi manevi katkısı Ankara’daki Milli hükümetin gözünden kaçmamaktadır. Büyük Taarruzun sürdüğü günlerde TBMM hükümeti Basın ve Haberalma Genel Müdürü Ağaoğlu Ahmet Bey’in Söz gazetesine gönderdiği mektup bunun en güzel delilidir. Yazının metni şöyledir:

“Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesi Matbuat Şubesi Ankara 21 Ağustos 338 (1922) Kıbrıs’ta Lefkoşa kasabasında münteşir Söz gazetesi müdüriyet-i âliyesine,

⁴⁵ Nesim, *a.g.e.*, s. 322-323.

⁴⁶ *A.g.e.*, s. 320.

Anadolu, her türlü mevani ve müşkilâta göğüs gererek hayat ve istiklâlini teminden ibaret olan gaye-i mukaddesesine doğru azimkar ilerlerken davayı millisine karşı Türk ve İslâm âleminin göstermekte olduğu teveccüh ve müzaheret-i samimaneden fevkalhad mütehassis bulunmaktadır. Bu yüksek alâkanın husul ve idamesinde kıymetli bir amil olan neşriyat-ı vatanperveranemizden dolayı bilhassa arz-ı teşekkür eder ve mürahedat-ı müşkürenizde devamınız ricasıyla teyid-i ihtiram eylerim, efendim.

Matbuat ve İstihbarat Müdür-ü Umumisi Ağaoğlu Ahmet⁴⁷”

Söz gazetesi sahibi Mehmet Remzi (Okan) de, Ağaoğlu'nun bu mektubunu gazetesinin 16.9.1922 tarihli nüshasında yayımlamış ve altına da şu notu düşmüştür:

“Harpte komutanın emavirini almaktan mahrum kalan bir nefer gibi biz de Ankara Hükûmet-i Milliyesi'nin temel attığı günden beri vicdan ve içtihadımıza tâbi olarak ve efkâr-ı umumiye-yi mahalliyeye tercüman olarak istitaat ve bizaamız nisbetinde hükûmet-i müşarünileyha hakkında yazılar yazmış ve her an muvaffakiyet-ı azime ihraz etmesiyle Ana Turdu kurtarmasını ez-dil ve can temenni ve niyaz eylemiştik... Kahraman ve mazlum milletimizin bu cihad-ı ekberinde “Söz” ile olsun bir hizmetimiz sebkât ettiği bildirilmekle kumandanına ulaşılmış ve hizmetinin dava-i milliye uygun bir halde olduğunu bizzat kumandanından işitmiş bir nefer gibi memnun ve müftehiriz.⁴⁸”

Kıbrıs Türkü Büyük Zaferi Kutluyor

Anadolu Zaferi, anında Kıbrıs'a da yansıdı. Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra Kıbrıs Rum gazetelerinin Ankara'nın düştüğü ve Atatürk'ün intihar ettiği haberini vermesinden sonra, Rumlar kilise çanlarını çalarak ve Türkleri tahrik ederek çeşitli saldırılarda buldukları halde Türkler evlerine kapanmışlar ve bu gibi tahriklere kapılmamışlardır. Ancak Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı haberlerinin alınması üzerine de bu defa Kıbrıs Türkleri davul zurna çalarak Sarayönü'nde (Atatürk Meydanı'nda) toplanmışlar ve Cirit Hisarında geceleyin büyük ateşler yakarak bu mutlu olayı kutlamışlardır. 9 Eylül günü, İzmir'in kurtuluşu duyulur duyulmaz Lefkoşa'da bir miting yapılarak bu kurtuluş kutlanır ve Mustafa Kemal'e kutlama mesajları gönderilir⁴⁹.

⁴⁷ A.g.e., s. 322-323.

⁴⁸ A.g.e., s. 322-323.

⁴⁹ Bozkurt, a.g.e.

Kıbrıs Türklerinin gösterdiği bu gibi heyecan dolu kutlamalar karşısında İngiliz Vali Türk yetkilileri çağırarak *"Türkiye'de halk zafer sevinci ile coşuyor ve şenlikler düzenliyor. Buna bir diyeceğimiz yok. Fakat sizlere ne oluyor? Mustafa Kemal'in ne yüzünü gördünüz, ne de sesini duydunuz. Buna rağmen sokaklara dökülüp, O'nun zaferlerini kutluyorsunuz! Hayret doğrusu!"*⁵⁰ ifadeleriyle uyarılmış ve Türklerin sevincini anlayamadığını söylemiştir.

Bunun üzerine Türk Cemaat ileri gelenleri de *"Mustafa Kemal'in zaferinin aslında Kıbrıs Türkünün zaferi olduğunu ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu Türklüğünün kopmaz bir parçası olduğunu"* ifade etmişler, böylece Valiyi hayrete düşürmüşlerdir⁵¹.

KKTC'nin eski bakanlarından, gazeteci, yazar İsmail Bozkurt'un kaleminden o günleri çok daha iyi algılayabiliyoruz.

"Kıbrıslı Rumların sevinçten oynayıp zıpladıkları, taşkınlıkla yaptıkları yıllarda, Kıbrıs Türk köylüsünün Atatürk'e bağlanmaması, onu sevmemesi olanaksızdı. Bütün köylünün yüreği o yıllarda Atatürk'le birlikte atmıştı. Onun ilerlemesi, onun başarıları, Kıbrıs'ın her yanındaki Türkler arasında bayram havası yaratmıştı. Savaşa katılamıyorlardı ama para toplayıp gönderme yolları arıyorlardı. Yunanlar İzmir'e çıkınca, Rumlar pek çok alay etmişti Türklerle. Yunanlar İzmir'de denize dökülünce sus pus olan Rumlarla da, Türkler pek çok alay etmişti sonradan. Bağlarbaşı'nda o günlere değin bir öykü dinledim. Yunanlar İzmir'e çıktılar. Durmadan Ankara'ya doğru ilerliyorlar! Ha bugün ha yarın Ankara'ya girecek, Mustafa Kemal esir edilecek! Bütün Kıbrıs Rumları gibi Bağlarbaşı'ndaki Rumlar da sevinç içinde. Sevinçlerinden yapmadık taşkınlık bırakmıyorlar. Türklerle alay ediyorlar. Evrende Türk denen bir ulus kalmadı artı diyorlar! Derken bütün Kıbrıs bir gün çalkalandı:

'Mustafa Kemal esir düştü! Trikopis Kemal Paşa'yı teslim aldı!'

Bu acı salık üzerine Bağlarbaşı Türkleri aralarında para toplayarak, Leymosun'a birini yolladılar. Telgraf çektirdiler. Salığın doğruluk derecesini öğrenmek istediler. Fakat çok sürmez bir başka salık, Kıbrısı bir uçtan bir uca bir çırpıda çalkalar:

'Trikopis teslim oldu Yunanlar İzmir'e doğru kaçıyor!...'

⁵⁰ A.g.e.

⁵¹ A.g.e.

İşte bu salıktır ki bütün Kıbrıs Türklerine sevinç gözyaşları döktürür. Rumlardan bol bol öç alırlar. Bağlarbaşılar ise köy kahvesinin önündeki iri dut ağacının tepesine bir Türk bayrağı çekerler. Bayrak; ortasına ivedilikle ay ile yıldız dikilmiş kırmızı bir masa örtüsünden başka bir şey değildir!..

Kurtuluş Savaşı günlerinde Kavaklı köyünde de Rumlar epey Türkleri incitmişlerdi. Fakat sonradan Trikopis esir düşüp, Yunanlar kurtuluşu İzmir'e doğru kaçmakta bulunca, incitme sırası Türklere gelmişti. O günlerde Kavaklı Türkleri, köydeki Rumlara şu dörtlüğü söylemekteydi:
Var olasin Kemal Paşa
Askerinle binler yaşa
Yüzbin Yunan kellesini
Atasın birden aşaa

Bu olaydan sonra Rumlar köyde tutunamaz oldular. Çok sürmedi hepsi köyden göç ettiler. Bu gün Kavaklı'da bir Rum bile yoktur⁵²”.

Millî Mücadelenin başarıya ulaşması Kıbrıs Türk halkı için sevinçlerin en büyüğüdür. Cumhuriyetin ilânından 9 gün önce Söz gazetesi şöyle yazmaktaydı:

“Türkün yüce evlâdı Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin hür ve müstakil yaşamaya kat’iyyen karar verdiğini bütün dünyaya ilan etti. Böylece Türk milleti, hayat ve hürriyetinin müdafii ve muhafızı, bilfiil kendisi olacağını, hakikî mümessili vasıtası ile bildirmiş bulunuyor. Bu Türkiye Cumhuriyetinin ilânı demektir.”

1925 yılından itibaren 29 Ekim’in millî bayram olarak ilan edilmesi üzerine adanın her tarafındaki ilkokullarda, köylerde ve kasaba kulüplerinde Cumhuriyet Bayramı coşku ile kutlanmıştır. Kıbrıs Türkü evlerini, dükkânlarını baştan başa Türk bayraklarıyla donatmış, her tarafa Atatürk’ün resimlerini asmış, gece kutlama törenleri ve fener alayları tertiplenmiştir. Türkiye konsolosunu tebrik üzere binlerce halk ziyaretine gitmiş ve ağırlanmışlardır. Cumhuriyet idaresinin gelişinden duyulan memnunluk ve cumhuriyete bağlılık her fırsatta yineleniyordu⁵³.

⁵²A. g. e.

⁵³ Nesim, a. g. e., s.323.

Büyük Taarruz'dan önce 1922 Nisan'ından *Ankebut Gazetesi*'nde yayımlanan şiir, Kıbrıslı Türklerin o günkü duygularını yansıtmaları bakımından önemlidir⁵⁴.

Gönüllü Giderken

Of nedir bu kanlı ateş, kızıl ateş gönlümde
Hiç duramam! İçim atar harbe doğru valide
Davul çalar, boru öter, asker toplar kumandan
Türkoğluyum yüce ana, hiç duramam bir tek an.

Vatanın namusunu kurtaracak askerdir
Kılıncı çeker harp ederim Rabbim beni gözetir.

Sakın anacığım ağlama! Yavuklumdur yadigâr
Umutlanma, meraklanma vermez sana asla kâr
Keder etme şanın artsın, vatan bizi çağırır
Teselli ver yavukluma, tatlı sözle sevindir.

Anadolu'yu canlatacak, yaşatacak askerdir
Süngü tutar harp ederim Rabbim beni gözetir.

Hain düşman, katil düşman geliyorum hazır ol
İmanım var, hakânım var, çalabım var bir erim
Kinim büyük, dermanım var, biliyorum hazır ol
Yüce Allah adı için kuvvet aldım yürürüm.

İzmir'in kurtuluşundan bir gün sonra, 10 Eylül 1922'de *Davul*'da Mehmet Ali Akıncı imzası ile yayımlanan şiirde ise, Kıbrıs Türkünün duyguları şu şekilde ifade ediliyordu⁵⁵:

Senindir

Mukaddestir senin adın dillerde
Kemal Paşa! Ey muhteşem kumandan!
Olmasaydın, pek yabancı ellerde,
Harabolup gidecekti bu vatan.

⁵⁴ *Ankebut*; Nisan 1922 -Kıbrıs Milli Arşivi(KTMA); Bozkurt; *a.g.e.*

⁵⁵ *Davul*, 10 Eylül, 1922, Sayı: 10; Bozkurt; *a.g.e.*

Sen dedin ki: Ey kardaşlar cesaret
Türk milleti çekmeyecek esaret

Şanlı say ü sebatında yürüdün
"Hak" sözünü düşmanlara tanıttın
Bir nur oldun ufukları bürüdün
Zulmet saçan bulutları dağıttın

Hep dağıldı o sehâb-ı pür-melâl
Ufuklardan yükseliyor bak hilâl

İnkirazdan kurtararak devleti
Türk evladı tarih yazdı al kandan

Esarettten kurtardın bu milleti
Binler yaşa, sen ey büyük kumandan!

Mazlûm vatan, kanlı toprak senindir
Tarihteki şanlı yaprak senindir.
M. Alp
(Mehmet Ali Akıncı)

Büyük Zafer'den bir süre sonra 26 Kasım 1922'de yine Davul'da aynı imza ile yayımlanan "Akdeniz Sahillerinden" başlıklı şiirde de Anadolu'ya duyulan özlem ve sevgi dile getiriliyordu⁵⁶:

Akdeniz Sahillerinden

Büyük Annem benim ruhum senin ile mümtezic
Benim kalbim ancak senin aşkın ile vuruyor
Bil ki benim safa kalbimde sönmeyecek sevdan hiç
Yüz yıl evvel nasıl ise yine öyle duruyor

Çünkü benim kanımda da Osmanlılık őanı var
Çünkü benim kanımda da bir Turanlı kanı var

Gelebilsen âğûşuna, koşabilsen yanına
Ne çare ki esir gibi yaşıyorsun bu yerde

⁵⁶ *Davul*, 26 Kasım, 1922, Sayı: 21; Bozkurt; *a.g.e.*

Mümkin olsa ve sığınsam âğûşuna, şanına
Ah olmasa aramızda Akdenizden bu perde

Bırak beni annem ile kavuşayım Akdeniz
Ben geçince sakın durma Ceyhan gibi ak deniz.

Ey vatanım, Tanrı şâhid unutmadın seni ben
İmanım var, birgün yine gireceğim koynuna
Güllerini dermek için olmasaydı bu diken,
Anne bulmuş yetim gibi dolanırdım boynuna.

Ey Akdeniz! Yol ver bana, dur, suların akmasın
Dalgaların bu hicranlı kalbcığımı yıkmasın.

M.A.

(Mehmet Ali Akıncı)

Bununla birlikte, Kurtuluş Savaşı sonrası yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin 24 Temmuz 1923'te imzaladığı Lozan Antlaşması ile Adanın egemenliği resmi olarak İngiltere'ye geçmiştir. Kıbrıs Türk toplumu ileri gelenleri açısından ise yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin vermiş olduğu bu karar, memnun olunmamakla birlikte yine sessiz bir şekilde kabul edilmiştir. Örneğin, avukat Mithat Bey 1923'te çıkarmaya başladığı Hakikat gazetesinde, "*Türklerin onurlu bir barış antlaşmasını başarıyla imzalamış olmasından dolayı sevinçli olduklarını, fakat aynı zamanda adanın elden çıkması dolayısıyla üzülmelerinin doğal olduğunu ve Kıbrıs Türk toplumunun vazifesinin adadaki mevcudiyetini korumak olduğunu*" belirtmiştir⁵⁷.

Sonuç

Görülüyor ki gerek ekonomik gerekse nüfus olarak en güçsüz olduğu bir dönemde, karşısındaki Rum halkına rağmen Kıbrıs Türkleri İngiliz Sömürge Yönetimine bağlanıp güvenceli bir yaşam sürme olanağına sahip oldukları halde, bu yolu seçmemişler; Anadolu Kurtuluş Savaşı'nı destekleyerek hem Rumlara hem de İngilizlere karşı bir soğuk savaş ilân ederek Türklüklerine bağlılıklarını sürdürmüşlerdir⁵⁸.

⁵⁷ *Hakikat*, 4 Ağustos 1923- Kıbrıs Türk Milli Arşivi (KTMA)

⁵⁸ Nesim, *a.g.e.*, s.322-323.

Atatürk'ün başlatmış olduğu yenilik hareketlerinin neredeyse eş zamanlı olarak Kıbrıs'ta da uygulanmaya başladığı bilinmektedir. İlk günden itibaren kendini Türk ulusundan ayrı görmeyen ve Türkiye'nin bir uzantısı olarak kabul eden Kıbrıs Türkleri, Atatürk'ün izini takip ederek, yenilik hareketlerini uygulamışlardır⁵⁹.

Mustafa Kemal'in inkılâp hareketlerinde en büyük adım 29 Ekim 1923 günü Türkiye'de Cumhuriyet'in ilan edilmesi ile atılmıştır. Cumhuriyet'in ilanı Ada Türkleri arasında da sevinç içinde kutlanmıştır. 1925 yılı itibariyle 29 Ekim gününün Türkiye'de Cumhuriyet Bayramı olarak ilan edilmesi üzerine Kıbrıs'ın her bir köşesindeki okullarda ve köylerde de kutlamalar yapılmış, her tarafa Türk Bayrakları asılmıştır.

Öyle ki Kıbrıslı Türkler, Söz Gazetesi'nin 17 Ekim 1925 günü attığı manşette de görüldüğü üzere "*Muhterem Gazi'nin açtığı nurlu ve feyizli yolda yürümek her Türk'ün milli vazifesidir.*" görüşünü bugün de savunmaktadırlar⁶⁰.

⁵⁹ Altan, a.g.m., s. 107; Halil Fikret Alasya, "Atatürk İnkılâpları ve Kıbrıs Türkleri", *Kemalist Atılım Dergisi*, 24, (1983): 15.

⁶⁰ Yurdakul, a.g.m., s. 69.

Kaynaklar

I. Arşiv Kaynakları

Kıbrıs Türk Milli Arşivi

II. Süreli Yayınlar

C. Gazeteler

Ankebut

Doğru Yol

Hakikat

Söz

D. Dergiler

Davul

III. İnceleme Yapıtlar ve Anılar

A. Kitaplar

Altan, Mustafa Haşim, *Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları*, KKTC, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları 39, Ankara, 1997.

Gazioğlu, Ahmet C., *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II 1878-1952*, Lefkoşa, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi Yayınları, Nisan 1996.

-----, *Enosis Çemberinde Türkler*, 2. bs., Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 2000.

İsmail, Sabahattin, Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye- Kıbrıs İlişkileri (1919- 1938)*, Lefkoşa, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.

Keser, Ulvi, *Kıbrıs 1914-1923 Fransız Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü*, İstanbul, 2000.

Özoran, Beria Remzi, “Kıbrıs’ta Türk Gazeteciliği – İngiliz Geçici İdaresi Devrinde”, *Türk Kültürü*, 1966.

Sönmezoglu, Faruk, *İki Savaş Sırasında ve Arasında Türk Dış Politikası*, İstanbul: Der Yayınları, 2011.

Turan, Orhan, *Tarihten Günümüze Kıbrıs Türk Basını (1879 – 2009)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2013.

Ünlü, Cemalettin, *Kıbrıs’ta Basın Olayı (1878 – 1981)*, Ankara, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, 1981.

Yurdakul, Erdal, *Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs’ta Uygulanması*, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.

B. Makaleler

Akgün, Sibel, “Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs’a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*.

Alasya, Halil Fikret, “Atatürk İnkılâpları ve Kıbrıs Türkleri”, *Kemalist Atılım Dergisi*, 24, 1983.

Bozkurt, İsmail, “Atatürk ve Kıbrıs Kültürü”, *I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, 2001.

Gökdel, Mehmet Ali, “19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü”, *Güvenlik Kuvvetleri Dergisi*, Lefkoşa, sayı 14, Temmuz 1991.

Nesim, Ali, “Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılâpları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*.

Öz, Kübra, “Kıbrıs Türk Kimliğinin İnşasında Atatürk İlke ve İnkılâplarının Etkisi” *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*.

Özoran, Beria Remzi, “İstiklal Harbi Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatanı Yardım Kampanyası”, *Kıbrıs Mektubu Dergisi*.

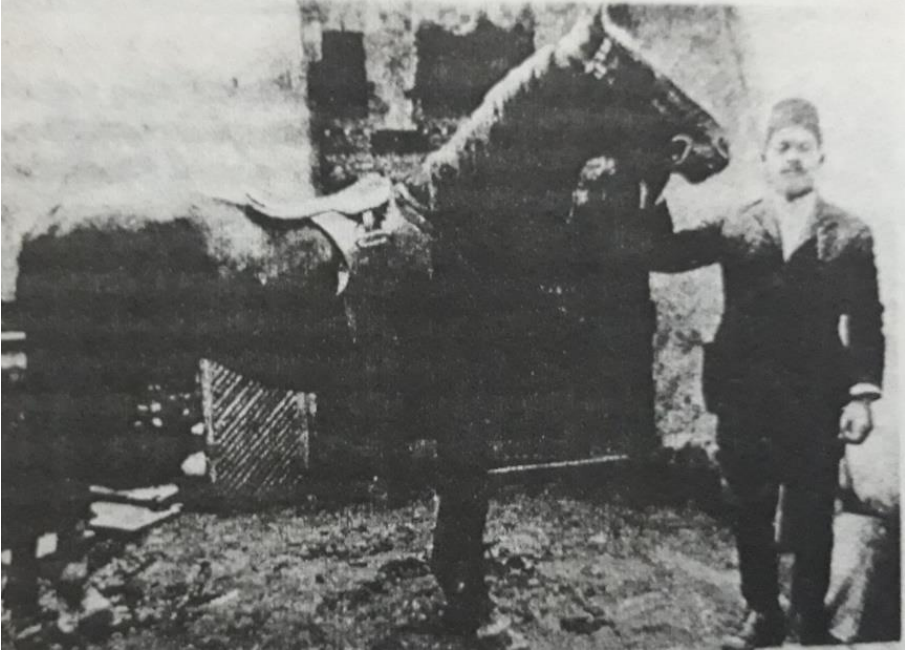
Şahin, İsmail, “Geçmişten Günümüze Kıbrıslı Rumlar: Dil, Din ve Kimlikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*.

Ekler
EK-A: Kurtuluş Savaşı'na Katkı İçin Kıbrıs'ta Oynanan Piyesleri
Gösteren Liste⁶¹

PIYESİNİN ADI VE YAZARI	SANINLAYAN	SANINLAYANIN YER VE TARİHİ
1. Müsamere	Hürriyet ve Terakki K.	Lefkoşa (?)
2. Yarın Türkler (Aka Gündüz)	Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti	L/ka 28-29.1.1922
3. Tiraçe (?)	-	L/ka 28.3.1922
4. Türk Kuru (?)	-	L/ka 21.12.1921
5. Tiyatro (?)	Lefkoşalı gençler (Muhacirin-i İslamiye)	L/ka 21.3.1922
6. Tiyatro (?)	Bafli Kadınlar (Muhacirin-i İslamiye)	Baf 1921
7. Müsamere	Bafli Kadınlar (Muhacirin-i İslamiye)	Baf 1921
8. Müsamere	Limanlı gençler (Muhacirin-i İslamiye)	Limanlı 1921
9. Müsamere	Mağusalı Kadınlar (Muhacirin-i İslamiye)	Mağusa 1921
10. Müsamere	Leymonurda Kadınlar (Muhacirin-i İslamiye)	Limanlı 1921
11. Peristerona köyü öğretmeni Latife Hanımın yazıp oynattığı piyes	Peristerona ve Çevre Köy Kadınları	Peristerona 1921
12. Tiraçe (?)	Mağusalı gençler (Muhacirin-i İslamiye)	M/ka 23.4.1921
13. Tiyatro (?)	Mağusa Kur. Mektebi Öğrencileri (Muhacirin-i İslamiye)	M/ka 24.4.1921
14. Tiyatro (?)	Bafli gençler (Muhacirin-i İslamiye)	Baf 1921
15. Tiyatro (?)	Anatya köy öğretmeni Süleyman Efendi (Muhacirin-i İslamiye)	Anatya 1921
16. Tiyatro (?)	Ardeş Mahallesi Cemiyeti (Muhacirin-i İslamiye)	Mağusa 1921
17. Yarın Yahut Silate (Namık Kemal)	Ardeşli Gençler (Muhacirin-i İslamiye)	L/ka 30.12.1921
18. Yarın Yahut Silate (Namık Kemal)	Lefkoşalı Gençler (Muhacirin-i İslamiye)	Lefkoşa 1922
19. Tiyatro (?)	İlimaye-i Eşref yazarına (Kurtuluş savaşı sırasında pehit öğretmenleri çocukları için)	(?) 1922
20. Türk Kuru (?)	-	(?) 1922
21. Muhacirin-i İslamiye (Aka Gündüz)	İlimaye-i Eşref yazarına	Lefkoşa 1922

⁶¹ Sabahattin İsmail, Ergin Birinci, *Atatürk Döneminde Türkiye- Kıbrıs İlişkileri (1919- 1938)*, Lefkoşa, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları- 8, s. 2.

**EK-B: Kurtuluş Savaşını Desteklemek İçin Açılan Kampanyaya
Yariş Atını Satarak Katılan Kıbrışlı Türk İbrahim Ali⁶²**

⁶² İsmail, Birinci, *a.g.e.* s. 14.

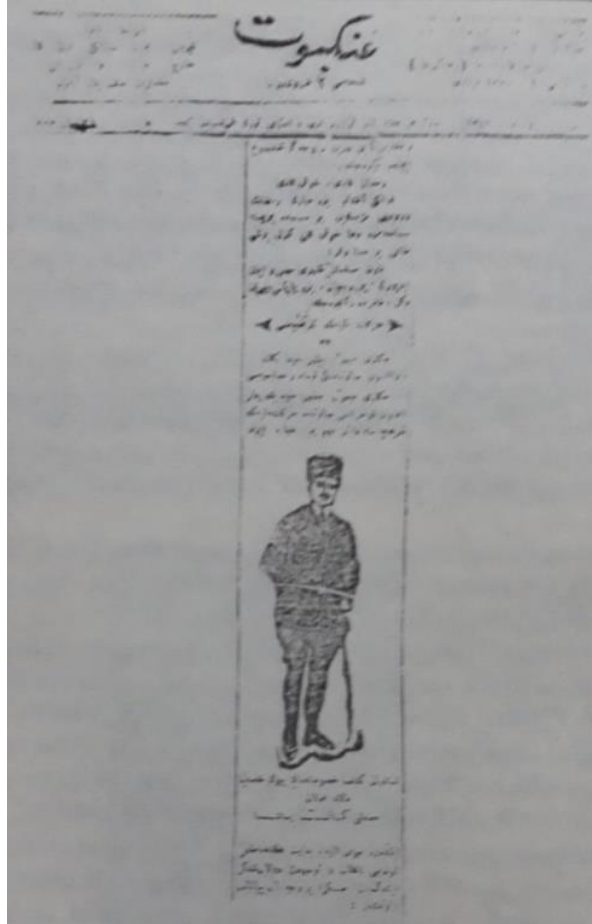
EK-C: Kurtuluş Savaşı'na Maddi Katkıda Bulunmak Amacıyla Satılan Kartpostallardan Bir Örnek⁶³

Kurtuluş savaşına maddi katkıda bulunmak amacıyla satılan kartpostallardan biri

⁶³ A.g.e., s.5.

**EK-D: “İstikbali Keşf Hususunda En Büyük Hassaya Malik Olan
Mustafa Kemal Paşa”
(Kıbrıs –Larnaka: Ankebut, 21 Nisan 1923, sayı 133)⁶⁴**

⁶⁴ İsmail, Birinci, *a.g.e.* s. 8.

KIBRIS TÜRK MİLLİ MÜCADELESİNDE MÜLKİYELİLER*

ÖZET

607 yıl Osmanlı egemenliğinde kalan Kıbrıs, 1877-78 Osmanlı – Rus savaşı sonunda 1878’de yapılan anlaşma ile önce geçici olarak, 1914 yılında da Osmanlı’nın kendisine karşı savaşa girdiği gerekçesiyle fiili olarak İngiliz yönetimine geçmiştir. 1923 yılındaki Lozan Barış Antlaşmasıyla da yeni Türk Devleti tarafından bu hakimiyet hukuken kabul edilmiştir.

Adanın İngiliz yönetimine geçmesiyle de Kıbrıs Türkü için zor bir süreç başlamıştır. Rumların Megali İdea çerçevesindeki Enosis çabaları bu süreçte daha da yoğunlaşmış ve Türklere karşı fiili eylemlere ve hatta süreç sonunda katliamlara dönüşmüştür. Rumlara karşı Kıbrıs Türkünü denge unsuru olarak kullanan İngiliz yönetiminin bu politikalarından zarar gören daima Kıbrıs Türk Toplumudur.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’nin Kıbrıs’taki özerklik çalışmalarını, kendi Enosis amaçlarına karşı olumsuz bir politika olarak gören Rumların 1955 yılında EOKA Tedhiş Örgütü’nü kurarak Kıbrıs Türküne karşı planlı yok etme eylemlerine girişmesi sonucu, Kıbrıs Türk toplumu da öz savunmasını gerçekleştirmek amacıyla Türkiye’nin desteğiyle örgütlenme yoluna gitmiş ve Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)’ni kurmuştur. Bu teşkilatla da Kıbrıs Türk Milli Mücadelesini başarıyla gerçekleştirerek Bağımsız KKTC’nin kurulmasına önayak olmuştur.

İşte bu zorlu süreçte TMT’ye girerek Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde onurlu yerlerini alan Mülkiyeli Kıbrıs Türkleri de bulunmaktadır. Dolayısı ile bu Mülkiyeli Kıbrıs Türkleri, verdikleri bu mücadeleyle de bu onuru, mensubu oldukları Mülkiye’ye de ait kılmaktadırlar.

Bu çalışmada; Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde mücahit komutanı, Barış Harekatı sonrasındaki siyasal süreçte de devletin değişik kademelerinde devlet görevlisi ve bakan olarak görev almış olan Mülkiyeli mücahitler

* Bu makale, 19-20 Kasım 2019 tarihinde Ankara’da yapılan **Türkiye’nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye Sempozyumu**’nda Tam metin bildiri olarak sunulmuştur. Turgay Bülent Göktürk, *“Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde Mülkiyeliler”*, Türkiye’nin Modernleşme Süreci ve Mekteb-i Mülkiye Sempozyumu Bildiri Kitabı, Ankara Üniversitesi Yayınları No: 696, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:626, Ankara, 2021, ss. 757-784.

Taner Etkin ve İsmail Bozkurt'un sürece katkılarını ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Mülkiye, Kıbrıs, Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi, TMT

POLITICAL SCIENCE GRADUATES IN CYPRUS TURKISH NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

Cyprus which remained under Ottoman rule for 607 years, temporarily transferred to the British administration under the agreement of 1878 at the end of the 1877-78 Ottoman-Russian War, then it actually controlled by British administration on the grounds that the Ottomans entered the war against them in 1914, then this sovereignty was legally accepted by the new Turkish State with the Lausanne Peace Treaty in 1923.

With the transition of the island's administration to the British, a difficult process started for the Turkish Cypriot people. The Enosis efforts of the Greeks became more intense in this process within the framework of the Megali Idea and turned into actual actions against the Turks and even massacres at the end of the process. The Turkish Cypriot community has always been harmed by these policies of the British administration, which uses the Turkish Cypriots as a balance against the Greeks.

After the Second World War the autonomy efforts of British in Cyprus saw as a negative policy against Enosis by Greeks, because of this reason they established EOKA Terror Organization in 1955 which is aimed destruction of the Turkish Cypriots, after this attempt the Turkish Cypriot community realize its self-defense with the support of Turkey and Turkish Resistance Organization (TMT) was established. With this organization(TMT), the Turkish Cypriot National Struggle has been realized successfully and has led to the establishment of the Independent TRNC.

In this challenging process, there are also cypriot political science graduates who entered the TMT and took their honorable place in the Turkish Cypriot National Struggle and these Turkish Cypriots make this honor to the political science graduates that they belong to.

In this study; We have tried to put forward the contributions of the combatant commander Taner Etkin and İsmail Bozkurt, who graduated from political science and served as state officials and ministers at different levels of the state in the political process after the Peace Operation.

Keywords: Political Science, Cyprus, Turkish Cypriot National Struggle, TMT

GENEL

Kıbrıs, 1571'de Osmanlı'nın Adayı fethetmesinin ardından, 1877-78 Osmanlı – Rus savaşı sonunda yapılan anlaşma ile geçici olarak İngiliz yönetimine devredilene kadar 307 yıl Osmanlı egemenliğinde kaldı. 1914 yılında da Osmanlı'nın kendisine karşı savaşa girdiği gerekçesiyle fiili olarak İngiliz yönetimine geçti. 1923 yılındaki Lozan Barış Antlaşmasıyla da yeni Türk Devleti tarafından bu hakimiyet hukuken kabul edildi.

Adanın İngiliz yönetimine geçmesi, Kıbrıs Türkü için zor bir sürecin başlamasına neden oldu. Rumların Megali İdea çerçevesindeki Enosis çabaları bu süreçte daha da yoğunlaştı ve Türklere karşı fiili eylemlere ve hatta süreç sonunda katliamlara dönüştü. Rumlara karşı Kıbrıs Türkünü denge unsuru olarak kullanan İngiliz yönetiminin bu politikalarından zarar gören daima Kıbrıs Türk Toplumunu oldu.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin Kıbrıs'taki özerklik çalışmalarını, kendi Enosis amaçlarına karşı olumsuz bir politika olarak gören Rumların, 1955 yılında EOKA Tedhiş Örgütü'nü kurarak Kıbrıs Türkü'ne karşı planlı yok etme eylemlerine girişmesi sonucu, Kıbrıs Türk toplumu da öz savunmasını gerçekleştirmek amacıyla Türkiye'nin desteğiyle örgütlenme yoluna giderek Türk Mukavemet Teşkilatı(TMT)'ni kurdu. Bu teşkilat, Kıbrıs Türk Milli Mücadelesini başarıyla gerçekleştirerek Bağımsız KKTC'nin kurulmasına önyak oldu. İşte bu zorlu süreçte TMT'ye girerek Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde onurlu yerlerini alan ve bu mücadelenin sonunda bağımsız bir devlet kurulmasında fiilen önemli rol oynayan Mülkiyeli Kıbrıs Türkleri de bulunmaktadır. Dolayısı ile bu Mülkiyeli Kıbrıs Türkleri, verdikleri mücadeleyle de bu onuru, mensubu oldukları Mülkiye'ye de ait kılmaktadırlar.

Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde mücahit komutanı, Barış Harekatı sonrasındaki siyasal süreçte de devletin değişik kademelerinde devlet görevlisi ve bakan olarak görev almış olan Mülkiyeli mücahitler İsmail Bozkurt ve Taner Etkin'in sürece katkıları da bu çalışmanın temel konusunu teşkil etmiştir.

MÜLKİYELİ MÜCAHİT İSMAİL BOZKURT

İsmail Bozkurt, 1940 yılında Larnaka'nın Boğaziçi Köyü'nde doğdu. Henüz ilkokuldayken, Kıbrıs'taki Bozkurt gazetesinin yayıma başladığı dönemde konu ettiği Bozkurt destanı O'nu etkilemiş, soyadının Bozkurt olmasına karar vermişti. Lise yıllarında da bu fikrini değiştirmede. Kendi başına ancak 18 yaşını doldurup reşit olacağı 24 Şubat 1958'den sonra bu soyadını alabilirdi. Oysa lise diplomasını Bozkurt soyadıyla almayı ve hatta ailesinin de bu soyadını taşımasını istiyordu. Bütün bunların olması için de babasını kendisi "reşit" olmadan önce bu soyadını almaya ikna etmesi gerekiyordu. Öyle de oldu. İsmail 18 yaşını doldurmadan, babası Bozkurt soyadını aldı (Bozkurt, 2018:343).

1958, adada çatışmaların yoğunlaştığı bir yıl oldu. 1957 Kasımı'nda ortaya çıkan TMT bir yıl sonra güçlenerek yaygınlaşmıştı. Ulusçuluğun çok tırmandığı o dönemin önemli olaylarından biri, Türk köylerinin adlarının Türkçeleştirilmesi oldu. İsmail Bozkurt'un köyü bir vadinin içinde, ortasından dere akan çok güzel bir köydü. Bozkurt, dünyanın en güzel vadisi olduğuna inandıkları köylere Boğaziçi adının uygun olacağını savunuyordu. Önerisi köylüleri tarafından da kabul gördü ve Aytoto/Aytotoro (Rumca ve İngilizce Ayios/Agios Teodoros) adını taşıyan köylerinin adı Boğaziçi oldu (Bozkurt, 2018:344).

Bozkurt'un mücahitlik görevi, lise öğrenimi için geldiği Gazimağusa'da lise sonda iken, 1958 başında TMT'ye girerek başladı. Sınıf arkadaşı Altay'ın (Akarı) liderliğinde bir hücre idiler. Hücrede kendisinden başka Selçuk Saltuk, Fevzi Çakmak ve şimdi adlarını anımsayamadığı birkaç arkadaşı daha vardı.

O'na verilen ilk görev, bildiri dağıtmaktı ve bu görevi soru sormadan yerine getiriyordu. Avluya açılan odaları olan bir evde kalıyorlardı ve Ona da anahtarı kendisinde olan bir oda ayrılmıştı. Bildiri dağıtmanın yanında TMT için yerine getirdiği en önemli görev, O'na teslim edilen bazı ilkel silahları, odasında, yatağının altında korumaktı. Zaman zaman köylerden gelip belirlenmiş parolayı söyleyen kişilere yatağının altında bulunan silahları teslim ederdi (Bozkurt, mülakat).

Bozkurt, Mülkiyeyi Keşfediyor

1958'de lisenin sonlarına doğru tercihi belirmeye başlamıştı. Harp Okulu'na gitmek en büyük hayaliydi. Ancak, ortaokulu bitirirken askeri

liseye girmek için yaptığı başvuru, Türk yurttaşı olmadığı gerekçesiyle geri çevrilmiş, yaşadığı bu deneyim O'nu ümitsizliğe itmişti. Bu nedenle Harp Okulu'na başvurmadı. Oysa köprü'nün altından çok sular geçmiş, müracaat koşulları değişmiş, Kıbrıs Türkü gençler de Harp Okuluna alınıyormuş. Bozkurt bunu Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne girdikten epey sonra, bir sınıf arkadaşının Hava Harp Okulu'na girdiğini duyunca öğrenerek çok üzülmüştü. Askerlik hayal olunca, birkaç meslek üzerinde yoğunlaştı. Ancak kesin karar veremiyordu. O dönemde ilçe merkezi Larnaka'da tek Türk eczacı bile olmadığı için babası ilk Türk eczacısı olabileceği düşüncesiyle O'nu bu mesleğe yönlendiriyordu. Babasının tüm isteğine karşın eczacılığı hiç istemedi (Bozkurt, mülakat), (Bozkurt, 2018:345).

Yaz tatilinde bir gün diplomasını almak için gittiği Mağusa'da, Namık Kemal Lisesi'nin bahçesinde İsmet Kotak'la karşılaştı. İsmet, lisede O'ndan bir sınıf büyüktü. İsmet Kotak'ın üniversite konusunda ne düşündüğü sorusuna "Hukuk" cevabını verdi. Kendisinin Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuduğunu, bu fakülteyi bitirenlerin, belli sayıda fark dersini vererek hukuk diploması da almaya hak kazandıklarını anlatan Kotak, Bozkurt'a Hukuk düşündüğüne göre, Siyasala girerek iki diploma sahibi olabileceğini söyledi. İsmet'in anlattıklarına akıllı yatan İsmail Bozkurt, konuyu babasına da anlattı. "İki diploma" konusu onun da hoşuna gitti ve Siyasalda okumasına onay verdi. Sonuçta İsmet'in önerisi ve verdiği bilgiler doğrultusunda, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde karar kıldı (Bozkurt, mülakat); (Bozkurt, 2018:346-347).

İsmail Bozkurt Köyünde TMT'yi Kuruyor

1958 Haziranı'nda liseyi bitirip döndüğünde, köyünde TMT'nin izini sürmeye çalışan Bozkurt, hiçbir ize rastlamadı. TMT henüz buralarda örgütlenmemişti. Üniversiteye gitme hazırlığı yaptığı günlerde bir gece yarısı, Rumların Türk mahallesini basacakları haberi çıktı ve haber bir anda tüm mahalleye yayıldı. Yaşadıkları köy, karma bir köydü. Yani Türkler ve Rumlar ayrı mahallelerde aynı köy içerisinde yaşıyordu. Çıkan haber üzerine herkes yatağından fırlayıp eline ne geçtiyse (Sopa, çapa, yaba vb.) alıp sınıra koştu. İngiliz Yönetimi EOKA terörünün başlamasından sonra adadaki tüm av tüfeklerini topladığı için birkaç kaçak silahın dışında kimsede silah yoktu. İsmail Bozkurt da babasıyla birlikte sınıra koştu. O gece beklenen olmadı. Rumlar ortada yoktu.

Ertesi gün aralarında babasının da bulunduğu köy ileri gelenleri, Bozkurt'un akrabası İsmail Ağa'nın kahvesinde toplanıp durum değerlendirmesi yapmaya başladılar. Büyükler, hele babalar konuşurken küçükler saygıdan susmak zorundaydı. Bundan dolayı İsmail de konuşmalara katılamıyor, fakat onları can kulağıyla dinliyordu. İçlerinden biri "Bu iş böyle yürümez, bizim de teşkilat kurmamız lazım" şeklinde görüş bildirdi. Bu görüşe herkes katıldı ve bir örgüt kurma konusunda tam bir görüş birliği oluştu.

Ancak kimse nasıl bir örgüt kurulacağını, ilk adımın nasıl atılacağını bilmiyordu. Bozkurt, o gece "Durumdan vazife çıkarıp" köyünde örgütünü kendisinin kurmasına karar verdi. TMT bağlantısı Mağusa'da olduğu için bu yörede TMT'den kimseyi tanımiyordu. Çevre köylerde TMT'nin izini sürmeye başladı. Ancak, gizliliğe önem verilmesinden dolayı TMT'de görev alan kişilere ulaşması imkansızdı. Köyde güvendiği kişilerle tek tek görüşüp köy ilkokulunun yakınındaki spor sahasında toplanmalarını sağlayarak onlara, "O günden itibaren köyün gizli örgütünü olarak çalışmada birlikte olup olamayacaklarını" sordu. Toplantıya katılan Arif Hilmi (Şenyapılı), Arif İsmail, Yusuf Hüseyin Muharrem (Güneyli), Muharrem Cuma (Karaşahin)'in olumlu cevap vermesiyle köyündeki ilk gizli örgüt kurulmuş oldu.

Onlara nasıl çalışacaklarını, gizliliğin önemini Magusa'daki TMT tecrübesiyle anlattı. Köyde zaten güçlü bir karizması vardı. Köy gençleri ona çok inanıp güveniyorlardı. O andan itibaren köydeki görevi başlamış oldu. İlk iş olarak gençleri örgütleyerek özellikle geceleri, saptadığı belirli noktalarda gözcüler buldurmaya başladı (Bozkurt, mülakat); (Bozkurt, 2018:349).

Bu arada Larnaka'da kalan halasının oğlu Davut (Dinçer) Bey'e, TMT ile bağlantısından söz etmeden, köyde yapmak istediklerini anlattı ve yardım sözü aldı. Hemen akabinde Davut Bey'in TMT'ye girmesi ve örgütte hızla yükselerek yetkili konumlara gelmesiyle daha fazla destek aldılar. Bu arada silah arayışına girdiler. Bazı ilkel silahları bulup satın aldılar ve bunun için gerekli parayı da Davut Bey cebinden verdi. Kendileri de Mağusa'da iken öğrendiği tekniklerle su borularından ve şişelerden bomba yapmaya başladılar. Ancak malzeme bulmakta zorlanıyorlardı (Bozkurt, 2018:350).

Mülkiye Yolunda Duygusal Bir Anı

İsmail Bozkurt, Köy teşkilatından Arif Hilmi (Şenyapılı) ile birlikte, bir gün Babasıyla Larnaka'ya giderler. Köy otobüsünün durduğu Vakıflar'a ait handa, Demirci İbrahim ve Fevzi Kardeşler'in demirci atölyesi bulunmaktadır. Arif Hilmi ve İsmail, atölyenin dışında çok sayıda atık su borusu parçasıyla küçük demir parçaları olduğunu görünce bunları bomba yapmada kullanmak maksadıyla alıp köye götürmeye karar verirler. Malzemeyi, babasının otobüsüne görünmeyecek, kuşku yaratmayacak şekilde saklamaları gerekiyordu. Kimin olduğunu bilmedikleri bir küfenin içine koyup üzerini örterler. Köye ulaşınca bir yolunu bulup bunları alabileceklerini düşünmektedirler.

Köye doğru Larnaka'nın içinden ilerleyen otobüs, o dönemde Türklerce "Millet Bahçesi" olarak bilinen parkın yanında, İngiliz askerleri tarafından durdurulur. Askerlerin yanında Türk ve Rum polisler bulunmaktadır. Yolcular indirilip ite kaka karşılıklı iki sıra halinde dizildikten sonra otobüs aranır. Askerler, sakladıkları malzemeyi hemen elleriyle koymuş gibi bulurlar. Sonradan öğrendiklerine göre, malzemeleri otobüse saklarken Onları gören kendi köylülerinden bir Türk, İngilizlere ihbarda bulunmuştur (Mülakatta İsmail Bozkurt, bu kişinin ailesini düşünerek adını vermemiştir. TBG). Askerlerin başındaki İngiliz subay, malzemenin sahibinin kim olduğunu sorar. Eğer suçlu ortaya çıkmaz veya söylenmez ise herkesi tutuklayacağını belirtir. Bu subayın söyledikleri, anında bir Türk polis tarafından Türkçeye çevrilmektedir. Tesadüfen İsmail Bozkurt, Arif Hilmi ile karşı karşıya durmaktadırlar ve o anda göz göze gelirler. Bozkurt, Arif'in evli ve çocukları olduğunu düşünerek "Benim" demeye hazırlanırken, Arif "Sen sus" anlamında kaş göz işareti yaparak Bozkurt'tan önce öne atılır ve "Bana aittir" diye haykırır. Onu tutuklayıp götürürler ve günlerce, haftalarca hapisanede tutarlar.

Arif Hilmi'nin daha sonra İsmail Bozkurt'a anlattığına göre; Arif Hilmi, Bozkurt'un üniversiteye gideceğini düşünerek, Onu korumak amacıyla atılmıştır (Bozkurt, mülakat).

Ankara Yolculuğu Başlıyor

Ankara'ya gidecek olmasına babası da sevinir. Bunun nedeni, hem Ankara'da yakın akrabalarının olması, hem de babasına göre Ankara'nın öğrenciler için daha güvenli ve İstanbul gibi "baştan çıkarıcı" olmadığına inanması idi (Bozkurt, mülakat), (Bozkurt, 2018:355).

Babasının bir mektup yazarak ilgilenmesini istediği amcaoğlu Saffet Bey, Onu Esenboğa Havaalanında karşılar ve evinde birkaç gün büyük bir konukseverlikle misafir etmekle birlikte okul ve kayıt işlemlerinde de yardımcı olur, Ankara'yı gezip tanıtır. O günlerin küçük Ankarası bile, her şeyin çok küçük olduğu bir adadan gelen Bozkurt için dev boyuttadır.

Sonunda Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne 1009 numarayla kayıt olur ve Siyasal Bilgiler Yurdu'na yerleşir. İsmail Bozkurt Kıbrıs'ta İsmet Kotak'tan Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni öğrenmişti. Ama tarihini, "üssü mizan"ını, marşını, öğrencilerine "inek" denildiğini bilmiyordu. Bugün olduğu gibi o zaman da Cebeci'deki binasındaydı fakülte. Oraya girdiği 1958 yılı fakültenin 99., 1959 yılı da 100. kuruluş yıldönümüydü. 1859 yılında İstanbul'da "Mekteb-i Mülkiye-i Şahane" olarak açılan okulun adı, 1918'de "Mekteb-i Mülkiye", Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra 1936-37 öğretim yılında, Atatürk'ün isteğiyle Ankara'ya taşınarak "Siyasal Bilgiler Okulu", 1950'de Ankara Üniversitesi'nin çatısı altına alınarak "Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi" olmuştu (Bozkurt, 2018:365).

Türkiye Cumhuriyeti'nin mülki yöneticilerinin, diplomatlarının ve maliyecilerinin büyük kısmı mülkiyeli olarak nitelenen fakülte mezunlarından oluşuyordu. Fakülte mezunu mülkiyelilerden çok sayıda başbakan, bakan, milletvekili, büyükelçi, vali yetişmişti. Kıbrıslı olup da bu fakülteden mezun olan çok az kişi vardı. İlk kez o yıl, 11 başka Kıbrıslı Türk öğrenci de fakülteye yazılmıştı (Bozkurt, 2018:367).

Derslere devam zorunluluğu yoktu, ama O dersi kaçırmamaya çalışırdı. Hocaların anlattıklarını dinlemek hoşuna gider, üstelik anlatılanlar beynine kazınırdı. Sınav zamanı sabahlara kadar çalışma modası vardı. Oysa Bozkurt kesinlikle sınav öncesi gecesi, en fazla gece yarısına kadar oturur çalışırdı. Özellikle sınıfta hocanın söylediklerini dinlediğinden, sadece bir kez okumak yeterli gelirdi. Dört yıllık fakülte yaşamında yalnızca bir kez Ticaret Hukuku'ndan beşin altında, hem de sıfır aldı. Ancak diğer derslerinin not ortalaması 7.5'un üzerinde olduğu için yalnız bu dersin sınavına girmişti (Bozkurt, 2018:365), (Bozkurt, mülakat).

Bozkurt'un Fahir Armaoğlu ile İlgili Unutamadığı Anısı

Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esener ABD'de konuk profesör olduğu için Siyasi Tarih dersini, o zamanlar Doçent olan Fahir Armaoğlu veriyordu. Sınav dönemi başlamıştı. Öğrenciler genellikle sabahlara kadar inekliyorlardı.

İsmail ise, ilke edinmiş, gece yarısına kadar çalışıp yatıyor, uykusunu alarak sabah sınava dinç şekilde giriyordu. Siyasi Tarih sınavından bir gün önce, o günlerde TMT için Zirköy’de eğitimini tamamlayan birkaç Kıbrıslı Türk yanına gelmişti. Onlarla gezip dolaştıktan sonra Bozkurt geç vakitte eve dönmek zorunda kalmıştı.

O gece üniversite yaşamında ilk kez sabah saat 03.00’e kadar oturup çalışmıştı. Sınav 08.30’da başlayacaktı ve O da sınav grubunun başındaydı. Yani sınava ilk olarak alınacaktı. Saat 08.40’da uyanarak yatağından fırlayan Bozkurt, öyle hızlı davranmıştı ki beş dakika sonra, 08.45’de sınav odasının kapısında dikilmişti. Ancak hoca Ondan sonrakileri odaya alıp sınavı başlatmıştı. Tabii ki bu sıkıntılı bir durumdu. O dönemde sıkı kurallar ve hocaların geniş takdir yetkisi vardı. Onu sınava almayıp sıfırı basabilirdi. Bir fırsatını bulup içeriye sızdı ve Fahir Hoca’dan özür dileyip kendisini sınava alması için dil döktü. Fahir Hoca kızgın bir şekilde dışarıda beklemesini, düşüneceğini söyledi. Dışarıya çıkıp heyecanla bekleyen Bozkurt’un moral bozukluğundan kafasının içi boşalmıştı. Neyse ki hoca insafılı davranıp bir süre sonra Onu sınava aldı. Bozkurt yazdırılan iki soruya öngörülen sürede uygun şekilde yanıt verdi. Sözlü bölümde de hoca çok sıkıştırdığı halde kendi ifadesiyle “çatır çatır” cevapladı. En sonunda “Hakkın 10”, dedi Fahir Hoca, “Ama geç kaldığın için sana ders olması bakımından 8,5 vereceğim”. Bozkurt’un yapabileceği bir şey yoktu. “Sağol Hocam” deyip çıktı (Bozkurt, mülakat) (Bozkurt, 2018:369).

Yıllar sonra İsmail Bozkurt Kıbrıs’ta politik mevkilerden birindeyken profesör olan ve bir gazetede yazıları çıkan hocası Fahir Armaoğlu, bir vesileyle Kıbrıs’a gelir ve Onunla ilgilenme görevi de Bozkurt’a düşer. Bu ziyaret sırasında Bozkurt bir gün “Hocam, Benim sizinle ilgili ilginç bir anım var” diyerek bu olayı anlatır. Hoca şaşırarak olayı anımsamadığını söyler ve üzülür. Oysa Bozkurt’un amacı Onu üzme değildir tabii ki. Bir süre sonra hocasının vefat ettiğini duyan Bozkurt bu olayı anımsayıp çok üzülmüştür(Bozkurt, mülakat).

Fakülte gelenekleri içinde her öğrenciye bir “Lakap/takma ad” vermek de vardı. İsmail Bozkurt’a verilen takma ad, “Komiser” idi. Konunun “Kaymakamlık” olduğu bir derste, İngiliz Sömürge Yönetimi’nin kaymakam karşılığında “Komiser” sözcüğünü kullandığını belirtmesi nedeniyle takılmıştı bu lakap Ona (Bozkurt, mülakat).

Siyasal Bilgiler Fakültesi Kıbrıslı Öğrenciler Derneği

Bozkurt dördüncü yılına (1961-1962) geçerken, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki Kıbrıslı Türk öğrencilerin sayısı 40'a ulaşmış, bir topluluk oluşmuştu. Bu arada 1960'da ordunun yönetime el koyması, buna bağlı olarak aynı yıl Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra başlayan siyasal devinim, fakülte'deki Kıbrıslı öğrenciler arasında da etkili oldu. Siyasal hareketler görülmeye başladı. Önce Abohor adlı bir duvar gazetesi çıkmaya başladı. Abohor, KKTC'de Cihangir adını taşıyan köyün eski adıdır. Daha sonra 1962 başlarında fakülte'deki Kıbrıslı öğrencilerin ayrı bir öğrenci derneği kurması konusu gündeme geldi, çalışmalara başlandı. Yapılan seçimlerde İsmet Kotak ve İsmail Bozkurt aday oldular. Bozkurt açık farkla seçilerek derneğin ilk başkanı oldu. Bu, Türkiye'deki Kıbrıslı öğrencilerin kurduğu ilk bağımsız dernekti (Bozkurt, 2018:374).

Ankara Zirköy'de Askeri Eğitim

Ankara Üniversitesi Dil, Tarih, Coğrafya Fakültesi'nde okuyan Aydın Sami (Samiler) bir gün İsmail Bozkurt'un yanına gelir. Bozkurt O'nu ismen bilmekte, ama yakından tanımamaktadır. Kendini tanıtan Aydın Sami, Kıbrıs'tan kendisiyle ilgili bilgi geldiğini, Ankara'da TMT bağlantısını kendisinin sağlayacağını söyler. Bir süre sonra Ankara'da öğrencilerden bir grup oluşturulup yaz tatilinde eğitime alınacağını, bunun için Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Bozkurt ile birlikte okuyan, iyi bildiği ve güvendiği kişileri saptamasını ister. Yaz tatilinin önemli bir bölümünü Ankara'da eğitimde geçireceklerinden ailelerine uygun mazeret bulmalarını da söyler.

Bozkurt güvendiği birkaç arkadaşına durumu anlatır. Gizliliğin önemini ve ailelerine uygun bir mazeretini bildirmelerini izah eder. Ancak bunlardan birisi, "Ne olacak? Ankara'da niçin kaldığımızın gerçek sebebini söyleriz." şeklinde cevap verince onu önermekten vazgeçer. Normalde o yaz İngiltere'ye çalışmaya gitmeyi planlayan Bozkurt, gidişini erteler. Ailesine ve İngiltere'deki akrabalarına bazı kurslara katılacağı için geç geleceğini söyler. TMT'nin insan kaynağının belirli bir program içinde eğitilmesi, Türkiye ile bağlantı kurulduktan sonra oldu. İlk grup, Ankara yakınlarındaki Zir Vadisinde, Zirköy'de, 1958'de eğitildi. Eğitim çalışmaları daha sonra Antalya ve Kıbrıs içinde de TMT yer üstüne çıkıncaya kadar sürdü. Bozkurt ve arkadaşlarının 1959 yazında TMT'li öğrenci grubu olarak Zirköy'de eğitime alınmaları bu bağlamdaydı ve bu

grup eğitilen ilk gruplardan biriydi. Grubun tümü üniversite öğrencilerinden oluşuyordu (Bozkurt, 2018:393-394), (Bozkurt, mülakat). Belirlenen günde kimseye haber vermeden ve sezdirmeden, çok az bir eşyayla Ankara Paraşüt Kulesi yanında bulunmaları istendi. Bir askeri kamyon gelip onları götürdü. Kampta görevli olarak Bursalı bir çavuş ve birkaç er vardı. Değişik günlerde eğitim vermek için farklı subaylar gelirdi kampa. Eğitim süresi normalde 8-10 gün iken onların eğitimi üç hafta sürdü. Bu süre içinde gizli örgüt çalışması, silah eğitimi gördüler. Kılık kıyafet, saç sakalla hiç askere benzemiyorlardı.

Eğitimcilerinden Cemal Binbaşı, gizli olarak Kıbrıs'ta bulunduğunu hissettirecek biçimde konuşuyordu. Bir keresinde teknelerinin İngiliz askerlerinin baskınına uğradığını anlatmıştı. Kamil Üsteğmen yakın dövüş uzmanıydı. Onlarla teke tek ilgilenen bir eğitmendi.

Eğitimde bir gün Rauf Denктаş kampa ziyarete gelmişti. Denктаş'ın TMT ile ilişkisi gizliydi. Kampa gelmesi büyük moral kaynağı olmuştu. Bozkurt, Onun TMT kurucularından biri olduğunu çok sonra öğrenecektir. Eğitimde onlara ısrarla söylenen bir şey vardı. Günü geldiğinde gözlerini kırpmadan görevlerini yapacaklardı. Onlardan istenen kısa bir süre direnmeleri ve dayanmalarıydı. Hatta 24 saati vurgulayanlar vardı. Kısa sürede veya bazılarının söylediği gibi, 24 saatte Türkiye, Türk Ordusu yardımlarına koşacaktı (Bozkurt, mülakat).

Pratikte Akritas Planı yürürlüğe girip onları yok etme hareketi başladığında, O ve Onun gibi eğitim gören mücahitler, Türkiye'nin yardımlarına koşmasını beklerken hep bu "24 saat" veya "Kısa bir süre" sözünü anımsadılar. Bozkurt'un ifadesiyle; "Ne yazık ki pratik, ağızdan çıkan söz gibi olmuyor. 21 Aralık 1963'ten birkaç gün sonra Kıbrıs göklerini delen Türk jetleri bir netice alamadı. Erenköy bombardımanı, 15 Kasım 1967 Geçitkale-Boğaziçi saldırısından sonra uçakların gelmesi de işe yaramadı ve TMT'nin eğitilen direnişçilerine verilen "24 saat" veya "Kısa bir süre sonra yanınızdayız" sözü, ancak 11 yıl sonra 1974 Barış Harekatı ile gerçekleşti (Bozkurt, mülakat), (Bozkurt, 2018:397). "

Sonuçta eğitim bitti. Eğitim bittiğinde Bozkurt'un kendine güveni artmıştı. Görev almaya hazırды. Bu eğitimin ardından İngiltere'ye çalışmaya gitti.

27 Mayıs'ın Bozkurt'a Katkısı

27 Mayıs 1960'da Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin y0netime el koymas0 sonrası oluşturulan Kurucu Meclis ve anayasa çalışmalarında Bozkurt'un hocaları da etkin rol almıştı. Kurulan h0k0mette ve Kurucu Meclis'te hocaları vardı. Prof. Fehmi Yavuz 6nce eğitim, sonra imar bakanı oldu. Muammer Aksoy ve Bahri Savcı, Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında oluşturulan Anayasa Komisyonu'ndaydı. Çok şanslılardı. 0nk0 bu hocalar yaşadıklarını sınıfta onlara anlatıyorlardı. Sonradan İsmail Bozkurt da Kıbrıs'ta oluşturulan iki Kurucu Meclis'te bulunacak ve anayasanın yapımında etkin rol alacak, çalışmalarında hocalarından elde ettiği kazanımlar ona çok yardımcı olacaktı (Bozkurt, 2018:401).

Kıbrıs Cumhuriyeti'ne giden yolda Z0rih ve Londra antlaşmalarının imzalandığı 1959 yılı ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulduğu 1960 yılı yaz tatillerini de Londra'da akrabalarının yanında çalışarak geçiren İsmail Bozkurt, bir m0lkiyeli olarak s6z konusu kuruluş antlaşmalarını derinliğine incelemiş ve yorumlayacak d0zeye gelmişti. Ona g6re bu Cumhuriyetin devamı ancak karşılıklı iyi niyetle s0rd0r0lebilirdi. Bu arada Londra'dayken akrabalarının ısrarlarına rağmen elinde olanak varken, İngiliz pasaportu alarak İngiliz vatandaşı olmayı reddetmiş ve Kıbrıs pasaportu almıştı.

1961 yazında ise Kıbrıs'a d6nerek çalışmayı, kurulan cumhuriyeti g6z0yle g6rmeyi yeğledi. Yine çalışmak zorundaydı. Larnaka'da bir akrabasının yardımıyla, zorlukla sular idaresinde bir iş buldu. İş, şebeke yenileme faaliyetlerinde işçilikti. Kazma k0reklerle hendek kazıyorlardı. Ağır ve yorucu bir işti, ancak para kazanmak için iş beğenme l0ks0 yoktu. Bu iş bitince Larnaka Limanı'nda bir s0re hamallık yaptı. Bu arada abone olduğu Kıbrıs Cumhuriyeti Resmi Gazetesi'ni okuyarak, yeni devletin işleyişini kavramaya çalışıyordu (Bozkurt, 2018:422), (Bozkurt, m0lakat).

Mezuniyet ve Kıbrıs'a D6n0ř

Siyasal Bilgiler Fak0ltesi bitirme tezi olarak da “Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası” konusunu seçmişti. 1962 Haziranı'nda iyi bir İngilizceye sahip olarak Ankara 0niversitesi Siyasal Bilgiler Fak0ltesi İdari şubesi (Kamu Y6netimi)'ni bitirdiğinde, İngilizcesi iyi olanlar için Amerika'da burslu okuma olanağı duyurusu yapılmıştı. Ancak Bozkurt, babasının “Yeni kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde iş olduğu” gerekçesiyle Kıbrıs'a derhal d6nmesi isteği 0zerine ailesinin yanına d6nd0. D6ner d6nmez de Vakıflar

Dairesi Müdür Yardımcılığı gibi önemli bir görevin münhal ilanına başvurdu. Ancak iş konusundaki ilk travmayı burada yaşadı. Müracaat edenlerin içinde tek üniversite mezunu olmasına ve aranan niteliklere tam olarak uymasına rağmen nitelikleri bu göreve uygun olmayan bir kişi atandı. Daha sonra Rauf Denктаş'la görüşmeleri sonucu Vakıflar İdaresinde sıradan bir göreve atandı. Belli bir süre sonra da Türkiye'den Türk Cemaat Meclisi Sosyal İşler ve Belediye İşleri Dairesi Müdürü olarak gönderilen Ömer Sami Coşar'ın isteği üzerine önemli bir görev olan Belediyeler Müfettişi olarak görevlendirildi ve Kanlı Noel olarak adlandırılan 1963 Aralığına kadar bu görevde kaldı(Bozkurt, mülakat).

İsmail Bozkurt, 1962 yılında Mülkiye'yi bitirip Kıbrıs'a döndüğünde, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliğinde çalışanlarla birlikte Kıbrıs'ta yaklaşık 30-40 Mülkiye mezunu bulunmaktaydı. Bozkurt'un Mülkiye'den sınıf arkadaşı Onur Öymen de o tarihlerde Lefkoşa'da, büyükelçilikte görevlidir. Mülkiyeliler o dönemlerdeki dayanışmalarını, Kıbrıs'ta Mülkiyeliler Birliği kurarak geliştirmek isterler. Ve 8 Ekim 1963'de "Kıbrıs Mülkiyeliler Birliği" resmen kurulur. Başkanlığına da İsmail Bozkurt seçilir. İlk faaliyetini de 27 Kasım 1963 günü çok ses getiren "Aydın İşsizliği" konulu bir konferans düzenleyerek gerçekleştirir. Ancak kısa bir süre sonra 21 Aralık 1963'de savaş başlayınca diğer sivil toplum örgütleri gibi Mülkiyeliler Birliği de bitkisel hayata girer. Ve "Aydın İşsizliği" konferansının konuşmacılarından işsiz edebiyat öğretmeni Aydın Pekri, Larnaka Tuzlası'nda ilk şehitlerimizden biri olur (Bozkurt, mülakat).

Mücahit Komutanı Bozkurt

21 Aralık 1963'te Rumların saldırısıyla başlayan Kanlı Noel ile birlikte TMT yer üstüne çıkar. İsmail Bozkurt da bu süreçteki Kıbrıs Türk Milli Mücadelesine mücahit olarak katılır. Başlangıçta Lefkoşa'da Fikret Kürşat'ın Petek Beyi olduğu 1. Sarı Petek'te Oğul Beyi olarak göreve başlar. Akritas Planı'nın yürürlüğe girmesiyle Türk Halkı'na karşı başlayan Rum saldırılarına karşı, TMT önderliğinde yapılan Lefkoşa/Çağlayan direnişinin ön safalarında görev yapar. İsmail Bozkurt Mart 1964'den sonra Güney Kıbrıs'taki Geçitkale/Köfünya-Boğaziçi/Aytotro bölgesine geçer ve 1967 sonuna kadar orada mücadeleye devam eder (Bozkurt, mülakat), (Bozkurt, 2018:448-451).

Bozkurt, 15-16 Şubat 1964'te köyü Boğaziçi/Aytoto'ya saldırı yapıldığını öğrenince gönüllü olarak oraya gönderilmesini ister. 27 Şubat

1964'te olaylı, zor ve tehlikeli bir yolculukla

Boğaziçi/Aytoto'ya geçer. Ona köyünde değil de TMT'nin Kovan Merkezi olan Geçitkale/Köfünye'de, Kovanı yönetecek üç kişilik Kovan Heyeti'nde görev verilir.

Lefkoşa-1964

23-27 Nisan 1964'te kendi köyü Boğaziçi'ne karşı gerçekleştirilen ve beş gün beş gece süren direnişi yönetir. Haziran 1964–Nisan 1966 arasında, Geçitkale/Köfünye Kovanı'nın tek yetkili Kovan Beyi olarak görev yapar. Bu sürenin önemli bir bölümünde Geçitkale/ Köfünye Merkez Petek Beyliği görevini de üstlenir. Dönemin sonlarında Kovan önce Grup, sonra Tabur komutanlığına dönüştürülür (Bozkurt, mülakat).

23–27 Nisan 1964 tarihindeki beş gün beş gece süren direnişte birçok gerçek kahramanlık olayına tanık olur. Bunlardan birisini kendisi şöyle

Lefkoşa-1964

anlatıyor; “Cenktepe mahallesi Rum saldırılarına dayanamayarak kendiliğinden boşalmıştı. Oysa çok stratejik bir yerd. Mücahitleri yeniden Cenktepe’ye döndürmek gerekiyordu. Orası boşaldıktan sonra, Rumların oraya girdiği yönünde bir belirti yoktu, ama bundan emin olmamız gerekirdi. Keşif yaptırmayı düşündüm. Çok kısa boylu ve ince yapılı olan 16 yaşındaki Salihçik, göreve talip oldu. Koca yürekli küçük bir adamdı Salihçik! Dönüşünü heyecanla ve tedirginlikle bekledik. Cenktepe’yi adım adım, mevzi mevzi dolaşmış, Rumların, boşaltmış olduğumuz o bölgeye girmediklerini saptamıştı. Salihçik’in getirdiği bilgiye göre Cenktepe boştu. Rumlar orayı tutmamışlardı. Belli ki korkmuşlar, belki de çekilmemizi bir oyun ya da tuzak sanmışlardı. İnanılmaz bir işti Salihçik’in yaptığı! Verdiği bilgiler altın değerindeydi. Ben keşif yapılıns derken bile, bu kadarını düşünmemiştim. Yaptığı iş çok ama çok büyüktü, hayati değeri vardı (Bozkurt, 2017:167), (Bozkurt, mülakat). ”

Aynı bölgedeki bir başka anısını da; “Yine 23–27 Nisan 1964 saldırısında benim bulunduğum Ağıltepe’ye sanırım üçüncü gün, hava kararmak üzereyken Geçitkale/Köfünye’den bir kazan dolusu kuru fasulye ve üç beş ekmek getirildi. Kazan ortaya konuldu. On-on beş kişi bir anda kazanın çevresini sardık. Üç gün ağzımıza bir şey koymamıştık. Herkes birbirine,

Geçitkale-1965

özellikle de bana nasıl yiyeceğim diye bakıyordu. Çatal kaşık yoktu elbette! Elimiz yüzümüz kir pas içindeydi. Saldırı başladığından beri su yüzü görmemiştik. Bir anlık bir tereddüt geçirdikten sonra, bir parça ekmek kopardım ve “Bu fasulye böyle yenir” diyerek, avucumla fasulyeye daldım. Bir anda birçok el, fasulye dolu kazana daldı. İnanın, ikinci kez el atamadım. İlk el atışımda avucumla aldığım fasulyeyle kaldım. Fasulye bir anda bitmişti. Hani ekmeği bandıra bandıra tabağınızı tertemiz yaparsınız ya! Kazanın dibi de, ekmek parçalarıyla bir güzel temizlenerek buz gibi olmuştu. Yemek bitince kahkahalarla güldük.

O gün, bir ağılın içinde, kir pas içindeki elimle avuçlayıp yediğim kuru fasulyenin tadı hâlâ damağımda! Açlığı, açlıktan sonra bir şey yemenin güzelliğini yaşadığım o dakikalar, bir anda birçok elin kazandaki fasulyeye dalması gözümün önünde o gün gibi duruyor (Bozkurt, mülakat)” sözleriyle ifade ediyor.

Nisan 1966’da Türk Ordusu’ndan bir subaya tabur komutanlığını devreder ve yardımcısı olarak göreve devam eder. Bu arada Geçitkale/Köfünye Merkez Bölük Komutanı görevini de sürdürür.

Geçitkale/Köfünye’de görev yaparken yaşadığı bir başka olay da insanı çok etkiliyor; İsmail Bozkurt Ağustos 1967 başlarında bir gün araba ile ve üniformalı olarak Alaminyo’dan Geçitkale’ye dönmektedir. Rum silahlılar yolunu keser. Bir an geriye dönebilir miyim diye düşünür. Ancak dönüş manevrasına başladığı an, onlardan kaçtığını anlayıp

Geçitkale-1965

saldırılanlaşabilirler, Onu delik deşik edebilirlerdi. Ürkek, çekingen davranmak, korktuğunu ve ürktüğünü belli etmek de aynı sonucu doğurabilirdi. Bozkurt'un aklına rahmetli babasının, "Saldırgan köpeğin karşısında ürktüğünü, korktuğunu asla göstermeyecek, hissettirmeyecek; soğukkanlılığını asla yitirmeyeceksin. Saldırgan insan da saldırgan köpek gibidir; karşısında dik dur, göreceksin gerileyecek." sözleri gelir.

Babasının öğüdüne göre hareket etmeli; hiçbir şey olmamış gibi soğukkanlı davranmalı, korkmamalı, ya da korktuğunu belli etmemeli, panik yapmamalıydı. Tek şansı buydu.

Telaşsız, her şey doğalmış gibi camı açtı. Liderleri olduğu anlaşılan biri yaklaştı. Sonradan köyün bağınaz EOKA lideri olduğunu öğrendiği kişi, Çek yapımı silahını kurdu ve namlusunu camdan içeriye uzatarak Bozkurt'un göğsüne dayadı. Bir yandan da "Adamın arabama çarpıp kaçtı, bunun hesabını vereceksiniz" diye bağırdı. Çok olağan bir durum söz konusuymuş gibi soğukkanlı davranarak: "Ne oldu arabana çarptırsa! İlk kez mi oluyor bu? Ne gerekirse yapılır. Her halde arabana çarpıldı diye savaşmayacağız." şeklinde cevap verdi. Bozkurt'un ifadesiyle Rumoğlu durmadan, pek anlamadığı bir şeyler geveleyip duruyordu. Vitesi taktı ve yavaşça hareket etti. Olağanüstü biçimde soğukkanlı davranmaya çalışıyordu, ama aslında ecel terleri döküyordu. Rumoğlunun ya da yanındakilerden birinin tetiğe dokunması, işini bitirmeye yeterdi.

Sonuçta soğukkanlılığı O'nu kurtardı. Yavaş yavaş uzaklaşırken, Rum'un bağırıları, çağırıları durmamıştı. İlerlerken, birilerinin ardından tetiğe basabileceği olasılığını hiç gözardı etmemişti, ama yapılacak bir şey de yoktu.

Biraz ilerleyince, daha önce de gördüğü, ancak yakın tehlike nedeniyle unuttuğu, yolun iki yanındaki yükseltilerde mevzilenmiş silahlıları fark etti. Bu kez de dikkati gelebilecek bu tehlikeye yöneldi. Az ileride, Geçitkale/Köfünye ile Ötüken/Mennoya yollarının kesiştiği yerin hemen gerisinde, kesişen yollara hâkim bir tümsek vardı ve tümseğe yerleştirilmiş bir makineli tüfeğin namlusu ona yöneltilmiş; başındaki iki kişi, ateş etmeye hazır bekliyordu. Kesişme noktasına ulaşırken namlu onu izledi. Geçitkale/Köfünye yoluna girince kurtulduğunu düşünürken, yan tarafında mevzilenmiş başka bir makineli tüfek gördü. Ona kaçamak bakışlar atarak ilerlerken dikiz aynasından namlunun kendisini izleyerek bu kez arkadan kendisine doğru yönlendirildiğini fark etti. Neyse ki az ileride bir büküm vardı. Oralarda başkalarının olmadığını ümit ederek kurtulacağını düşündü. Gerçekten de artık yolunun üstünde başka biri yoktu. Gaza bastı.

Ölümünden kıl payı kurtulmak her halde öyle bir şeydi... Ancak Bozkurt'un bu olay sonrası için anlattıkları insanı kahrediyor;

“Ne yazık ki bu EOKA'cı Rum bu olayın akabinde bubi tuzağıyla ikisi çocuk, beş şehit vermemize neden olacaktı. Şehit naaşları, daha doğrusu beş şehidin parçalanmış bedenleri, et ve kemik yığını halinde köy camisinde bir kilim üzerine dizilmişti. Parçalanmış bedenleri derken, kafa, kol, bacak ve bunun gibi birbirinden kopmuş et ve kemik yığından söz ediyorum. Kendimi camiden dışarıya zor attım. Günlerce, haftalarca, aylarca, yıllarca o görüntü gözün önünden gitmedi (Bozkurt, mülakat).”

Mülkiyeli mücahit İsmail Bozkurt'un 15 Kasım 1967'de Rum-Yunan Kuvvetleri'nin Grivas'n komutasında Geçitkale-Boğaziçi'ne karşı yaptıkları saldırıda yaşadıkları da onun yaşamında çok özel bir yer tutmaktadır;

Rum-Yunan Kuvvetleri'nin saldırı üstün kuvvetlerle gerçekleşmektedir ve karşı durmak olanaksızdır. İsmail Bozkurt ve mücahitleri direnirler, ama sonunda Geçitkale düşer. Rum-Yunan kuvvetleri Geçitkale'ye girmek üzeredir. Bozkurt da “bilinen” ve “aranan” bir kişidir. Rumların eline düşerse kim bilir ona ne yaparlardı? Öldürseler kurtulur giderdi, ama ona işkence yapacaklarından, onuruyla oynayacaklarından emindir. Kararını verir: Asla teslim olmayacak, iş son aşamaya geldiğinde, saklayacağı son kurşunu beynine sıkıp kendini öldürecek. Düşünceler, olasılıklar inanılmaz bir hızla dört dönüyordu beyninde! O kendisi için bir çare bulmuştu. Ya eşi ve dört aylık çocuğu ne olacaktı? Sırf onun karısı ve çocuğu oldukları için başlarına gelebileceklerini düşünmek bile istemiyor, onların da Rum'a tutsak olmasını kabullenemiyordu. Karar verdi: Onları Rum'a teslim etmeyecek, teslim olmalarına olanak bırakmayacaktı. Önce karısını ve çocuğunu öldürüp, son kurşunu beynine sıkmanın en iyisi olacağını düşündü. Bu düşünce onu bir an rahatlattı, ama beyninin içi karmakarışıktı. “Haydi karım benimle birlikte ölsün, ama çocuğumun günahı ne?” diye soruyordu kendi kendine! Çocuğunun yaşaması için, annesinin Onu koruması, yani eşinin de yaşaması gerekiyordu. Sonunda yeni bir karar verdi: Karısı ve çocuğunu, sinemaya kalabalığın arasına götürecek, ondan sonra son kurşuna kadar savaşıyor, son kurşunu da kendine sıkacaktı.

Bozkurt bunları; *“O gece, bir taşın üstünde ne kadar oturduğumu, aradan ne kadar zaman geçtiğini bilmiyorum. Ama beynimde esen fırtınayı, hâlâ daha capcanlı anımsıyorum. İnsanın ümitsizlik, çaresizlik karşısında ne kadar güçsüz, seçeneksiz olduğunu o gece o taşın üstünde anladım ve*

yaşadım. Yaşamım hep mücadelelerle geçti. Çok zor durumlar yaşadım; kaç kez ölümle burun buruna geldim. Hiçbiri karşısında pes etmedim. Bir tek o gece, o da eşim ve oğlum söz konusu olunca, açıkçası bunalım yaşadım.

Neyse ki o bunalımı erken atlatıp geri dönülemez bir çılgınlık yapmadım. Kararımı verdikten sonra, taşın üzerinden kalkıp eve doğru yürüdüm. 50 m. ötedeydi zaten evim! Evde bizimkiler yalnız değildi. Bazı komşular da bizde toplanmıştı. Durumu kısaca anlattım. Sonra eşimi, çocuğumu ve kayınvalidemi alıp köylünün toplandığı sinemaya götürdüm.

Sinemaya kadar oğlumu kucağımda taşıdım. Kapının önünde son kez onu göğsüme bastırıp öptüm ve oğlum kucağımda, bir elimle eşimi de kucakladım. “Ben gidiyorum” dedim eşime! “Bir daha görüşemeyebiliriz. Oğlumuz sana emanet!” Onu öperek oğlumu kucağına uzattım, kayınvalidenin elini öptüm, karımı ve çocuğumu ona emanet ettim, helalleştim ve onları sinemanın önünde bırakarak ayrıldım. İnanılmaz bir rahatlık duymuştum.” şeklinde ifade ediyor.

Bozkurt, kendine ayıracağı biri dışında, kalan kurşunlarıyla son görevini yapmak için karargâhtan çıkmak üzere iken karşısına Turgut Sami (Sunalp) çıkar. “Ben karar verdim” der ona! “Son kurşunumu beynime sıkacağım.” Turgut Sami tepki gösterir. Komutanın emir verdiğini, teslim olmak istemeyenlerin silahlarıyla birlikte köyü terk etmeye başladıklarını söyleyerek, kendisinin de teslim olmayı asla düşünmediğini, ama burada kalırlarsa nasıl olsa öleceklerini, oysa köyden çıkmayı başarırlarsa kurtulabileceklerini ifade eder. “Kurtulamazsak da vuruşur, teslim olmadan ölürüz” diye sözlerini bağlar.

Aslında Bayraktarlığın da buralardaki savaşın gelişmesiyle ilgili bilgisi yoktu. Ya da BM Barış Gücü’nden bazı bilgiler alıyorlardı. Bozkurt daha sonra Ana Karargâha ilk gittiğinde anlatıldığına göre telsizleri bir süre çalışmış, elektrik kesilince aküler devreye sokulmuş, sonra onlar da tükenmiş ve bağlantı kopmuştu. Bu durumda gelişmeleri bilmiyorlardı. Demek ki Rumlar köye girdiği zaman olacıklardan da neden sonra haberleri olacaktı. Oysa olup biteni merkeze ne kadar erken duyururlarsa, belki Türkiye’nin o derece müdahale edecek zamanı olurdu. Türkiye’nin başlarına gelenleri bilmeden müdahale etmesinin mümkün olmayacağını da düşününce Turgut’un önerisi ona mantıklı gelir. Ve öylede yaparlar. Köyden çıkmayı başararak birçok mücahitle ve silahlarıyla birlikte Türk köyü Alaniçi/Klavya’ya ulaşabilirler(Bozkurt, 2017:537-542), (Bozkurt, mülakat).”

Sivil Hayata Geçiş

Bu olaylardan bir süre sonra terhisini isteyen İsmail Bozkurt, terhis edilmeden, o zamanki Kaza İdare Amirliği'nde (kaymakamlık) sivil göreve başlar.

Ocak 1968'de, Sosyal İşler ve Belediye İşleri Dairesi'ndeki görevine döner. Ekim 1969'da Adalet ve İçişleri Üyeliğine nakledilir. 5 Temmuz 1970'de Larnaka Bölgesinden Türk Cemaat Meclisi Üyeliğine seçilir. 1973-1975 yılları arasında Türk Cemaat Meclisi Başkanlığı yapar. İlk Kurucu Meclis'te görev alır. 1976, 1981 ve 1985 genel seçimlerinde Toplumcu Kurtuluş Partisi'nden milletvekili seçilir. Bozkurt, 6 Aralık 1983'de oluşan KKTC Kurucu Meclisi'nin de üyesi olur. 1985-1986 yıllarında Turizm ve Kültür Bakanlığı yapar.

Dolayısıyla Mülkiyeli mücahit olarak hem savaş döneminde, hem de yapılanmakta olan devlet yönetiminde yerine getirdiği görevler ile tarihi yapanlar arasına giren İsmail Bozkurt, kendisinin ve çağdaşlarının Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde yaşadıklarını aktardığı kitapları ve akademik çalışmaları ile de tarih yazanlar arasındaki haklı yerini almış olur.

MÜLKİYELİ MÜCAHİT TANER ETKİN

Taner Etkin 10 Aralık 1943 tarihinde etrafında onyediy Türk köyü olan Poli'de (Baf) doğdu. İlkokul ve Ortaokulu Poli'de okudu. O günlerde Rumların yaptığı şiddet hareketlerine karşı Türkler haklarını savunmak için nümayişler yaparlardı. 1958 yazında henüz 15 yaşlarındaiken ortaokul öğrencisi olmalarına rağmen Etkin ve arkadaşları da okuldan çıkar bu yürüyüşlere katılır ve "Kıbrıs Türk'tür" diye sloganlar atarlardı. Bu süreçte kendi aralarında konuşup bir şeyler yapmaya karar verirler. Onların bir şeyler yapmak için arayışlar içerisinde olduğunu görenler bu gençleri kontrol altına almak için TMT'ye girmelerini önerirler. Sonuçta Etkin, 1 Ağustos 1958'de arkadaşı Faiz Sucuoğlu ile Kemal Tenekeci'nin Cami kahvesinin üzerindeki kulübünde yemin ederek TMT'ye girdiler ve birçok yaygın faaliyet icra ettiler (T. Etkin, mülakat).

Mülkiyeye Gidiş

Taner Etkin ortaokul bittikten sonra Kuleli Askeri Lisesine gitmeyi arzu etti. Kabul de edildi. Ancak, kendi ifadesiyle TMT'deki görevini bırakıp gitmeye gönlü razı olmadı. Daha sonra Lefkoşa Türk Lisesi'ne yazıldı. Liseyi burada bitirdikten sonra üniversite eğitimi için 1961 yılında

Ankara'ya gelerek Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne kayıt yaptırdı ve Mülkiyeli oldu.

Kanlı Noel ve Kıbrıs'a Dönüş

Mülkiye'de ikinci sınıftayken Aralık 1963'de Kıbrıs'ta Kanlı Noel olayları patlak verdi. Kıbrıs'ta gerginlik yaşanmaya başladığında Etkin ve arkadaşları, Türk Hükümeti'nin harekete geçmesini sağlamak için Mülkiye'de Kıbrıslı Öğrenciler Derneği'nin organize ettiği gösterilere katılmaya başladılar. Bu arada İstanbul'dan da arkadaşları gelerek bu organizasyonlara katılıyorlardı. 27 Ocak 1964'de Taner Etkin, toplam 80 arkadaşıyla birlikte Middle East Airlines'la Kıbrıs'a, Lefkoşa'ya geldiler. Türkiye'den beraber geldikleri arkadaşların bir kısmı dağa, bir kısmı da köylerine gittiler. İngiliz askerleri onları Türk tarafına geçirdi.

Etkin, Mücahitler Sitesi'nin karşısındaki Mehmet Emin'in evindeki mangaya katıldı. Mangada bir manga komutanı ve on kişi vardı. Ancak silah sayısı sadece dört idi. Biri manga komutanındaydı, diğer üçünü de nöbete gidenler alıyorlardı. Manga komutanına, “Ya bunlar nöbetteyken bir çatışma çıkarsa biz ne yapacağız” şeklindeki sorularına da başka silah olmadığı cevabını alıyorlardı. Bir ay bu şekilde Lefkoşa'da kaldılar (T. Etkin, mülakat).

Ankara Zir'de Askeri Eğitim

Bir ay sonra onları tekrar topladılar. Lefkoşa'daki o dönemin son uçak seferlerinden biriyle 85 kişilik bir grup olarak TMT tarafından Ankara'daki Zir Eğitim Kampı'na eğitim için gönderildiler.

Etkin'e göre onların Ankara'ya geri dönüşleri hesaplıydı. Onlar Kıbrıs'a gittikten sonra Ankara'da kalanlardan bir grup Zir Kampı'nda eğitime alınmıştı. Şimdi onlar ikinci grup olarak Zir Kampı'nda eğitime alınıyorlardı. Etkin o günleri şöyle anlatıyor; “Ankara'ya döndükten sonra yurttan üç gün kaldık ve ardından eğitime alındık. Mehmet Ertuğruloğlu Kıbrıs Türk Kültür Derneği'nin başkanıydı. O bizim için her şeyi organize etti. Askerle birlikte tabii... Bir saat verirlerdi bize. Akşam güneş battıktan sonra gidilirdi oraya. Ankara'da otogarın yanında Paraşüt Kulesi'nin önünden Reo gelir bizi alırdı. Hiç sormadan biz de binerdik. Onlar da bize bir şey sormazdı. Götürürlerdi bizi... Bazı komutanlar, görevliler bize nasıl hareket edeceğimizi orada eğitim kampında gösterdiler (T. Etkin, mülakat), (Haber Kıbrıs (1), mülakat).”

Eğitimli M¼cahit Etkin Kıbrıs'ta

Ankara Zir'de eğitim devam ederken Kıbrıs'ta Rumların Erenk¼y'e saldırmaları üzerine, Taner Etkin'in 40 kişilik grubu ikiye b¼l¼nd¼. 20 kişiyi aldılar ve balıkçı motorları ile onları Erenk¼y'e g¼nderdiler. Etkinin de i¼inde bulunduğu ikinci grup da jandarmanın botlarıyla Anamur koyundan Erenk¼y'e yola ¼ıktılar. Ve jandarmanın botları ile geldiği i¼in bu grup daha s¼ratlı bir şekilde adaya ulaştı. Jandarmanın botuyla Erenk¼y a¼ıklarına kadar geldiler. Burada tekneyle kıyıya yanaştılar. Sahilde kendilerine verilen bir binada kalmaya başladılar. Bu esnada buldukları yere T¼rkiye'de bulunan ve adaya d¼nmesine izin verilmeyen Rauf Denктаř ile TMT'nin ilk Bayraktarı olan Rıza Vuruşkan da deniz yoluyla gizli bir şekilde geldiler. Etkin o g¼nleri; *"İki saate adaya ¼ıktık. 1964 yılının Nisan ayı sonuydu. Tabii ki Erenk¼y'e silahlı bir şekilde ¼ıkmıřtıđ ve yanımızda Erenk¼y'e silah da g¼t¼rm¼řt¼k. Biz giderken beraberimizde silah g¼t¼rme koşulunu da ileri s¼rerdik. Erenk¼y'e ¼ıktık.*

Ben Erenk¼y'de ¼ok kalmadım. Rum saldırmalarına maruz kalan ve zor durumdaki Yeşilırmak b¼lgesindeki m¼cahitlerden gelen destek talebi nedeniyle i¼imizden bir grup se¼tiler ve Yeşilırmak'a g¼nderdiler. Erenk¼y'de komutanımız topladı bizi, i¼ manga i¼inden "Sen, sen, sen" diyerek iki manga asker se¼ti. Daha sonra 'İ¼inizden makineli t¼fek nişancı yardımcısı olmak isteyen var mı?' diye sorunca ben hemen atıldım. Nişancı yardımcıları bir sandık da mermi taşımak durumunda oldukları i¼in komutan cephanesini sandığını g¼stererek kaldırıp kaldıramayacağını sordu. Ben de cephanesini bir hamlede sırtıma vurup doğrudum. Bunun üzerine beni de ekibe dahil etti ve doğru bizi bereket¼ilerin motorlarına g¼nderdi. O zamana kadar nereye gideceğimizi bilmiyorduk. Yeşilırmak'a gideceğimizi orada oğrendik.

20 kişi Yeşilırmak'a gitmek üzere tekneye bindik. Rumlara g¼r¼nmemek i¼in brandanın altına gizlendik. Önce T¼rkiye'ye doğru i¼ mil yol aldıktan sonra Yeşilırmak'a doğru y¼neldik. Yeşilırmak Kayası denilen k¼¼¼k adanın yanındaki koyu g¼r¼r g¼r¼mez heyecanlandık ve ayağa kalktık. K¼yl¼ler de bizi karşılamak i¼in kıyıya toplanmışlardı. Hayatımda hi¼ bu kadar g¼zel karşılama g¼rmedim. Oraya girdiğimizde hep bir ağızdan M¼lkiye marşını s¼ylemeye başladık.

*'Başka bir aşk istemez, aşkınla ¼arpar kalbimiz,
Ey Vatan g¼zyařların dinsin yetiştik ¼¼nk¼ biz'*

Ertesi gece bir manga asker daha geldi. Bir sonraki gece bir manga daha geldi. Ama d¼rd¼nc¼ gelemedi. Rumlar yolu kesti. Sonra bize b¼lgedeki

Barış Gücü yardımcı oldu ve bir manga daha getirdiler. Olduk 40 kişi. Biz yüze tamamlanacaktık ama olmadı. Doğrudan mevzilere yerleştirdiler bizi. Ama moral arttı. Köylülerle birlikte köyü savunmaya başladık. Bu arada silahlar da oradan dağılırdı adaya... Erenköy ve Yeşilirmak'tan (T. Etkin, mülakat), (Haber Kıbrıs (1), mülakat)...” ifadeleriyle dile getiriyordu.

Yeşilirmak'taki mücahitlik görevleri 1966 yazına kadar yaklaşık iki yıl sürdü.

Mülkiye'yi Bitirmek İçin Ankara'ya Dönüş

1966'da Kıbrıs'taki durum statik bir hal alınca tekrar üniversite eğitimini tamamlamak üzere Ankara'ya döndüler. Tabii ki gelişleri gibi dönüşleri de normal koşullar altında gerçekleşmeyecekti. Günümüzde Kıbrıs'ın batısında yer alan Gemikonağı'na girerken yıkık bir iskele vardır. Halen yıkık olarak durmaktadır. İşte Türkiye'den gelerek Erenköy savunmalarında yer alan öğrenci mücahitlerin Türkiye'ye tekrar dönüşleri de bu iskeleden gerçekleşmiştir. Buradan teknelere binerek biraz açıktaki sivil, ama içi asker dolu bir gemiye binerek muhriplerin eşliğinde Türkiye'ye, yarım bıraktıkları üniversite öğrenimine geri dönmüşlerdir. Böylece hem Erenköy'ün sivil halkı, hem de öğrenci mücahitler Barış Gücü aracılığıyla tahliye edilmişlerdir. Etkin'in anlattıklarına göre; Tahliye sırasında Rum'a güvenmedikleri için her birinin elinde el bombaları bulunmaktaydı. Onların tahliyesi sırasında 500 kadar Rum toplanmış bağırıyordu. Eğer Rumlar kendilerine saldıracak olsalar onlar da el bombalarını kullanacaklardı. Ama neyse ki böyle bir olay meydana gelmedi ve gemilere binip Türkiye'ye döndüler (T. Etkin, mülakat)” Taner Etkin de Ankara'ya dönerek kaldığı yerden Mülkiyeye devam etti. Bu arada Rumlar tarafından adaya dönmesine izin verilmeyen Rauf Denктаş, bir yolunu bulup Kıbrıs'a çıkmak istemişti. Larnaka'ya çıkacaklarına yanlışlıkla Bafra bölgesine çıkarak Rumlara yakalanmışlardı. Taner Etkin ve arkadaşları bu olay üzerinde Ankara'da gösterilere başladılar. Denктаş için nümayişler düzenleyerek, “Denктаş'ı Geri Getirin” sloganlarıyla sokak gösterileri yaptılar. Sonuçta Türkiye tarafından, Rauf Bey'in Ankara'ya getirilmesi sağlandı.

Bu toplantılar sırasında Taner Etkin, 1965 yılında Mülkiye'ye kayıt olan Kıbrıslı öğrenci Ayşe Hanım ile tanıştı. Ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin kız-erkek yurdunda kalmanın, üniversite kütüphanesinde beraber ders çalışmanın ve nümayişlere birlikte katılmanın yarattığı ortamda, Taner

Etkin Ayşe Hanımın güvenini kazanmayı bildi. Taner Etkin'in ailesi Poli'de, Ayşe Hanımın ailesi ise Ercan Havaalanı yakınındaki Meriç köyünde yaşıyorlardı. Etkin'in ailesi, Meriç köyüne gelip Ayşe Hanımı ailesinden isterler. Ardından işi resmiyete dökmek için Etkin'in annesi ve kız kardeşi Ankara'ya gelerek Ayşe Hanıma nişan takarlar (T. Etkin, mülakat), (A. Etkin, mülakat).

Bu arada 1967'de bu defa Rumlar Geçitkale ve Boğaziçi'ne saldırdılar. Onlar yine Ankara'da sokağa döküldüler. Türkiye'nin müdahale etmesi için gösteriler yapmaya başladılar. Etkin kendi

ifadesiyle o günleri şu şekilde anlatıyor; *“Yunanistan'da cunta var. Grivas Kıbrıs'ta saldırılar düzenliyor. Türkiye artık müdahale edecek. Karar alındı, her şey müdahale için hazır. Ankara'nın yüksek tepelerine uçaksavarlar yerleştirilmişti. Bu kez Amerika devreye girdi. Cyrus Vance geldi. Ankara-Atina arasında mekik dokudu. Ve bir anlaşma sağladı. Yunanistan Kıbrıs'taki askerleri çekmeyi kabul etti. Bu bence çok önemli... Çünkü Yunanistan'ın adaya asker çıkardığının kabulüdür. 1963-64 olaylarını başlatanın Yunanistan olduğunun çok özel kanıtıdır bu. Askerini Yunanistan Enosis için göndermişti. Akritas Planı'nı da onlar hazırladı. Yunanistan 20 bin askerini BM gözetiminde çekti. Askerlerini silahsız çekmişti. Yunanistan silahları adadaki Rumlara bırakmıştı. Sanırım onun da şartı oydu. Sonunda 1968 Nisan ayında baskılar artınca Rumlar yolları açtılar. Denктаş Bey'e de müsaade ettiler ve o da Nisan'da adaya döndü (T. Etkin, mülakat), (Haber Kıbrıs (1), mülakat).”*

Mezuniyet Sonrası Kıbrıs ve Siyasal Hayat

Taner Etkin, Ankara’da 1968 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin Maliye ve Ekonomi Bölümü’nden mezun oldu ve adaya döndü. Kendi ifadesine göre; Onlar çok şanslıydılar, çünkü mezun

oldukları yıl hemen adaya geri dönebildiler.

Kıbrıs’a döndükten sonra 1968-1971 yılları arasında Ekonomi ve Maliye Bakanlığı’nda görev yaptı. Bu arada 1969 yılında Mülkiye’den mezun olarak Ada’ya dönen Ayşe Hanımla¹ 1970 yılında evlendi.

Adaya döndükten sonra Etkin ve arkadaşları yine rahat durmazlar. İrsen Küçük ve birkaç arkadaşıyla bir araya gelip Erenköy Mücahitler Cemiyeti’ni kurarlar. Rum ablukası olmasına rağmen köyleri dolaşarak toplantılar yaparlar, sorunları dinler,

daha sonra bunları gazetelere verirler (T. Etkin, mülakat), (Haber Kıbrıs (1), mülakat).

Rauf Denктаşlı Yıllar

Taner Etkin Ekonomi ve Maliye Bakanlığı’nda çalışırken 1971 yılında bir gün, 1970 seçimlerinde Türk Cemaat Meclisi Başkanlığı’na seçilmiş olan Rauf Denктаş’ın sekreteri, telefonla arayarak Denктаş’ın kendisiyle görüşmek istediğini bildirir. Ne olduğunu bilmeyen Etkin, büyük bir heyecanla Denктаş’ın ofisine gider ve makama kabul edilir. Denктаş, Etkin’e kendisinin özel kalem müdürlüğünü teklif eder. Bu ani öneri karşısında şaşkınlık geçiren Etkin, çok düşünmeden Denктаş’a, “Sizin gibi bir Türk liderinin özel kalem müdürlüğünü yapmak benim için onurdur” cevabını verir. Denктаş da ona teşekkür eder ve makamdan ayrılır. Ertesi gün başka bir telefon gelir, “Gel göreve başla” diye. Taner Etkin 1971 yılı Nisan ayında Kıbrıs Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denктаş’ın Kutlu Adalı’dan sonraki Özel Kalem Müdürü olarak göreve başlar ve bu görevi de 1978 yılına kadar sürdürür. Yani 1974 Kıbrıs Barış Harekatı sürecinde

¹ Mülkiyeli Ayşe Etkin Hanımefendi de Kooperatif Merkez Bankası’nda 31 yıl çalışarak Ülkesine katkı sağlamıştır.

Denktaş'ın en yakınındadır ve bir çok olaya şahit olmuştur (T. Etkin, mülakat).

Denktaş Taner Etkin'i Uzun Süre Sınadı

Etkin Özel Kalem Müdürü olduktan sonra sık sık Denktaş tarafından

sınanır. Anlattığına göre Denktaş kendisine bir evrak veya malzeme verir ve sonra ansızın onun durumunu sorardı. Ve yalanı da hiç sevmezdi. 1974 Barış Harekatı'nın akabinde doğal olarak çok hareketli günler yaşanır. Barış Kuvvetleri Komutanlığı'ndan yapılması gereken bir işle ilgili bir yazı gelir. Bu yazı Etkin'in dosyalarından birinin arasına girer ve kalır. Rauf Bey bir gün Etkin'e söz konusu yazının nerede olduğunu sorar. Evrağı arayan Etkin, kendi dosyalarının içinde bulunduğunu ve işlem yapılmamış olduğunu fark eder. Ve Denktaş'ın makamına giderek durumu olduğu gibi açıklar. Denktaş Etkin'in yüzüne bakar; "Oğlum insan biraz da pembe yalan söyler, ölüme kadar da götürür bazı şeyleri" diye cevap verir. Bu olay Rauf Bey'in Taner Etkin'e olan güvenini artırır. Nitekim 27 yıl gibi uzun süre Denktaş gibi bir liderin yanında bulunmak, mutlaka böyle bir güven sonucu olsa gerek... Denktaş Etkin'e güvendiği arşivini de ona açar (T. Etkin, mülakat).

Bu arada 13 Şubat 1975 tarihinde Kıbrıs Türk Federe Devleti ilan edilmiş ve anayasa uyarınca 1976 yılında yapılan ilk genel seçimlerde Rauf

Denktaş Devlet Başkanlığı'na seçilmiştir. 1978 yılında bir gün Denktaş, Taner Etkin'i makamına çağırır ve "Kendinden başlayarak kim müsteşar olmak ister, çünkü Nidai Bey emekli oldu, say bakalım" der. Taner Etkin, "Benden yaşça büyükler var. Ben ne diyebilirim ki size, herkes bu makamı ister" şeklinde cevap verir ve dışarı çıkar. 10 dakika sonra Denktaş, Etkin'i tekrar çağırır ve kararnamesini yazması talimatını verir. Taner Etkin böylece yine Rauf Denktaş'ın isteği üzerine Cumhurbaşkanlığı Müsteşarlığına atanır ve 1993 yılı sonuna kadar, 16 yıl bu görevde kalır (T. Etkin, mülakat).

Bu sıralarda Toplumlararası Görüşmeler sürmektedir. 1975 yılından itibaren Rauf Denktaş yaptığı bütün görüşmelere Etkin'i beraberinde götürür. Bunu Etkin şu sözlerle ifade ediyor; "*Mesela Viyana'daki görüşmelere giderdik. Kurt Waldheim idi BM Genel Sekreteri... Viyana'da Klerides'le görüşürlerdi. Rauf Bey çok iyi bir not tutucuydu. Toplantıdan çıkarken notlarını bana verirdi. Ben de doğru kripto odasına giderdim. Notları ben geçerdim* (T. Etkin, mülakat)."

1983'de bağımsızlığa giden süreç, Etkin'de önemli izler bırakır. Bu dönemde Makarios Bağlantısızlar Hareketinde çok etkilidir ve

Bağlantısızlarda bir karar çıkartır. Bu karar, Kıbrıs Türkünün bir federal çözüm için olmazsa olmaz olarak nitelendirdiği siyasi eşitliğini ve yönetime etkin katılma isteğini tamamen ortadan kaldıracak içerikteydi. Söz konusu kararda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin tüm ada üzerinde egemen olduğu bir kez daha kalın çizgilerle vurgulanıyor ve Kıbrıslı Türklere 'azınlık' muamelesi yapılıyordu.

Rumlar Bağlantısızlarda alınan kararın bir benzerini BM'den de çıkarma girişiminde bulunurlar. Rauf Denktaş bunları ikaz eder. Bütün yabancı misyonlara da aynı şekilde ikazlarını yapar. Onlara, Rumların BM'den böyle bir karar çıkarmaları halinde, Kıbrıs Türk tarafını aynı yerde bulamayacaklarını, kendilerine göre tedbirlerini alacaklarının altını çizer. Rauf Bey New York'a gider. Etkin de Denktaş'ın yanındadır. Orada da aynı uyarılarda bulunur. Daha sonra New York'tan Belçika'ya, oradan karayolu ile Strazburg'a geçerler. Denktaş oralarda da uyarılarını tekrarlar. Sonra adaya dönerler. Türkiye ile de temaslar olur ve Bağımsızlık bildirgesi hazırlanır. Tüm uyarılara rağmen, 13 Mayıs 1983'te BM Güvenlik Konseyinde Rumların tek yanlı başvurusu üzerine alınan 253 sayılı karar karşısında yapılması gereken, Kıbrıs Türkünün egemenliğini, eşitliğini dünyaya ve Rum tarafına somut adımlarla göstermektir. Bu da bağımsız devletin ilanıdır.

14 Kasım 1983 gecesini Taner Etkin'in ifadeleriyle aktaralım; *"O gece biraz gergindiler. Türkiye'nin bilgisi olup olmadığını sorguladılar. Rauf Bey de isterseniz gidin sorun dedi. Gittiler ondan sonra Büyükelçiliğe sordular... Bağımsızlık ilanı bir nevi ihtilal gibi bir şeydi.*

Denktaş beyin önderliğinde alınan milli bir karardı. Yeni devlet kuruldu. Yeni bir anayasa yapıldı. İslam ülkelerine gittiğimizde bize "neden Federe devlet?" diye sorarlardı. Bu nedenle devletin ilanı gerekliydi (T. Etkin, mülakat), (Haber Kıbrıs (2), mülakat)."

1984 yılında, yani Cumhuriyet kurulduktan sonra Denктаş ile Kiprianu arasında New York'ta yapılan toplumlararası görüşmelere katıldıktan sonra dönüşte İngiltere'ye uğrarlar. Londra'da İngiliz Parlamentosu'na gittiklerinde orada İngiliz milletvekillerinden biriyle Denктаş'ın sohbetinde, İngiliz milletvekili Denктаş'a, Maraş'ın vakıf malı olduğunu itiraf ederek yanlış yapmamaları konusunda uyarıda bulunur. Taner'e göre

aslında İngilizler Maraş konusunda bizim haklı olduğumuza inanırlar, ancak bunu dillendirmezler (T. Etkin, mülakat).

1993 erken genel seçimlerinde yine Denктаş'ın isteği üzerine Demokrat Parti'den seçimlere giren Etkin, Lefkoşa Milletvekili seçilir ve 18 Ocak 1995 tarihine kadar İçişleri Bakanı olarak görev yapar. 16 Ağustos 1996 tarihinden başlayarak Dışişleri ve Savunma Bakanlığı görevlerini sürdürmeyi müteakip 18 Aralık 1998 tarihinde emekli olur. Dolayısıyla Etkin'in 1971 yılında Denктаş'ın yanında başlayan ve tamamı O'nun yanında devam eden fiili siyasi yaşamı 27 yıl sonra sona erer.

Siyasetten koptuktan sonra da Rauf Bey'in ofisinde ona yardımcı olur. Birçok olaya şahitlik eden Taner Etkin gelinen noktada görüp yaşadıklarının tümünü paylaşmanın zamanının gelmediğini düşünüyor.

2001 Yılında kurulan "Ulusal Halk Hareketi" adlı sivil toplum örgütünün genel koordinatörlüğü görevini yürütmektedir.

SONUÇ

Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi ya da Kıbrıs Türk Varoluş Savaşımı, bir destandır. Mücahitler ve bir bütün olarak Kıbrıs Türk Halkı iyi direndi. Destansı bir direnişti bu! Onca şehidin canı, gazinin kanı ve nice adsız kahramanın yürekliliği vardır bu destanda!

TMT mensupları, yurtseverlik duygusu ve inancıyla çalıştı, inanılması güç sorunlarla boğuştu, yurdu, ulusu, insanı ve insanlık onuru için ölümü göze alarak özveriyle savaşım verdi.

1 Nisan 1955'te EOKA terörünün başlamasından sonra İngiliz Sömürge Yönetimi'nin aldığı sert önlemlerden biri, silah bulundurmanın cezasını idam olarak öngören bir yasa çıkarmaktı. Tek bir kurşun bile silah kapsamındaydı. Sadece bu yasayı düşününce bile, gerek kendiliğinden oluşan çeşitli direniş gruplarında, gerekse TMT'nin her döneminde, görev yapmış kişilerdeki inancı, özveriye, azmi, yurtseverliği ve ulusçuluğu iyi değerlendirmek gerekir. TMT'ye katılan direnişçiler de "Aş, iş, eş" gereksinimlerine aldırmadan, bu özellikleri taşıyan "Potansiyel idamlık", "Adsız kahramanlar" ve kendine özgü "Çılgın"lardı.

Eğer ENOSİS gerçekleşmemiş, yani Kıbrıs Yunanistan'a bağlanmamışsa bunu engelleyen TMT'dir, mücahitlerdir ve bir bütün olarak Kıbrıs Türk Halkı'dır.

Ve son söz; İşte bu direnişi gösteren mücahitlerin içinde Mülkiyeli mücahitlerin yer almış olması da Mülkiyenin onurudur, gururudur.

KAYNAKLAR:

1. Ayşe Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.
2. Bozkurt, İsmail (2018), *Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963*, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
3. Bozkurt, İsmail (2017), *Zirköy'den Mermertepe'ye- Kıbrıs'ta Direniş ve Mücahitlik Yılları- (1 Nisan 1955-1968 Baharı)*, (İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
4. Haber Kıbrıs(1), “*Denktaş'ın Gelişinde Türkiye'nin Etkisi Oldu*”, (Mete Tümerkan tarafından Taner Etkin İle Yapılan Mülakat), 12 Mart 2012.
5. Haber Kıbrıs(2), “*Bağımsızlık İlanı Sırasında Neler Yaşandı*”, (Mete Tümerkan tarafından Taner Etkin İle Yapılan Mülakat), 13 Mart 2012.
6. İsmail Bozkurt ile 11 Temmuz 2019 Perşembe günü Doğu Akdeniz Üniversitesi Atatürk Araştırma Merkezi(DAÜ ATAUM)'nde yapılan mülakat.
7. Taner Etkin ile 16 Temmuz 2019 Salı günü ve 8 Eylül 2019 Pazar günü Lapta'da yapılan mülakat.

TÜRK DEMOKRASİSİNİN YANSIMALARI: KKTC ANAYASASI ÖRNEĞİ*

ÖZET

Türk İhtilali ve Milli Mücadelesi, sadece yönetime karşı yapılan Amerika ve Fransız ihtilallerinden farklı olarak ve de ilk kez olmak üzere hem yönetime, hem de işgal kuvvetlerine, bir başka ifadeyle emperyalizme karşı yapılan bir hareketti. Bu yönüyle de o tarihe kadar “Yenilemeyeceği kabul edilen” emperyalizmin yenilebileceğinin bir göstergesi olarak mazlum milletlere örnek olmuştu. Bu hareketten güç alan emperyalizm baskısındaki milletler bağımsızlık hareketlerini başlatmıştı. Başarıya ulaşan Türk Milli Mücadele Hareketi, akabinde demokratik bir devletin doğması ve gelişmesi sonucunu yaratmıştı. Dolayısıyla sadece bağımsızlık hareketi ile değil, zaman zaman yol kazalarına uğrasa da daha sonra elde ettiği demokratik yaşam sonucuyla da birçok devlete örnek olmuştu.

Bu örneklerin en yakını, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'dir. Kıbrıs'ta 1960 Anayasası çerçevesinde Türk ve Rum toplumlarının eşitlik ve egemenlik ilkelerine dayalı olarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Enosis hedefi gereği Kıbrıs Türkünün eşitliğini ortadan kaldırmak amacıyla Rumların gerçekleştirdiği 1963 Kanlı Noeli sonrası bozulmuş ve bir Rum Cumhuriyeti haline gelmişti. 1974 Barış Harekatı'na kadar zor koşullarda yaşayan ve Varoluş Mücadelesi'ni Türk Milli Mücadelesiyle özdeşleşerek yapan Kıbrıs Türkü, hareket sonrası özgürlüğüne kavuşmuş, akabinde önce 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurmuş, 15 Kasım 1983'de de bağımsız KKTC'ni kurduğunu ilan etmiştir. Bu süreçlerde önce milli mücadele, daha sonra devletin demokratik organlarının oluşturulması aşamasında Türkiye Cumhuriyeti'ni örnek almıştır. Bu yapılanma sürecinde Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuyan Mülkiyeli mücahitler önemli rol oynamışlardır. Özellikle 27 Mayıs 1960'da Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması sonrası oluşturulan Kurucu Meclis ile anayasa komisyonlarında ve kurulan hükümette görev alan Prof. Fehmi Yavuz, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Prof. Sıddık Sami Onar gibi Mülkiyeli hocalardan ders alan İsmail Bozkurt gibi Mülkiyeli Kıbrıs Türkü mücahitler, Kıbrıs'ta oluşturulan iki Kurucu Meclis'te bulunmuşlar ve anayasanın yapımında etkin rol alarak, çalışmalarında hocalarından elde ettikleri kazanımlardan istifade etmişlerdir.

ANAHTAR KELİMELER: Demokrasi, Anayasa, Türkiye, KKTC

* Bu makale, 11-14 Mart 2020 tarihlerinde Edirne'de yapılan **Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışının 100. Yılı: Osmanlıdan Cumhuriyet'e Türkiye'de Demokrasi Uluslararası Sempozyumu**'nda sunulmak üzere hazırlanmış, Pandemi koşulları nedeniyle KKTC Bakanlar Kurulu kararıyla Kıbrıs'tan yurtdışına çıkışlar yasaklandığı için sözlü sunum yapılamamıştır.

REFLECTIONS OF TURKISH DEMOCRACY: THE TRNC CONSTITUTION EXAMPLE

ABSTRACT

The Turkish Revolution and the National Struggle, unlike the American and French revolutions was only against the administration, and for the first time it was against the administration as well as the occupation forces. In other words, it was a movement against imperialism. With this aspect until that date “Knowing as Undefeated” imperialism could be defeated and it became an example to the oppressed nations. Nations under the pressure of imperialism, powered by this movement and started the independence movements. The Turkish National Struggle Movement, which succeeded, created the result of the emergence and development of a democratic state. So not only with the independence movement, even though domestic troubles from time to time, with the result of the democratic life obtained later it became example to many states.

The closest of these examples is the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). The Republic of Cyprus, which was established on the basis of the principles of equality and sovereignty of the Turkish and Greek communities within the framework of the 1960 Constitution in Cyprus, was broken after the 1963 Bloody Christmas realized by the Greeks in order to eliminate the equality of the Turkish Cypriot and became only Greek Republic. The Turkish Cypriot who lived in difficult situations until the 1974 Peace Operation and made their Struggle for Existence by identifying with the Turkish National Struggle and gained their freedom after the operation. First Turkish Cypriot Federated State established on February 13, 1975. Eight years later an independent TRNC was established on November 15, 1983. In this process first national struggle then in the forming phase of the democratic structure from the State of the Republic of Turkey was sampled. In this restructuring process, the mujahedin who studied at Ankara Faculty of Political Sciences played an important role. Especially in May 27, 1960 Turkey after the armed forces seized power in the constituent council and constitutional commissions Turkish Cypriot mujahids such as İsmail Bozkurt, who took lessons from the property teachers from the Professors who served in the established government Fehmi Yavuz, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Sıddık Sami Onar . They were in the two Constituent Assemblies formed in Cyprus and took an active role in the construction of the constitution and benefited from the gains they obtained from their teachers in their work.

KEYWORDS: Democracy, Constitution, Turkey, Turkish Republic of Northern Cyprus(TRNC)

GENEL:

Bugün “Üçüncü Dünya” adıyla anılan devletlerin büyük çoğunluğunu Asya ve Afrika ülkeleri oluşturur ve bu ülkelerin hemen hepsi son yüzyıl içerisinde bağımsızlığa kavuşmuşlardır. Atatürk döneminde bu ülkeler Batı emperyalizminin boyunduruğu altında bulunuyor ve Atatürk bunları “Mazlum milletler” olarak anıyordu. Bu ülkeler, günümüzde “Üçüncü Dünya” olarak adlandırılmaktadır. Bu mazlum milletlerle Türk milleti arasında tarihsel bağlar da vardır. Bir başka ifadeyle dünün ezilen ulusları ile Türk ulusunun alın yazıları bir bakıma ortak olmuştur. Bu ulusların hepsi Batı’nın saldırısına hedef olmuş ve Batı’ya karşı bağımsızlık savaşı vermişlerdir. Bu savaşımın ilki ve en uzun süreli olanını da Türk milleti vermiştir¹.

Batı emperyalizmine göre Batı, Doğu’ya üstündü. “Türk de Asya’dan gelmişti ve Asya’ya dönmeliydi. Avrupa’da yeri olamazdı”. Emperyalist Batı, dünyanın efendisiydi, jandarmasıydı ve Doğu’yu boyunduruğu altına almaya kararlıydı. Yirminci yüzyıla girilirken Doğu’nun sömürgeleştirilmesi süreci büyük ölçüde tamamlanmış bulunuyordu. Yalnız Osmanlı Devleti, Batıya karşı direniyordu. Osmanlı’nın da Avrupa toprakları paylaşılmış, şimdi sıra Asya topraklarına, Anadolu’ya gelmişti. Anadolu’nun da ele geçirilmesiyle Doğu’nun sömürgeleştirilmesi işlemi tamamlanmış olacaktı².

Birinci Dünya Savaşı’nın sonunda Batı’nın bu amacına ulaşmak üzere olduğu bir anda, bu tarihsel dönüm noktasında Mustafa Kemal tarih sahnesine çıkıyor ve ulusuyla beraber emperyalizmin karşısına dikiliyordu. Birinci Dünya Savaşı’nda bazı vaadlerle emperyalistlerin yanında savaşa sürüklenen Doğu ulusları, ki sadece Hindistan, İngiltere’nin hizmetine 1.214.000 asker vermişti³, bu savaştan bazı dersler çıkardılar. İngiliz ordularının Irak’ta ve Çanakkale’de yenildiğini görünce, o güne kadar bir efsane haline gelmiş olan “*Batı’nın, emperyalizmin yenilemeyeceği*” düşüncesinin yanlış olduğunu anlamaya başladılar. Nitekim, 1920 yılında Hindistan’da Gandhi önderliğinde İngilizlere karşı

¹ Bilâl N. Şimşir, “*Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri*”, VIII. Türk Tarih Kongresi, III. Ciltten Ayrışım, Ankara, 1983, s. 1904.

² A.g.e., s.1904.

³ A.g.e., s.1907

başlatılan “İşbirliği Yapmama (Non-cooperation)” hareketi, kaynağını “Türkiye için adalet” sloganından alıyordu⁴.

Artık Türk milletinin bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi başlamıştı. Bu bağımsızlık hedefi, boyunduruk altındaki tüm ulusların ortak özlemiydi. Mustafa Kemal bu düşüncüyü 7 Temmuz 1922 tarihinde İran Elçisinin Ankara’ya gelişi dolayısıyla yaptığı konuşmada şöyle açıklıyordu: “Türkiye’nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı, belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azim ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği, bütün mazlum milletlerin, bütün Şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir. Türkiye şimdiye kadar mevcut olan tarih kitaplarının icabatını değil, tarihin hakiki icabatını takip edecektir... Biz yeni bir tarih yapacağız.”⁵ Doğu’nun ezilen toplumlara Türk ulusunun davasını kendi davaları gibi benimsemişlerdi. Türk Kurtuluş Savaşı’nı desteklemek için gösteriler düzenliyorlar, kampanyalar açıyorlar ve “Ankara’ya Yardım Fonu” adı altında paralar toplayıp gönderiyorlardı. Aralık 1921-Ağustos 1922 tarihleri arasında Hindistan’dan Türkiye’ye 106.400 İngiliz lirası gönderilmişti⁶. Pakistan Ulusal Ozanı Dr. Muhammed İkbâl, Türk Milli Mücadelesinin başarıya ulaşacağına sonsuz iman beslediğini bildiriyor, “Türk aslanı yine uyanacak yine kükreyecek ve düşmanlarını titretecektir” diyor, “Mustafa Kemal Paşa’ya Hitap” adlı şiirinde “Allah O’na yardım etsin” dileğinde bulunuyordu⁷.

Mahatma Gandhi Hindistan’da “Young India” gazetesine verdiği demeçte; “Biz gerçekten Müslüman kardeşlerimizle birlik olduğumuz kanısındaysak, Türk milliyetçiliğini yıkmak için Avrupa’da sürdürülen harekete karşı onların duygularına sevgi duymalıyız... Avrupa’daki Türk İmparatorluğu’nun yok edilmekten kurtarılması yolundaki çabalarda Müslüman kardeşlerimizle işbirliği yapmalıyız... Türkiye’yi yok olmaktan kurtarmak için elimizden geleni yapmalıyız.”⁸ ifadelerini kullanıyordu.

⁴ A.g.e., s.1907

⁵ **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, II, 2. baskı, Ankara, 1959, s. 40.

⁶ Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi**, VII. Cilt, Ankara, 1975, s. 195.

⁷ **Şimşir, a.g.e.**, s. 1909.

⁸ Radha Krishna Sinha, **Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi (1919-1928)**, Milliyet Yayınları, Tarih Kitapları Dizisi: 22, İstanbul, 1972, s.115.

MİLLİ MÜCADELE VE KIBRIS TÜRKÜ

Türk Kurtuluş Savaşı yıllarını Kıbrıs Türkleri çok canlı olarak yaşadılar ve her yönü ile bu savaşla özdeşleştiler. O en umutsuz günlerde bağımsızlığı için ulusal kurtuluş bayrağını açan Türk halkının kavgasına, Kıbrıs Türkleri her türlü desteği gönülden vermişlerdir⁹.

Sömürge yönetimi altında yaşamalarına rağmen Kıbrıs Türkleri ellerinden geldiğince Anavatan'a yardım etmeye çalışmışlar; güçlerinin yetersiz olduğu zamanlarda da camilerde “*Türk Ordularının muzaffer olması için*” dua etmişlerdir. Milli Mücadele devam ederken Anadolu'ya maddi olarak destekte bulunmak isteyen Kıbrıslı Türkler; çeşitli kurum, dernek ve kulüpler kurarak birçok kültürel faaliyet gerçekleştirmişler ve elde ettikleri geliri Anadolu'ya bağışlamışlardır. Kıbrıs'ta 1920 ile 1922 yılı arasında Kuvay-ı Milliye'ye ve Yunan saldırısına uğrayan Anadolu'daki Türk halkına yardım için gönüllü gençler ve kadınlar tarafından çeşitli bölgelerde 20-25 kadar millî piyes sahnelemiş ve müsamere düzenlenmiştir¹⁰.

O dönemde Türkiye ile İngiltere arasındaki savaş hali sebebi ile Ada'dan Anavatan'a para göndermek ancak hükümetin müsaadesi ile mümkündür. Bu sebeple Kıbrıs'taki tüm Türk kurum, kuruluş ve kulüpler bir araya gelerek 19 Aralık 1920 günü Muhacirin-i İslamiyeye Muavenet Cemiyeti adlı bir üst yardım kuruluşu kurulmuştur. Yapılan tüm yardımlar bu cemiyet tarafından organize edilmiş ve toplanan yardımlar Londra üzerinden Türkiye'ye ulaştırılmıştır¹¹.

Ayrıca Cuma günleri ve Kurban Bayramı'nın ilk günleri Hilal-i Ahmer (Kızılay) günü olarak kabul edilmiş¹², bayramlarda kurban derileri Hilal-i Ahmer'e yardım maksatlı toplanmıştır.

⁹Sabahattin İsmail, Ergin Birinci, **Atatürk Döneminde Türkiye- Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)**, Lefkoşa, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları- 8, s. 3.

¹⁰ Ali Nesim, “*Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılâpları*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 5(14), (1989): 321.

¹¹ Nesim, *a.g.m.*, s.321.

¹² Beria Remzi Özoran, “*İstiklal Harbi Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatanına Yardım Kampanyası*”, Kıbrıs Mektubu Dergisi, 14(6), (2001): 42-43; Erdal Yurdakul, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2002, s. 45.

Köylerle kasabalar yardım toplayıp Anadolu'ya göndermek için birbirleri ile yarışmışlardır. Kaynaklara göre o dönemde bu şekilde çok sayıda etkinlik düzenlenmiştir¹³. Dönemin Doğru Yol ve Söz gazetelerinden derlenen ve Kuvay-ı Milliye'ye yardım amacı ile düzenlenen etkinliklerden bazıları şunlardır¹⁴:

13. Sinema Müdürü Ahmet Cemali Efendi'nin "Muhacirini İslamiye" yararına film gösterimi (1921)
14. Gönyeli Köyünde muhacirin yararına bağış toplanması (1921)
15. Anatyu Köyü eşrafından Hacı Mustafa Mehmet Efendi'nin Hanımı, "Muhacirin" yararına 3 adet yirmilik altın verdi. (1921)
16. Mağusa'da Müderris Abdülcelil Efendi tarafından "Muhacirin Cemiyeti"ne hediye edilen devekuşu yumurtası, 3 sterlin 4 şilin 5 kuruşa açık artırma ile satıldı. (1921)
17. Mağusa'da bayramın 1. Ve 2. Günü Hilal Ahmer menfaatine sergi düzenlendi. Sergide Türk kadınlarının verdiği değerli eşyalar satılarak 50 sterlin toplandı. (1922)
18. Larnaka Müderrisi Ahmet Hulusi, halkı, Hilal-i Ahmer'e yardıma çağırdı. (1922)
19. Evkaf Murahhısı Musa İrfan, bütün imama ve hatiplere direktif vererek camilerde verecekleri vaazlarla halkı Hilal-i Ahmer'e yardıma çağdırmalarını istedi.
20. Piskobu köyü Türkleri Hilal-i Ahmer için 6 sterlin 7 şilin bağışladı.
21. Mehmet Remzi 3.8.1922 tarihli Söz gazetesinde yayınladığı "Vazife Başına" başlıklı yazısı ile halkı bağış yapmaya çağdırdı.
22. Londra'da Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen Hilal-i Ahmer Cemiyeti dergisinin önerisi üzerine Kıbrıs'ın bütün köy ve kasabalarında bayramın birinci günü Türkler, Hilal-i Ahmer'e bağış yaptılar, kurban derilerini bağışladılar, şehitlerin ruhları için arife gecesi mevlit ve hatm-ı şerif okuttular.
23. Mehmet Remzi Okan şehit yetimlerine yardım için Söz gazetesinin 29.11. 1920 tarihli sayısında aynı başlıkla bir yazı yayınladı.
24. Mehmet Remzi Okan Söz gazetesinin 6.12.1920 tarihli sayısında "Şehit Çocuklarına Muavenet (Yardım)" başlıklı bir yazı yayınladı.

¹³ İsmail Bozkurt, "*Atatürk ve Kıbrıs Kültürü*", I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 2001.

¹⁴ İsmail, Birinci, a.g.e. s. 3-4.

Ayrıca bu dönemde Kıbrıs'ta “Anadolu’ya Yardım Kartpostalları” bastırılarak vatandaşlara satılmış ve elde edilen gelir Anadolu’ya gönderilmiştir¹⁵.

Bu mücadelede birçok gönüllü Kıbrıs Türkü de Kurtuluş Savaşı’na katılmak üzere, Ada’dan gizlice ayrılarak Anadolu’ya gitmiştir. Kaçabilen pek çok genç kayıklarla Anadolu’ya geçmiş ve Kurtuluş Savaşı’na bizzat katılmışlardır. Bunlar arasında büyük yararlık gösterenler olmuştur. Ayrıca Türkiye’de yüksek öğrenimlerini tamamlayan birçok Kıbrıslı Türk gencinin de savaşa katıldığına dair dönemin gazetelerinde yayınlanan haberler bulunmaktadır¹⁶. O günlerde yayınlanan Söz gazetesinde yüzbaşılığa kadar yükselen bu Kıbrıslı Türklerden bazılarının kahramanlıkları anlatılmaktadır. Aynı zamanda Türk Kurtuluş Savaşı’na katılarak önemli görevler üstlenen ve üstün hizmetleri dolayısıyla İstiklal Madalyası ile ödüllendirilen birçok Kıbrıslı Türk bulunmaktadır. Bunların arasında Atatürk’ün takdirini kazanmış, madalya ile onurlandırılmış ve hatta Atatürk’ten soyadı almış olanlar da vardı¹⁷. Teğmen Mehmet Tahir, Dr. Binbaşı Osman Necmi ve Fatin Güvendiren yalnızca bu isimlerden birkaçıdır. Bu isimler aynı zamanda eğitimlerini Türkiye’de tamamlamış ve Atatürk İnkılâplarının başarısı için önemli çalışmalara imza atmışlardır¹⁸.

Bununla birlikte, Kıbrıs’ın ilk Türk avukatlarından Naim Efendi’nin oğlu Raşit Bey, Kurtuluş Savaşı’na Miralay rütbesiyle katılmıştır. Diğer oğlu Ali Vefa Bey de Kurtuluş Savaşı’na katılmış ve TBMM’ne giren ilk Kıbrıslı Türk olma başarısını elde etmiştir¹⁹.

¹⁵ Ulvi Keser, **Kıbrıs 1914-1923 Fransız Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü**, İstanbul, 2000, s.129.; Mehmet Ali Gökdel, “**19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü**”, Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Lefkoşa, sayı 14, Temmuz 1991, s.17.

¹⁶ Ahmet C. Gazioğlu, **Enosis Çemberinde Türkler**, 2. bs., Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 2000, s. 273.

¹⁷ Sibel Akgün, “**Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs’a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları**”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Vol.22 - pp.387 - ISSN : 1011.

¹⁸ Gazioğlu, **a.g.e.**, s. 273-274.

¹⁹ Keser, **a.g.e.**, s.121.

TBMM’de İzmir milletvekili olarak görev yapan Hüseyin Sırrı Bey de Kurtuluş Savaşı’nda görev alan Kıbrıs Türklerindedir²⁰.

İngiliz esir kampında bulunan Türk savaş esirlerine yardım ettiği için tutuklanan ve hapse atılan Dr. Esat Bey’in karısı Faika Esat Hanımefendi de Anadolu’daki Kurtuluş Savaşı’na katılmanın mutluluğuna ulaşan ilk Kıbrıslı Türk Kadınıdır²¹.

Birinci Dünya Savaşı sırasında yedek subay talim hocalığı yapan Kimya Öğretmeni Remzi Bey, eski Bahriye subayı Ali Nazmi Bey, Osmanlı ordusunda çavuş olarak görev yapan ve bu süreçte Trablusgarp Savaşı’na katılan, daha sonra Kuvay-ı Milliye’ye sürekli olarak katır ve merkep taşıyarak destek veren Ahmet Çavuş Osmancık, Kurtuluş Savaşı’na katılan Kıbrıslı Türklerin diğer akla gelenlerindedir²².

BÜYÜK ZAFERİN MAZLUM MİLLETLERDEKİ YANSIMALARI
Türk Ulusunun kazandığı büyük zafer, doğrudan doğruya emperyalizmin yenilgisiydi. Bu zafer, yalnız Türk ulusuna bağımsızlık ve özgürlük yolunu açmakla kalmıyor, tüm ezilen uluslar için de yeni bir çağ açıyordu. Asya ve Afrika’nın ezilen ulusları, Türk zaferini kendi zaferleri gibi coşkuyla karşıladılar. Afrika’da, Hindistan’da camiler ışıklandırıldı, zafer şenlikleri düzenlendi ve Mustafa Kemal’e sayısız kutlama telgrafları gönderildi. Türk zaferini kutlamak üzere, Almanya’da bulunan İranlı, Afganistanlı, Hindistanlı ve diğer Doğulu aydınlar 16 Eylül 1922 tarihinde Berlin’de bir toplantı yaparak, zaferin Asyalı aydınlarca nasıl görülüp değerlendirildiğini ortaya koydular. Bu toplantıda konuşan Afganlı Abdurrahman Saif’in sözleri mazlum ulusların Türk milli mücadelesini nasıl örnek aldıklarını yansıtmaları bakımından önemlidir; *“Biz hepimiz Mustafa Kemal’i kutluyoruz. Çünkü O’nun zaferi, özgürlük için savaştan bütün insanların zaferidir. Bunu bir din savaşıyla karıştırmamak gerekir. Bu savaş tam bir özgürlük savaşıdır. Bu zafer özgürlük yolunda ilk adımdır... İster İranlı, ister Afganlı, isterse de Hindistanlı olalım, ülkelerimizdeki emperyalizme son vermek için birleşmemiz gerekir.*

²⁰ Mustafa Haşim Altan, **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması**, KKTC, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları 39, Ankara, 1997, s.97-99.

²¹ Keser, *a.g.e.*, s.121.

²² Keser, *a.g.e.*, s.121-123.

*İnanıyorum ki, diğer uluslar da Türkiye'yi örnek alacak, Türkiye'nin izinde yürüyecek ve emperyalizmi ülkelerinden kovacaklardır.*²³

Bu süreçte, hem dönemin Paris'teki Türkiye Mümessili Ferit (Tek) Bey'e, hem de Ankara'ya, TBMM'ne çekilen birçok kutlama telgrafına şahit oluyoruz. Bu telgraflarda Hindistan yarım kıtası Sind'den Bengal'e kadar Türk zaferinin coşkuyla alkışlandığı görülmektedir²⁴.

Fransa'da yaşayan Azerbaycan Türkleri temsilcileri, Anadolu'dan zafer haberini alır almaz, 8 Eylül 1922 günü Ankara Hükümetinin Paris Mümessili Ferit Bey'e 11 imzalı bir kutlama mektubu gönderiyorlardı²⁵. Büyük Zafer, Asya kıtasında olduğu gibi Afrika'da da derin yankılar yarattı. Afrika'nın ezilmiş ulusları da bu zaferi coşkuyla karşıladılar ve bu sevinçlerini değişik şekillerde Ankara'ya iletmeye çalıştılar. Fas'ın Rif dağlarında İspanyollara karşı umutsuzca savaş veren mücahitlerin önderlerinden Caid Haddou ben Hamoun, 9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşu nedeniyle gönderdiği telgrafta; *"Bağımsızlık için savaşan Rif şefleri adına, Türk ordularının parlak zaferi için sizi kutlarken mutluluk duyuyorum"* diyor ve yüreklerinin Türklerle birlikte çarptığını belirterek, Anadolu'daki hareketi örnek alarak emperyalizmle mücadele ettiklerini gösteriyordu²⁶.

Bu süreçte benzer telgraf ve mesajların Tunus, Cezayir, Mısır, Eritopya, Kenya gibi birçok ülkeden geldiğini görüyoruz. Bu özgürlük ve bağımsızlık zaferi, evrensel bir anlam taşıyor ve yepyeni bir çağ açıyordu. Türkün emperyalizm karşısındaki bu zaferi, emperyalizm boyunduruğundaki birçok ulusa yol gösterici olmuştu. Artık onlar da bağımsızlık ve özgürlük mücadelesi başlatabilirlerdi. Önlerinde çok başarılı bir örnek vardı.

Zaferin kazanılması sonrası Lozan'da bağımsızlığın belgelenmesi ve akabinde Cumhuriyetin ilanı ile Türkiye Cumhuriyeti, *"Doğu'ya ışık saçacak bir yıldız"* olarak görülüp alkışlanıyordu. Türk Kurtuluş Savaşı

²³ F.O. 371/7900/E.10729- İngiltere Dışişleri görevlilerinden Mr. Oliphant'a, 5.10.1922 tarihli, CX/2344 sayılı gizli istihbarat raporu. Aktaran; Şimşir, **a.g.e.**, s. 1916.

²⁴ Sadi Borak, *"Meclis Gizli Oturumlarında Büyük Zafer"*, Milliyet gazetesi, 1 Eylül 1976.

²⁵ Paris Büyükelçiliği Arşivi (P.B.A.)-K.369/6- Fransa'da yaşayan Azerbaycanlılar'dan Ferit Bey'e 11 imzalı mektup; Aktaran: Şimşir, **a.g.e.**, ss. 1917-1918.

²⁶ Şimşir, **a.g.e.**, s. 1920.

gibi Türk Devrimi de Doğu'yu derinden etkiledi. Hintli yazar Sinha Türk Devrimi'nin Hindistan'daki etkisini; *“Mustafa Kemal'in devrimleri, Türkiye için büyük bir Rönesanstır. Bütün Asya'ya da etkisi altına almıştır.”* şeklinde ifade ediyordu. Bu düşünceleri Bulgaristan Türkleri'nin çıkardığı Deliorman gazetesi de şöyle anlatıyordu: *“Tıpkı Fransız İnkılabı gibi, coşkun Türk Denizinin dalgaları da şimdi Asya'ya sarıyor. İran'daki inkılap hareketleri, Bece Saka'nın boynunu vuran genç Afganlıların zaferi, Mısır'daki açık gösteriler ve Hindistan'daki derin kaynaşma büyük denizin dalgalarındandır.”*²⁷

BÜYÜK ZAFERİN KIBRIS'TAKİ YANSIMALARI

Anadolu Zaferi, anında Kıbrıs'a da yansıdı. Anadolu Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı haberlerinin alınması üzerine Kıbrıs Türkleri davul zurna çalarak Lefkoşa, Sarayönü'nde (Atatürk Meydanı'nda) toplanmışlar ve Cirit Hisarında geceleyin büyük ateşler yakarak bu mutlu olayı kutlamışlardır. 9 Eylül günü, İzmir'in kurtuluşu duyulur duyulmaz Lefkoşa'da bir miting yapılarak bu kurtuluş kutlanır ve Mustafa Kemal'e kutlama mesajları gönderilir²⁸.

Kıbrıs Türklerinin gösterdiği bu gibi heyecan dolu kutlamalar karşısında İngiliz Vali Türk yetkilileri çağırarak *“Türkiye'de halk zafer sevinci ile coşuyor ve şenlikler düzenliyor. Buna bir diyeceğimiz yok. Fakat sizlere ne oluyor? Mustafa Kemal'in ne yüzünü gördünüz, ne de sesini duydunuz. Buna rağmen sokaklara dökülüp, O'nun zaferlerini kutluyorsunuz! Hayret doğrusu!”* ifadeleriyle uyarılmış ve Türklerin sevincini anlayamadığını söylemiştir. Bunun üzerine Türk Cemaat ileri gelenleri de *“Mustafa Kemal'in zaferinin aslında Kıbrıs Türkünün zaferi olduğunu ve Kıbrıs Türklerinin Anadolu Türklüğünün kopmaz bir parçası olduğunu”* ifade etmişler, böylece Valiyi hayrete düşürmüşlerdir²⁹.

Millî Mücadelenin başarıya ulaşması Kıbrıs Türk halkı için sevinçlerin en büyüğüdür. Cumhuriyetin ilânından dokuz gün önce Söz gazetesi şöyle yazmaktaydı:

“Türkün yüce evladı Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin hür ve müstakil yaşamaya kat'iyen karar verdiğini bütün dünyaya ilan etti. Böylece Türk

²⁷ Age, s. 1930.

²⁸ İsmail Bozkurt, *“Atatürk ve Kıbrıs Kültürü”*, I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 2001..

²⁹ A.g.e.

milleti, hayat ve hürriyetinin müdafii ve muhafızı, bilfiil kendisi olacağını, hakikî mümessili vasıtası ile bildirmiş bulunuyor. Bu Türkiye Cumhuriyetinin ilânı demektir.³⁰

1925 yılından itibaren 29 Ekim'in millî bayram olarak ilan edilmesi üzerine adanın her tarafındaki ilkokullarda, köylerde ve kasaba kulüplerinde Cumhuriyet Bayramı coşku ile kutlanmıştır. Kıbrıs Türkü evlerini, dükkânlarını baştan başa Türk bayraklarıyla donatmış, her tarafa Atatürk'ün resimlerini asmış, gece kutlama törenleri ve fener alayları tertiplenmiştir. Türkiye konsolosunu tebrik etmek üzere binlerce halk ziyaretine gitmiş ve ağırlanmışlardır. Cumhuriyet idaresinin gelişinden duyulan memnurluk ve cumhuriyete bağlılık her fırsatta yineleniyordu³¹.

KIBRIS TÜRKÜNÜN DEVLETLEŞME SÜRECİ

Başarıya ulaşan Türk Milli Mücadele Hareketi, akabinde demokratik bir devletin doğması ve gelişmesi sonucunu yaratmıştı. Dolayısıyla sadece bağımsızlık hareketi ile değil, zaman zaman yol kazalarına uğrasa da daha sonra elde ettiği demokratik yaşam sonucuyla da birçok devlete örnek olmuştu. Özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılması sonucu bağımsızlığını kazanan devletlerin birçoğu yeni yapılanmada Türk demokrasisini örnek almışlardır.

Bu örneklerin en yakını, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'dir. Kıbrıs Adası, 1571 yılında Osmanlı İmparatorluğu topraklarına katılmıştır. Ada, 1571 yılından 1878 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğunun egemenliğinde kalmıştır. 1878 yılında, İngiltere, Osmanlı-Rus savaşının Osmanlıların aleyhine gitmesini fırsat olarak bilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nu Ruslara karşı koruyacağı sözünü vererek adayı kiralamıştır. Bu kiralama ile adanın mülkiyeti değil, sadece yönetimi İngiltere'ye geçtiğinden, ada hukuken padişahın mülkü sayılmaya devam etmiştir³². Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşına girdiğini ve savaşın da Almanya aleyhine sonuçlanacağını gören İngiltere, savaşın sonlarına doğru, 5 Kasım 1914 tarihinde aldığı bir kararla adayı tek taraflı olarak ilhak ettiğini dünya kamuoyuna açıklamıştır. Yeni Türk Devleti de bu ilhakı 1923 yılında imzaladığı Lozan

³⁰ Söz, 20 Ekim 1920.

³¹ Ali Nesim, “*Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılapları*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, s.323.

³² Ahmet Gazioğlu, *Enosis Çemberinde Türkler*, Lefkoşa, 2000, s.19.

Antlaşmasıyla tanımış ve böylelikle ada hukuken de Türkiye'nin elinden çıkmıştır³³. Kıbrıs, 307 yıl Türklerin egemenliği altında kalmıştır. İngilizler'in ada üzerindeki egemenlikleri Türkler kadar uzun sürmemiş ve fiilen 1878 de adaya yerleşmiş olan İngilizler, 82 yıl sonra, adanın idaresini 1958 Zürih, 1959 Londra ve 1960 Lefkoşa Antlaşmaları ile kurulmuş olan Kıbrıs Cumhuriyeti'ne bırakmak zorunda kalmışlardır³⁴.

Kıbrıs'ta 1960 Anayasası çerçevesinde Türk ve Rum toplumlarının eşitlik ve egemenlik ilkelerine dayalı olarak kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti, Enosis hedefi gereği Kıbrıs Türkünün eşitliğini ortadan kaldırmak maksadıyla Rumların gerçekleştirdiği 1963 Kanlı Noeli sonrası bozulmuş ve bir Rum Cumhuriyeti haline gelmiştir. Kıbrıs Cumhuriyetinin idaresinden ayrılan Türkler, 28 Aralık 1967 de "Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi" ni kurmuşlardır. 1974 Barış Harekatı'na kadar zor koşullarda yaşayan ve Varoluş Mücadelesi'ni Türk Milli Mücadelesiyle özdeşleşerek yapan Kıbrıs Türkü, hareket sonrası özgürlüğüne kavuşmuş, akabinde önce 3 Eylül 1974 tarihinde "Otonom Kıbrıs Türk Yönetimi" ni, daha sonra 13 Şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurmuş ve 15 Kasım 1983'de de bağımsız KKTC'ni kurduğunu ilan etmiştir.

Bu süreçten anlaşılacağı gibi, Kıbrıs hukuk sistemi ve onun bir parçasını oluşturan Kıbrıs Türk hukuk sistemi, ada üzerinde meydana gelen egemenlik değişiklikleri nedeniyle, bir bütün olarak tek bir devlet düzeni içinde oluşmamıştır. Tam tersine, adada egemenliği ele geçiren her devlet doğal olarak adaya kendi hukukunu da taşıdığından, Kıbrıs Türk hukuk sistemi de oluşum süreci içinde bu farklı devletlerin hukuklarından etkilenmiştir³⁵.

Bu süreçlerde Kıbrıs Türkü önce milli mücadele, daha sonra devletin demokratik organlarının oluşturulması aşamasında Türkiye Cumhuriyeti'ni örnek almıştır. Bağımsız devletin ilanı sonrasında teşkil edilen 1985 Anayasasında da Türkiye Cumhuriyeti'nin 1982 ve 1961 anayasaları örnek alınmıştır. Bu yapılanma sürecinde Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuyan Mülkiyeli mücahitler önemli rol

³³ Sevin Toluner, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, 1997, s.12.

³⁴ Sabahattin İsmail, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu,- Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul, s.13.

³⁵ Turgut Turhan, "**Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi**", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 57, Sayı 2, 2008 Ankara, 256.

oynamışlardır. Özellikle 27 Mayıs 1960'da Türkiye'de Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması sonrası oluşturulan Kurucu Meclis ile anayasa komisyonlarında ve kurulan hükümette görev alan Prof. Fehmi Yavuz, Muammer Aksoy, Bahri Savcı, Prof. Sıddık Sami Onar gibi Mülkiyeli hocalardan ders alan İsmail Bozkurt gibi Mülkiyeli Kıbrıs Türkü mücahitler, Kıbrıs'ta oluşturulan iki Kurucu Meclis'te bulunmuşlar ve anayasanın yapımında etkin rol alarak, çalışmalarında hocalarından elde ettikleri kazanımlardan istifade etmişlerdir³⁶.

KIBRIS TÜRKÜNÜN DEVLETLEŞME SÜRECİNDE TÜRK DEMOKRASİSİNİN ETKİSİ

Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi (1967-1975) Dönemi:

Kıbrıs Geçici Türk Yönetiminin kurulmasıyla güdülen amaç, 63 olaylarıyla Cumhuriyet idaresinden dışlanmış olan Kıbrıs Türk toplumunun toplumsal işlerini tek bir elden yürütmek, mevcut karışıklıklara ve yetki çatışmalarına bir son vermek, özetle Kıbrıs Türk toplumunun bir arada yaşama arzu ve isteğini sağlayacak olan bir toplumsal düzeni kurmaktır. Bu anlamda bir “Yeniden yapılanma” ifadesi olan bu yönetim, hiç bir zaman Kıbrıs Cumhuriyeti'ne karşı ve Türkler için onun alternatifini olmak üzere hayata geçirilen bir yapılanma olmamıştır³⁷. Nitekim bu nedendir ki, Geçici Türk Yönetimi, ayrıntılı bir anayasa yapmamış ve daha ziyade Türk toplumunun tabi olacağı kuralları içeren bir “Minyatür anayasa” olarak 19 maddelik bir belge yayınlamıştır. Bu belge ise Kıbrıs Anayasası'nı yürürlükten kaldırmamış, üstelik 21 Aralık 1963 tarihine kadar kabul edilmiş olan Cumhuriyet yasalarının da yürürlükte olduğunu açıklamıştır.

Anlaşılacağı üzere, devletleşme sürecinin ilk evrelerinde Kıbrıs Türk Hukuk sistemi esas olarak Kıbrıs Cumhuriyeti hukukuna bağlı kalmıştır. Diğer bir ifadeyle Kıbrıs Türk toplumunu çevreleyen hukuk kurallarının, esas itibarıyla Anglo-Saxon hukukuna dayandığı gerçeği değişmemiştir. Bununla birlikte, Türk toplumunun cumhuriyet idaresinden ayrılarak deyim yerindeyse kendi başının çaresine bakmak üzere yeni bir yapılanmaya gitmesi, zorunlu olarak kendi toplumsal yapı ve ihtiyaçlarının gerektirdiği yeni yasaların da yürürlüğe konmasını gerekli kılmıştır. Bu anlamda, ilk başlarda Cumhuriyet hukukunu koruma isteğinde olan Kıbrıs

³⁶ İsmail Bozkurt, **Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018, s. 401.

³⁷ M. Sarıca, E. Teziç, Ö. Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, 1975, s. 157.

Türk toplumu ve içinde örgütlendiği yapı, istemeyerek de olsa, yavaş yavaş İngiliz hukukundan uzaklaşmaya başlamıştır³⁸.

Kıbrıs Türk Federe Devleti (1975-1983) Dönemi:

Kıbrıs Türklerinin devletleşme süreci dikkatle incelendiğinde, bu süreç içindeki en önemli evrenin barış harekâtından sonra yaşanan Kıbrıs Türk Federe Devleti dönemi olduğu görülür. Zira bu evre, Kıbrıs Türklerinin ileride gerçekleşmesini istedikleri “bağımsız ve federal” bir Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulabilmesi için kendi üzerlerine düşeni yaptıkları, diğer bir ifadeyle gelecekteki federasyonun kurucu ortaklarından olacak “Türk Devleti”ni oluşturarak kurmuş oldukları bir dönemi ifade etmektedir³⁹. 1974 yılındaki Otonom Türk Yönetimi’nin bildirisi ile kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin de bir anayasası vardı. Ancak bu Anayasa, federe bir devlet anayasası olarak düşünülmüş ve bu ihtiyacı karşılamak üzere düzenlenmişti. Bu dönemde Kıbrıs Türk toplumu Türkiye Cumhuriyetini örnek olarak Anayasasını yapmış, tam anlamıyla çok partili demokratik bir sisteme geçmiş, iki genel ve iki de yerel seçim yaparak devleti bütün işlevleriyle çalışır hale getirmiş ve eşitlik temelinde bir federasyon için Rum tarafını beklemeye başlamıştır. Belirtmek gerekir ki, bu bekleyiş içinde Kıbrıs Türk yönetiminin Kıbrıslı Türklerin içinde yaşadığı ekonomik ve toplumsal yapıyı iyileştirmek üzere bir devlet olarak yeniden yapılanmış olması, zorunlu olarak Kıbrıs Türk Hukuk sisteminin de Cumhuriyetin Hukuk sisteminden uzaklaşmasına ve kendine özgü bir hukuk sistemi olma yolunda ilerlemeye başlamasına yol açmıştır. Bir sistem olarak düşünüldüğünde, Federe Devlet dönemi Kıbrıs Türk hukuk sistemindeki mevzuatın ağırlıklı olarak Cumhuriyet dönemi ve bu dönemin bıraktığı İngiliz yasalarına dayandığı görülse de, yavaş yavaş İngiliz döneminden kalan bazı yasaların yürürlükten kaldırıldığını ve Türk toplumunun ihtiyaç ve gerekleriyle uyumlu hale getirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Böylece adanın kuzeyine egemen olan ve bu kesimdeki egemenlik işlemlerini kendi adına kontrol eden Kıbrıs Türk Federe Devleti’nin 1975 yılında da bir anayasa yapmak suretiyle, varlığını bağımsız bir devlet olarak devam ettirmek istediğini ve bu isteğinin doğal bir gereği olarak, anayasasında öngörülen esas ve usul çerçevesinde yasama faaliyetinde bulunmak istediğini dünya kamuoyuna açıkladığını da unutmamak gerekir⁴⁰.

³⁸ Turhan, a.g.e., s.272.

³⁹ Sabahattin İsmail, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, 1998, ss.160-161.

⁴⁰ Turhan, a.g.e., ss.272-273.

Nitekim Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası'na daha yakından bakıldığında, Anayasanın bir devletin temel politik örgütlenmesinde bulunan tüm müesseseleri ayrıntılı bir şekilde düzenlediği görülür⁴¹. 1974 yılından sonra yürürlüğe konan bu yasalara teknik açıdan daha yakından bakıldığında ise bunların bir çoğunun Türkiye Cumhuriyeti yasalarından esinlenerek hazırlandığı görülür. Bu nedenle, Kıbrıs Türk hukuk sisteminin Federe Devlet zamanında Kıbrıs Cumhuriyeti ve dolayısıyla Anglo-Saxon hukuk sisteminden giderek daha fazla uzaklaştığını ve Türk hukuk sistemine yaklaşarak karma bir yapıya büründüğünü söylemek doğru olacaktır⁴².

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Dönemi:

Kıbrıs Türklerinin ileride kurulmasını düşündükleri ve arzu ettikleri "Federal Kıbrıs Cumhuriyeti"nin Türk kanadını meydana getiren "Türk Federe Devleti"ni bütün kurumlarıyla oluşturdukları halde bu beklenti gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine Kıbrıs Türk toplumu ve onun temsilcisi olan Federe Meclis daha fazla beklememiş ve bir yandan BM kararlarıyla giderek aleyhlerine dönmeye başlayan milletlerarası ortamı lehlerine çevirmek, diğer yandan da Rumlarla eşit statüde görüşmeler yapabilmek amacıyla, "Halkların kendi kaderlerini tayin etme" hakkını kullanarak 15 Kasım 1983 tarihinde "Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti"ni ilan etmiştir⁴³. KKTC'nin ilanını takiben Aralık 1983'de yapılan Meclis toplantısında, Meclisin 70 üyeli bir "Kurucu Meclis" haline dönüşmesi kabul edilmiş ve bu "Kurucu Meclis"e anayasayı yapmak, seçimleri gerçekleştirmek ve bu süre içinde de gerekli olan yasama faaliyetlerini yürütmek görevi verilmiştir. Bir başkan ve ondört üyeden oluşan Anayasa Komisyonu'nun hazırlamış olduğu anayasa tasarısı 1984 yılında halkın görüşüne sunulmuş ve daha sonra Kurucu Meclis'in de 1985 yılında çalışmalarını tamamlaması üzerine 5 Mayıs 1985 tarihinde halkoylamasına gidilerek KKTC Anayasası Mayıs 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir⁴⁴.

⁴¹ Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasasının metni için bkz. Sarıca, Teziç, Eskiyyurt, **a.g.e.**, s. 413.

⁴² Turhan, **a.g.e.**, s.274.

⁴³ Hamza Eroğlu, "*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni Yaratan Tarihi Süreç (1940-1983)*", Kıbrıs'ın Dünü, Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Konulu Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, (Ed. Gökçekuş, H.), Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa 2001,s.133.

⁴⁴ Zaim M. Necatigil, **KKTC'de Anayasa ve Yönetim Hukuku'nun Esasları**, Lefkoşa, 1988, s.166.

1975 Kıbrıs Türk Federe Devleti Anayasası federe bir devlet anayasası olarak düşünülmüş ve bu ihtiyacı karşılamak üzere düzenlenmişti. Buna karşılık 1985 Anayasası bağımsız bir devletin anayasası olarak düzenlenmiştir.

1985 Anayasası'na genel olarak bakıldığında, KKTC devlet sisteminin temellerinin aslında Federe Devlet zamanında atıldığını kabul etmek gerekir. Diğer bir ifadeyle 1985 Anayasası, federal devlet beklentisinden uzaklaşılması nedeniyle, egemenliğin mutlak ve bölünmez olarak KKTC sınırları içinde kullanılmasını öngören bir yapılanma getirmiş, ancak bu temel yaklaşım dışında, Federe Devlet Anayasası'nda yer alan temel kurumları aynen koruyarak daha ayrıntılı ve güncel yaklaşımlara uygun olarak düzenlemiştir. Ve o günden bugüne devam eden süreçte yapılan yeni düzenlemelerde artık Türkiye Cumhuriyeti Anayasa ve yasalarının etkin olduğu görülmektedir⁴⁵.

Türkiye'de 1961 Anayasası, çoğunlukçu demokrasiden çoğulcu demokrasiye geçişte önemli bir dönüm noktası olarak görülür. Bunu sağlayan temel hukuksal neden ise egemenlik anlayışındaki değişimdir. Bu değişim, “*Halk, egemenliğini, Anayasanın koyduğu ilkeler çerçevesinde, yetkili organları eliyle kullanır.*” ifadesiyle KKTC Anayasası'na da yansımıştır⁴⁶.

Bununla birlikte Kıbrıs Türk toplumunun kendi gerçeklerine yönelik farklılıkların olduğu da gözden kaçmamaktadır.

Örneğin, KKTC Anayasası'nın 1. maddesine göre: “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti, demokrasi, sosyal adalet ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanan laik bir Cumhuriyettir.*”

Görülüyor ki Cumhuriyete doğrudan eklenmiş olan laik olma niteliğidir. Ama laik Cumhuriyet, “demokrasi, sosyal adalet ve hukukun üstünlüğü” ilkelerine dayanır. Bunların Cumhuriyet'in dayanağı olarak ifade edilmesini, bu nitelikleri daha güçlü kılma iradesinin bir ürünü olarak değerlendirilmek gerekir. Cumhuriyetin varlık nedeni bu üç ilkenin gerçekleştirilmesidir. Laik Cumhuriyet ilkesinin Anayasa'da yer almasının Kıbrıs açısından özel bir önemi vardır. 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası'nda böyle bir niteliğe yer verilmemişti. Bilindiği üzere Kıbrıs

⁴⁵ Turhan, a.g.e., s.275.

⁴⁶ Fazıl Sağlam, **KKTC Anayasa Hukuku Dersleri**, Lefkoşa, 2016, s.27.

Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı aynı zamanda "Başpiskopos" ünvanını taşımaktaydı⁴⁷.

Söz konusu Anayasa'nın "Devletin Bütünlüğü, Resmi Dili, Bayrağı, Ulusal Marşı ve Başkenti" başlıklı 2. maddesinde yer alan tüm kurallar, TC Anayasasının aksine, değişmezlik kapsamına alınmamıştır. Bunlardan değişmezlik kapsamına alınanlar şunlardır:

"Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Devleti, ülkesi ve halkı ile bölünmez bir bütündür." ve "Resmi dil Türkçe'dir."

Aynı maddenin 3. fıkrasında yasa ile belirleneceği belirtilen KKTC Bayrağı ve Ulusal Marşı değişmezlik kapsamına alınmamıştır. "Cumhuriyetin başkenti Lefkoşa'dır." şeklindeki 4. fıkra da değişmez kural niteliğine sahip değildir. Bunlar, 1974'de imzalanan ateşkes sürecinin devam ettiği ve kesin barışın sağlanmadığı, uluslararası hukuka göre halen muharebe sahası kabul edilen ve barış görüşmelerinin devam ettiği bir bölge için kabul edilebilir farklılıklar olarak değerlendirilebilir.

Genel tabloya baktığımızda ulaştığımız genel kanı, Kıbrıs Türkünün egemenlik ve demokrasi yolunda izlediği yolun, Türk milli mücadelesi ve Türk demokrasisi olduğudur.

SONUÇ

Bu makaleyi, Kıbrıs Türkünün lideri, KKTC'nin kurucu Cumhurbaşkanı Rauf Raif Denktaş ile 2 Nisan 2011 tarihinde, kendisinin Lefkoşa'daki ofisinde yapmış olduğumuz söyleşinin bir bölümü ile sonlandırmak istiyorum.

Denktaş, 1964 Ocak ayında Londra'da düzenlenen "Beşli Konferans"a katılmak üzere Kıbrıs'tan ayrılır. İşte bu süreç Rauf Denktaş'ın mücadeleyle dolu yaşamında özel bir yere sahiptir. Bu süreci bizzat Denktaş'tan aktaralım;⁴⁸

"5 Şubat 1964'de T.C.'nin Lefkoşa Büyükelçisi Dr. Küçük'e benim Londra'dan gönderdiğim bir mesajı gönderir. Biz, 15 Ocak'ta Londra Konferansı'ndayız. Biz Federasyon istiyoruz; Rum tarafı bize azınlık öneriyor... İngilizler, bize 'Türkiye'nin müdahale hakkına güvenmeyiniz.

⁴⁷ A.g.e., s. 22.

⁴⁸ KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 2 Nisan 2011 tarihinde Lefkoşa'daki ofisinde yapılan görüşme kayıtları.

Türkiye gelip sizi kurtaramaz. Bu işi fazla uzatmayınız, aksi takdirde Kıbrıs'tan sırtınızda sadece gömleğinizle kaçacaksınız' dedi". Denктаş buna rağmen Türkiye'nin müdahale hakkı konusunda direndiklerini belirtiyor.

Bu söyleşide Denктаş'ın aktardığı bir anı ile makaleyi noktalayalım; 1974 hareketinden sonra birgün Ankara Barosu'nun yemeğine katılan Rauf Denктаş, avukatlara bir fotoğraf gösterir. Fotoğraf, 1878'de Türkler'in Ada'dan çekilmesini görmüş olan Denктаş'ın dedesiyle aynı yaştaki Kıbrıslı yaşlı Türkler'in 1960'ta Türk Kuvvetleri Alay Komutanı Kurmay Albay Turgut Sunalp komutasındaki Türk askerlerinin bayrak törenindeki saygı duruşlarını göstermektedir. Denктаş, fotoğrafa bakan gazetecilere şunları söyler: *"Dedem bana şöyle demişti, 'Ben Ada'dan Osmanlı'nın çekilişini gördüm. Ama göreceksin Osmanlı yeniden gelecek... Belki ben göremem ama sen görürsün...' Dedem Türk'e Osmanlı derdi. İşte ben bu sözü hatırladığım için 1960'ta dedemin yaşayan arkadaşlarını bulup fotoğraftaki bayrak törenine getirdim. Dönüşü gördüler..."*

Bu mücadeleleri yaparken Anadolu Türklüğünü örnek alan Kıbrıs Türkünün, başarıyla sonuçlandırdığı Varoluş Mücadelesi sonrası Demokrasi Mücadelesinde de Anavatanını örnek alması kadar doğal bir olgu olamaz

KAYNAKLAR

I. SÜRELİ YAYINLAR

Milliyet
Söz

II. KİTAPLAR

Altan, Mustafa Haşim, **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması**, KKTC, Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları 39, Ankara, 1997.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 2. baskı, Ankara, 1959.

Bozkurt, İsmail, **Beştulum'dan Zirköy'e- Bir Kıbrıs Çocukluğu ve İlk Gençliği 1940-1963**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Gazioğlu, Ahmet C., **Enosis Çemberinde Türkler**, 2. bs., Lefkoşa: Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), 2000.

Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Türk İstiklal Harbi**, VII. Cilt, Ankara, 1975.

İsmail, Sabahattin, Birinci, Ergin, **Atatürk Döneminde Türkiye- Kıbrıs İlişkileri (1919- 1938)**, Lefkoşa, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları- 8.

İsmail, Sabahattin, **150 Soruda Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, 1998.

İsmail, Sabahattin, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu,- Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)**, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları, İstanbul.

Keser, Ulvi, **Kıbrıs 1914-1923 Fransız Ermeni Kampları, İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü**, İstanbul, 2000.

Necatigil, Zaim M., **KKTC'de Anayasa ve Yönetim Hukuku'nun Esasları**, Lefkoşa, 1988.

Sağlam, Fazıl, **KKTC Anayasa Hukuku Dersleri**, Lefkoşa, 2016.

Sarıca,M., Teziç, E., Eskiyyurt, Ö., **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, 1975.

Sinha, Radha Krishna, **Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi (1919-1928)**, Milliyet Yayınları, Tarih Kitapları Dizisi: 22, İstanbul, 1972.

Toluner, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, 1997.

Yurdakul, Erdal, **Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılâplarının Kıbrıs'ta Uygulanması**, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2002.

III. MAKALELER

Akgün, Sibel, “*Atatürk İlke ve İnkılaplarının Kıbrıs’a ve Kıbrıs Türk Kadınlarına Yansımaları*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Vol.22 - pp.387 - ISSN : 1011.

Borak, Sadi Borak, “*Meclis Gizli Oturumlarında Büyük Zafer*”, Milliyet gazetesi, 1 Eylül 1976.

Bozkurt, İsmail, “*Atatürk ve Kıbrıs Kültürü*”, I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri, 2001.

Gökdel, Mehmet Ali, “*19 Mayıs, Atatürk ve Kıbrıs Türkü*”, Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Lefkoşa, sayı 14, Temmuz 1991.

Eroğlu, Hamza, “*Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ni Yaratan Tarihi Süreç (1940-1983)*”, Kıbrıs’ın Dünü, Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Konulu Uluslararası Sempozyum Bildiri Kitabı, (Ed. Gökçekuş, H.), Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa 2001.

Nesim, Ali, “*Kıbrıs Türklerinde Atatürk İlke ve İnkılâpları*”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 5(14), (1989).

Özoran, Beria Remzi, “*İstiklal Harbi Sırasında Kıbrıs Türkünün Anavatana Yardım Kampanyası*”, Kıbrıs Mektubu Dergisi, 14(6), (2001).

Şimşir, Bilâl, “*Atatürk ve Üçüncü Dünya Ülkeleri*”, VIII. Türk Tarih Kongresi, III. Ciltten Ayırbaşım, Ankara, 1983.

Turhan, Turgut, “*Tarihsel Bakış Açısıyla Kıbrıs Türk Hukuk Sistemi*”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 57, Sayı 2, 2008 Ankara.

IV. SÖZLÜ TARİH KAYNAKLARI

KKTC Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denktaş ile 2 Nisan 2011 tarihinde Lefkoşa’daki ofisinde yapılan görüşme.

İNGİLİZ YÖNETİMİNİN KIBRIS'TA TARİH EĞİTİMİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Özet

1571'de Osmanlı Devleti tarafından fethedilen Kıbrıs, 307 yıl Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. Adanın yönetimi, 1878 yılında Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle İngiltere'ye geçici olarak devredilmiştir. Ada, 1914'de Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere tarafından ilhak edilmiş, 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile bu ilhak yeni Türk Devleti tarafından da hukuken tanınmıştır. Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi, 1960 yılında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar devam etmiştir. İngilizler, öncelikle yönetim ve diğer yapısal alanlarda birçok değişiklikler yapmışlardır. Bunlardan en önemlisi ise eğitim alanında uygulamaya koydukları yeniliklerdir. Buradaki amaç, kendi uygulamalarını ve eğitim alanındaki müfredatlarını sömürge ülkelerine adapte etmektir. İngilizlerin adayı kiralamasından hemen sonraki ilk uygulaması 1880 yılında hızlı bir şekilde Kıbrıs'ta bir Eğitim Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Eğitim faaliyetlerinin ve bütün eğitim kurumlarının tek bir merkezden yönetilmesini planlayan İngilizler, yeni eğitim yasası ile bu emellerini gerçekleştirmiştir. Bu yasayı kabullenmeyen Rumların isyanı nedeniyle İngilizler tarafından getirilen yasaklamalar ve yaptırımlardan özellikle Türkler etkilenmişlerdir. Bu süreçte, Türkiye ve Yunanistan'a ait ders kitapları ile tarih kitaplarının adaya getirilmesi ve okutulması ile Türkiye ve Yunanistan'dan gelen öğretim görevlilerinin adaya girmeleri yasaklanmış, bunların yerine İngiliz tarihinin ders olarak verilmesi, okullarda İngiliz Kraliyet marşı okunarak ve İngiliz bayrağı çekilerek derslere başlanması zorunlu kılınmıştır. Buna rağmen, kırmızı kumaş üzerine beyaz kumaştan ay yıldız dikerek hazırladıkları Türk Bayrağını sandıklarında saklayan ve milli günlerde kendi diktiği bu bayrağı sandığından çıkaran Kıbrıs Türkü, milli bayramlarını kutlamış ve tarihine sahip çıkmıştır.

Bu çalışmada, İngiliz yönetiminin özellikle Kıbrıs Türk toplumunun tarih eğitimi üzerindeki etkisi ile tüm bu olumsuzluklara rağmen Kıbrıs Türkünün Varoluş Mücadelesiyle beraber tarihini doğru öğrenmek amacıyla verdiği çabayı, Türkiye Cumhuriyeti'nin bu çabalara sağladığı desteği ortaya koymaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Tarih Eğitimi, İngiltere, Osmanlı, Türkiye

*Bu makale, 12-13 Kasım 2020 tarihlerinde Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi Başkanlığınca yapılması planlanan "Geçmişte ve Günümüzde Milli Kimlik Oluşumunda, Tarih Yazımı ve Öğretim Yöntemleri" konulu Uluslararası Konferans'ta sunulmak üzere hazırlanmıştır. Sözkonusu konferans, pandemi koşulları nedeniyle ileri bir tarihe ertelendiği için sözlü sunum yapılamamıştır.

THE INFLUENCE OF BRITISH RULE ON HISTORY EDUCATION IN CYPRUS

Summary

Cyprus, conquered by the Ottomans in 1571 and remained under rule of it for 307 years. The administration of the island was temporarily transferred to British in 1878 due to the Ottoman-Russian War. The island was annexed by Britain during the First World War in 1914, and this annexation was legally recognized by the new Turkish State with the Lausanne Peace Treaty signed in 1923. British rule in Cyprus continued until the establishment of the independent Republic of Cyprus in 1960. The British made many changes, primarily in management and other structural areas. The most important of these is the innovations they have put into practice in the field of education. The aim here is to adapt their practice and curriculum in the field of education to the colonial countries. The first practice of the British after hiring the island was the rapid establishment of an Education Directorate in Cyprus in 1880. The British, who planned to manage educational activities and all educational institutions from a single center, fulfilled these aspirations with the new education law. Especially Turks were affected by the bans and sanctions imposed by the British due to the rebellion of the Greeks who did not accept this law. In this process, Turkey and Greece started to be brought to the island of history lessons with books books and banned from entering candidates from instructors from Turkey and Greece to be taught, to be given them instead of English history lesson, starting to read to the British royal anthem in schools and the British flag drawn lessons It has been made mandatory. Despite this, the Turkish Cypriot, who kept the Turkish flag, which they prepared by sewing the crescent and star on red fabric, in their chests, and took this flag out of the chest, which he sewed himself on national days, celebrated the national holidays and claimed its history.

In this study, with the British government, especially its impact on the educational history of the Turkish Cypriot community, despite all this negativity effort given to learn about the history together with the Turkish Cypriot people's struggle for existence right of the Republic of Turkey have tried to show its support to these efforts.

Key Words: Cyprus, History Education, Britian, Ottomans, Turkey

GENEL

Gençlik yıllarımdan beri çok önemseydim; “*Tarihini bilmeyenlerin coğrafyalarını başkaları çizer*” özdeyişinden hareketle, tarihi öğrenmenin ve öğretmenin insanlık için ne kadar önemli bir olgu olduğunun altını çizerek başlamak istiyorum. Hepimizin bildiği gibi tarih, toplumları, ülkeleri, insanları etkileyen olayları inceleyen insan kaynaklı bir bilim dalıdır. İnsan kaynaklı olmasından dolayı, yanlış yazılması ve kullanılması durumunda insanları yanlış yönlendirerek büyük sorunlara neden olması gibi bir sonucu da karşımıza çıkarabilir. Mustafa Kemal Atatürk’ün söylediği gibi “*Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.*”

Bununla birlikte, tarih eğitiminin nasıl gerçekleştirildiği ve tarihin yeni nesillere nasıl aktarıldığı da önem kazanır. Tarih eğitimi, bir millet, bir toplumu bir arada tutmanın önemli parçalarından biridir. Bu nedenle tarihsel süreçte tarih dersleri ve tarih eğitimi her toplum tarafından son derece önem verilen bir değer olmuştur.

Tarih eğitimi kapsamında tarih kitapları, gerek öğrenciler gerekse öğretmenler için önemli bir konuma sahip bulunmaktadır. Ayrıca tarih ders kitapları bireylerin içinde buldukları toplumun geçmişini öğrenmeleri ve gelecekle bağlantı kurarak her yönden sağlıklı bir birey olarak yetiştirilmeleri açısından da önem teşkil etmektedir.

KIBRIS’TA TARİH EĞİTİMİ

Kıbrıs Türk Toplumunu için tarih eğitimi, Osmanlı Yönetimi Dönemi, İngiliz Yönetimi Dönemi, 1960-1974 Dönemi ve 1974 Sonrası Dönem olmak üzere dört kategoride incelemekte fayda vardır. Bu çalışmada İngiliz Yönetimi Döneminde Ada’daki özellikle Türk Toplumunun tarih eğitimi üzerinde duracağız.

Kıbrıs’ta İngiliz Yönetimi Dönemi, 12 Temmuz 1878 günü, İngiliz amirali Lord John Hay’in, adadaki son Osmanlı mutasarrıfı olan Besim Paşa’dan yönetimi devraldıktan sonra, Osmanlı bayrağının gönderden indirilerek, yerine İngiliz bayrağının çekilmesiyle başlamıştı. Adanın ilk İngiliz Yüksek Komiseri olan Sir Garnet Wolseley, 22 Temmuz 1878 günü

Larnaka'ya ayak basmış ve bu Akdeniz adasının tarihinde yeni bir dönem başlamıştı¹.

Ada, 1914'de Birinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere tarafından ilhak edilmiş, 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması ile bu ilhak yeni Türk Devleti tarafından da hukuken tanınmıştır². Kıbrıs'taki İngiliz yönetimi, 1960 yılında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulana kadar devam etmiştir.

İngilizler, öncelikle yönetim ve diğer yapısal alanlarda birçok değişiklikler yapmışlardır. Bunlardan en önemlisi ise eğitim alanında uygulamaya koydukları yeniliklerdir. Buradaki amaç, kendi uygulamalarını ve eğitim alanındaki müfredatlarını sömürge ülkelerine adapte etmektir. İngilizlerin adayı kiralamasından hemen sonraki ilk uygulaması 1880 yılında hızlı bir şekilde Kıbrıs'ta bir Eğitim Müdürlüğü'nün kurulmasıdır. Bu müdürlüğe bağlı olarak Kıbrıslı Türkler için ayrı ve Rumlar için ayrı olmak üzere iki Eğitim Encümeni kurulmuştur. Eğitim faaliyetlerinin ve bütün eğitim kurumlarının tek bir merkezden yönetilmesini planlayan İngilizler, yeni eğitim yasası ile bu emellerini gerçekleştirmiştir. Ayrıca her ilçede ve o bölgenin eğitimine katkıda bulunmak maksadıyla Köy Komisyonları oluşturulmuştur. Lefkoşa'da kurulan Türk Maarif Encümeni, adadaki Türk ilköğretim okullarının idaresinden, öğretmen atamasından, maaşların belirlenmesinden ve yapılacak yardımların köylere dağıtılmasından sorumluydu³.

Eğitim faaliyetlerinin ve bütün eğitim kurumlarının tek bir merkezden yönetilmesini planlayan İngilizler özellikle 1920 yılındaki yeni eğitim yasası ile bu amaçlarını gerçekleştirmiştir⁴. Bu yasayı kabullenmeyen Rumların isyanı nedeniyle İngilizler tarafından getirilen yasaklamalar ve yaptırımlardan özellikle Türkler etkilenmişlerdir. Bu süreçte, Türkiye ve Yunanistan'a ait ders kitapları ile tarih kitaplarının adaya getirilmesi ve

¹ Zia, Dr.Nasim, Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçişi ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi, Ankara 1975, s.79-80

² Kocabaş, Süleyman (1988). Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, İstanbul: Vatan Yayınları, s.101.

³ Behçet, Hasan (1969). Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571-1968), Lefkoşa, s. 40; Ömer Gökel, Gökmen Dağlı, Osmanlı'dan Günümüze Kıbrıs Türk Eğitim Sisteminin Geçirmiş Olduğu Evreler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 37, Nisan 2015, s. 752.

⁴ Ezen, Afif (1964). Kıbrıs Tarihine Bir Bakış, "Türk Kültürü", Lefkoşa, s. 42.

okutulması ile Türkiye ve Yunanistan'dan gelen öğretim görevlilerinin adaya girmeleri yasaklanmış⁵, bunların yerine İngiliz tarihinin ders olarak verilmesi, okullarda İngiliz Kraliyet marşı okunarak ve İngiliz bayrağı çekilerek derslere başlanması zorunlu kılınmıştır⁶. Buna rağmen, kırmızı kumaş üzerine beyaz kumaştan ay yıldız dikerek hazırladıkları Türk Bayrağını sandıklarında saklayan ve milli günlerde kendi diktiği bu bayrağı sandığından çıkararak Kıbrıs Türkü, milli bayramlarını kutlamış ve tarihine sahip çıkmıştır.

İngilizler gelene kadar Kıbrıs'ta hiç bir basımevi yoktu. İlk basımevi, adanın İngiliz yönetimine girmesinin hemen ardından, Larnaka'da "Henry S. King ve Şirketi" tarafından kuruldu ve aynı şirket, Kıbrıs'ta ilk gazeteyi 29 Ağustos 1878'de yayımladı. "Cyprus/Kypros" adındaki haftalık bu gazetenin ilk iki sayfası İngilizce olup, diğer iki sayfası da Rumca idi. Claude Deleval Cobham'ın bibliyografyasına göre, Kıbrıs'ta basılan ilk kitap, Archimandrite Kiprianos'un "İstoria Hronologiki dis Nisu" (Adanın Kronolojik Tarihi) adlı eserinin ikinci baskısıdır. İlk baskısı 1788'de Venedik'te yapılan bu Rumca kitabın ikinci baskısı, 1880 yılında Larnaka'da yapılmıştı⁷. Kıbrıs'ta İngilizce olarak basılan ilk kitap ise, bundan 5 yıl sonra, 1885'de, Leymosun'da yayımlanan "Cyprus Guide and Directory" adlı kitaptır⁸.

Kıbrıs'ta Türkçe olarak (Arap harfleriyle) basılan ilk kitap ise, "Müsameretname" adını taşımaktadır. 1892'de Lefkoşa'da Zaman Matbaasını kuran Kıraathane-i Osmani tarafından basılıp, yayımlanmıştı. İkinci Türkçe gazete olan Zaman gazetesinin ilk sayısı, 25 Aralık 1891 tarihliydi. Kıbrıs'ta Türkler tarafından yayımlanan ilk gazete ise, "Saded" gazetesidir olup, 11 Temmuz ile 14 Kasım 1889 tarihleri arasında sadece 16 sayı yayımlanabilmişti⁹.

⁵ Temiz, E.Töre (2009). Kıbrıs Türk Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapının Taşınmasında Öğretmenlerin Rolü, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2/6, s.635.

⁶ Ahmet An, İngiliz Döneminde Türk Tarih Kitapları-Kıbrıs Türk Tarih Kitaplarında İngiliz Dönemi, History Teaching in Cyprus Konferansı, 4 Nisan 1994, Georg-Eckert Uluslararası Ders Kitapları Enstitüsü Braunschweig – Almanya <https://www.researchgate.net/publication/283643332> İngiliz doneminde Kıbrıs Türk tarih kitapları -

[Kıbrıs Türk tarih kitaplarında İngiliz donemi/link/5676f34c08ae125516ec04c1/download](https://www.researchgate.net/publication/283643332) (Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2020)

⁷ Excerpta Cypria, Nicosia 1969, s.490.; An, İngiliz Dönemi, a.g.e., s.1.

⁸ Keshishian, Kevork K., Romantisches Zypern, Nikosia, s.35

⁹ An, Ahmet, Kıbrıs'ta Türkçe Basılmış Kitaplar Listesi (1878-1997), Ankara 1997, s.3

Kıbrıslı Türklerle ilgili ilk bilimsel çalışmaları yapmış olan İngiliz bilim adamı C.F.Beckingham, kayıtlara göre, Aralık 1892 yılına kadar Kıbrıs'ta herhangi bir Türkçe kitabın basılmadığını ve 1914 yılına kadar basılan Türkçe kitapların sayısının da 40'ı aşmadığını kaydetmektedir¹⁰.

İngilizler 1878'de Kıbrıs'a geldikleri zaman, Kıbrıslı Türklerin üç çeşit okulu vardı. Bunlar sibyan okulları, rüştiyeler ve medreseler olup, yönetimleri Evkaf Dairesi'nin elindeydi. Mr.M.Sager tarafından 1883 yılında hazırlanan vakıf mallar ile ilgili raporda, bu okulların sayısı 70 kadar verilmekteydi ve 22'si Lefkoşa'da, 8'i Larnaka'da, 5'i Leymosun'da, 16'sı Baf'ta, 13'ü Mağusa'da ve 6'sı, da Girne'de bulunmaktaydı. Bütün bu okullarda çalışan öğretmenlerin sayısı da 114 idi. Bu öğretmenlerden 47 tanesi Osmanlı hükümetinden, 47 tanesi Evkaf'tan ve 20 tanesi de çalıştıkları köylerin halkından maaş almaktaydı¹¹.

Sibyan okullarında öğretilen konular alfabe, yazı, okuma, kuran-ı kerim ve hesap'tı. Kıbrıs'ta çocuklar 4 yaş 4 ay ve 4 günlük olunca sibyan okuluna gitmeye başlardı. İngiliz Yönetiminin 1878'de Ada'yı yönetmeye başladıktan bir yıl sonra eğitim ile ilgili olarak hazırlanmış olduğu bir rapor, o dönemdeki Türk okullarının ve öğrencilerinin durumunu yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Rapora göre, Magusa'daki Evkaf tarafından desteklenen üç okuldaki durum şöyledir: Okulun Adı: Hüseyin Mazi; Eğitim konuları: Kuran, Türkçe okuma ve yazma. Öğrenci sayısı: 35. Okuma yazma bilen öğrenci sayısı:10. Okulun Adı: İmam Hacı Ahmet. Eğitim Konusu: Kuran. Öğrenci sayısı: 29. Okuma yazma bilen öğrenci: yok. Okulun Adı: Mustafa Ahmet. Eğitim konuları: Türkçe okuma yazma ve Kuran. Öğrenci sayısı: 21. Okuma yazma bilen öğrenci: 4¹².

Her ne kadar eğitimin normal süresi 4 yıl idiyse de, daha fazla süre okula devam etmek isteyenler 10 yaşına kadar okula gidebilirlerdi. Sibyan mekteplerindeki eğitim müfredatı 1935 yılına kadar Türkiye'deki gelişmelere paralel olarak aynen uygulanmıştır. Örneğin Türkiye'de 1928

¹⁰ Beckingham, C.F., "The Turks of Cyprus" adlı makale, The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol.87, Part 2, 1957, s.165-174; An, İngiliz Dönemi, a.g.e., s.1.

¹¹ Süha, Ali, Kıbrıs'ta Türk Eğitimi, Birinci Milletlerarası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 14-19 Nisan 1969- Türk Heyeti Bildirileri, Ankara 1971, s.224

¹² Report by Her Majesty's High Commissioner for the Year 1979, Cyprus, No:2 (1880), Printed by Harrison and Sons, London, 1880, s. 109.

yılında uygulamaya geçilen harf inkılâbı 1929 yılından itibaren Kıbrıs'ta da uygulanmıştır. Bir diğer uygulama ise Kur'anı Kerim ve dini içerikli derslerin Türkiye'deki uygulamalara paralel olarak okul programlarından çıkarılmasıdır¹³.

Sıbyan mektebinden sonra varlıklı aileler çocuklarını Medrese'ye gönderirken, fakirler ve eğitime devam etmek istemeyenler de, sanata veya ticarete girerdi¹⁴. Kıbrıs medreseleri, orta dereceli birer eğitim kurumuydular. Medreselerde okutulan başlıca dersler, gramer, mantık, feraiz, kelâm, belâgat ve fıkıh idi. "Sınıf" sistemine göre çağdaş anlamda eğitim sağlayan kurumlar ise, rüştiyelerdi¹⁵.

Adanın yönetimi 1878'de İngilizlere geçtiği zaman, Evkaf'ın statüsünde değişiklik oldu ve o tarihten başlayarak, Evkaf Dairesi biri Türk, öteki İngiliz olan iki murahhas tarafından yönetildi. Eğitim, Evkaf tarafından denetlenip, yönetilmekte olduğundan İngilizler, daha başlangıçta Kıbrıs Türk eğitimi üzerinde söz söyleme yetkisine sahip oldular. Yaptıkları ilk iş, 1884 yılında "İslam Maarif Encümeni"ni oluşturmaktı. Bu encümen, zamanın önde gelen 9 kişisinden oluşmakta ve Kadı ile Müftü'nün başkanlığında çalışmaktaydı. Adadaki bütün Türk okullarının yönetimini üstlenmişti. Maarif Encümeni'nin yaptığı en önemli işlerden biri, günümüzdeki Lise'ye eşdeğer olan ve beş yıllık eğitim veren İdadi'nin 14 Kasım 1896'da açılması kararını almasıydı¹⁶.

Lefkoşa'da seçimle kurulan ilk islam maarif encümeni, ilk toplantısını 29 Mart 1884 tarihinde yaptı. Alınan ilk kararlar arasında, "okullarda okutulacak kitapların ve ders araçlarının İstanbul'dan getirilmesi" de yer almıştı¹⁷. 1896-1898 yılları için seçilen encümen ise, "rüştiye programına Rumca dersi konması"na karar vermişti¹⁸.

İLK TÜRKÇE TARİH KİTABI

1895 yılında, Lefkoşa'daki Zaman Matbaasında Ziver Bey tarafından yazılmış olan "Kıbrıs Tarihi" adlı ilk Türkçe tarih kitabının basıldığını

¹³ Weir , W.W. (1952). Education in Cyprus, Nicosia: Cosmos Press., s. 72.

¹⁴ age, s.222

¹⁵ age, s.223-224

¹⁶ age, s.225

¹⁷ Behçet, Hasan, Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571968), Lefkoşa 1969, s.75

¹⁸ agy, s.79

görürüz¹⁹. 100 sayfalık bu kitap, ayrıca adanın Osmanlı dönemine kadar olan tarihi hakkında yazılmış ilk Osmanlı eseridir. Yazar, kitabın önsözünde, Kıbrıs'ı görmeden tarihini yazdığı için okuyuculardan özür dilemektedir. Midilli adasında doğmuş olan Ziver Bey, orada görev yapmış ve “Osmanlı adalarının tarihi” dizisi içinde Kıbrıs yanında, Rodos adasının tarihini de yazmış bir kişiydi²⁰.

Kıbrıs Maarif Dairesi'nde çalışan ve daha sonra Kıbrıs Türk okulları baş müfettişliğine atanan İbrahim Hakkı Bey, 1906 yılında Lefkoşa'da Kıbrıs Türk okulları için ilk coğrafya kitabını yayımladı. “Muhtasar Kıbrıs Coğrafyası” adlı bu kitap 65 sayfa olup, Lefkoşa'daki “Foni dis Kıpru” Matbaasında basılmıştır. Hakkı Bey, kitabın önsözünde (İfade-i Meram) şöyle demektedir:

“Encümen-i Maarif-i İslamiye ilkokul 3. ve 4. sınıfları için coğrafya öğrenimine gereksinim duyarak konuyu 12 Nisan 1905 tarihli Müfredat Programı'na aldılar. Ne var ki öğrencilerin yararlanacakları böyle bir kitap ortada yoktu. Ben de İngilizce ve Rumca kitaplar ile Hükümet resmi kaynaklarından yararlanarak o güne kadar derlediğim bilgilerle bu yapıtı hazırlayarak varolan boşluğu doldurdum.”

Kitapta, adanın mizac-ı hava'sı (iklimi), hayvanat'ı , mahsülât ve eşar'ı (ürünler ve ağaçları) da içinde fiziksel coğrafyası hakkında bilgiler verilmektedir. Diğer bölümlerde ise, Kıbrıs'ın 6 kazası anlatılmakta, ihracat ve ithalatı, nüfusu, araba yolları, idaresi ve Milattan önce başlayıp, İngiliz yönetimine kadar olan dönemin “Ahval-i Tarihiye”si (tarih açısından durumu) anlatılmaktadır²¹. Kitabın ikinci baskısı 1931 yılında yapılmıştır.

1912-1914 yılların ait İslam Maarif Encümeni'nin karar defterine göre, bazı Kıbrıslı Türk öğretmenler, ilkokullarda okutulacak kitapları yazma önerisini hükümete götürerek, baskı masraflarının hükümet tarafından karşılanmasını talep etmişlerdi. Encümen ise, “halihazırda İstanbul'dan

¹⁹ Fedai, Harid, İlklerden bir kitap: Ziver Bey'in Kıbrıs Tarihi, Yeni Kıbrıs, Eylül 1989; An, İngiliz Dönemi, a.g.e., s.2

²⁰ Fedai, Harid, Ziver Bey'in Kimliği, Türk Bankası Kültür-Sanat Dergisi, Sayı: 11, Kasım 1992; An, İngiliz Dönemi, a.g.e., s.2.

²¹ Fedai, Harid (Tanıtın:), Muhtasar Kıbrıs Coğrafyası, Söz gazetesi, 20-23 Kasım 1984, Lefkoşa

getirtilen ders kitaplarının uygunluğu dolayısıyla, bir genelge ile öğretmenlere red cevabı verilmesi”ni kararlaştırmıştı²².

1916-1918 yıllarına ait tutanaklarda ise şöyle denmektedir: “Birinci Cihan Harbi dolayısıyla İstanbul’da okul kitabı getirilemediği cihetle Hasan Cengiz’in yazdığı kitapların ilkokullarda okutulması teklifine, encümen, okullar başmüfettişi uygun gördüğü takdirde, itirazları olmayacağına karar verildi²³.”

Maarif Dairesi’nin tarafından yayımlanan 1913 yılına ait raporda ise şu bilgiler verilmektedir: “Müslümanların, başkentte (Lefkoşa’da) İdadi Mektebi diye bilinip takdir edilen bir eğitim kurumu vardır. İngiliz işgali öncesinde Türk hükümeti tarafından denetlenip, destek görmekte ve her yıl 384 liralık hükümet yardımı almaktaydı. Bir idare heyeti tarafından denetlenmekte olup, öğretilen dersler arasında Türkçe yanında, Farsça ve Arapça, İngilizce ve çağdaş Yunanca bulunmaktadır. Matematik, çağdaş Batı sistemine göre öğretilmektedir ve tarih, coğrafya da buna dahildir²⁴.”

1920 SONRASI DÖNEM

1920 yılında kabul edilen yeni maarif yasası, “Rum-Ortodoks olanların dışında kalan” okulları yeniden düzenledi. Bu yasayla iki önemli değişiklik yapıldı. İlkine göre, öğretmenlerin atanması, Türk Maarif Encümeni’nin yetkisine verildi, ama Yüksek Komiserin onayına tabi kılındı. İkinci değişikliğe göre de, bu okulların harcamaları için gereken toplam paranın yarısı, hükümet tarafından ve genel bütçeden ödenmeye başlandı. Rumlar, bu yasadan hoşnut olmadılar. Çünkü (%20’lik bir azınlık olan) Türkler tarafından ülkenin gelirlerine yapılan küçük katkıya oranla, hükümetin Türk okulları için yaptığı harcama çok fazlaydı.. 1920 ile 1923 arasında Batı Anadolu’daki trajik olaylar yüzünden Türklere karşı nefretleri canlanan Rumlar, düşmanlarının “kendilerinin paraları” ile eğitilmekte olduğunu düşünmekteydiler²⁵. 1923 yasası, merkezileşmeye doğru ilk adımı oluşturdu ve Rumlar, Türklerin 1920’de kabul ettikleri maarif yasasını, 1923’de kabul etmek zorunda kaldılar.

²² Behçet, Hasan, Kıbrıs Türk Maarif Tarihi (1571968), Lefkoşa 1969, s.86

²³ agy, s.88

²⁴ Orr, Captain C.W.J., Cyprus under British Rule, London 1972.; An, İngiliz Dönemi, a.g.e., s.3.

²⁵ Persianis, Panayiotis K., Church and State in Cyprus Education, Nicosia 1978, s.91; An, İngiliz Dönemi, a.g.e., s.3,4.

İslam Maarif Encümeni'nin 1920-1922 yıllarına ait tutanaklarında şöyle bir not bulunmaktadır: “Okullar başmüfettişi (İbrahim Hakkı), seçilecek kitaplar içinde Birinci Cihan Harbine dair yazılar bulunanları, hükümetin kabul edemeyeceğini bildirdi²⁶.”

Kıbrıslı Türk öğretmen Mustafa Midhat tarafından yazılan “Muhtasar Kıbrıs Tarihi” adında ilk Kıbrıs Türk tarih kitabı 1926'da yayımlandı. Midhat Bey, zaten daha önce 1920 yılında, İstanbul'da İbrahim Hakkı Bey ile birlikte “Muhtasar Kıbrıs Coğrafyası ve Muhtasar Kıbrıs Tarihi” adlı kitabı yayımlamıştı. Bu kitabın 2. baskısı, 1930'da Lefkoşa'da “Mekteblere mahsus küçük Kıbrıs Coğrafyası ve Küçük Kıbrıs Tarihi” adı ile yapıldı. Kitabın coğrafya bölümünü yazan İbrahim Hakkı Bey, daha önce de 1906 yılında Lefkoşa'da aynı konudaki ilk kitabını yayımlamıştı. Bu kitaptaki 52 sayfadan 22'si onun tarafından kaleme alınmıştı. Kitabın Kıbrıs tarihi bölümünü yazan M.Midhat Bey ise, o günlerde ada tarihi üzerinde geniş bilgisi olan kişilerden biriydi. Kıbrıs tarihini, jeolojik dönemlerden İngiliz işgaline kadar inceledi. Bu eseri günümüz Türkçesiyle genç kuşaklara tanıtan araştırmacı Harid Fedai, bu coğrafya ve tarih kitabının içeriğinin, hem öğretmenler, hem de öğrenciler için çok yararlı olduğunu belirtmektedir²⁷. Kitabın 3. baskısı 1931 yılında yine Lefkoşa'da yapıldı²⁸.

Lefkoşa'daki erkek lisesinin tarih öğretmeni olan M.Midhat, okulun 1933-1934 Yılığında şu görüşü dile getirmişti: “Kezalik umumi tarihin hududu dahilinde dünyaya ve dünya hadiselerini öğretirken Adamızın hususi tarihine de bütün mekteplerimizde ayrıca bir mevki verilmesi pek musip olur fikrindeyim²⁹.”

Kıbrıslı Türk erkek çocukları için orta düzeyde eğitim veren tek okul, 1922 ile 1924 yılları arasında Sultani diye anılan İdadi okulu idi. Sultanlığın kaldırılması ile okulun adı Lise'ye çevrildi.

İslam Maarif Encümeni'nin 1922-1924 yıllarına ilişkin tutanaklarında yer alan bir kararda, “Örneği buradan verilen 300 Kıbrıs haritasının

²⁶ Behçet, Hasan, agy, s.89, s.92

²⁷ Fedai, Harid, Muhtasar Kıbrıs Coğrafyası ve Muhtasar Kıbrıs Tarihi, Söz, 23-26 Kasım 1984.

²⁸ An, İngiliz Dönemi, a.g.e., s.4.

²⁹ Kıbrıs Erkek Lisesi Mecmuası 1933-1934 Yılığında, s.29, An, İngiliz Dönemi, a.g.e., s.4.

Türkiye’de bastırılarak, Kıbrıs Türk okullarına dağıtılmasına” onay verilmekteydi³⁰.

Tali Okullar İdare Heyeti’nin 1924-1926 yıllarına ilişkin tutanaklarında yer alan kararlar arasında, tarih ve coğrafya öğretmenlerinin Türkiye’den getirilmesi ve lise kitaplarının İstanbul lise kitaplarının aynı olması hususu da vardı³¹. Bir başka maddede ise, “1 Eylül 1929’dan itibaren Kıbrıs Türk ilkokullarında Latin harfleri ile yazılı kitapların ve kurandan seçilmiş parçaların Latin harfleri ile bastırılıp okutulmasına” karar verilmişti³².

1931’DEN SONRAKİ DÖNEM

Kıbrıslı Rumların 1931’deki ayaklanması ve Kavanin Meclisi’nin kapatılmasından sonra, özgürlükler vali tarafından kısıtlandı. bu durum sonucunda da Türk ve Rum tarafı üzerinde özellikle eğitim alanında İngiltere’nin sert yaptırımlarıyla karşılaşmıştır. Bunlar, Türkiye ve Yunanistan’a ait ders kitapları ile tarih kitaplarının adaya getirilmesinin ve okutulmasının yasaklanması, bunların yerine İngiliz Tarihinin ders olarak verilmesi, okullarda İngiliz Kraliyet marşı okunarak ve İngiliz bayrağı çekilerek derslere başlanması ve Türkiye ile Yunanistan’dan gelen öğretim görevlilerinin adaya girmelerinin yasaklanması olarak sıralanabilir³³.

Lefkoşa’daki Kıbrıs Türk Lisesi, 1930’lu yıllarda İngiliz aleyhtarı ve Türk milliyetçiliğinden yana etkinliklerin merkezi halindeydi. Yukarıda da sözü edildiği gibi, bu okulun adı 1937’de, liseye müdür olarak atanmış olan emekli İngiliz memuru Mr.Harold Wood tarafından “İslam Lisesi”ne çevrilmişti. 1931’den beri liseye İngiliz müdür atanması konusu, bir yanda sömürge yönetimi ve Kıbrıslı Türk milliyetçiler, öte yanda da İngiliz yanlısı Evkafçılar ile Kıbrıslı Türk milliyetçiler arasında bir tartışma konusu olmaya devam etmekteydi. Örneğin Kavanin Meclisi ve Lise Komisyonu üyesi olan Dr.Eyyüb, şöyle konuştuğu için öteki komisyon üyeleri tarafından saldırıya uğramıştı: “Türkiye Cumhuriyeti, Lisemizi

³⁰ Behçet, Hasan, agy, s.93

³¹ agy, s.127, s.133

³² agy, s.97

³³ Temiz, E.Töre (2009). Kıbrıs Türk Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapının Tanınmasında Öğretmenlerin Rolü, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2/6, s.635.

idare edecek ehliyet ve seciyede müdür yetiştirinceye kadar, bu hâl (İngiliz müdürlerin atanması) devam etmelidir.³⁴”

İngiliz yönetimi, 1920 yılında yürürlüğe koyduğu Eğitim Yasasının istenilen verimi sağlayamaması ve eğitimde tam merkezîyetçiliğin sağlanması amacıyla 1935 yılında Maarif Kanununu yürürlüğe koymuştur. Bu kanundan en büyük zararı Türkler görmüştür. 1935 Maarif Kanununun Türklere yansıyan olumsuz yönleri; 1880 yılından itibaren Türk Maarif Encümeni nezaretinde hazırlanan müfredatın İngilizler tarafından denetlenmeye başlanması, ilkokulların eğitim süresinin 5 yıldan 6 yıla çıkarılması ve rüştiyelerin kapatılması, okullardaki yönetici, kurul ve komisyon üyelerinin İngilizler tarafından belirlenmesi, Türkiye'den getirilen ders kitaplarının yasaklanarak kitapsız eğitime geçilmesi olarak sıralanabilmektedir.³⁵

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI

1943-1944 ders yılına kadar Lefkoşa'da tek ortaokul vardı, ama daha sonra Kıbrıslı Türkler tarafından Mağusa, Leymosun ve Baf'ta yeni ortaokullar açıldı. 1901'de kurulan Kıbrıs Viktorya İslam İnas Teknik Okulu, daha sonra ortaokula dönüştürüldü ve 1952 yılında statüsü lise düzeyine yükseltildi.

1948'de Sömürge Yönetimi tarafından kurulan “Türk İşleri Komisyonu” tarafından işlenen önemli konular arasında maarif konusu da vardı. 30 Ekim 1948 tarihli Halkın Sesi -gazetesinde şunları okumaktayız: “Kıbrıslı Türkler son 10-15 yılda eğitimlerine daha fazla önem vermektedirler, ama Maarif Müdürü Mr.Cullen Türkiye'den getirilen ilkokul kitaplarının kullanılmasını engellemektedir.”³⁶

8 Haziran 1949 tarihli Halkın Sesi gazetesinde yer alan bir başka haberde de şöyle denmekteydi:”Vali yardımcısının emirlerine göre, “Kıbrıs islamları” yerine “Kıbrıslı Türkler” deyimini kullanılacaktır.”³⁷

³⁴ Tekakpınar, Kemal ve Demiray Doğasal, Dr.Fazıl Küçük (1906-1984), Lefkoşa 1991, s. 612

³⁵ Weir , W.W. (1952). Education in Cyprus, Nicosia: Cosmos Press., s.67.

³⁶ Halkın Sesi, 30 Ekim 1948.

³⁷ Halkın Sesi, 8 Haziran 1948.

1949 yılında, 1935 tarihli Maarif Yasası değiştirildi ve müfredatın yeniden düzenlenmesine ilişkin yeni bir yasa hazırlandı. Rum ve Türk öğretmenler için aynı kapsam ve çalışma cedvelleri kabul edildi³⁸.

Bu süreçte Lise’de öğretmenlik yapan Halil Fikret Alasya’nın 1939 yılında “Kıbrıs Tarihi (M.Ö.1450-M.S.1878) ve Antikiteleleri” adlı bir kitap (174s.) yayımladığını görmekteyiz, ama bu kitap ders kitabı olarak kullanılmadı. Alasya daha sonra Türkiye’ye göç etti. Türkiye’ye göç etmiş olan bir başka Kıbrıslı, Denizli’de tarih öğretmenliği yapan İsmet Konur, 1938 yılında İstanbul’da “Kıbrıs Türkleri” adlı bir kitap yayımladı. Kitabın ilk 22 sayfasında Kıbrıs tarihi anlatılmaktaydı. Konur’un ikinci kitabı “Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs’ta Türk Eserleri”, 1946’da Adana’da yayımlandı. Konur, her iki kitabında da İngilizleri ağır biçimde eleştirmektedir ve kitapların Kıbrıs’ta bulundurulması yasaklandı³⁹.

Lisenin İngiliz müdürü, 1950-1951 ders yılında emekliye ayrıldı ve yerine Türkiye’den aslen Kıbrıslı bir Türk olan bir müdür atandı. Okulun adı yeniden “Türk Lisesi”ne çevrildi. Türk ulusal günlerinde okulların tatil olması kabul edildi⁴⁰.

1951 yılında bir ilkokul öğretmeni olan Fikri Karayel tarafından “Halk Çocuklarına Resimli Kıbrıs Tarih Bilgisi” adlı kitap yayımlandı ve okullarda okutuldu. Maarif Dairesi, Rumca ve Türkçe dillerinde “Resimli Maarif” ve “Çocuk Dergisi” adında, iki ayda bir yayımlanan okul dergilerini yayımlamaktaydı. Bu yayınlar, okullarda parasız olarak dağıtılmaktaydı. Kilise liderleri, bu dergilerin sadece propaganda amaçlı oldukları gerekçesiyle, Kıbrıs Rum çocukları arasında dağıtılmasını önlemeye çalışmıştı⁴¹.

Kıbrıs Türk Tali Okullar Heyeti, 1955-1956 ders yılında aldığı bir kararla, 1935-1936 ders yılından itibaren ilkokullarda uygulanan kitapsız tedrisat usulüne son verdi ve tarih kitaplarının, diğer ders kitapları ile birlikte Türkiye’den getirilmesini kararlaştırdı. 1956-1957 ders yılı için de tutanaklarda, “Ortaokul ve liselerde okutulan Rumca dersinin kaldırılması” kararı yer almaktadır⁴²:

³⁸ Tekakpınar, Kemal ve Demiray Doğasal, agy, s.719-720

³⁹ An, İngiliz Döneminde, a.g.e., s. 5.

⁴⁰ A.g.e., s.6.

⁴¹ Persianis, Panayiotis K., agy, s.172; An, İngiliz Döneminde, a.g.e., s. 6.

⁴² Behçet, Hasan, agy, s.141

Yine 1956 yılında, yeni Maarif Müdürü W.B.Tudhope, 1933'den beri yürürlükte olan katı merkezileşmeyi kırmaya çalışarak, Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının kendi eğitimlerini geniş ölçüde denetimleri altına almaya çağrıldıkları bir "ortaklık" politikasını açıkladı. Bu yeni düzenlemeye göre, maarifin ayrılması, artık düzey temelinde değil de, toplum temelinde farklılaşacaktı. Yönetim, Maarif Müdür Yardımcısına karşı sorumlu olacak üç görevli memur arasında bölüştürülmüştü. Bir Kıbrıslı Rum memur, Kıbrıslı Rumların ilk ve orta eğitiminden, bir Kıbrıslı Türk de Kıbrıslı Türklerin eğitiminden, İngiliz memur da Hükümete bağlı olan okullar ile karma okul ve kurumlardan sorumlu olacaktı⁴³.

Kıbrıs Türk Maarif Encümeni'nin ilk kararlarından biri, 1 Nisan 1957 tarihinde alınan ve 1957-1958 ders yılı için ders kitaplarının Türkiye'den sağlanması kararı idi. Aritmetik, din ve yurttaşlık kitapları da Kıbrıs'ta basılacaktı⁴⁴.

Fuat Sami, 9 Ekim 1958 tarihinden başlayarak Türk Maarif Dairesi Müdürü olarak atandı ve Maarif Encümeni'nin tutanakları artık İngilizce değil de, Türkçe olarak kaydedilmeye başlandı⁴⁵.

23 Nisan'ın Türkiye'de olduğu gibi Kıbrıs Türk ilkokullarında da resmi tatil olması kararlaştırıldı. 1958-1959 ders yılı için, bütün ilkokul kitaplarının Türkiye'de bastırılması kararlaştırıldı. Kıbrıs Türk Maarifi, 9 Haziran 1959 günü İngiliz yönetimi tarafından Türk toplumuna devredildi ve o gün yapılan ilk toplantıda, bütün okullarda her hafta sonu Türk bayrağının törenle çekilip, indirilmesi kararı alındı⁴⁶.

SONUÇ

1960'da İngiliz yönetimi sona erdiği zaman, Kıbrıslı Türklerin adada 7 lisesi, 3 ortaokulu, bir enstitüsü ve 2 teknik okulu vardı. Bunlardan sadece bir lise, 3 ortaokul ve bir enstitü TC hükümetinin gönderdiği mali yardımla çalıştırılmaktaydı. Geriye kalan 10 orta eğitim kurumu, Maarif Dairesi'nin yönetim ve denetimi altındaydı. 1960 tarihli Kıbrıs Cumhuriyeti

⁴³ Persianis, Panayiotis K., agy, s.111; An, İngiliz Döneminde, a.g.e., s. 6.

⁴⁴ Tekakpınar, Kemal ve Demiray Doğasal, agy, s.765

⁴⁵ Behçet, Hasan, agy, s.106

⁴⁶ age, s.108-109

Anayasası'nın 87. maddesindeki b. paragrafına göre, "bütün eğitim, kültür ve öğretim konuları, Türk Cemaat Meclisi'nin sorumluluğuna devredilmişti"⁴⁷.

1959 yılında Lefkoşa Erkek Lisesi'nin Türkiyeli tarih öğretmeni olan Hüseyin Metin, "Kıbrıs Tarihine Toplu Bir Bakış" adlı bir tarih kitabını, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu yayını olarak bastırdı. Bunu bir Kıbrıslı Türk öğretmen olan Ahmet Gazioğlu'nun 1960'da yayımladığı "İngiliz İdaresinde Kıbrıs- Statü ve Anayasa Meseleleri (1878-1960)" adlı kitabı izledi. Her iki kitap da ders kitabı olarak kullanılmadı.

İngiliz döneminde yayımlanan Kıbrıs coğrafyası ve tarihi ile ilgili ders kitapları İngiliz yönetimine eleştirel yaklaşmamaktaydı. Ama İngilizler adadan ayrıldıktan sonra, durum değişti ve eğitim işleri tamamen Kıbrıslı Rumlarla ve Kıbrıslı Türklerin eline geçti. Bu tarihten sonra da Ada'da yaşayan iki toplum, tarih eğitimlerini kendi ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda geliştirmeye ve yönlendirmeye başladılar.

⁴⁷ Süha, Ali, age, s.228

KAYNAKLAR

SÜRELİ YAYINLAR

Halkın Sesi,
Söz

KİTAP VE MAKALELER

Ahmet An, İngiliz Döneminde Türk Tarih Kitapları-Kıbrıs Türk Tarih Kitaplarında İngiliz Dönemi, History Teaching in Cyprus Konferansı, 4 Nisan 1994, Georg-Eckert Uluslararası Ders Kitapları Enstitüsü Braunschweig – Almanya

https://www.researchgate.net/publication/283643332_Ingiliz_doneminde_Kibris_Turk_tarih_kitaplari_Kibris_Turk_tarih_kitaplarında_Ingiliz_donemi/link/5676f34c08ae125516ec04c1/download (Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2020)

An, Ahmet, Kıbrıs'ta Türkçe Basılmış Kitaplar Listesi (1878-1997), Ankara 1997.

Beckingham, C.F., “The Turks of Cyprus” adlı makale, The Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland, Vol.87, Part 2, 1957.

Behçet, Hasan, Kıbrıs Türk Maarif Tarihi, Lefkoşa 1969.

Excerpta Cypria (Kıbrıs Alıntıları), Nicosia 1969.

Ezen, Afif (1964). Kıbrıs Tarihine Bir Bakış, “Türk Kültürü”, Lefkoşa.

Fedai, Harid, İlklerden bir kitap: Ziver Bey'in Kıbrıs Tarihi, Yeni Kıbrıs, Eylül 1989.

Fedai, Harid, Ziver Bey'in Kimliği, Türk Bankası Kültür-Sanat Dergisi, Sayı:11, Kasım 1992.

Keshishian, Kevork K., Romantisches Zypern, Nikosia 1981.

Kıbrıs Erkek Lisesi Mecmuası 1933-1934 Yıllığı.

Kocabaş, Süleyman (1988). Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, İstanbul: Vatan Yayınları.

Orr, Captain C.W.J., Cyprus under British Rule, London 1972.

Ömer Gökel, Gökmen Dağlı, Osmanlı'dan Günümüze Kıbrıs Türk Eğitim Sisteminin Geçirmiş Olduğu Evreler, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 37, Nisan 2015.

Persianis, Panayiotis K., Church and State in Cyprus Education, Nicosia 1978.

Report by Her Majesty's High Commissioner for the Year 1979, Cyprus, No:2 (1880), Printed by Harrison and Sons, London, 1880.

Süha, Ali, Kıbrıs'ta Türk Eğitimi, Birinci Milletlerarası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 14-19 Nisan 1969- Türk Heyeti Bildirileri, Ankara 1971.

Tekakpınar, Kemal ve Demiray Doğasal, Dr.Fazıl Küçük (1906-1984), Lefkoşa 1991.

Temiz, E.Töre (2009). Kıbrıs Türk Toplumunda Sosyo-Kültürel Yapının Taşınmasında Öğretmenlerin Rolü, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume 2/6.

Weir , W.W. (1952). Education in Cyprus, Nicosia: Cosmos Press.

Zia, Nasim, Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi, Ankara 1975.

RUMLAR'IN KIBRIS'TAKİ ENOSİS İSTEKLERİNİN ŞİDDETE DÖNÜŞMESİ: 1931 İSYANI; ÖNCESİ VE SONRASI*

Özet

1791-1796 yıllarında ilk Megali İdea (Büyük Ülkü) haritasının yayınıyla birlikte, Kıbrıs'ı bir Yunan Adası durumuna getirerek, Yunanistan'la birleştirmek (Enosis) ulusal hedefi ile yaşayan Rumlar, bu amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayabilecek her ortamı değerlendirmeye çalıştılar.

Adanın Osmanlılar tarafından 1878'de İngilizler'e geçici olarak devri, 1907'de Churchill'in adayı ziyareti, 1914'de Adanın İngilizler'ce tek yanlı ilhakı, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yapılan Paris Barış Konferansı, Lozan'da İngiliz ilhakının Türkiye tarafından hukuken kabulü gibi olaylar, Rumlar için bu hedefi gerçekleştirme yolunda birer basamak olarak kabul edildi.

Bu olaylarda “muhtıra” vererek Enosis'i gerçekleştirme yoluna giden Rumlar, 1931 yılında İngiliz Yönetimi'ne isyan ederek bu düşüncelerini şiddete dönüştürdüler. İsyan sonrasında amaçlarına ulaşamadıkları gibi, İngiliz Yönetiminin yoğun baskısına maruz kaldılar ve 308 yıllık Türk dönemindeki hoşgörülü yönetimin özlemini duydular. İngiliz Yönetimi tarafından alınan sert tedbirler, ne yazık ki, isyankar Rumlarla birlikte haksız bir şekilde aynen Türkler'e de uygulandı.

Anahtar Kelimeler: Megali İdea, Kıbrıs, Enosis, 1931 İsyanı

*Turgay Bülent Göktürk, “*Rumlar'ın Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi ve Sonrası*”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Modern Turkish History Studies, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s.s. 335-363.

CHANGE OF GREEK CYPRIOT'S ENOSIS REQUEST TO VIOLENCE, IN CYPRUS; 1931 REVOLT; BEFORE AND AFTER.

Abstract

Greek Cypriots, who had the national aim of making Cyprus a Greek Island by joining it with Greece (Enosis) by 1791-1796 with publishing the first Megali Idea (Great Idea) map, tried to use every chance to reach their aim.

Island's transfer in 1878 from Ottoman's to British, Churchill's visit to the Island in 1907, British's one sided annexation of the Island in 1914, First World War and afterwards; Paris Peace Conference, Acceptance of British annexation by Turkey in Lozan. All these situations are accepted as stepping stones for the Greek Cypriots in reaching their aim.

Greek Cypriots, who tried to reach Enosis memoir, and revolt to British Government in 1931, and change their idea to violence, After the rebel, they not only fail to reach their aims, but also exposed to a pressure from British Government and dreamed for 308 years of lenient Turkish Government. Unfortunately, the strict policies of British Government, also applied to the innocent Turkish community as well as the Greek Cypriots.

Keywords: Megali Idea, Cyprus, Enosis, 1931 Revolt.

GİRİŞ

“Rum-Yunan ikilisinin yüzyılı aşkın vizyonu, politikası ve eylemi şaşmaz bir şekilde Kıbrıs’ı bir Yunan adası yapmak ve Girit misali Kıbrıs Türklerini adadan, zaman içinde yok etmek olarak özetlenebilir. Dünyanın bugünkü konjonktüründe Kıbrıs’ı Rumlaştırdıktan sonra, ikinci bir Yunan Cumhuriyeti olarak korumak da Rum-Yunan ikilisinin vizyonuna ters düşmeyecektir ve ilk hedef de budur.”⁴⁸

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Kurucu Cumhurbaşkanı Rauf R. Denктаş’ın bu sözleriyle özetlemiş olduğu Rum toplumunun, değişmez hedefi, vizyonu; Megali İdea (Büyük Ülkü) hedefi çerçevesinde Kıbrıs’ın Yunanistan’a bağlanmasını, ilhak edilmesini ifade eden Enosis’dir. Kelime anlamı ile “İlhak” demek olan Enosis, ilk Megali İdea haritasının çizildiği 1791-1796 yıllarından beri gündemde olan bir konudur. Bir anlamda Kıbrıs sorununun da bu tarihten itibaren varolduğu söylenebilir.⁴⁹

Yunan liderlerinin ve kiliselerinin de desteklediği, kışkırttığı bu toplum, belirtilen hedefe ulaşmak için yemin etmiş, bu uğurda kendi vatandaşlarının bile canına kıymayı göze almıştır.⁵⁰ Kilisenin bu amaçlarını ve eylemlerini gerçekleştirmek için Osmanlı İmparatorluğunun kendisine tanıdığı geniş hoşgörüden yararlandığı da yadsınamaz bir gerçektir.⁵¹

⁴⁸ Rauf R. Denктаş, *Milli Vizyon*, İstanbul, 2008, s.13.

⁴⁹ Sabahattin İsmail, 100 Soruda Kıbrıs Sorunu, Lefkoşa, 1992, s.12.

⁵⁰ 1931 ayaklanmasından sonra İngiliz Yönetimince kaldırılan Yasama Meclisi yerine, ayaklanmanın öncüsü olarak kabul edilen kilise mensuplarının alınmadığı yeni bir Danışma Meclisi kurulacaktır. Enosis’den vazgeçmeyen Rum fanatikler, bu kurulda görev alacak Rumları “Vatan Haini” ilan ederler ve bu kurula seçilen eski Yasama Meclisi üyesi A. Triantaphyllides’i Ocak 1938’de öldürürler. Cemalettin Ünlü, *Kıbrıs’da Basın Olayı (1878-1981)*, Ankara, 1981, s.80.

1926-1932 yıllarında Kıbrıs Valiliği yapan Sir Ronald Storrs, anılarında; “Birçok Rum Başpiskoposu’nun enosisçi aşırı uçların baskısıyla demeçler verdiğini, birden fazla başpiskopos’un bu aşırı uçların veya takipçilerinin emellerine uymadığı için zehirlendiğini” belirtmektedir. Taçgey Debeş, *Sir Ronald Storrs’un Anıları (1926-1932)*, KKTC, 1993, s.40.

⁵¹ 1754 yılında Padişahın yayınladığı bir fermanla, Başpiskopos, adanın ikinci politik ve nüfuzlu kişisi olma hakkını kazanmıştı. Bu tarihten itibaren Başpiskopos’a “Ulusal Lider” anlamına gelen “ETNARH” denmeye başlanmıştı. İsmail; a.g.e., s.10.

Teselya, Epir, İyonya adaları ve Girit'in peşpeşe Osmanlı İmparatorluğundan koparılıp Yunanistan'a bırakılmasıyla, Eski Bizans topraklarını "esaretten kurtarma" ve "Büyük Yunanistan'ı bu topraklarda kurma" emeline dayalı Megali İdea'nın oldukça kısa bir sürede gerçekleşmekte olduğunu gören Kıbrıs Rum Kilisesi ve liderleri, Kıbrıs'ın da aynı yöntemle mutlaka birgün Yunanistan'a ilhak edileceği inancı ve hayaline kapıldılar. Zaten kiliselerde, okullarda Rum çocukları ve gençleri hep bu ideal, bu emel doğrultusunda yetiştirilmekte⁵², milli düşüncelerini ve Helenizm ülküsünü bu inanç içinde şekillendirmekteydiler.⁵³

Rumlar, Ada'yla ilgili veya ilgisiz her siyasi olayı amaçlarına ulaşmak için bir basamak, bir gerekçe olarak kullandılar. Bu kapsamda, 5 Kasım 1914'de, 1878 Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı şekilde, İngilizler'in Adayı tek yanlı bir kararla ilhak etme⁵⁴ kararının açıklanması, Rumlar tarafından "Enosis'e giden yoldaki son engelin kalktığı" şeklinde yorumlanarak sevinçle karşılandı.⁵⁵ Bunun sonucu, Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakından

Konuyla ilgili bir başka örneği, Kavanin Meclisi'ndeki bir Rum Üyenin sözlerini, bir makalesinde eski Lefkoşa Belediye Başkanı, Kavanin Meclisi Üyesi, Vatan Gazetesi (1911-1912 yılları) sahibi ve başyazarı, Larnaka Kaza Mahkemesi Yargıçlığından emekli Bodamyalızade Mehmet Şevket Bey anlatıyor: "Eğer Osmanlılar Ada'ya fetih tarihlerinden elli yıl sonra gelmiş olsalardı burada Rum Ortodoks adından eser kalmayacak, İtalya mezalimi ile doğrudan silinecekti." 15 Nisan 1912 tarihli Vatan gazetesinden aktarma; Harid Fedai, "Eski Basınımızdan", Kıbrıs Gazetesi, Lefkoşa, 12 Eylül 1994.

⁵²Enosis fikrinin Rum çocuklarına nasıl aşılandığını bir Rum yazar olan Tenekides şöyle açıklıyor:

"Rum okulları Helen düşüncesini yaymak amacı ile kullanılıyordu. Rum öğretmenler çiçeklerle çerçevelemiş Yunanistan'la birleşmelerini temsil eden armağanları Vali'nin kasabaları ziyareti sırasında verirken mızraklı bir alay gibi sıraya sokulan öğrenciler önceden öğretilmiş olan 'Yaşasın enosis' çığlıkları atıyordu...". Menter Şahinler. Türkiye'nin 1974 Kıbrıs siyaseti, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği yay., İstanbul, 1979, s. 111.

⁵³ Ahmet Gazioğlu, İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler, İstanbul, s.88.

⁵⁴Gazioğlu (II), a.g.e., s. 127-128.

⁵⁵ İngiliz yönetimi, o güne kadar Rumların ilhak taleplerini, 1878 muahedelerini göstererek, Osmanlı egemenliğinin adada devam ettiği, kendilerinin aday geçici olarak yönettikleri mazeretine sığınarak reddediyorlardı. Artık böyle bir mazeretin geçerliliği kalmadığını düşünen Rumlar, Enosis'in yaklaştığını değerlendiriyorlardı.

itibaren Rumlar'ın Ada'nın Yunanistan'a bağlanması yolundaki çalışmaları ve entrikaları hız kazandı.⁵⁶

Ardından, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında İngiltere, bir hafta içinde kendi yanında savaşa katılması ve Bulgaristan'a hücum etmesi koşuluyla, Kıbrıs'ı Yunanistan'a vermeyi kabul ettiğini Yunan hükümetine bildirdi.⁵⁷ Ancak, Yunan hükümeti, savaşa girmeyi kabul etmeyerek, bu teklifi reddetti. İngilizler'in, koşullu olarak Kıbrıs'ı Yunanistan'a verme önerisi, bu koşulun belirlenen kısa süre içerisinde yerine getirilmemesi nedeniyle geri çekilmiş ve bir daha da yinelenmeyecek şekilde ortadan kalkmıştı. Ancak Kıbrıslı Rumlar, İngiltere tarafından böyle bir önerinin yapılmış olmasını, kendi emellerinin meşruluğunun resmen tanınması şeklinde değerlendirerek propagandalarına devam ettiler.

İngiliz Yönetimi döneminde bu ve buna benzer gelişen tüm olayları fırsat bilen Rum Toplumunu, 1930'lu yıllara kadar Enosis isteklerini Ada Valiliğine, Londra'ya gönderdikleri heyetler aracılığı ile İngiliz Hükümetine veya Ada'ya gelen İngiliz Hükümeti yetkililerine “muhtıra” sunarak yinelediler. Ancak her defasında da olumsuz yanıt aldılar. Sonunda Ada'nın Yunanistan'a ilhakına yönelik olarak 1931 yılında, Rum

⁵⁶ Metin Çetin, Kıbrıs Cumhuriyeti ve Bir Liderin Doğuşu, Lefkoşa, 1955, s. 4.

⁵⁷ 1926-1932 yıllarında, adada valilik yapan Sir Ronald Storrs, anlarında İngiliz teklifi ile ilgili şunları yazıyor: “1915 Kasımında (Balkanlarda) kritik bir durum ortaya çıkar. Asquith hükümeti o zaman Avusturya işgali tehlikesiyle başbaşa olan Sırbistan'ın imdadına yetişmek için Kral Konstantin yönetimindeki Yunanistan'ı ikna etmeye çalışmaktadır. ... Bu esnada Kings College müdürü olup, ateşli bir filhelen ve Venizelos'un da yakın bir dostu olan Ronald Burrows tarafından Yunan halkının ilgisini uyandırmak amacıyla, ilginç bir teklif yapılır. Yüksek Komisere talimat verilerek adadaki başpiskopos ve Kavanin Meclisi Rum üyelerine Yunanistan'ın bizim yanımızda derhal savaşa katılması koşuluyla Kıbrıs'ı onlara devretmeye hazır olduğumuzu bildirecekti. Daha sonra başpiskopos ve birkaç ünlü Kıbrıslı bir İngiliz destroyerine bindirilip Atina'ya getirilecek ve bu duyuruyu bizzat başpiskopos yapacaktı. Buradan bir heyecan kasırgasıyla meclise gidilecek, ya hükümet bu coşkuyla teklifi kabul edecek veya Venizelos'un başa geçmesi sağlanacaktı. İngiliz dışişleri öneriyi kabul etmiş, ancak bu yolla opera gibi sunulmasını benimsememişti. Oysa belki de başarı ancak bu yolla sağlanabilirdi. Bunun yerine Atina'da bulunan İngiliz Bakan tarafından öneri Yunan hükümetine sunulmuş, Fakat Kayzerin tehdit veya vaadleriyle inatçı bir tutum içinde olan Yunan Başbakanı M Zaimis tarafından reddedilmişti. Öneri daha sonra geri alındı. Bir daha da konu edilmedi.” Taçgey Debeş, a.g.e., s. 21-22. Teklifle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gazioğlu (II), a.g.e., s. 136.

Ortodoks Kilisesinin de desteği ile İngiliz Yönetimi'ne karşı fiili bir ayaklanma, isyan başlattılar.⁵⁸

1931 İSYANI'NIN NEDENLERİ (OLUŞUM SÜRECİ)

Bu isyan hareketi, 1878 yılından beri devam eden ve Enosis'in gerçekleşmesini hedef alan propagandaların, eylemlerin, girişimlerin ve kışkırtmaların bir sonucuydu. Bu dönem içerisinde gerek Yunanistan, gerekse Kıbrıs Rumları, Ada'nın Yunanistan'a bağlanması için şiddetin dışında her çeşit yolu denemişlerdi.⁵⁹ Bu yollar sonuç vermeyince, Kıbrıs'ta ilk şiddet denemesi olan bu hareketi gerçekleştirdiler.⁶⁰ Herşeyden önemlisi bu hareket, Rumlar'ın Enosis emellerini gerçekleştirmek veya Ada'da egemen olmak için tedhişe, teröre ve kanlı eylemlere de başvurmaktan kaçınmayacakları ve bu yola başvurulması için içten ve dıştan sürdürülen kışkırtmalara açık bir toplum olduğu gerçeğini somut şekilde ve açıkça göstermektedir.⁶¹ Tarih ve Rumlar, bu şekilde düşünmeleri yanılmamıştır.

Rumlar'ın Yunanistan'la birleşme istekleri ve bu maksatla gerçekleştirilen 1931 İsyanı'ndaki Yunanistan'ın ve İstanbul Rum Ortodoks Patrikhanesinin desteği yadsınamaz bir olguydu. Bunu doğrulayan bir belge, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'ndan Nisan 1931 tarihinde, Sömürgeler Bakanlığı'na gönderilen bir yazıydı. İngiltere'nin Atina Büyükelçisi Ramsey'den alınan bilgileri aktaran bu yazıda, Yunanistan'ın Kıbrıs'taki konsolosu M. Aleksander Kyrou'nun Yunanistan'da yayınlanan ve Enosis destekçisi olduğu bilinen Hastis gazetesi ile olan ilişkileri ve dolayısıyla, Yunanistan'ın Kıbrıs'taki olaylarla organik bağı olduğu, bildiriliyordu.⁶² Kıbrıs'taki dönemin İngiliz Valisi Sir Ronald Storrs da aynı konudaki endişelerini, 1930 yılından itibaren Londra'ya gönderdiği

⁵⁸ Nuri Çevikel, Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960), İstanbul, 2006, s. 340.

⁵⁹ 24 Kasım 1931 tarihli Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde yayınlanan “Kıbrıs'ta Kargaşalıklar Arasında” başlıklı yazıda, “Türkiye'nin bu adadan yararının, vergi karşılığı olarak her sene İngiltere'nin Türkiye hazinesine ödediği maktu bir paradan ibaret olduğu, Yunanistan'a ilhak hevesinin, Kıbrıs Rumları'nda ara sıra nükseden bir maraz şeklini aldığı belirtilmekte, İngiltere'nin para bühranı ve İngiliz Bahriyesinde heyecanlı hadiselerin meydana geldiği sırada ayaklandıkları” vurgulanmaktadır.

⁶⁰ Ünlü, a.g.e., s.75.

⁶¹ Gazioglu (II), a.g.e., s.253.

⁶² Şükrü S. Gürel, Kıbrıs Tarihi 1878-1960, Kaynak Yay., Ankara, 1984, 1.cilt, s.119.

gizli mesajlarla dile getirdi. Storrs, yazmış olduğu anı kitabında Kyrou ve yaptığı faaliyetler hakkındaki görüşlerini ayrıntılı şekilde anlatıyor⁶³; “*M. Aleksander Kyrou'nun ailesi Atina'da 'Ocak' dergisinin de sahibiydi. Bir ara Yunan Dışişleri Bakanının özel sekreterliğini yapmış, bakan, hizmetlerinden pek memnun olmayınca kendisini bir tepkiye sebebiyet vermemek için bu göreve atamıştı. Adaya gelir gelmez ilk işi yıllarca yerleşmiş konsoloslugu, tüm gemi acentelerini ve diğer konsoloslukların da merkezi olan Larnaka'dan, politik merkez olan Lefkoşa'ya taşımak oldu. Bunun sebebi 'yapılacak görüşmeleri kolaylaştırmak' içindi. Orada derhal her türlü dini, milli ve meclis kışkırtmacılığıyla yakın temas kurmayı başarır. Lefkoşa'da bir Mason balosunda daha önceden ayarlanmış bir şekilde ve İngiliz davetlilerin nefret ve hayret bakışları arasında Yunan Milli Marsı okunur. Bu esnada Kyrou salona girip herkesi selamlar. Bu olayı öğrenince derhal Dışişleri Bakanlığına bir rapor gönderip, Yunan hükümetine Bay Kyrou'nun artık Kıbrıs'ta istenmeyen bir şahıs olduğunu bildirmelerini istedim. Lord Passfield bu görüşümü destekledi ve bakanlık da anlayışla karşıladı. Ancak harekete geçmek için daha fazla detay isteğinde bulundular. Tekrar yazıp böyle Kıbrıslılar'la kan ilişkileri ve şahıs çıkarı olablen bir kimsenin Yunan Konsolosu olarak adada bulunmasının hiç istenmeyen bir olay olduğunu bildirdim. Hükümete daha önce çok sadık bir azınlığa etki etmesine rağmen yaptığım dilekçe sonucu, Türk Konsolosunun⁶⁴ adadan uzaklaştırılmasında*

⁶³ Debeş, a.g.e., s.101-102.

⁶⁴ Vali Storrs'un sözünü ettiği Türk Konsolos, ilk kez 1925 yılında Türkiye'den adaya konsolos olarak gönderilen A. Asaf Bey'dir. 1927'de konsolosluk kapanınca Türkiye'ye dönmüş, 1928 yılında konsolosluğun tekrar açılması üzerine ikinci kez adada konsolos olarak görevlendirilmiştir. Bu kez de Ekim 1930'da yapılacak Yasama Meclisi seçimlerinde Evkafçılar'a karşı çıkan Atatürkçü ve Türk ulusçuluğu yanlısı Halkçılar'ı desteklediğinden ötürü Baf'ta önceleri Atatürkçü bir Türk ulusçuluğu akımına öncülük eden Halkçı Cephe'den olan ve sonradan Evkafçılar'a katılan Dr. Eyyub (Eyüp Necmettin) tarafından Vali Vekili Henniker Heaton'a 30 Ağustos 1930 tarihli bir mektup gönderilişinin ardından A. Asaf merkeze alınarak yerine Aralık ayı ortalarında Celal Bey gönderildi. Bener Hakeri, 1878'den 1960'a Dek Kıbrıs Tarihi, Kıbrıs Gazetesi, 16 Mayıs 2009.

Vali Storrs 7 Mayıs 1930'da Sömürgeler Bakanı Passfield'e Asaf Bey'le ilgili gönderdiği mektubunda; “*Asaf Bey'in ilk konsolosluk yıllarında (1925-1927) daha yetenekli ve daha makul bir diplomat olarak, Türkiye'ye göç etmek isteyen Kıbrıslı Türkler'in göç işlerini düzenlediğini, halbuki ikinci kez bu göreve atanmasından sonra Türk milliyetçiliği propagandası yapmaya başladığını, buna karşı kendisinin Müslüman ahalinin ileri gelenlerini toplayıp bu konuda onları uyardığını, adada başlayan İngiliz aleyhtarı*

gösterdikleri dakikliği hatırlattım. Oysa şu anki tehlikeler çok daha kötü idi. Uyarım, Kyrou'nun adada kaldığı her gün İngiliz düşmanlığının artmasına sebep olduğu yolunda idi. Üçüncü kez yaptığım dilekçe sonucu Atina'ya durum bildirilmiş ve Kyrou'nun atanmasının başından beri yanlış olduğu kabullenilmişti. Bu arada Kyrou'nun transferi için dikkat çekmeyecek bir fırsatın beklendiği bildirildi.” Vali Storrs'un bu uğraşlarına karşın, Konsolos Kyrou ancak 22 Ekim 1931'de, isyan sırasında adadan gönderildi.⁶⁵ Kyrou'nun Kıbrıs'ta bulunduğu dönemde bir kısım Yunanlı subayın Ada'da Enosis düşüncesiyle ilgili direkt faaliyetlere giriştiği, Ağustos 1931'de üç Yunanlı subayın Ada'ya gelerek Kyrou ve Başpiskopos ile görüştikleri, beraberlerinde getirdikleri bazı yayınları da dağıttıkları bilinmektedir.⁶⁶

Yunanistan bağlantılı faaliyetlerle ilgili olarak Vali Storrs'un anılarında vurguladığı bazı bölümler, dikkatlerden kaçırılmamalıdır; “Okullarda açık bir İngiliz düşmanlığı değil, fakat etkin bir Helenleştirme faaliyeti mevcuttu. Tüm Rum okullarında ‘Analitik Program’ denen Yunanistan’da hazırlanan ve Kıbrıs Eğitim Komisyonunun onayladığı bir sistem kullanılıyordu. Atina’daki seçim encümeninin onayladığı kitaplar hariç hiçbir yabancı kitap kullanımına izin verilmezdi. Her kazadaki Cimnasiunlar ve Öğretmen Koleji, Yunan Eğitim Bakanlığı tarafından tanınır ve onların kural ve talimatları altında faaliyet gösterirler. Sınıfları İngiliz değil, Yunan Kralı Konstantin ve Kraliçe Sofhie'nin ve Venizelos'un resimleri süsler, her tarafta Yunanistan'ın büyük, detaylı ve modern haritaları göze çarpardı. Kıbrıs Haritası eğer mevcut ise, çok

kışkırtmalardan Türk Konsolosunun sorumlu olduğunu” bildiriyordu. FO 371/ 14584 /E 2903.

Vali Storrs anılarında Asaf Bey hakkında şunları yazıyor; ““Her şeye rağmen şimdi dahi biraz sabır ve anlayışla 3 Türk üyenin hükümetle birlikte oy kullanacağına güvendiğim sürece Meclis'i çalıştırmam mümkün oluyordu. Fakat milliyetçi bir Kemalîst olan Türk Konsolosu Asaf Bey sadık Türk çoğunluğu içinde az da olsa aktif bir muhalefet oluşturduğu başarımişti. Hemen Asaf Bey'in birkaç entrikasını öğrenmiş ve bunu İngiltere'deki hükümete bildirip geri alınmasını sağlamıştım.” Debeş, a.g.e., s.98.

⁶⁵ İzzet Öztoprak, “Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, 1997, s.342.

⁶⁶ Gürel., a.g.e., s. 119.

küçük, eski tarihli ve yıpranmış ve çoğu zaman siyah tahtanın arkasına saklanmış gibiydi.”⁶⁷

Ayrıca, aşağıda sunulan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının 29 Kasım 1931 tarihli yazısındaki;

“Kıbrıs’ın Yunanistan’a iltihakı hakkındaki son isyanla Fener Baş Papazlığının da alakadar olduğu hakkında.

Yüksek başvekalete

Yunanistana iltihak maksadiyle Kıbrıs Rumlarının çıkardıkları son isyan hareketinde, aynı zamanda İstanbul’daki Rum Ortodoks Ruhani reisliğinin gizli faaliyetinin de müessir olduğu, aşağıya naklonulan malumattan istidlal olunmaktadır.

Atina’da senede bir defa intisar eden "Megas Engiglopedikos Kazamias" unvanlı 1931 senesine ait takvimin 24 üncü sahifesinde müneccim gibi daha evvel zuhurunu bildirdiği hadisat meyanında bu sene Teşrinisani zarfında Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakına dair bir hareketin vukua geleceğini ve bu meyanda on iki adanın da bu suretle ilhakına bir numayış yapılacağını yazmakla bu faaliyeti teyit etmekte ve aynı zamanda Atina’da muntessir "Patris" gazetesinin 5 Teşrinisani 931 tarihli nüshasının birinci sahifesinde dercedilen bir resimde Rum Ortodoks ruhani reisinden son en büyük "Protosingelos" rutbei ruhaniyesine irtika ettirilen Sinot azalarından Alaşehir metropolidi Maksimos’un son Kıbrıs ihtilalini ihdas ve hareketi idare eden en mühim uzuvlardan milli sair Libertis ve Mustafa mebus Lanitis ve Kıbrıs’ın Yunan konsolosu Aleksî Kiro ve belediye reisi haci Pavlo arasında fotoğrafının bulunması son Kıbrıs isyanı ile fener başpapazlığının da alakadar olduğu kanaatine takviye etmekte olduğunu arzeylerim efendim.

Dahiliye Vekili”⁶⁸

ifadeleri, bu isyan hareketinin daha önceden planlandığını ve İstanbul’daki Rum Ortodoks Ruhani Liderliği’nin de parmağı olduğunu ortaya koymaktadır.

⁶⁷ Debeş., a.g.e., s. 29-30.

⁶⁸ BCA 030.10.109.727.4.

Bu belgeler, Kıbrıs Rumlarının Yunanistan'la birlikte ne kadar kararlılıkla ve bir o kadar da sabırla, Enosis ideali uğruna çaba gösterdiklerini açıklamaktadır.⁶⁹

Bazı çevrelerin, 1931 İsyanı'nın temel nedenini ekonomik gerekçelere dayandırdığı görülse de⁷⁰, temelde yatan neden, Rum toplumunun ilkökul düzeyinden başlayarak uzun yıllar boyunca Ada'nın Yunanistan'a bağlanması konusunda yetiştirilmiş olmasıdır. Aynı dönemde Ada'da İngiliz Valisi olarak görev yapan Sir Ronald Storrs'un, 11 Şubat 1932'de isyanla ilgili olarak, Sömürgeler Bakanı'na gönderdiği rapordaki ifadeleri, bu görüşümüzü, desteklemektedir; *“Kasabalarda Enosis hareketi, zaman süreci içinde ilerlemeye devam etti. Orta dereceli Rum okullarından yetişen her mesleğe mensup yeni nesillere ve gençliğe, yönetime karşı sadakatsızlık aşıl原因 ve onları bu yönde doktrine eden devamlı bir kampanya sebatla, özenle sürdürüldü. Kamu hizmetleri ve hükümetin etkisiyle, etkinlik alanı dışındaki her alanda Rum Ortodoks toplumu, şu veya bu şekilde Yunanistan'a ilhak emeliyle ilişkiliydi. Özellikle sportif ve sosyal klipler bu Enosis hareketinin içindeydiler. İzcilik kurumu bu hareketin hedefiydi. Yunan savaşlarında yer almış az sayıda bazı eski askerler, her fırsatta halkı ve özellikle öğrencileri coşturan eylemlerde bulunmaktaydı. Enosis gösterilerinde, Ada'daki Yunan konsolosu, hükümetinin tutumuna ters düşen kışkırtıcı bir davranış içindeydi.”*⁷¹ Storrs'un anılarında da bu görüşü destekleyen bir çok örnek görmek mümkündür.⁷²

⁶⁹ Vali Storrs'un Rum-Yunan ikilisinin Ada'daki kararlılığı ile ilgili olarak anılarında aktardığı bir anektod, dikkat çekicidir; *“Vali olarak Ada'ya atandığım zaman ilk yaptığım işler arasında Lefkoşa Müzesini incelemek olmuştı. Katalogda bazı Fenike eser ve yazıların mevcudiyetinden bahsediliyordu. Bunlardan bazılarını Filistin'deki Yahudi Üniversitesi'ni ilgilendirir düşüncesiyle incelemek istedim. Fakat hiçbiri bulunamadı. Tüm Ada'da bu böyledi. Rum çoğunluğun azmi Ada'da Yunan kökeninden başka hiçbir ize yer vermeyecekti. Gerçekten de Yunan ırkçılığı, sadece Yahudi ırkçılığından biraz daha azdır.”* Debeş, a.g.e., s.33-34.

⁷⁰ Adı geçen isyan sonrasında, İngiliz basını ve bazı etkili çevreler, isyanın nedeninin tamamen ekonomik nedenler ve adanın İngiliz yönetimince 50 yıl ihmal edilmiş olmasına bağlamışlardır. Gazioglu (II), a.g.e., s.253.

⁷¹ CO 883/8, cmd 4045 (1932), paragraf 11.

⁷² Bu örneklerden birinde Storrs şunları anlatıyor; *“Bana gerçekten izcilik faaliyeti gösteren tek bölge Baf'muş gibi geliyor. Diğerleri atletizm gibi özel günlerde yürüyüşler yapar, ya da Adayı dolaşarak Yunan Kızılhaçı ve Yunan Hava Kuvvetleri yararına para*

1929 yılında başlayıp, 1931'e kadar devam eden büyük ekonomik bunalım, kaçınılmaz bir şekilde Kıbrıs'ı da etkilemişti. Bu olumsuz koşulların üzerine, 1931 yılı bütçe tartışmalarında, yıllık bütçe açığını kapatmak için hükümetin ek gümrük vergisi koymak için girişimde bulunması, bardağı taşıran damla oldu. Bütçe Komitesi'nin gümrük vergisini arttırmak yönündeki yasa tasarısı, 28 Nisan 1931 günü Meclis'te oylamaya sunulduğunda, Kıbrıslılar'ın Konseydeki temsilcileri (Bunlar içinde bir Türk üye olarak, Lefkoşa-Girne kazaları Türk milletvekili Necati Mısırlızade (Özkan)' da bulunuyordu.) bu vergiyi reddettiler. Bir Türk üyenin de Rum üyelerle birlikte oy vermesi⁷³, valinin "ayırt edici oy" hakkını kullanmasını engellemiş oldu.⁷⁴ Necati Bey, Rum üyelerle birlikte oy verince, bir oy farkla tasarı reddedildi.

toplardı. ' Yunan İzci Teşkilatı ' adlı resmi bir esere göre tüm Kıbrıslı Rum İzciler, Yunan Tüzüğüne bağlı olup, direktif ve yetkilerini ondan alırlar ve Yunan Eğitim Bakanlığına aidat öderlerdi. Bu tüzüğün II. Maddesi ' Anavatana ve Devletin Kanunlarına Bağlılık 'ı içeriyordu. Bayrakları Aziz George'un bayrağı olup, mavi zemin üzerine beyaz bir haçtan oluşurdu. Ortasında ise izci arması olurdu. Her çeşit Patriotizm (Latince patriot kelimesinden gelen sözcük. vatanseverlik anlamına gelir. Ancak milliyetçilik değildir. Daha çok toprak ve sınır temeline dayanan radikal tutuculuktur. T.B.G.) konusunda kademeli eğitim görürdü. Önce Yunan bayrağına saygı öğretilir, ' En eski çağlardan beri Yunan bayrağı tarihi ', ' Yunan Milletinin Anayasası ', ' Devletin askeri ve politik yapısı ve vatandaşlık görevleri ' konularında dersler alınır. Her izci Yunan milli marşını ezbere bilmek zorundaydı." Debeş., a.g.e.,s. 30-31.

⁷³ Vali Storrs, anılarında bu konuya kendi bakış açısıyla şu şekilde değiniyor: "1931 bütçesini dengelemek için çok sıkı ekonomik tedbirlere rağmen eğer çok kısıtlı olan Reserve Fonuna dokunmak istenmiyorsa ilave gelir bulmak zorunda kalınmıştı. Resmi görevlilerden üç Rum ve bir Türk'ten oluşan karma bir komisyonu bu soruna çare bulmak için atadım. Devlet maaşçılarının gelirlerine vergi ve bazı gümrük değişikliklerinin yapılmasını önerdi bu komisyon. Oy birliği ile alınan bu kararları kabullenip gümrük tarifesindeki değişikliği kanun tasarısı halinde meclise sundum. Tasarı Rum çoğunluk tarafından reddedildi. Bunlar arasında tasarıyı bizzat hazırlayanlardan biri de vardı. Diğer Rum üye, bir yolsuzluk iddası ile meclisteki yerini kaybetmişti. Oylama günü tüm Rum üyeler birlik halinde red oyu kullandılar. Onüçüncü Rum olarak sayılan ve 1880'lerin liberalizmini elinde tutan zavallı Türk üye de maalesef ırkının ezeli düşmanlarıyla birlikte oy kullanmıştı." Debeş., a.g.e.,s. 30-31. Storrs, 'Orientation' adlı anı kitabının 590. sayfasında Necati Bey hakkında, Yasama Meclisindeki "Onüçüncü Rum" ifadesini kullanmaktadır. Ayrıca aynı kitapta, "Küçük Türk", "Saman çöpünden Adam" gibi aşağılayıcı nitelermelerde de bulunmaktadır. Gazioğlu (II),a.g.e., s. 251

⁷⁴ Vali, ayırt edici oy hakkını, ancak lehte ve aleyhteki oylar eşit olunca kullanabilirdi. O da hükümetin atadığı resmi üyelerle 3 Türk üyenin hepsinin de birlikte Rum üyelere karşı oylarını birleştirmeleriyle gerçekleşebilirdi. Gazioğlu (II), a.g.e.,s. 255.

Gümrük Vergisi Yasa Tasarısı'nın meclis'te reddedilmesi üzerine, Valinin teklifi ile İngiliz hükümeti, 11 Ağustos 1931'de bir "*Order in Council*" (Kraliyet Konsey Kararı) çıkararak valiye ek vergi toplama yetkisi verdi. 9 Eylül'de bu kararın Ada'da açıklanmasından sonra, Ada yönetimine karşı oluşan direniş süreci de keskinleşerek hız kazandı. Kıbrıs'taki Yasama Meclisi tarafından reddedilen bir yasa tasarısının, Londra'da hazırlanan Kraliyet Konseyi Kararı olarak Kıbrıs Halkı'na dışarıdan dayatılması, bir başka ifade ile meclis'teki halk iradesinin çiğnenmesi⁷⁵, yıllardan beri mevcut yönetime baş kaldırmak ve ulusal amaçlarını gerçekleştirmek için uygun ortamı kollayan Rumlar için de yeterli bir gerekçe oluşturmuştu.

11 Eylül'de Kitium Piskoposu ve Yasama Meclisi üyesi Nikodemos Milonas, Limasol'da yaptığı konuşmada, Kıbrıs halkını İngiliz Yönetimi'ne vergi ödemekten kaçınmaya ve kokuşmuş İngilizler'i Ada'dan çıkarmaya çağırarak isyanın ilk işaretlerini verdi. Milonas, ertesi gün de Meclisin Rum üyelerini Trodos dağlarındaki piskoposluğun dinlenme merkezi Saita'da toplantıya çağırarak, bir manifesto hazırlığına girişti. Vali Storrs, o günleri şöyle anlatıyor; "*Eylül ortalarında Piskopos, Rum Meclis üyelerini İngiliz parlamentosunda yapılan bir konuşmayı ve son Order in Council'i değerlendirmek için gizli toplantıya çağırır. Genel olarak bilinip basında da yer alan bir habere göre Rum üyeler Milli Komitenin de onayladığı takdirde topluma fazla vergi ödememeyi ve İngiliz mallarını protesto etmeyi resmen çağrıda bulunma kararı almıştı. Milli Komite⁷⁶, milliyetçi bir kuruluş olup, Kıbrıs Ortodoks Kilisesinin desteğinde idi. İki hafta sonra meclis ve bu milli komite üyeleri Lefkoşa'da başpiskoposlukta toplanıp bu karar üzerinde kesin bir hükme varmayı amaçlıyordu. Hemen ayrılıklar çıktı. Rum üyeler bir yıl önce pek pahalıya*

⁷⁵ Ünlü İngiliz Tarihçisi Arnold Toynbee, bu konuda şu yorumu yapıyor. "*İngiliz tarihine vakıf olanlar için, Kıbrıs Yasama Meclisi'nin reddettiği bir tasarımı, Kraliyet konseyi Kararı şeklinde dayatmanın bir ay sonra Ada'da geniş çaplı, yaygın ayaklanmalara yol açması bir sürpriz oluşturmamaktadır.*" Arnold Toynbee, 'Cyprus, British Empire and Greece', Survey of Internatinal Affairs, 1931, s.381.

⁷⁶ Milli Komite: 1922 yılında kurdukları Rum Milli Meclisine bağlı olarak oluşturulan bir örgüttür. Ulusal Örgüt olarak da adlandırılır. Yunanistan'a ilhakı gerçekleştirmek için 'her kuvvete ve vasıtaya başvurmak' kararını uygulamaya koyma kararını verdikleri, Vali Storrs'un 11 Şubat 1932'de Sömürgeler Bakanına yazdığı raporun 8. paragrafında belirtilmektedir. Örgüt Başkanlığını başpiskopos, ilçe başkanlıklarını da piskoposlar üstlenmiştir. Gazioğlu (II), a.g.e.,s. 254.

satın aldıkları meclis koltuklarından kolay kolay istifa etmek istemiyorlardı. Neticede toplantı fiyaskoyla kapanır. Bu şekilde neticesiz üç toplantı daha yapılır..... Milli liderlerin bir karara varamaması, İngiliz eşyaları boykotunun tutarsızlığı ve kendi yıllık vergilerini peşinen ödemiş olmaları onları gülünç bir durumda bırakmıştı. Maalesef aşağıya tırmanacak merdivenleri yoktu. Bu gülünç durumla ilgileri olmadığını ispatlama azminde olan ve yenilgiyi sezen milli komite üyeleri işgal ettikleri görevler için herhangi bir şey ödemediklerinden istifa ederler.”⁷⁷

Vali Storrs’un sözünü ettiği üç toplantı, 10, 11 ve 17 Ekim tarihlerinde gerçekleştirildi. 17 Ekim’de yapılan toplantıda Kitium piskoposu Milonas, hazırladığı manifestoyu okuyarak diğer üyelerin de bunu onaylamasını istedi. Üyeler manifestoda yazılanları kabul etmekle birlikte, bir hafta sonra yeniden toplanarak konuların tekrar müzakere edilmesi ve belirlenecek bir tarihte hep beraber istifa edilmesi konusunda görüş birliğine vardılar. Bir oldu bitti yaratma peşinde olan Milonas, 17 Ekim toplantısının ertesi günü, milli örgüte mensup Kıbrıslı Rum eylemciler ve rahiplerle birlikte “*Ulusal Radikalistler Birliği*”ni kurdu ve Phaneromeni kilisesi önderliğinde,⁷⁸ diğer meclis üyelerinin bilgisi dışında, kendi hazırladığı manifestoyu⁷⁹ açıkladı. Bu manifestoyla birlikte, Vali Storrs’a gönderdiği, Yasama Meclisi’nden istifa ettiğini ve Kıbrıs’ın Yunanistan’a

⁷⁷ Debeş, a.g.e., s.105-106.

⁷⁸ Mustafa Haşım Altan, Kıbrıs’ta Rumlaştırma Hareketleri, Milli Arşiv Yay. No:1, KKTC, 2000, s. 71.

⁷⁹ Manifesto’nun içeriği şu şekildeydi:

“53 yıllık İngiliz işgali en açık şekilde kanıtladı ki,

a) Köleleştirilmiş halklar tiranların duygularına hitaben dualarla, yalvarma , yakarma ve rica ile kölelikten kurtulup, hürriyete kavuşamaz.

b) Tiranlara yanıt, onlara saygı göstermeyerek karşı koymak ve azametle, gururla davranmaktır.

c) Her yönden kurtuluşumuz, ulusal özgürlüğümüzle mümkün olabilir.

Gideceğimiz tek yol vardır. Bu yol dardır, acılarla doludur, fakat kurtuluşa götüren yoldur. Günün ışığı içinde ilhak bayrağını çekecek ve bu bayrağın altında tek vücut halinde birleşip tüm ayrılıklarımızı bir yana bırakacak ve ulusal kurtuluşa kavuşup anavatan Yunanistan ile birleşmek için her türlü özveride bulunup her vasıtaya başvuracağız. Misolongi ve Arkadi katliamları karşısında büyük ve başarılı kahramanlıklar göstermiş bir irkin çocukları olarak bizi zaferin başarı zirvelerine ulaştıracak olan yolumuzda duraklamayalım.” George Hill, A History of Cyprus, Cilt 4, Cambridge, Cambridge University Press, 1952,s.546.

ilhakını ilan etiklerini bildiren mektubu⁸⁰ da basına dağıttı. Aynı gün de Larnaka'da halka hitaben yaptığı konuşmada; *“Bu ülkenin yararı için ülkede uygulanan yasalara saygılı olmamalıyız. İngiltere'nin bir donanması var diye korkmayınız. Hepimiz ilhak için çaba göstermeli ve gerekirse bu uğurda kanımızı akıtmalıyız.”*⁸¹ diyerek isyan meşalesini ateşledi ve bu isyanın ekonomik nedenlerle değil, ilhak amaçlı olduğunu da doğrulamış oldu.

İSYANIN GERÇEKLEŞMESİ

Limasol meclis üyesi N.K. Lanitis'in 20 Ekim'de Limasol'da organize ettiği ve Milonas'ın halka hitabını amaçlayan toplantı, ertesi gün Lefkoşa'da başlayacak olan isyanın da ilk kıvılcımını oluşturdu. Vali Storrs bu olay hakkında anılarında şunları söylüyor: *“Kitium Piskoposu Milonas, ayın yirmisinde Limasol'u ziyaret edip, istifa sebeplerini izah eder. Halkı toplamak için kilise çanları çalınır ve Yunan bayrağıyla sarılı otomobil ve kortej ağır bir şekilde ilerleyerek piskoposu karşılar. Okul çocukları da dahil üçbin kişilik kalabalık topluca stadyuma giderler. Piskopos önce orada, sonra şehirde başka bir gruba ve ertesi gün bir köy kilisesindeki kalabalığa konuşmalar yapar.”*⁸²

Milonas, önce stadyumda, daha sonra da Enosis adlı spor klübünün balkonunda yaptığı konuşmalarda⁸³ *“Tanrı ve halk adına, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını ve ahlaksız, yüz kızartıcı, rezil bir rejimin yasa dışı kanunlarına uyulmaması, itaat edilmemesi gerektiğini ilan ediyorum.... Her Kıbrıslı Rumu özveri yoluna çağırıyorum. Ulusal duyguları tam ve tahsilli bir halk olduğumuzu ve Helen bayrağı altında özgürce yaşamak*

⁸⁰ Milonas'ın valiye gönderdiği mektup şunları içeriyordu; *“Bir meclis üyesi olarak, Kral George'a sadakat andı içtim. Bir din adamı ve ulusal bir lider olarak, bugün, Kral George'un zorunlu olarak tebası bulunan Kıbrıslılar'a, çiğnenen insan haklarımızın dikte ettiği itaatsizliği ve boyun eğmemeyi tavsiye etmeyi zorunlu saymaktayım. Bundan böyle, her yere giderek vatandaşlarıma, gayrimeşru otoritenin yasal olmayan kanunlarına karşı yasa dışı bir direniş göstermeleri için çağrı yapmak görevim olacaktır. Kıbrıs'ın anavatan Yunanistan'a ilhakını ilan ediyoruz ve bu kararın erken zamanda uygulanabilmesi için insanın yapabileceği her şeyi yapacağımızı, Tanrının ve adaletin de kaba kuvvete karşı bu haklı mücadeleden bizi destekleyeceğine güvenerek ilan ediyoruz.”* Gazioğlu (II), a.g.e.,s. 257.

⁸¹ [Cmd 4045 (1932), paragraf 10] Gazioğlu (II), a.g.e.,s. 256, 271.

⁸² Debeş, a.g.e., s.107.

⁸³ Gazioğlu (II),a.g.e., s. 257.

*istediğimizi yabancı yöneticilere göstermek zamanı gelmiştir. Rezil ve yüz kızartıcı rejim kahrolsun! İlhak çok yaşasın!”*⁸⁴ ifadeleriyle halka hitabederek yönetimle arasındaki köprüleri tamamen atmış oldu. Vali Storss’a göre, aslında bu konuşmalar halk üzerinde yeterli heyecanı yaratmamıştı ve halk, yaklaşan tehlikeli olaylardan henüz habersizdi.⁸⁵ Ancak, toplantıyı organize eden Lanitis, milliyetçilik yarışında öne geçmek için bu olayları, 21 Ekim’de abartılı bir telgrafla, Lefkoşa’daki Rum Milli Meclisi Ulusal Örgütü’nün sekreteri Ahilleas Emilyanidis’e bildirdi. “*Çok büyük ve coşkulu kalabalığa karşı yapılan konuşmalarda, kasaba halkının bugüne kadar rastlanılmayan bir coşku ve övgü ile karşılık verdiği*” gibi abartıları içeren bu telgraf haberinin Lefkoşa’da Rum toplumu arasında hızla yayılması üzerine, istifa etmek için zamanın henüz erken olduğunu düşünen Yasama Meclisi’nin diğer sekiz Rum üyesi, kilise ve aşırı milliyetçi Rum örgütlerinin de desteklediği bu hareket karşısında zor duruma düşerek meclis üyeliğinden istifa etmek zorunda kaldılar.

Sekreter Emilyanidis, 21 Ekim 1931 günü, Lanitis’ten gelen telgrafi çoğaltarak kulüplere dağıttı. Halkın Ticaret Kulübü binasının önünde toplanması için yapılan çağrı sonucunda üçbin kişiden fazla Rum, binanın önünde toplandı. Bu arada Yasama Meclisi’nden istifa eden Rum üyelerden birkaçı burada yaptıkları konuşmalarda, valinin ertesi günü tatil maksadıyla adadan ayrılıp İngiltere’ye gideceğini söyleyince, kalabalıktan “*Vali Konağına,Vali Konağına*” sesleri yükselmeye başladı. Lefkoşa’da Phaneromeni kilisesinin başpapazı olan Dionisos Kikkotis de, elindeki Yunan bayrağını sallayarak ihtilal ilan etti. Kalabalık halk topluluğu, kendilerine önderlik eden papazlar ve gençlerin peşine takılarak yürüyüşe geçti ve Vali Konağın önüne geldi.⁸⁶

Vali Storrs, anılarında gözü dönmüş kalabalığın Vali Konağı önündeki durumlarını şu sözlerle ifade ediyor: “*Akşam yemeği için giyinirken Maltalı stenografer bana karışık bir kalabalığın hükümet konağına doğru yaklaştığını bildirdi. Derhal Koloni Müsteşar Vekiline ve Lefkoşa Komiserine telefon edip, on dakika içinde yanımda olmalarını sağladım....*

⁸⁴ Storrs’un Sömürgeler Bakanına gönderdiği 20 Şubat 1931 tarihli raporun 4 nolu eki.; Gazioğlu (II), a.g.e.,257. ; Hill,a.g.e., s. 547 ve aynı sayfada 1 Nolu dipnot.

⁸⁵ Debeş, a.g.e.,s.107.

⁸⁶ Kypros Tofallis, A History of Cyprus, London, 2002, s. 93-97.; Gazioğlu (II), a.g.e., s.258.

Bu arada giderek artan birkaç bin kişi Hükümet Konağı önünde birikmiş vaziyette idi. Bahçe kapısı falan yoktu. Limasol toplantısı ve telgraftan haberimiz olmadığı için karışıklığın sebebini bilmiyorduk. Bu arada güneş batmış ve akşam olmuştu.... Polis komutanının bir anda toplayabildiği sekiz atlı ve oniki coplu yaya polis⁸⁷, atların ürkmesiyle halkı coşkuya getirmiş, taş ve deynek hücumuna uğramışlardı. Liderler, halkı yarararak konağın balkonuna yanaşmış, polisle karşı karşıya idiler. Sürekli alkış, bağırma ve Enosis sesleri yükseliyordu.”⁸⁸

Lefkoşa kaymakamı (komiser), polis komutanı ve Sömürge Müsteşarı göstericilerin liderleriyle konuşarak, ortalığı yatıştırmaya çalıştılar ve sakin olurlarsa valinin kendileriyle görüşebileceğini bildirdiler. Ancak bu bildirimler, kalabalığın gürültüsü arasında kayboldu. Hatta Meclis üyeliğinden istifa eden üyelerden Feodotu, “*Vali bizi görmeyi reddediyor*” diye bağırarak kalabalığı galeyana getirdi. Bunun üzerine konağın camları taşlandı ve birkaç gösterici binanın üstüne tırmanarak Konağın damına Yunan bayrağını çekti. Gelişen olaylar karşısında polis merkezinden takviye olarak istenilen önce 40 kişilik, ardından 22 kişilik polis gücü de yetersiz kaldı. Konağın ön kapısı ve pencerelerini kıran göstericiler içeriye girdiler. Can ve mal güvenliği kalmadığını gören polis müfettişi ateş açmak için Lefkoşa Kaymakamı’ndan izin istedi. Ancak, kalabalığın önünde öğrenciler olduğu gerekçesiyle, bu izin verilmedi. Hareketlerine polisten yeterli tepki görmeyen göstericiler, bundan cesaret alarak Sömürge Müsteşar Vekili’nin aracı ile takviye polis gücünün dört aracından üçünü yaktılar. Ardından Vali Konağı’nın kırılan pencerelerinden içeriye ucu tutuşturulmuş odun çubukları atmaya başladılar. Taş atmaya da devam ederek polislerin bina dışına çıkmasını engellediler. Konağın ateşe verileceği yadsınamaz bir hal alınca, Lefkoşa Kaymakamı ateş emrini verdi. Önce boru çalınarak gösteri yasası (İsyan yasası) Rumca okundu ve ateş açılacağı uyarısı yapıldı. Boru uyarısını duyan göstericiler, biraz geri çekildiler. Ancak, ateş açılmayınca tekrar binaya yaklaşp, yanan odun parçalarını binanın içine atmaya başladılar.

⁸⁷ 1931 yılında adadaki polis gücü 762 kişiydi. Bunların yarıya yakını Türk, diğerleri Rum’dı. Ayrıca 4 İngiliz, 8 Türk ve 10 Rum’dan oluşan 18 polis subayı, 8’i Türk, 6’sı Rum 14 Başçavuş, 10 Rum ve 10 Türk çavuş ve 10 Türk, 23 Rum onbaşı görev yapıyordu. Gazioğlu (II), a.g.e., s.271.

⁸⁸ Debeş, a.g.e.,s. 109.

Bunun üzerine tekrar boru çaldı ve 12 polis, kalabalığın bacak kısımlarını hedef alarak ateş açtı. Kalabalık paniğe kapılarak kaçmaya, polis de takibe başladı. Açılan ateş sonucu yedi gösterici yaralandı, bunlardan biri hayatını kaybetti. Bu arada konakta perdelerin yanmasıyla başlayan yangın, bütün binayı sardı ve ahşap bina birkaç dakika içinde kül oldu. Vali Storrs ve memurlarının sağ olarak kurtulduğu yangın, saat 23.00'de binanın tamamen yanmasıyla sona erdi. Ancak, Lefkoşa'nın Rum kesiminde gösteriler sabaha kadar devam etti.⁸⁹

Göstericilerin elinden canını zor kurtaran Vali Storrs, ilk önlem olarak Mısır'daki İngiliz askeri komutanından uçakla acil takviye kuvvet, Akdeniz'deki İngiliz donanması komutanı'ndan da uçak gemisi veya kruvazör gönderilmesi talebinde bulundu. Ayrıca, İngiliz Sömürgeler Bakanı'na da telgraf çekerek gelişen durum hakkında bilgi verdi. Ada'daki önlemler kapsamında da, Telgraf Dairesi'nin dışarıya gönderdiği tüm telgraflara sansür maksadıyla alıkonulması, gün batımından gün doğumuna kadar halkın sokağa çıkmaması, beş kişiden fazla kimsenin bir araya gelmemesi, ateşli silah bulundurulmaması ve taşınmaması talimatı verildi. Kıbrıs'taki yaşamın artık eskisi gibi olmayacağını önemli bir işareti olarak da Yasama Meclisi ve okullar kapatıldı ve normal iş hayatı geçici olarak durduruldu.⁹⁰

Alınan tüm önlemlere karşın Rumlar, Kıbrıs'ın birçok yerinde taşkınlıklara, kalkışma, kırma-dökme ve yakma eylemlerine devam ettiler. 22 Ekim günü Larnaka, Magosa ve Limasol'da taşkınlıklar yapıldı. Limasol'da Kitium Piskoposu'nun halkı kışkırtıcı konuşmasının ardından bir grup, İngiliz askerlerine gıda malzemesi yükleyen araçları engellemeye çalıştı. Bu gelişmeyi Vali'ye bildiren telgrafi çekerek bisikletiyle evine dönmekte olan İngiliz Kaza Komiseri'nin (Kaymakam) peşine takılan kalabalık bir grup, 'Enosis' sloganları atarak binaya saldırdılar. Eşi, 12 yaşındaki kızı ve iki hizmetçisi ile birlikte çaresiz kalan komiser, kalabalığa seslenerek onları yatıştırmak istedi. Ancak binayı taşıyan, pencereleri kıran, elektrik tellerini kesen gözü dönmüş kalabalık, benzin dökerek evin arka kapısını ateşe verdi. Binadaki yangın büyümeye başlayınca Komiser, ön kapıdan ailesiyle birlikte sahile koşarak, bir

⁸⁹ Debeş, a.g.e.,s. 110.; Gazioglu (II), a.g.e., s. 259-260.; Öztoprak. a.g.m., s. 318.

⁹⁰ Gazioglu (II), a.g.e., s. 260.

sandalla bölgeden uzaklaştı. Bina tamamen yandı. Yangın yerine gelmekte olan bir polis aracı da yolda göstericiler tarafından yakıldı. Aynı gün Lefkoşa'da da kilise çanları çalınarak toplanan altı bin kişi, resmi binaları taşıladı.

Vali Storss'un talep ettiği takviye kuvvetler⁹¹, 23-26 Ekim tarihlerinde Ada'ya geldi. *London* adlı savaş gemisi Larnaka'ya, *Colombo* savaş gemisi Magosa'ya, *Shropshire* savaş gemisi de Limasol'a demirledi. London'daki askerlerden 200'ü Limasol'a, 100'ü de Larnaka'ya takviye olarak gönderildi. Bunlarla beraber Ada'ya gönderilen üç destroyerle birlikte Ada'nın tüm limanları kontrol altına alınmış oldu.

Savaş gemileri ve takviye kuvvetlerin gelmesine karşın, olaylar 24 Ekim'de Baf, Lefkoşa ve Larnaka'da değişik şekillerde devam etti. Olayların elebaşlarını tutuklamadan eylemlerin sona ermeyeceğini anlayan Vali Storss, İngiltere'nin de onayını alarak tutuklama eylemini başlattı : *“Kitium piskoposu ve diğer elebaşlar serbest kaldığı sürece daha kötü olayların çıkması mümkündür. Suçluluklarında hiç şüphe yoktu, ancak bunu ispatlayacak yasal delil bulmak da oldukça güç olabilirdi. Tutuklandıkları takdirde taraftarları hapisaneyi basmakla tehdit ediyorlardı ki bu da muhakkak kanlı çatışma demektir. Neticede bunları savunma kanunuyla adadan sürmeyi kararlaştırdım. Hedefleri tespit edilinceye kadar tümü bir savaş gemisinde kalacaklardı.... Hiç şüphesiz gece, ertesi gün yapacakları haince planları düşünerek uyumuşlardı. Bu*

⁹¹ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 261. ; Vali Storss, olaylar ve alınan önlemlerle ilgili olarak anılarında şunları anlatıyor: *“Gerek olayların cereyan ettiği, gerekse onu takip eden günlerde Koloniler Bakanlığının tam desteğini görmüştüm. Bakanlık bana bu durumlarda alışılmış direktifler göndermeyi uygun görmemiş, yaptığım önerilerin büyük çoğunluğu ve genel politikamı onaylamıştı. Kyrou'nun Diplomatik görevi bitirilip, derhal Ada'dan atılmış, Kıbrıs veya herhangi bir kraliyet yer ve kolonisine resmi giriş hakkını süresiz ve tamamıyla kaybetmişti. Yasama Meclisi feshedilmiş ve elli mil ötede beşbin ayak yükseklikteki Trodos dağlarında kampli yüz asker ve üç subay derhal merkeze çağrılmıştı. Askeri ve hava desteği için başvuruda bulunup, iç güvenlik kurallarını uygulamaya başladım. İlk üç gün durum oldukça kritikti. Genç liderler ve elebaşlar zalimce davranıyor, Lefkoşa'yla adeta rekabet ediyorlardı. Limasol'da isyancılar, Komiser, karısı, oniki yaşındaki kızları ve iki hizmetkarlarının içerde olduklarını bildikleri halde evlerini işgal etmiş ve petrole ateşe vermişlerdi. Kraliyet donanmasının London ve Shropshire gemileri ve üç destroyer vardıkları zaman limanları emniyete almışlardı. Uçakla gelen bir başka taburla da askeri komutan artık başka yardım önerilerini geri çevirmek zorunda kalıyordu.”* Debeş.,a.g.e.,s. 111.

arada ordu ve polis çok dikkatli bir plan hazırlamıştı. Küçük gruplar halinde polis ve askerler piskopos ve diğer politikacıların evlerini çevreleyip sabaha karşı teker teker hepsini tutuklatıp, Limasol ve Larnaka limanlarında demirli London ve Shropshire gemilerine götürmüşlerdi.... Kitium piskoposu, Shropshire zırhlısında bazı subayların acıma duygularını kabartmıştı. Papazlık başlığının içinde piskoposluk mücevherlerini gizlemiş, bunlar ortaya çıkınca da biçare papaz bir viski soda istemişti.”⁹²

Valinin anılarında bu şekilde anlattığı tutuklamaların duyulması üzerine, özellikle Kitium piskoposu'nun tutuklandığı ve Shropshire zırhlısında tutulduğu Limasol'da ve Lefkoşa'da, piskoposluk binalarında toplanan halk, gösteriler yaptı ve polisle çatıştı. Her iki olayda da birer gösterici öldü.

24 Ekim günü Girne Piskoposu'nun Lefkoşa'ya gitmek istemesi yeni olaylara ortam yarattı. Bunun kışkırtıcı bir olay olabileceği gerekçesiyle resmi makamların izin vermemesine rağmen Lefkoşa'ya giden ve şehre girişine güvenlik güçleri tarafından izin verilmeyen piskopos, Girne'ye döner dönmez kilise'deki ayinde halkı kışkırtıcı bir konuşma yaptı; *“Lefkoşa'ya gittim, ama şehre girişim süngülerle engellendi. Burası bir Rum ülkesidir ve Yunanistan'a verilmelidir. İngilizler despot ve kötü insanlardır. Ben şimdi Yunan bayrağını olması gereken yere çekeceğim.”*⁹³ diyerek, kendisini takip eden kalabalıkla birlikte hükümet binalarının olduğu yere geldi. Direğe çekili bulunan İngiliz bayrağını indirerek yerine Yunan bayrağını çekti. İngiliz bayrağı da göstericiler tarafından parçalandı. Olay yerine gelen Girne Komiseri, halkı sakinleştirici bir konuşma yaparak dağılmalarını istedi ve Yunan bayrağını indirerek tekrar İngiliz bayrağını direğe çekti. Girne'deki olaylar gün boyu ve gece, çevre köylerden gelen Rumlar'ın da katılımıyla devam etti. Buradaki olaylarda da polisle çatışma sırasında bir gösterici öldü. Bu olaylara neden olan Girne piskoposu ve iki elebaşı, diğer altı kişi gibi sürülmek üzere tutuklandı ve savaş gemilerine gönderildi.⁹⁴

⁹² Sir Ronald Storrs, *Orientalisms*, London, 1937, s. 598. ; Debeş.a.g.e., s. 111-112.

⁹³ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 263.

⁹⁴ Storrs, tutuklamalarla ilgili olarak şunları anlatıyor; *“Haklı olarak elliiki yıllık toleranslı yönetimimizden sonra benim bu tutuklama işine cesaret edemeyeceğim ve*

24 ve 25 Ekim günlerinde olayların yoğun olduğu yer Mağusa'ydı. 24 Ekim'de sekiz bin kişinin katıldığı bir mitingde, halkı kışkırtıcı bir konuşma yapan kişi, yine bir din adamı, bölge başpapazı Arhimandrit oldu. 25 Ekim'de *Colombo* Kruvazörü, Mağusa limanına demirledi ve karaya takviye asker çıkardı. Akşama doğru göstericiler tarafından Maraş polis karakolu basıldı ve tahrip edildi. Buradaki gösterilerde de bir gösterici Rum öldü.

29 Ekim tarihine kadar birçok köyde bu tarz gösteri ve sabotaj eylemleri devam etti. Ortadoğu'daki İngiliz Ordu Karargahı'ndan Ada'ya gönderilen birkaç savaş uçağı, isyan hareketlerine karışan köyler üzerinde uyarı uçuşu yaptı. Ekim sonuna kadar hükümet, durumu tamamiyle kontrol altına aldı.

Bununla birlikte, 29 Ekim'de Selanik'teki İngiliz Konsoloslugu önünde, birkaç yüz Yunanlı'nın Kıbrıslı Rumlar'ı destekleyen gösteriler yaptıklarını, Türkiye'nin Selanik Konsoloslugu'nun bilgisine dayanarak, Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa yazdığı, aşağıda sunulan 9 Kasım 1931 tarihli yazıdan öğreniyoruz;

“Ankara ... II/ ... 1931 Hulusa Kıbrıs hadisatı münasebetile Selanik İngiliz konsoloshanesi önünde yapılan nümayiş hakkında

Yüksek Başvekalete

29/10/931 günü, öyle üstü, milli firkaya mensup birkaç yüz kişinin Selanik İngiliz Konsoloshanesi önüne iki defa gelerek Kıbrıs Rumları lehine numayışte bulunduğu, mahiyeti meseleyi bilmeyen İngiliz Konsolosu'nun balkona çıktığı lakin derhal içeriye kaçtığı, numayışçilerin ise her iki defasında da polis ve jandarma kuvvetleri marifetile dağıtılmış olduğu mahalli mezkur Konsololuğumuzdan bildirilmiştir. Arz olunur efendim Hazretleri.

Hariciye Vekili N.”⁹⁵

tarafıtarların taşkınlıklarından çekineceğime inanılıyordu. Bu ani karar şoku dizginleri ele alıp, kritik bir zamanda kararlar verebilmemi sağladı. Düzenin bir an önce sağlanması gerekiyordu. Ancak bunun için uygulanan tutuklamalar, mahkemeler ve hapisler, sokağa çıkma yasakları ve sansürler tabiatıyla oldukça nahoş olaylardı.”

Debeş.a.g.e., s. 113.

⁹⁵ BCA 030.10.254.712.44

İSYAN SONRASI TEDBİRLER VE TEPKİLER

Vali Storrs'a göre o dönemde Kıbrıs'taki toplam köy sayısı 670 idi. Bunların 72'si tamamıyla Türk'tü. Tamamıyla Rum ve Türk-Rum karışımı olan toplam 598 köyden 389'u olaylara hiçbir şekilde karışmamışlardı. Yaklaşık yetmiş köyde resmi bina ve tesise zarar vermişlerdi.⁹⁶ Dolayısıyla Lefkoşa, Limasol, Larnaka, Mağusa, Girne ve Baf gibi kasabalarla birlikte 209 köy, bu isyan hareketine fiilen katılmıştı. Yine Storss'a göre, olaylar sırasında güvenlik kuvvetlerinin açtığı ateş sonucu, isyancılardan altı kişi öldü, otuz kişi yaralandı, polisin de yaralı sayısı otuzsekiz idi.⁹⁷

İngiliz Sömürgeler Bakanının 30 Ekim'de Valiye gönderdiği telgraftaki, *"Şimdi ve ileride herhangi bir kargaşaya olanak tanınmayacağını göstermek için, ayaklanmaya önyak olanlara karşı alacağımız tüm önlemleri tam olarak desteklemekteyim. Yürürlükteki anayasanın sağladığı hürriyetler, sadakati olmayan politikacılar tarafından kötüye kullanılmıştır. Bu nedenle, Majeste Kraliçe Hükümeti, seninle işbirliği içinde, Ada'nın anayasal geleceğini tekrar gözden geçirmek zorundadır."*⁹⁸ ifadeleri, Kıbrıs'taki sosyal ve siyasi yaşamın artık eskisi gibi olmayacağını habercisiydi.

Öncelikle, isyanın elebaşları olarak tutuklanan ve İngiliz zırhlılarında tutulan 10 kişi, yaşam boyu sürgün cezası çekmek üzere, 3 Kasım tarihinde İngiltere ve Cibraltar'a gönderildiler. Verilen cezanın kararı, hükümet bildirisi olarak yerel basında yayımlandı.⁹⁹ Ayrıca, ikibin kişi ayaklanma sırasında işledikleri suçlardan dolayı mahkemeye çıkarılarak cezalandırıldılar.

⁹⁶ Debeş., a.g.e., s. 115.

⁹⁷ Debeş., a.g.e., s. 113.; Gazioğlu'nun kitabında ölü sayısının on olduğu, Yaralı 38 polisten 15'nin Rum, 23'ünün Türk olduğu belirtilmektedir. Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266.

⁹⁸ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 265.

⁹⁹ "Sürgüne gönderilen on kişinin kimlikleri; 1. Nikodemus Milanos (Kitium Piskoposu), 2. George Hacıpavlu (İstifa eden Yasama Meclisi Üyesi), 3. Dionisos Kikkotis (Ulusal Radikalistler Birliği Üyesi), 4. Teofanis Çangarides , 5. Tepfanis Feodotu (İstifa eden Yasama Meclisi Üyesi), 6. Teodoros Kolokassides (Gazeteci), 7. Makarios Miriantheus (Girne Piskoposu), 8.Valitiotis (Komünist Partisi Lideri),9. Savvas Loizides, 10. Kostas Skeleas." Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266.

Bu arada, Ada'ya geldiği günden itibaren kışkırtıcı faaliyetlerde bulunan ve açık şekilde Enosis amacı için çalışan Yunan Konsolosu Aleksis Kyrou, bir daha İngiliz İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde görev yapmasına olanak tanınmaması koşuluyla '*istenmeyen adam*' (*persona non grata*) ilan edildi ve Yunan hükümetince geri çekildi.¹⁰⁰

Ardından, "*13 Kasım'da yürürlüğe giren ve Yasama Meclisi'nin kaldırılarak*¹⁰¹, *yasa koymayla ilgili tüm yetkilerin valiye verildiğini*" belirten Kraliyet Konseyi Kararı (Order in Council)¹⁰² yayımlandı. Bu kararın yayınlanması ve kararın Türkçeye tercüme edilmiş durumunun bilgisi, Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nun yazısına dayanılarak Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığınca, Başbakanlığa şu şekilde bildirildi;

*"Kıbrıs isyanı hakkında Yüksek Başvekalet'e
22.11.1931 tarih ve 23153/688 numaralı tezkereye zeyildir:
Kıbrıs Meclisi kavanininin 13/11/1931 tarihinde lağvolunduğu ve hükümet tarafından neşrolunan evamir mukarreratın yeni bir nizamname ile tevhit edildiği Kıbrıs Konsolosluğumuzdan isar olunmaktadır.
Bu hususta hükümetin resmi gazetesi olan The Cyprus Gazette'in fevkalade nüshasında intisar eden fermanın bir sureti mutercemesi ile ahiren neşrolunan Nizamnamenin türkçe bir nüshası merbuten Yüksek makamlarına arz ve takdim kılınmıştır efendim.*

¹⁰⁰ Babası Kıbrıslı bir Rum olan konsolos Kyrou, daha sonraki yıllarda bir Yunan diplomatı olarak görevine devam etmiş, 1950'lerde Yunanistan'ın BM Başdelegeliğini yapmıştır. Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266, 271; Aleksis Kyrou, 21 Eylül 1953 yılığününde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 439'uncu oturumunda;, Girek başdelegesi olarak Kıbrıs'ı söz konusu etmiş ve "*Kıbrıs halkının Rum çoğunluğunun, Kıbrıs'ın Girekistan'a birleşmesini istediğini*" belirtmiş, "*bu meseleyi kendi deyişi ile 'dost ve müttefik' İngiliz hükümetiyle görüşerek halletme kararında olduğunu, bu yönde bir sonuç alınmazsa, mahkemeye (Birleşmiş Milletler'e) başvurabileceklerini*" söylemiştir. Vehbi Zeki Serter, Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi, Cilt: 1, Lefkoşa, 1973, s. 50

¹⁰¹ Kaldırılan Yasama Meclisi yerine, 1933 yılında, valinin tavsiyelerini dinleyip dinlememekte serbest olduğu Danışma Meclisi kuruldu. İcraat Meclisi üyeleri ile her yıl cemaat arasından, fakat hükümet tarafından seçilen üyeler tarafından oluşturuluyordu. Önce 5 kişi olan meclisin üyelerinin 4'ü Rum, biri Türk'tü. Daha sonra, memur olmayan halktan seçilen üye sayısı bir artırılarak altıya yükseltildi. Ahmet Gazioğlu, İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi, İstanbul, 1960, s. 63-64.

¹⁰² Kıbrıs Türk Konsolosluğu'nca 13 Kasım olarak bildirilen Yasama Meclisinin kaldırılma tarihi, Şükrü Gürel'in kitabında 9 Kasım 1931 olarak belirtilmektedir. Gürel, a.g.e.,s. 142, dip not 214.

Hariciye Vekili

13 Teşrinisani 1931 tarihli ve 2176 numaralı Kıbrıs Ceridei Resmiesi nüshai fevkaladesinin tercümesidir.

Zati Hz.Kralı tarafından istar edilen fermanların tasdike iktiran edip bunlar mucibince Meclisi Kavaninin ilga ve kanun yapmak selahiyetinin Valiye bahşedildiğinin berayi malumatı umumiye ilanını Zati Hz. Vilayetpenahı emreyler.

Bu Fermanlar tedbiri acile olarak telakki edilmelidir. Kıbrıs müstakbel kanunu esasisi meselesinin hepsinin bundan sonra tahdi teemmüle alınması icap edecektir. Fermanlar, usulu vechile temhir edildikten sonra mevkii meriyete vaz'edileceklerdir."¹⁰³

Vali Sir Ronald Storrs, Kraliyet Konseyi Kararı'nın kendisine verdiği geniş yetkilere dayanarak, 1 Aralık 1931 tarihinde üç yasa çıkardı. Bunların ilki, "bayrak" yasasıydı. Buna göre konsolosluklar dışında yabancı bayrakların izinsiz kullanımı ve sergilenmesi yasaklandı. İkincisi, "kilise ve çanları" yasasıydı ki, kilise çanlarının topluma heyecan getirmesi amacıyla kullanılmasına izin vermiyordu. Bir diğer yasa ise, "köy yöneticileri" yasasıydı. Bu yasa ile köy yöneticilerinin (muhtarlarının) atama yetkisi valiye verildi. Böylece Türk döneminin uyguladığı "millet" sistemine dayalı özerklik ortadan kaldırıldı ve muhtarların köy halkı tarafından seçilmesi yöntemi son buldu.¹⁰⁴ Storrs'un adı geçen üç yasayla ilgili yorumu; "...Olaylar kanıtlamıştı ki, pek çok köy muhtarı köyde kanun ve asayişin işleyişine, kayıt ve vergi toplanmasının karışmasına izin vermiş, görevlerine ihanet etmişlerdi. Aynı şekilde Yunan bayrağı, asayişin bozulmasına sebep olmuş, kilise çanları ise düzensiz başıbozukları şiddete davet etme işareti olmuştu. Neticede gerekli kanunlar geçirilmiş, muhtarların bundan böyle seçimle değil, hükümet atamasıyla işbaşına gelmeleri sağlanmıştır. Aynı suretle, hükümet lisansı olmadan Yunan bayrağı sergilemek ve kaza komiserinin izni olmadan kilise çanlarını çalmak yasak edilmişti..... Kilise ve çanları kanunu, çanların kalabalık toplamak için çalınmasını men ediyordu. Yoksa bunların normal gayeleri olan okul çacuklarını toplamak, zamanı bildirmek için çalınmasına izin vardı. Fakat altı kasabadan beşinde ve köylerin yüzde yirmisinde çanlar bir süre hiç çalmadı. Bu sessizliğe Kıbrıs sempatanları (ve hatta bu yasayı çıkartanların bazıları dahi) 'tarihi bir açıdan' bakıyor ve 'Hristiyan rayanın Müslüman fatihlere baş eğmesi'

¹⁰³ BCA 030.10.234.577.15

¹⁰⁴ Öztoprak, a.g.m., s.329-330.; Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266.

gibi yorumluyor olmuştur. Gerçek şuydu ki, başpiskopos tüm köylere haberciler gönderip kilise çanlarının çalınmasını yasakladığını bildirmişti. Bundan umulan gaye Kıbrıslılar'ı etkilemekten ziyade, Ortodoks ülkelerinde ve belki de Londra'da kilisenin baskı altında tutulduğu izlenimini uyandırma ümidi idi.”¹⁰⁵ şeklindeydi.

21 Aralık'ta çıkarılan “*Tazminat Vergisi Yasası*”, olaylar sırasında oluşan zararın bunu yapanlarca ödenmesini veya aynen yerine getirilmesini, bir başka ifadeyle zarar görmüş mal ve mülkün suçlu köy ve kasabalardan karşılanmasını amaçlıyordu. Bu yasaya uygun olarak sorumluların ödemesi için saptanan zarar miktarı, 34.315 sterlin olarak belirlendi. En büyük para cezası, Lefkoşa Belediyesine kesilmiş ve 20.000 sterlin ödemesi emredilmişti.¹⁰⁶

İngiliz yönetimince alınan diğer tedbirler şunlardı; Siyasi partiler dağıtıldı, her türlü yürüyüş, toplantı ve siyaset yasak edildi. Basına sansür koyuldu. Türk ve Yunan tarihinin okullarda okutulmasına son verildi.¹⁰⁷ Millî kahramanların resimlerinin duvarlara asılması ve bulundurulması yasaklandı.¹⁰⁸

Storrs'un anılarındaki açıklamalarla, çıkarılan yasaların ve alınan önlemlerin hedef kitlesinin, İngiliz yönetimine başkaldıran, adada günlerce anarşi ve terör ortamı yaratan ve hükümet binalarını yakıp yıkan Rum toplumu olduğu düşüncesi yaratılsa da¹⁰⁹ uygulamada, isyanla hiçbir ilgisi olmayan ve İngiliz yönetimine bağlılık içerisinde yaşayan Türk toplumu'na da haksız şekilde aynen uygulamaya koyulduğu, baskı altına alındığı ve bu tarihe kadar elde ettiği kazanımlarının birçoğunu kaybettiği, Anavatanından da yeterli ilgiyi görmediği için lidersiz kaldığı ve zaman zaman umutsuzluğa düştüğü¹¹⁰ yadsınamaz bir gerçektir.

¹⁰⁵ Debeş, a.g.e., s. 119-120.

¹⁰⁶ Gazioğlu (II), a.g.e., s. 266. ; Öztoprak, a.g.m., s. 330.; Debeş, a.g.e., s. 119.

¹⁰⁷ Gazioğlu (I), a.g.e., s. 37.

¹⁰⁸ Gürel,a.g.e.,s. 147. ;Hill, a.g.e., s. 546-552.

¹⁰⁹ Kıbrıs Türk Konsolosluğunun Türkiye'ye gönderdiği raporda, “...Hükümet tarafından neşrolunan 5/11/1931 tarihli beyannamede isyandan mütevellit zarar ve ziyanın tazmini için memurlar müstesna olmak üzere, Rumlardan cizye tarhedileceği ve tarzi tahsilin de bilahare yapılacak bir kanun ile tevzih ve tayin kılınacağı ilan edilmiştir.” İfadelerinden de anlaşılacağı gibi, Türk toplumu, isyan sonrası kendilerine bir zarar gelmeyeceği düşüncesini taşımaktadırlar. BCA 030. 10. 234. 577. 11

¹¹⁰ Türk toplumunun düştüğü umutsuzluğu, 19 Ağustos 1933 tarihli Masum Millet Gazetesinde Con Rıfat şöyle anlatıyor: “İçtimai dertlerimizi senelerden beri devamlı neşredip çareler tahrir eylediğimizi Türkiye matbuatı bildiği halde alaka göstermemeleri

1931 Rum ayaklanmasının Basın'a yansması koyu bir sansür şeklinde oldu. Artık Ada'da basın özgür değildi. Yeni bir gazetenin yayınlanabilmesi için, yayına başlamadan önce bir 'Teminat Akçası'nın yatırılması zorunluluğu getirildi. Sözkonusu teminat yatırılmadan yayına başlayan gazetenin yayını derhal durdulacak ve adli işlem yapılacaktı. Gazetelere bir yıllık çalışmalarını idari makamlara bir rapor şeklinde bildirme, hükümetin yayınladığı her tebliği kesinlikle ve ücretsiz olarak yayınlama zorunluluğu getirildi. Bir suç olasılığı karşısında zincirleme sorumluluk sistemi oluşturuldu. Buna göre, gazete sahibinden, sorumlu müdürden, gazeteyi basan teknisyenden, gazete dağıtıcısına kadar çeşitli sorumluluk ve cezalar getirildi. Yayınları ile halkı korkuya düşüren, tahrik edici ve yanlış haberler yayınlayan gazetelerin kapatılması için hükümete yetki verildi. Basına getirilen bu kısıtlamalar nedeniyle, Kıbrıs'ta özellikle Türk basınında uzun bir sessizlik dönemine girildi. İsyen hareketinden sonra çıkarılan 26/1934 sayılı basın yasası adeta bir sömürge yasası şeklindeydi ve artık Kıbrıs'ta gazete çıkarmak veya kapatmak Sömürge Müsteşarı'nın yetkisine bırakılmıştı. Bu baskıcı yasalara direnemeyen birçok gazete kapanmak zorunda kaldı. Basındaki sessizlik süreci, 1942 yılında Dr. Fazıl Küçük'ün "Halkın Sesi" Gazetesini çıkarmasına¹¹¹, sansür ise, II. Dünya Savaşı sonunda, 1947 yılında yeni basın yasası çıkarılana kadar devam etti.¹¹²

1931 sonrası baskı döneminin en etkili olduğu alanlardan birisi de hiç şüphesiz eğitim alanıydı. Özellikle Türk Toplumunu bu konuda büyük sıkıntılarla karşı karşıya geldi. Kıbrıs Davasında, Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu Başkanı sıfatıyla büyük hizmetler ve savaşımalar vermiş bulunan Faiz Kaymak, bu konuda özetle şunları ifade ediyor: "İngilizler Ada'yı 'illiberal' yasalarla yönetmeye başladı. Okullar için de sıkı denetim uygulayarak 'kitapsız eğitim' kuralı yarattı. Milli marş

bizleri çok mahzun ediyor ve şikayet etmek artık hakkımız oluyor..... Rum vatan kardaşlarımızın mesail-i milliyetlerinde bütün Yunanistan, Mısır ve hatta Amerika matbuatı alakadar oluyorlar... Vaziyetimiz acı ve vahimdir, tedrici eriyoruz.... Korkarız ki pek yakında kendilerine maddeten bar olmağa ve rahatsız etmeye mecbur olacağız." Harid Fedai, Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay.,İstanbul, 1986, s. 175-177.

¹¹¹ İsmail Bozkurt, "Kıbrıs'ın Tarihine Kısa Bir Bakış", İrfan Kaya Güler, Ertan Efegil, Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını), Ankara, 2001, s.13.

¹¹² "Hakikat Gazetesi baskılara karşı koyamadı, kapandı. Masum Millet Gazetesi iki kez kapatıldı. Sorumlusu Mehmet Rifat (Jon Rifat) hapsedildi. Haber, Ses, Vakit Gazeteleri bu baskı döneminin derin izlerini taşıdı." Ünlü, a.g.e.,s.79-80.

söylenmesini yasaklayarak, öğrencilere İngiliz Kral Marşını söyletmeyi buyurdu. Okullara milli bayrak çekilmesini önleyerek, İngiliz bayrağını çekti. Büyüklerin resimlerini duvarlardan indirtti. Daha nice sıkı denetimle ‘milli duyguları öldürtmek’ politikasına alabildiğine girişti. Ne var ki, bu sıkı denetim, Rumlar’dan çok, Türkler’e uygulandı. Hükümete her dönem ‘sadakat’ göstermiş bulunan zayıf Türk toplumunu, kabile reisleri gibisine yönetilen bir zümre durumuna getirdi... Türk Lisesinin adını ‘İslam Lisesi’ olarak değiştirdi.”¹¹³

1931 isyanını bahane eden İngiliz yönetimi, Türk maarif sisteminde köklü değişiklikler yaptı. Rum Tali Okulları, Rum halkı arasından Vali’nin tayin edeceği dokuz kişilik bir komisyon tarafından yönetildiği halde, Türk Tali Okulları, Türk Evkaf Murahhası ile Vali’nin tayin edeceği diğer iki kişiden oluşan üç kişilik bir komisyonun yönetimine bırakıldı.¹¹⁴ Bu yeni oluşum Türk Toplumunun ileri gelenleri tarafından protesto edildi. Avukat Fadıl Korkut, Birlik Gazetesinde yayınlanan makalesinde tepkisini, “*Bu kanun bizi, okul idaresinde iktidarı olmayan bir cemaat menzilesine düşürmüş oluyor. Acaba hükümet, üçyüz sene bir memleketi idare etmiş olan biz Türkler’i iki okul idare edemeyecek kadar aciz mi sanıyor?... Kıbrıs Türkleri, binlerce seneden beri Asya’nın ve hatta Avrupa ve Afrika’nın hiçbir yerinde medeniyet eserleri bırakmış olan tarihi bir milletin ve Ada’da üçyüz sene hüküm sürmüş ve bu müddet zarfında yabancı cemaatlerin okullarına hürriyet bahşeylemiş olan dünkü hakimlerin torunlarıdır.*”¹¹⁵ sözleriyle dile getirdi.

Sömürge Yönetimi 1935 yılında yeni bir maarif kanunu çıkardı. Bu kanuna göre; Okul kitapları hükümet tarafından tespit edilecek, Maarif Encümen Üyeleri ile kaza komisyonlarının üyeleri hükümet tarafından tayin edilecek, maarif vergilerinin kontrolü tamamen hükümetin elinde olacak, Maarif Encümeni istişari bir organ haline sokulacak, bunlara ilaveten de

¹¹³ Faiz Kaymak, Kıbrıs Türkleri’i Bu Duruma Nasıl Düştü?, İstanbul, 1968, s. 9.

¹¹⁴ M. Ali Galip Alçitepe, “İngiliz Sömürge Yönetimine Karşı Kıbrıs Türkleri’nin Milli Eğitim Alanında Verdikleri Mücadele Üzerine Bir Çalışma”, Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Gazimağusa, KKTC, 13-17 Kasım 2000 (Yayıma Hazırlayan: İsmail Bozkurt), s. 380.

¹¹⁵ Fadıl Korkut (Avukat), “Okullarımız”, Birlik Gazetesi, 21 Ocak 1987, KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi.

maarif giderlerini karşılamak üzere Türkler'in arazi vergileri arttırılacaktı.¹¹⁶

1933 yılına kadar Maarif Encümeni tarafından yapılmakta olan müfredatın tespiti yetkisi de, bu kanunla hükümete geçti. Bu yetkiye dayanarak Maarif İdaresi, ilkokullar için 1935-1936 öğretim yılında yeni bir müfredat hazırlayarak uygulamaya koydu. Bunun sonucunda Türkiye'den getirilen okul kitaplarının okutulması yasak edildi.¹¹⁷ Kıbrıs'ta sadece alfabe ile okuma kitabı hazırlatılabildiğinden geri kalan dersler için “*kitapsız öğretim*”e gidildi. Bu uygulamanın amacı da, Anavatan'dan getirilen ders kitaplarının dahi okutulmasını yasaklayarak, Türk çocuklarının Türkiye Cumhuriyeti ve tarihini öğrenmelerini engellemektir.¹¹⁸

İngiliz yönetiminin 1931 sonrası aldığı önlemlerin ve kısıtlamaların, isyanı gerçekleştiren Rumlar gibi, Rumlar'ın tüm teşviklerine¹¹⁹ rağmen hiçbir olumsuzluğa karışmayan Türk toplumuna da uygulanması, kendi vatandaşlarınca bile hakkaniyete uygun bulunmadı. Bu konuda İngiliz yazar Nancy Crawshaw; “*Bu tarihten itibaren Türkler'le hükümet arasındaki ilişkiler, eski, geleneksel bir Türk ailesinden gelen atanmış bir memur¹²⁰ tarafından yönetilmeye başlandı. Bu tür kişiler, her ne kadar da çok saygın ve güvenilir idiyeler de bir bütün olarak toplumdan kopuktular ve Türkiye'de devrim hareketinin çağdaşlaşma (modernleşme) sürecine yabancıydılar. Bu nedenle, Atatürk'ün dini, sosyal ve hukuki reformları Kıbrıs'a geç ulaşmış ve Kıbrıs Türk Toplumunun genel ilerleyişi geri*

¹¹⁶ Ali Süha, “*Kıbrıs'ta Türk Maarifi*”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Ankara, 1971, s. 226.

¹¹⁷ Süha, a.g.m., s. 226.

¹¹⁸ Alçıtepe, a.g.m.,s. 382.

¹¹⁹ Kıbrıs'taki isyan hareketi ile ilgili olarak Kıbrıs Türk Konsolosluğunun 26 Ekim Ve 5 Kasım 1931 tarihlerinde gönderdiği raporlara dayanılarak Dışleri Bakanlığınca Başbakanlığa yazılan yazıda, İsyanın oluşumu ile ilgili ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Burada özellikle dikkati çeken bölüm ise, Türklerin Rumlarla birlikte hareket etmediklerini belirten ifadelerdir: “*İsyan esnasında müslüman ahali her yerde seyirci kalmış ve Rumların ellerinde Türk bayrakları olduğu halde (Gazi Mustafa Kemal Hazerleri de bizimle beraberdir.) diye bağırarak dolaşmalarına, itaatsizliğe teşvik ve heraber olduklarını göstermeye çalışmalarına rağmen Türkler, hükümeti mahalliyeye itaatten ayrılmamıştır. Bu hususta Kavanin Meclisi azasından Necati Bey tarafından müslümanlara hitaben bir beyanname neşredilmiştir.*” BCA 030. 10. 234. 577. 11

¹²⁰ Sözü edilen memur, Yasama meclisinin kaldırılmasından sonra kurulan Danışma Meclisinin tek Türk üyesi olarak İngiliz Yönetimince atanan Mehmet Münir'dir.

kalmıŖtı.”¹²¹ Ŗeklindeki yazısıyla, bu uygulamayı eleŖtirdi ve bu durumun, seilmiŖ temsilcileri aracılığıyla Türklerin seslerini duyurmalarını engellediğini, bu haktan yoksun bıraktığını belirtti.

İsyana katılmayan, Enosis’e karŖı olan ve genelde ilhak karŖısında sömürge yönetimini tercih eden Türk toplumu, doğal olarak isyana katılanların cezalandırılmaları zorunluluğuna inanıyorlardı. Bununla ilgili olarak, 4 Kasım 1931 tarihinde, Hakikat Gazetesinde yayınlanan “*Ŗayan-ı Esef Vakalar*” baŖlıklı bir makalede Ŗyle denilmekteydi: “*Kıbrıs Rumları... nihayet taŖkınlıęı isyan derecesine vardurdılar.... Hükümet tüm acil önlemleri almıŖ ve asayiŖ bir dereceye kadar aide edilmiŖ ise de, yıllardan beri memleketi için için kemiren ve en nihayet buhranlı bir safhasına giren bu husursuzluğun artık kesin suretle tedavisi zamanının geldiğine inanıyoruz.*”¹²²

Kıbrıs Türkleri, bununla birlikte, isyandaki tarafsızlıkları nedeniyle kendilerinin de ödüllendirileceklerini dŖndler. Kıbrıs Konsolosluğunun raporunda; “*Müslümanların sükûnet ve bitaraflığı İngilizler’in nazarı dikkatinden kamamıŖtır. Bunun neticesi olarak öteden beri reddedilen umuru diniye ve harsiyelerine ait bazı metaliplerinin isaf edileceği hükümet tarafından ihsas edilmektedir.*”¹²³ ifadeleri bu dŖnceleri açıklamaktadır. Oysa, İngiliz yönetimi bu isyanı fırsat bilerek, Kıbrıs Türk Toplumu arasında geliŖmekte olan Kemalist Türk Milliyetçiliğini de kontrol altına almayı hedefledi. İsyandan hemen önce, 1 Mayıs 1931’de LefkoŖa’da toplanan Milli Kongre¹²⁴, Kemalist ve

¹²¹ Nancy Crawshaw, *The Cyprus Revolt- An Account of the Struggle for Union with Greece*, London: Boston: G. Allen, 1978, s. 43.

¹²² “*Ŗayan-ı Esef Vakalar*”, Hakikat Gazetesi, 4 Kasım 1931 tarihli sayısı

¹²³ BCA 030. 10. 234. 577. 11

¹²⁴ İkinci Ulusal LefkoŖa Kongresi olarak da isimlendirilen Kongre, 1930 Kavanin Meclisi’nde Sömürge Yönetimi’ne karŖı baŖarı elde eden, Kemalist aydın Mehmet Necati zkan’ın evinde, tüm adadaki köy ve mahallelerden gelen 200’ aŖkın delegenin katılımı ile toplanmıŖ ve altı önemli karar almıŖtır. Bu kararlar; Kıbrıslı Türkler’e de serbest eğitim hakkı tanınması ve okul yönetiminin Türk halıkına devredilmesi, 1928 yılında lağvedilen müftülük makamının yeniden tesisi edilmesi, Ŗer’i mahkemelerin modern Ŗekilde yeniden düzenlenmesi, Evkafın dini yetkilerinin müftüye devredilmesi ve Avukat Sait Hoca’nın Kıbrıs Müftüsü seçildiğinin duyurulması idi. İngiliz Yönetimi yaptığı bir açıklamayla Kongreyi, aldığı kararları ve Müftü seçildiği bildirilen Sait Hocayı tanımadığını belirterek, yeni bir baskı kampanyası baŖlatmıŖtır. Milli Kongre’nin, Sömürge Yönetiminin gaspettiği toplumsal hakların yeniden kazanılması açısından Kıbrıs Türk Milli Mücadelesinde ayrı ve özel bir yeri vardır. İsmail, (1992) a.g.e., s.31.

sömürge karşıtı Türk milliyetçiliğinin gelişim ivmesi olmuştu. Kongreyi toplayan Türk aydınları, sömürge yönetimine karşı mücadele vererek, gaspedilen toplumsal haklarını elde etme kararındaydılar.¹²⁵ İngilizler ise, Rumlar gibi Türkler arasında da milliyetçilik akımlarının başlamasını istemiyorlardı. Zira, Türkler'i Rumlara karşı bir denge unsuru olarak kullanmak varken, her iki halkın da milliyetçilik akımları içinde direnişe geçmesi sömürge yönetimini zor duruma sokabilirdi.¹²⁶ Bu nedenle, isyan sonrası alınan tedbirler ve kısıtlamalar, Türk toplumunun adadaki örgütlü mücadele gücünü de bu şekilde uzun bir zaman için tırpanlamış oldu.

Bu dönemde, Kıbrıs Türkleri ile İngiliz yönetimi arasında, özellikle okulların yönetimi, Müftülük, Şer'iyeye Mahkemeleri ve Evkafa ilgili konularda derin görüş ayrılıkları oluşmuştu. Toplumun ileri gelenlerinin sömürge yöneticileri ile bir çok engellemeleri aşarak yaptıkları görüşmelerde de sorunlara yeterli ilgi gösterilmiyordu. Bu bağlamda dönemin toplum ileri gelenlerinden Avukat Fadıl Niyazi Korkut'un anılarında belirttiği, 1933 yılında Ada Valisi ile yaptığı görüşmeye ait notlar, konuya açıklık getirmesi bakımından önem arz etmektedir: *"...Bu isyandan sonra memlekette sıkıyönetim ilan edilmişti ve o zamana kadar yürürlükte olan hafif meşrutiyet kaldırıldı ve bu arada Kavanin Meclisi ve Belediye Meclisleri lağvedildi. Bu suretle Cemaat Davalarımız da, eskiden daha kötü bir hale düşmüş oldu. 1933'de Kıbrıs Valiliğine Sir Stubbs adında bir zat gelmişti. Nisan 1933 içerisinde İngiltere Sömürgeler Bakanı da adaya gelmiş bulunuyordu. Bu fırsattan faydalanmak ümidi ile biz, Kongremiz Heyeti sıfatıyla Vali'ye müracaat ettik ve Bakanla görüşmemize delalet etmesini rica ettik. Vali, kendi el yazısıyla ve imzasıyla yazmış olduğu 16 Nisan 1933 tarihli mektubunda, 'Bakan Kıbrıs'ta bulunduğu sırada hiçbir heyeti kabul etmeyeceğini bildirmiş olduğundan dolayı, istediğimiz mülakatın olamayacağını' bildiriyordu. Bakan gittikten sonra Vali'nin kendisinden mülakat istedik. Vali bizi Kongre Heyeti olarak değil, fert olarak kabul etti. Arkadaşlar, heyetin sözcüsü olarak beni seçmişlerdi. Mülakat, saat dokuzdan bire kadar devam etti.¹²⁷ Bu konuşmamda davalarımızı etraflıca anlattım... Şeriye Mahkemelerinin istiklali talebimizi anlatırken, Evkafa bağlı olan*

¹²⁵ Sabahattin İsmail, Kıbrıs Sorununun Kökleri-İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaaları, Lefkoşa, Şubat 2000, s. 285.

¹²⁶ Gazioğlu(II), a.g.e.,s.289.

¹²⁷ Sözkonusu mülakatın ayrıntıları için bkz.; Harid Fedai,"1930 Seçimler ve Sonrası", Yeni Kıbrıs, Aralık 1985-Ağustos-Eylül 1986.

mahkemelerin çapraşıklığını anlatmak için bir misal verdim... Mahkemeleri ıslah edeceğini vadetti. Bundan sonra Miras Kanunumuzdan ve bunun 'asabe' hükümlerinden şikayet ettim. Ve bu meselede de misaller verdim. Bu arada bir tek kızı olan adamın mirasının yarısının amcaya ve amca evlatlarına gittiğini anlattım. Böyle bir miras kanunu bize bile acayip gelirken, bir batılının şaşır kalacağı tabii idi. Vali derhal alakadar oldu ve bu kanunun kalkması için icabedeni yapacağını söyledi. Müftülük meselesini açıklarken, bu Ada'da üçyüz yıldan beri Müftü bulunduğunu ve Müslümanlar'dan başka her cemaatin ruhani başkanı olduğu halde bizim Müftümüzün hükümet tarafından lağvedildiğini ve Cemaatin şimdiki Müftüyü tanımaması için hükümetin ısrar ettiğini acı bir dille anlattım. Bunun üzerine arkasında oturmakta olan Hükümet Müsteşarı Henniker dostuna döndü ve ' bu Cemaatin Müftülüğüne niçin müdahale ediyorsunuz?' dedi. Müsteşar derhal cevap verdi: 'Bu adamlar böyle söylerler amma eşraf (Notables) Müftü istemiyor.' Bu 'Notables' kimlerdi, bilmiyorduk. Ama herhalde daima olduğu gibi üç beş kişiden ibaretti. Ve böylece Müsteşar eskiden bildiğimiz bir gerçeği, yani hükümetin üç beş kuklayı öne sürerek Cemaat fikirlerimizi hiçe saydığını yüzümüze karşı itiraf etmiş oluyordu. İşte dünyaya demokrasi dersi veren İngilizler, bizim hakkımızda kabile idaresini destekliyorlardı. Vali, Müftü meselesinde bize vaadde bulundu. Pek çetin olduğunu bildiğim için Evkaf meselesini mahsus sona bırakmıştım. 'Son olarak Evkaftan bahsedeceğim' deyince; o dakikaya kadar beni büyük bir sabırla beklemiş olan Vali'nin tutumu birden bire değişti. Saatine baktı ve 'Kısa kes, zira vaktimiz kalmadı' dedi. Sözü oldukça kısa tuttum ve memlekette kilise malları hükümetin hiçbir müdahalesine tabi olmadığı halde, hükümetin bizim cami mallarımıza müdahale ettiğini söyledim. Ve Evkaf malı kadar malı olan Phanaromeni Kilisesi mallarının idare masrafı ayda 20 liralıklık tahsildar aylığından ibaret olduğu halde, Hükümet dairesi şeklinde idare edildiği için o zamanın idaresine binlerce lira sarfedildiğini söyleyince, Vali ayağa kalktı ve 'Evkaf, Phanaromeni Kilisesi ile kıyas edilemez' dedi ve mülakatı kapattı..... Stubbs'un Valiliği kısa sürdü ve davalarını icra etmeye vakit bulamadı. Başka sömürgeye becayiş edildi. ... ve memlekette sıkıyönetim yürürlükte bulunduğu ve anti-demokratik kanunlar yaşandığı için artık Kongre'yi toplantıya çağtırmaya imkan kalmadı ve bu suretle Cemaat davalarımıza bir kere daha kül serpilmiş oldu."¹²⁸

¹²⁸ Harid Fedai-Mustafa F. Altan, Hatıralar/Fadıl Niyazi Korkut, Gazimağusa, 2000, s.71-72.

Buna benzer bir çok girişimden sonuç alamayan Kıbrıs Türkleri, baskı dönemindeki sorunlarını Anavatan'a anlatmanın yollarını aradılar. Bu maksatla, 26 Nisan 1937 tarihinde, Başbakan İsmet İnönü'ye, Kıbrıs Türk Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi adına, A. Said ve M. Necati Özkan imzalı bir rapor gönderdiler;

“1- Kıbrıs'ta İngiltere hükümetinin idaresinde bulunuyoruz. Bu vaziyet tahtında idareten İngiltere hükümetine tabi olmamız zaruridir. Şüphe edilemez ki bizim için bu yolda bu vaziyet ihdas eden ve bundan mesul olan biz değiliz. Çektiğimiz şey eski hilafet idaresindeki seyyiatın cezasıdır. O vaktin hükümeti kendi selameti için bizi kurban vermiş ve bizi başka ellere teslim eylemiştir. Bununla beraber cezirede kısılp kalan Türkler, kendi Türklük seciyelerini bozmamışlar, kanlarına ecnebi kanı karıştırmamışlardır. Bunun içindir ki anavatan muhabbetini unutmadık ve unutmayacağız. Zaten Anadolu'nun kucağındayız ve yalnız idare noktasından ayrılmış isek de hissiyat ve maneviyat cihetinden aramızda hiçbir ayrılık kabul etmiyoruz. Bizim idari vaziyetimiz her ne olursa olsun, herhalde ve cemi zamanda hissiyat ve maneviyatımızın, milli hayat ve varlığımızın evvela membaı, seniyen kiblesi Türkiye'dir. Binaenaleyh idari hususta İngiltere hükümetine müracaat ediyor isek de buradaki hayat ve mevcudiyetimize taalluk eden mesailde size müracaat eylememiz lazımdır ve bu babda hiçbir yanlısımız yoktur kanaatindeyiz. İşte bu lüzum ve kanaat eseri olmak üzere huzuru devletlerine bir arize takdimine cesaretyab oluyor ve sair mühim meselelerinle birlikte bu ariza münderatının da Kıbrıs Türk cemaatinin dilekleri olmak hasebiyle mühim addedilmesi ricasında bulunuyoruz.

2-Malumu devletleri olduğu vechile buradaki Türkler, Rum unsurunun beşde biri nisbetinde bir ekalliyettedirler. Bu unsurun ise kendine göre ihtirası, kendine göre hayat ve mevcudiyet şartları ve o yolda icraat ve harekatı vardır: Umuru adiyede olduğu gibi umuru resmiyede de Türk menafii mevzuu bahis olduğu zaman daima aykırı, daima muariz görünürler. ve kendi hayat ve menfaatlerini Türklerin ziyanına kazanmak siyasetini takib ederler. İhtirasları ile milli taassublarına nihayet olmayan bu hayalperest cemaat, vakit vakit cezirenin Yunan'a ilhaki, muhtariyet ve tevsii mezuniyet gibi fikir ve tekliflerde bulunurlar ve kendi kanaatlerine göre amali milliyelerine nail olmak hususunda en büyük engel ceziredeki Türk mevcudiyetidir. Bunun içindir ki Türkleri manen ve maddeten zaif düşürmek ve perişan etmek, minelkadim siyaset meslekleridir. Despotları, muharrirleri ve bazı siyasi adamları, hatta Yunanistan'da bulunan bazı

insanları onları mütemadiyen Türklerin ziyanına olarak tahrik eylemekte ve senelerden beri bu yolda işlemektedirler.

3-İşte bu yolda gördüğümüz bir çok hadiselerden ve bir çok tecrübelerden anlaşılmuştur ki bu cezirenin siyasi, hatta bazı idari cihetlerinde Rumlar ile arkadaşlık ve teşriki mesai etmek imkanı yoktur. Bu sebebledir ki Türkler senelerdenberi Hükümet tarafına ağırlaşmak siyasetini takip ettiler. Ciddi ve gayri kanuni bahusus nezaketten ari hiçbir muhalefette bulunmadılar. Kıbrıs'ın kavanin ve sair meşveret meclislerinde Rumlar, Hükümetin hukuk, kuvvet ve nüfuzuna, Kıbrıs'daki mevcudiyet ve menafine hücum ettikçe Türkler daima Hükümet tarafını iltizam ve müdafaa ettiler. Hatta Rumların hükümete karşı vakit vakit aldıkları isyan vaziyetlerinde de Türkler Hükümete bilfiil muzaheret edecek hareketlerde bulundular. Türkler o gibi ahvalde başka türlü hareket edemezlerdi. Yani malum bir tabirle iki şerrin ehvenini tercih ederek hareket ettiler.

4-Rumların, Türk hukuk ve menafine muariz olmaları hasebile cezirede Türk varlığını gösteren ve Türkler'in istinad noktalarını teşkil eden şeylere daima hücum eylemeği ötedenberi meslek ittihaz eylemişlerdir. Bu cümleden olmak üzere Türk maarifine karşı itirazlarda bulundular. Türk mekteblerine maarif parasından beşde bir nisbetinden ziyade para veriliyor diye senelerce uğraşdılar ve ısrar ettiler. Bundan başka Hükümet nezdinde Türk hukukunu arasıra müdafaa eden Kıbrıs müftisi ile baş kadı ve kazalarda bulunan üç kadı, üç naib aleyhine mutemadiyen hücum ettiler. Müfti ile baş kadı ve üç kaza kadısı varidatı umumiyyeden maaş alıyorlar idi. O gibi maaşlar verilmesin diye senelerce uğraşdılar. Kıbrıs valileri ise o gibi uğraşmalara karşı daima mukavemet gösterdiler. Bilhassa muessesati diniye mesailinde cevap olarak o gibi makamları muhafaza etmek ve onlara maaş vermek lazımdır, onları lağv etmek elimizden gelmez diyorlar idi. Hal bu merkezde iken 1925'de Cezireye sergüzeşt arayan bir vali geldi. Bu vali Rumların o yoldaki metalibatına karşı mukavemet edemedi ve daha kendisi de onların fikrine mutemayil göründü. 1878 muahedesi de zaten feshedilmiş bir halde bulunuyor idi. Valinin bu yolda bir vaziyet alması yüzünden 1925 den beri hükümetin hareketinde bir tahavvul hissedildi. Hükümet eski zamanlarda arasıra Türkleri himaye ettiğine bedel bu def'a Türklerin ziyanına olarak Rumlar tarafına temayül etti. Ve nihayet Türk maarifini ve dolayisile Türk mevcudiyetini baltalamağa başladı. Maarif idaresi elimizde iken Hükümet kendi idaresine aldı. Bilhassa yegane Türk Lisemizin idaresi serbest bi heyeti idare elinde iken hükümete uygun iki Türk ile bir İngilizin idaresine

verdi. Bu ahval tahtında giderek gün geldi ki Türk mektepleri kapatılmağa başlandı. Tedricen lağvede ede bugüne kadar 121 Türk mektebi lağvedildi. Ve 119 muallime yol verildi. Türk Lisemizin başında ötedenberi Türkiye'den gelen Türk müdürler var idi. Bunları da kaldırarak İngiltere'den İngiliz müdürler tayin etmeğe başladı. Lise programında ziyamıza olarak tadilat icra edildi. ve ilk mekteplerde de senelerden beri takib ettiğimiz Türkiye mekteb programı ortadan kaldırıldı. İlk mekteplerde dersler şifahen veriliyor. ve bu tarzda bir usul ittihaz etti. Fakat program mes'elesini Rumlara da teşmil etti. Diğer taraftan Müftülüğü ve başkadılık ile üç kaza naiblerini lağvetti. Müftülük makamını Kıbrıs Evkaf murahhaslığının emrinde ve maiyetinde olmak ve maaşı evkaf sandığından verilmek üzere fetva eminliğine tahvil etti. Vakia üç şeriye hakimi ikba edildi. Fakat bunların da maaşları Kıbrıs evkafı islamiye sandığına tahvil edildi. Şeriye Hakimleri aynı zamanda kazaların evkaf vekili sıfatı ile de amel olduklarından, bunlar dahi evkaf murahhaslarının maiyet memuru oldular. Halbuki muhim vukuatlar zuhurunda Türkler o gibi makamların himayesine iltica ediyor ve himaye görüyorlar idi. Hususile Kıbrıs Müftisi lüzum gördükçe ilannameler neşreder, davetnameler gönderir ve cezirenin ileri gelenlerini toplar ve meşveretler yapar ve neticede Hükümete müracaat ederek keyfiyeti anlatır idi. Bu gibi haller Kıbrıs Türkleri'nin bir nevi cemaat teşkilatından ibaret olup, Türkler için epeyi bir mevcudiyet idi. Müftilik makamı lağvedilince bütün bu gibi haller ve hareketler dahi birlikte mahv oldular.

5-Cezire Türkleri, Hükümetin yaptığı o gibi işleri kendi hayat ve mevcudiyetleri namına büyük bir zayıyat telakki ettiler. O sıralarda meclisi kavanin azalığında bulunan bay Mehmed Necati Özkan, Hükümete şikayette bulundu, ve müftilik makamının ihyasını istedi. Vaktin müsteşarı, cevab olarak ; Türkler istedikleri müftiyi kendileri intihab edebilirler, dedi ve bir müfti intihabına Hükümetin muhalif olmadığını anlattı. Ve Lozan muahedesi mucibince Türkler'in müessesati diniyelerine müdahale etmek niyetinde olmadığını beyan etti. Bunun üzerine bütün cezire köylerinden ve kasabalarından adamlar intihab edildi. Lefkoşa'da 1 Mayıs 1931'de büyük bir kongre akdedildi. Orada halk, istedikleri müftiyi intihab ettiler. Kongrenin bu muamelesi Cezirede müfti tayini usul ve ananesine ve şeraiti islamiyeye muvafık idi. Kıbrıs müftisini İngiltere Hükümeti resen ve doğrudan doğruya hiçbir zaman tayin etmedi. Münhal vukuunda ileri gelenlerin ve çağrılan kimselerin imzaları alınarak İstanbul'a gönderilir ve orda vaktin Şeyhulislami Müftiyi tayin eder idi. ve Hükümet dahi tanır ve maaş verir idi. Müftilerin serbest olmaları ve Hükümete karşı cemaati

islamiyeyi himaye eylemeleri, bu sebebe menbi idi. Müfti, Hükümetin nüfuzu altında değil idi. Halbuki Kıbrıs'ın son müftisini, balada arz eylediğimiz gibi vali, doğrudan ve kimseye sormaksızın kendi tayin etti ve bir müddet sonra da o makamı Fetva eminliğine tahvil eyledi. O gibi bir kimse müfti olarak ibka edilse bile cemaati islamiye için ondan bir hayır ümid olunmuyor idi. Zira hükümet memuru olup, hükümetin nüfuzu altında idi. Bunun içindir ki Umumi Milli Kongre kendi aralarından emin bildikleri, namus ve iktidarına itimad eyledikleri bir kimseyi müftü intihab eylemeğe mecbur kaldılar. Müfti olarak intihab ettikleri kimse, öteden beri marufları olup, Kıbrıs'ın meclisi kavanin azalığından hizmeti sebkeden hür ve genç fikirli ve aynı zamanda hususati diniyede teceddüd isteyen ve muteceddidane makaleleri ile bizi daima tenvir eyleyen ve halihazırda Lefkoşa'da dava vekaleti ile iştigal eylemekte bulunan hoca Said'i ittifaki ara ile intihab ettiler. Ve intihab ettikleri mumaileyh müftinin riyaseti altında bir de cemaati islamiye teşkili yaptılar ve kararlarını hükümete yazdılar. Vali bu yoldaki hareketi tanımadı ve tanımadıktan başka intihab edilen müfti hakkında eğer o gibi bir sıfatla amel olduğu takdirde takibati kanuniyede bulunacağını ilan etti. Bu suretle müfti intihabı ile cemaati islamiye teşkilatımız akim kaldı ve resmi bir şekil alamadı.

6-Cezirede bu gibi hallere maruz kaldığımız sıralarda evvel ve ahir hissiyat ve maneviyatımızın menbaı olan Türkiye Cumhuriyet Hükümetine müracaat eylemek ciheti daima varidi hatır oluyor idi. Fakat harici siyaset vaziyetlerini bu işe müsait görmiyor idik. Bu gibi mes'elelerin, bir Devlet umuru dahiliyesine müdahale suretile deyil, belki dostane tassavvut suretile halledilecekleri kanaatında idik. Fakat hamdolsun giderek beklediğimiz müsait devirler geldi. Türkler ile İngilizler arasında ananevi dostluk çok ümidbâhs bir surette teessüs etti. Ümid ederiz ki Türkiye Cumhuriyet Hükümetinin bizi istishab ve himaye eylemesi sayesinde idaresi altında bulunduğumuz İngiltere Hükümeti artık bizi burada dost nazari ile görecek ve Rumların hücumlarına karşı evvelki gibi bizi müdafaasında devam edecek ve bu güne kadar her nasılsa ziyanimıza olarak yaptığı hataları tashih eyleyecektir.

7- Bu cezirede yeniden nefes alıp yeniden hayata gelmemiz için istediğimiz şey, umumi bir tabir ile milli hissiyatımıza hükümet tarafından hürmet edilip rencide edilmemesi ve bu cezirede hayat ve mevcudiyetimizi haleldar eden ve tehlikeye düşüren şeylerin tashihi ile cezirede Türk cemaatinin, Rum cemaatine nispeten daha ağır ve farklı muamelelere tabi tutulmamalarıdır. Bu noktayı berveçhi ati tafsil ediyoruz:

A) 1 Mayıs 1931 tarihinde içtima eden umumi milli kongrenin müftülük makamı hakkında ittifak-ı ara ile verdiği kararın hükümetçe tanınması ve binaenaleyh kongrenin intihap eylediği Hoca Said'in müftü olarak kabul edilmesi ve maaşının Kıbrıs Evkaf-ı İslamiye sandığından verilmesi.

B) Müftünün riyaseti altında azaları serbest kimselerden olmak üzere cezirede dokuz azadan müteşekkil bir cemaat-i İslamiye teşkiline müsaade edilmesi ve o gibi bir teşkilin hükümetçe tanınması.

C) İlk mekteplerden lağvedilenlerin yeniden açılmaları ve muallimlerinin tekrar tayini ile beraber bundan evvel olduğu gibi ilk mekteplerde Türkiye ilk mektep programının takip edilmesi ve kitapların Türkiye'den getirilmesi ve binaenaleyh şifahi tedrisat usulünün ortadan kaldırılması.

D) Türk Lisesinin başına evvelki gibi daima Türkiye'den bir Türk müdür getirilmesi ve bununla beraber lise heyet-i idaresinin evvelki gibi intihap ile taayyün eden kimseler tarafından teşkil edilmesi ve programının da Türkiye lise programlarını ihtiva etmesi, yani lise mezunlarının Türkiye darülfünunlarına kabul edilecekleri tarzda bir program takip edilmesi.

E) 1 Mayıs 1931 kongresinin kararı mucibince teşekkül edecek ve balada (B) fıkrasında gösterilen cemaat-i İslamiye azasının seneden seneye tensip edeceği altı aza tarafından Kıbrıs evkaf-ı İslamiye bütçesinin senede bir defa tetkik ve tasdik edilmesi.

F) Bugün mevcut şeri mahkemelerde meriyülicra olacak ve muhit ile ihtiyaçlarımıza tetabik edecek ahkâmın yeniden tedvin edilmesi ve bu yolda bir kanun-u medeni tanzim olunması.

G) Ecnebi bir idarede kahir ve mutaassıp bir ekseriyet içinde ekalliyette kalan bir cemaatin canlı bir halde devam eylemeleri iktisaden kuvvetli bulunmaya vabeste olduğundan burada iktisadi sahada ve sai mikyasta muavenette bulunulması ve binaenaleyh Türkiye İş Bankası'nın burada Lefkoşa'da bir şube açmasına himmet ve delalet edilmesi ve başta İş Bankası olmak üzere burada ticari faaliyetlere germi verilmesi ve bu suretle Kıbrıs'ın Türkiye ile olan ticari muamelatının azami nispette inkişaf ettirilmesi.

8- Vakıa bunlardan başka daha meselelerimiz ve daha davalarımız vardır. Fakat en mühim ve en hayati meseleleri arz ettik. Mütebakiyi şimdilik geri tutuyoruz. Esasen arz eylediğimiz meseleler, ceziredeki Türk varlığının temel taşlarıdır. Bilhassa kongrede intihap edilen müftü ile birlikte bir cemaat-i İslamiye teşkili yapılacak olursa cezire Türkleri için yeni bir hayat devresi açılmış addedilecektir.

Kıbrıs Baş Despotunun maiyetinde olmak üzere Kıbrıs Rumları'nın o gibi bir teşekkülleri vardır ve kendi işleri ve ihtiyaçları için o vasıta ile Hükümet nezdinde mutemadiyen teşebbüsatta bulunuyorlar. Burada bu münasebetle sunu da arz eylemeliyiz ki cezirede bir müfti bulundurulmasını talep eylememiz, cezirenin hususati diniyesini kuvvetleştirmek maksadına mebni değildir. Cezirede Türkler, kafi derecede tenevvür etmiş ve dini taassublardan kurtulmuş, laik bir cemaat halindedirler. Bu halde bir müfti bulundurulmasını istediğimiz, münhasıran cemaat işleri ile uğraşacak ve fena cereyanlara karşı kanun dairesinde cemaati müdafaa edecek bir teşekkül bulundurmak içindir. (Müfti) tabiri ise öteden beri burada tanınmış bir unvan olduğundan ve Hükümetin lağvettiği makamın da (Müftlik) makamı olmasından nasidir. Binaenaleyh bu yoldaki müracaatımız, o gibi bir unvan altında milli ve hayati ve aynı zamanda hususati diniyede teceddüd isteyen ve Türkiye'nin dini inkılablarına hürmet eden bir teşekkül gayretinden ileri gelmektedir. Hatta dinen mutaassıb yahut mütereddit olan ve din mes'elelerini akıl ve hikmete tevfik kabul etmeyen ve tevfik eylemek kudretinde olmayan ve aynı zamanda Türk cemaatinin bugünkü ihtiyaçlarını takdir etmeyen ve asrın teceddütlerine hürmeti olmayan bir müftiye hiçbir zaman taraftar olamaz.

9- Görülüyor ki büyük ve mühim işlerinize ilaveten daha bazı işler çıkararak sizi rahatsız ediyoruz. Mamafih buralarda kimsesiz kaldığımız ve bununla beraber bir taraftan hükümetin, diğer taraftan Rumların tazyikleri arasında kısılp kaldığımız nazarı itibara alınacak olursa mazur görüleceğimizi ümit eder ve bu suretle müteselli oluyoruz. Herhalde cihan durdukça durmasını, azamet ve ikbalin en yüksek derecelerine kadar çıkmasını samim kalbimizden arzu ve dua eylediğimiz Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin sırası geldikçe mazhar-ı lütuf ve inayetleri olmamızı ve her nasılsa anavatandan ayrılmış ve ecnebi ellere düşmüş olan şu bir avuç Türk evladının da unutulmamasını ister ve bekleriz.”¹²⁹

Rapordan da açık şekilde anlaşıldığı gibi, İngiliz Sömürge İdaresinin ağır baskısı altında bulunan Kıbrıs Türk Toplumunu, o güne kadar Anavatanları'nın uluslararası platformda zor duruma düşmesini istemediklerinden, konjenktürün uygun hale gelmesini sabırla beklemişler ve savaşımlarını hem İngiliz Yönetimine, hem de Rumlara karşı tek başına

¹²⁹ BCA 030.10. 124. 886. 19

sürdürmüşlerdi. Bu konuda yeterli sonuca ulaşamadıklarından ve uluslararası konjenktürün de uygun bir duruma geldiğine inandıklarından artık sorunlarını Türkiye'ye anlatma yolunu seçtiler. Bu maksatla yazılan yazılardan birini de, Başbakanlık Müsteşarı Kemal Gedeleş tarafından Hariciye Vekaletine yollanan Kıbrıs Birinci İntihab Dairesi Mebuslarından Necati Özkan'ın Kıbrıs Türkleri hakkında verdiği açıklamaları içeren rapor oluşturmaktadır. Aşağıda bir bölümü sunulan raporda, eğitim, evkaf ve politik konulardaki temel sorunlar ve bunların çözüm önerileri dikkat çekmektedir:

“Ada Türklerinin şikâyet ettikleri haller:

a)Maarif sahası:

1)Rumların her sene mektepleri çoğaltıldığı halde Türk mektepleri azaltılıyor. 1935'te 42 ve 1936'da 39 Türk mektebi kapatılmış.

2) Rumların mekteplerine müdahale edilmediği halde Türk lisesine müdahale ediliyor. Gelecek sene lise kolej şekline sokulup başına bir İngiliz müdür konulacakmış.

3) 1931 isyanına iştirak eden Rum muallimleri bile ancak mahkeme kararıyla işlerinden çıkarıldıkları halde milliyetçi Türk muallimleri sudan bahanelerle ve idari kararlarla işlerinden çıkarılıyorlar. Şimdi Sümerbank'ta çalışmakta olan Tagi bunun bariz bir misalidir.

4) Rum mektepleri için Yunanistan'dan kitap getirtilerek bunlar okutulduğu halde oraya Maarif Vekâleti tarafından tavsiye ile gönderilen Türk Lisesi müdürü mahalli hükümetin teşviki ve himayesiyle Türk mekteplerinde ancak kendisi tarafından telif edilen ve milli duyguyu uyandıracak bir tek yazıyı ihtiva etmeyen kitapları okutturuyormuş.

b)Evkaf işleri:

Türk cemaatine mali sahada kuvvetli bir destek olabilecek Evkaf, Lozan ahidnamesi ahkâmı hilafına ve Kıbrıs Evkaf murahhası Münür'ün delaletiyle İngiltere Kralı namına tescil ettirilmiştir. Hâlbuki Rum evkafı serbesttir ve cemaate aittir. Rum evkafını halk tarafından müntahap heyetler idare ettiği halde Türk evkafını hükümet tarafından tayin olunan bir İngiliz ve bir Türk memur idare eder.

c) Siyasi saha:

1)1931 İhtilalinden beri meclis içtimaya davet edilmemektedir. 1928 tarihinden beri de müftülük mülgadır. Bu suretle Türk cemaatini temsil edecek ve hükümet yanında onun iddialarını müdafaa edecek bir kimse yoktur. Halk mutaassıp değildir. Ancak sırf kendilerinin müddeiyatını hükümete eriştirebilmek için avukat Bay Said'i müftü seçmişlerdir. Ancak hükümet bunu tanımamıştır. Rumların ise despotları vardır ve hükümet yanında Rum cemaatinin mümessilliği vazifesini görür.

2)Hükümet bütçesinden maaş alan Türk cemaati memurlarının maaşları kesilmiştir.(Mahakimi şeriyeye memurları) Bu şekilde ezilmemelerini ve haklarının korunmasını temin için Bay Necati Özkan ve arkadaşları mahalli hükümet nezdinde semere vermeyen teşebbüslerde bulunmuşlar. Adanın Türk halkı bu badireden kurtulmak için yegâne çare olarak hicreti görüyor. Ancak bu halkın mümessili olan ve 65.000 Türkten 63.000'in kendi partisine mensup olduğunu söyleyen Necati Özkan ve diğer arkadaşları hükümetin bu konudaki nokta-i nazarını öğrenmeden adayı boşaltma mesuliyetini üzerlerine almak istemiyorlar. Bunlar, Türklerin Kıbrıs'ta kalmaları lazım ise evvela iktisaden kuvvetlendirilmeleri lazım geldiğini söylüyorlar. Bu hususu temin için Nuri Özkan¹¹³ aşağıda bildirilen vasutalara müracaat edilmesini tavsiye diyor:

a)Kıbrıs'ta Gümrük ve İnhisarlar Vekâleti'nin Mısır'da olduğu gibi bir sigara fabrikası tesis etmesi. Rumların adada 5 sigara fabrikası vardır. Mumaileyh yaptığı tetkikata istinaden açılacak bir Türk fabrikasının senevi 100.000 kilo Türk tütününü işleyebileceğini söylüyor.

b)Kıbrıs'ta İş Bankası'nın bir şube açması.

c) Sümerbank'ın bir yerli mallar pazarı açması.

Bunlar yapılmak suretiyle birçok Türk aileleri iş bulacak ve sıkıntıdan kurtulacaktır diyen mumaileyh kendisinin bu vadide ilk adımı attığını ve bir fabrika ve iki ticarethane açtığını söylüyor.

Saniyen; Türk harsının inkişafı için burada hükümetinizin yardımıyla tam kadrolu bir lisenin açılmasının temini. Bu lise için adadan duhuliyeye parası olarak 1.500 İngiliz lirası toplanabileceğini söylüyor. Salisen siyasi sahada hükümetimizin İngiltere ile inkişaf etmekte olan dostluğundan bilistifade yapacağı dostane bir teşebbüsle Türk cemaatine mahalli hükümetin hüsnü teveccühünü celbetmesi. Eğer matlup Türk halkının adadan hicreti ise bir an evvel anayurda naklin kabil olup olmadığını soruyor ve şimdi anayurda dönülürse pek çoklarının hükümete barolmadan yaşayacak kadar servetleri olduğunu söylüyor. Lefkoşa komiserinin kendisine Türkiye'ye giderse bir daha geri dönemeyeceği şeklinde vaki tehdidine rağmen anavatana vaziyeti arz için gelen mumaileyh bütün bu hususat hakkında direktif almak istiyor.

4-5 Teşrinisani 1936¹³⁰

Kıbrıs'taki Türk Toplumunun çektiği sıkıntıları ortaya koyan en önemli resmi belgelerden birisi de, Kıbrıs Türk Konsolosluğunun 1937 yılında

¹³⁰ BCA 030.20.124.886.14

Anavatan'a gönderdiği yazıdır.¹³¹ Burada da Ada Türkleri ve sorunları hakkında çok net bilgiler verilmekte ve 1931 isyanı sonrası için şöyle bir değerlendirme yapılmaktadır: “1931 senesinde Rumların Ada'nın Yunanistan'a ilhakını talep ederek isyankar hareketlerde bulunmaları ve bu arada Lefkoşa'daki Vali Konağı'nı yakmaları üzerine hükümet, Ada'nın idare şeklini tebdil ederek müntehap olan Kavanin Meclisini ilga etmiş ve Belediye azasının halk tarafından intihap edilmeyerek hükümetce tayini usulünü vaz eylemişti. Bu vaziyette Türklerin intihap eyledikleri mümessillerin mahrum olmalarını intac eylemiştir.” Raporunda Kıbrıs Türkleri'nin Türk Devrimleri hakkındaki yaklaşımları şöyle anlatılmaktadır: “Kıbrıs'ta sakin Türkler umumiyet itibariyle Türk Inkilabi prensiplerini kabul eylemişler ve Ada'nın idari vaziyetinin bahşettiği imkanlar nisbetinde bunları tatbik eylemekte bulunmuşlardır.” Raporun bazı önemli kısımları ise şunları içermektedir;

“Bugün Türkler'in elinde bulunan emlakın, şehir ve köylerde umum emlakın dörtte birini teşkil eylediği, ehli vukufca ifade edilmektedir. Fakat bu emlak sahipleri de ekseriyetle borçludurlar.... Yalnız para ikraz eden sermayedarlar hemen tamamıyla Rum olduklarından Rumlara ait olan arazi yine Rumlara geçerek cemaatin umumi servetinin eksilmemesine mukabil, Türk emlaki de yine Rumların eline geçmekte ve Türk emlakı miktarı azalmaktadır. Hükümet, adada muhim bir içtimai mesele halini almış olan bu köy borçları meselesini tetkik ve halle uğraşmakta ise de şimdiye kadar bir çare bulunamamıştır.....

Türk Cemaatinin nisbeten müreffeh kısmını teşkil edenler, hükümet memurlarıdır. İngiliz işgalinden sonra uzun müddet Türk memurlar bilhassa Gümrük, Tapu, Polis gibi dairelerde ekseriyeti teşkil etmekte idiler. Bugün bile Türk memurların adedi, nüfuslarına nisbeten fazladır. Fakat bu sahada da Türkler tefevvuklarını kaybetmek üzredirler. Rumların mutemadi itirazları üzerine hükümet münhal vukuunda yapılan tayinlerde nüfus nisbetini göz önünde tutmakta olduğu gibi İngilizce, Türkçe ve Rumcaya aşına olmaları dolayısıyla Ermeni memur tayinini de tercih etmektedir....

Cemaatin iktisaden düşük vaziyette olması doktor, avukat gibi serbest meslek erbabının miktarının azalmasına saik olmaktadır. Bugün Türk Üniversitelerinde ve yüksek mekteplerinde okuyan bir çok Kıbrıslı gençler,

¹³¹ BCA 030.10.124.886.18

tahsillerini ikmal ettikten sonra adaya dönmeyerek Türkiye’de bir vazife kabul eylemeği veya serbest çalışmayı tercih ediyorlar. Bunların bu hareketlerinde milli bir idare altında serbest ve müstakil yaşamak arzusunun da müessir olması tabii görülmekle beraber, Kıbrıs’ta fakirleşen cemaatlerinin kendilerini besleyememesi hakikatinin amil olduğunu da kabul etmek icap eder....

Hülasatan denilebilir ki, Kıbrıs’taki Türk Cemaati bir çok cihetlerden zayıflamakla beraber bugüne kadar milliyetini ve hüviyetini muhafaza etmiş, Ada’da ihmal edilmez bir kuvvet olarak kalmıştır. Fakat son senelerde iktisaden çok düşmeğe başlamış ve ayrıca harici kuvvetler benliğini unutturmak için faaliyet sarf etmekte bulunmuşlardır. Kıbrıs’ta Türkler’in şuurlu bir kitle olarak idamesi arzu edildiği takdirde iktisaden tealisini temin edecek tedbir almak ve ayrıca Türklük hislerini idame ettirecek çareler aramak lazımdır.”

Türkiye yönetimi ise, 1931 İsyanı sonrası oluşan baskı döneminde, Kıbrıs Türkleri ile ilişkilerini sürdürürken, Yunanistan’ın açık Helenizm propagandası, Enosis tahrikleri ve İngiliz Yönetimi’ne karşı isyan teşvik girişimlerine karşın, ihtiyatlı bir politika yürüterek, İngilizler’i kuşkulandıracak davranışlardan ve Ada’da Türk milliyetçiliğini açıkça cesaretlendirmekten kaçınıyordu.

SONUÇ

Konsolosluğun göndermiş olduğu rapor dikkatli olarak incelendiğinde, aslında dönemin konsolosluk görevlilerinin Ada’daki Türklerin sorunlarını çok iyi tahlil ettikleri, sorunlar hakkında ileriye dönük çok doğru tespit ve teşhisler ortaya koydukları ve bugün bile Kıbrıs Türk Toplumunda sorun olarak karşımıza çıkan bazı konuların o günlerden beri bilindiği gerçeğini ortaya koymaktadır. Benzer tespit ve değerlendirmelerin dönemin Kıbrıs Türk Toplumunu ileri gelenleri tarafından da yapıldığı, o yılların gazetelerinde yayınlanan makalelerden ve M. Necati Özkan’ın Türkiye’ye yazdığı yazılardan tespit edilmektedir.

Burada doğru değerlendirilmesi gereken nokta, bu bilinen gerçekler kapsamında neler yapılmalıydı? Nasıl yapılmalıydı? Neden yapılmadı/yapılmadı?

Megali İdea yemininin sekizinci maddesinde yeralan, Kıbrıs’ın Yunanistan’a ilhakı (Enosis) hedefini kendilerine bir vizyon olarak

belirleyen ve yüzyıllardır bu vizyonlarından geriye bir adım atmayan ve Girit örneği¹³² Kıbrıs Türkleri'ni adadan zaman içinde yoketmeyi amaçlayan Rum-Yunan ikilisinin gerek dini, gerek siyasi yöneticileri aracılığı ile bu hedefi her fırsatta yinelediklerini görmekteyiz. Adanın Osmanlı Yönetimi'nde olduğu süre içerisinde bu maksatla örgütlenmesini gerçekleştirerek, İngiliz Yönetimi döneminde, önce siyasi hamlelerle muhtıralar vererek, bu olmayınca 1931'de yaptıkları gibi şiddete başvurarak, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde yine siyasi olarak açıkça Ada'nın Yunanistan'a verilmesini talep ederek, 1958'de Birleşmiş Milletler'e müracaat ederek atılan tüm adımlar, Enosis maksatlı vizyonu gerçekleştirmeye yönelikti. 1960 yılında kurulan Ortak Cumhuriyet'in bile amacının Enosis olduğunu, Makarios, Rum Halkına; *“Diplomaside mümkün olan yapılır, fakat ulusal hedeflerden uzaklaşmaz.”* ifadesiyle açıkça belirtmişti.¹³³Nitekim en kısa zamanda gerçek yüzünü gösteren Makarios, yeminine sadık kalmış¹³⁴ ve Türk toplumuna 1963-1974'ü yaşatmıştı.

Bugün Avrupa Birliği(AB)'ne tam üye bir ülke olarak, AB'yi de arkasına alan Rumlar, milli vizyonlarını gerçekleştirme yolunda daha da avantajlı konuma geçmiş bulunmaktalar. Bu noktada, Rum-Yunan ikilisinin ikiyüz yıllık ortak vizyonunda herhangi bir sapma bulunmadığını görmekteyiz.

1950'lerde kamuoyunun yoğun baskısı sonucu Türkiye'deki siyasi iktidarların gündemine gelen Kıbrıs'taki Türk Vizyonu nedir? Gerçekten bu konuda değişmez bir vizyon varmıdır? Bu vizyon kendi istemi ve gereksinimleri kapsamında mı belirlenmektedir? Yoksa değişen dünya konjonktürü içinde Türkiye'nin yapabilecekleri ile değişmekte ve sınırlandırılmakta mıdır? Ve son olarak Kıbrıs Türk Liderliği ile Türkiye

¹³² Eski Yunan Başbakanı Konstantin Mitsotakis, 21 Ağustos 1998'deki bir konuşmasında şöyle diyor: *“.. Kıbrıs ve o zamanki Girit sorunu arasında büyük benzerlikler vardır...”*; To Periodiko dergisinin Temmuz,1993 Sayısından bir bölüm: *“Giritliler neden kurtuldular biliyor musunuz? Bir gece hep birlikte ayaklandılar ve Türkler'i boğazlayarak ortadan kaldırdılar. Bizim elimize Kıbrıs Türkleri'ni kesip doğrama fırsatı geçti, ama liderlerimiz herşeyi berbat ederek yüzlerine, gözlerine bulaştırdılar...”* Rauf R. Denктаş, Kıbrıs Girit Olmasın, İstanbul, 2004, s. 7.

¹³³ Denктаş, a.g.e., s. 13.

¹³⁴ Makarios 1950 yılında, Kıbrıs'taki Ortodoks Kilisesi'ne Başpiskopos seçildikten sonra şu Enosis yeminini etmiştir: *“Ulusal Bağımsızlığımızın doğuşu için çalışacağıma ve Kıbrıs'ı anavatan Yunanistan'a ilhak etme siyasetimizden hiçbir zaman vazgeçmeyeceğim üzerine and içerim.”* Kıbrıs'ta Barışa Gerçek Engel ENOSİS, KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No 10, Lefkoşa, 1982, s.10.

arasında “ortak vizyon” var mıdır? Ayrı bir inceleme konusu olan bu sorulara, duygusallıktan uzak, objektif ve mantıklı yanıtlar bulduğumuz ve bu yanıtları yüksek sesle dillendirdiğimiz zaman Kıbrıs’ta geleceğe dönük daha olumlu ve gerçekçi sonuçlar alınacağı yadsınamaz bir gerçektir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA 030. 10. 109. 727.4.

BCA 030. 10. 234. 577. 11

BCA 030. 10. 234. 577. 15

BCA 030.10. 254. 712. 44

BCA 030. 10. 124. 886. 19

BCA 030. 20. 124. 886. 14

BCA 030. 10. 124. 886. 18

B. İngiliz Devlet Arşivi

Public Record Office (İngiliz Devlet Arşivi), Parliamentary Papers ‘Turkey’ No: 18 (1878) No:1, s.532.

FO 371/ 14584 /E 2903

II. SÜRELİ YAYINLAR

Kıbrıs Gazetesi

Birlik Gazetesi

Sünuhat Gazetesi

Hakikat Gazetesi

Vatan Gazetesi

Söz Gazetesi

Yeni Kıbrıs Gazetesi

DAÜ, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Gazimağusa.

DEÜ, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, İzmir.

III. BASILI KAYNAKLAR

ALASYA, Fikret, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı yay. Ankara, 1992.

- ALTAN, Mustafa Haşim, *Kıbrıs'ta Rumlaştırma Hareketleri*, Milli Arşiv Yay. No:1, KKTC, 2000
- AN, Ahmet, *Kıbrıs'ta İsyandar ve Anayasal Temsiliyet Mücadelesi (1571-1948)*, Lefkoşa, 1996.
- BEDEVİ, Vergi H., *Kıbrıs Tarihin Hiçbir Devrinde Yunan Adası Olmamıştır*, KKTC, 1963.
- BEHÇET, Hasan, *Kıbrıs Türk Maarif Tarihi*, Lefkoşa, 1969.
- BİLSEL, M.Cemil, *Lozan, C. II*, Ahmet İhsan Matbaası, İstanbul, 1933.
- CRAWSHAW, Nancy, *The Cyprus Revolt- An Account of the Struggle for Union with Greece*, London: Boston: G. Allen, 1978.
- ÇETİN, Metin, *Kıbrıs Cumhuriyeti ve Bir Liderin Doğuşu*, Lefkoşa, 1955.
- ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs'ta Osmanlı Mirası (1570-1960)*, İstanbul, 2006
- DEBEŞ, Taçgey, *Sir Ronald Storrs'un Anıları*, KKTC, 1993.
- DENKTAŞ, Rauf R., *Kıbrıs Girit Olmasın*, İstanbul, 2004.
- DENKTAŞ, Rauf R., *Milli Vizyon*, İstanbul, 2008.
- FEDAİ, Harid -Mustafa F. Altan, *Hatıralar/Fadıl Niyazi Korkut*, Gazimağusa, 2000.
- FEDAİ, Harid, *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1986.
- GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I - Statü ve Anayasa Meselesi*, İstanbul, 1960.
- GAZİOĞLU, Ahmet, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)- Enosis Çemberinde Türkler*, İstanbul, 1996.
- GEORGHALLİDES, G.S., *Cyprus and The Governorship of Sir Ronald Storrs*, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1985.
- GÜLER, İrfan Kaya, Ertan Efegil, *Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını)*, Ankara, 2001.
- GÜREL, Şükrü S., *Kıbrıs Tarihi 1878-1960*, Kaynak Yay., Ankara, 1984, 1.cilt.
- HILL, George, *A History of Cyprus*, Cilt 4, Cambridge, Cambridge University Press, 1952.
- İSMAİL, Sabahattin, *20 Temmuz Barış Harekatının Nedenleri Gelişimi Sonuçları*, İstanbul, 1988.
- İSMAİL, Sabahattin, *100 Soruda Kıbrıs Sorunu*, Lefkoşa, 1992.
- İSMAİL, Sabahattin, *Kıbrıs Sorununun Kökleri-İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Lefkoşa, Şubat 2000,

- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C.VIII, TTK yay., Ankara, 1995.
- KAYMAK, Faiz, *Kıbrıs Türkler'i Bu Duruma Nasıl Düştü?*, İstanbul, 1968
- KESER, Ulvi, *I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı*, Ankara, 2009,
- KTFD Enformasyon Dairesi Belge Yayınları No 10, *Kıbrıs'ta Barışa Gerçek Engel ENOSİS*, Lefkoşa, 1982.
- KÜRŞAT, F., M.H.Altan, S.Egeli, *Belgelerle Kıbrıs'ta Yunan Emperyalizmi*, İstanbul, 1978.
- NESİM, Ali, *Kıbrıslı Türkler'in Kimliği*, Lefkoşa, 1990.
- RONALD, Sir Storss, *Orientalisms*, London, 1937
- SERTER, Vehbi Zeki, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*, Cilt: 1, Lefkoşa, 1973.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasi Andlaşmaları*, C.1., TTK., Ankara, 2000.
- ŞAHİNLER, Menter, *Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Siyaseti*, Rumeli Kültür ve Dayanışma Derneği yay., İstanbul, 1979.
- THE Middle East, *A Political and Ekonomik Survey*, Royal Institute of International Affairs , London, 1950.
- TOFALLİS, Kypros, *A History of Cyprus*, London, 2002.
- TORUN, Şükrü, *Türkiye, İngiltere, Yunanistan Arasında Kıbrıs'ın Politik Durumu*, İstanbul, 1956.
- TOYNBEE, Arnold, 'Cyprus, British Empire and Greece', Survey of Internatinol Affairs, Londra, 1931.
- ÜNLÜ, Cemalettin, *Kıbrıs'da Basın Olayı (1878-1981)*, Ankara, 1981.
- VOVOLİNİ, Konstantin A., *1453-1933 Kurtuluş Savaşında Kilise*, Atina, 1952, Cilt 1.
- XYDİS, Stephan G., *Modern Greek Nationalism*, Seatle, 1971.

III. MAKALELER VE TEBLİĞLER

ALÇİTEPE, M. Ali Galip, "İngiliz Sömürge Yönetimine Karşı Kıbrıs Türkleri'nin Milli Eğitim Alanında Verdikleri Mücadele Üzerine Bir Çalışma", Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, Gazimağusa, KKTC, 13-17 Kasım 2000 (Yayıma Hazırlayan: İsmail Bozkurt), s. 380.

AN, Ahmet, "Kıbrıs Türkleri-1", Yeni Kıbrıs, Ekim 1998, s.20

ARI, Kemal, “1974 Kıbrıs Barış Harekati’nda Türk Kamuoyu ve Psikolojik Desteği”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.193.

ATUN, Ali Fikret, “Kıbrıs Meselesinin Görünmeyen Yüzü”, İrfan Kaya Güler, Ertan Efeğil, Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını), Ankara, 2001, s.37.

BOZKURT, İsmail, “Kıbrıs’ın Tarihine Kısa Bir Bakış”, İrfan Kaya Güler, Ertan Efeğil, Avrupa Birliği Kıskaçında Kıbrıs Meselesi (Bugünü ve Yarını), Ankara, 2001, s.10.;

FEDAİ, Harid, “Eski Basınımızdan”, 15 Nisan 1912 tarihli Vatan gazetesinden aktarma; Kıbrıs Gazetesi, Lefkoşa, 12 Eylül 1994.

FEDAİ, Harid, “Kıbrıs Türkleri’nin Kültürel İlişkilerinin Tarihi”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi (DAÜ), 1998, cilt 4, sayı 2, s.198.

FEDAİ, Harid, “1930 Seçimler ve Sonrası”, Yeni Kıbrıs, Aralık 1985- Ağustos-Eylül 1986.

HAKERİ, Bener, “1878’de 1960’a Dek Kıbrıs Tarihi”, Kıbrıs Gazetesi, 15-16 Mayıs 2009.

İKİZER, Hasan, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Gerçeği”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.59-60

KESER, Ulvi, “Genç Türkiye Cumhuriyeti’nin Cumhuriyet Kazanımları ve Bunların Kıbrıs Türk Toplumuna Yansımaları”, DEÜ Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, İzmir, 2009, Cilt VI, Sayı 14, s. 41-83.

KORKUT, Fadıl (Avukat), “Okullarımız”, Birlik Gazetesi, 21 Ocak 1987, KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, “Balkan Harbi Sırasında Kıbrıs Türkleri’ne Yapılan Baskılar ve Kıbrıs Mevlevihanesi’nin Faaliyetleri”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 4, 1996, s.349-350.

LAPTALI, Hüseyin, “Kıbrıs’ta Bitmeyen Soykırım”, Ulvi Keser, I. Uluslararası Kıbrıs Sempozyumu Sempozyum Bildiri Kitabı, Ankara, 2009, s.123-124.

ÖZTOPRAK, İzzet, “Kıbrıs’ta 1931 İsyanı ve Yankaları”, Kıbrıs Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 3, 1997, s. 312-313.

SÜHA, Ali, “Kıbrıs’ta Türk Maarifi”, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi, Ankara, 1971, s. 226.

1955 LONDRA KONFERANSI VE SONRASINDA TBMM'DEKİ KIBRIS TARTIŞMALARI*

ÖZET

İngiltere'ye göre, Kıbrıs'ta Ruamların II. Dünya Savaşı sonrası geliştirdikleri self determinasyon heyecanı, İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesi haline dönmekteydi. Konunun BM'e taşınması ve bölgedeki komünizm tehlikesi gerekçesiyle Amerika'nın da self determinasyona destek vermiş olması, İngiltere'nin başını ağrıtan konulardı. Ortadoğu'daki güvenlik endişeleri ve Ada'da komünizmin yayılmaması için Amerika ile işbirliğine devam etmek durumunda olan İngiltere, bugüne kadar Ruamlara karşı Ada'daki Türk Toplumunu denge unsuru olarak kullanmıştı. Ancak şimdi işin içine Yunanistan da girmişti ve 1955 yılı Eylül ayında Yunanistan self determinasyon konusunu yeniden BM gündemine getirmeyi planlıyordu. Ada'da başlayan terörü sonlandırmak, komünizmi denetim altında tutabilmek ve Yunanistan'ı engelleyebilmek için yeni denge unsuru olarak Türkiye devreye sokulmalıydı. Bunun için İngiltere, Kıbrıs'taki olayların sadece ülkesini değil, Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit ettiğini ve bu konunun Türkiye ve Yunanistan ile birlikte çözülmesi gerektiğini ortaya atarak yeni bir plan geliştirdi. Bu plan gereği İngiltere, Türkiye ile Yunanistan'ı Kıbrıs konusunun görüşüleceği “*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*” konulu seminer için Londra'ya davet etti.

29 Ağustos 1955 tarihinde toplanan Konferans, İstanbul'da meydana gelen ve “6-7 Eylül Olayları” olarak bilinen olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle bir sonuç alınmadan 7 Eylül'de dağıldı.

Bu tarihten itibaren Türkiye, kendi istemi dışında da olsa etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu.

Bu çalışmada, Kıbrıs için önemli kilometre taşlarından biri olarak kabul edilen Londra Konferansı'nın ve Konferans sonrası sürecin TBMM'ndeki yansımaları, iktidar ve muhalefet partilerinin yaklaşımları, özellikle TBMM zabıt cerideleri kaynak alınarak ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Londra Konferansı, Türkiye, TBMM

* Turgay Bülent Göktürk, “1955 Londra Konferansı ve Sonrasında TBMM'deki Kıbrıs Tartışmaları”, Türk Yurdu Dergisi, Kasım 2017, Yıl: 106, Sayı: 363, ss.51-59.

ABSTRACT
DISPUTES ON CYPRUS AT THE TURKISH GRAND NATIONAL
ASSEMBLY DURING THE LONDON CONFERENCE IN 1955
AND AFTERWARDS

Britain thought Greek Cypriots' demand for self-determination after the Second World War was a sign of the freedom struggle against Britain. The fact that America had supported the principle of self-determination in order for the matter not to be reported to the UN and to avoid the danger of communism in the area gave Britain a headache. Britain, who had to continue to work in collaboration with America for safety concerns in the Middle East and for opposing the spread of communism on the island, used the Turkish community on the island as a counterbalance to Greek Cypriots until then. On the other hand, Greece also got involved in the matter then and was planning to report the matter of self-determination to the UN once again in September 1955. Turkey should have got involved as the new counterbalance in order to stop all acts of violence and terror on the island, to contain communism and to prevent Greece. For this reason, Britain developed a plan. Britain suggested that the events in Cyprus does not pose a security threat in the Britain only, but it also poses a security threat in the Eastern Mediterranean and that this matter should be settled with Turkey and Greece. As part of its plan, Britain invited Turkey and Greece to a conference in London on *'the political and defence questions affecting the Eastern Mediterranean, including Cyprus'*. The conference, which started on 29 August 1955, collapsed on 7 September partly due to the negative atmosphere caused by the events in Istanbul known as *'the Istanbul pogrom'*.

Since then, Turkey has had its say actively in issues involving Cyprus, even though Turkey did not want to do so.

Especially by using the Journals of Proceedings of the Turkish Grand National Assembly as a reference, this study aims to reveal the approach of the ruling party and the opposition parties and the reaction of the Turkish Grand National Assembly to the London Conference, which is regarded as an important milestone for Cyprus, and the process after the conference.

Keywords: Cyprus, London Conference, Turkey, Turkish Grand National Assembly

GENEL

Prof. Dr. Derviş Manizade'nin anlatımına göre; “*Akdeniz’de yapılan bir askeri tatbikatı izleyen Atatürk etrafında bulunan subaylara: -Türkiye’nin yeniden işgal edildiğini ve Türk kuvvetlerinin sadece bu bölgede direndiğini düşünelim, ikmal yollarımız ve imkanlarımız nelerdir? sorusunu sorar. Subaylar birçok görüş ve düşünce ileri sürerler. Atatürk hepsini sabırla dinler, sonra elini haritaya uzatır: -Arkadaşlar, Kıbrıs düşmanın elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs’a dikkat ediniz, bu Ada bizim için önemlidir, der*”¹. Atatürk’ün 1930’lu yıllarda stratejik değerine özel vurgu yapmasına karşın Türkiye siyasetinde Kıbrıs’ın adını, ciddi olarak ilk kez 1949’da İnönü Hükümeti’nin Dışişleri Bakanı Selim Sadak’ın, “*Bizim için bir Kıbrıs meselesi yoktur*” sözleriyle duymaya başlıyoruz.

O dönemde Yunanistan’da Enosis amaçlı her tür gösteriye uygun ortam sağlanmasının ve Türkiye’de de halkın Kıbrıs Türkü’nü destekleyen tepkilerinin yanında, Türk-Yunan dostluğuna değer veren Türk hükümetleri, Kıbrıs amaçlı gösteri ve mitinglere bile çoğu kez izin vermiyordu.

TC Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, 30 Aralık 1949’da TBMM’de kendisine konuyla ilgili yöneltilen bir soruya verdiği yanıtta; “*Kıbrıs hakkında İngiliz Büyükelçisiyle temas edilmiş ve Ada terk edilecekse evvela bizimle görüşülmesi gerektiği kendilerine söylenmiştir. Ada’nın terki söz konusu değildir*” ifadelerini kullanıyor², 31 Aralık 1949’da İstanbul’da *Son Saat* Gazetesi muhabirinin Kıbrıs’la ilgili sorusuna, “*Biz Kıbrıs meselesi diye bir şey bilmiyoruz*” yanıtı veriyordu³.

TBMM’de Sinop Milletvekili Cevdet Kerim İncedayı’nın hükümete verdiği bir soru önermesine, Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak 23 Ocak 1950’de verdiği yanıtta, Türk Hükümeti’nin Kıbrıs konusundaki resmi görüşünü de ilk kez resmi bir ortamda aksettirmiş oluyordu⁴. Sadak; “*...Kıbrıs diye bir mesele yoktur, Çünkü Kıbrıs İngiltere’nin hâkimiyeti ve*

¹ Tahsin Öztin, **Mustafa Kemal’den Atatürk’e**, İstanbul, 1981, s. 156-157.

² Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996, s. 452.

³ Halkın Sesi, “**Necmeddin Sadak’ın Son Saat Gazetesine Beyanâtı**”, 1 Ocak 1950.

⁴ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Cilt 23, Toplantı 4, 33. Birleşim, 23-1-1950, s. 288.

idaresi altındadır. İngiltere'nin bu Ada'yı başka bir devlete devretmek hususunda en küçük bir niyeti, bir temayülü olmadığını biliyoruz” sözleriyle İngiltere'nin kendi egemenliğindeki Kıbrıs'ı başka bir devlete devretme niyetinde olmadığı için Türkiye açısından da Kıbrıs diye bir konu bulunmadığını belirtiyor ve gerek Kıbrıs'ta gerek Türkiye'de, Kıbrıs'ın Yunanistan'a verilmesine karşı çıkan, verilecekse de gerçek sahibi olan Türkiye'ye verilmesi maksadıyla miting yapan gençlerin boş yere heyecana kapıldıklarını, bu mitinglerin fayda sağlamayacağı gibi devlete zararının bile olabileceğini belirtiyordu.

14 Mayıs 1950 seçimlerini kazanarak iktidarı devralan Demokrat Parti'nin Dışişleri Bakanlığı görevine getirdiği Prof. Dr. Fuad Köprülü de, 20 Haziran 1950 tarihinde yapılan DP Grup toplantısında söylediği; *“Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir. Çünkü Yunan Hükümeti de resmen Kıbrıs meselesiyle meşgul olmamaktadır. Binaenaleyh Hariciyemiz de böyle bir hadisenin mevcudiyetinden resmen haberdar değildir”*⁵ ifadeleriyle Ankara'daki iktidar değişikliğinin Kıbrıs politikasında bir değişiklik yapmadığını ortaya koyuyordu.

Kıbrıs, yeni hükümetin başlangıçta kendisinden önceki iktidarın söylemiyle yola devam ederken kamuoyunun yoğun baskısı altında, 28 Ağustos 1954'de, Menderes'in *“Kıbrıs Adası asla Yunan olmayacaktır”*⁶ şeklindeki ifadesiyle aktif şekilde üzerinde çalışmak durumunda kaldığı bir konu oluyor ve Türkiye'nin bundan sonraki dış politikasında da özel bir konum elde ediyordu. Derviş Manizade bu gelişmeyi, *“Nihayet Milliyetçi Türk Gençliği ve Türk basınının uyarma ve baskısı altında, Türk Hükümeti de Kıbrıs davasıyla ilgilenmek zorunda kaldı”* şeklinde yorumluyordu⁷.

KONFERANS ÖNCESİ

İngiltere'ye göre, Kıbrıs'ta Rumların II. Dünya Savaşı sonrası geliştirdikleri self-determinasyon heyecanı, İngiltere'ye karşı bağımsızlık mücadelesi haline dönmekteydi. Konunun BM'e taşınması ve bölgedeki komünizm tehlikesi gerekçesiyle Amerika'nın da Kıbrıs'taki Rum

⁵ **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, Dönem: IX, Cilt:3, 20 Haziran 1950, s.34.

⁶ Mehmet Yaşın, **Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994, s.721-722.

⁷ Nevzat Karagil, **Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar**, İstanbul, 1964, s.12.

milliyetçileri ve Kilise'yi desteklemesi, dolayısıyla self determinasyona destek vermiş olması, İngiltere'nin başını ağrıtan konulardı. Ortadoğu'daki güvenlik endişeleri ve Ada'da komünizmin yayılmaması için Amerika ile işbirliğine devam etmek durumunda olan İngiltere, bugüne kadar Rumlara karşı Ada'daki Türk Toplumunu denge unsuru olarak kullanmıştı. Ancak şimdi durum daha farklıydı. İşin içine Yunanistan da girmişti ve Eylül 1955'te Yunanistan self determinasyon konusunu yeniden BM gündemine getirmeyi planlıyordu. Ada'da başlayan terörü sonlandırmak, komünizmi denetim altında tutabilmek ve Yunanistan'ı engelleyebilmek için yeni denge unsuru olarak Türkiye devreye sokulmalıydı. Bunun için İngiltere, Kıbrıs'taki olayların sadece ülkesini değil, Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit ettiğini ve bu konunun Türkiye ve Yunanistan ile birlikte çözülmesi gerektiğini ortaya atarak yeni bir plan geliştirdi.

Bu plan gereği İngiltere Başbakanı Anthony Eden, 30 Haziran 1955 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ı Kıbrıs konusunun görüşüleceği "*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*" konulu seminer için Londra'ya davet etti⁸. Dışişleri Bakanı Harold Mac Millan da aynı gün Avam kamerasında Londra'da bir konferans toplanacağını açıklıyordu⁹. Türkiye derhal, Yunanistan ise Türkiye'nin de konuya dahil edilmesi nedeniyle bir çekincenin ardından davete olumlu yanıt verdiler.

Türkiye'nin olumlu yaklaşımı sürerken, Türk basınında, Rumların Kıbrıs'ta 28 Ağustos'ta toplu kıyım yapmaya hazırlandıkları yolunda haberler çıktı. Bu haberler üzerine bir değerlendirmede bulunan Başbakan Menderes 24 Ağustos 1955 tarihinde yaptığı sert açıklamada; "*Kıbrıs Türklerini savunmasız bırakmayacaklarını ve Ada'nın statüsünde bir değişiklik yapılması halinde, Kıbrıs'ın, Türkiye'ye geri verilmesini*" isteyerek, Ada'nın iki toplum arasında bölünmesine karşı olduğunu ifade etti¹⁰. Ana Muhalefet Partisi lideri İsmet İnönü de, hükümetin Kıbrıs konusunda izlediği politikayı desteklediklerini belirtti¹¹. Bu şekilde Türkiye, kendi iradesi dışında çekilmekte olduğu Kıbrıs konusunda artık uygun politikalar geliştirmesi gerekliliğini anlıyor gibi görünüyordu¹².

⁸ **Zafer**, 3 Temmuz 1955.

⁹ "Conference on Cyprus", **Financial Times**, 4 July 1955, s.3.

¹⁰ **Ayın Tarihi**, Sayı: 261, Ağustos 1955, s.170-173.

¹¹ **Ulus**, 26 Ağustos 1955.

¹² Turgay Bülent Göktürk, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayınevi, Gazimagusa, 2014, s. 48.

Yunanistan ve Rumların Enosis yaklaşımları karşısında Türkiye’de de hava oldukça gerginleşmişti. *Hürriyet* Gazetesi’nin başlattığı “*Kıbrıs Türk’tür, Türk Kalacaktır*” kampanyası büyük ses getirmiş ve aynı sloganı kullanarak 1954’de kurulan ve başkanlığını *Hürriyet* Gazetesi yazarı Hikmet Bil’in yaptığı Kıbrıs Türktür Derneği de etkinliğini artırmış ve kamuoyu oluşturma gayretlerini genişletmişti¹³.

1955 LONDRA KONFERANSI

29 Ağustos 1955 tarihlerinde dışişleri bakanları düzeyinde Lancaster House’da başlayan Londra Konferansı’nda 30 Ağustos’ta İngiltere’nin görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Mac Millan, Doğu Akdeniz’in savunması için Kıbrıs’ın önemine ve bu maksatla üç ülkeye düşen sorumluluklara değiniyor ve Londra görüşmeleri öncesinde Yunanistan Başbakanı Papagos’un, “*self determinasyona karşılık İngilizlere Ada’da mutlaka bir üs veririz*” ifadelerine yanıt olarak, İngiltere’nin bölgedeki sorumluluklarını yerine getirmesi için bir üssün yeterli olamayacağını söylüyor, ayrıca self-government’e yönelik anayasa çalışmalarının da devam edebileceğini vurgulayarak, aslında başlangıçta Yunanistan’ın tezi olan self determinasyona kapıları kapatıyordu¹⁴.

31 Ağustos’ta Yunanistan’ın görüşlerini açıklayan Yunan Dışişleri Bakanı Stephanopoulos ise, Kıbrıs halkına self determinasyon hakkı tanınması üzerinde ısrarcı oluyordu.

Türkiye’nin, “*Ada’nın statükosunun değiştirilmesine karşı olduğu, değişecekse de Ada’nın Türkiye’ye devredilmesi*” ana fikri çerçevesindeki görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise, 1878’de imzalanan antlaşma gerekçesiyle, Ada’nın geleceği konusunda sadece Türkiye ve İngiltere’nin söz sahibi olabileceğini belirterek, Kıbrıs’ın statüsünde yapılacak en küçük bir değişikliğin Lozan Antlaşması’nın yeniden değerlendirilmesi anlamına geleceğini ifade ediyor ve Kıbrıs’ın sadece Anadolu’ya yakın bir konumda değil, aynı zamanda Anadolu’nun bir parçası olduğunu, dolayısıyla Ada’nın coğrafi olarak Türkiye’ye ait olduğunu vurguluyordu. Zorlu’nun konuşmasındaki, “*Self determinasyon, ancak birbirleriyle iyi geçinen ve birbirlerine muhasım olmayan cemaatler ve topluluklar için mevzubahis olabilir. Şu halde Kıbrıs halkı için self determinasyondan evvel müstekar bir huzur ve sükun devresine ihtiyaç*

¹³ *Milliyet*, 25 Ağustos 1955.

¹⁴ “Cyprus Meeting Opened”, *The Times*, 30 August 1955, s.8.

vardır. Şiddet hareketlerinin önlenmesine ve Kilise'nin siyasete karışmasına mani olunmasına lüzum vardır. Aksi takdirde, bugünkünden daha vahim vaziyetler hasıl olabilir" ifadesi¹⁵, Kıbrıs'ta Kilise ve din adamlarının politika ve politikacılar üzerinde etkili olduklarının ilk kez bir Türkiye Cumhuriyeti devlet adamı tarafından ve resmi ağzından, uluslararası bir platformda vurgulanması bakımından önemlidir¹⁶.

Konferans'ın 6 Eylül'de başlayan ikinci bölümünde İngiltere, daha önce de gündeme getirdiği Ada'ya muhtariyet verilmesi teklifini ortaya attı. Bu teklif de ilgili taraflarca kabul görmedi. Fatin Rüştü Zorlu, İngiltere'nin önerdiği "dahili muhtariyet" planına sıcak bakmakla birlikte, bu çözümün dışında bir yola gidilecekse, Ada'nın Türkiye'ye geri verilmesi gerektiği yolundaki görüşlerini bir defa daha yineledi¹⁷. İngiltere Dışişleri Bakanı Mac Millan'ın self-determination önerisine oldukça soğuk baktığı ortaya çıktı¹⁸. Bir başka ifadeyle, bu Konferans'ta İngiltere'nin, Orta-Doğu ve Doğu Akdeniz'deki güvenliğini tehlikeye düşüreceği endişesiyle, Kıbrıs'tan çekilmek niyetinde olmadığı, ancak Ada'ya self-government verilmesi yolundaki görüşü kabule yatkın olduğu anlaşılmaktadır¹⁹. Büyük umutlarla toplanan Konferans, Konferans'ın devam ettiği sırada, İstanbul'da meydana gelen ve 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle bir sonuç alınmadan 7 Eylül'de dağılıyordu.

Ancak burada belirtmemiz gereken bir önemli konu da, Londra Konferansı'nda Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin ve Yunanistan'ın tüm girişimlerine karşın, İngilizlerin Rumlara karşı Türkiye kozunu oynamasıdır. Bununla birlikte İngiltere'nin bu Konferans'a Türkiye'yi de davet etmesinin hukuki temelinde 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nın 16. maddesine yeni Türk Devleti'nin ısrarları sonucu koyulan, "*Bu arazi ve cezirelerin mukadderatı ilgililer tarafından tayin edilmiştir ve edilecektir*" ibaresinin etkili olduğunun göz ardı edilmemesi gerekir. Dolayısıyla bu tarihten itibaren Türkiye, kendi istemi dışında da

¹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre XI, Cilt 8, İçtima 2, 50. İnikat, 4.3.1959, s. 28; **Aydın Tarihi**, Sayı: 262, (Eylül 1955), s.164-171; **Hürriyet**, 2 Eylül 1955.

¹⁶ Göktürk, **a.g.e.**, s.49.

¹⁷ **Aydın Tarihi**, Sayı: 262, (Eylül 1955), s.174.

¹⁸ **A.g.e.**, s.171.

¹⁹ Ahmet Şükrü Esmer, "Londra Konferansı", **Ulus**, 31 Ağustos 1955; Mehmet Gönübol, Cem Sar ve arkadaşları, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara, 1974. s.367.

olsa etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu. Bu açıdan Londra Konferansı Kıbrıs için önemli kilometre taşlarından biri olarak kabul edilmelidir.

6-7 EYLÜL 1955 OLAYLARI

Londra Konferansı devam ederken İstanbul ve İzmir’de başta Rumlar olmak üzere gayrimüslim vatandaşlara karşı icra edilen ve “6-7 Eylül olayları” olarak bilinen olayların nedeni bir iddiaya göre, Londra Konferansı’nın sonuna doğru Demokrat Parti Hükümeti’nin Zorlu’nun talebi üzerine görüşmelerin seyrini etkileyebileceği düşüncesiyle Türkiye’de azınlıkları hedef alan bir tehdit gösterisi düzenleme kararı almış olmasıdır. Aynı iddiada, konferansın sonuna doğru Zorlu’nun Türkiye’ye bir telgraf çekerek “buradaki durumumuzu kolaylaştırmak için bir şeyler yapılmalı” ifadeleriyle söz konusu olayların hedeflendiği söylenmektedir²⁰.

Olayın başlangıcı, önce radyoda ve ardından DP İstanbul Milletvekili Mithat Perin’in sahibi olduğu İstanbul Express Gazetesi yoluyla yayınlanan “Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve bomba atıldığı” iddiasını konu eden bir haberdir²¹. Gazete’de ayrıca Kıbrıs Türktür Derneği’nin “mukaddesata el uzatanlara bunu pahalı ödeteceğiz” şeklindeki bildirisi yayımlanmıştı. Haberin ardından Kıbrıs Türktür Derneği’nin örgütlediği ve “Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır” sloganlarıyla başlayan eylemler kısa bir süre içinde kitlesel gösterilere dönüştü. Gösteriler kısa bir süre içinde kontrolden çıkarak azınlıklara yönelik baskı, şiddet ve yağmaya dönüştü. Evler, dükkanlar ve kiliseler tahrip ve yağma edildi. İstanbul’da başlayan gösteriler daha sonra İzmir’e de sıçradı. İzmir’de kiliselerle birlikte Yunan

²⁰ Hikmet Bil, Başbakan Adnan Menderes’le 5 Eylül’de yapmış olduğu özel görüşmede “Fatin Rüştü Zorlu’nun kendisine bir mesaj göndererek “buradaki sıkışıklığımızı giderecek bir gelişmeye ihtiyaç vardır” dediğini doğrular. Hikmet Bil, Selanik’te başlayan olayların ve sonrasındaki tüm gelişmelerin Menderes, İstanbul Valisi, Fuad Köprülü arasında 5 Eylül akşamı yapılan toplantıda kararlaştırılmış olabileceğini iddia eder. Hikmet Bil’e göre amaç Selanik’te Atatürk’ün evinin bahçesinde bir bomba patlatmak ve daha sonra buradan hareketle İstanbul’da organize bazı küçük çaplı gösteriler düzenlemektir. Böylece Fatin Rüştü Zorlu Londra Konferansı’nda “Bakın Atatürk’ün evini dahi bombalıyorlar” propagandası yapabilecekti. Bu iddialar Yassıada yargılamalarında da konu edildi. Ancak Menderes ve Zorlu bu iddiayı hiçbir zaman kabul etmedi. 27 Mayıs 1960’dan bir hafta sonra Fuad Köprülü yaptığı açıklamada “6-7 olaylarının Zorlu’nun ilhamı ile Menderes ve Namık Gedik tarafından tertiplendiğini” iddia edecekti. Bkz. Can Dündar, **6-7 Eylül Olayları Belgeseli**, Hikmet Bil Konuşması.

²¹ “Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı”, İstanbul Express, 6 Eylül 1955.

konsolosluğu da tahrip edildi²². Gelişen olaylar nedeniyle İstanbul, İzmir ve Ankara’da sıkıyönetim ilan edilmesi için hükümet tarafından, Başbakan Adnan Menderes imzalı bir tezkere²³, 12 Eylül 1955 tarihinde TBMM’nin onayına sunuldu. Tezkerenin Meclis’te görüşülmesi sırasında hükümet ve muhalefet arasında yoğun tartışmaların olduğunu görüyoruz. Bu tartışmalarda da Kıbrıs konusu değişik şekillerde gündeme geliyordu.

Adalet Partisi Burdur Milletvekili Mehmet Özbey konuşmasında; “...*Bu felâketin asıl müsebbibi ve tahrikçileri daha ziyade Yunan devlet adamları, Yunan halkı, gençliği, radyoları ve gazeteleri olmuştur. Bizim asilane, efendice sükut ve sabır ve itidalimize rağmen; onlar iki senedir durmadan ve mütemadiyen artan bir ihtirasla Kıbrıs hakkında mitingler, nümayişler tertibederek adeta ruhlarımızda derin bir hiddet ve asabiyet yaratmışlar.... Yıllardır sinsi sinsi nöbet bekleyen komünistler bunu fırsat bilerek planlı çalışmalarıyla araya çapulcu ve yağmacıları da karıştırarak bu büyük felâketi meydana getirmişlerdir*” şeklinde bir yaklaşım sergiliyor ve komünistlerin Türk-Yunan dostluğunu bozmak için Kıbrıs işini aşıladıklarını ve alevlendirdiklerini, gerçekte bu olayın Kıbrıs davası ile bir ilgisinin olmadığını söylüyordu²⁴. İstanbul Milletvekili Ali Fuat Cebesoy ve Antalya Milletvekili Burhanettin Onat ise tahrik olaylarının bir nedeninin Kıbrıs olduğunu iddia ediyorlardı²⁵.

Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Fuad Köprülü de yaptığı konuşmada, 6-7 Eylül olaylarını açıklarken, “*Hadise Kıbrıs hadisesinden dolayı bilhassa gençler ve umumiyetle vatanperver insanlar tarafından takibedilen vatani bir hadise olarak meydana çıktı, fazla galeyanlı bir kısım gençlik bu mevzuda çok fazla hassas davranıyorlardı. Diğer taraftan matbuat da bu hassasiyeti mütemadiyen tahrik etmekte idi*” ifadeleriyle Kıbrıs konusunun tahrik olayları içinde yer aldığını ve basın da bu hassasiyeti tahrik ettiğini vurguluyordu²⁶.

Başbakan Adnan Menderes aynı gün TBMM’de; “*Karşılıklı olarak iki memlekette, Türkiye’de ve Yunanistan’da efkar elden geldiği kadar tahrik olunmuş, sanki hamiyet, Kıbrıs meselesinde en yüksek konuşanmış gibi,*

²² **Ayın Tarihi**, 6 Eylül 1955.

²³ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Dönem X, Cilt 7, İçtima 1, 80. İnikat, 12-9-1955, s. 668.

²⁴ **A.g.e.**, Dönem X, Cilt 7, İçtima 1, 80. İnikat, 12-9-1955, s. 671-672.

²⁵ **A.g.e.**, s.673,678.

²⁶ **A.g.e.**, s.684.

bir nevi hamiyet müzayedesini hem bu memlekette, hem Yunanistan'da almış yürümüştür. Bu hareket dünyanın her tarafında görülen nezahet dairesindeki bir gençlik nümayişi nikabı altında vukubuldu. Efkâr o derece hazırlanmıştı ki; adeta bir psikoz bütün memleketi, ruhları ve vicdanları istila etmişti. 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta bir katliam vukua geleceği şayiaları ve haberleri bütün vicdanları tehyîç eylemişti....

Bu, düpedüz bir düşman hareketi olsa idi, ortada bir Kıbrıs meselesi mevcut bulunmasa ve iki taraf arasında bu derecede ihtilâtlı vaziyette gösterilmemiş olsa idi ve Kıbrıs her iki memlekette adeta kudsi bir mevzu olarak vicdanlara telkin edilmemiş olsa idi, zabıta vazifesini görmek ve vicdani kuvvet ve kanaatıyla silâhının ve kanunun verdiği kuvveti birleştirmek suretiyle hareketi ilk anda önlemek imkanını bulurdu” şeklinde konuşarak Kıbrıs konusunun gerek Yunanistan’da, gerek Türkiye’de milli bir konu olarak değerlendirildiğini ve 6-7 Eylül olaylarının meydana gelmesinde, 28 Ağustos’ta Kıbrıs’ta Türklere karşı bir katliam yapılacağı söylentisinin önemli bir yeri olduğunu belirtiyordu²⁷.

LONDRA KONFERANSI SONRASI MC MİLLAN PLANI

Bu arada İngiliz hükümeti, başarısızlıkla sonuçlanan Londra Konferansı’ndan sonra, Kıbrıs Valisi Sir Robert Armitage’nin yerine, Mareşal Sir John Harding’i görevlendirdi. Londra Konferansı’nda Rumları Türkiye’nin varlığıyla korkutan İngiltere, bu kez Kıbrıs’ta Vali Harding aracılığıyla, Türklere tamamen dışarıda bırakarak Başpiskopos’la uzlaşma arayışına girdi. 3 Ekim 1955’de Ada’ya gelen Harding, hemen ertesi günü, 4 Ekim saat 1700’de Başpiskopos’la Ledra Palas’ta bir toplantı yaptı. Toplantı sonrası yapılan resmi bildiri, “*Harding ve Makarios’un Kıbrıs’ın geleceği üzerinde fikir alışverişinde buldukları ve görüşmelere daha sonra da devam etme konusunda anlaşmaya vardıkları*” bildiriliyordu. Bu toplantının bir önemi de, 1931 yılındaki isyandan bu yana ilk kez bir vali ile Başpiskopos’un bir araya gelmesi idi²⁸.

Vali Harding, Başpiskopos ile görüştüğü günün bir gün sonrasında da, üç grup halinde Türk liderlerle görüştü. Türk liderler ile yapılan toplantılar genel konuların görüşüldüğü sıradan görüşmeler şeklinde gerçekleşirken,

²⁷ A.g.e., s.689.

²⁸ Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 196, s. 102.

Vali Harding, Makarios ile 7 ve 11 Ekim tarihlerinde birer görüşme daha gerçekleştirdi. Bu görüşmelerin temel amacı, Türk Toplumunu görmezden gelinerek, sanki Ada'nın tek söz sahibi Başpiskopos Makarios'muş gibi özerklik konusunda Başpiskopos'u ikna etme çabalarıydı. Londra Konferansı'nın ikinci bölümünde “*Mac Millan Planı*” olarak gündeme gelen ve Ada'nın özerkliğini öne çıkaran planın Başpiskopos tarafından kabul edilmesi için Harding yoğun çaba harcıyor, Makarios ise self-determinasyon'dan asla taviz vermiyordu. Harding-Makarios görüşmelerinin her aşamasında yeni “tavizler” koparan Makarios, planda self determinasyon için kesin garanti verilmediği gerekçesiyle Harding'in önerilerini kabul etmedi ve Harding-Makarios görüşmelerinin birinci bölümü başarısızlıkla sonuçlanmış oldu.

Başlangıçta İngilizlerin Kıbrıs Türk Toplumunu görmezden gelip Makarios'la görüşme yapmasından rahatsız olan Türkiye, görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının akabinde Kıbrıs Türklerine bu görüşmeler esnasında verilmesi planlanan azınlık haklarına karşı olduğunu belirtiyor ve gerek Kıbrıs Türkleri, gerekse Türkiye için kesin garantiler talep ettiğini açıklıyordu²⁹.

Kıbrıs Ortodoks Kilisesi'nin yayın organı durumunda olan ve kilise matbaasında İngilizce olarak basılan *Times of Cyprus* Gazetesi'nin 30 Kasım 1955 tarihli sayısında, Atina'da çıkan haberlerden alıntı yapıldığı bildirilen bir habere göre, Londra'yı ziyarete giden Vali Harding, dönüşte 21 Kasım'da Makarios'la gizli bir görüşme yaptı ve Makarios'a özerklik ve Anayasa ile ilgili bazı yeni tekliflerde bulundu. Makarios, adı geçen gazeteye verdiği röportajda, böyle bir görüşmenin gerçekleştiğini ve teklifleri reddettiğini belirtiyordu³⁰.

TBMM'DE KIBRIS KONUSUNDAKİ TARTIŞMALAR

Bu arada, 14 Aralık 1955'de Başbakan Adnan Menderes TBMM'de; “*Dış siyasetimizden bahsederken milletimizin üzerinde büyük bir hassasiyetle durmakta olduğu Kıbrıs meselesinden bahsetmemeye imkan yoktur, bu mesele hakkındaki görüşlerimizi olduğu gibi muhafaza etmekte olduğumuzu her hangi bir yanlışlığa mahal bırakmamak üzere, burada açıkça ifade etmek isteriz*” şeklinde konuşarak Ankara'nın Kıbrıs

²⁹ Robert Stephens, “Cyprus Decision”, **Observer**, 30 October 1955, s.8.

³⁰ **Times of Cyprus**, 30 Kasım 1955, s.1.

görüşünü bir kez daha yineliyor ve politikalarında bir değişiklik olmadığını belirtiyordu³¹.

16 Aralık'ta CHP grubu adına konuşan İsmet İnönü ise, hükümetin Kıbrıs konusundaki politikalarını eleştirerek, “6/7 Eylül'den sonra Yunanistan bu vukuatı aleyhimize haksız ve mübalağalı bir surette istismar etmiştir. Yunanistan Kıbrıs davası sebebiyle, Türkler aleyhinde son derece kışkırtıcı bir tehdit ve tahrik siyaseti takip etmiştir” şeklinde konuşmaya başlamış³² ve devamında, milletçe Kıbrıs Türklerinin kaderinden ve NATO üyesi olarak da Ortadoğu'daki güvenlik konusundan ciddi bir endişe içinde olduklarını, Londra'daki Kıbrıs Konferansı'nda 6/7 Eylül olaylarının Yunanistan için özel bir fırsat oluşturduğunu, 28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta katliam hikayeleri ile itibarı sarsılmış olan Yunanistan'ın, ülkesinde bütün vukuatı örtbas edecek tedbirler aldığını ve Türk Hükümeti'ni 6/7 Eylül vukuatının yükü altında bıraktığını, Avrupa Konseyi toplantısında da Yunanistan'ın kendi tahrik ve tehditlerinin ve Kıbrıs'taki terörist girişimlerinin etkisini unutturmaya çalışarak, Türkiye hakkında ağır ithamlarda bulunduğunu, Yunanistan'ın NATO Konseyinde de Türkiye aleyhinde çalıştığını ve bununla birlikte Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı üç talep ileriye sürdüğünü söyleyerek, bu talepleri; “1. 6/7 Eylül hâdiselerinden dolayı manevi tamir; 2. Bundan sonra maddi tazminat; 3. Bunlar yapıldıktan sonra münasebet tesisi. Kendiliğinden bekledikleri netice de, Kıbrıs meselesinde hayati alaka ve menfaatlerimizin feda edilmesi” şeklinde sıralamıştır ve konuyla ilgili yeterli bilgi alamadıklarını, İngiltere ve Yunanistan'ın aktif politikalarına karşın hükümetin 6-7 Eylül olayları altında ezildiğini belirterek hükümetin bu konudaki politikaları karşısındaki endişelerini dile getirmiştir³³.

Meclis'te aynı gün Başbakan Adnan Menderes özellikle İsmet İnönü tarafından yapılan eleştirileri hedef alarak verdiği yanıtta; Kıbrıs'ın bugünkü durumuyla ilgili olarak tarihsel süreç içinde 12 Ada'yla ilişki kuruyor ve İsmet İnönü'yü suçlayan ve sorumlu tutan bir konuşma yapıyordu³⁴.

³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem X, Cilt 8, İçtima 2, 14. İnikat, 14-12-1955, s.254.

³² A.g.e., s.267.

³³ A.g.e., s. 268.

³⁴ A.g.e., s. 299-301.

Bununla birlikte Ankara’da hükümet ve muhalefet halen 6-7 Eylül olaylarını ve ardındaki gelişmeleri tartışıyor ve bu tartışmalardaki en önemli bölümü Kıbrıs konusu oluşturuyordu. 13 Ocak 1956 günü TBMM’de yapılan görüşmelerde CHP adına konuşan Malatya Milletvekili Nüvit Yetkin, adı geçen olaylara karışmak suçlamasıyla bazı dernek yöneticileriyle birlikte bu Cemiyet’in de yöneticisinin tutuklanmasını gündeme getirerek, “*Kıbrıs Türktür Cemiyeti*”nin Başbakan’ın ihamı, teşviki ve maddi yardımıyla kurulduğunun gazetelerden öğrenildiğini belirtiyordu³⁵.

Başbakan Adnan Menderes eleştirilere yanıt olarak yaptığı konuşmada; 6-7 Eylül olaylarının, Makarios’un Kıbrıs’taki tahrik edici hareketlerinden, propagandalarından, mitinglerinden ve Yunan Hükümeti’nin, Makarios’un propaganda ve tahrikleriyle sonuç alınabileceğine inanmış olması nedeniyle bu gibi hareketlere müsamaha göstermiş olmasından başladığını, tartışmanın asıl nedeninin de yaklaşık bir yıldır Yunan basınının tahrik içeren yayınlarına Türk basınının da aynı tarzda mukabele etmesinden kaynaklandığını yineliyor, “*Kıbrıs Türktür Cemiyeti*”nin de bu süreçte CHP tarafından kurulduğunu belirterek, hükümet tarafından kurulduğu iddialarını yalanlıyordu. CHP tarafından bu Cemiyet’in kurulma gerekçesini de; “*Kıbrıs Türktür Cemiyeti’ni kurmakla, türlü mitingler tertip etmekle ve bu mitinglerde ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti vasıtasıyla mütemadiyen memleketin yüksek menfaatlerini bu iktidar müdafaa ve korumaya kadir değildir, diyerek ve bu propagandayı memlekete yaymak suretiyle iktidarı itibarsız düşürmeye gayret etmek de elbette onların takibedeceği yoldur, elbette onların menfaatlerine daha uygundur*” sözleriyle açıklıyordu³⁶. Bu ifadelerle Başbakan Menderes, CHP’yi Kıbrıs Türktür Cemiyeti’ni iktidarı başarısız göstermek amacıyla kurmak ve kullanmakla suçluyordu.

Suçlamalar karşısında tekrar söz alan Nüvit Yetkin, başlangıçtaki görüşlerindeki ısrarı sürdürüyordu³⁷.

Bugünlerde TBMM’deki 1956 yılı bütçe görüşmelerinde Kıbrıs ile ilgili tartışmalar değişik gerekçelerle devam ediyordu. Rize Milletvekili Kemal Balta’nın, Yunanistan’ın Balkan Pakti’na katılmak için Yunanistan

³⁵ A.g.e., Dönem X, Cilt 9, İçtima 2, 23. İnikat, 13-1-1956, s.76-77.

³⁶ A.g.e., s.80-81.

³⁷ A.g.e., s.86.

Başbakanı tarafından Türk Hükümeti'nden istediği teminat hakkında gazetelerde çıkan açıklaması konusunda Dışişleri Bakanı'na yönelttiği soru ile ilgili olarak 13 Şubat 1956'da TBMM'de yapılan görüşmelerde de oldukça ateşli konuşmalar yapıyordu. Kemal Balta, Kıbrıs'ın Türklere verilmesi gerektiğini, Ada'nın asıl sahibinin Türkler olduğunu, hiçbir zaman ve asla Kıbrıs'ın Yunanlıların malı olmadığını, eğer İngilizler Kıbrıs'ı Yunanlılara verirlerse; bunu Türkiye'de onaylayacak bir hükümetin iktidarda yaşayamayacağını, 150 bin vatandaşı hiçbir zaman zulüm ve gaddarlık yapan bir idareye terk edemeyeceklerini belirten heyecanlı ve sert bir konuşma yaparak Kıbrıs'ın Türkiye'ye verilmesi gerektiğini savunuyordu.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da yaklaşık aynı doğrultudaki görüşleri savunan ve milletin bu konudaki kararlılığını vurgulayan konuşmasında, İngiltere'nin Kurtuluş Savaşı'nda uyguladığı taktiği uygulayarak, Yunanlıları şimdi de Kıbrıs konusunda Türklere karşı kışkırttığını belirtiyor, ancak 12 Adalar konusunda aldatılan Türkiye'nin Kıbrıs konusunda aldatılmayacağını söyleyerek, *“Bütün millet kararını vermiştir. Neye mal olursa olsun hatta denizden yürüyerek Kıbrıs'a gitmek kararındadırlar. Millet 'icabederse hayatımızı da bu uğurda feda edeceğiz' diyor bu vaziyet karşısında Türk Hükümeti Yunanlılara ve İngilizlere lazım gelen sert cevabı vermelidir...”* diyordu³⁸.

TBMM'nde 25 Şubat 1956'daki görüşmelerde ise, özellikle hükümetin Kıbrıs politikaları ve Londra'daki görüşmeler muhalefet tarafından eleştiriliyordu. O güne kadar parti olarak dış siyasette hükümetle aynı görüşleri paylaştıklarını belirten Cumhuriyetçi Millet Partisi Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, parti grubu adına yaptığı konuşmada, hükümetin Londra Konferansı'na katılmayı kayıtsız şartsız kabul etmesini doğru bulmadıklarını belirterek, konferans daveti geldiği zaman İngiliz Hükümeti'ne, Kıbrıs'ın statüsü üzerinde İngiltere Hükümeti'nin bir değişiklik yapıp yapmayacağını sorulması gerektiğini, eğer bir değişiklik yapılmayacaksa böyle bir konferansa gerek olmadığını, statüde değişiklik yapılacaksa o zaman konferansın, bu konu için Kıbrıs'ın eski sahibi Türkiye ile İngiltere arasında olması gerektiğini ifade ediyordu. Tarihin şimdiye kadar hiçbir devrinde Kıbrıs üzerinde Yunan egemenliğinin bulunmadığını ve orası için hiçbir hak iddia edemeyecekleri için Yunanlıları bir taraf kabul edip o konferansta bir masada oturmanın yanlış

³⁸ A.g.e., s.178.

olduğunu belirten Bilgin, bu konuda hükümetin politikasının hatalı olduğunu vurguluyordu³⁹.

Manisa Milletvekili Hikmet Baydur ise farklı bir yaklaşımda bulunuyor ve “Taksim” olarak ifade edebileceğimiz Ada’nın iki taraf arasında paylaşılması tezini öne sürüyordu⁴⁰.

Muğla Milletvekili Zeyyat Mandalinci ise konuşmasında; Kıbrıs konusunun sadece bir ada konusu değil, Türk Milleti’nin hayatı ile ilgili, Türk Milleti’nin savunmasında bölünmez bir parça teşkil eden hayati bir konu olduğunu vurguluyor ve Ada’nın Yunanistan’a ilhakına karşı olduğunu açıklıyordu⁴¹.

Aynı gün kürsüye gelen Hürriyet Partisi Konya Milletvekili Ziyad Ebüzziya’nın partisi adına yaptığı konuşma, Türk hükümetlerinin Yunanistan ve Kıbrıs politikalarına, tarihsel süreç içindeki gelişmeleri de göz önüne alarak eleştirel yaklaşımı göstermesi bakımından önemli görülmektedir. Öncelikle hükümetin Londra Konferansı’na ani bir kararla ve hazırlıksız katılmış olduğunu belirten Ebüzziya, bundan dolayı da Konferans’ın Türkiye açısından başarısızlıkla sonuçlandığını ve hatta Fransız gazetesi *Le Monde*’un “*Türkiye’nin bu konferanstaki yegâne muvaffakiyeti mümessillerinin kılık ve kıyafetlerinin garplılar gibi olduğunu fiilen göstermekten ibaret kalmıştır*” ifadeleriyle Türk delegelerle alay ettiğini, aynı şekilde Amerika ve Avrupa basınının da Türk delegesinin müdahalelerini “*Asabi, isterik, sert, lüzumsuz yerde kırıcı konuşmalar*” şeklinde vasıflandırdıklarını, bundan dolayı Konferans sonrası bu tarz konuşmaların olumsuz etkisi nedeniyle Türk dostu olarak bilinen Hindistan’ın lideri Nehru’nun Konferans sonrasında Kıbrıs davasında Yunan tezini desteklemeye karar verdiğini resmen ilan ettiğini anlatıyordu. Ziyad Ebüzziya konuşmasının devamında, hükümetin “*Kıbrıs’ın el değiştirdiği takdirde, Ada’nın, ancak ve ancak asıl sahibi olan Türkiye’ye geri dönmesi icabettiği*” şeklindeki politikasını tamamıyla desteklediklerini, ancak, bu konunun ele alınma ve yürütülmesi hususlarının gereğince yapılamamış olduğuna inandıklarını belirtiyordu. 1955 Ağustosunda İngiltere’nin Türkiye ve Yunanistan’ı Londra

³⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Cilt 10, İçtima 2, 44. İnkat, 25-2-1956, s.719-720.

⁴⁰ A.g.e., s.720.

⁴¹ A.g.e., s.728.

Konferansı'na davet etmesi üzerine hükümetin birdenbire harekete geçtiğini ve Başbakan'ın fazlasıyla gecikmiş şiddetli bir nutkuyla hükümetin Kıbrıs davasında cephe aldığını gördüklerini, ancak dünya kamuoyunu elde etmiş bulunan Yunanistan'ın kazandığı puanları tek bir nutukla silip atmanın kolay olamayacağını, o ana kadar Kıbrıs diye sesini çıkaramamış bulunan Türk kamuoyunun sessizliğini Türk halkının böyle bir davayı benimsemediği şeklinde karşılayan dünya kamuoyunun ani çıkan bu sesin anlamını çözemediğini, tam bu sırada meydana gelen 6 - 7 Eylül olaylarının da, o anda gerçekleşmekte olan Londra Konferansı'nda ileri sürülen fikirlerin mesnetlerine olduğu kadar, siyasi itibar ve Kıbrıs davası için de ağır bir darbe indirdiğini anlatan Ebüzziya, bu olaydan istifade eden Yunan basınının bütün dünya gazetelerini Türkiye aleyhinde yazılara, makalelere, resimlere, protestolara boğarak Kıbrıs hakkında kendi tezlerine göre geniş bir propaganda faaliyetine geçerken, Türkiye'nin bu konuda çok sessiz kaldığını, üstelik çok yanlış bir kararla, gazetelere, Kıbrıs kelimesine temas ettikleri takdirde kapatılacakları şeklinde Sıkıyönetim Komutanlığı'nca tebligat yapıldığını, Yunanlıların kendi tezlerini bu şekilde rahatlıkla anlatmaları, Türkiye'nin ise sessiz ve duyarsız kalması sonucu dünya kamuoyunun Yunanlılar lehine bir pozisyon aldıklarını örnekleriyle açıklıyordu.⁴²

SONUÇ

Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, 25 Şubat 1956'da TBMM'de söz konusu eleştirilere uzun bir yanıt veriyor ve aslında bu konuşmasıyla hükümetinin Kıbrıs politikasının detaylarını anlatıyordu. Bütün partilerin Kıbrıs meselesini bir azınlık sorunu olarak değil, Türkiye'nin sorunu olarak gördüğünden emin olduğunu, Kıbrıs meselesinin 24 milyon Türkün meselesi olduğunu söyleyerek konuşmasına başlayan Köprülü, Mac Millan'ın "*Biz, bu Ada'yı Türkiye'den muayyen şartlarla aldık. Bu şartlar devam ediyor ve bu şartlar devam ettiği müddetçe burada kalacağız*" açıklamasını da hatırlatarak, İngilizlerin Ada'yı terk ettikleri anda Ada'nın Türklere ait olduğunu, Kıbrıs'ın İngiltere ve Türkiye'yi ilgilendirdiğini, Türkiye'nin bütün maneviyatı, gönlü ile ve milli duygusu ile İngiltere'nin de hukuken Ada ile ilgilerinin olduğunu, Yunanistan'ın ise bu iki devletin karşısında mütecaviz bir üçüncü ülke konumunda bulunduğunu, Londra Konferansı'na da bunun için gittiklerini belirtiyor ve "*Şimdi bu vaziyette yüzbeyüz konuşmak elbette daha iyi. Yunanistan'a 'sen bu Ada'dan vazgeç,*

⁴² A.g.e., s.730-733

bu, dostluk ile kabili telif değildir' demek en salim yoldur. Bu, İngiltere bu Ada'dan çıkacaksa ben orayı alacağım, eğer sen bu Ada'yı istemekte devam ettiğin takdirde önünde beni bulacaksın, demektir. İşte siyasetimiz budur” diyordu ⁴³.

Köprülü konuşmasında, Türkiye'nin Kıbrıs meselesindeki tezini altı başlık altında topluyordu. Birinci madde olarak belirtilen konu, Kıbrıs'ın uluslararası statüsünün Lozan Antlaşması'yla tespit edilmiş olmasıydı. Bu statüyü değiştirmek demek, Lozan Antlaşması'nı değiştirmek demek olacağına göre bunu yapmak isteyenlerin o antlaşmanın içerdiği diğer bazı hükümlerin tadili durumuyla karşılaşabileceklerini de iyice düşünmeleri gerekirdi. Bu maddeye göre Türkiye, Kıbrıs'ta mevcut statükonun korunmasından yana tavrını devam ettiriyordu. İkinci maddede ise, Ada'nın uluslararası statüsü değiştiği takdirde en doğal şekilde eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesi gerektiği vurgulanmaktaydı. Üçüncü maddeye göre, Yunan tezinin hakiki çehresi Ada'nın Yunanistan'a ilhakından ibarettir. Yunanlılar, milletlerin kendi geleceklerini kendileri tayin etmeleri prensibini, Ada'da halihazırda hakim olan karışık durum sayesinde ilhakı mümkün kılacağı ve bu prensibin Yunan iddialarına sempatik bir eda vereceği ümidiyle ileri sürmektedirler. Dördüncü maddeye göre de, aslında milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin tayini prensibi, yani self-determination prensibi bugünkü hukuk kurallarına göre yeterli derecede gelişmiş ve her yerde uygulaması olan bir prensip değildir ve Kıbrıs'ta uygulanması da, Ada'nın, tarihi, coğrafi, siyasi ve stratejik durumu ve kendine has diğer özellikleri bakımından asla mümkün değildir. Köprülü'nün açıkladığı Türk tezinin beşinci maddesine göre de, her durumda Yunanistan'ın Ada'yı talep etmek için her ne bakımdan olursa olsun en ufak bir hakkı yoktur ve olamaz. Altıncı ve son maddeye göre de, suni şekilde icat ve tahrik edilmiş olan Kıbrıs meselesinin alevlendirilmesi, önceden kestirilemeyecek kadar vahim sonuçlar doğuracak mahiyettedir. Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki tezini esas noktalarıyla bu şekilde açıklayan Köprülü, konuşmasının devamında Londra Konferansı'nın ayrıntılarından ve son gelişmelerden söz ediyordu. Konferans'ta, self-determination konusunda her hangi bir anlaşmaya olanak olmadığını gören İngiliz Hükümeti'nin Ada'ya dahili idari muhtariyet verilmesi hususunda çalışmaya başlanması şeklinde bir öneri getirdiğini, İngiliz Hükümeti'nin dahili idari muhtariyet ile kastettiğinin, Ada'nın dış politikasına, savunmasına ve iç güvenliğine ait işlerin Ada'nın

⁴³ A.g.e., s.739.

sahibi olmakta devam edecek olan İngiliz hükümeti tarafından yönetileceği, yani doğrudan doğruya Ada'daki valiye bağlı bulunacağı, diğer konularda ise Ada'nın yönetimin inada halkına devredileceği şeklinde anlaşılması gerektiğini söyleyen Dışişleri Bakanı Köprülü, bu idarenin, İngiliz valinin otoritesini saklı tutan bazı koşullar içerisinde çoğunluğu seçim yoluyla gelmiş Ada halkı temsilcilerinden oluşan bir asamble ve bir yerel hükümet tarafından yürütüleceğini, aynı zamanda Londra'da, İngiliz, Türk ve Yunan temsilcilerinden oluşan istişari bir komisyon kurulacağını ve bu komisyonun Ada'nın dahili muhtariyetini temin edecek anayasa ve onun uygulama usulleri hakkında İngiliz Hükümeti'nce yapılacak teklifleri inceleyeceğini, telkinlerde bulunacağını ve anayasanın uygulamasına geçilince buna dair kendisine verilecek raporlar üzerinde yorumlarını bildireceğini anlatıyordu. Köprülü'nün belirttiğine göre, bu teklifler hem Türkiye, hem de bilahare Yunanlılar tarafından daha o zaman reddedilmiş idi. Yunanlılar bu teklifin kendileri için asıl konuyu oluşturan self-determinasyon işinin uyutulmasına yönelik bulunduğunu ve Londra'da kurulacak üçlü komisyonun faaliyetinin gerçekte mahalli idare usulünü dahi sözden ibaret bırakacağını iddia ederek reddetmişlerdi. Türkiye'nin reddinin gerekçesi ise; Yunanlılar Ada'yı ilhak için self-determinasyon'dan vazgeçmedikçe ve sonuçta Kıbrıs'taki tedhişçilik havası ile cemaatlar arasındaki huzursuzluk yok olmadıkça, dahili muhtariyet rejimi, gerçekte ihtilafların devamıyla gerek Ada'da gerek uluslararası sahada işlerin daha fazla kötüleşmesinden başka bir sonuç veremezdi ve aslında idari muhtariyetin uygulamasını mümkün kılacak şekilde koşullar düzelse dahi, idari muhtariyet ancak Ada'daki Türk Cemaati'ne, diğer cemaatle, konfederal idarelerde olduğu gibi, Ada'nın işlerine tam eşit hak ve imkanlar dairesinde katılmalarının sağlanmasıyla uygulanabilirdi. Köprülü, bu sebeplerden dolayı İngiliz teklifini Londra'da reddettiklerini ve şimdi de aynen böyle düşündüklerini belirtiyordu.

Dışişleri Bakanı Köprülü'nün ifadelerine göre, Londra Konferansı'nın bu şekilde sonuçlanmasından sonra İngiltere, Kıbrıs'ın kendisine ait bulunması nedeniyle, idari muhtariyet rejimini kendi sorumluluğu çerçevesinde uygulamak için çalışmalarına başlamıştı ve Makarios ile Kıbrıs Valisi arasında bir süreden beri gerçekleşen müzakereler ile Kıbrıs Türk Cemaati temsilcileriyle Vali'nin yaptığı temaslar da bu konuya yönelik faaliyetlerdi. Köprülü, bu gizli görüşmelerin bir hayli uzun sürmesi ve ortaya ileri geri yorumlar ile Türkiye'de haklı endişelerin çıkması nedeniyle, 24 Ocak'ta Anadolu Ajansı'na, Kıbrıs'taki gelişmelerden

bilgileri olduğunu ve görüşlerinde bir değişiklik olmadığını açıkladığını belirtiyor, akabinde Kıbrıs'taki Türk Cemaati'nin liderlerinin Ankara'ya geldiğini, kendileriyle görüş ve endişelerinde tamamen mutabık bulduklarını, bu liderlerin Ankara'da ve Kıbrıs'a döndükleri gün orada yaptıkları açıklamaları; *“Eğer dahili muhtar idare, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakını hazırlamaya matuf bir manevra şeklinde tecelli edecekse bunu reddediyoruz ve bugünkü idare vaziyetinin devamına razıyız”* görüşünü ortaya koyduklarını açıklıyordu.

Köprülü, Yunanistan'ın Kıbrıs konusunda dikkatli davranması gerektiği uyarısını yapıyor ve sözlerini; *“Çünkü Türkiye ile Yunanistan arasında karşılıklı menfaatlerin iktiza ettirdiği ve milletlerarası vecibe ve mesuliyetlerin bugün bir kat daha lüzumlu hale girdiği dostluk, ittifak ve iş birliği her iki memleket için son derece mühim ve hayati mahiyettedir”* ifadeleriyle tamamlıyordu ⁴⁴.

Sonuç olarak bu konuşma, dönemin hükümetinin Kıbrıs'ta öncelikle mevcut statükonun devamını öngördüğünü, ancak İngiltere Ada'yı devredecekse, Kıbrıs'ın gerçek sahibi olan Türkiye'ye devredilmesi gerektiği düşüncesini açıklıkla ortaya koyuyor, bir başka ifadeyle Ada'nın Türkiye'ye ilhakını öngören bir politikanın Ankara'da ön plana çıktığını anlatıyordu.

⁴⁴ A.g.e., s.752-754.

KAYNAKLAR

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları
TBMM Arşivi

II. SÜRELİ YAYINLAR

Ayın Tarihi	Halkın Sesi
Hürriyet	İstanbul Express
Financial Times	Milliyet
October	TBMM Tutanak Dergisi
The Times	Times of Cyprus
Ulus	Zafer

III. İNCELEME YAPITLAR VE ANILAR

A. KİTAPLAR

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz İdaresinde Kıbrıs (1878-1960) I, Statü ve Anayasa Meselesi**, İstanbul, 1960.

Gazioğlu, Ahmet C., **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996.

Göktürk, Turgay Bülent, **Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları**, Güneş Yayınevi, Gazimagusa, 2014.

Gönlübol, Mehmet, Cem Sar ve arkadaşları, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)**, Ankara, 1974.

Karagil, Nevzat, **Kıbrıs Meselesi Üzerinde Son Konuşmalar ve Yazılar**, İstanbul, 1964.

Özting, Tahsin, **Mustafa Kemal'den Atatürk'e**, İstanbul, 1981.

Yaşın, Mehmet, **Kıbrıslı Türk şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994.

B. MAKALELER

Robert Stephens, "Cyprus Decision", 30 October 1955.

POLİTİK, EKONOMİK VE STRATEJİK KONULAR PERSPEKTİFİNDE MERKEZİ ASYA VE KUZHEY KIBRIS ULUSLARARASI KONFERANS (20-21 KASIM 2008)*

Özet

Turizmle birlikte Kuzey Kıbrıs ekonomisinin öncü sektörü olan üniversitelerin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ne yapmış olduğu sosyal, kültürel ve ekonomik katkı, her geçen gün daha da kendini göstermektedir. ODTÜ'nin Kuzey Kıbrıs Kampüsü de dahil edildiğinde, toplam altı üniversitede eğitim gören yaklaşık 47 bin üniversite öğrencisinin, yüzde yirmisini başta Türkiye olmak üzere Amerika'dan, Uzak Doğu'ya kadar, 70 civarında ülkeden gelen gençlerin oluşturduğu, mezuniyetlerinden sonra kendi ülkelerinde, KKTC'nin gönüllü elçileri olacakları da değerlendirildiğinde, orta ve uzun vadede olayın siyasal getirilerinin de olacağı kaçınılmazdır. Bu üniversiteler içinde "Kuzey Kıbrıs'ın ilk üniversitesi" olma ünvanını taşıyan ve bu yıl otuzuncu kuruluş yıldönümünü kutlayan Doğu Akdeniz Üniversitesi (DAÜ)'nde, 2008 yılında, DAÜ Stratejik Araştırmalar Merkezi (DAÜ-SAM) organizatörlüğünde, yabancı birçok akademisyen ve diplomatın da katkılarıyla Uluslararası bir konferans gerçekleştirildi. Merkezi Asya Ülkeleri ile KKTC arasındaki ilişkileri politik, ekonomik ve stratejik açılardan irdelemeyi amaçlayan konferansda neler yaşandığını bu çalışmamızda betimlemeye çalışacağız.

Anahtar Sözcükler: Kuzey Kıbrıs, Merkezi Asya, İkili ilişkiler

INTERNATIONAL CONFERENCE ON CENTRAL ASIA AND NORTH CYPRUS "PERSPECTIVES IN POLITICAL, ECONOMIC AND STRATEGIC ISSUES" (NOVEMBER 20-21, 2008)

Social, cultural and economical contributions of Universities, which are the leading sector of Cyprus economy with tourism, are everyday even more manifest. When it is assessed it is obvious that medium and long-term return of political will of the event is inevitable, as young people coming from about 70 countries, 20 percent mainly from Turkey, America, up to the Far East, become voluntary envoy of Turkish Republic of Northern Cyprus in their own countries after they graduate. Among these universities, in 2008, in EMU, which has the title of being the first university and celebrated its 30th foundation day this year, an international conference is organized by Eastern Mediterranean University Strategic Research Center, with the contribution of a lot of foreign diplomats and academicians. We are going to try to describe what has happened in that conference, which's aim, was to consider relationships between North Cyprus and Central Asian countries, in terms of political, economic and strategic aspects.

Key Words: North Cyprus, Central Asia, Bilateral Relations.

*Turgay Bülent Göktürk, "*Politik, Ekonomik ve Stratejik Konular Perspektifinde Merkezi Asya ve Kuzey Kıbrıs Uluslararası Konferansı (20-21 KASIM 2008)*", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Modern Turkish History Studies, VI/15, (2007/Güz), s.s.391-400

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti...

Akdeniz'in Doğusunda sabit bir uçak gemisi gibi yer alan ve Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına uzanan ana yaklaşma istikameti üzerinde bulunması ile Anadolu'yu Güneyden kontrol etmesi gibi jeopolitik konumu nedeniyle Batı Dünyasının ilgi merkezinin odağında bulunan Kıbrıs Adası'nın kuzeyinde, Kıbrıs Türk'ü soydaşlarımız tarafından 1983 yılında kurulmuş olan son Türk Devleti...

1571'de Osmanlı'nın Türklüğe dahil ettiği, ancak siyasi gelişmeler nedeniyle İngilizler'e önce geçici, Lozan'da zorunlu olarak kalıcı şekilde devredilen Ada... 1960 yılında Rumlar'la kurulan ve ancak üç yıl sürdürülebilen Ortak Devletin yürütülememesi... Ve müteakiben Rum-Yunan ikilisinin Megali İdea /Enosis amaçları doğrultusunda gerçekleştirdikleri Yunanistan'a ilhak, Türklüğü ortadan kaldırma girişimleri..... Bu girişimlere karşı, Garantörlük Anlaşmasından doğan haklar çerçevesinde Türkiye tarafından yapılan Mutlu Barış Harekatı... Bu Harekat sonucu özgürlüğüne kavuşan soydaşlarımız...

Kıbrıs Türkleri'nin, başta haksız ve insafsız izolasyon çabaları olmak üzere maruz bırakıldıkları çeşitli baskı ve haksızlıklara karşın, bugün bile ulusal kimliklerini ve özgürlüklerini korumak için vermekte oldukları mücadele her türlü takdirin üzerindedir.

Kıbrıs Türkü'ne karşı her alanda uygulanan haksız ve insafsız izolasyonların sürdürülmesi ve Avrupa Birliği'nin(AB), Nisan 2004 Annan Planı Referandumlarından sonra verdiği sözleri halen yerine getirmemesinin halk üzerinde yaratmış olduğu psikolojiyi aşmak için gerçekleştirilen sınırlı açılımlardan biri olarak kabul edilen konferansın önemi, belirtilen nedenlerden dolayı bir kat daha artmaktadır.

Konferans, eski KKTC Başbakanı ve Meclis Başkanı Hakkı Atun'un başkanlığında, 2000-2001 akademik yılında kurulan ve o tarihten itibaren Türkiye Cumhuriyeti ve KKTC'nin içinde bulunduğu uluslararası ilişkiler alanında stratejik araştırmalar yaparak, bunların hem devlet hem de toplum hizmetinde kullanılması yönünde tarihsel bir görev üstlenen ve uluslararası/ulusal benzer kurumlarla ortak çalışmalar yürüterek KKTC'nin ve bölgenin iç ve dış sorunlarını tespit edip, uzun vadeli planlar üretmeyi hedefleyen DAÜ-SAM tarafından organize edilen benzeri konferansların ikincisi olma özelliğini taşıyor.

İki akademik çalışma günü olarak planlanan konferans'da, toplam sekiz oturum gerçekleştirildi. Konferans, 20 Kasım günü, DAÜ İşletme ve Eğitim Fakültesi'ndeki Mavi Salonda, saat 09.30'da, DAÜ Rektörü Prof. Dr. Ufuk Taneri'nin açılış konuşmasıyla başladı. Prof. Dr. Taneri, DAÜ'de 68 farklı ülkeden 14.000 öğrencinin öğrenim gördüğünü belirttiği konuşmasında, Üniversite'deki eğitim hakkında ayrıntılı bilgiler verdi. Ayrıca konferansın DAÜ-SAM ile Merkezi Asya'daki Stratejik Araştırma Merkezleri arasındaki ilişkileri geliştirmeyi sağlayacağı gibi, KKTC ile adı geçen bölgedeki ülkeler arasındaki ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunacağına ve ortaya konulan araştırmaların, KKTC'nin uluslararası ilişkiler ve stratejik planları ile politikacılarına da ışık tutacağına vurgu yaptı. Daha sonra DAÜ-SAM Başkanı Hakkı Atun, bu tarz organizasyonların KKTC'nin yapacağı açılımlara katkı sağlayacağını belirtti ve Temmuz 2008'de Birleşmiş Milletler gözetiminde iki toplum arasında başlatılan görüşmelere dikkat çekerek konferansın zamanlamasının önemine değindi. Açılış konuşmalarının sonuncusunu dönemin KKTC Hükümeti Dışişleri Bakanı Turgay Avcı yaptı. Siyasete atılmadan önce, konferansa ev sahipliği yapan DAÜ'de öğretim üyesi olarak görev yaptığını belirten Avcı, bakanlık yaptığı zaman içerisinde KKTC'nin uluslararası alanda tanınması ve izolasyonların kaldırılması, en azından etkisizleştirilmesi için yaptıkları faaliyetlerden söz etti ve bu açıdan, düzenlenen konferansın önemine değindi. Avcı, konuşmasını tamamladıktan sonra da salondan ayrıldı.

Tüm bu iyi dileklere karşın, uluslararası birçok değerli katılımcının katkı sunduğu ve KKTC'de nadiren gerçekleştirilen böyle bir organizasyona, gönül isterdi ki KKTC'nin devlet yöneticileri, bürokratları, politikacıları, diğer üniversitelerin akademisyenleri ve özellikle üniversitelerin uluslararası ilişkiler bölümlerinde öğrenim gören öğrencileri de gereken ilgiyi göstermiş olsalardı. KKTC ile Güney Rum Yönetiminin ikili müzakereler yaptıkları bir döneme rastlayan konferansın, müzakere sürecine yapabileceği katkı fırsatının kaçırıldığı, üniversite öğrencileri ve akademisyenler için de canlı laboratuvar olanağının değerlendirilemediği gözle görülür bir gerçektir.

Açılış konuşmalarından sonra, başkanlığını KKTC Cumhurbaşkanlığı eski Genelsekreteri Ergün Olgun'un yaptığı "*Stratejik Açıdan Merkezi Asya ve Doğu Akdeniz Bağlantıları*" konulu birinci oturuma geçildi. İsrail Begin-Sedat Stratejik Araştırmalar Merkezinden Prof. Dr. Efraim Inbar, "*Merkezi Asya ve Doğu Akdeniz Arasındaki Stratejik Bağlantılar*" başlıklı sunusuyla

konferansın ilk sunusunu yapan katılımcısı oldu. Prof. Dr. Inbar, Kıbrıs'ın Merkezi Asya ile stratejik bağlantısını Ortadoğu'yla birlikte farklı bir açıdan değerlendirdi.

Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nden konferansa katılan Doç. Dr. Kamer Kasım, “*Merkezi Asya Ülkeleri, KKTC ile Bağlarını Nasıl Geliştirebilir? Olası Stratejik Etki ve Tepkiler*” konulu sunusunda, Kıbrıs sorununun tarihsel gelişimini özetledi ve konuya Soğuk Savaş'ın bitimi, Sovyetler Birliği'nin (SSCB) dağılması ve Kosova'nın bağımsız bir ülke olarak tanınmasından sonra küresel politikaların değişen atmosferi çerçevesinde yaklaştı. Özellikle Kosova ile KKTC arasındaki benzerliklere vurgu yaptı ve Dünya Politikasında etkin ülkelerin konuyu kendi ulusal çıkarları açısından nasıl değerlendirdiklerini belirtti. KKTC'nin Merkezi Asya ülkeleri arasındaki ilişkiyi de SSCB'nin dağılmasından sonra oluşan yeni uluslararası çevre düzeninde ele aldı. Merkezi Asya'daki enerji kaynaklarının uluslararası piyasaya aktarılmasında yeni bir enerji koridoru olarak ortaya çıkan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) hattının son ayağı olan Ceyhan'a 70 km.lik bir mesafede bulunan KKTC'nin stratejik önemine değindi. KKTC'deki üniversitelerde okuyan öğrenciler aracılığıyla bölge ülkeleri ile kültürel ilişkilerin geliştirilebileceğini, bölge ülkelerinde çeşitli yatırımlar yapan yaklaşık 1000 Türk şirketinin koordinatörlüğünde bölge ülkeleri şirketlerinin KKTC'de yatırımlar yapabileceğini ve her iki tarafın düşünce kuruluşlarının yeni politik, ekonomik ve kültürel projeler geliştirebileceklerini belirtti. Sonuç olarak KKTC'nin Merkezi Asya Ülkeleri ile ilişkilerinde temel rol'ün KKTC'nin uluslararası alandaki tanınma problemi ile doğru orantılı olduğu gerçeğini ortaya koydu.

Birinci oturumun son konuşmacısı, (E)Tümgeneral Armağan Kuloğlu idi. “*KKTC'nin Stratejik Önemi ve Türk Cumhuriyetleri İle Dayanışması*” konulu sunumunda, Ada'nın ve KKTC'nin Türkiye açısından ekonomik, siyasi ve askeri önemi hakkında ayrıntılı bilgi veren Kuloğlu, Kıbrıs- AB ilişkileri, Kıbrıs'ta ABD ve İngiltere'nin etkisi ve Türkiye'nin Kıbrıs Politikası'na değindi. KKTC'nin bağımsızlığının tanınması ve yükseltilmesi için yeni politikaların neler olabileceğine vurgu yaptı. Bu konuda, Kafkasya ve Merkezi Asya'daki Türk Cumhuriyetleri ile tarihsel bağı bulunan Türkiye'nin, SSCB'nin dağılmasından sonra aynı zamanda Türkçe de konuşan bu ülkelerle ilişkilerde yeni bir fırsat yakalamış olduğunu, ancak, bölgenin uzun süre Sovyet etkisinde kalmış olması, Türkiye'nin başlangıçtaki bazı hatalı girişimleri ve KKTC'nin tanınmasında yeterli çaba gösterilmemiş olması nedenleriyle bu olanağın

uygun şekilde değerlendirilemediğini belirtti. Türkiye'nin bundan sonraki süreçte, KKTC'nin tanınması ve statüsünün yükseltilmesi için "garantör ülke" sıfatı ile KKTC'ye daha fazla destek vermesinin, bu maksatla bölgedeki Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerin ilerlemesini geliştirici yeni stratejileri formüle etmesi gerektiğinin altını çizdi.

"*Türki Devletler'in KKTC Politikaları*" konulu ikinci oturum, DAÜ'den Tunus'lu Prof. Dr. M. Moncef Khaddar'ın başkanlığında yapıldı. Bu oturumun ilk konuşmacısı olan Kırgızistan Atatürk Alatoo Üniversitesi'nden Dr. Süreyya Yiğit, "*Kırgızistan'ın Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*" adlı sunusunda, Kırgızistan'ın dış politikasını etkileyen iki temel konunun "Ülke ekonomisinin dış yardımlara olan bağımlılığı" ve "Ülkenin coğrafi konumu" olduğunu belirtti ve Kırgızistan'ın Kıbrıs Sorunu'na bakışında da Rusya Federasyonu'nun politikalarının etkinliğine değindi.

İkinci oturumun bir diğer konuşmacısı, "*Azerbaycan-KKTC İlişkileri: Gerçekler ve Umutlar*" başlıklı sunusuyla, Azerbaycan Kafkas Üniversitesi'nden Dr. Ceyhun Mahmudov idi. Mahmudov, iki ülke arasındaki ilişkileri 1991-2004 ve 2004 sonrası olarak iki ayrı dönemde inceledi. İlk periyotta Azerbaycan'ın KKTC ile ilişkilerinde, uluslararası hukuk prensiplerinin ve normlarının esas alındığını, ancak 2004 sonrasındaki dönemde Annan Planının referandumu sonucu ortaya çıkan yeni duruma göre yaklaşımını değiştirdiğini ve özellikle resmi birçok ilişkiye ortam yarattığını, bu dönemde Lefkoşa-Bakü arası direkt uçuş dahil olmak üzere uluslararası arenada KKTC için "*ilk*" olarak değerlendirilen birçok eylemin gerçekleştirildiğini belirtti. Azerbaycan'ın Türkiye'yle birlikte, Güney Kıbrıs Rum Yönetimiyle (GKRY) resmi ilişkiye girmediğini, ancak KKTC ile ilişkilerinde AB üyesi olan GKRY ve Yunanistan tarafından baskı altında tutulduğunu, hatta direkt uçuşların devamı halinde Azerbaycan'ın temel problemlerinden biri olan Dağlık Karabağ ve AB ile ilişkiler konusunda Yunanistan'ın açık tehdidine maruz kaldığını anlattı. Bu konjunktürde Azerbaycan'ın KKTC'yi diplomatik olarak tanımasının beklenmesinin gerçekçi olmadığını, ancak mevcut birçok güçlüğe rağmen, iki ülke arasındaki ekonomik, kültürel, sportif ve siyasal alandaki ilişkilerin artarak devam edeceğini umduğunu vurguladı. İkinci oturumun son konuşmacısı Kırgızistan- Türkiye Manas Üniversitesi'nden Doç. Dr. Abbas Karaağaçlı idi. Diğer katılımcıların aksine, sunusunu Türkçe yapan Karaağaçlı'nın gerekçesi de ilgi çekici ve gerçekçiydi. Kırgızistan'da yapılan uluslararası bir kongrede bir

akademisyenin “Bağımsızlığımızı kazanmadan önce Türkçe konuşmamız yasaktı ve bizler Türkçe konuşmak için gizli ortamlar yaratırdık. Oysa şimdi serbest olmasına rağmen biz İngilizce sunu yapıyoruz.” şeklindeki serzenişini aktardı ve dinleyicilerin coşkulu alkışları arasında sunusunu Türkçe yaptı. “KKTC’nin Tanıtımı” adlı sunusunda Doç. Karaağaçlı, Merkezi Asya Ülkelerinde uzun süre yapmış olduğu araştırmalarda, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tacikler ve Türkmenler gibi bölge halkının, entellektüellerinin, bilim adamlarının ve araştırmacılarının Kıbrıs Sorunu ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ve mevcut görüşlerin Sovyet görüşleri doğrultusunda şekillenmiş olduğu, tespitini dile getirdi. Bu nedenle, başlangıçta görevli bulunduğu Kazakistan’da, daha sonra da Kırgızistan’da Kıbrıs Sorunu ve KKTC’nin tanıtılması amacıyla, gerek akademik, gerek siyasi çevrelerde yapmış olduğu başarılı ve sonuç getiren çalışmalar hakkında bilgi verdi.

Öğle yemeğinden sonra gerçekleştirilen “Batı Akdeniz’deki Enerji Koridorları ve Rezervleri” konulu üçüncü oturum, Oturum Başkanı DAÜ Öğretim Üyesi Prof. Dr. Ali Günyaktı’nın açılış konuşması ile başladı. İlk konuşmacı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi(ODTÜ)’nden Dr. Hayriye Kahveci oldu. “Hazar Hidrokarbonlarının Enerji Koridoru Olarak Türkiye’nin Rolü: Kıbrıs’a Etkileri” konulu bir sunu yapan Dr. Kahveci, Avrupa Birliği Ülkelerinin petrol ve doğalgaz taleplerinin büyük kısmının Hazar Havzasından karşılandığını ve BTC Hattı ile “Transit Enerji Koridoru” olarak da Türkiye’nin global enerji politikalarında kritik bir rol oynayabileceğini vurguladı. Buna ek olarak Samsun- Ceyhan ve Ceyhan-Hayfa arasında planlanan boru hattına ve Akdeniz’de petrol dağıtımında önemli liman olan Ceyhan’a yakınlığı ile Kuzey Kıbrıs’ın (Karpaz Yarımadası ve Gazimağusa Limanının) öneminin artacağını, bu yeni durumun KKTC’nin tanınması konusunda da pozitif gelişmelere neden olabileceğini belirtti.

Üçüncü oturum’un bir diğer konuşmacısı, Türkiye Petrolleri A.O. (TPAO)’dan Prof. R. Özgür Temel oldu. Prof. Temel, “TPAO’nun Doğu Akdeniz’deki Araştırma ve Keşif Faaliyetleri” başlıklı sunusunda, sununun ardından da anlaşılacağı gibi Akdeniz’deki araştırmalar hakkında ayrıntılı bilgiler aktardı. Oturumun son sunusunda, yine TPAO’dan Kutluhan Olcay, “Hidrokarbon Ticaret Ekseninde Kuzey Kıbrıs’ın Jeopolitik Önemi” konulu takdimini sundu.

Birinci günün son oturumunun başkanlığını, DAÜ Öğretim üyelerinden Doç. Dr. Danbala Danju yaptı. “*Merkezi Asya’nın Ekonomik Konuları*” başlıklı oturumun ilk konuşmacısı, Kazakistan Yönetim, Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü’nden Doç. Dr. Ustina Marcus idi. “*Kazakistan’ın Yabancı Yatırımları*” başlıklı sunusunda Doç. Dr. Marcus, Kazakistan’ın bölge ülkelerindeki, özellikle Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Tacikistan, İran ve Türkiye’deki yatırımları ile ilgili bilgiler aktardı.

Yoğun bir tempoda geçen birinci günün son sunusu, Kazakistan Süleyman Demirel Üniversitesi’nden Doç. Dr. Mesut Yılmaz ve Yessengali Oskenbayev’in birlikte sundukları, “*Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)- Kıbrıs Ekonomik İlişkilerinin Mevcut Durumu ve Bakış Açısı*” konulu takdimdi. Bu sunuda, Rusya’nın şekillendirmiş olduğu BDT Ülkeleri’nin Güney Kıbrıs Rum Yönetimi ile gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetler, tablolarla ayrıntılı şekilde irdelendi ve konferansın birinci gün çalışmaları sona erdi.

DAÜ’nün Gazimağusa sahilinde, Akdeniz kıyısındaki “*Beach Club*” adlı sosyal tesislerinde düzenlenen akşam yemeği, değişik ülkelerden gelen katılımcıların karşılıklı ilişkilerini geliştirdikleri uygun bir ortam oluşturdu.

Konferansın ikinci gün çalışmaları, 21 Kasım günü, saat 09.00’da, birinci günde olduğu gibi, Prof. Dr. Efraim Inbar’ın başkanlığındaki ilk oturumla başladı. “*Dış Politikada Çağdaş Konular*” başlıklı oturumda ilk sözü, Kırgızistan 1. Arabaev Kırgız Devlet Üniversitesi’nden Dr. Abdraeva Aigul Tolokovna aldı. Dr. Tolokovna, “*Kırgızistan’ın Şimdiki Dış Politikası: Optimizasyonun Yolları ve Metodları*” konulu sunusunda, Ülkesinin Asya ülkeleri, Türkiye, AB ve NATO ülkeleriyle ilişkileri konusunda bilgi verdi.

Bu oturumun, belki de konferansın en etkileyici ve amaca hizmet eden bildirilerinden biri, KKTC Kırgızistan Temsilcisi Doç. Dr. Erhan Arıklı tarafından sunuldu. KKTC’nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinin gelişmesinde önemli çabaları bulunan Arıklı’nın “*KKTC-Kırgızistan İlişkileri*” konulu bildirisi, mevcut ambargolarla birlikte AB, Yunanistan ve GKRY’nin tüm engelleme çabalarına rağmen, doğru politikalar üretildiği ve kararlılıkla uygulandığı takdirde, neler yapılabileceğini ortaya koyması bakımından çarpıcıydı. Annan Planının Rum tarafının “Hayır”

demesi ile red edilmesinden sonra KKTC halkının yıllardır kendisine uygulanan haksız ambargoların kaldırılacağını ümit ettiğini, ancak ilerleyen zaman içerisinde planın kabulü için birçok vaadde bulunan devlet ve kuruluşların sözlerini tutmamalarının, Kıbrıs Türk Halkı üzerinde yarattığı derin hayal kırıklığını vurgulayan Arıklı, AB ve ABD'nin yapamadığını Azerbaycan'ın yapabileceği düşüncesiyle, KKTC Dışişleri Bakanlığı tarafından *“Bu Ülke ile ilişkileri bir üst seviyeye çıkarma projesi”*nde görevlendirildiğini belirtti. İlk planda KKTC'ye uygulanan hava ambargosunu delmek üzere doğrudan uçuşları başlatmak amacıyla, Bakü'de yoğun lobi faaliyetleri gerçekleştirdiklerini, bunun sonucunda bir KTHY uçağının, 29 Ağustos 2005 tarihinde *“Ercan Havaalanı ile Haydar Aliyev Havaalanı arasında ilk doğrudan uçuşu”* gerçekleştirmesini başardıklarını belirtti. Ancak, KKTC'de muhalif medyanın ve o dönemdeki yöneticilerin konuyu iç siyasi çekişmelere alet etmesi ve Türkiye'nin iletişim eksikliği yüzünden olaya yeterince sahiplenmemiş olmasının, Azeri yöneticilerin yapılan işi sorgulamalarına neden olduğunu, müteakiben Rum-Yunan ikilisinin etkisi ve AB'nin yoğun baskısı sonucu Azerbaycan'ın doğrudan uçuşları askıya aldığı vurguladı. Daha sonra, AB'nin daha az etkili olduğunu düşündükleri, geleceğin büyük siyasi ve ekonomik örgütü olmaya aday Şanghay Beşlisinin de kurucu üyesi olan Kırgızistan'a, Orta Asya Koordinatörü olarak görevlendirilen Arıklı, buradaki faaliyetleriyle KKTC adına birçok ilkleri nasıl başardıklarını anlattı. Bunların arasında en önemlilerinin, Türkiye dışındaki bir ülke parlamentosunda KKTC Dostluk Grubu kurulması, Kırgızistan Sanayi ve Ekonomi, Turizm, Spor ve Kültür Bakan Yardımcılarının KKTC'ye getirilerek resmi işbirliği protokolleri imzalanması ve böylece *“Türkiye dışında bir ülke ile ilk defa resmi protokoller imzalanmasının sağlanması”*, Kırgızistan Milli Futbol ve Basketbol takımlarının KKTC'ye gelerek buradaki milli takımlar ile ikişer maç yapmaları, KKTC Milli Eğitim Bakanının Bişkek'e resmen davet edilmesi ve KKTC-Kırgızistan Kültür İşbirliği anlaşması imzalanmasıyla *“ilk kez Türkiye dışında bir devletle bakan düzeyinde resmi protokol akdedilmiş”* olduğunu belirtti. Kırgızistan'da gerçekleştirdikleri ve çoğu birer ilk olan faaliyetlerini engellemek için AB ve Yunanistan, GKRY, Almanya Büyükelçiliklerinin zaman zaman Kırgız Hükümetine nota verdiklerini, buna rağmen *“Kırgız yöneticilerinin kendilerini desteklemeye devam ettiğini”* anlattı. Arıklı, bildirisinin son bölümünde de KKTC'nin özellikle Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerini geliştirirken hangi prensipleri gözönünde bulundurması gerektiğini ve *“Ayaklarını Türk Dünyası üzerine monte etmeyen KKTC'nin yaşamasının mümkün olamayacağını”* vurguladı.

Arıklı'dan sonra sözü, Asya Pasifik Parlamenteler Birliği (APPU)'nden, Japonya'nın eski Azerbaycan büyükelçisi Tetsuya Hirose aldı. Hirose'nin bildiri konusu, “*Merkezi Asya ve Japonya: Japonya'nın İpek Yolu Diplomasisi*” idi ve Japonya'nın Merkezi Asya ve Güney Kafkasya Ülkeleri ile ilişkilerini, bu ilişkilerin temelini oluşturan İpek Yolu Diplomasisi'nin tarihsel sürecini açıkladı.

Bu oturumun son konuşmacısı olan İstanbul Kültür Üniversitesi'nden Murat Bilhan, “*Çeşitli Örneklerle Kıbrıs Sorununa Karşılaştırmalı Bir Bakış*” adlı sunusunu yaptı.

İkinci günün ikinci oturumuna, DAÜ'nün eski ve başarılı rektörlerinden Prof. Dr. Özay Mehmet başkanlık yaptı. “*Merkezi Asya ve KKTC'ye Ekonomik Bakış Açısı*” konulu oturumda, Lefke Avrupa Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gazi Özhan, ilk konuşmacı idi. “*Merkezi Asya Ülkelerine Bir Bakış*” adlı sunusunda, konuya iki açıdan yaklaşan Prof. Özhan, önce bir ada ülkesi olarak KKTC'nin gelişme olasılıklarının incelenmesi gerektiğini, bu maksatla makroekonomik modeller kullanılarak orta ve uzun dönemde, farklı sektörlerdeki ekonomik tercihlerin olası sonuçlarının neler olabileceğini ortaya koydu. Diğer yaklaşımında da Merkezi Asya Ülkelerinin bazı temel makroekonomik bilgilerini istatistiki verilerle aktardı.

Özbekistan'dan Konferansa katılan UBI Consulting LLC Genel Direktörü Jamshid Ganiev, “*Merkezi Asya ve Kuzey Kıbrıs Ekonomik İlişkileri*” başlıklı bildirisinde, Merkezi Asya'nın beş ülkesi, Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızistan'ın son yıllardaki ekonomik gelişmelerini ve karşılıklı ekonomik ilişkilerini ayrıntılı olarak açıkladı. KKTC ile özellikle Kazakistan ve Kırgızistan'ın ekonomik ilişkiler kurma gayreti içinde olduklarını, ancak BM ve AB tarafından tanınmayan KKTC ile ilişkilerin, bu ülkelerin yakın ekonomik partneri olan Türkiye aracılığı ile sağlanabildiğini, ilişkilerdeki iki temel sektörün de eğitim ve inşaat sektörü olduğunu belirtti.

Bu oturumun son konuşmacısı, Malezya Stratad Asya Pasifik Strateji Merkezi Direktörü Andrin Raj oldu. Raj, “*Akdeniz'de Uluslararası Küresel Bir Oyuncu Olma Yeteneğindeki KKTC'nin Ekonomik Gelişimi*” konulu sunusunda ilgi çekici yaklaşımlar ortaya koydu. Günümüz dünyasında, küresel pazar içerisinde şirketler gibi ulusların da

markalaşmaya önem verdiğini ve “*Ulus Markası*” kavramının önem kazandığını belirten Raj, Üç kıtanın birleştiği bir bölgede bulunan ve her yıl yaklaşık %10’luk büyüme hızına sahip KKTC’nin uygun ekonomik politikalar geliştirdiği ve uyguladığı takdirde, yakın gelecekte “*Küresel Oyuncu*” olabilecek argümanlara sahip olduğunu vurguladı. Bunun için öncelikle, hükümet politikalarının iş çevrelerini temel alması gerektiğini, bu şekilde piyasa ekonomisinin gelişeceğini, yabancı şirketlere uygulanan vergide eşitlik sağlanmasının, dış yatırımcılar için çekici bir ortam oluşturacağını belirtti. Turizmin etkili bir sektör olduğu bölgede, hükümet tarafından “*İnsan Kaynakları Geliştirme Fonu*” tarzında bir oluşumun sağlanmasıyla, insanların eğitiminin, geri beslemesinin ve yeteneklerinin desteklenmesinin sağlanacağını açıkladı. KKTC’de piyasa merkezli ekonomik hükümet politikaları geliştirilmesinin ve yabancı yatırımcıların haklarını da gözeten “*Uluslararası Ticaret ve Sanayi Odaları*” gibi kuruluşların oluşturulmasının ve gelişmiş finans ve bankacılık sektörünün yatırımcıya büyüme ve kar etme fırsatı yaratacağından, yabancı yatırımcıların da yerli ortak edinerek ülke ekonomisine katkıda bulunabileceklerini belirtti. Yüksek eğitim sektörünün KKTC için önemine de değinen Raj, son olarak sektörlere ait endüstri parklarının ve iyi kurulmuş iletişim ağlarının ekonomik gelişmenin gözardı edilemeyecek unsurları olduğunu belirtti ve vurgulanan konulara özenli şekilde yaklaşan KKTC’nin ekonomik gelişmesinin devam edeceğini, dolayısıyla mevcut avantajlarını kullanarak “*Küresel Bir Oyuncu*” olabileceğini iddia etti.

Dr. Süreyya Yiğit, “*Merkezi Asya ve Türkiye Deneyimleri*” konulu, konferans’ın son dan bir önceki oturumunun başkanı idi. Bu oturumda, Pakistan Ulusal Savunma Üniversitesi Stratejik Çalışma ve Araştırma Analiz Enstitüsü’nden Dr. Hayatullah Khan Khattak, “*Pakistan-Türkiye İlişkileri: Kuzey Kıbrıs’a Uygulanan İzolasyonların Azaltılmasında Pakistan’ın Politik Rolüne Genel Bakış*” başlıklı bildirisini sundu. Sunusunda, Pakistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin tarihi sürecini anlattı ve KKTC’ye uluslararası kamuoyu tarafından uygulanan izolasyonların etkisizleştirilmesi amacıyla, Pakistan’ın uygulamaya çalıştığı politikaları açıkladı. Ancak bu politikaların batının baskıları sonucu istenilen hedefe ulaşamadığını belirtti. Bu oturumda bir diğer konuşmacı, Pakistan, İslamabad Politik Araştırma Enstitüsü (IPRI)’nden Dr. Ahmad Rashid Malik oldu. “*Pakistan’ın İran, Türkiye ve Merkezi Asya ile Ticaretindeki Başarı Şansı*” konulu bildirisinde, Dr. Malik, bu ülkelerin ortak özelliğinin enerji kaynakları ve/veya enerji koridoru üzerinde bulunmaları olduğunu

belirtti. Ülkeler arasında ekonomik ilişkilerin oldukça fazla olduğunu, ancak bunun yeterli olmadığını, bu ilişkilerin istenilen düzeye ulaşamamasının fiziksel altyapı yetersizliğinden kaynaklandığını özellikle vurguladı. Son olarak da bu ülkeler arasındaki ekonomik aktivitelerin arttırılmasına yönelik önerilerini sıraladı.

Dinleyicileri bilgi sağanağına maruz bırakan ve ilgilenenler için araştırmaya dayalı bir çok faydalı bilgiyi bir arada bulma olanağı sağlayan konferansın son oturumu, İstanbul Kültür Üniversitesi'nden Murat Bilhan'ın başkanlığında, “*Global Sorunlar*” konusunda yapıldı. Son oturumun ilk konuşmacısı, “*Türk ve Kırgız Öğrencileri Arasındaki Yaşam Değerleri*” adlı sunusuyla, Kırgızistan Ekonomi ve Girişim Üniversitesi'nden Dr. Mehmet Ferhat Özbek oldu. Üniversite öğrencisi üç grup (1nci Grup: Türkiye’de öğrenim gören Türk öğrenciler, 2nci Grup: Kırgızistan’da öğrenim gören Türk öğrenciler, 3ncü Grup: Kırgızistan’da öğrenim gören Kırgız öğrenciler) arasında yapmış olduğu Karşıt Kültür araştırmasında Dr. Özbek, öğrencileri “*Benlik ve sosyal değerler*”, “*Aile yaşamı ve evrensel mutluluklar*” ve “*Yaşamdaki sosyal-ekonomik statüler*” faktörlerini baz alarak karşılaştırıyor. Araştırma sonuçlarında yaş ve cinsiyete göre farklılıklar olmakla birlikte, “*Benlik ve sosyal değerler*” faktörü dışında gruplar birbirlerine yakın değerler elde ediyorlar. Sadece 1nci grupta yer alan, Türkiye’de öğrenim gören Türk öğrencilerin, “*Benlik ve sosyal değerler*” faktöründe diğer iki gruba göre daha yüksek bir sonuç aldıkları görülüyor. Dr. Özbek bunun gerekçesinin de, daha yüksek değerlerin kişisel amaçlar olarak hedeflendiği yerlerdeki kişilerin bu faktörde daha yüksek sonuç aldığını, belirtti.

Son oturumun bir diğer konuşmacısı, Kırgızistan Uluslararası Atatürk Alatoo Üniversitesinden İbrahim Keleş idi. “*Kuzey Kıbrıs ve Kırgızistan Arasında Köprü Yaratabilecek Yüksek Eğitim Sektörü İlişkileri*” konulu bildirisinde Keleş, Kırgızistan’ın bölge ülkelerinin aksine, zengin doğal kaynaklara sahip olmadığını, bu nedenle ekonomisinin zayıf olduğunu, ancak yüksek eğitim sektörünün, ülkenin ekonomisinin gelişmesi için bir alternatif olarak değerlendirildiğini söyledi. Bu kapsamda, Kırgız Yüksek Eğitim Sisteminin genel esasları ile ülkedeki üniversiteler ve bu üniversitelerde öğrenim gören yabancı öğrenciler hakkında bilgi verdi. Son olarak Kırgızistan ve KKTC’nin bu alandaki tecrübelerini karşılıklı olarak aktarabileceklerini, bu şekilde iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesinde yüksek eğitim sektörünün alternatif bir köprü olabileceğini belirtti.

Konferansın son bildirisini, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi'nden Doç. Dr. Elif Asude Tunca tarafından sunuldu. *“Uluslararası İlişkilerde İmajın Rolü: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Kırgızistan'daki İmajına Yönelik Saha Araştırması”* konulu bildirisinde Doç. Dr. Tunca, bölge ülkelerinden Kırgızistan'da KKTC algılamasının ne şekilde gerçekleştiğini ortaya koymak amacıyla yaptığı araştırmaya ait ilgi çekici bilgiler sundu. Tunca, *“En genel tanımıyla imaj, belirli bir ülke, ulus, konu veya ürün hakkındaki fikir ve değer yargısıdır. İmaj, sadece mevcut durumu değil geçmiş ve gelecek beklentilerini de içerir. Bu noktadan hareketle ulus imajı bir kişinin bir ülke, ulus ve o ülke insanları ile ilgili düşünceleri bütünüdür.”* şeklindeki açıklamasından sonra, ülke imajının ülkeye yönelik yabancı yatırımları çekmede, ülkeyi ziyaret eden turist sayısının artışında, uluslararası arenada o ülkeye yönelik politik destek sağlamada büyük etkisi bulunduğunu ve bu yüzden de ülkelerin, mevcut imaj algılamaları ve olumlu imajlarını geliştirme yönünde büyük bir çaba içerisinde olduklarını belirtti. İmajın uluslararası alandaki önemini bu şekilde vurgulayan Doç. Dr. Tunca, araştırmasının amacını da ; *“Bugün uluslararası alanda izolasyonla baş etmek durumunda kalan KKTC kendisine çıkış noktası bulmaya, statüsünü kabul ettirmeye, yeni açılımlar kazanmaya çalışmaktadır. Bu noktada, Türk kimliği ve ortak tarihi, Çin, Kazakistan ve Kazak petroleri ile çevrili konumuyla Orta Asya, KKTC için bir açılım olabilir. Bu düşünceden hareketle, bu çalışmada KKTC'nin bölge ülkelerinden Kırgızistan'daki imajını ortaya koymak amaçlanmıştır.”* şeklinde açıkladı. Araştırma, 2 ayrı çalışmayı kapsamakta. İlk araştırma, KKTC'nin sıradan ve rastgele örneklem ile seçilen 250 Kırgız vatandaşı arasında, sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel açıdan belirgin bir imajın olup olmadığını, zihinlerdeki imajı/stereotipi ortaya koymak üzere yapılan toplam 17 sorudan oluşan anket uygulaması, ikincisi ise; KKTC için önemli kırılma noktalarını oluşturan tarihlerin/olayların yazılı medyada nasıl ele alındığını ortaya koymayı amaçlayan ve ülkenin SSCB'ne dayanan tarihleri ve en yüksek tirajı ile devlet yanlısı yayın yapan en önemli iki gazetesi olan Vecherny Bishkek ve Kırgız Tuusu gazeteleri örnekleminde gerçekleştirilen içerik çözümlemesi şeklinde gerçekleştiriliyor. Tunca yapılan çalışmanın genel sonuçlarını, *“Kadın deneklere ve genel olarak tüm deneklerin yaşının artmasına, eğitim seviyesinin yükselmesine bağlı olarak Kuzey Kıbrıs ile ilgili bilgi seviyesi artmakla birlikte Kırgızistan'da KKTC'ne yönelik belirgin bir imaj olduğunu söylemek, elde edilen veriler çerçevesinde mümkün değil. Bunun yanı sıra, gazete içerik çözümlemeleri sonucuna*

baktığımızda da; her iki gazetenin, özellikle SSCB dönemine tarihlenen ada ile ilgili gelişimleri içeren bilgilerinin SSCB politikası çerçevesinde işlendiğini söylemek mümkün. Bu noktada, o dönemde haberlerin Moskova'dan gönderildiğini, Rusça basılan gazetelerin yanısıra Kırgızca basılan gazeteler için Kırgızcaya çevrilerek kullanıldığını belirtmek gerekir. Nitekim bu anlayış, doğaldır ki bağımsızlık öncesinde (1991 yılı) Kırgız halkının bilgilendirilmesinin SSCB'nin dış politika anlayışı çerçevesinde olduğunu ortaya koymaktadır. Bugün Kırgızistan'da KKTC ile ilgili belirgin bir imaj olmamasında medyanın ve onu şekillendiren SSCB politikasının etkisi büyüktür.” şeklinde açıkladı.

Konferans'ın akademik bildiri bölümü, DAÜ-SAM Başkanı Hakkı Atun'un katılımcılara katkılarından dolayı teşekkür ettiği kapanış konuşması ile sona erdi. Aynı gün akşam, Gazimagusa Salamis By Hotel'de verilen Veda Yemeğinde iki günlük akademik çalışmanın değerlendirmeleri yapıldı.

22 Kasım Cumartesi günü ise, arzu eden katılımcılar için Gazimagusa ve Lefkoşa'nın tarihi ve turistik yerlerini görme olanağı sağlayan “*Kültür Günü*” organize edilmişti. Özellikle yurtdışından gelen ve dönüşlerinde çalıştıkları bölgelerde KKTC'nin gönüllü tanıtımını yapacağını belirten katılımcıların, Kuzey Kıbrıs'ı daha yakından tanımalarını sağlayan bu kültür faaliyetinin de, konferansın amacına katkı sağladığı, yadsınamaz bir gerçektir.

Katılımcılar, bir başka akademik çalışmada yeniden birlikte olabilmek dilekleriyle ayrıldılar ve KKTC tekrar kendi sorunlarıyla başbaşa kaldı... Bu konferansda görüldü ki Merkezi Asya Ülkeleri, KKTC ve Kıbrıs Sorunu hakkında yeterli bilgiye sahip değil. Kısmi bilgiye sahip olanlar da kurulacak ilişkilerle ilgili herhangi bir stratejiye sahip değil. Bunun nedeni de KKTC'nin tanıtımının kurumsal değil, özverili kişisel çabalarla yapılıyor olması... Nitekim sözkonusu kişisel çabaların bile, bugüne kadar kapalı olan bazı kapıları açtığını, en azından araladığını görüyoruz.

Yapılan araştırmalar gösteriyor ki, izolasyonlar dahil hiçbir baskı ve engeli mazeret göstermeksizin, planlı, bilinçli, kurumsal ve en önemlisi inanarak yapılacak çalışmalar, istenilen hedefe ulaşmanın birinci yoludur. AB, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin uygulamakta olduğu baskı ve çifte standartlı politikalar, bir realitedir. Ancak, bileceğiz ki Onlar kendi açılarından görevlerini yapıyorlar. Biz bu noktada özeleştiri yapıp

kendimizi sorgulamalıyız: *Biz görevimizi yeterince yapabiliyor muyuz?*
Yapıyorsak ne ölçüde başarılıyız? Önce KKTC'yi tanıtmaya ve yaşatmaya
biz inanacağız ki dünyayı da buna inandırabilelim.

Turgay Bülent Göktürk'ün makaleleri, Kıbrıs ve Kıbrıs Türkleri ile ilgili birçok konu içeriyor. Başlıklarından yola çıkılarak düzenlenecek bir kavramlar/sözcükler demeti, makalelerinin içerikleri ile ilgili yeterli fikir verir: "1963 Olayları", "Rum Ortodoks Kilisesi", "1974 Katliamları", "Kıbrıs Türk Milli Kurtuluş Mücadelesi", "TBMM Ceride Kayıtları", "Johnson Mektubu", "27 Mayıs 1960", "Kıbrıs Milli Arşivi", "Lozan Konferansı", "Katliamlar ve Kanlı Noel", "Girit'ten Kıbrıs'a Göç", "Türkiye-Romanya İlişkileri", "Kıbrıslı Mülkiyeliler", "KKTC Anayasası", "Tarih Eğitimi", "Enosis", "1931 İsyanı", "'Jeopolitik unsurlar' ve 'politik,' 'ekonomik,' 'stratejik konular'" gibi!

Turgay Bülent Göktürk dostumu, daha önce yayımlanan eserleri yanında öyle bir eseri de yayın dünyamıza kazandırdığı ve toplumsal belleğimize katkı yaptığı için kutlarken teşekkür ederim.

Daha nice eserlere Turgay Bey!

İSMAİL BOZKURT